

K.SH. ZIYADULLAYEV

SPORTDA MOLIYAVIY MENEJMENT

O'quv qo'llanma

496 01 85 51 075 51

969

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI SPORT VAZIRLIGI

O'ZBEKISTON DAVLAT JISMONIY TARBIYA VA SPORT
UNIVERSITETI

ZIYADULLAYEV KOMIL SHAMSIYEVICH

SPORTDA MOLIYAVIY MENEJMENT

O'quv qo'llanma

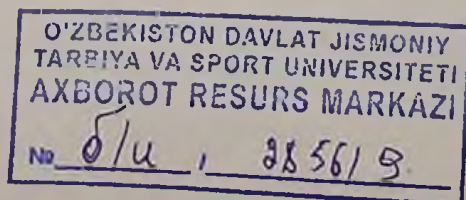
O'zbekiston davlat jismoniy tarbiya va sport universiteti rektorining

2024-yil 9-yanvardagi 9 I/CH sonli buyrug'iga asosan

71010302 – Jismoniy tarbiya va sport menejmenti,

*70412501 – Marketing (sport marketingi) magistratura mutaxassisligi
talabalari uchun o'quv qo'llanma sifatida nashr etishga tavsiya etilgan.*

Ro'yxatga olish raqami: O'Q-0000132

TOSHKENT

“MAKON SAVDO PRINT” XK - 2024

UO'K: 796:658.15
KBK: 65.497: 65.290-2

Ziyadullayev K.Sh. // "Sportda moliyaviy menejment" [O'quv qo'llanma]. – T.: "MAKON SAVDO PRINT" XK, 2024, 448 bet.

Taqrizchilar:

- Mirjamolov M.X.** – *Jismoniy tarbiya va sport ilmiy tadqiqotlar instituti direktori p.f.d. (DSc), dotsent;*
Mirzayev F.R. – *O'zDJTSU, "Menejment va sport tadbirlarini tashkil etish" kafedrası dotsenti, i.f.n.*

O'quv qo'llanma 71010302 – Jismoniy tarbiya va sport menejmenti, 70412501 – Marketing (sport marketingi) mutaxassislik talabalariga mo'ljallangan bo'lib, hech bir sport tashkiloti moliyaviy faoliyatsiz bozor sharoitida mavjud bo'la olmasligi, sport sohasidagi moliyaviy menejmentning predmeti samarali boshqaruvga yo'naltirilganligi, pul oqimlari bilan ishlash qamrovi, shuningdek, sport tashkiloti faoliyati samaradorligini belgilaydigan moliyaviy tuzilma kabi asosiy jihatlarni o'z ichiga oladi.

Sport tashkilotlari davlat sektori yoki a'zolik klublari tomonidan moliyalashtiriladigan yirik tijorat korxonalari bo'lishi mumkin. Hajmi, tuzilishi va funksiyasidan qat'iy nazar barcha sport tashkilotlari moliyaviy boshqaruvga muhtoj. Ushbu o'quv qo'llanmaning dolzarbligi moliyaviy vositalardan vakolatli foydalanmaslik imkonsiz bo'lgan bozor sharoitida sport sohasidagi tashkilotlarning samarali boshqaruvini namoyish etishi kerak bo'lgan sport menejmenti rivojlanishining jadal dinamikasi bilan izohlanadi.

ISBN: 978-9910-728-86-0

© K.Sh. Ziyadullayev – 2024
© "MAKON SAVDO PRINT" XK – 2024

Kirish

Hozirgi kunda sport tashkilotining moliyaviy mablag'larini boshqarish samarali biznes faoliyatining asosi hisoblanadi. Sport tashkilotlarining moliyaviy resurslarni shakllantirish va taqsimlash qobiliyatiga, ayniqsa mamlakatdagi beqaror va shiddatli iqtisodiyot sharoitida alohida e'tibor berishadi. Ushbu muammoning dolzarbligi O'zbekistondagi sport tashkilotlari va korxonalari uchun juda muhimdir:

menejrlarning vakolatli moliyaviy menejment siyosati sohasidagi bilimlarining etishmasligi, zararli tashkilotlar va korxonalarni, ba'zan esa uning to'liq tugatilishiga olib keladi. Hozirgi vaqtda moliyaviy boshqaruv sohasidagi eng keng tarqalgan muammolardan biri bu mablag'larning yetishmasligidir. Bundan tashqari, moliyaviy rejalashtirish, moliya bo'limlarining tashkiliy tuzilishi, inqirozni boshqarish va boshqaruv hisobi sohasida ko'plab muammolar mavjud. Ushbu muammolar moliyaviy menejmentni mukammal o'zlashtirish asosida amalga oshiriladi.

Moliyaviy menejment – sport subyektlarida moliyaviy resurslar va kapitalarni boshqarish hisoblanadi. Moliyaviy menejment faoliyatining turi sifatida 2 ta yirik sohani ko'rish mumkin:

- subyektning rahbariyati tomonidan qarorlar asosida moliyaviy resurslar va kapitalarni boshqarishni o'z ichiga oluvchi ichki xo'jalik faoliyati;

- korxona va boshqa xo'jalik subyektlari o'rtasidagi moliyaviy munosabatlarni o'rnatish jarayonida amalga oshiriladigan moliyaviy resurslar va kapitalarni boshqarishning tashqi jarayoni.

Boshqaruv tizimi boshqarilayotgan obyektlarga zaruriy ta'sirni ta'minlaydi. Boshqaruv faoliyati odatda tashkilotning mas'ul shaxslari o'rtasida va maxsus bo'g'inlari o'rtasida taqsimlanadi.

Boshqaruv tizimining bo'g'inlari chiziqli, funksional, chiziqli – funksional, funksional - chiziqli va boshqa turli kombinatsiyalarda bo'lishi mumkin.

Moliyaviy menejment – subyektlar boshqaruvining umumiy maqsadlariga erishishga yo'naltirish uchun amal qiladigan tizimdir. Rossiyalik iqtisodchi olim L.Pavlovning ta'kidlashicha, "Moliyaviy menejment bir tomondan aniq qonuniyatlar va ahamiyatga ega bo'lgan

boshqariluvchi tizim, ikkinchi tomondan esa – korxona umumiy boshqaruv tizimining bir qismi bo'lgan boshqaruvchi tizimdir" deb ta'kidlaydi.

Albatta moliyaviy menejment davlatning eski moliya-kredit mexanizmi vositasidagi ma'muriy boshqaruv mexanizmini aks ettirmaydi, chunki moliyaviy menejment iqtisodiy erkinlikka asoslangan iqtisodiy tizim sharoitida faoliyat yurituvchi xo'jalik subyektlari o'zaro ichki manfaatlariga asoslangan holdagi boshqaruv tizimi eski boshqaruv tizimi kamchiliklarini bartaraf etish imkoniyatiga egadir. Moliyaviy menejmentning vazifalari, tamoyillarini aniqlab beruvchi moliyaviy boshqaruvning o'ziga xos 3 jihatlari mavjud:

Moliyaviy menejment uchun moliyaviy – huquqiy shart-sharoitlar yaratib beruvchi tashkiliy jihatlari;

Boshqaruv qarorlarining mezonlari sifatida oxirgi foyda va rentabellik moliyaviy ko'rsatkichlarini tanlab olish;

Daromadlar va xarajatlar balansini orqali har qanday iqtisodiy faoliyat samaradorligining doimiy nazorati.

Global pandemiya 2019-yilning mart oyidan boshlab dunyo mamlakatlari iqtisodiyotiga, shu jumladan, boshqa Markaziy Osiyo davlatlari qatori O'zbekistonga ham salbiy ta'sir ko'rsata boshladi. Shu sababdan, O'zbekistonda mana shu ta'sirlarni kamaytirish va iqtisodiy inqirozni yumshatishga qaratilgan tezkor choralar ko'rildi, 20 ga yaqin farmon va qarorlar imzolandi. Inqirozning salbiy oqibatlarini yumshatish maqsadida aholi, iqtisodiyot tarmoqlari va tadbirkorlik subyektlarini qo'llab-quvvatlashga qaratilgan iqtisodiy choralarning dastlabki va ikkinchi to'plamlari jami qiymati 32,3 trln. so'mdan ortiqni tashkil etdi. Jumladan, Inqirozga qarshi kurashish jamg'armasi tashkil etilib, mazkur mablag'lar koronavirus infeksiyasiga qarshi kurash bo'yicha tadbirlarga yo'naltirildi.

Shu bilan birga, iqtisodiy faollikning sezilarli pasayishi Davlat budjeti barqarorligiga xavf tug'dirishini inobatga olib, Davlat budjetining 2020 va 2021-yillardagi parametrlarini maqbullashtirish choralari ko'rildi. Muhimlik darajasidan kelib chiqqan holda dolzarb hisoblanmagan loyiha va xarajatlar keyingi davrlarga ko'chirildi.

Shuningdek, tadbirkorlik subyektlarini qo'llab-quvvatlash, iqtisodiy faollikni oshirishga va moliyaviy barqarorlikni qo'llab-quvvatlashga, iqtisodiy o'sish va investitsiyaviy faollikni rag'batlantirish, ishlab chiqarish

sur'atlarini tiklash bo'yicha keng ko'lamli choralar ko'rildi. Jumladan, tadbirkorlik subyektlariga karantin tadbirlari davomida soliq imtiyozlari, kechiktirib yoki bo'lib-bo'lib to'lash, jarimalarni qo'llamaslik choralari ko'rildi.

Natijada, 2020-yilning birinchi yarim yilligida, dunyo bo'yicha sanoqli davlatlar qatorida, O'zbekistonda iqtisodiy o'sish qayd etilib, bu ko'rsatkich 0,2 foizni tashkil etdi. Shuni alohida qayd etish joizki, Jahon bankining iyun oyida e'lon qilingan hisobotiga ko'ra, O'zbekiston Yevropa va Markaziy Osiyo mintaqasida 2020-yilda iqtisodiyoti o'sishi kutilayotgan yagona mamlakat bo'lib qolmoqda. Unga ko'ra, YAIMning real o'sishi 2020-yilda 1,5 foizni tashkil etgan. Mazkur davrda, shuningdek, asosiy tarmoqlar, ya'ni sanoat ishlab chiqarishining umumiy o'sish sur'ati biroz pasayib 98,1 foizni tashkil etgan bo'lsa, qurilish ishlari hajmida esa, aksincha o'sish qayd etilib 107,3 foizni, qishloq xo'jaligi tarmog'ida ham 102,8 foizni tashkil etgan.

2020-yil mart-aprel oylarida iqtisodiy faollikning pasayishidan so'ng may-iyun oylarida qator iqtisodiy rivojlanish ko'rsatkichlari bo'yicha bosqichma-bosqich tiklanish tendensiyasi kuzatildi. Iyun oyida bank to'lov tizimi orqali amalga oshirilgan tranzaksiyalarning umumiy hajmi mart va aprel oylariga nisbatan mos ravishda 39 va 30 foizga oshdi. Savdo va pullik xizmatlar sohalarida ham pul tushumlari hajmi o'sish dinamikasining yaxshilanishi kuzatildi. Xususan, aprel oyidagi o'tgan oyga nisbatan 34,8 foizlik (11,4 trln. so'mdan 7,5 trln. so'mgacha) keskin pasayishdan so'ng savdo tushumi va boshqa daromadlar ko'rinishidagi pul tushumlari hajmi may oyida 33,8 foizga, iyun oyida 25,3 foizga oshdi va 12,6 trln so'mga etdi.

2020-yil mart oyining ikkinchi yarmidan e'lon qilingan karantin talablarining may oyiga kelib biroz yumshatilishi natijasida iqtisodiyot subyektlarining faollashuvi banklar kassalari orqali naqd pullar aylanmasi dinamikasiga ham o'zining ijobiy ta'sirini ko'rsatdi.

2020-yil aprel oyida banklar kassalariga naqd pul tushumining mart oyiga nisbatan qariyb 41 foizga kamayishi kuzatilgan bo'lsa, iyun oyida aprel oyiga nisbatan 85 foizga ko'payib, 14,6 trln. so'mni tashkil etdi. Biroq, iyun oyidagi ko'rsatkich karantin sharoitidan oldingi davrdagi holatdan (joriy yil yanvarda – 15,8 trln. so'm) biroz kamligicha qolmoqda.

Shuningdek, bu ko'rsatkich epidemiologik holatning yaxshilanishi va karantin talablarining yumshatilishi ortidan keyingi oylarda ijobiy tomonga o'zgarishini kutish mumkin.

Yanvar-iyun oylarida ichki valyuta bozoridagi holat xorijiy valyutaga bo'lgan talab hajmining o'sishi hamda taklif hajmining nisbatan kamayishi sharoitida shakllandi. Joriy yilning I yarim yilligida ichki valyuta bozoridagi operatsiyalarning umumiy hajmi 8,2 mlrd. AQSH dollarini tashkil etib, 2018 va 2019-yillarning tegishli davrlariga nisbatan mos ravishda 1,8 va 1,2 barobarga o'sdi. To'lov balansining joriy operatsiyalar hisobi defitsiti 2019-yilning I yarim yilligiga nisbatan 14 foizga ortib, 2 mlrd. AQSH dollarini tashkil qildi.

Jahon bozorlarida energiya resurslari narxining tushishi, shuningdek koronavirus pandemiyasi ortidan jahon iqtisodiyoti o'sish sur'atlarining sekinlashishi tovarlar va xizmatlar eksporti hajmiga o'z ta'sirini ko'rsatdi. Natijada 2019-yilning mos davriga (7,8 mlrd. dollar) nisbatan 1,8 mlrd. dollarga qisqarib, 6,0 mlrd. dollarga teng bo'ldi. Narx-navo barqarorligini va inflyatsiya darajasi oshmasligini ta'minlash bo'yicha chora-tadbirlar.

Davlat pul-kredit siyosatini takomillashtirish doirasida inflyatsion targetlash tizimiga o'tish bo'yicha chora-tadbirlarni amalga oshirish maqsadida "2020-yilda inflyatsiya darajasini jilovlash bo'yicha chora-tadbirlar kompleksi" ishlab chiqildi. Unda inflyatsion targetlash o'tish bosqichida pul-kredit, soliq-budjet, ishlab chiqarish va ichki bozorni to'yintirish, tarif siyosati, tannarxni pasaytirish va investitsion loyihalar sohasida amalga oshirilishi lozim bo'lgan vazifalar belgilab berildi (Davlat dasturining 61-bandi).

Markaziy bank asosiy stavkasini aprel oyida 1 foizga tushirdi, iyul oyida esa o'zgarishsiz qoldirdi. Ushbu qaror iqtisodiyotda bir vaqtning o'zida inflyatsiyani oshiruvchi xatarlar va pasaytiruvchi omillarning mavjudligi sharoitida ijobiy real foiz stavkalarini ta'minlashga qaratilgan pul-kredit siyosati joriy yo'nalishini saqlab qolish maqsadida qabul qilindi.

Foiz stavkalari karantin davriga qaramasdan I yarim yillik yakunlari bo'yicha ijobiy iqtisodiy o'sish ko'rsatkichlariga erishish uchun sharoit yaratdi. Joriy yilning iyul-iyul oylarida narxlarning nisbatan sekinroq pasayishi va inflyatsiya prognozidan biroz og'ishi kuzatildi. Joriy yilning I choragida yillik inflyatsiya darajasi maqsadli ko'rsatkichlar

trayektoriyasidan pastroq bo'lgan bo'lsa, II chorakdan boshlab inflyatsiya darajasi o'tgan chorakka nisbatan biroz ko'tarildi va iyun oyi yakunlari bo'yicha 14,2 foizni tashkil etdi. Markaziy bank yil yakuni bo'yicha inflyatsiyani 11-12,5 foiz darajasida prognoz qilmoqda va unga erishish uchun Markaziy bank tomonidan barcha zaruriy choralar ko'rib borilmoqda. O'zbekistonning Barqaror rivojlanish sohasidagi milliy maqsad va vazifalarni amalga oshirish chora-tadbirlari bo'yicha erishilgan natijalar.

2030-yilgacha O'zbekistonda barqaror rivojlanish maqsadlari (BRM) ga erishish borasida Milliy ixtiyoriy hisoboti Birlashgan Millatlar Tashkiloti Bosh ofisiga yuborildi (Davlat dasturining 64-bandi). O'zbekistonda BRMning amalga oshirilishi 2017–2021-yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasi doirasida keng ko'lamli islohotlarga to'la mos kelishini alohida ta'kidlash lozim.

Milliy BRMlarni umummilliy, tarmoqlararo va mintaqaviy rivojlanish strategiyalari va dasturlari, shu jumladan, ishlab chiqilayotgan O'zbekiston Respublikasini 2030-yilgacha kompleks ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish konsepsiyasi va Kambag'allikni qisqartirish strategiyasi bilan integratsiyasini ta'minlash ishlari olib borilmoqda.

Hukumat tomonidan islohotlarning natijadorligi 23 ta global reyting (indeks) lari, shu jumladan, O'zbekiston hozirda 162 davlat orasida 52-o'rinni egallagan BRM global reytingi orqali monitoring qilib borilmoqda.

O'zbekistonning barqaror rivojlanish sohasidagi milliy maqsad va vazifalarni amalga oshirish chora-tadbirlari bo'yicha erishgan yutuqlari orasida quyidagilarni e'tirof etish mumkin:

- kambag'al aholi ulushi 2015-yildagi 12,8%dan 2018-yilda 11,4%gacha kamaygan;

- bolalarni maktabgacha ta'lim tizimi bilan qamrov darajasi 2017-yildagi 27,7%dan 2019-yilda 52%ga oshgan;

- World Justice Project xalqaro tashkiloti tomonidan tuzilgan qonun ustuvorligi indeksiga ko'ra, 2020-yilda O'zbekiston 128 mamlakat orasida 92-o'rinni egallagan. Bir yil ichida respublika o'z pozitsiyasini to'rt pog'onaga yaxshiladi;

- O'zbekiston Respublikasining "Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlar kafolatlari to'g'risida"gi hamda "Xotin-qizlarni

tazyiq va zo'ravonlikdan himoya qilish to'g'risida"gi gender tenglikka yo'naltirilgan Qonunlari qabul qilingan;

- boshqaruv lavozimlarida ayollarning ulushi 33,0%ni va band aholining 45%ni tashkil etmoqda;

- qishloq joylarda elektr energiyasidan foydalanish darajasi 74 %dan 78 %ga, tabiiy gaz bilan ta'minlanish 62% dan 67% ga, ichimlik suvi bilan 62,6% dan 64,1% ga oshdi;

- O'zbekiston biznes yuritish bo'yicha "Doing business" global reytingida o'z mavqeini 2015-yildagi 141-o'rindan 2019-yilda 76 o'ringa, 2020-yilda esa 69 o'ringa yaxshilagan;

- BMT elektron hukumatni rivojlantirish indeksida 2014-yildagi 100-o'rindan 2018-yilda 81-o'ringa ko'tarilgan;

- 2017-2018-yillarda yalpi sarmoyalarning o'rtacha yillik o'sish sur'atlari 12,0% ga oshgan.

2019-yil yakunlari bo'yicha O'zbekiston yalpi ichki mahsulotining (YAIM) o'sishi 5,5 foizni tashkil etdi, prognoz esa 5,4 foiz darajasida bo'lgan. YAIM o'sish sur'ati ushbu ko'rsatkichning 2018-yildagi darajasidan yuqori bo'ldi (5,1 foiz). YAIM o'sishi asosan sanoat (6,4 foiz - prognoz 5,2 foiz), qurilish (11,8 foiz - prognoz 8,4 foiz) va xizmatlarning (6,1 foiz - prognoz 6,3 foiz) o'sishi hisobiga ta'minlandi.

Aholi jon boshiga yalpi ichki mahsulot 1 741 dollarni tashkil etdi va 2018-yilga nisbatan 13,6 foizga o'sdi (2018-yilda 1 533 dollar).

2017-yilda milliy valyuta ikki baravar qadrsizlanganiga qaramay, 2019-yilda YAIM dollar qiymatida deyarli devalvatsiya davridan oldingi ko'rsatkichga yetdi.

Ma'lumot uchun: dollar qiymatida 2017-yilda YAIM 59,1 milliard dollarni, 2019-yilda 58,3 milliard dollarni yoki 99 foizni tashkil etdi.

YAIM umumiy o'sishida xizmatlar sohasining ulushi 1,9 foiz, sanoat - 1,5 foiz, qishloq xo'jaligi - 0,9 foiz, qurilish - 0,6 foiz, sof soliqlar - 0,6 foizga to'g'ri keldi.

Davlat statistika qo'mitasi ma'lumotlariga ko'ra, 2020-yilda O'zbekiston Respublikasi yalpi ichki mahsuloti hajmi joriy narxlarda 580 203,2 mlrd. so'mni tashkil etdi. 2019-yil bilan taqqoslaganda 1,6 % ga o'sdi.

2020-yilda aholi jon boshiga hisoblangan YAIM hajmi joriy narxlarda 16 949,1 ming so'mni (yoki 1 685,5 AQSH dollari ekvivalentida) tashkil etdi.

2020-yil yakuni bo'yicha YAIM tarkibida tovarlar ishlab chiqarishda 341 467,5 mlrd. so'm, xizmat ko'rsatish sohasida 194 363,5 mlrd. so'm miqdorida yalpi qo'shilgan qiymat yaratildi. Mahsulotlarga sof soliqlar esa 44 372,2 mlrd. so'mni tashkil etdi.

2020-yilda O'zbekiston YAIMining hajmi 1,6 foizga oshgan.

Mahsulotlarning qiymati 341,5 trln so'm, xizmatlar esa 194,4 trln so'mni, shuningdek, soliqlar 44,3 trln so'mni tashkil qildi. Aholi jon boshiga hisoblangan YAIMning hajmi esa 16,9 mln so'mni tashkil qilgan. Bu 2019-yilgiga qaraganda 0,3 foizga balandroq.

Eslatib o'tamiz, 2020-yil aprelida Jahon banki O'zbekiston YAIMining o'sish darajasi 1,6% bo'lishi kutilayotgani haqida xabar bergan edi. Keyinchalik Jahon banki O'zbekiston YAIM hajmining o'sishi bo'yicha prognozini 1,6 foizdan 1,5 foizgacha pasaytirdi.

Shuningdek, yanvar oyi boshida Jahon banki O'zbekiston YAIM hajmi 2021-yilda 4,3%ga, 2022-yilda 4,5% ga o'sishi kutilmoqda, deya xabar berdi.

O'zbekiston barcha xorijiy hamkorlar bilan o'zaro foydali munosabatlarni rivojlantirishdan manfaatdor bo'lib, asosiy tashqi siyosiy harakatlarini 2017-2021-yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasida belgilangan eng muhim sohalarga qaratgan.

Xalqaro maydondagi hamkorlik ilg'or dunyo tajribasini o'rganish, xorijiy mamlakatlar bilan aloqalarni yo'lga qo'yish orqali O'zbekistonni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish bo'yicha vazifalarni hal qilishga yordam berishi kerak, bu mamlakatda maksimal qulay amaliy va investitsion muhitni shakllantirishga o'z hissasini qo'shadi.

Bu borada Respublika tashqi siyosiy strategiyasi xorijiy mamlakatlar bilan savdo-iqtisodiy hamkorlikni rivojlantirish, xorijiy investitsiyalarni, ilg'or texnologiyalarni ishlab chiqarishga jalb etish, mahalliy eksport geografiasini kengaytirish sohasida yangi qirralarni ochdi.

Natijada 2019-yilda mamlakatimizga bevosita xorijiy investitsiyalar oqimi o'sdi. Ularning hajmi 4,2 mlrd. dollarni tashkil etdi, bu 2018-yildagiga nisbatan 3,7 baravar ko'proqdir.

2019-yilning birinchi yarim yilligi yakunlariga ko'ra, Covid-19 tarqalishini to'xtatish bilan bog'liq barcha murakkabliklar va cheklanishlarga qaramay, O'zbekiston iqtisodiyotiga xorijiy investitsiyalar hajmi 4,8 mlrd. dollar, shu jumladan, bevosita xorijiy investitsiyalar – 3,2 mlrd. dollarni tashkil etdi.

Bunga so'nggi 10 yil ichida birinchi marta mamlakatning Iqtisodiy hamkorlik va rivojlanish tashkilotining kredit xavfi reytingidagi pozitsiyasi yaxshilanganligi sabab bo'ldi.

Jahon banki "Biznes yuritish" reytingida mamlakat 7 ta pozitsiyaga ko'tarildi va biznesni ro'yxatdan o'tkazish ko'rsatkichi bo'yicha 190 ta davlat orasida 8-o'rinni egalladi, eng yaxshi islohotchi mamlakatlar safiga kiritildi.

Dunyodagi eng obro'li jurnallardan biri – "Economist" (Buyuk Britaniya) O'zbekistonni yil mamlakati – 2017-yildan e'tiboran islohotlar eng jadal sur'atlar bilan amalga oshirilayotgan davlat sifatida e'tirof qildi.

O'zbekiston 86 ta davlat fuqarolari uchun vizasiz rejimni va 57 ta davlat fuqarolari uchun soddalashtirilgan vizali rejimni joriy qildi. 2019-yilda mamlakatga 6,7 mln. xorijiy turist keldi — bu 2018-yildagi ko'rsatkichga nisbatan 4,7 mln. yoki 3,3 baravar ko'proqdir.

O'zbekistonning amalga oshirilayotgan yangi tashqi siyosati xalqaro hamjamiyat tomonidan munosib baholanmoqda. Xususan, AQShdagi Gudzon instituti Harbiy-siyosiy tadqiqotlar markazi direktori Richard Vays fikricha, O'zbekistonning tashqi siyosiy tashabbuslari butun Markaziy Osiyo uchun yangi imkoniyatlarni ochmoqda. Respublika mavjud muammolarni birgalikda hal qilish g'oyasidan iborat kun tartibini ilgari surmoqda.

Rim geosiyosiy tadqiqotlar instituti (IsAG) Yevrosiyo dasturi ilmiy xodimi Fabrissi Vielmini qayd etishicha, uzoq vaqt regional jarayonlardan chetda bo'lgan O'zbekiston bugungi kunda yangicha harakat qilmoqda. Mintaqa yuragi hisoblangan Toshkent Markaziy Osiyoda barqarorlashtiruvchi davlat tabiiy rolini o'ziga qaytarib olmoqda.

Rossiya Fanlar akademiyasi Sharqshunoslik instituti ham hozirgi paytda Markaziy Osiyoda davlatlararo munosabatlar tizimi shakllanayotganligiga e'tibor qaratadi. Ularning so'zlariga qaraganda, so'nggi vaqtda Toshkent turli xil yo'nalishlar bo'yicha yuqori faollikni namoyon qildi. Mintaqa mamlakatlari o'rtasidagi munosabatlarda sezilarli sog'lomlashish belgilari yaqqol ifodalanmoqda.

Toshkent tashqi siyosiy yo'nalishining yangi qadami afg'on yo'nalishidagi faollashuvdan iborat bo'ldi. O'zbekiston Afg'oniston bilan ikki tomonlama aloqalarni sezilarli darajada kengaytirdi, afg'on muammosini hal qilish bo'yicha ko'p tomonlama harakatlarga faol qo'shildi.

Afg'oniston Prezidenti Ashraf G'aning O'zbekistonga rasmiy tashrifi ikki tomonlama munosabatlarda "ikki mamlakat o'rtasidagi siyosiy munosabatlar va amaliy hamkorlikning sifat jihatdan yangi darajasini", shu jumladan, Surxon — Puli-Xumri elektr uzatish liniyasi va Mozori-Sharif — Hirot temir yo'l qurilishi yirik loyihalarini amalga oshirish bo'yicha kelishuvlarni mustahkamlagan yirik voqea bo'ldi. Termizda Afg'oniston fuqarolari uchun Ta'lim markazi ochildi. Hozirgi vaqtga kelib, afg'onistonlik 136 nafar talaba ushbu Ta'lim markazini bitirib, ulardan 96 nafari — o'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi bo'yicha bakalavr diplomlarini olgan, 40 nafari — rus tili, qishloq xo'jaligi va tadbirkorlik bo'yicha qisqa muddatli kurslarni tamomlagan. Bugungi kunda ulardan ayrimlari Afg'oniston parlamentida, vazirliklari va muassasalarida ishlamoqda, mamlakat oliy ta'lim muassasalarida muallimlik qilmoqda, mustaqil biznesni yuritmoqda.

Toshkent Afg'oniston bo'yicha tinchlik jarayoni boshlanishiga muhim hissa qo'shgan yuqori darajali "Tinchlik jarayoni, xavfsizlik sohasida hamkorlik va regional o'zaro munosabat" xalqaro konferensiyasining tashabbuschisi bo'ldi va uni o'tkazdi.

Joriy yilning 24-yanvarida O'zbekiston Respublikasi Prezidenti o'zining Oliy Majlisga Murojaatnomasida yaqin yillarda mamlakatni modernizatsiya qilish bo'yicha strategik vazifalarni hal etishga qaratilgan keng ko'lamli demokratik o'zgartirishlar va tarkibiy islohotlarni amalga oshirish masalalarini oldingi o'ringa olib chiqdi.

O'zbekistonning tashqi siyosat sohasidagi muhim ustuvor yo'nalishi dunyoning yetakchi davlatlari va xalqaro tashkilotlari bilan strategik sheriklik hamda hamkorlikning muvozanatlangan tizimini shakllantirishdan iborat. Bunday yondashuv iqtisodiyotni modernizatsiyalash, barqarorlik va xavfsizlikni qo'llab-quvvatlash, Markaziy Osiyoda hamkorlik uchun qulay shart-sharoitlarni yaratish vazifalarining samarali hal qilinishini ta'minlashga qaratilgan.

Yuqori darajali aloqalar tufayli Toshkent dunyoning yetakchi davlatlari bilan munosabatlarni tubdan yangi darajaga olib chiqdi. Rossiya Federatsiyasi bilan ko'p rejali strategik hamkorlik va ittifoqchilik munosabatlari izchil rivojlanib bormoqda. Hozirgacha tuzilgan strategik hamkorlik to'g'risidagi, ittifoqchilik munosabatlari to'g'risidagi shartnomalar, shuningdek, RF va O'zbekiston o'rtasidagi strategik hamkorlikni chuqurlashtirish to'g'risidagi Deklaratsiya yangi mazmun bilan to'ldirilmoqda va amaliy tatbiq qilinmoqda.

O'zbekistonning bugungi kunda Amerika Qo'shma Shtatlari bilan teng huquqlilik, o'zaro hurmat, ishonch va bir-birining manfaatlarini hisobga olish tamoyillari asosida barqaror va oldindan bashorat qilinadigan tarzda rivojlanib borayotgan strategik hamkorligi sifat jihatdan yangi darajaga ko'tarildi. Taraflarning kelgusi harakatlari strategik hamkorlikning o'zaro foydali yo'nalishlarini topishga qaratilishi kerak.

Turkiya Respublikasi bilan munosabatlar strategik darajaga olib chiqilgan. O'zbekiston-Turkiya munosabatlarini har tomonlama mustahkamlash va rivojlantirish O'zbekistonning yangi tashqi siyosiy yo'nalishiga to'liq muvofiqdir. Bunda turk xalqi bilan til, din, an'analar va urf-odatlarining umumiyliigi, o'zaro hurmat va bir-birining manfaatlarini hisobga olish tamoyillariga asoslangan hamkorlikni har tomonlama chuqurlashtirish va kengaytirish uchun mustahkam poydevor yaratadi. 19-20-fevralda O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Turkiya Prezidenti Rejep Tayyip Erdo'g'on taklifi bilan ushbu mamlakatga rasmiy tashrifi strategik munosabat faollashuvining yorqin dalolati bo'ldi.

O'zbekiston dunyo siyosati va iqtisodiyotida eng muhim rollardan birini o'ynayotgan Xitoy Xalq Respublikasi bilan yaqin regional qo'shni va do'stona davlat sifatida strategik hamkorlikni mustahkamlamoqda.

Koreya Respublikasi bilan ikki tomonlama munosabatlar masalalarining butun majmui bo'yicha strategik hamkorlikni mustahkamlashda xuddi shunday yutuqlar kuzatilmoqda. Bevosita Koreya investitsiyalari va ilg'or texnologiyalarini, imtiyozli kreditlarini faol jalb qilish hamda sanoat, energetika, infratuzilma, avtomobilsozlik, fan va innovatsiyalar, sog'liqni saqlash va turizmni rivojlantirish sohalarida yuqori texnologik loyihalarni amalga oshirish uchun moliya-texnik yordam ko'rsatilishi mamlakatimiz manfaatlariga javob beradi.

O'zbekistonning Misr, Saudiya Arabistoni, Birlashgan Arablar Amirliklari, Quvayt, Qatar, O'mon, Bahrayn, Iordaniya, Jazoir va boshqa yaqin Sharq mamlakatlari bilan munosabatlari tubdan yangi darajaga chiqmoqda. Shuni qayd etish kerakki, yaqin sharq mamlakatlari bilan o'zaro foydali va har tomonlama munosabatlarni rivojlantirish va mustahkamlash O'zbekistonning tashqi siyosat sohasidagi ustuvor yo'nalishlaridan biri bo'lib qoladi.

O'zbekistonning yangi tashqi siyosiy yo'nalishi mamlakatning regional va xalqaro tashkilotlardagi o'zaro hamkorligi faollashuvida va pozitsiyalari mustahkamlanishida namoyon bo'ladi.

Mamlakatimiz an'anaviy ravishda Birlashgan Millatlar Tashkiloti bilan muloqotni va hamkorlikni rivojlantirishga muhim ahamiyat beradi. So'nggi yillarda BMT va uning institutlari, shu jumladan, Inson huquqlari bo'yicha oliy komissar boshqarmasi va Inson huquqlari kengashi bilan o'zaro hamkorlik darajasini oshirishga erishildi.

O'zbekiston Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligiga a'zo mamlakatlar bilan do'stona munosabatlarni va o'zaro foydali hamkorlikni mustahkamlashga alohida e'tibor qaratadi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev Oliy Majlisga Murojaatnomasida mamlakatning 2020-yilda MDHga birinchi raisligi strategiyasi haqida so'z yuritib, jumladan, shunday degan:

"Hamdo'stlikda iqtisodiy hamkorlikni kengaytirish, tashkilot tomonidan qabul qilingan qarorlar natijadorligini oshirish va ishtirokchi mamlakatlar o'rtasida insonparvarlik aloqalarini yanada mustahkamlash uchun barcha imkoniyatlarni ishga solamiz". Bugungi kunda O'zbekiston MDHda o'z milliy koordinatori darajasini Tashqi ishlar vaziri

o'rinbosaridan Bosh vazir o'rinbosarigacha ko'tardi, MDH Iqtisodiy kengashidagi o'z ishtirokini tikladi.

Turkiy mamlakatlar bilan aloqalarni rivojlantirish va mustahkamlash O'zbekiston tashqi siyosatining ustuvor yo'nalishi hisoblanadi. 2019-yil sentabrda mamlakat Turkiy tilli davlatlar hamkorlik kengashi (TTDHK) ga a'zo bo'ldi. Uzoq muddatli istiqbolda TTDHK Yevropa, O'rta Sharq, Kavkaz va Markaziy Osiyo o'rtasidagi keng makonda mintaqaviy hamkorlikning o'ziga xos mexanizmidan iborat subregional birlashmaga aylanishi kerak.

Tashkilot bilan hamkorlikning faollashuvi mamlakatimiz uchun qo'shni mamlakatlar bilan ham, mintaqadan tashqari yaqin hamkorlar (Turkiya, Ozarbayjon) bilan ham ko'p tomonlama aloqalarni rivojlantirishning yangi imkoniyatlarini ochadi. Tashkilot ishida doimiy a'zo sifatida ishtirok qilish Toshkentga xalqaro maydonda o'z tashabbuslarini ilgari surish, shuningdek, mamlakatning turkiy-islom taraqqiyoti markazlaridan biri sifatida xalqaro nufuzi va maqomini mustahkamlash uchun qo'shimcha siyosiy-diplomatik resurslar beradi.

Tarixiy o'lchovlar bo'yicha nisbatan qisqa muddatda Shanxay hamkorlik tashkiloti obro'li, nufuzli xalqaro tuzilma sifatida shakllandi. O'zbekiston Shanxay hamkorlik tashkilotini terrorizm va ekstremizmga, narkotik va qurolning noqonuniy oborotiga, uyushgan jinoyatchilikka qarshi kurashishda hamkorlik uchun vosita sifatida baholaydi.

O'zbekiston uchun Shanxay hamkorlik tashkilotining iqtisodiyot, jumladan, transport kommunikatsiyalarini qurish va qayta tiklash sohasidagi faoliyatini ham faallashtirish, Shanxay hamkorlik tashkiloti bilan hamkorlikdan manfaatdor boshqa davlatlar va xalqaro tashkilotlar bilan aloqalarni rivojlantirish ustuvor vazifa hisoblanadi.

O'zbekiston Islom hamkorlik tashkiloti bilan ham izchil o'zaro hamkorlikni rivojlantirmoqda va uni muqaddas islom qadriyatlarini saqlash hamda rivojlantirish, musulmon xalqlar o'rtasidagi birdamlikni mustahkamlash, ularning taraqqiyoti va ravnaqiga ko'maklashishga qaratilgan samarali forum sifatida baholaydi. O'zbekiston Islom hamkorlik tashkilotiga a'zo mamlakatlarning ta'lim va ma'rifat, fan va texnikani rivojlantirish, innovatsion g'oyalar va texnologiyalarni joriy qilish sohasida faol o'zaro hamkorligi tarafdoridir.

Respublika davlatlarning xavfsizlikni ta'minlash, iqtisodiyotni rivojlantirish hamda inson huquqlari va erkinliklarini himoya qilish masalalari bo'yicha muloqoti uchun muhim xalqaro forum hisoblangan Yevropada xavfsizlik va hamkorlik tashkiloti bilan faol o'zaro hamkorlikdan ham manfaatdordir. O'zbekistonning Yevropada xavfsizlik va hamkorlik tashkiloti bilan hamkorligining ustuvor yo'nalishlari davlat boshqaruv institutlarini isloh qilish, sud-huquq va saylov tizimini takomillashtirish, ommaviy axborot vositalari va fuqarolik jamiyati institutlarining roli va ahamiyatini oshirish, shuningdek, transmilliy xavflar va tahdidlarga qarshi kurashishda konstruktiv o'zaro harakatlarni rivojlantirish sohalaridagi qo'shma loyihalarni amalga oshirishdan iborat.

Mamlakatimizda 2019-yil dekabrda o'tkazilgan parlament saylovlarida 50 ta mamlakat va 10 ta xalqaro tashkilotdan 825 nafar kuzatuvchi ishtirok qildi. O'zbekiston birinchi marta Yevropada xavfsizlik va hamkorlik tashkiloti Demokratik institutlar va inson huquqlari byurosining 316 kishilik tarkibidagi to'laqonli missiyasini qabul qildi.

Mamlakatimiz xalqaro moliya institutlari va savdo tashkilotlari — Jahon banki, Xalqaro valyuta fondi, Osiyo taraqqiyot banki, Islom taraqqiyot banki, Jahon savdo tashkiloti va boshqa tashkilotlar bilan hamkorlikni sifatli kengaytirish va takomillashtirishga e'tibor qaratgan. Yevropa qayta tiklash va taraqqiyot banki bilan hamkorlikning tiklanganligi muhim voqea bo'lib, buning natijasida ushbu institut tomonidan O'zbekiston hududlarida ijtimoiy ahamiyatli loyihalarning mablag' bilan ta'minlanishi tiklandi.

O'zbekistonning xalqaro moliya muassasalari bilan hamkorligi kun tartibida investitsiyaviy va amaliy muhitni yaxshilash, mamlakatning kredit reytingini oshirish, valyuta-kredit siyosatini takomillashtirish, bank-moliya sohasida milliy mutaxassislar malakalarini oshirish turibdi.

Yakuniy maqsad — milliy iqtisodiyotning modernizatsiya qilinishini jadallashtirish va uning raqobatbardoshligini kuchaytirish uchun jalb qilinadigan xorijiy investitsiyalar va moliya mablag'lari hajmini oshirish, mamlakatning eksport salohiyatini rivojlantirish va infratuzilmani takomillashtirish, turmush darajasini oshirish va aholining farovonligini ta'minlashdan iborat.

O'zbekiston Markaziy Osiyoda muhim davlat hisoblanadi va alohida rol o'ynaydi. Mamlakatning regiondagi muhim ahamiyati xorijiy ekspert va siyosiy doiralar vakillari tomonidan ham e'tirof qilinadi. Toshkent mintaqadagi barcha qo'shni davlatlar bilan strategik hamkorlik to'g'risida shartnoma tuzgan bo'lib, bu yuqori darajada regional siyosat tuzish imkonini beradi. Ushbu maqsadlarda amalga oshirilayotgan ishlar mamlakatning xalqaro munosabatlar tizimidagi o'rnini va rolini mustahkamlashda ham muhim ahamiyatga ega.

Toshkent hamkorlikni rivojlantirish bo'yicha tashabbuslarni ilgari surgan holda, mintaqada biron-bir ustuvorlikni ko'zlamaydi. O'zbekiston tashabbuslari barcha mamlakatlar manfaatlarini hisobga oladi, konsensus tamoyiliga asoslanadi.

Toshkentning faol, tashabbuskor va konstruktiv diplomatiyasi tufayli shakllangan mintaqadagi yangi siyosiy reallik Markaziy Osiyo mamlakatlari o'rtasida keng doirali masalalar bo'yicha o'zaro harakatlarni kuchaytirishga ijobiy ta'sir ko'rsatdi.

Toshkentda 2019-yil noyabrda o'tkazilgan Markaziy Osiyo davlat rahbarlarining konsultativ uchrashuv yig'ilishi bunga yorqin misol bo'ldi. Uchrashuv davomida tomonlar Markaziy Osiyo kun tartibidagi bir tomonlama formatda ham, ikki tomonlama formatda ham hal qilishning imkoni bo'lmagan ko'plab muammoli masalalar yechimini muhokama qildilar. Bundan tashqari, bunday turdagi uchrashuvlarni muntazam asosda o'tkazish to'g'risida kelishuvga erishildi.

Bunda qayd etish kerakki, Markaziy Osiyo davlat rahbarlarining konsultativ uchrashuvlarini o'tkazish mintaqada yangi xalqaro tashkilot yoki o'z ustaviga ega va davlat organlaridan yuqori turuvchi biron-bir integratsion tuzilma tashkil etilishini nazarda tutmaydi. Ushbu faoliyat faqat regional rivojlanishning muhim masalalari bo'yicha "soatlarni to'g'rilab olish"ga qaratiladi. Markaziy Osiyo yo'nalishidagi faol siyosat, O'zbekiston uchun regionning ustuvorligi koronavirus pandemiyasi vaqtida ham yorqin namoyon bo'ldi.

Mintaqa mamlakatlarining murakkab epidemiologik vaziyati sharoitida muntazam aloqalar orqali infeksiya tarqalishiga qarshi kurashish, shuningdek, savdo-iqtisodiy va transport-tranzit sohalaridagi hamkorlikni kuchaytirish bo'yicha qo'shma chora-tadbirlar ishlab chiqildi. O'zbekiston

Qirg'iziston va Tojikistonga insonparvarlik yordamini ko'rsatdi. Tojikistonga yordam mamlakatga barcha donorlardan tushgan yordamning uchdan bir qismini tashkil etdi.

O'zbekistonning mintaqa bo'yicha yo'nalishi faollashuvi regional yaqinlashish, ishonch va o'zaro tushunishni tiklash, shuningdek, yig'ilib qolgan masalalarni oqilona muvohiqalarga kelish asosida operativ hal qilish yuzasidan allaqachon etilgan talabga o'z vaqtida va amaliy javob bo'ldi. Oliy darajada o'rnatilgan ochiq va ishonchli muloqot barcha hamkorlik yo'nalishlarini kuchaytirish uchun mustahkam asos yaratdi.

Birinchidan, oliy va yuqori darajalarda siyosiy muloqot sezilarli faollashdi, parlamentlararo, muassasalararo va hududlararo aloqalar kuchaytirildi. O'z navbatida, qayd etilgan davrda regionning barcha davlat rahbarlari O'zbekistonga tashrif buyurdilar. Tahlil ma'lumotlariga ko'ra, ushbu uchrashuvlar yakunlari o'z samaradorligi bo'yicha misli ko'rilmagan natijalar bergan.

Ikkinchidan, ekstremistik va terroristik tuzilmalar faoliyatiga qarshi birgalikda kurashish bo'yicha o'zaro kelishuvga erishildi. 2019-2020-yillar uchun O'zbekistonning Qirg'iziston va Tojikiston bilan tegishli kompleks chora-tadbirlar rejaları imzolandi. 2018-yil iyuldan sentabrgacha O'zbekiston Qozog'iston, Qirg'iziston va Tojikiston bilan qo'shma antiterroristik mashg'ulotlarini o'tkazdi.

Uchinchidan, O'zbekistonning Qirg'iziston va Tojikiston bilan davlat chegaralarini delimitatsiya va demarkatsiya qilish masalalarini hal qilish ancha ilgari surildi.

Markaziy Osiyo mamlakatlari o'rtasida savdo-iqtisodiy munosabatlarning yaxshilanishi umuman mintaqaning investitsiyaviy jozibadorligini oshirishga yordam berdi. Xususan, 2017-yil boshidan hozirgi vaqtgacha O'zbekiston va region mamlakatlari o'rtasida 300 tadan ko'proq shartnoma, shuningdek taxminan 75 mlrd. dollar summada shartnomalar va bitimlar imzolangan.

Mintaqada ekologik, jumladan, suv-energetikaga bog'liq masalalarni hal qilishda oldinga siljishlar kuzatilmoqda. Toshkent Qambar-Ota va Rog'un GESi qurilishi loyihalarida o'z ishtiroki imkoniyatini ko'rib chiqishga tayyor. "O'zbekiston — Turkmaniston — Eron — Qozog'iston" transport yo'lagining muhim uchastkasini amalga oshirishga start berildi.

Amudaryo orqali “Turkmanobod — Forob” temir yo‘l va avtomobil ko‘priklari ochildi. Ularning ishga tushirilishi “O‘zbekiston — Turkmaniston — Kaspiy dengizi — Janubiy Kavkaz” yo‘nalishi bo‘yicha Boku — Tbilisi — Kars hamda Gruziya, Turkiya, Ruminiya va boshqa davlatlarning Qora dengiz portlariga chiqish yo‘llari bilan oraliq transport-kommunikatsiya magistralini yaratish g‘oyasini amalga oshirish imkonini berdi.

Bundan tashqari, 20 yillik muzokaralardan so‘ng Xitoy va Markaziy Osiyoni Qirg‘iziston orqali bog‘lovchi temir yo‘l qurilishi bo‘yicha jiddiy rivojlanishga erishildi. Dastlabki baholarga ko‘ra, ushbu loyiha amalga oshirilganida yuklarni etkazib berish muddatlari 7-8 sutkaga qisqaradi, Sharqiy Osiyodan Yaqin Sharq va Janubiy Yevropa mamlakatlariga yo‘l masofasi 900 km. ga qisqaradi.

2020-yil 23-sentabrda O‘RQ-637-sonli O‘zbekiston Respublikasining “Ta‘lim to‘g‘risida” qonuni qabul qilindi. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Fan va oliy ta‘lim sohasi xodimlarining mehnat haqi miqdorini yanada oshirish, ilmiy va ilmiy-texnik faoliyat natijalari joriy etilishini davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlash chora-tadbirlari to‘g‘risida” 2018-yil 20-iyuldagi PQ-3876-sonli qarori qabul qilindi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekiston Respublikasi oliy ta‘lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida” 2019-yil 8-oktabrdagi PF-5847-sonli Farmoni qabul qilindi.

2020/2021 o‘quv yili uchun qabul parametrlari 157,8 mingtani tashkil etdi va o‘tgan yilga nisbatan 30,3 foizga, 2017-yilga nisbatan esa 92 foizga oshdi.

2020-yil 24-iyulda O‘RQ-630-sonli O‘zbekiston Respublikasining “Innovatsion faoliyat to‘g‘risida” qonuni qabul qilindi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Ilm-fanni 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida” 2020-yil 29-oktabrdagi PF-6097-sonli Farmoni qabul qilindi.

Bugungi kunda oliy ta‘lim muassasalaridagi ilmiy darajalar beruvchi ilmiy kengashlar soni 92 tani tashkil qilmoqda (2017-yilda 48 ta).

2017-yilda O‘zbekiston Respublikasi Jismoniy tarbiya va sport davlat qo‘mitasi tashkil etildi, 2018-yilda O‘zbekiston Respublikasi Jismoniy tarbiya va sport vazirligi tashkil etildi, O‘zbekiston Respublikasi

Prezidentining “Turizm va sport vazirligi faoliyatini tashkil etish to‘g‘risida” 2021-yil 6-apreldagi PQ-5054-sonli qarori bilan O‘zbekiston Respublikasi Turizm va sport vazirligi tashkil etildi.

2018-yilda O‘zbekiston davlat jismoniy tarbiya instituti negizida O‘zbekiston davlat jismoniy tarbiya va sport universiteti tashkil etildi.

2019-yilda Samarqand shahrida “Rossiya davlat jismoniy tarbiya, sport, yoshlar va turizm” Federal davlat budjeti oliy ta’lim muassasasining Samarqand filiali tashkil etildi.

2020-yilda O‘zbekiston Respublikasida jismoniy tarbiya va sportni 2025-yilgacha rivojlantirish Konsepsiyasi qabul qilindi.

O‘zbekiston Respublikasi Turizm va sport vazirligi tizimidagi 275 ta bolalar va o‘smirlar sport maktablari, ularning 68 ta filiali, 56 ta ixtisoslashtirilgan bolalar va o‘smirlar sport maktablari BO‘SHgi o‘rinlarda – IBO‘SM), 14 ta Olimpiya va milliy sport turlari bo‘yicha ixtisoslashtirilgan maktab-internatlari va 15 ta Olimpiya zaxiralari kolleji faoliyat ko‘rsatmoqda.

2020-yilning 1-yanvaridan boshlab sport maktablari hamda Olimpiya va milliy sport turlari bo‘yicha ixtisoslashtirilgan maktab-internatlari direktorlari, muovirlari, murabbiylari, instruktor-metodistlari uchun asosiy tarif stavkalari 1,35 barobarga oshdi.

2020-yilda O‘zbekiston davlat jismoniy tarbiya va sport universiteti huzurida Jismoniy tarbiya va sport ilmiy tadqiqot instituti tashkil etildi.

2018–2021-yillar mobaynida regbi (2019-yil), kurash milliy sport turi (2020-yil), qishki sport turlari (2020-yil), shaxmat (2021-yil), kamondan otish (2021-yil), yilqichilik va ot sporti (2021-yil), boksni (2021-yil) yanada rivojlantirish to‘g‘risida O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining qarorlari qabul qilindi.

O‘zbekistonda mustaqillikka erishgach jismoniy tarbiya va sport sanoati jadal rivojlandi. Mamlakatimizda ko‘plab jismoniy tarbiya va sport tashkilotlari muvaffaqiyatli faoliyat ko‘rsatmoqda. Jismoniy tarbiya va sport sanoati tadbirkorlik faoliyatining keng tarmog‘i sifatida so‘nggi o‘n yilliklarda juda keng tarqalgan. Dunyo bo‘ylab turli miqyosdagi, mulkchilik shaklidagi va boshqa ko‘plab sport tashkilotlari faoliyat ko‘rsatmoqda. Ularning barchasi bitta sport biznesini tashkil qiladi.

- sport tashkilotlarini moliyalashtirish usullari va manbalari juda xilma-xil va turlicha, ular beshta asosiy guruhdan iborat;
- davlat budjeti tomonidan moliyalashtirish;
- sport tashkilotlari tomonidan o'zlarining tadbirkorlik faoliyati orqali amalga oshiriladigan o'z-o'zini moliyalashtirish;
- budjetdan tashqari mablag'lar hisobidan moliyalashtirish, homiylik;
- ta'lim muassasalari va kasaba uyushmalari, Olimpiya qo'mitalari tomonidan moliyalashtiriladigan mablag'lar;
- Xalqaro sport tashkilotlari, ayrim fuqarolar va tashkilotlarning xayriya faoliyatidan tushgan mablag'lar.

Sport tashkilotlari moliyaviy manbalarni turli manbalardan - barcha darajadagi budjetlardan, sport lotereyalarini sotishdan, chiptalarni sotishdan, reklama, homiylik, tadbirkorlik faoliyati, depozit operatsiyalari, mulkni ijaraga berish va boshqa ko'plab tadbirlardan oladi.

Sport tashkilotlari turli kanallar orqali olingan pullarni o'z ehtiyojlari uchun sarflaydilar, sportchilar va murabbiylarga ish haqi va bonuslarni to'laydilar, tijorat banklariga qarzlarni to'laydilar va davlat va mahalliy budjetlarga soliq to'lovlarini amalga oshiradilar. Shunday qilib, sport tashkilotining moliyaviy ahvoli barqaror emas, ular doimiy ravishda bir to'lovchidan ikkinchisiga aylanmoqda.

Sportda moliyaviy menejmentning asosiy maqsadi - sport tashkilotlari, muassasalari va korxonalarida moliyaviy boshqaruvni tashkil qilish va takomillashtirishdan iborat.

Ushbu maqsad quyidagi vazifalarni hal qilishni belgilab beradi:

- * moliyaviy boshqaruvni tashkil etishning nazariy jihatlarini ochib berish;
- * sport tashkilotlaridagi moliyaviy boshqaruvni baholash;
- * sport tashkilotlarining samaradorligini oshirish bo'yicha chora-tadbirlarni ishlab chiqish.

Jismoniy tarbiya va sport sohasining holati bevosita ishlatilgan tashkiliy-iqtisodiy tizimning samaradorligiga, shu jumladan, moliyalashtirishni rivojlantirish strategiyasi, sport inshootlarining ijobiy imijini shakllantirish va sport xizmatlari marketingiga bog'liqdir.

Davlat tomonidan moliyalashtirishning hozirgi hajmi jismoniy tarbiya va sportning ijtimoiy-iqtisodiy funksiyalarini to'liq amalga oshirishga

imkon bermaydi. Umuman olganda, **davlatning ishtiroki** zarur bo'lgan joylarga jismoniy tarbiya va sport xizmatlari sohasidagi davlat tomonidan mablag' ajratilishi kerak:

bolalar sporti, ommaviy sport, moslashuv dasturlari. Jismoniy tarbiya va sportning boshqa faoliyati **tijorat asosida** ta'minlanishi va bilvosita davlat tomonidan tartibga solinishi kerak (korporativ sport turlari, eng yuqori darajadagi sport turlari va boshqalar). Ushbu masalalarni chuqur o'rganish uchun **"Sportda moliyaviy menejment" fanining** roli muhimdir.

"Sportda moliyaviy menejment" fanini o'rganishdan pirovard maqsad-moliyaviy menejmentning asoslari bo'yicha bo'lajak mutaxassislarda chuqur nazariy va amaliy bilimlarni shakllantirish, subyektning moliyaviy menejment darajasini ko'rsatuvchi asosiy ko'rsatkichlarni hisoblash uchun amaliy bilimlar ishlab chiqish, moliyaviy munosabatlar prizmasi orqali subyektning strategik maqsadiga erishish hamda taktik vazifalarni amalga oshirishdir.

Sportda moliyaviy menejment – sport sohasidagi moliyaviy resurslar harakatining jarayoni bo'lib, xo'jalik subyektlari o'rtasidagi moliyaviy munosabatlarni va moliyaviy resurslarni boshqarishga yo'naltirilgan. Sportda moliyaviy menejment-bu moliyaviy resurslar harakati va boshqarish mexanizmi, kapitaldan samarali va ratsional foydalanish tizimiga aytiladi.

"Sportda moliyaviy menejment" fanini o'rganish jarayonida quyidagi maqsadlar belgilanadi:

- moliyaviy menejment fani tadbirkorlik faoliyatini tahlil qilishning asosiy uslubi sifatida bilimlar tizimini olish;
- moliyaviy resurslarni ko'paytirish;
- investitsiyadan samarali foydalanishni oshirish va o'sishini ta'minlash;
- kapital hajmini oshirish;
- tashkilot hisobotini tahlil qilish orqali foyda olish hamda tovar va xizmatlar sohasida umumiy maqsadga erishish yo'llarini o'rganish;
- moliyaviy qarorlarni qabul qilish uchun kerakli ma'lumot tayyorlash va taqdim etish va boshqalar.

"Sportda moliyaviy menejment" fanini o'rganish borasida qo'yilgan talabalar quyidagilardan tashkil topgan:

- pul qiymatini baholashning nazariy asoslari va amaliy usullari, likvidlilik va risk tahlili, qarorlarni baholashning usullari, ichki moliyalashtirish manbalarini aniqlash hamda moliyaviy hisobotning tahlilini o'tkazish;

- moliyaviy xususiyatga ega bo'lgan ma'lumot yig'ish, qayta ishlash, tayyorlash tizimini yaratish;

- xo'jalik jarayonida moliyaviy menejerlar yechadigan muammolar, kompaniya resurslarining holati, ularni baholash tartibi va subyektning moliyaviy rejasida ularning aks etishini ta'minlash;

- sport korxonalarining moliyaviy rejasini ishlab chiqish uchun moliyaviy menejment to'g'risidagi bilimlar tizimini ishlata olish;

- aniq holat bo'yicha misollar ishlash, turli xil investitsion takliflarni baholay olish, shuningdek korxona resurslarini baholash hisob-kitobi.

- investitsion loyiha biznes-rejasining qanday va nima maqsadda tuzilishini yoritish;

- moliyaviy menejmentda ishlab chiqarish rejasi va moliyaviy rejaning bevosita bog'liqligi to'g'risida tushuncha berish;

- sport korxonalarining moliyaviy resurslarini boshqarishning asosiy qoidalari to'g'risida. Tadbirkorlik bandlik muammosini hal etish, bozorning mo'l-ko'lligini ta'minlash hamda iqtisodiyotning raqobatbardoshligini oshirishda o'ziga xos imkoniyatlarga ega. Shu boisdan ham mamlakatimizda uni rivojlantirishga alohida e'tibor berilmoqda.

Sportda moliyaviy menejment yagona uchta elementni ko'rib chiqadi:

- iqtisodiy boshqarish tizimlari;
- boshqarish organi (boshqarish apparati);
- tadbirkorlik faoliyati shakllari.

Sportda moliyaviy menejment ikkita tizimni o'z ichiga oladi:

1. Boshqariluvchi tizim- boshqarish obyekti;

2. Boshqaruvchi tizim-boshqarish subyekti.

1. Boshqariluvchi tizim (obyekt):

- pul aylanmasi, ya'ni pul aylanmasini tashkil qilish;
- qiymatning aylanishi (kapital);
- moliyaviy resurslar va ularning manbalari;
- moliyaviy munosabatlar;
- moliyaviy mablag'lar va investitsiya instrumentlarini ta'minlash;

- asosiy va aylanma fondlarni ta'minlash;
- moliyaviy ishlarni tashkil qilish.

2. Boshqaruvchi tizim (subyekt):

- moliya direksiyasi va uning bo'limlari;
- moliyaviy menejerlar.

Moliyaviy menejmentda boshqarish subyektlari funksiyalari quyidagilar hisoblanadi:

- rejalashtirish;
- bashorat qilish;
- tashkil etish;
- rahbarlik qilish;
- muvofiqlashtirish;
- rag'batlantirish;
- marketing;
- hisobga olish;
- nazorat;
- baholash;
- hisobot.

Moliyaviy direksiya – markaziy moliyaviy boshqarish apparati xizmatidir. Moliyaviy direksiya turli bo'limlardan iborat:

- moliya bo'limi;
- rejalashtirish-iqtisodiy bo'lim;
- buxgalteriya;
- iqtisodiy tahlil laboratoriyasi;
- ichki xo'jalik bo'limi;
- valyuta operatsiyalari bo'limi.

Moliyaviy menejerning majburiyatlari:

- tashkilot va korxonalarda moliya ishini tashkil qilish;
- jalb etilgan kapitalni rejalashtirish, loyihalash, bashorat qilishni ishlab chiqish va ularning variantlarini baholash;
- chet el valyutasini tushishi va taqsimlanishi rejasini, joriy va istiqboli moliyaviy rejani ishlab chiqish;
- tashkilot va korxonaning moliyaviy me'yorlash va biznes rejasini ishlab chiqishda qatnashish;

- kredit siyosatini amalga oshirish;
- valyuta siyosatini amalga oshirish va valyuta hujjatlarini shakllantirish va tashkilot va korxonaning moliyaviy holatini tahlil qilish va uni baholash.

Jismoniy tarbiya va sport sohasida xizmat ko'rsatish bozorini samarali boshqarish tizimini rivojlantirish uchun jismoniy tarbiya va sport tashkilotlarining moliyaviy resurslarini har xil manbalaridan shakllantirish zarur.

O'zbekiston Respublikasining "Jismoniy tarbiya va sport haqidagi" qonunning "Jismoniy tarbiya va sportni moliyalashtirish" 19-moddasida jismoniy tarbiya va sport sohasi respublika va mahalliy budjetdan moliyalashtiriladi.

Bundan tashqari jismoniy tarbiya va sport sohasi quyidagi moliyaviy manbalardan moliyalashtiriladi:

- tadbirkorlik faoliyati daromadidan;
- jismoniy tarbiya -sport va aholiga sog'lomlashtirish bo'yicha pulli xizmatlar ko'rsatish mablag'laridan;
- o'rnatilgan tartibdagi sport lotereyalari savdosidan tushadigan mablag'lardan;
- aholi, korxona, tashkilot, muassasalar hamda sport birlashmalari a'zolarining ixtiyoriy badallari;
- sport turlari bo'yicha maxsus jamg'armalarining mablag'laridan;
- ommaviy sport tadbirlarini o'tkazishdan keladigan daromadlari;
- homiylik mablag'laridan;
- sport emblemalari, ramzlaridan foydalanilganligi uchun korxona va tashkilotlarning ajratmalari;
- xorijiy sarmoyalar va xalqaro jamg'arma mablag'laridan;
- xalqaro tashkilotlar tomonidan ajratiladigan mablag'lar va boshqa manbalar.

Moliyaviy boshqarish bu ijodiy jarayondir, ya'ni ilmiy asoslangan rejalashtirish, boshqarish va moliyaviy tahlildan foydalanishni ifodalaydi. Moliyaviy menejmentning ahamiyati bu tadbirkorlik shakli hisoblanib, moliyaviy operatsiyalarni amalga oshiradi. Moliyaviy menejment o'zining moliyaviy bozoriga ega. Moliyaviy bozorning faoliyati – tadbirkorlik uchun

moliyaviy resurslar va moliyaviy munosabatlar harakatini boshqarish sohasida shakllanadi. Moliyaviy bozor-sotuvchi va sotib oluvchi o'rtasidagi moliyaviy (pullar) resurslar va investitsion baholash (moliyaviy resurslarni tashkil etish instrumentlari) ning iqtisodiy munosabatlarini amalga oshiradigan sohadir.

Moliyaviy bozor bozorlar tizimidan iboratdir:

- valyuta bozori;
- qimmatli qog'ozlar bozori;
- pul bozori (ssuda kapital bozori);
- oltin bozori.

Moliyaviy bozor va innovatsion iqtisodiy jarayonlarda sportning ahamiyatini ta'kidlash kerak. Yangi texnologiyalarni o'rganish va qo'llash uchun, eksperimental ishlanmalar va ilmiy-texnikaviy taraqqiyotning boshqa atributlari ko'pincha yuqori darajadagi yutuqlar sportida birinchi marta sinovdan o'tkazilib, ekstremal sharoitlarda va odamlar o'z imkoniyatlari chegarasida amalga oshiradi. Shuni ham ta'kidlash kerakki, sport har qanday tarzda hisoblab chiqilishi mumkin bo'lgan **to'g'ridan-to'g'ri iqtisodiy foyda bilan bir qatorda boshqa nomoddiy foyda keltiradi**. Bularga raqobatdosh tadbirlarda ikkala tomonning ishtiroki jarayonida odamlarning fikrlash doirasini kengaytirish va intellektual saviyasini oshirish kabi omillar kiradi. Shu nuqtai nazardan, hozirgi paytda juda qadrlanadigan dam olish yanada konstruktiv va oqilonadir.

Biroq kishiga o'zini namoyon qilish, o'zini takomillashtirish va hayotda o'z o'rnini topish imkoniyati beriladi. Bundan kelib chiqadiki, jismoniy tarbiya va sport jamiyatining farovonligi va odamlar hayotining yaxshilanishiga ta'sir qiluvchi muhim omillardir. Jismoniy tarbiyaning eng muhim qismi bu eng rivojlangan va tijoratlashtirilgan **professional sportdir**.

Professional sport turlari sport tarkibiy qismining taxminan 0,1-0,5% ni tashkil qiladi. Ammo shu bilan birga, unda aylanayotgan mablag' miqdori bo'yicha u havaskor sport turlaridan yuzlab baravar ustun bo'lib, mamlakat iqtisodiyotining muhim qismini tashkil etadi. Iqtisodiy faoliyat turi nuqtayi nazaridan, professional sport ajoyib xizmatlarni taqdim etadi. Tomoshabinlar tomoshadan ruhiy mamnuniyat olishadi va buning uchun pul

to'lashga tayyordir. Shuning uchun taqdim etilgan tomosha sifati qanchalik yuqori bo'lsa, narx ham shuncha yuqori bo'ladi.

Jismoniy tarbiya va sportning muvaffaqiyatli rivojlanishi uchun sport tashkilotining moddiy bazasi va moliyaviy resurslari muhim rol o'ynaydi. Jismoniy tarbiya va sportni tashkil etish uchun moliyaviy resurslarni shakllantirish turli manbalardan amalga oshiriladi. **"Jismoniy tarbiya va sport to'g'risida"gi, "Jismoniy tarbiya va sportni moliyalashtirish to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi qonunlarining 19-moddasiga** muvofiq jismoniy tarbiya va sportni moliyalashtirish respublika va mahalliy budjetlar hisobidan amalga oshiriladi.

Jismoniy tarbiya va sportni moliyalashtirish manbalari quyidagilar bo'lishi mumkin:

- tadbirkorlik va boshqa iqtisodiy faoliyatdan olinadigan daromadlar;
- aholiga pullik jismoniy tarbiya va sport-sog'lomlashtirish xizmatlari ko'rsatadigan mablag'lar;
- belgilangan tartibda sport lotereyalaridan tushgan mablag'lar;
- aholining, korxonalar, muassasalar va tashkilotlarning ixtiyoriy badallari, jamoat jismoniy tarbiya va sport birlashmalariga a'zolik badallari;
- sport turlari bo'yicha maxsus mablag'lar manbalari;
- sport va ko'ngilochar tadbirlardan olingan daromadlar;
- homiylik yordami;
- televideniye ko'rsatuvlaridan keladigan daromadlar;
- korxonalar va tashkilotlardan sport ramzlari, emblemalaridan foydalanganlik uchun ajratmalar;
- xorijiy investitsiyalar va xalqaro fondlarning mablag'lari;
- xalqaro tashkilotlardan tushumlar va boshqa manbalar.

Omillarning asosiy guruhlarini hisobga olgan holda ommaviy sport xizmatlaridan foydalanishning uchta mezonini aniqlash maqsadga muvofiqdir.

- aholining sport xizmatlariga bo'lgan ehtiyojini baholashni belgilaydigan ijtimoiy xulq-atvor;

- jismoniy obyekt, iste'molchilar uchun sport obyektlari va sport obyektlaridan foydalanish imkoniyatlarini tavsiflovchi (sport infratuzilmasining mavjudligi, transport omillarining ta'siri va boshqalar);

- iqtisodiy, iste'molchilarning to'lov qobiliyatiga ega talablarini xizmatlar, asbob-uskunalar, qo'shimcha jihozlar va uskunalar, shuningdek davlat, shahar hokimiyati va boshqa mulk egalarining kapital xarajatlari bilan muvofiqligini belgilovchi mezonlar.

Olimpiya o'yinlari, chempionatlar va boshqa yirik sport tadbirlarining natijalarini o'rganish bo'yicha xorijiy tajribalarni umumlashtirish, salbiy ta'sir etuvchi omillarni minimallashtirish uchun bizning sharoitimizda ushbu sohada mavjud bo'lgan metodologiyadan foydalanishimizga imkon beradi.

Yirik sport tadbirlarining shahar, viloyat va umuman mamlakatning ijtimoiy-iqtisodiy holatiga ta'sirini bashorat qilish uchun xorijiy va mahalliy tajribalarni o'rganish sport sohasidagi davlat siyosatida va uni rivojlantirish bo'yicha maqsadli dasturlarda aks ettirilishi kerak.

Shunday qilib, sport xizmatlarini rivojlantirishning ijtimoiy va iqtisodiy tomonlarini, yirik sport tadbirlarining murakkabligi va multiplikativ oqibatlarini o'rganish natijalarini umumlashtirish, sport sektori faoliyatini takomillashtirish va undan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirishga qaratilgan yanada keng qamrovli tadqiqotlarni talab qiladi.

Shu munosabat bilan, iqtisodiyotni modernizatsiya qilishda sport inshootlarining samaradorligini yanada oshirish, sportda raqobat muhitini yaratish, sport xizmatlariga talabni o'rganishni davom ettirish, sport tashkilotlarida moliyaviy boshqaruv mexanizmlarini ishlab chiqish va mavjud investitsion faoliyatni yanada kengaytirish muhimdir. Shu sababli, ushbu sohadagi ba'zi masalalar va munozaralar hal qilinishi kerak. Ushbu fikr-mulohazalar mazkur darslikni yozish uchun asos bo'ldi.

Darslikda sport faoliyati bo'yicha o'rganilayotgan mavzuga kompleks yondashishni talab etadi. Muayyan muammolarni hal qilishda tadqiqot usullari qo'llanildi:

monografik tadqiqotlar, mavhum mantiqiy, iqtisodiy va statistik, guruhlash, grafik, iqtisodiy va matematik modelashtirish, indeks va boshqalar.

I BOB. SPORTDA MOLIYAVIY MENEJMENT FANINING IQTISODIY MOHIYATI, MAQSAD VA VAZIFALARI

REJA:

- 1.1. Moliyaviy menejmentni tashkil etishning nazariy jihatlar.
- 1.2. Sportda moliyaviy menejmentning mohiyati, maqsadi va vazifalari.
- 1.3. Sportda moliyaviy menejment mexanizmi va uning strategiyasi.
- 1.4. Sport subyektlarining moliyaviy faoliyati tizimi va uni boshqarishning zarurligi.

Tayanch iboralar: *moliyaviy menejment, moliyaviy menejmentning predmeti, moliya boshqaruvining obyekti, moliyaviy menejmentning maqsadi, moliyaviy menejmentning vazifalari, investitsiyaviy siyosat, moliyalashtirish manbalarini boshqarish, dividend siyosati, daromad va xarajatlarni boshqarish, moliya menejerining funksiyalari, pul mablag'lari oqimi, pul resurslarining vaqt qiymati, xavf va daromad o'rtasidagi murosaga kelish, kapital qiymati, kapital bozori samaradorligi, ma'lumotlarning asimmetriyasi, agentlik munosabatlari, imkoniyat xarajatlari, moliyaviy hisobotlar, balans, daromadlar to'g'risidagi hisobot, aktiv, passiv, uzoq muddatli aktivlar, aylanma aktivlar, kapital va zaxiralar, uzoq muddatli majburiyatlar, qisqa muddatli majburiyatlar, daromadlar, xarajatlar, boshqa daromadlar, boshqa xarajatlar, foyda, zarar, yalpi foyda, sotishdan olingan foyda, soliqqa tortilgunga qadar foyda, sof daromad, taqsimlanmagan foyda, diskontlash, birikma, oddiy foiz, kapitallashtirilgan qiymat, annuitet.*

1.1. Moliyaviy menejmentni tashkil etishning nazariy jihatlar

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlis palatalari qo'shma majlisidagi **"Harakatlar strategiyasidan – taraqqiyot strategiyasi sari"** nutqida jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirish, sog'lom turmush tarzini qaror toptirish uchun quyidagi eng ustuvor vazifalarni amalga oshirish zarurligi aytili:

- barcha shahar va tumanlarda ommaviy sportni rivojlantirishga, jumladan, sport maydonchalari, piyodalar va velosipedchilar uchun

yo‘laklar, ekoparklar, ta‘lim dargohlaridagi sport zallaridan iborat sport infratuzilmasini yaratishga alohida e‘tibor qaratish;

- Olimpiya va Paralimpiya harakatini rivojlantirish uchun sport maktablarini ko‘paytirish va yangi sport obyektlarini barpo etish;

- Olimpiya o‘yinlariga kiritilgan har bir sport turini rivojlantirish va ommalashtirish bo‘yicha kompleks dasturlarni amalga oshirish.

Ushbu ustuvor vazifalardan kelib chiqib, jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirish uchun moliyaviy menejmentning ahamiyati kattadir. Moliyaviy menejment - bu tashkilotning moliyaviy va uning asosiy taktik va strategik maqsadlariga erishishga qaratilgan moliyaviy resurslarini boshqarish hisoblanadi. Moliyaviy menejment - bu maksimal foyda olish bilan birga o‘z kapitalidan va qarz kapitalidan samarali foydalanish maqsadida pul oqimlarini boshqarishni tashkil etishdir. Moliyaviy menejmentning asosiy maqsadi foyda keltirishni maksimallashtirishni ta‘minlash bilan birga tashkilotning kelajakdagi potensial moliyaviy imkoniyatlarini baholash hisoblanadi. Moliyaviy menejmentning asosiy muammolaridan biri bu moliyalashtirish manbalarini tanlash muammosidir. Pul mablag‘lari manbalarining turli xil tasniflari mavjud. O‘z mablag‘lari manbalari qatoriga quyidagilar kiradi:

ustav kapitali, yuridik va jismoniy shaxslarning badallari, tashkilot tomonidan to‘plangan zaxiralar. Bugungi kunga qadar jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirishga bag‘ishlab ko‘plab xorijiy, mahalliy olimlar, tadqiqotchilar tomonidan ilmiy izlanishlar va uning asosidagi kashfiyotlar amalga oshirib kelinmoqda. Sportning ijtimoiy ahamiyati, uning nazariy hamda metodologik asoslari P.Burde¹, M.Omaxouni², A.Gonashvili³ singari xorijiy olimlar tomonidan tadqiqotlar amalga oshirilgan. Jismoniy tarbiya va sportning ijtimoiy jihatlarining tashkiliy tuzilmasi, mexanizmi va xarakterini V.I.Joldak va N.V.Korotaeva singari olimlar tomonidan yoritib berilgan bo‘lsa, aholining sport bilan shug‘ullanish jarayonlarini boshqarish

¹ Бурдые П. Программа для социологии спорта // Начала. – М., 1994. С.261-262. ;

² Омахоуни М. Физическая культура-визуальная культура: пер. с англ. М.2010 296 с.; Матвеев Л.П. Спорт для всех и спорт не для всех. – М., 2000. – 122 с.

³ Гонашвили А. «Методологические основы социологии спорта» // Монография. - Санкт-Петербург, 2017. –С. 52.

masalalari, D.SH.Bogdanova, P.K.Kuznetsova, I.M.Salnikovaning ilmiy tadqiqotlarida o'rganilgan.

Shuningdek, jismoniy tarbiya va sportda tijoratlashtirish muammolari S.A.Ostroukhov va J.Rogge, moliyalashtirish masalalari N.V.Slobodyanyuk, S.M.Kuleshov, YU.Pavlenko hamda sohada davlat xususiy sherikchilik munosabatlari investitsiyalarni jalb qilishning samarali usuli sifatida e'tirof etilishi V.A.Kabashkin, A.P.Kosinsev, D.A.Obojina, T.E.Melnik, V.I.Kosogorsev, O.A.Moiseeva, O.I.Larina⁴ning ilmiy tadqiqotlarida kuzatiladi. O'zbekistonda jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirish borasida qator ilmiy tadqiqotlar amalga oshirilgan, xususan, A.M.Achilov⁵ bolalar sportini rivojlantirish jamg'armasining jismoniy tarbiya va sog'lomlashtirish faoliyatini tashkil qilish muammolarini tadqiq etgan bo'lsa, K.T.Shakirjonova, U.R.Abdumalikov, T.A.Shakirjanov⁶ jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirishning asosiy omillari sifatida, uzluksiz ta'limni tashkil qilish va rivojlantirish bilan bog'liqligini asoslaganlar. A.A.Taniberdiev⁷ oliy ta'lim muassasalarida jismoniy tarbiya darslari uchun klaster modulini ishlab chiqish muammolarini tadqiq etish asosida jismoniy madaniyat va sport fanida o'quv elementlarining tarkibiy ahamiyatini baholashning ekspert uslubi, ta'lim va tarbiya jarayonida klaster-modulning ahamiyati masalalarini yoritib bergan. Mamlakatda moliyaviy munosabatlar, davlat moliya tizimi, moliyaviy siyosat va moliya boshqaruving nazariy asoslari ko'plab olimlar tomonidan tadqiq etib kelinmoqda, ular jumlasiga, A.V.Vaxobov, T.S.Malikov, N.H.Haydarov, A.U.Sherov va M.X.Temirov⁸ni kiritish mumkin. Ammo milliy iqtisodiyot mustaqillikka erishgan davrlardan boshlab moliya tizimini rivojlantirishga bag'ishlangan ko'plab ilmiy tadqiqotlar amalga oshirilgan bo'lishiga

⁴ Остроухов С.А. Предпринимательство в спорте или как формируется конкурентоспособность спортивных организаций [Текст] / С.А. Остроухов, Л.Н. Орлова // Российское предпринимательство, 2017. - Том 18. - № 3. С.405-416. ; Президент МОК Рогге открыл круглый стол "Спорт как индустрия" // Материалы информационного агентства РИА-Новости. <https://ria.ru/sport/20111126/498474534.html>; Слободянюк Н.В. Особенности финансирования индустрии спорта в США. // Вестник РЭУ. 2013. №3. С.53-61.; Кулешов С.М.

⁵ Ачиллов А.М. "Болалар спортини ривожлантириш жамгармасининг жисмоний тарбия ва соғломлаштириш фаоллигини ташкил қилиш технологияси" / Педагог. фанлар нома. илм. дараж. диссертация. – Т., 2008. 7-б.

⁶ Шакиржонов К.Т., Абдумаликов У.Р., Шакиржанов Т.А. Жисмоний тарбия ва спортдаги узлуksиз таълимни ташкил қилиш. Уқув услубий қўлланма. – Т., 2012. – 118 б.

⁷ Танибердиев А.А. Олий таълим муассасаларида жисмоний тарбия дarsлари учун кластер модулини ишлаб чиқиш. Педагогик фанлари бўйича фалсафа доктори диссертацияси. – Чирчиқ, 2019. 43-б.

qaramay, jismoniy tarbiya va sport muassasalarida moliyaviy munosabatlar muammolari ilmiy jihatdan to'liq tadqiq etilmagan.

Jalb qilingan mablag'larning asosiy manbalari:

qarz mablag'lari, bank kreditlari, kreditorlik qarzlari, qimmatli qog'ozlarni sotishdan tushadigan mablag'lar va boshqalar. Moliyaviy mexanizm - bu moliyaviy vositalarning to'plamidir, ularning yordamida ular moliyaviy resurslardan foydalanishni tashkil qiladi, rejalashtiradi va rag'batlantiradi.

Moliyaviy menejment bu boshqaruvni o'z ichiga olgan murakkab boshqaruv majmuasidir. Bular:

- kredit operatsiyalari;
- xatarlar;
- qimmatli qog'ozlar bilan operatsiyalar;
- qimmatbaho metallar, shuningdek qimmatbaho toshlar bilan operatsiyalar;
- valyuta operatsiyalari
- ko'chmas mulk operatsiyalari.

Moliyaviy boshqaruvni boshqarish organi sifatida - boshqaruv apparati yoki iqtisodiy subyekt boshqaruvi hisoblanadi. Mustaqil faoliyat turida esa moliyaviy boshqaruv tadbirkorlikda ajralib turadi. Ushbu faoliyatni professional menejerlar ham, moliya institutlari ham amalga oshirishi mumkin (masalan, xolding kompaniyalari, ishonchli kompaniyalar).

Shunday qilib, tashkilot va korxonalarda moliyaviy menejmentning asosiy vazifalari quyidagilardan iborat:

- moliyaviy resurslarni shakllantirish jarayonini ta'minlash;
- mablag'lardan foydalanish samaradorligini nazorat qilish;
- pul oqimini optimallashtirish (moliyaviy aktivlarning aylanish tezligini oshirish);
- foydani maksimallashtirishga erishish;
- moliyaviy tavakkalchilik darajasini minimallashtirish;
- tashkilotning doimiy moliyaviy muvozanatiga erishish.

Moliyaviy menejment faoliyat sifatida ikkita qo'llanilish sohasiga ega:

- ichki soha - moliyaviy resurslarni boshqarish, kapital tashkilot ichidagi ma'muriyat qaroriga asoslanadi;

- tashqi soha - tashkilot va boshqa xo'jalik yurituvchi subyektlar, davlat o'rtasida moliyaviy munosabatlarni o'rnatishda moliyaviy resurslar va kapitalni boshqarish.

Moliyaviy menejmentning ishlashi uchun quyidagi zarur shartlar bajarilishi kerak:

- o'zini o'zi moliyalashtirish;
- bozor qonunchiligi tizimiga asoslanib, tashkilotlar faoliyatini davlat tomonidan tartibga solishning aniq tartibga solinishi;
- tadbirkorlik faoliyati;
- mehnat bozori;
- kapital bozori.

E'tibor bering, zamonaviy iqtisodiy sharoitlarda korxona faoliyati uchun eng zarur shartlardan biri bu o'zini o'zi moliyalashtirishdir. O'z-o'zini moliyalashtirish - bu tashkilotni o'z mablag'lari manbalari hisobidan moliyalashtirish, masalan:

amortizatsiya, jamg'arma fondidan foyda, foydalanilmagan fond qoldiqlari, kreditorlik qarzlari, asosiy vositalarni qayta baholash natijasida qiymatning oshishi va boshqa manbalar.

Bozor sharoitida o'zini o'zi ta'minlash korxona uchun juda muhimdir - mahsulot va xizmatlarni sotishdan olingan o'z mablag'lari hisobiga ishlab chiqarish bilan bog'liq xarajatlarni qoplash. Boshqacha qilib aytganda, korxona hech bo'lmaganda oddiy takror ishlab chiqarish uchun zarur bo'lgan chegaralar doirasida ishlab chiqarish rentabelligini ta'minlab, zararsizlanishga ega bo'lishi kerak.

Iqtisodiy kategoriya sifatida moliyaviy menejmentning mohiyati uning bajaradigan funksiyalarida ochib beriladi. Uchta asosiy funktsiyani ajratib ko'rsatish va o'rganish maqsadga muvofiq:

- produktiv - takror ishlab chiqarish jarayonida tashkilotning moddiy va moliyaviy resurslarining kerakli muvozanatini ta'minlash;
- taqsimot - tashkilotning eng samarali kapital tuzilishini aniqlash va saqlash;

- nazorat - joriy pul aylanmasi ustidan nazoratni amalga oshirish. Ushbu xususiyat quyidagilarni o'z ichiga oladi:

mahsulotlar va xizmatlarni sotishdan tushadigan tushumlarning joriy darajasini nazorat qilish;

moliyaviy tavakkalchilik, rentabellikning joriy darajasi ustidan nazorat.

Moliyaviy tavakkalchilik darajasi korxonaning rentabelligi va o'zini o'zi moliyalashtirishni hisobga olgan holda aniqlanadi. Moliyaviy menejment korxonaning moliyaviy faoliyatida muhim rol o'ynaydi. Moliyaviy menejment, ularning muvozanatini hisobga olgan holda ham moddiy, ham mehnat, ham moliyaviy resurslarni rejalashtirishdan iboratdir.

Korxonadagi boshqaruv tizimining tuzilishi korxonadagi moliyaviy boshqaruv funksiyalari bilan bevosita bog'liqdir. Moliyaviy menejment funksiyalarining ikkita asosiy guruhi mavjud: boshqaruv tizimidagi va xizmat ko'rsatish sohasidagi.

Birinchi guruhga quyidagi funksiyalar kiradi:

- strategik va moliyaviy rejalashtirish;
- korxona moliyaviy faoliyatini tahlil qilish;
- tashkiliy funksiya;
- axborot funksiyasi;
- bashorat qilish;
- rag'batlantiruvchi funksiya;
- boshqarish funksiyasi.

Funksiyalarning yana bir guruhiga umuman korxonaning moliyaviy holatini boshqarish kiradi (uning aktivlari, kapitali, joriy pul oqimlari, investitsiyalar, turli moliyaviy xatarlar, bankrotlikning oldini olish).

Moliyaviy menejmentning eng muhim nuqtalaridan biri bu joriy moliyalashtirish va kapital yig'ilishining nisbatidir. Tashkilotni boshqarishning o'ziga xos moliyaviy strategiyasining yo'qligi, korxona tomonidan bozor konyunkturasini e'tiborsiz qoldirish tashkilotni ichki yoki tashqi bozorda yetakchiga aylanishiga imkon bermaydi.

Demak, korxonada moliyaviy menejment bir qator muhim funksiyalarni bajaradi, ulardan biri nazorat funksiyasidir, unga quyidagilar kiradi:

tashkilot mablag'lariga mablag'larning o'z vaqtida va to'g'ri o'tkazilishini nazorat qilish;

ishlab chiqarish va ijtimoiy rivojlanish ehtiyojlarini hisobga olgan holda mablag'larning mavjud tuzilmasiga rioya etilishini nazorat qilish;

moliyaviy resurslarni maqsadli va samarali taqsimlanishini nazorat qilish.

Moliyaviy menejment - zarur moliyaviy resurslarni o'z vaqtida jalb qilish, olish va ulardan ko'zlangan maqsadlar, dasturlar, rejalar, real ehtiyojlarga muvofiq oqilona foydalanishni ta'minlash uchun mo'ljallangan moliyaviy operatsiyalarni, pul oqimlarini boshqarish.

Boshqaruv deganda ma'lum bir natijaga erishish uchun subyektning obyektga ta'siri tushuniladi. Moliyaviy menejmentda subyektlar deganda turli darajadagi moliyaviy menejerlar tushuniladi, obyektlar esa korxona mablag'lari va ularni tarbiyalash manbalari hisoblanadi.

Moliyaviy menejment ishlab chiqarish, investitsion, innovatsion va tashkiliy bilan bir qatorda korxonani umumiy boshqarishning ajralmas qismi hisoblanadi. Shuning uchun moliyaviy menejmentning maqsadlari korxona boshqaruvining umumiy maqsadlariga bo'ysunadi.

Asosiy maqsad moliyaviy menejment korxona egalarining farovonligini oshirishdan iborat. "Moliyaviy menejment" asosiy kursi aksiyadorlik jamiyati mablag'larini boshqarishni eng murakkab kapital tuzilmasiga ega deb hisoblaganligi sababli, uning egalarining farovonligini oshirish aksiyadorlarning farovonligini oshirishdan boshqa narsa emas, bunga erishish mumkin:

aksiyalar uchun joriy daromad;

- foyda olish muddati;

- foydani to'lashni tugatish xavfi darajasi;

- dividend siyosatining samaradorligi.

Yopiq aksiyadorlik jamiyatlari va mas'uliyati cheklangan jamiyatlar kabi qat'iy bozor bahosiga ega bo'lmagan tashkilotlar uchun mulkdorning farovonligini oshirish mezonlarini tanlash qiyin. Ushbu tashkilotlar

faoliyatining asosiy mezonlari har qanday ishlab chiqarish aktivlariga qiymat beradigan xususiyatlar hisoblanadi:

pul oqimi miqdori, daromad va xavf ehtimoli. Boshqacha qilib aytganda, bunday tashkilotlar uchun moliyaviy yechimlarning asosiy maqsadi aktivlarning qiymatini maksimal darajada oshirishdir, ya'ni kompaniya egalarining tavakkalchiligi va daromadlarini hisobga olgan holda ularni bozorda sotish yo'li bilan olinishi mumkin bo'lgan narx.

Moliyaviy menejmentning asosiy vazifalari quyidagilardan iborat:

- korxona ehtiyojlarini qoplash uchun yetarli miqdorda mablag'larning shakllanishini ta'minlash;

- investitsiya qilingan mablag'lardan samarali foydalanishni ta'minlash;

- korxonaning pul muomalasi va hisob-kitob siyosatini optimallashtirish;

- amaldagi soliq siyosatini hisobga olgan holda xavfning maqbul darajasida foydani maksimallashtirish;

- korxonaning barqaror moliyaviy holatini ta'minlash.

Yuqoridagi barcha vazifalarni bajarish korxona va moliya (pul) bozorlari o'rtasida eng samarali pul oqimini ta'minlashdan iborat.

Shunday qilib, moliyaviy menejment ilmiy-nazariy yo'nalish va amaliy faoliyatdir.

Moliyaviy menejmentning mazmuni faoliyatning to'rtta yo'nalishi bo'yicha ochiladi:

- investitsiyaviy siyosat;

- mablag'larni boshqarish manbalari;

- dividend siyosati;

- daromadlar va xarajatlarni boshqarish.

Birinchi yo'nalish doirasida kompaniyaning rivojlanishi va gullab-yashnashi, asosiy moliyaviy maqsadiga erishish uchun moliyaviy resurslarni qayerga eng yuqori rentabellik bilan investitsiya qilish kerakligi aniqlangan. Investitsiya siyosati nafaqat moliyaviy aktivlarni boshqarishni, balki asosiy vositalar va aylanma mablag'larni boshqarishni, shuningdek, investitsiya loyihalarini baholashni, ya'ni muayyan loyihaga investitsiyalarning samaradorligini hisoblashni o'z ichiga oladi. Investitsion

siyosat firmaning ishlab chiqarish va moliyaviy imkoniyatlari va faoliyatini baholash asosida ishlab chiqiladi.

Moliyaviy menejmentning ikkinchi yo'nalishi - mablag'lar manbalarini boshqarish - bu savollarga javob izlashni o'z ichiga oladi:

mablag'larni qayerdan olish kerak va moliyalashtirish manbalarining optimal tuzilishi qanday (o'z va qarz manbalarining nisbati), ya'ni, bu mablag'larni qidirishni o'z ichiga oladi. va kompaniya faoliyatini qo'llab-quvvatlash uchun mablag'lar manbalarini jalb qilish.

Uchinchi yo'nalish - dividend siyosati - olingan daromadni (foydani) qanday qilib to'g'ri tasarruf etishni, foydaning qaysi qismini biznesni kengaytirish uchun ishlatishni, ya'ni qayta investitsiya qilishni va kompaniyaning egalari o'rtasida dividend sifatida nimani taqsimlashni belgilaydi. ulushlar.

To'rtinchi yo'nalish - daromadlar va xarajatlarni boshqarish - daromad va xarajatlarni turli mezonlarga ko'ra tasniflaydi va korxonaning moliyaviy natijasiga ta'sir qiluvchi ichki va tashqi omillarni aniqlaydi.

Moliyaviy qarorlarni qabul qilish uchun daromadlar va xarajatlar, foyda va zararlarining aniq tasnifiga ega bo'lish, shuningdek, ichki omillarning korxona samaradorligiga ta'sirini alohida tahlil qila olish, o'ziga xos xususiyatlarni hisobga olish kerak. soliq siyosati.

Moliyaviy menejmentning dastlabki uchta yo'nalishi kompaniya balansi, to'rtinchi faoliyat sohasi - daromadlar to'g'risidagi hisobot yordamida vizual tarzda talqin qilinishi mumkin.

Buxgalteriya balansi korxonaning mulkiy va moliyaviy holatini tavsiflash modellaridan biri hisoblanadi:

balans aktiv kompaniya mablag'lari nimaga investitsiya qilinganligini ko'rsatadi;

majburiyatlar - bu mablag'larning manbalari nima.

Foyda va zararlar to'g'risidagi hisobot kompaniyaning foydasini yaratish jarayonini aks ettiradi, unda asosiy va boshqa faoliyatdan olingan daromadlar va xarajatlar alohida ajratiladi.

Moliyaviy menejer maqsadlarga erishish va moliyaviy menejment vazifalarini bajarish uchun javobgardir, uning harakatlari quyidagi sxemaga qisqartiriladi:

- moliya bozorlarida mablag'lar tushumi (korxonaning aksiyadorlik va boshqa qimmatli qog'ozlarini sotish, kreditlar jalb qilish, spekulativ valyuta operatsiyalaridan foyda olish va hokazolar orqali);

- foyda olish maqsadida korxonaning moliyaviy-xo'jalik faoliyatiga pul mablag'larini kiritish;

- ilgari olingan qarz mablag'larini va ulardan foydalanganlik uchun to'lovlarni moliya bozori subyektlariga qaytarish;

- moliya bozorlarida olingan mablag'larni korxona faoliyatiga qayta investitsiyalash (qayta investitsiya qilish);

- korxonaning budget oldidagi majburiyatlarini o'z vaqtida bajarishi (soliqlar va boshqa majburiy to'lovlarni to'lash).

Shuni ta'kidlash kerakki, moliyaviy boshqaruv uchun mas'ul bo'lgan xodimlarning soni va reytingi korxonaning o'z hajmi va tashkiliy tuzilishiga bog'liq.

Shunday qilib, tashkilotda moliyaviy menejmentning barcha funksiyalarini bajarish uchun korxonaning moliyaviy faoliyatini tahlil qilish kerak, bu sizga korxonaning hozirgi moliyaviy holatini, pul oqimlarini, aktivlarni, kapitalni boshqarish samaradorligini, turli xil moliyaviy xatarlarni, tashkilotning bankrot bo'lish ehtimolini baholashga imkon beradi.

1.2. Sportda moliyaviy menejmentning mohiyati, maqsadi va vazifalari

Sport sohasida turli xil sport tashkilotlari mavjud (va sport bilan bog'liq). Sport tashkilotlari tarkibiga tomoshabinlar uchun o'tkaziladigan sport tadbirlarining bevosita vakillari, sport tashkilotlari va ularning ishtirokchilari yoki mijozlari tomonidan talab qilinadigan turli xil qo'shimcha mahsulotlar va xizmatlarni taqdim etadigan yordamchi tashkilotchilar kiradi. Sport tashkilotlari davlat sektori yoki a'zolik klublari tomonidan moliyalashtiriladigan yirik tijorat korxonalari bo'lishi mumkin. Hajmi, tuzilishi va funksiyasidan qat'i nazar, barcha sport tashkilotlari moliyaviy boshqaruvga muhtoj. Sport menejmentini o'rganish va sport tashkilotlarining moliyaviy tomonlari to'g'risida umumiy tushunchani

shakllantirishga bag'ishlangan tadqiqotlarni amalga oshirish muhim ahamiyatga ega.

Sportni moliyalashtirishda sport tashkilotlarining tashkiliy maqsadlariga erishish uchun pul oqimlarini samarali boshqarishni o'rganish sifatida aniqlash mumkin [1]. Sportni moliyalashtirishning ushbu ta'rifida to'rtta asosiy jihatlar mavjud.

Birinchidan, bu sport tashkilotlarining samarali faoliyati bilan bog'liq bo'lgan boshqaruv subyekti. Shunday qilib, bu sportni boshqarish sohasi;

sport tashkilotlari mohiyatini tushunishga yordam beradigan tashkiliy xatti-harakatlar, korporativ strategiya, marketing, kadrlar bilan ishlashni boshqarish, iqtisodiyot va moliya kabi turli xil jihatlar.

Ikkinchidan, samarali menejmentga yo'naltirilganlik subyektning nafaqat "nima", balki "nima bo'lishi kerak" bilan bog'liq me'yoriy jihatlariga ega bo'lishini taxmin qiladi. Sportni moliyalashtirish - bu sport tashkilotlarining moliyaviy xatti-harakatlarining tavsifidir. Sportni moliyalashtirish, shuningdek, nazariy gipotezalarni taklif qilishda ilmiy uslubni qo'llash va ularni empirik ma'lumotlar bilan taqqoslash hamda sinovdan o'tkazish orqali sport tashkilotlarining moliyaviy xatti-harakatlarini belgilaydigan sababchi jarayonlarni tushunishga intiluvchi tushuntirishdir. Ammo, muhimi, sportni moliyalashtirish, shuningdek, har qanday qaror qabul qilish sharoitida eng maqbul harakat yo'nalishini aniqlashga yordam beradigan sport tashkilotlarida qarorlarni qabul qilish jarayoniga muhim hissa qo'shishi kerakligi nuqtayi nazaridan tavsiflidir.

Sportni moliyalashtirishning **uchinchi asosiy jibati**-bu pul oqimlarini boshqarishdir. Sport moliyasi - sport tashkilotlarida pul oqimlarini o'rganish hisoblanadi. Sport tashkiloti - bu katta miqdordagi foyda keltiradigan biznesmi yoki kichik, notijorat guruh a'zolari bo'ladimi, uning faoliyati tashkilotga pul mablag'lari oqimini o'z ichiga oladi. Har qanday sport tashkilotining omon qolishi, pirovardida uning ijobiy naqd pul oqimini ushlab turish qobiliyatiga bog'liqdir.

Sportni moliyalashtirishning so'nggi asosiy jibati - bu qamrovdur. Sport moliyasi barcha turdagi sport tashkilotlarini moliyaviy boshqarish bilan shug'ullanadi. Sport moliyasi sport sanoatining eng ommabop va tijoratlashtirilgan yo'nalishi sifatida professional jamoaviy sportga e'tiborni

qaratishi muqarrar tendensiyaga ega. Ammo sportni moliyalashtirish barcha turdagi sport tashkilotlariga tegishlidir. Barcha sport tashkilotlari o'z maqsadlariga ega va ushbu maqsadlarga erishish uchun pul oqimlarini samarali boshqarishlari kerak. Moliyaviy menejment usullarini bilish nafaqat elita tomoshabin sportlari bilan shug'ullanadiganlar, balki barcha sport tashkilotlari menejerlari uchun juda muhimdir. Ishonchli mablag' barcha sport tashkilotlarining samarali ishlashi uchun zarur shartdir.

Sport tashkilotlarining moliyaviy tuzilishini to'rt qismga bo'lish mumkin:

ishlatilgan kapital, aktivlar, operatsion pul oqimlari va ishlatilgan kapitalning rentabelligi.

1. Amaldagi kapital. Barcha sport tashkilotlari tashkilot aktivlari bazasini qo'llab-quvvatlash uchun uzoq muddatli mablag'ni ta'minlash uchun kapitalga muhtoj. Uzoq muddatli moliyalashtirishning ikkita asosiy turi mavjud:

qarz va kapital. Qarzga bank kreditlari va boshqa kreditlar kiradi. Kapital - bu barcha boshqa moliyaviy majburiyatlar to'liq bajarilgandan so'ng, har qanday qoldiq daromadga bo'lgan huquqni ta'minlaydigan tashkilot egalari tomonidan beriladigan kapital.

2. Aktivlar. Sport tashkilotlari o'z faoliyati uchun zarur bo'lgan aktivlarni sotib olish uchun foydalaniladigan o'z kapitalidan foydalanadilar. Tashkilot aktivlari tarkibiga er va binolar (arenalar, o'quv binolari) kabi moddiy boyliklar, shuningdek inventarizatsiya va jihozlar kirishi mumkin. Bundan tashqari, sport tashkilotlari sport o'yinlari bilan bog'liq nomoddiy aktivlarga ega bo'lishi mumkin, bu esa professional sport jamoasiga sportchining iste'dodidan foydalanish uchun maxsus huquqlar beradi.

3. Operatsion pul oqimlari. Bu sport tashkilotining operatsion faoliyatidan kelib chiqadigan daromad va xarajatlardir. Daromad tashkilot a'zolari yoki mijozlariga tovar va xizmatlarni sotishdan hosil bo'ladi. Naqd xarajatlar - bu tashkilotning operatsion xarajatlari, unga sport materiallarini sotib olish, shuningdek tashkilot xodimlarining ish haqi xarajatlari kiradi.

4. Foydalanilgan kapitalning rentabelligi. Investorlar o'z kapitalidan foydalanganliklari uchun tovon puli talab qiladilar. Investorlarga to'lanadigan daromad o'tkazib yuborilgan investitsiya

imkoniyatlarining potensial narxini aks ettirishi kerak. Amaldagi kapitalning rentabelligi investorlarga duch keladigan har qanday yo'qotish xavfi uchun kompensatsiya sifatida daromadning qo'shimcha foizini o'z ichiga oladi. Investorlar odatda foizlarni to'lash shaklida daromad olishadi. Foyda qidiradigan tashkilotdagi aksionerlar dividendlarni to'lash shaklida daromad olishadi va ehtimol ularning kapital qo'yilmalari kapitalini oshiradi.

Sport tashkilotining umumiy pul oqimini tashkilotning moliyaviy tuzilishining turli tarkibiy qismlariga tegishli oltita tarkibiy qismga bo'lish mumkin:

1. Operatsion faoliyat:

Yuqorida ta'kidlab o'tilganidek, sport tashkilotining operatsion faoliyati daromad va xarajatlardan iborat operatsion pul oqimlarini keltirib chiqaradi.

2. Amaliy bo'lmagan sarmoyalar:

o'z faoliyatini qo'llab-quvvatlash uchun real aktivlarga sarmoyalar bilan bir qatorda, sport tashkiloti boshqa korxonalarda o'z mablag'larini ishlab chiqaradigan, ammo to'g'ridan-to'g'ri operatsion majburiyatlari bilan bog'liq bo'lmagan kapital va obligatsiyalar shaklida moliyaviy investitsiyalarga ega bo'lishi mumkin.

3. Moliyalashtirish. Sport tashkiloti vaqti-vaqti bilan turli maqsadlar uchun yangi qarz va kapitalni jalb qilishni talab qilishi mumkin, shu jumladan strategik maqsadlar asosida keyingi sarmoyalarni moliyalashtirishni ta'minlash.

4. Investitsiyalar. Asosiy vositalar va moliyaviy aktivlarni sotib olish va sotish natijasida hosil bo'lgan pul oqimlari investitsiya pul oqimlari deb ataladi.

5. Soliq:

daromad keltiradigan sport korxonalari har qanday sof daromad uchun korporativ soliqlarni to'lashga mas'uldirlar.

6. Moliya xizmatlari:

Sport tashkiloti qarz va kapitalga xizmat ko'rsatishi shart. Pul oqimlariga xizmat ko'rsatish (yoki tarqatish) qarzlarni bo'yicha foizlarni

to'lashni va foyda keltiradigan sport korxonalarida aksiyadorlarga dividend to'lashni o'z ichiga oladi.

Tashkilotning maqsadlariga erishish uchun sport tashkilotining pul oqimini samarali moliyaviy boshqarish ikki xil funksiyaga ega.

Birinchidan, kutilayotgan kelajakdagi pul oqimlariga asoslangan rejalashtirish funksiyasi mavjud. Moliyaviy rejalashtirish keyinchalik moliyaviy qarorlarni qabul qilish bilan tashkilotning haqiqiy aktivlari portfelining maqbul tarkibi bo'yicha investitsiya qarorlarini qabul qilishni o'z ichiga oladi. Rejalashtirish kelajakka yo'naltirilgan bo'lishi va muqobil investitsiya imkoniyatlarini baholashni talab qiladi.

Moliyaviy menejmentning **ikkinchi funksiyasi** - bu **hisobot**. Sport tashkiloti o'zining moliyaviy natijalarini qayd etishi va hisobot berishi shart. Bundan tashqari, tashkilot o'zining moliyaviy faoliyatini tegishli ichki maqsadlar va tashqi ko'rsatkichlar bilan o'lchashi kerak. Uning samaradorligini baholash, o'z navbatida, kelajakdagi investitsiya rejalarini qayta ko'rib chiqishga olib kelishi mumkin.

Hech bir sport tashkiloti moliyaviy faoliyatdan tashqari bozor sharoitida mavjud bo'la olmaydi. Sport sohasidagi moliyaviy menejment menejmentning predmeti, samarali boshqaruvga yo'naltirilganligi, pul oqimlari bilan ishlash, qamrovi, shuningdek, sport tashkiloti faoliyati samaradorligini belgilaydigan moliyaviy tuzilma kabi asosiy jihatlarni o'z ichiga oladi. Moliyaviy menejment - moliyaviy resurslar harakatining jarayoni bo'lib, xo'jalik subyektlari o'rtasidagi moliyaviy munosabatlarni va moliyaviy resurslarni boshqarishga yo'naltirilgan.

Moliyaviy menejment moliyaviy mexanizmning asosiy vositalari va usullari yordamida moliyaviy boshqaruv maqsadlarini, bu maqsadlarning belgilashning o'ziga xos jihatlarini, subyektda moliyaviy resurslarining shakllantirilishi, taqsimlanishi va bu vositalardan samarali foydalanilishini hamda ularning pul mablag'larining aylanishidagi tashkiliy tomonlarini aks ettiradi. Tadbirkorlik moliyaviy menejmentida shuningdek, boshqaruv strategiyasi va taktikasiga katta e'tibor beriladi.

Subyektning moliyaviy strategiyasida qo'yilgan bosh maqsadlarga erishish borasidagi sa'y-harakatlar davomida umumiy yo'nalishlardan va vositalardan samarali foydalanish yo'llari belgilanadi va amalga oshiriladi.

Bu maqsadlarga erishish uchun ularga asoslangan holda yangi yo'nalishdagi maqsadlar ishlab chiqiladi. Moliyaviy taktikada esa, belgilangan sharoitda kutilayotgan yutuqlarga erishish uchun aniq usullarni tanlash va ulardan samarali foydalanish yo'llari ishlab chiqiladi. Moliyaviy menejment boshqaruv tizimi sifatida ikki asosiy tizimdan:

boshqariluvchi yoki boshqaruv obyekti tizimi va boshqaruvchi yoki boshqaruv subyektlaridan iborat bo'ladi. Moliyaviy menejmentda boshqaruv obyektiga subyektning jami pul oqimlarining harakati, qiymat aylanishi, moliyaviy resurslarining harakati, hamda moliyaviy faoliyati jarayonlarida ularning sarflanishi kiradi. Moliyaviy menejmentning boshqaruv subyekti esa, alohida bir guruh moliya menejerlarining guruhini moliyaviy apparat va subyekt boshqaruvchilarini o'z ichiga oladi.

Tadbirkorlik bozor iqtisodiyotining asosiy harakatlantiruvchi kuchi bo'lganligi uchun moliyaviy boshqaruv va uning asoslari jamiyat taraqqiyoti uchun alohida ahamiyat kasb etadi. Bozorda o'rin egallashga intiluvchi subyektning menejmentida kamida uchta ketma-ket bosqich bajarilishini ta'minlash lozim:

- subyektning bozorda o'rtnashib qolish va moslashuvchanligi;
- subyektning barqaror muvozanatga erishishi;
- subyekt ishlab chiqarishning miqdoriy va sifat jihatidan o'sishini ta'minlash.

Bu vazifalar subyektning samarali qarorlar ishlab chiqish va ularning ijrosini ta'minlash jarayonidagi munosabatlarining yuqori darajada tashkil qilinishini talab etadi. Tadbirkorlik subyektlarining faoliyatini samarali amalga oshirish va ular taraqqiyotining muhim omillaridan biri uning faoliyatidagi turli davrlarda amal qiluvchi moliyaviy imkoniyatlardan foydalana olish darajasidir.

Shu bois moliyaviy menejmentning bosh maqsadlari va vazifalari kichik tadbirkorlik faoliyatida moliyaviy ta'minotning muammosi va mazmunidan kelib chiqadi. Tadbirkorlik moliyaviy menejmentining bosh maqsadi ham subyekt boshqaruvchilari, ya'ni mulkdorlarining joriy va kelajakda yuqori moliyaviy imkoniyatlarga ega bo'lishni ta'minlashdan iborat.

Tadbirkorlik subyektlarining moliyaviy menejmenti tizimida moliyaviy menejment tamoyillarini va moliyaviy tahlil usullari asosida boshqaruv qarorlarini, odatda, uchta asosiy toifaga bo'lish mumkin:

- amaldagi ishlab chiqarish yoki tijorat shartlariga tegishli qarorlar, ya'ni joriy vazifalarni tartibga solish;

- tadbirkorlikka xos moliyaviy qarorlarni qabul qilish, yangi bo'linmalarni tashkil etishga harakat qilish, yangi sarmoyalarni jalb etish va yangi bozor segmentlarini o'zlashtirish;

- yangi xalqaro sharoitdagi darajalarga erishish uchun subyektning strategik vazifalarining tashkiliy shakli va maqsadlarini o'zgaruvchan sharoitlarga moslashtirishni ta'minlaydigan alohida qarorlar ishlab chiqish va hokazolar.

Hozirgi sharoitda subyektlar faoliyatining moliyaviy imkoniyatlarini tashkil etish va ulardan samarali foydalanishda yetarli moliyaviy resurslarning hajmini shakllantirish, ulardan subyektlar rivojlanishining asosiy faoliyati yo'nalishlarida foydalanishni ta'minlash, yuqori foyda olish darajasini va doimiy moliyaviy barqarorlikni ta'minlashda muhim ahamiyatga ega.

Subyekt moliyaviy menejmentining uchta asosiy funksiyasini ajratib ko'rsatish mumkin:

- moliyaviy mablag'larni takror ishlab chiqarish;

- resurslarni taqsimlash;

- ularning ishlatilishi ustidan nazorat qilish.

Moliyaviy menejment takror ishlab chiqarish funksiyasining maqsadi takror ishlab chiqarish jarayonida kapitalni doiraviy aylanishining barcha bosqichlarida moddiy va moliyaviy resurslar harakatini balanslantirishni ta'minlashdan iborat. Moliyaviy menejment takror ishlab chiqarish funksiyasining bajarilish samaradorligi subyektning foydaliligi va balans barqarorligi orqali ajralib turadi.

Moliyaviy menejmentning taqsimlash funksiyasining maqsadi pul fondlari shakllanishini, ishlatilishini va kapitalning samarali tarkibini asrashdan iborat. Bunda taqsimot, dastlab moddiy xarajatlar, mehnatga haq to'lash va eskirish xarajatlarini qoplash talab etiladi. Moliyaviy menejmentning nazorat funksiyasining maqsadi olinadigan daromadlarning

ishlab chiqarishni va mahsulotni sotish hajmini kengaytirishga qaratilgan pul mablag'lari fondi tarkibiga mos kelish darajasini aniqlashdan iborat.

Tadbirkorlik subyektlari moliyaviy menejmentining asosiy vazifalarini qo'yidagi tarkibda ajratib ko'rsatish mumkin:

- **dastlabki bosqichda** subyektning biznes-rejasi asosida moliyaviy resurslarga ehtiyojni aniqlash va moliyalashtirishning samarali usullari asosida tanlash;

subyektning joriy rivojlanishi maqsadlarida moliyaviy majburiyatlarini bajarishga imkon beruvchi naqd pul oqimlari, daromadlar va xarajatlarning harakatini nazorat qilishga asoslangan moliyaviy resurslar bilan joriy, ya'ni, tezkor rejalashtirish va tartibga solish, unda moliyaviy menejmentning taqsimlash funksiyasi bajariladi..

Moliyaviy menejerlar subyektning resurslarini boshqarish bo'yicha barcha muhim qarorlarni ikki nuqtayi nazardan qarab chiqishlari lozim:

birinchidan, mazkur qarorlarning moliyaviy holatga qanday ta'sir ko'rsatishini tahlil etish;

ikkinchidan, ta'sischi'larning bunday qarorlarga bo'lgan munosabati.

Hozirgi sharoitda subyektlar moliyaviy menejmentining muhim tarkibiy elementlaridan biri bu moliyaviy hisobotlarni tuzish va shular asosida moliyaviy holatni tahlil qilishdir. O'zgaruvchan tashqi muhitda moliyaviy menejmentning roli yanada yaxshilanadi va xususiy va davlat sektorlarida muvaffaqiyatga erishish uchun juda muhimdir. Moliyaviy menejment sohasida kelajakda ko'p talab qilinadigan bir nechta asosiy vakolatlarni ajratib ko'rsatish kerak:

* moliyaviy strategiyani shakllantirish, raqobatbardoshlikni aniqlash asosida tashkilot strategiyasi bilan bog'lanish;

ichki strategik sheriklik va aloqa;

* xarajatlarni nazorat qilish va likvidlikni boshqarish bo'yicha ilg'or yondashuvlar;

* investitsiya loyihalarini baholashga ilg'or yondashuvlar;

* asosiy bo'lmagan aktivlarni birlashtirish va sotib olish / demping qilish va boshqa o'sish / optimallashtirish strategiyalari;

* xalqaro savdo, moliya va investitsiyalar;

* moliyaviy va moliyaviy bo'lmagan maqsadlarning o'zaro bog'liqligi;

* biznes va moliyaviy menejmentdagi axloqiy masalalar;

* axborot va raqamli texnologiyalarni bilish va qo'llash;

* katta ma'lumotlar bilan ishlash va ularni tahlil qilish.

Qiyamatni yaratish va uni himoya qilish samarali moliyaviy rejalashtirish, nazorat qilish, muvozanatli va samarali investitsiya va moliyaviy qarorlarga bog'liq. Turli mulkchilikka asoslangan sport tashkilotlari dunyoda siyosiy beqarorlik, valyuta va tovar bozorlarining o'zgaruvchanligi, rivojlanayotgan bozorlar, tezkor texnologik o'zgarishlar, biznes tavakkalchiligining kengayishi va aksiyadorlarning barqaror va uzoq muddatli boylik yaratishga e'tiborini kuchayishi sharoitida faoliyat ko'rsatmoqda. Yirik korporatsiyalar tarkibidagi markazlashtirilgan xizmat ko'rsatish markazlaridan, autsorsing va ofshor operatsiyalardan foydalanishning tobora kengayib borishi moliyaviy menejerlarning kelgusi ishlariga ta'sir qiladi.

Bugungi kunda sport tashkilot va korxonalar o'zlarining moliyaviy resurslari hisobidan (foyda, amortizatsiya ajratmalari, iste'fodagi mulkni sotishdan tushadigan mablag'lar va boshqalar) joriy xarajatlarni qoplashi, shuningdek davlatga soliq to'lashi, asosiy va aylanma mablag'larning kengaytirilgan takrorlanishini amalga oshirishi, ilmiy-texnikaviy mablag'larni moliyalashtirish bilan bog'liq barcha masalalarni hal qilishi kerak. Bugungi kunda ayrim korxonalarning holati o'zgarib bormoqda. Ko'pgina sport korxonalarida xizmat ko'rsatish jarayonining zamonaviy texnologiyalari, yangi pul mablag'lari va boshqa asbob-uskunalar mavjud bo'lib, ular tovarlarni sotish jarayonini va natijada pul aylanmasini tezlashtirishi mumkin.

Sport sohasi rivojlanishining xarakterli xususiyati aylanma mablag'larga milliy iqtisodiyotning boshqa tarmoqlariga nisbatan katta ehtiyojdir. Sport faoliyati doimiy ravishda tovar zaxiralarining muhim hajmlarini to'ldirish zarurati bilan tavsiflanadi.

Sport sohasida savdo aylanmasi aktivlarining ulushi, ixtisoslashuvidan qat'i nazar, asosiy kapitalga nisbatan investitsiyalar ulushidan oshib ketadi. Kapitalning deyarli 2/3 qismi naqd pulga, tovar zaxiralariga va tovar

biznesidagi qarz majburiyatlariga sarflanadi. Sport tovar-moddiy boyliklarining yuqori ulushi - aylanma mablag'lar umumiy qiymatining taxminan 12%ni, naqd pullarning ahamiyatsiz ulushi - 8 foizga yaqin, qisqa muddatli moliyaviy investitsiyalar esa 4 foizni tashkil etadi.

Shakllanish manbalariga ko'ra, sport sohasida savdo aylanmasi aktivlari tovar-moddiy zaxiralarni shakllantirishda kreditlarning katta ishtiroki bilan ajralib turadi. Sport jarayonlarini moliyalashtirishning muhim xususiyati shundaki, milliy iqtisodiyotning boshqa tarmoqlaridan farqli o'laroq, tovarlarni sotishdan tushadigan mablag'lar asosan naqd pulda keladi. Bank kassalariga tushgan barcha naqd pullarning 80 foizigacha qismi sport klublaridan keladi.

Shu munosabat bilan, moliya ishini tashkil etishning muhim vazifasi kassa operatsiyalarini to'g'ri o'tkazish va tushumlarni tashkilotning kassalariga tushumini nazorat qilish, tushumlarni yig'ish va uning maqsadli ishlatilishini nazorat qilishdir. Korxonalarning moliyaviy holati ko'p jihatdan pul mablag'larini to'plashning to'liqligi va o'z vaqtida ta'minlanishi, uning xavfsizligi va foydalanish samaradorligini ta'minlashga bog'liq, shuning uchun moliyaviy mas'ul shaxslar o'rtasida vakolatlarni topshirish orqali tizimli qat'iy nazoratni amalga oshirish zarur. Ikki darajali xarajatlarni nazorat qilish tizimi talab qilinadi. Yana bir xususiyat qarz mablag'larini olish bilan bog'liq. Sport korxonalari uchun muomalada bo'lgan tovarlar analogining predmeti bo'lishi juda muhimdir.

Kredit qaytarilgach, garovga qo'yilgan tovarlar qiymati pasayishi mumkin. Garov beruvchi tovarlarga egalik qilish, undan foydalanish va ularni tasarruf etish huquqini o'zida saqlab qoladi. Va nihoyat, xarajatlar tarkibi sportda o'ziga xosdir. Sport korxonalari xarajatlaridagi eng katta ulushni tovarlarni sotib olish xarajatlari (tovarlarni sotib olish narxi), operatsion bo'lmagan xarajatlar va soliqlar egallaydi.

Muomalaga sarflanadigan xarajatlar katta, chunki mablag' sarflanishi ustidan nazorat past, xarajatlarni nazorat qilishning zamonaviy tizimlaridan foydalanilmaydi. Masalan, mavjud resurslardan samarali foydalanish uchun energiya sarfini hisobga olishning avtomatlashtirilgan tizimini joriy etish zarur.

Moliyaviy menejment moliya nazariyasi doirasida ishlab chiqilgan bir qator o'zaro bog'liq fundamental tushunchalarga asoslanadi. Tushuncha (lot. **Conceptio — tushunish, tizim**)— hodisani tushunish va izohlashning ma'lum bir usuli.⁸ Konsepsiya yoki tushunchalar tizimi yordamida ushbu hodisaga asosiy nuqtayi nazar ifodalanadi, ushbu hodisaning mohiyati va rivojlanish yo'nalishlarini belgilaydigan qandaydir konstruktivistik asoslar o'rnatiladi.

Moliyaviy menejmentda quyidagi tushunchalar asosiy hisoblanadi:

- pul oqimi tushunchasi,
- pul resurslarining vaqt qiymati tushunchasi,
- xavf va foyda o'rtasidagi murosas tushunchasi,
- kapital qiymati tushunchasi,
- kapital bozori samaradorligi konsepsiyasi,
- axborot asimmetriyasi tushunchasi,
- agentlik munosabatlari tushunchasi,
- imkoniyat xarajati tushunchasi,
- xo'jalik yurituvchi subyekt faoliyatining vaqtinchalik cheklanmaganligi tushunchasi.

Keling, har bir tushunchani batafsil ko'rib chiqaylik.

1. Pul oqimi tushunchasi. Yuqorida ta'kidlab o'tilganidek, moliyaviy menejer ishining asosiy bo'limlaridan biri bu mablag'larni mos ravishda investitsiya qilish variantlarini tanlashdir. Xususan, bu investitsiya loyihalarini tahlil qilish doirasida amalga oshiriladi, u ajratilgan vaqt kontekstida ushbu loyiha tomonidan ishlab chiqarilgan pul tushumlari va chiqishlari to'plami sifatida loyiha bilan bog'liq pul oqimlarini miqdoriy baholashga asoslanadi. davrlar. Pul oqimi konsepsiyasi quyidagilarni nazarda tutadi:

- a) pul oqimini, uning davomiyligini va turini aniqlash;
- b) uning elementlari hajmini belgilovchi omillarni baholash;
- v) vaqtning turli nuqtalarida hosil bo'lgan oqim elementlarini taqqoslash imkonini beruvchi chegirma omilini tanlash;
- g) ushbu oqim bilan bog'liq xavfni baholash va uni hisobga olish.

⁸ Kovalyov V.V. Moliyaviy menejmentga kirish: Darslik, yangi qo'llanma / V.V. Kovalyov. - M.: Moliya va statistika, 2007. — 63-bet.

2. Pul resurslarining vaqt qiymati tushunchasi pul resurslarining obyektiv mavjud xususiyatidir. Uning ma'nosi shundaki, bugungi kunda mavjud bo'lgan pul birligi va ma'lum vaqtdan keyin olinishi kutilayotgan pul birligi teng emas. Ushbu nomutanosiblik uchta asosiy sababning ta'siri bilan belgilanadi:

infllyatsiya, kutilgan miqdorni olmaslik xavfi va aylanma.

Inflyatsiya deyarli har qanday iqtisodiyotga xos bo'lib, mamlakatimizda uzoq yillardan buyon mavjud bo'lgan bu jarayonga sof salbiy munosabat mutlaqo to'g'ri emas. Infllyatsiya sharoitida pulning doimiy qadrsizlanishi, bir tomondan, uni biror joyga investitsiya qilish uchun tabiiy istakni keltirib chiqaradi, ya'ni. ma'lum darajada investitsiya jarayonini rag'batlantiradi va boshqa tomondan, mavjud va olinishi kutilayotgan pul nima uchun farq qilishini qisman tushuntiradi.

Farqning ikkinchi sababi - kutilgan miqdorni olmaslik xavfi ham juda aniq. Kelajakda pul oqimlari kutilayotgan har qanday shartnoma bajarilmasligi yoki qisman bajarilishi nolga teng bo'lmagan ehtimollikka ega. Mahsulotlaringizning ikkita potensial xaridori o'rtasida tanlov qilishingiz kerak bo'lgan vaziyatni tasavvur qiling:

birinchisi 10 ming rubl miqdorida kafolatlangan miqdorni taklif qiladi. avans to'lovi shaklida, ikkinchisi 15 ming rubl to'lashni va'da qiladi, lekin bir oy ichida. Norasmiy manbalarga ko'ra, sizda ikkinchi xaridor sud muhokamasida ishtirok etishi va noqulay oqibatlarga olib keladigan taqdirda, uning bankrot bo'lishiga olib keladigan katta yo'qotishlarga olib kelishi mumkinligi haqida ma'lumotga egasiz. Sizning moliyaviy maslahatchingizga ko'ra, bu natija ehtimoli 0,3 ni tashkil qiladi. Shunday qilib, agar biz to'lovni olmaslik xavfini hisobga olmasdan variantlarni taqqoslasak, ikkinchi xaridor aniqroq afzalroqdir. Agar xavf hisobga olinsa, tanlov unchalik aniq bo'lmaydi, chunki kutilayotgan daromad taxminan bir xil ($15 \cdot 0,7 + 0 \cdot 0,3 = 10,5$ ming rubl) bo'lsa-da, pulni olmaslik ehtimoli juda yuqori.

Uchinchi sabab - aylanma - naqd pul, har qanday aktiv kabi, vaqt o'tishi bilan ushbu mablag'lar egasi uchun maqbul ko'rinadigan darajada daromad keltirishi kerak. Shu ma'noda, birmuncha vaqt o'tgach olinishi

kutilayotgan miqdor investorning qaror qabul qilish paytidagi qabul qilinadigan daromad miqdori bilan bir xil miqdordan oshishi kerak.

Moliyaviy xarakterdagi qarorlar, albatta, turli davrlarda hosil bo'lgan pul oqimlarini taqqoslash, hisobga olish va tahlil qilishni o'z ichiga olganligi sababli, moliyaviy menejer uchun pulning vaqt qiymati tushunchasi alohida ahamiyatga ega.

3. Xavf va daromad o'rtasidagi o'zaro kelishuv tushunchasi shundan iboratki, biznesdagi har qanday daromadni olish ko'pincha xavf bilan bog'liq va bu ikki o'zaro bog'liq xususiyat o'rtasidagi munosabatlar to'g'ridan-to'g'ri proporsionaldir:

talab qilinadigan yoki kutilayotgan daromad qanchalik yuqori bo'lsa, ya'ni. investitsiya qilingan kapitalning rentabelligi, ushbu daromadni olmaslik bilan bog'liq xavf darajasi qanchalik yuqori bo'lsa;

teskarisi ham to'g'ri. Albatta, moliyaviy menejmentda turli xil vazifalar qo'yilishi va hal qilinishi mumkin, shu jumladan cheklovchi xarakterga ega, masalan, rentabellikni oshirish yoki xavfni minimallashtirish, lekin ko'pincha bu xavf va rentabellik o'rtasidagi oqilona nisbatga erishishdir.

Moliyaviy menejmentda risk toifasi turli jihatlarida hisobga olinadi:

investitsiya loyihalarini baholashda, investitsiya portfelini shakllantirishda, ma'lum moliyaviy vositalarni tanlashda, kapital tuzilishi bo'yicha qaror qabul qilishda, dividendlarni asoslashda. siyosat, xarajatlar tarkibini baholash va boshqalar.

4. Kapital qiymati tushunchasi. Har qanday kompaniyaning faoliyati faqat uni moliyalashtirish manbalari mavjud bo'lganda mumkin. Ular o'zlarining iqtisodiy tabiati, kelib chiqish tamoyillari va usullari, jalb qilish usullari va vaqti, mavjudlik muddati, nazorat qilish darajasi, muayyan kontragentlar nuqtayi nazaridan jozibadorligi va boshqalar bilan farq qilishi mumkin. Biroq, ehtimol, mablag'lar manbalarining eng muhim xususiyati kapital qiymatidir. Kapital qiymati tushunchasining ma'nosi shundaki, u yoki bu manbalarga xizmat ko'rsatish kompaniyaga bir xil xarajat qilmaydi. Har bir moliyalashtirish manbasining o'z qiymati bor, masalan, bank krediti uchun foizlarni to'lashingiz kerak, garovga olingan kredit uchun kupon

daromadi va kompaniya o'z kapitalidan foydalanganlik uchun dividendlar to'laydi.

Kapital qiymati ma'lum bir manbani saqlash xarajatlarini qoplash va zarar ko'rmaslik uchun zarur bo'lgan minimal daromad darajasini ko'rsatadi. Investitsion loyihalarni tahlil qilish va kompaniya faoliyatini moliyalashtirishning muqobil variantlarini tanlashda kapital qiymatini miqdoriy baholash asosiy ahamiyatga ega ekanligi bejiz emas.

5. Kapital bozori samaradorligi konsepsiyasi. Bozor iqtisodiyoti sharoitida ko'pchilik kompaniyalar u yoki bu darajada kapital bozori bilan bog'langan. Yirik kompaniyalar va tashkilotlar u erda ham kreditorlar, ham investorlar rolida harakat qiladilar, kichik firmalarning ishtiroki ko'pincha qisqa muddatli investitsiya muammolarini hal qilish bilan cheklanadi. Qanday bo'lmasin, kapital bozorida qaror qabul qilish va xatti-harakatlarni tanlash, shuningdek, operatsiyalar faoliyati bozor samaradorligi tushunchasi bilan chambarchas bog'liq. Bunday operatsiyalarning mantig'i quyidagicha. Qimmatli qog'ozlarni sotib olish yoki sotish bo'yicha operatsiyalar hajmi joriy narxlarning ichki qiymatlarga qanchalik mos kelishiga bog'liq. Narx ko'plab omillarga, shu jumladan ma'lumotlarga bog'liq. Aytaylik, muvozanatdagi bozorda ma'lum bir kompaniyaning aksiyalari narxi past baholanganligi haqida yangi ma'lumotlar paydo bo'ldi. Bu aksiyalarga bo'lgan talabning zudlik bilan oshishiga va keyinchalik narxning ushbu aksiyalarning ichki qiymatiga mos keladigan darajaga ko'tarilishiga olib keladi. Axborot narxlarni qanchalik tez aks ettiradi va bozor samaradorligi darajasi bilan tavsiflanadi.

Avvalo shuni ta'kidlashni istardikki, kapital bozoriga nisbatan qo'llanilganda "samaradorlik" atamasi iqtisodiy emas, balki axborot ma'nosida tushuniladi, ya'ni. bozor samaradorligi darajasi uning axborot bilan to'yinganlik darajasi va bozor ishtirokchilari uchun axborot mavjudligi bilan tavsiflanadi. Ilmiy adabiyotlarda ko'rib chiqilayotgan konsepsiya samarali bozor gipotezasi (EMH) sifatida tanilgan. EMH gipotezasi amalda uchta shakldan birida amalga oshirilishi mumkin, ya'ni. bozor samaradorligining uchta shakli mavjud:

zaif, o'rtacha va kuchli.⁹

Samaradorlikning zaif shakli sharoitida joriy aksiya baholari o'tgan davrlarning narx dinamikasini to'liq aks ettiradi, ya'ni. potensial investor tendensiyalarni tahlil qilish orqali o'zi uchun qo'shimcha foyda keltira olmaydi;

boshqacha qilib aytganda, narx dinamikasini tahlil qilish, qanchalik puxta va batafsil bo'lishidan qat'i nazar, "bozorni mag'lub etishga" imkon bermaydi, ya'ni, super daromad oling. Shunday qilib, bozor samaradorligining zaif shakli sharoitida narxlar dinamikasi bo'yicha statistik ma'lumotlarga asoslangan stavkalarining oshishi yoki pasayishining ko'p yoki kamroq asosli prognozi mumkin emas.

Samaradorlikning o'rtacha shakli sharoitida joriy narxlar nafaqat o'tgan narxlardagi o'zgarishlarni, balki ishtirokchilar uchun teng ravishda mavjud bo'lgan barcha ma'lumotlarni ham aks ettiradi. Amaliy nuqtayi nazardan, bu tahlilchiga narxlar statistikasini, emitentlar hisobotlarini, ixtisoslashtirilgan axborot va tahliliy agentliklarning hisobotlarini, shu jumladan prognoz xarakteridagi hisobotlarni o'rganishga hojat yo'qligini anglatadi, chunki barcha ochiq ma'lumotlar darhol narxlarda aks etadi. .

Samaradorlikning kuchli shakli joriy narxlar nafaqat ommaviy axborotni, balki cheklangan ma'lumotlarni ham aks ettiradi. Agar bu gipoteza to'g'ri bo'lsa, unda hech kim aksiyalar bo'yicha o'yindan super foyda ololmaydi, hatto insayderlar, ya'ni. kompaniyada ishlaydigan va / yoki o'z lavozimiga ko'ra maxfiy bo'lgan va ular uchun foydali bo'lishi mumkin bo'lgan ma'lumotlarga ega bo'lgan shaxslar. Samaradorlikning kuchli shakli mavjudligini faqat nazariy jihatdan taxmin qilish mumkinligi aniq.

Albatta, samarali bozorni yaratish amalda amalga oshirilmaydi. Mavjud qimmatli qog'ozlar bozorlarining hech biri tahlilchilar tomonidan so'zning to'liq ma'nosida samarali deb tan olinmaydi, garchi ba'zi bozorlarda samaradorlikning zaif shakli mavjudligi empirik tadqiqotlar bilan tasdiqlangan.¹⁰

⁹ Kudina M.V. Moliyaviy menejment: darslik. nafaqa / M.V. Kudin. - M.: nashriyot uyi FORUM: INFRA-M, 2006. - B.

31

¹⁰ Kovalyov V.V. Moliyaga kirishboshqaruv / V.V. Kovalyov. - M.: Moliya va statistika, 2007. - B. 67

6. Asimmetrik axborot tushunchasi kapital bozori samaradorligi tushunchasi bilan chambarchas bog'liq. Uning ma'nosi shundaki, ayrim toifadagi shaxslar bozorning barcha ishtirokchilari uchun bir xilda mavjud bo'lmagan ma'lumotlarga ega bo'lishlari mumkin. Agar bunday vaziyat yuzaga kelsa, asimmetrik ma'lumotlarning mavjudligi haqida gapiradi. Maxfiy ma'lumotlarning tashuvchilari ko'pincha menejerlar va kompaniyalarning individual egalaridir. Bu ma'lumotlar ular tomonidan turli yo'llar bilan ishlatilishi mumkin, ijobiy yoki salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Ma'lum darajada ma'lumotlarning asimmetriyasi ham kapital bozorining mavjudligiga yordam beradi. Har bir potensial investor qimmatli qog'ozning narxi va ichki qiymati o'rtasidagi muvofiqlik to'g'risida o'z fikriga ega, bu ko'pincha bozorning boshqa ishtirokchilari uchun mavjud bo'lmagan ba'zi ma'lumotlarga ega ekanligiga ishonishga asoslanadi. Qanchalik ko'p ishtirokchilar ushbu fikrga ega bo'lsa, sotib olish / sotish operatsiyalari shunchalik faol amalga oshiriladi. Ko'p mubolag'asiz aytish mumkinki, mutlaq axborot simmetriyasiga erishish, shuning uchun fond bozori uchun o'limga oid orderni imzolash bilan barobardir.

7. Agentlik munosabatlari tushunchasi bozor munosabatlari sharoitida biznesni tashkil etish shakllarining murakkablashishi bilan dolzarb bo'lib qoladi. Aksariyat firmalar, hech bo'lmaganda, mamlakat iqtisodiyotini belgilaydigan firmalar, mulkchilik funksiyasi bilan boshqaruv va nazorat funksiyasi o'rtasida ma'lum darajada tafovutga ega, buning ma'nosi shundaki, kompaniya egalari umuman olganda ushbu sohani o'rganishga majbur emaslar. uni joriy boshqarishning murakkabliklari. Kompaniya egalari va uning boshqaruv xodimlarining manfaatlari har doim ham mos kelmasligi mumkin;

Bu, ayniqsa, muqobil yechimlarni tahlil qilish bilan bog'liq bo'lib, ulardan biri darhol foyda keltiradi, ikkinchisi esa kelajak uchun mo'ljallangan. Boshqaruv xodimlarining qarama-qarshi bo'lgan kichik guruhlarini batafsilroq tasniflash ham mavjud bo'lib, ularning har biri o'z guruh manfaatlariga ustunlik beradi. Ma'lum darajada qarama-qarshi guruhlarining maqsadli tuzilmalari o'rtasidagi mumkin bo'lgan qarama-

qarshiliklarni zararsizlantirish va xususan, menejerlarning o'z manfaatlaridan kelib chiqqan holda nomaqbul xatti-harakatlari ehtimolini cheklash uchun kompaniya egalari agentlik deb ataladigan xarajatlarni o'z zimmlariga olishga majbur bo'lishadi. Bunday xarajatlarning mavjudligi obyektiv omil bo'lib, moliyaviy xarakterdagi qarorlarni qabul qilishda ularning qiymatini hisobga olish kerak.

1. Imkoniyat narxi tushunchasi. Uning ma'nosi quyidagicha. Moliyaviy xarakterdagi har qanday qaror, aksariyat hollarda, ba'zi bir muqobil variantni rad etish bilan bog'liq. Masalan, siz ishlab chiqarilgan mahsulotlarni o'zingizning transportingiz bilan tashishingiz mumkin yoki ixtisoslashgan tashkilotlarning xizmatlariga murojaat qilishingiz mumkin. Bunday holda, qaror ko'pincha nisbiy ko'rsatkichlar shaklida ifodalangan imkoniyat xarajatlarini taqqoslash yo'li bilan qabul qilinadi.

Imkoniyatlar qiymati tushunchasi mumkin bo'lgan kapital qo'yilmalarning variantlarini baholashda, ishlab chiqarish quvvatlaridan foydalanishda, xaridorlarga kredit berish siyosati variantlarini tanlashda va hokazolarda juda muhim rol o'ynaydi. Imkoniyat xarajatlari, shuningdek, imkoniyat narxi yoki Yo'qotilgan imkoniyatning narxi, agar kompaniya o'z ixtiyoridagi resurslardan foydalanishning boshqacha usulini afzal ko'rgan bo'lsa, olishi mumkin bo'lgan daromadni ifodalaydi.

Misol. *Kompaniya ortiqcha ishlab chiqarish quvvatiga ega bo'lib, a) ishlab chiqarishni 100 ming donaga oshirish uchun ishlatilishi mumkin. yilda;*

b) 20 ming rubl uchun ijara. yilda. Agar birinchi variant tanlansa, uning muqobil xarajatlari atigi 20 ming rublni tashkil qiladi. Ko'rinib turibdiki, bu xarajatlar ham mutlaq, ham nisbiy ko'rinishda ifodalanishi mumkin.

Keltirilgan misoldan ko'rinib turibdiki, "imkoniyat xarajatlari" atamasi shartli bo'lib, talqinda hech qanday holatda haqiqiy xarajatlarga kamaytirilmaydi. Masalan, ikkita muqobil investitsiya varianti ko'rib chiqilmoqda. Agar A varianti qabul qilinsa, muqobil xarajatlar B variantida olinishi mumkin bo'lgan daromad bo'ladi.

2. *Xo'jalik yurituvchi subyekt faoliyatining vaqtinchalik cheklanmaganligi tushunchasi* nafaqat moliyaviy boshqaruv, balki buxgalteriya hisobi uchun ham katta ahamiyatga ega. Uning ma'nosi shundaki, kompaniya bir marta tashkil etilgandan so'ng, abadiy mavjud bo'ladi. Albatta, bu konsepsiya ma'lum ma'noda spekulativ va shartli, chunki har bir narsaning boshlanishi va oxiri bor va qo'shimcha ravishda, qonun hujjatlarida ma'lum bir korxona faoliyatining juda cheklangan muddati nazarda tutilishi mumkin. Har qanday mamlakatda bir vaqtning o'zida juda ko'p miqdordagi turli xil kompaniyalar tuziladi va bir vaqtning o'zida tugatiladi;

shunga qaramay, bu holda biz biron bir aniq korxona haqida emas, balki mustaqil raqobatchi firmalarni yaratish orqali iqtisodiy rivojlanish mafkurasi haqida gapiramiz. Kompaniyani tashkil qilishda uning egalari odatda bir lahzalik mulohazalarga emas, balki strategik, uzoq muddatli ko'rsatmalarga asoslanadi (albatta, Muayyan kompaniyani yaratish uchun turli sabablar, shu jumladan qisqa muddatli xarakterga ega bo'lmagan to'liq qonuniy operatsiyalarni amalga oshirish uchun mumkin, ammo bu holda gap bu emas). Buxgalter uchun ham, moliyaviy menejer uchun ham ushbu konsepsiya juda muhim, chunki u bashoratli va tahliliy ishlarda buxgalteriya hisoblaridan foydalanishga olib keladi. U qimmatli qog'ozlar bozorida narx dinamikasining barqarorligi va ma'lum prognozlilikligi uchun asos bo'lib xizmat qiladi.

Shuni ta'kidlash kerakki, xo'jalik yurituvchi subyektning aniq yoki yashirin shaklda faoliyatining vaqtinchalik cheklanmaganligi konsepsiyasi Rossiyada tadbirkorlik faoliyatini tartibga soluvchi asosiy me'yoriy hujjatlarda ham nazarda tutilgan;

Masalan, "Aksiyadorlik jamiyatlari to'g'risida" Federal qonunni eslatib o'tamiz, bu erda 2-moddada "jamiyat, agar uning ustavida boshqacha qoida nazarda tutilgan bo'lmasa, muddatsiz tuziladi" deb aytilgan.

Ko'rib chiqilayotgan tushunchalarning qisqacha tavsifi ularning muhim ahamiyati haqida tasavvurga ega bo'lishga imkon beradi. Ularning mohiyati va munosabatlarini bilish kompaniyaning moliyaviy faoliyatini boshqarish bo'yicha asosli qarorlar qabul qilish uchun zarurdir.

1.3. Sportda moliyaviy menejment mexanizmi va uning strategiyasi

Jismoniy tarbiya va sportning holati bevosita ishlatilgan tashkiliy-iqtisodiy tizimning samaradorligiga, shu jumladan, moliyalashtirishni rivojlantirish strategiyasi, sport inshootlarining ijobiy imijini shakllantirish va sport xizmatlari marketingiga bog'liqdir.

Davlat tomonidan moliyalashtirishning hozirgi hajmi jismoniy tarbiya va sportning ijtimoiy-iqtisodiy funksiyalarini to'liq amalga oshirishga imkon bermaydi. Umuman olganda, davlatning ishtiroki zarur bo'lgan joylarga jismoniy tarbiya va sport xizmatlari sohasidagi davlat tomonidan mablag' ajratilishi kerak:

bolalar sporti, ommaviy sport, moslashuv dasturlari. Jismoniy tarbiya va sportning boshqa faoliyati tijorat asosida ta'minlanishi va bilvosita davlat tomonidan tartibga solinishi kerak (korporativ sport turlari, eng yuqori darajadagi sport turlari va boshqalar).

Shunday qilib, sport xizmatlarini rivojlantirishning ijtimoiy va iqtisodiy tomonlarini, yirik sport tadbirlarining murakkabligi va multiplikativ oqibatlarini o'rganish natijalarini umumlashtirish sport sektori faoliyatini takomillashtirish va undan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirishga qaratilgan yanada keng qamrovli tadqiqotlarni talab qiladi. Shu munosabat bilan, iqtisodiyotni modernizatsiya qilishda sport inshootlarining samaradorligini yanada oshirish, sportda raqobat muhitini yaratish, sport xizmatlariga talabni o'rganishni davom ettirish, sport tashkilotlarida moliyaviy boshqaruv mexanizmlarini ishlab chiqish va mavjud investitsion faoliyatni yanada kengaytirish muhimdir.

Jismoniy tarbiya va sportning holati bevosita ishlatilgan tashkiliy-iqtisodiy tizimning samaradorligiga, shu jumladan, moliyalashtirishni rivojlantirish strategiyasi, sport inshootlarining ijobiy imijini shakllantirish va sport xizmatlari marketingiga bog'liqdir.

Davlat tomonidan moliyalashtirishning hozirgi hajmi jismoniy tarbiya va sportning ijtimoiy-iqtisodiy funksiyalarini to'liq amalga oshirishga imkon bermaydi. Umuman olganda, davlatning ishtiroki zarur bo'lgan

joylarga jismoniy tarbiya va sport xizmatlari sohasidagi davlat tomonidan mablag' ajratilishi kerak:

bolalar sporti, ommaviy sport, moslashuv dasturlari. Jismoniy tarbiya va sportning boshqa faoliyati tijorat asosida ta'minlanishi va bilvosita davlat tomonidan tartibga solinishi kerak (korporativ sport turlari, eng yuqori darajadagi sport turlari va boshqalar).

Shunday qilib, sport xizmatlarini rivojlantirishning ijtimoiy va iqtisodiy tomonlarini, yirik sport tadbirlarining murakkabligi va multiplikativ oqibatlarini o'rganish natijalarini umumlashtirish sport sektori faoliyatini takomillashtirish va undan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirishga qaratilgan yanada keng qamrovli tadqiqotlarni talab qiladi. Shu munosabat bilan, iqtisodiyotni modernizatsiya qilishda sport inshootlarining samaradorligini yanada oshirish, sportda raqobat muhitini yaratish, sport xizmatlariga talabni o'rganishni davom ettirish, sport tashkilotlarida moliyaviy boshqaruv mexanizmlarini ishlab chiqish va mavjud investitsion faoliyatni yanada kengaytirish muhimdir. XX asrning 2-yarmi jahon xo'jaligida revolyutsion hamda evolyutsion burilish davri bo'ldi. Natijada ilmiy-texnik taraqqiyotning keskin avj olishi va jahon xo'jaligida tovar ishlab chiqarishning keskin o'sishi barcha sohalarda bo'lganidek boshqaruvning ilmiy konsepsiyalarida ham taraqqiyotlar bo'lishiga olib keldi.

Sportni moliyalashtirishning to'rtta asosiy jihati mavjuddir.

Birinchidan, bu sport tashkilotlarining samarali faoliyati bilan bog'liq bo'lgan boshqaruv tizimidir.

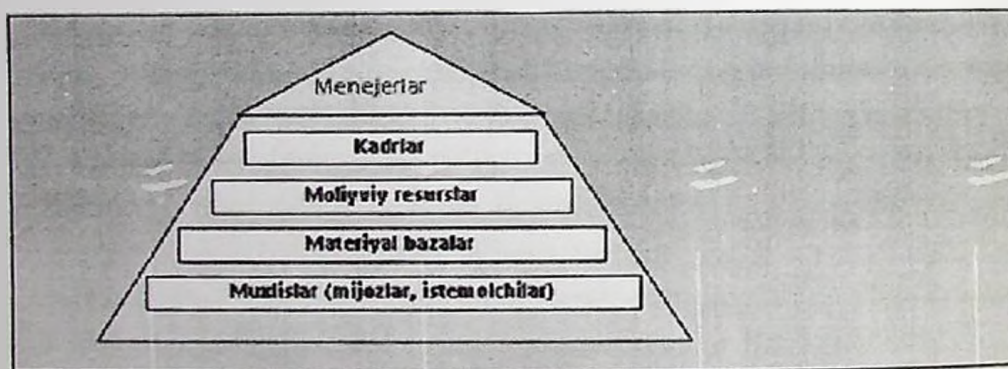
Ikkinchidan, samarali boshqaruvga yo'naltirilganlik subyekt nafaqat "nima", balki "nima bo'lishi kerak" ga tegishli me'yoriy jihatlarga ega bo'lishini nazarda tutadi. Sportni moliyalashtirish - bu sport tashkilotlarining moliyaviy holatini tavsiflashdir.

Sportni moliyalashtirishning uchinchi muhim yo'nalishi pul oqimi bilan ishlashdir. Sportni moliyalashtirish - bu sport tashkilotlaridagi pul oqimlarini o'rganish. Sport tashkiloti foyda olishga qaratilgan keng miqyosli biznes bo'ladimi yoki ishtirokchilarning kichik bir notijorat guruhi bo'lishidan qat'i nazar, uning faoliyati tashkilotga va undan keladigan pul

oqimlarini o'z ichiga oladi. Har qanday sport tashkilotining omon qolishi oxir-oqibat uning ijobiy pul oqimini saqlab turishiga bog'liq.

Sportni moliyalashtirishning yakuniy jihati bu maqsadga erishishdir. Sportni moliyalashtirish barcha turdagi sport tashkilotlarida moliyaviy menejment bilan shug'ullanadi. Sportni moliyalashtirish sport sanoatining eng ommabop va tijoriy tomoni sifatida professional jamoaviy sportga e'tiborni jalb qilishning muqarrar tendensiyasiga ega. Ammo sportni moliyalashtirish sport tashkilotlarining barcha shakllariga tegishli. Barcha sport tashkilotlari o'z maqsadlariga ega va ushbu maqsadlarga erishish uchun pul oqimlarini samarali boshqarishi kerak. Moliyaviy menejment usullarini bilish nafaqat taniqli tomoshabin sport turlari bilan shug'ullanadiganlar uchun, balki barcha sport tashkilotlari rahbarlari uchun zarurdir. Ishonchli moliyalash barcha sport tashkilotlarining samarali ishlashi uchun zarur shartdir.

Boshqaruvning bozor shart-sharoitlari, O'zbekistonning iqtisodiy istiqbollari va mentaliteti uchun xususiyatli hisoblanuvchi boshqaruv tizimini shakllantirishni, mamlakatimizda shakllantirilayotgan bozor iqtisodiyoti aholi uchun real iqtisodiy erkinlikning mavjud bo'lishini nazarda tutadi. Menejment subyektlarning boshqaruvning samarali tizimi sifatida bunday imkoniyatlarga egaligini tasdiqlaydi. O'zbekiston Respublikasi sport tashkilotlari va korxonalarining tashqi muhitini o'rganish (tadbirkorlik faoliyatining tashkiliy-huquqiy asoslari, tovarlar, xizmatlar, moliyaviy bozorlar, baholarni shakllantirish tizimlari, buxgalteriya hisobi tizimlari) va ularning asosiy faoliyat sohalarini o'rganishning tahlili (marketing tadqiqotlari, moliyaviy menejment, ishlab chiqarish, sotish jarayonlari, buxgalteriya hisobi va personallarni boshqarish) shuni ko'rsatadiki, ba'zi subyektlar imkoniyat darajasida bunday tashqi muhitning o'zgarishlari natijasidagi noan'anaviy yangi muammolarni an'anaviy usullar vositasida o'ziga xos faoliyat sohalarini moslashtirishga harakat qiladilar. Ushbu rasmda aks etgan sport tashkilotlarining tarkibiy tuzilishi, uning asosiy faoliyatini o'rganishga yordam beradi.

1.1-rasm. Sport tashkilotining tuzilishi.

Shuning uchun zamonaviy shart sharoitlarda ayrim subyektlarning oldida asosiy vazifa sifatida tashqi muhitning o'zgarishlariga o'z faoliyat sohalarini tezlik bilan moslashtira olish va vujudga kelgan muammolarni osonlik bilan o'z foydasiga hal etish masalasi yuzaga keladi. Xuddi shuningdek har qanday subyektning asosiy faoliyat sohalaridan biri moliyaviy menejment hisoblanadi.

Moliyaviy menejment– sport subyektlarida moliyaviy resurslar va kapitallarni boshqarish hisoblanadi. Moliyaviy menejment faoliyatining turi sifatida 2 ta yirik sohani ko'rish mumkin:

- subyektning rahbariyati tomonidan qarorlar asosida moliyaviy resurslar va kapitallarni boshqarishni o'z ichiga oluvchi ichki xo'jalik faoliyati;

- korxona va boshqa xo'jalik subyektlari o'rtasidagi moliyaviy munosabatlarni o'rnatish jarayonida amalga oshiriladigan moliyaviy resurslar va kapitallarni boshqarishning tashqi jarayoni.

Boshqaruv tizimi boshqarilayotgan obyektlarga zaruriy ta'sirini ta'minlaydi. Boshqaruv faoliyati odatda tashkilotning ma'sul shaxslari o'rtasida va maxsus bo'g'inlari o'rtasida taqsimlanadi. Boshqaruv tizimining bo'g'inlari chiziqli, funksional, chiziqli – funksional, funksional-chiziqli va boshqa turli kombinatsiyalarda bo'lishi mumkin.

Moliyaviy menejment – subyektlar boshqaruvining umumiy maqsadlariga erishishga yo'naltirish uchun amal qiladigan tizimdir. Rossiyalik iqtisodchi olim L.Pavlovaning ta'kidlashicha, **“Moliyaviy menejment bir tomondan aniq qonuniyatlar va ahamiyatga ega bo'lgan**

boshqariluvchi tizim, ikkinchi tomondan esa – korxona umumiy boshqaruv tizimining bir qismi bo'lgan boshqaruvchi tizimdir” deb ta’kidlaydi. Albatta moliyaviy menejment davlatning eski moliya-kredit mexanizmi vositasidagi ma’muriy boshqaruv mexanizmini aks ettirmaydi, chunki moliyaviy menejment iqtisodiy erkinlikka asoslangan iqtisodiy tizim sharoitida faoliyat yurituvchi xo‘jalik subyektlari o‘zaro ichki manfaatlariga asoslangan holdagi boshqaruv tizimi eski boshqaruv tizimi kamchiliklarini bartaraf etish imkoniyatiga egadir. Moliyaviy menejment subyektlarning moliyaviy faoliyatida moliyaviy resurslardan foydalanish va ularning samarali yo‘nalishlarini tanlab olishni o‘z ichiga olib, bu jarayon tahlil, rejalashtirish, boshqaruv, moliyaviy qarorlarning qabul qilish jarayoni bilan bog‘liqdir. Moliyaviy menejmentning vazifalari, tamoyillarini aniqlab beruvchi moliyaviy boshqaruvning o‘ziga xos 3 jihatlarini mavjud:

1. Moliyaviy menejment uchun moliyaviy – huquqiy shart sharoitlar yaratib beruvchi tashkiliy jihatlar;
2. Boshqaruv qarorlarining mezonlari sifatida oxirgi foyda va rentabellik moliyaviy ko‘rsatkichlarini tanlab olish;
3. Daromadlari va xarajatlar balansi orqali har qanday iqtisodiy faoliyat samaradorligining doimiy nazorati.

Yuqoridagi moliyaviy menejmentning 3 asosiy jihatlariga asoslangan holda shuni ta’kidlash lozimki moliyaviy menejmentning samarali faoliyati avvalo boshqaruv qarorlari uchun zaruriy axborotlar bilan ta’minlanishiga asoslanadi.

Iqtisodiy subyektlar pul mablag‘larini shakllantirish, mavjud moliyaviy resurslardan oqilona foydalanish va yalpi daromadni taqsimlash va qayta taqsimlash jarayonini kompleks boshqaruv tizimini o‘z ichiga oluvchi moliyaviy menejment tizimi hozirgi kunda muhim iqtisodiy ahamiyatga egadir.

Menejment tizimida har qanday vazifani hal qilish va boshqaruv qarorlarini qabul qilishda kamida 4 turdagi ta’minot talab qilinadi:

iqtisodiy, matematik, texnik va moliyaviy ma’lumotlar ta’minoti moliyaviy boshqarish uchun zaruriy qaror qabul qilinadi ularning to‘liq iqtisodiy asoslangan axborotlar asosida amalga oshirilishi maqsadga muvofiqdir.

Moliyaviy boshqaruv tizimini umumiy tarzda tizimlashtiradigan bo'lsak quyidagi shaklga ega bo'ladi:

- umumiy moliyaviy tahlil va rejalashtirish;
- subyektlarni moliyaviy resurslar bilan ta'minlash (subyektning moliyaviy manbalarini boshqarish);
- moliyaviy resurslarni taqsimlash (investitsion siyosat va aktivlarni boshqarish).

Moliyaviy boshqarish faoliyatining bunday sohasiga ajratilishining mantiqi subyektning mulkiy va moliyaviy holatini aks ettiruvchi hisobot shakllarining asosi sifatida buxgalteriya balansini hisoblanadi. Ishbilarmon faollik asosi subyektning iqtisodiy potensialini o'sib borishi hisoblanadi. qandaydir investitsiya loyihalariga kapital jamg'arish vositasida tadbirkor aniq davr mobaynida avanslangan kapitalni qaytarib olishni balki ko'zlangan foydani olishni ko'zda tutishi lozim. Bunday foydani baholash ya'ni mazkur loyiha foydalimi yoki yo'qmi? - degan dilemmani yechish investitsiyalardan kelgusi tushumlarni bashorat qilishga asoslanadi.

Bunday pul oqimlarini boshqarish uchun zarur bo'lgan qarorlarni qabul qilish moliyaviy xo'jalik faoliyatining natijalarining dinamik ko'rsatkichlari hisoblanuvchi buxgalteriya hisobining axborotlar tizimiga tayanadi.

Moliyaviy xo'jalik faoliyatining axborotlar ta'minoti o'ziga xos murakkab tarkibini tashkil qiladi va turli omillarni:

boshqarish darajasi, axborotlarning maqsadli yo'nalishi, ulardan foydalanuvchilarning tarkibi bilan aniqlanadi. Moliyaviy hisob-kitob texnologiyalari dastlabki ishlab chiqarish munosabatlarining paydo bo'lishi bilan shakllangan bo'lib mustaqil fan sifatida tegishli moliyaviy hisob-kitob texnologiyalari to'g'risidagi bilimlar XIX asrlarda paydo bo'ldi. Bu davrlarda moliyaviy hisoblash texnologiyalari "tijorat hisob-kitoblari", "tijorat arifmetikasi" tushunchalari bilan taniqli bo'lgan. XIX asrda tezlik bilan sodir bo'lgan iqtisodiy o'sish va iqtisodiy taraqqiyot ishlab chiqarish jarayonidagi axborotlarni shu qadar ko'paytirdiki bunday axborotlarni boshqaruv qarorlari qabul qilish uchun yig'ish va ularni qayta ishlash masalasi muammoga aylanib qoldi. Boshqarish – aniq natijalarga erishish uchun obyektga maqsadli yo'naltirilgan holda ta'sir qilishning shakllari va

usullarining yig'indisidir. Boshqarish inson faoliyatining barcha sohalariga xosdir. Shuningdek, boshqarish tizimining muhim sohalaridan biri moliyaviy faoliyatni boshqarish hisoblanadi.

Subyektlar moliyasini boshqarish subyektning moliyaviy faoliyatini boshqarish sifatida sotishdan tushgan tushum va uning taqsimot obyektlari moliyaviy boshqarishning asosiy obyekti hisoblanadi. Har qanday boshqaruv tizimiga xos bo'lgani kabi, moliyani boshqarishda ham obyektlar va subyektlar mavjud bo'ladi. Moliyani boshqarishning obyekti bo'lib turli moliyaviy munosabatlar hisoblanadi. Masalan:

davlat budjeti, pensiya fondi, subyektlarning ixtiyoridagi markazlashmagan fondlar va sug'urta munosabatlari hisoblanadi. Moliyaviy munosabatlarning turkumlanishidan kelib chiqib, ushbu obyektlarga quyidagi moliyani boshqaruv subyektlari mos keladi, bularga moliya organlari va soliq nazoratchilari, moliya xizmat (bo'lim) lari va sug'urta organlari kiradi.

1.4. Sport subyektlarining moliyaviy faoliyati tizimi va uni boshqarishning zarurligi

O'zbekistonda mustaqillikka erishgach jismoniy tarbiya va sport sanoati jadal rivojlandi. Mamlakatimizda ko'plab jismoniy tarbiya va sport tashkilotlari muvaffaqiyatli faoliyat ko'rsatmoqda. Jismoniy tarbiya va sport sanoati tadbirkorlik faoliyatining keng tarmog'i sifatida so'nggi o'n yilliklarda juda keng tarqalgan. Dunyo bo'ylab turli miqyosdagi, mulkchilik shaklidagi va boshqa ko'plab sport tashkilotlari faoliyat ko'rsatmoqda. Ularning barchasi bitta sport biznesini tashkil qiladi.

- sport tashkilotlarini moliyalashtirish usullari va manbalari juda xilma-xil va turlicha, ular beshta asosiy guruhdan iborat:

- davlat budjeti tomonidan moliyalashtirish;
- sport tashkilotlari tomonidan o'zlarining tadbirkorlik faoliyati orqali amalga oshiriladigan o'z-o'zini moliyalashtirish;
- budjetdan tashqari mablag'lar hisobidan moliyalashtirish, homiylik,;
- ta'lim muassasalari va kasaba uyushmalari, Olimpiya qo'mitalari tomonidan moliyalashtiriladigan mablag'lar;

- Xalqaro sport tashkilotlari, ayrim fuqarolar va tashkilotlarning xayriya faoliyatidan tushgan mablag'lar.

Sport sohasida juda ko'p turli xil (va sport bilan bog'liq) tashkilotlar mavjud. Sport tashkilotlari tarkibiga tomoshabinlar uchun sport tadbirlarining bevosita vakillari va yordamchi tashkilotchilar kiradi, ular sport tashkilotlari va ularning ishtirokchilari yoki mijozlari uchun zarur bo'lgan ko'plab qo'shimcha tovarlar va xizmatlarni taqdim etadilar. Sport tashkilotlari jamoat sektori yoki a'zolik klublari tomonidan moliyalashtiriladigan yirik tijorat korxonalari bo'lishi mumkin. Hajmi, tuzilishi va funksiyalaridan qat'i nazar, barcha sport tashkilotlari moliyaviy boshqaruvga muhtoj.

Sport tashkilotlari moliyaviy manbalarni turli manbalardan - barcha darajadagi budjetlardan, sport lotereyalarini sotishdan, chiptalarni sotishdan, reklama, homiylik, tadbirkorlik faoliyati, depozit operatsiyalari, mulkni ijaraga berish va boshqa ko'plab tadbirlardan oladi. Sport tashkilotlari turli kanallar orqali olingan pullarni o'z ehtiyojlari uchun sarflaydilar, sportchilar va murabbiylarga ish haqi va bonuslarni to'laydilar, tijorat banklariga qarzlarni to'laydilar va davlat va mahalliy budjetlarga soliq to'lovlarini amalga oshiradilar. Shunday qilib, sport tashkilotining moliyaviy ahvoli barqaror emas, ular doimiy ravishda bir to'lovchidan ikkinchisiga aylanmoqda.

Bunda foyda-xarajatlarni tahlil qilish moliyaviy raqobatbardoshlikning kalitidir va har qanday biznes qarorlarini qabul qilishning markazida bo'lishi kerak. Pirovardida foyda va aksiyadorlarning qiymatini oshirishga qaratilgan kompaniyalar o'z mahsulotlarining rentabelligini, biznes bo'limlari va tarqatish kanallarini tushunishni xohlashadi.

2018-yil ACCA va KPMG qo'shma hisobotiga ko'ra "Daromadlilik va xarajatlarni tahlil qilish:

qiymatga ko'z", 90 mamlakatlardagi turli o'lchamdagi tashkilotlarning 1100 moliyachilari o'rtasida o'tkazilgan so'rovnoma asosida, **moliyaviy direktorlarning 73%** xarajatlarni boshqarish bilan bog'liq bugungi kunning ustuvor vazifalarini belgilagan. ACCA va KPMG qo'shma hisobotidan ko'rinib turibdiki, **ko'plab kompaniyalar**

hanuzgacha mahsulot rentabelligiga ko'proq e'tibor berishadi va xaridorlarni yoki taqsimlash kanallarini yetarlicha tahlil qilmaydilar.

Zamonaviy dunyoda kasblar turli-tuman bo'lganidek, ularni baholash, mutaxassislar malakasini belgilash mezonlari ham xilma-xil. Malaka sertifikatini talab etiladigan muhim sohalardan biri – **auditorlar, hisobchilar va moliya sohasi mutaxassislari**dir. Bu sohaning xalqaro bilim darajasini belgilash mezonini sifatida ACCA dasturlari qabul qilingan. **KPMG** – bu audit, soliq va maslahat xizmatlarini ko'rsatuvchi xalqaro firmalar tarmog'idir.

ACCAning kengaytmasi – The Association of Chartered Certified Accountants bo'lib, bu atama inglizchada keng ma'noda qo'llaniladi. So'zma-so'z tarjimai "Diplomli va sertifikatlangan buxgalterlar uyushmasi" degan ma'noni anglatadi. Shu bilan birga, inglizchadagi accountant so'zi keng ma'noda qo'llanilishini inobatga olib, bu so'zni buxgalter yo hisobchi deb tushunish to'g'ri bo'lmaydi. Bu so'z turli kontekstda turlicha – auditor, soliqchi, moliya menejeri, hisobchi yoki moliya direktori degan ma'noni bildiradi. Ushbu o'quv dasturida o'qib, tugatgach, istalgan korxonada ishlab, moliya departamentini "A"dan "Z"gacha boshqara oladigan moliya menejeri bo'lish mumkin.

ACCA'ni biznes boshqaruvini o'rgatadigan assotsiatsiya deb ham tushunsa bo'ladi. Bu assotsiatsiyaning 13ta fanni o'qitadigan dasturi bo'lib, uning ichida buxgalteriya asosiy soha hisoblanadi. Shuningdek, dastur ichida moliya boshqaruvi, soliq, tijorat huquqi, IT, biznes boshqaruvi kabi yo'nalishlar ham bor. Ko'pchilikda bu yo'nalishda o'qigandan keyin kim bo'lish mumkinligi haqida savol tug'iladi. ACCA sertifikatini olgan talaba yuqorida sanab o'tilgan yo'nalishlarda bimalol ishlay oladi. – ACCA tashkilotining Markaziy Osiyodagi bosh vakolatxonasi Qozog'istonda joylashgan. Lekin ACCA imtihonlarini 192ta mamlakatda ham topshirish mumkin. Imtihonlarning barchasini Britaniya Kengashi (British Council) o'tkazadi va boshqaradi. Imtihonlarni ham o'zlari tuzishadi, talabgorlar faqat imtihon topshiradi.

Moliyaviy hisobot xalqaro standartlari O'zbekistonda ham juda dolzarb mavzuga aylandi. Chunki O'zbekiston korxonalari 2021-yilning I-yanvaridan boshlab moliyaviy hisobot bo'yicha xalqaro standartlarga

o'tyapti. Ya'ni aynan ACCA da moliyaviy hisobot xalqaro standartlari yuritiladi.

–ACCA dasturlarini Toshkentdagi Yodju texnika institutida o'rganishning afzalliklari bormi? Bu yo'nalish biz uchun qanchalik muhim soha hisoblanadi?

– 2018-yilda O'zbekistonda ilk bora xorijiy investorlar bilan birgalikda qo'shma institut ochildi. Bu – Toshkent shahridagi Yodju texnika instituti edi. Institut oldiga zamonaviy ta'lim yo'nalishlari, dasturlari va boshqa kasbiy malaka kurslarini talabalarga taqdim qilishni maqsad qilib qo'ygan. Institut Koreya Respublikasining oliy ta'lim muassasalari bilan double degree dasturi doirasida keng ko'lamli ishlarni amalga oshirmoqda. Xususan, 10 nafar talabamiz Koreya Respublikasining Hanyan universitetida 3 va 4-kurs o'qishlarini davom ettiradi. Hanyan universiteti esa, bugungi kunda Koreyadagi 10ta kuchli universitetlardan biri hisoblanadi.

Respondentlarning atigi **45 foizi** o'zlarining eng daromadli mijozlarini kuzatib boradi va ularning afzalliklarini tahlil qiladi va faqat **32 foizi** savdo kanallarining rentabelligini o'lchashlarini, **ammo elektron savdo formatlariga o'tish bilan bog'liq xarajatlarni hisoblamasliklarini** va bashorat qilmasliklarini ta'kidladilar.

Amaliy biznes modellari yanada murakkab va ko'p o'lchovli bo'lib bormoqda, kompaniyalar turli xil bo'linmalarga va rivojlanish yo'nalishlariga ega bo'lib, mahsulot, geografik va boshqa xususiyatlari bilan ajralib turadi.

Darhaqiqat, qaysi taqsimlash kanallari qaysi mijozlar uchun to'g'ri ekanligini tushunish sizning biznesingizni rivojlantirish uchun kalit hisoblanadi. Agar menejerlarda bu ma'lumotlar bo'lmasa, biznes qarorlarini qabul qilish qiyin, xususan qaysi mahsulotni qaysi mijozlarga va qaysi tarqatish kanallari orqali sotish kerak. Samarali xarajatlar / foyda tahlilini tashkil qilish uchun moliya tashkilotingiz modelini optimallashtirish muhimdir.

Bundan tashqari, texnologiya darajasi ushbu ishning samaradorligiga ta'sir qiladi. Moliya funksiyasining rentabellik va xarajatlarni tahlilini samarali bajarishi, qo'llaniladigan dasturiy ta'minotga bog'liq.

Ma'lumotlarni umumlashtirish va tahlil qilish uchun ko'plab tashkilotlar hanuzgacha Excel elektron jadvallaridan foydalanadilar.

ACCA va KPMG hisobotidan ko'rinib turibdiki, so'rovda qatnashgan moliyachilarning qariyb yarmi (45%) o'z tashkilotlari dasturiy ta'minot sotib olishga mablag' sarflamaganligini ko'rsatdi. Biroq, rentabellik va xarajatlarni tahlil qilishning asosini kuchli ma'lumotlar modeli tashkil etadi va kompaniyalar moliyaviy raqobatbardoshligini oshirish uchun ushbu turdagi investitsiyalarni kiritishni zarur deb topmoqdalar. Zamonaviy biznesning o'ziga xos xususiyati shundan iboratki, bilim iqtisodiyotida korporativ boylikning harakatlantiruvchi omillari bo'lgan aktivlar o'zgargan. Ma'lumotlar, brendlash va iste'dod kabi nomoddiy narsalar qiymatni yaratishda muhim omil bo'ldi. Bu tashkilotning moliyaviy faoliyatiga ma'lum darajada ta'sir qiladi.

Masalan, ma'lumotlar yig'ish va sifat muvaffaqiyatli biznes qarorlarini qabul qilishning hal qiluvchi omiliga aylanadi, bu esa sport tashkilotlarining raqobatdoshligiga bevosita ta'sir qiladi. Texnologiya tashkilotdagi moliya funksiyasini o'zgartiradi:

ko'plab standart moliyaviy jarayonlar va operatsiyalar avtomatlashtiriladi. Bugungi kunda jamoalar, bo'limlar o'z faoliyati natijalarini yaxshilash va korxonaning moliyaviy-iqtisodiy holatini yaxshilash uchun motivatsiyasi sust, qaror qabul qilish mexanizmi va iqtisodiy qarorlarning oqibatlarini bashorat qilish tizimi mavjud emas. Tovar-moddiy zaxiralarni kamaytirishga, masalan, bonuslarga nisbatan kollektivlarning qiziqishiga yondashuvlar tizimini ishlab chiqish zarur. Zamonaviy iqtisodiy sharoitlarda jamoaning firma strategiyasiga muvofiq ishlashiga bo'lgan ehtiyoj muhim ahamiyatga ega.

Amaldagi rejalashtirish tizimida davlatning doimiy ichki va tashqi iqtisodiy siyosatining yo'qligi, xatarlarni baholash va boshqarish. Boshqarish tizimiga xatarlarni boshqarish tizimini joriy etish zarurati tug'diradi. Shuning uchun inqiroz sharoitida mavjud sharoitlarni hisobga olish va korxona faoliyatida yuzaga kelishi mumkin bo'lgan og'ishlarni kuzatib borish uchun vaqt kerak.

Moddiy va pul qiymatlari xavfsizligini nazorat qilish, ishlab chiqarish va xo'jalik faoliyatini baholash og'ishlarni aniqlash va tahlil qilish yo'li bilan amalga oshiriladi, ular iqtisodiy hodisalar ro'y berish ko'lamini va

chastotasini, ayrim bo'limlar va biznes yo'nalishlarining ishini, normalash obyekti sifatida qabul qilingan biznes operatsiyalarining chastotasini taqqoslash asosida amalga oshirilishi kerak. Standartlashtirilgan ishbilarmonlik operatsiyalari uchun og'ishlarni aniqlash chastotasi.

Mamlakatimizda moliyaviy inqiroz tufayli bank xizmatlarining rivojlanish darajasi past, shartnoma shartlari bajarilmayapti, moliyaviy o'z-o'zini ta'minlashning past darajasi va aylanma mablag'larni sotib olish uchun kredit berish zarurati mavjud bo'lib, bu korxonada budjet mablag'larini ishlab chiqarish samaradorligiga ta'sir qiladi.

Korxona samaradorligiga ta'sir qiluvchi omillar:

1. Daromad va xarajatlarni to'lash oqimlarining nomuvofiqligi.
2. Bank xizmatlari rivojlanishining past darajasi, shartnoma shartlarini bajarmaganlik, moliyaviy o'z-o'zini ta'minlash darajasi pastligi va aylanma mablag'larni sotib olish uchun kredit berishga bo'lgan ehtiyoj.
3. Hozirgi rejalashtirish tizimida davlatning doimiy ichki va tashqi iqtisodiy siyosati, baholash va xatlarni boshqarish yo'qligi. Xavfli boshqaruvni boshqaruv tizimiga kiritish zarurati.
4. Jamoalarning, bo'limlarning o'z faoliyati natijalarini yaxshilash va korxonaning moliyaviy-iqtisodiy holatini yaxshilash uchun zaif motivatsiyasi.
5. Korxonaning debitorlik va kreditorlik qarzlari o'rtasidagi tafovut, bu korxona faoliyatida uzilishlarga olib keladi, masalan, dastlabki hujjatlar, debitorlik va kreditorlik qarzlarni solishtirish rejasi asosida ta'minlanmaganligi sababli to'lanmagan soliq to'lovlari.
6. Qaror qabul qilish mexanizmi va iqtisodiy qarorlarning oqibatlarini bashorat qilish tizimining etishmasligi.
7. Jamg'armaning inventarizatsiyani kamaytirishga bo'lgan qiziqishiga yondashuvlar tizimini ishlab chiqish, masalan, bonuslar. Jamoaning zamonaviy iqtisodiy sharoitda juda muhim bo'lgan firma strategiyasiga muvofiq ishlashiga bo'lgan ehtiyoj.

Shunday qilib, bugungi moliya direktorlari xarajatlarni nazorat qilish, global noaniqlik sharoitida xatlarni boshqarish, boshqaruvning innovatsion yondashuvlarini ta'minlash va bo'limlar va biznes sheriklar bilan yaqinroq o'zaro aloqalarni o'z ichiga olgan turli xil vazifalar va mas'uliyat sohalarida harakat qilishlari kerak.

Nazorat uchun savollar.

1. Moliyaviy menejmentning mohiyati, maqsadi va vazifalari.
2. Sportda moliyaviy menejmentning mexanizmi va funksiyalari.
3. Sportda moliyaviy menejmentning uslubiy asoslari.
4. Sport moliyaviy tahlilning uslublari va tizimi.

Tavsiya etiladigan adabiyotlar.

1. Kudina M.V. Moliyaviy menejment: darslik. M.: FORUM nashriyoti: INFRA-M, 2006. - S. 27.

2. Lixacheva O. N., Shchurov S. A. Korxonaning uzoq muddatli va qisqa muddatli moliyaviy siyosati: darslik / Under. Ed. VA MEN. Lukasevich. - M.: Universitet darsligi, 2008. - S. 64-65.

3. Galitskaya S.V. Moliyaviy menejment. Moliyaviy tahlil. Korxonani moliyalashtirish: darslik / S.V. Galitskaya. - M.: Eksmo, 2008. - S. 20.

II BOB. SPORTDA MOLİYAVIY MENEJMENT FANINING NAZARIY, TASHKILIY VA HUQUQIY ASOSLARI

REJA:

2.1. Sport sohasida moliyaviy menejmentning tashkiliy va axborotlar ta'minot tizimi tuzilishi.

2.2. Sport xizmatlari sohasida moliyaviy hisobotining asosiy shakllari.

2.3. Jismoniy tarbiya va sport xizmatlarini moliyaviy optimallashtirishning huquqiy asoslari

2.4. Sport moliyaviy menejmentga tizimli yondashuv.

Tayanch iboralar: *moliyaviy menejment, sportda moliyaviy menejment, boshqaruv uslubi, moliyaviy hisobot, moliyaviy menejment tizimi, tuzilishi, moliyaviy ta'minot, subyekt boshqaruvi, subyektning moliyaviy mablag'larining tuzilishi, moliyaviy reja, ichki moliyaviy nazorat, pulning davriy qiymati, baholash kotsepsiyasi, inflyatsiya omili, tavakkalchilik, tadbirkorlik, biznes.*

2.1. Sport sohasida moliyaviy menejmentning tashkiliy va axborotlar ta'minot tizimi tuzilishi

Moliyaviy menejment — bu korxonalar tomonidan rentabellikni oshirish va to'lov qobiliyati xavfini minimallashtirish uchun ishlatiladigan texnikalar, usullar va vositalar to'plamidir. Moliyaviy menejmentning asosiy maqsadi korxona faoliyatidan uning egalari manfaatlari uchun eng katta foyda olishdir. Korxonalarni boshqarish tizimida kichik tizim sifatida moliyaviy menejmentning asosiy funksiyalariga quyidagilar kiradi:

- ichki moliyaviy rejalashtirish;
- moliyaviy holatni tahlil qilish va baholash;
- aylanma mablag'lar va likvidlikni boshqarish;
- investitsiya portfelini boshqarish;
- kapital tuzilmasini boshqarish;
- moliyaviy xatarlarni boshqarish;
- budjet tizimi bilan hisob-kitoblarni tashkil etish;
- banklar, fond birjalari, fondlar bilan shartnomalar tuzish;
- boshqa funksiyalar.

Moliyaviy menejment turli darajadagi murakkablik va javobgarlik protseduralaridan iborat. Birinchi daraja - rivojlanish istiqbollari va joriy faoliyat to'g'risida moliyaviy qarorlar qabul qilish, mablag' manbalarini jalb qilish va ulardan foydalanish, ma'lum moliyaviy siyosatni olib borish... Bu eng yuqori darajadagi murakkablik va mas'uliyat vazifalari, ularning yechimi korxonaning top-menejerlari vakolatiga kiradi va qisman boshqaruvning quyi bo'g'inlariga beriladi. Ikkinchi daraja - bu turli xil moliyaviy hisob-kitoblarni bajarish, moliyaviy hujjatlarni rasmiylashtirish, hisobotlarni tuzish, ya'ni buxgalteriya, moliya, iqtisodiy xizmat xodimlari hal qiladigan oddiyroq texnik vazifalar;

ushbu vazifalarning ba'zilari korxonaning boshqa qismlarida ishchilarga berilishi mumkin. Moliyaviy xizmatning tarkibi, moliyaviy ishlarni tashkil etish hajmi va xususiyatlari korxonaning tabiati va xususiyatlariga, korxona boshqaradigan moliyaviy resurslar miqdoriga bog'liq. Yirik korporatsiyalarda moliyaviy boshqaruv funksiyalari eng murakkablashmoqda. Operatsion menejerlarni foydali investitsiya yechimlarini topish uchun iqtisodiy jihatdan rag'batlantirish uchun rag'batlantirish va aksiyalar har bir bo'limning uzoq muddatli maqsadlariga erishish qobiliyatiga mos kelishi kerak. Amaliyot moliyaviy menejmentni tashkil etish samaradorligini ko'rsatdi, unda daromad (foyda) olish uchun mas'uliyatni topshirish va joriy faoliyatni boshqarishda yetarlicha keng vakolatlar moliyaviy natijalarni taqsimlash va ulardan foydalanish bo'yicha moliyaviy qarorlarni markazlashtirish bilan birlashtiriladi. Korxonaning moliyaviy holati to'g'risidagi ma'lumotlar davlat tomonidan belgilangan standartlar va qoidalar asosida tuzilgan moliyaviy (buxgalteriya) hisobotlari va xalqaro shartnomalarida mavjud. Moliyaviy (buxgalteriya) hisobotlari standart hisobot shakllarida taqdim etiladigan va tijorat sirini ifodalovchi ma'lumotlarga ega bo'lmagan korxona to'g'risida tashqi (ochiq) ma'lumotlardir. U turli foydalanuvchilar (egalari, sheriklari, davlat organlari va boshqalar) uchun taqdim etilishi va nashr etilishi mumkin. Buxgalteriya hisobining xalqaro standartlariga muvofiq moliyaviy hisobotlar balans, natijalar, foyda va zararlar to'g'risidagi hisobotlarni, moliyaviy holatdagi o'zgarishlar to'g'risidagi hisobotni, qo'shimchalarni va boshqa tushuntirish materiallarini o'z ichiga olishi kerak. Moliyaviy

hisobotni tuzish uchun javobgarlik korxona rahbariyatiga yuklanadi. Nashrga mo'ljallangan hisobotlar tekshirilishi kerak. Moliyaviy hisobotlar yiliga bir marta e'lon qilinadi. Moliyaviy menejmentda ishlatiladigan katta hajmdagi ma'lumotni boshqaruv hisobidan olish mumkin. Boshqaruv hisobi - bu mas'uliyat markazlari, kelib chiqish markazlari va alohida mahsulot turlari bo'yicha xarajatlar va foydalarni hisobga olish. Uning asosiy vazifasi xarajatlarni samarali boshqarish bilan ta'minlashdir. Moliyaviy boshqaruv vazifalari Moliyaviy strategik maqsadlar: maksimallashtirishga kompaniyaning foyda ta'minlash, investitsion jozibadorligini uzoq muddatda moliyaviy barqarorlikni ta'minlash, korxona. Hozirgi vaqtda moliyaviy menejmentda kompaniyaning narxini (korxonaning bozor qiymati) maksimal darajaga ko'tarish muhim vazifalardan biri bo'lib, u hech qachon ushbu korxona mulki qiymatiga teng bo'lmaydi. Joriy maqsadlar (vazifalar)- pul oqimlari balansini ta'minlash (korxonaning to'lov qobiliyati va likvidligi), moslashuvchan narx siyosati va xarajatlarni pasaytirish orqali rentabellik va sotishning yetarli darajasini ta'minlash. Daromadlilik - bu qisqa vaqt ichida korxonaning raqobatbardoshligining ko'rsatkichidir. Kapitalning rentabelligi strategik ko'rsatkichdir. Bankrotlik va katta moliyaviy tanazzuldan saqlanish ham doimiy muammo. Barcha vazifalar bir-biri bilan chambarchas bog'liq va korxonaning moliyaviy siyosati doirasida hal etiladi. Moliyaviy siyosat quyidagi elementlardan (qismlardan) iborat:

1. hisob siyosati;
2. kredit siyosati - banklar bilan munosabatlarda yoki umuman kreditlarga nisbatan siyosat;
3. xarajatlarni boshqarish bilan bog'liq siyosat (xarajatlarni tartibga solish usuli, xarajatlarni tasniflash, doimiy narxlarning tannarx narxidagi ulushi);
4. soliq siyosati va soliqni rejalashtirish (soliq to'lovlarini minimallashtirish kerak, lekin boshqa sohalarga, tarmoqlarga zarar etkazmaslik kerak);
5. dividend siyosati;
6. naqd pulni boshqarish siyosati (shu jumladan, joriy aktivlar);
7. investitsiya siyosati (moliyaviy nuqtai nazardan eng samarali).

Moliyaviy siyosatni ishlab chiqishda korxonaning boshqa xizmatlari va bo'limlari bilan muvofiqlashtirish zarur. Moliyaviy menejment asoslari Tashkilot moliya - bu uning pul resurslarini shakllantirish va undan foydalanish jarayonida vujudga keladigan ichki va tashqi iqtisodiy munosabatlar tizimidir. Korxonaning moliya tizimining o'ziga xos xususiyati kapital hajmi va tuzilishi, asosiy faoliyat texnologiyasi, ishlab chiqarish siklining davomiyligi va uning doirasida xarajatlarning o'sish xususiyati, tabiiy va iqlim omillari va iqtisodiy sharoitlar bilan belgilanadi. Bu holatlarning barchasi mablag'lar hajmiga, manbalariga, tuzilishiga, xususiyatlariga, masalan, ularning aylanish tezligiga, daromad olish imkoniyatlariga ta'sir qiladi. Moliya boshlang'ich shakllanishi tashkilotni ta'sischilarning hissalarini hisobiga tashkil topgan paytga to'g'ri keladi. Faoliyat yuritayotgan korxonalarda moliyaviy manbalarning asosiy manbai quyidagilardir: asosiy faoliyatdan olingan foyda, amortizatsiya ajratmalari, hisoblangan, ammo to'lanmagan ish haqi, qimmatli qog'ozlarni sotishdan tushumlar, bank kreditlari, sug'urta to'lovlari, budjet subsidiyalari, dividendlar, moliyaviy operatsiyalardan olingan foyda va boshqalar. Korxonalarning moliyaviy resurslari sxemasi quyidagi shaklda taqdim etilishi mumkin:

1. O'z mablag'lari va unga tenglashtirilgan mablag'lar hisobidan hosil bo'lgan resurslar: daromad (asosiy faoliyatdan olinadigan foyda); tushumlar (amortizatsiya, ajratilgan badallar, barqaror majburiyatlar, nafaqaga chiqqan mol-mulkni tasarruf etish);

2. Qimmatli qog'ozlarni chiqarish va kredit olish yo'li bilan jalb qilingan resurslar;

3. Tarqatish tartibida olingan resurslar (sug'urta organlaridan, yuqori tuzilmalardan, foizlar, dividendlar). Korxonalarda ushbu resurslar takror ishlab chiqarish jarayonini moliyaviy qo'llab-quvvatlashga, ya'ni joriy xarajatlarni qoplashga va investitsiyalar kiritishga mo'ljallangan. Kundalik faoliyatning bir qismi sifatida moliyaviy munosabatlar ta'minotni to'lash, bank va tijorat kreditlarini olish, sug'urta qilish, foydani taqsimlash, dividendlar, ish haqini to'lash, qarzlarni to'lash, foizlarni to'lash, soliqlarni to'lash, qisqa muddatli moliyalashtirish va hokazo. Istiqbolli moliyaviy faoliyat real obyektlarga, qimmatli qog'ozlarga, bank sektoriga sarmoyalar

bilan, shuningdek qimmatli qog'ozlarni chiqarish va uzoq muddatli kreditlar olish orqali uzoq vaqt davomida resurslarni jalb qilish bilan bog'liq. Notijorat tashkilotlarning moliyaviy resurslari ular tomonidan xizmatlarining turi va xususiyatiga qarab turli xil manbalardan - pullik yoki bepul ravishda jalb qilinadi. Ushbu manbalar turli darajadagi budjet mablag'lari, bajarilgan ishlar va xizmatlar uchun to'lov, mol-mulkni ijaraga berishdan tushgan mablag'lar, qo'shimcha badallar va boshqa tushumlar bo'lishi mumkin. Umuman olganda, ular muassasaning moliyaviy resurslari fondini tashkil qiladi va ish haqi, moddiy va unga tenglashtirilgan xarajatlarni qoplash uchun ishlatiladi. Jamoat birlashmalari uchun mablag'larning asosiy manbai a'zolik badali hisoblanadi. Ular tomonidan moliyaviy resurslardan foydalanish quyidagi asosiy yo'nalishlarda sodir bo'ladi:

- 1) moliya-bank sektori organlariga to'lovlar;
- 2) real obyektlarga sarmoya kiritish;
- 3) qimmatli qog'ozlar va bank depozitlariga sarmoya kiritish;
- 4) rag'batlantiruvchi va ijtimoiy fondlarni shakllantirish;

5) xayriya badallari. Zamonaviy tadbirkorlik subyektlarining aksariyati huquqiy jihatdan moliyaviy jihatdan mustaqil bo'lib, bu ularning moliyaviy munosabatlarini (pul aylanmasi) samarali boshqarish uchun mustahkam zamin yaratmoqda, moliyaviy boshqarish usullaridan foydalangan holda mablag'lar, moliyaviy natijalar, investitsiyalar va boshqalarni shakllantirish va ulardan foydalanish. Moliyaviy boshqaruv tizimi Boshqarish tizimi bu oldindan belgilangan maqsadlarga erishish uchun resurslarni boshqarish (inson, moliyaviy, texnik va boshqalar) tizimidir. Tashkilotlardagi zamonaviy boshqaruv tizimlari ma'lum bir xususiyatga asoslangan boshqaruv tizimlari to'plamlaridan iborat, masalan, boshqariladigan tizim turi bo'yicha. Tashkilotni boshqarish tizimini bir nechta kompozitsion boshqaruv tizimlariga bo'lish umumiy boshqaruvning murakkabligini kamaytirish va hosil bo'lgan quyi tizimlarning boshqaruvchanligini oshirish maqsadida amalga oshiriladi. Butun tashkilotni boshqarish sifati ko'pincha ushbu (alohida) boshqaruv tizimlarining umumiy maqsadlarga erishishda o'zaro ta'sir darajasiga bog'liq. Butun tashkilotning boshqaruv tizimi (boshqaruv tizimi)

tashkilotning o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olgan holda ishlab chiqilgan. Boshqarish tizimlarini rivojlantirishning asosiy jihatlari quyidagilardan iborat:

1. Tashkilotning vazifasi va qarashlari;
2. Tashkilotning operatsion, taktik va strategik maqsadlari (vazifalari)(boshqaruv tizimi);
3. Belgilangan strategik maqsadlarga erishish jarayonini kuzatish va tahlil qilish uchun asosiy samaradorlik ko'rsatkichlarini (KPI) to'g'ri tanlash;
4. Mahsulotlar yoki xizmatlarni ishlab chiqarish jarayonlarining tuzilishi (shuningdek, ishlab chiqarish toifalari, ishlab chiqarish turlari va ishlab chiqarish turlari);
5. Xodimlar va bo'limlarning tashkiliy tuzilmasi (bo'limlari ...);
6. Axborotni qo'llab-quvvatlash tizimlarining mavjudligi va sifati (shuningdek, buxgalteriya hisobi, boshqaruv hisobi, nazorat);
7. Tegishli usullarni bilish qarorlar nazariyasi va operatsiyalarni tadqiq qilish;
8. Xodimlarni boshqarish xususiyatlarini hisobga olish;
9. Tashkilotning moliyaviy balansiga rioya qilish zamonaviy boshqaruv tizimlari kompyuter arxitekturasini va zarur dasturiy ta'minot bilan birga tasavvur qilinmaydi.

Ko'pincha zamonaviy dasturiy ta'minot bir nechta boshqaruv tizimlariga ixtisoslashgan. Va ishlab chiqaruvchilar doimo mavjud bo'lgan barcha boshqaruv tizimlari uchun universal dasturiy ta'minot yaratishga harakat qilmoqdalar, ammo bu mavjud emas. Shu bilan birga, qimmatroq dasturiy mahsulotlar arzonroqlarga qaraganda ko'proq funksionallikka ega, ammo, shu bilan birga, muayyan boshqaruv ehtiyojlari uchun sozlash qiyinroq. Arzonroq dasturiy ta'minot ma'lum boshqaruv ehtiyojlari uchun osongina moslashtiriladi, lekin ko'pincha korxonalar amalda yangi dasturiy mahsulotni ishlab chiqarishni moliyalashtirishlari kerak. Boshqaruv tizimlarining ayrim jihatlari qo'llab-quvvatlaydigan dasturiy ta'minot orasida

- **ERP** - korporativ resurslarni rejalashtirish tizimi
- **EAM** - korporativ aktivlarni boshqarish tizimlari

- **MES** - operatsion (do'kon) ishlab chiqarish / ta'mirlashni boshqarish tizimlari

- **WMS** - omborlarni boshqarish tizimlari

- **CRM** - mijozlar bilan munosabatlarni boshqarish tizimlari

- **SCM** - ta'minot zanjirlarini boshqarish tizimlari

- **CMMS** - texnik xizmat ko'rsatishni boshqarish tizimlari kompyuterlashtirilgan.

Boshqaruv tizimlari menejerlar tomonidan qaror qabul qilishda yordam berishi mumkin va "qaror qabul qiluvchi" bo'lishi mumkin va shu bilan standartlashtirilgan holda menejerlarning xatti-harakatlari "ko'rsatma" bo'lishi mumkin. Ikkinchisi katta hajmdagi ma'lumotni qayta ishlashda yoki murakkab muammolarni yechishda boshqaruv xatolarini kamaytirish maqsadida amalga oshiriladi, ammo bu dasturda **"iqtisodiy optimallashtirish"** uchun tegishli yuqori sifatli algoritmlar belgilab qo'yilgan bo'lsa, bu mumkin. Agar bunday algoritmlar mavjud bo'lmasa, unda ushbu dastur tegishli faoliyat sohasidagi boshqaruv hisobi uchun xizmat qiladi. Shuni ham ta'kidlash kerakki, sifat menejmenti tizimlari o'zlarining **"iqtisodiy algoritmlari"** uchun yetarlicha ilmiy asosga ega, shu bilan birga matematik, statistika va psixologiya, shuningdek, informatika, ekonometriya, operatsiyalarni o'rganish, o'yinlar nazariyasi va qabul qilish kabi ko'proq fundamental fanlarga tayanadi. Ilmiy asoslangan va amalda sinovdan o'tgan tashkilotlarda menejment tizimlarini joriy qilishda asosiy vazifa ularning asosiy kuchliligini yo'qotmaslikdir. Shuningdek, boshqaruv tizimlari tashkilotlarning jamiyatdagi yuridik shaxs sifatida faoliyatining deyarli barcha sohalarini tartibga soluvchi qonunchilik bazasini e'tiborsiz qoldirishga haqli emas. Tashkilotlarni boshqarish uchun umumiy tizimlarga quyidagilar kiradi:

- **Marketing**

- **Sifat menejmenti tizimi**

- **Loyihaviy menejment**

- **Nazorat qilish.**

Yuqorida aytib o'tilgan o'rnatilgan boshqaruv tizimlaridan tashqari yana bir qancha ixtisoslashgan boshqaruv tizimlari mavjud. Bularga **moliyaviy menejment, inson resurslari, risklarni boshqarish, dizaynni**

boshqarish va hokazo. kiradi. Korxonada moliyaviy menejment - yakka tartibdagi xo'jalik yurituvchi subyekt darajasida kapitalni boshqarishdir. Chet el adabiyotida "Moliyaviy menejment" atamasi, qoida tariqasida, moliyani davlat tomonidan tartibga solishdan farqli o'laroq, kompaniyalar va firmalar faoliyatini nazarda tutadi, ammo ko'plab moliyaviy boshqaruv vositalari universal xarakterga ega va davlat darajasida moliyaviy menejmentda qo'llaniladi. So'nggi yillarda moliyaviy menejment sport sohasida, banklarda, sug'urta tashkilotlarida, pensiya jamg'armalarida, moliyaviy va investitsiya kompaniyalarida va hokazolarda faol rivojlanib bormoqda. Moliyaviy menejment kelajakda foyda olish va joriy to'lov qobiliyatini ta'minlash maqsadida pul oqimlarini boshqarish deb ta'riflanishi mumkin. Moliyaviy menejment korxona aktivlari va passivlari tarkibidagi o'zgarishlarga qarab moliyaviy hisobotlarni tahlil qilish va daromadlarni prognoz qilish asosida aniq moliyaviy strategiya va taktikani ishlab chiqishni o'z ichiga oladi. Moliyaviy menejer investitsion qarorlarni qabul qiladi (aktivlar tarkibidagi o'zgarishlar) va ularni moliyalashtirish manbalarini tanlaydi (majburiyatlar tarkibidagi o'zgarishlar). Menejment korxona boshqaruv tizimi sifatida ishlab chiqarishni boshqarish, marketing va moliyaviy boshqaruvni o'z ichiga oladi. Ushbu yo'nalishlar bir-biri bilan chambarchas bog'liq va umumiy maqsadga bo'ysundirilgan. Bozorga e'tiborni qaratgan holda menejer mustaqil ravishda qarorlar qabul qilishi kerak. Biroq, bu barcha holatlarda to'g'ri emas. Iqtisodiy mustaqillik ma'lum chegaralarga ega va boshqaruv imkoniyatlari iqtisodiy subyektning tashkiliy-huquqiy shakli bilan belgilanadi. Boshqaruv yechimlari moliya sohasida, agar u iqtisodiy jihatdan mustaqil bo'lsa, ya'ni ma'lum bir tashkilot darajasida menejment tomonidan qabul qilinishi mumkin. Mulk huquqiga asoslangan (xo'jalik sherikliklari va kompaniyalar). Xuddi shu narsa, ba'zi cheklovlar bilan, xo'jalik yuritish huquqiga asoslangan davlat va shahar korxonalariga tegishli. Tezkor boshqaruv asosida ishlaydigan davlat korxonalari davlat tomonidan mulk egasi sifatida boshqariladi va shunga muvofiq moliyaviy qarorlarni qabul qilish ushbu korxonani boshqarish vakolatiga ega bo'lgan organ vakolatiga kiradi. Shunday qilib, davlat korxonasi tomonidan olingan daromadlarni taqsimlash tartibi davlat tomonidan belgilanadi. Agar mamlakatimiz qonunchiligida va korxona

ustavida boshqacha tartib belgilanmagan bo'lsa, davlat korxonasi o'z mahsulotlarini mustaqil ravishda sotadi va undan foydalanadi. Mamlakat hukumati yoki uning vakolatli organining roziligisiz u sho'ba korxonalarini tuza olmaydi, boshqa tashkilotlarning asoschisi sifatida ishtirok eta olmaydi. Hukumati tomonidan kafolatlar berilgan taqdirda, kredit olish mumkin. Tijorat tashkilotlarida moliya sohasida qarorlarni qabul qilish menejment vakolatiga kiradi, ammo boshqaruv qarorlarini analitik qo'llab-quvvatlash, korxonani moliyaviy qo'llab-quvvatlash masalalarini ishlab chiqish va boshqa ko'p narsalar faoliyati yuqori menejment faoliyati bilan bog'liq bo'lgan moliyaviy menejer rahbarligida amalga oshiriladi. Zamonaviy sharoitda moliyaviy boshqaruv apparati umumiy korxona boshqaruv apparatining eng muhim qismiga aylanib bormoqda.

Boshqaruv - bu ma'lum darajadagi qarorni qabul qilish demakdir. Iqtisodiy asoslangan qaror qabul qilish tegishli axborotlardan samarali foydalanish bilan belgilanadi. Bunday hisob ma'lumotlarining roli va imkoniyatlari haqidagi tushuncha, subyektlarda buxgalteriyaning oddiy hisob bo'limidan xo'jalik faoliyatining moliyaviy maslahatchisi va menejeriga aylantirmoqda. Moliyaviy hisobotlar subyektlar moliyaviy faoliyatning "oxirgi natijalari" hisoblanib qolmasdan samarali iqtisodiy faolligini Rag'batlantirishdagi zaruriy boshqaruv qarorlarini qabul qilish uchun zarur bo'lgan axborotlarning manbalariga aylanmoqda.

Hozirgi sharoitda iqtisodiyotning turli tarmoqlarida faoliyat yurituvchi subyektlarning iqtisodiy faoliyati natijalaridan davlat bilan birgalikda boshqa iqtisodiy subyektlar ham manfaatdor hisoblanadi. Shuning uchun ham iqtisodiy faoliyat, xususan, moliyaviy faoliyatning natijalarini o'zida aks ettiruvchi moliyaviy axborotlarni shakllantirish muhim iqtisodiy ahamiyat kasb etadi. quyidagi (1-jadval) orqali buni ko'rib o'tishimiz mumkin.

Bozor iqtisodiyoti sharoitida moliyaviy hisobotlardan axborotlar sifatida ichki foydalanuvchilar subyektlarning boshqaruv personallari hisoblanadi. Ularning funksional vazifalariga bevosita korxonaning rentabelligini oshirishga ta'sir etuvchi omillarni aniqlash, o'zgaruvchan va o'zgarmas xarajatlarning mahsulot tannarxidagi salmog'ini aniqlash, moliyaviy hisobotlarning turli koeffitsiyentlari:

likvidlilik, kapitallarning tarkibi, ishbilarmon faollik, rentabellik darajasi, bozor faolligi va shu kabi ko'rsatkichlari tizimini boshqaruv va moliyaviy qarorlar qabul qilish uchun zaruriy axborotlarning manbalari kiradi.

2.1-jadval

Moliyaviy hisobotlardan foydalanuvchilar¹

Iqtisodiyotning turlari	Ichki foydalanuvchilar	Tashqi foydalanuvchilar
Bozor iqtisodiyoti sharoitida	Boshqaruv personallari	Aksiyadorlar va boshqa mulkdorlar: Kreditorlar. Mol yetkazib beruvchilar. Sotib oluvchilar.
Ma'muriy buyruqbozlik asosidagi iqtisodiyot	Yuqori ma'muriyat	Davlat: Vazirliklar. Statistika va soliq organlari hamda boshqa davlat organlari

Moliyaviy hisobotlardan axborotlar manbai sifatida tashqi foydalanuvchilar o'z navbatida ikki guruhga ajratiladi:

subyekt faoliyatidan bevosita manfaatdor foydalanuvchilar va ma'lum faoliyat maqsadlaridan foydalanuvchilar.

Birinchi guruh foydalanuvchilariga subyektning potensial mulkdorlari, moliyaviy hisobotlaridan kredit taqdim etish va uning muddatini uzaytirishning maqsadga muvofiqligini baholash uchun potensial kreditorlar kiritiladi, mazkur mijozlar bilan ishbilarmon aloqalarning ishonchliligini aniqlovchi etkazib beruvchi va sotib oluvchilar, soliq to'lovlar intizomining to'g'riligi, moliyaviy hisobotlarining to'g'ri tuzilishini tekshirish uchun davlat ham moliyaviy tashqi foydalanuvchilar qatoriga kiritiladi.

Ikkinchi guruh foydalanuvchilari– birinchi guruh foydalanuvchilari manfaatlarining himoyasi uchun zarur bo'lgan hisobotlarni o'rganuvchi yuridik va jismoniy shaxslardir. Bularga:

- investorlar manfaatlarini himoya qilish maqsadida hisob va hisobotning umumiy qoidalari va qonunchiligiga tekshirilayotgan subyekt hisobotlarini muvofiqligini tekshiruvchi auditorlik xizmatlar.

¹ Xodiev B.Y., Samadov A., Yusupov M.S. "Kichik tadbirkorlikda moliyaviy menedjment" Toshkent-2004yil

- o'zlarining mijozlariga kapitallarni samarali joylash bo'yicha maslahatlarni ishlab chiqish maqsadida moliyaviy hisobotlardan axborotlar sifatida foydalanuvchi moliyaviy maslahatlar bo'yicha maslahatchilar;

- qimmatli qog'ozlar bozori va birjalar;

Subyekt axborotlar bazasi ko'rsatkichlarini tarkibi sifatida ularni bir necha guruhlariga ajratishimiz mumkin va shunday **guruhlarning** biri sifatida, mamlakatning **umumiqtisodiy** rivojlanishini tavsiflovchi **ko'rsatkichlarni** o'z ichiga oluvchi guruh hisoblanadi. Mazkur guruhning axborotlarning tizimi subyektning moliyaviy faoliyati sohasidagi strategik qarorlar qabul qilishida tashqi muhit shart sharoitlarini bashorat qilish uchun xizmat qiladi. Mazkur guruhga quyidagi ko'rsatkichlar kiritiladi:

- davlat budjeti ijrosining makroiqtisodiy ko'rsatkichlari;

- pul emissiyasi hajmi;

- aholining pul daromadlari;

- aholining banklardagi jamg'armalari;

- inflyatsiya indeksleri;

- markaziy bankning hisoblashish stavkalari.

Ikkinchi guruh axborotlar ko'rsatkichiga subyektlarning **tarmoq** ishlab chiqarish munosabatlarini xarakterlovchi ko'rsatkichlar kiritiladi. Guruhning ko'rsatkichlar tizimi subyektlarning tezkor moliyaviy faoliyatiga tegishli masalalar bo'yicha boshqaruv qarorlarini qabul qilish uchun xizmat qiladi va guruh ko'rsatkichlari tizimiga quyidagilar kiritiladi:

- mahsulotlarning baholar indeksi;

- asosiy faoliyat bo'yicha foydani soliqqa tortish stavkalari;

- aktivlarning umumiy qiymati, shu jumladan aylanma mablag'larning umumiy qiymati;

- kapitalning umumiy summasi, shu jumladan xususiy kapitalning salmog'i;

- mahsulot ishlab chiqarishning umumiy hajmi va boshqalar.

Uchinchi guruh axborot ko'rsatkichlari tizimiga **moliyaviy bozorlar** konyunkturasi tavsiflovchi ko'rsatkichlar kiritiladi.

Mazkur axborotlar ko'rsatkichlari tizimi subyektlarda qisqa va uzoq muddatli moliyaviy investitsiyalar portfelini shakllantirish va boshqa

moliyaviy operatsiyalar sohasidagi boshqaruv qarorlarini qabul qilish uchun xizmat qilib ularning tarkibiga quyidagilar kiritiladi:

- asosiy birjalarda kotirovka qilinadigan fondli instrumentlar;
- asosiy fondli instrumentlarining kotirovka qilingan talab va taklif ko'rsatkichlari;
- asosiy fondli instrumentlarning turlari bo'yicha shartnomalarning hajmi va narxлари;
- fond bozorlaridagi baholar dinamikasining yig'ma indeksi;
- tijorat banklarining depozit va kredit stavkalari;
- alohida valyutalarning rasmiy kurslari va boshqalar.

Mazkur axborotlar ko'rsatkichlarining asosiy manbalari sifatida kundalik tijorat nashriyotlari, turli xil elektron aloqa tarmoq kanallarining ma'lumotlari hisoblanadi.

To'rtinchi guruh axborotlar ko'rsatkichlariga boshqaruv va moliyaviy hisob ma'lumotlari bo'yicha **subyektlar ichki axborotlar** manbalaridan shakllantirilgan ko'rsatkichlar kiritiladi va guruh ko'rsatkichlar tizimi moliyaviy menejmentning axborotlar bazasining asosini tashkil qiladi. Ushbu guruh ko'rsatkichlar tizimi asosida korxonaning moliyaviy faoliyatini hamma yo'nalishlari bo'yicha tahlil qilish, bashorat qilish, rejalashtirish va tezkor boshqaruv qarorlari qabul qilish amalga oshiriladi. Mazkur guruh ko'rsatkichlarining afzalliklari ularning umumlashtirilganligi, shakllantirishning tartibga solinishi, ishonchliligi va mustahkamligining yuqori darajadali bilan belgilanadi.

2.2. Sport xizmatlari sohasida moliyaviy hisobotning asosiy shakllari

Xalqaro moliyaviy hisobot standartlariga muvofiq moliyaviy hisobot deganda ma'lum bir davr uchun buxgalteriya hisobi ma'lumotlari asosida tuzilgan va tashqi va ichki foydalanuvchilar tomonidan to'g'ri biznes qarorlarini qabul qilish uchun mo'ljallangan sport tashkilotlari va korxona hisobot shakllari to'plami tushuniladi. Bu e'lon qilinishi kerak bo'lgan va quyidagi shakllarni o'z ichiga olgan aksiyadorlik jamiyatining yillik moliyaviy hisoboti haqida bo'ladi:

1. Balans (muvozanat);

2. Foyda va zarar hisoboti;
3. To'plangan foyda hisoboti;
4. Kapital to'g'risidagi hisobot;
5. Moliyaviy holatdagi o'zgarishlar to'g'risidagi hisobot;
6. Pul oqimi to'g'risidagi hisobot;
7. Eslatmalar va qo'shimchalar.

Yillik moliyaviy hisobot sport tashkilotlari va korxonalarining moliyaviy holati haqida tasavvur beradi va yillik moliyaviy rejani tuzish uchun boshlang'ich nuqta bo'lib xizmat qiladi.

Tashkilotning mulki va majburiyatlari ishlab chiqarishda doimiy ravishda ishtirok etadi. Barcha mulk va majburiyatlarning qiymatini aniqlash, ularga hisobot davri uchun iqtisodiy baho berish, shuningdek, tashkilotni tezkor boshqarish, moliya-xo'jalik faoliyatini boshqarish uchun aktivlar va ularni moliyalashtirish manbalari to'g'risida umumlashtirilgan ma'lumotlarga ega bo'lish kerak. Bu umumlashtirishga buxgalteriya balansi tuzish jarayonida erishiladi.

Buxgalteriya balansi- hisobot davridagi tashkilotning moliyaviy holati to'g'risidagi eng muhim ma'lumot manbaidir. U tashkilot mulkining tarkibi va tuzilishini, aylanma mablag'larning harakatchanligi va aylanmasini, debitorlik va kreditorlik qarzlarning holati va dinamikasini, yakuniy moliyaviy natijani (foyda yoki zarar) aniqlash imkonini beradi. Buxgalteriya balansi ma'lumotlariga ko'ra ta'sischilar, menejerlar va mulkni boshqarish bilan bog'liq boshqa manfaatdor shaxslar tashkilotning holati bilan tanishishlari mumkin. Buxgalteriya balansi bo'yicha tashkilot yaqin kelajakda aksiyadorlar, investorlar, kreditorlar, xaridorlar, sotuvchilar oldidagi majburiyatlarini bajara oladimi yoki yo'qmi yoki moliyaviy qiyinchiliklarga duchor bo'lganligini aniqlashingiz mumkin. Albatta, balans tashkilot faoliyati to'g'risidagi ma'lumotlarning to'liq hajmini qamrab olmaydi, balans ma'lumotlari soliq organlari, kredit tashkilotlari, statistika organlari va boshqa foydalanuvchilar tomonidan keng qo'llaniladi. 1-chizmada moliyaviy hisobotlarni tayyorlash prinsiplari berilgan bo'lib shu prinsiplar asosida moliyaviy hisobotlar tuziladi.

Sport tashkilotlari va korxonalarining balansning tuzilishini ko'rib chiqamiz.

Asosiy vositalar- nomoddiy aktivlar, asosiy vositalar, tugallanmagan kapital qo'yilmalar, uzoq muddatli moliyaviy qo'yilmalar, moddiy boyliklarga foydali qo'yilmalarni qamrab oladi. Ularni bir bo'limda birlashtirish ularning eng kam harakatlanuvchi (doimiy) aktivlarga tegishlilik bilan bog'liq.

Joriy aktivlar- ishlab chiqarish va aylanish jarayonlariga xizmat ko'rsatish uchun mo'ljallangan zaxiralarning qolgan qismi, tugallanmagan ishlab chiqarish xarajatlari, shuningdek tayyor mahsulotlar va tovarlar to'g'risidagi ma'lumotlarni o'z ichiga oladi. yetakchi o'rinni moddiy resurslar (xom ashyo va materiallar, sotib olingan yarim tayyor mahsulotlar va butlovchi qismlar, konstruksiyalar va qismlar, yoqilg'i, konteynerlar va konteyner materiallari, ehtiyot qismlar va boshqalar) egallaydi. Bundan tashqari, ushbu bo'limda sotib olingan qiymatlar bo'yicha qo'shilgan qiymat solig'i summasi, tashkilotning debitorlik qarzlari holati, tashkilotning qimmatli qog'ozlariga qisqa muddatli moliyaviy investitsiyalar, qimmatli qog'ozlarga qisqa muddatli moliyaviy investitsiyalar va boshqa daromadlarni tavsiflovchi moddalar aks ettiriladi. hosil qiluvchi aktivlar, shuningdek, bank hisobvaraqlari va boshqa aylanma mablag'lar uchun mablag'larning mavjudligi.

Balans majburiyatlari uchta bo'limdan iborat:

Kapital va zaxiralar - o'z iqtisodiy mazmuni, shakllantirish va foydalanish tamoyillari bo'yicha har xil bo'lgan tashkilotning moliyaviy resurslari manbalarini o'z ichiga olgan o'z kapitalining tarkibi va tuzilishini aks ettiradi:

ustav kapitali, zaxira va qo'shimcha kapital, maxsus maqsadli jamg'armalar, hisobot yilining taqsimlanmagan foydasi (o'tgan yillar va hisobot yilining qoplanmagan zarari).

Uzoq muddatli vazifalar - uzoq muddatli (12 oydan ortiq) bank kreditlari va boshqa tashkilot va muassasalardan olingan kreditlar bo'yicha hisobot sanasidagi qarzni aks ettirish uchun mo'ljallangan.

Qisqa muddatli majburiyatlar- qisqa muddatli bank kreditlari va ssudalar bo'yicha hisob-kitoblar holati, shuningdek kreditorlik qarzlar va boshqa qisqa muddatli majburiyatlar mavjudligi to'g'risidagi ma'lumotlarni o'z ichiga oladi. Bu, shuningdek, "Kechiktirilgan daromadlar" va "Kelajakdagi xarajatlar uchun zaxiralar" bandlarini o'z ichiga oladi.

Keyinchalik, daromad hisobotini ko'rib chiqiladi. Foyda va zarar to'g'risidagi hisobot korxonaning moliyaviy natijasi bo'lgan hisobot davri sof foydasining shakllanishini aks ettiruvchi ma'lumotlarni taqdim etadi. Korxona mablag'larining holati va ularning shakllanish manbalarini aks ettiruvchi balansdan farqli o'laroq, daromadlar to'g'risidagi hisobotda mablag'larning kirib kelishi va chiqishi qayd etiladi.

Daromadlar to'g'risidagi hisobotda quyidagi elementlar aks ettiriladi: daromadlar, xarajatlar, boshqa foyda va boshqa zararlar.

Daromad deganda korxonaning oddiy faoliyati davomidagi operatsiyalar natijalari tushuniladi va buning natijasida korxona aktivlarining ko'payishi yoki majburiyatlarining kamayishi tushuniladi. Oxir oqibat, daromad o'z kapitalining ko'payishiga olib keladi.

Xarajatlar deganda korxonaning oddiy faoliyati davomidagi operatsiyalar natijalari tushuniladi va bu aktivlarning kamayishi yoki kompaniya majburiyatlarining ko'payishiga olib keladi. Oxir oqibat, xarajatlar o'z kapitalining pasayishiga olib keladi.

Boshqa daromad korxonaning asosiy faoliyati bilan bog'liq bo'lmagan va aktivlarning ko'payishiga yoki majburiyatlarning kamayishiga olib keladigan operatsiyalar natijalarini ifodalaydi. Oxir oqibat, boshqa daromadlar ham o'z kapitalining o'sishiga olib keladi. Boshqa xarajatlar korxonaning asosiy faoliyati bilan bog'liq bo'lmagan va aktivlarning kamayishi yoki majburiyatlarning ko'payishiga olib keladigan operatsiyalar natijalarini ifodalaydi. Oxir oqibat, boshqa xarajatlar ham o'z kapitalining pasayishiga olib keladi.

Korxonaning asosiy moliyaviy natijalaridan biri bu foyda yoki zarardir. Foyda daromadning xarajatlardan oshib ketishi natijasidir va aksincha, zarar xarajatlarning daromaddan oshib ketishi natijasidir (2-jadval).

Foyda va zararlar to'g'risidagi hisobot

Ko'rsatkichlar	Yillar	
	Hisobot davri	O'tgan davr
Mahsulot (xizmat) larni sotishdan tushgan tushim		
- mahsulot (xizmat) lar tannarxi		
Yalpi daromad		
- ma'muriy va tijorat xarajatlari		
Sotish foydasi		
+/-Asosiy faoliyat bilan bog'liq bo'lmagan daromadlar va xarajatlari		
Soliqdan oldingi foyda		
- Daromad solig'i		
Sof foyda		
- Dividendlar		
Taqsimlanmagan foyda		

Yalpi foyda sotishdan tushgan tushum va mahsulot tannarxi o'rtasidagi farq sifatida hisoblanadi va korxona faoliyati natijalarining eng muhim ko'rsatkichlaridan biri hisoblanadi. **Sotish (xizmat) dan tushgan tushum deganda** korxona mahsulotini (ishlarini, xizmatlarini)QQSsiz sotish natijasida olingan pul summasi tushuniladi.

Yalpi foyda = Mahsulot (xizmat) larni sotishdan tushgan tushum - sotilgan mahsulot tannarxi

Sotilgan mahsulot tannarxi uni ishlab chiqarish bilan bog'liq xarajatlarni, shu jumladan:

- 1) materiallarning bevosita xarajatlari;
- 2) to'g'ridan-to'g'ri ish haqi xarajatlari;
- 3) umumiy ishlab chiqarish xarajatlari.

Umumiy ishlab chiqarish xarajatlari quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- amortizatsiya ajratmalari;
- materiallarning bilvosita xarajatlari;
- bilvosita ish haqi xarajatlari;

- ish haqiga qo'shimcha to'lovlar (bepul tibbiy yordam, subsidiyalangan ovqatlanish, hayotni sug'urtalash va boshqalar);
- tegishli bo'linmaning ijtimoiy sug'urta xarajatlari.

Sotishdan olingan foyda = Yalpi foyda - ma'muriy va sotish xarajatlari

Savdo xarajatlari deganda mahsulotlarni sotish bilan bog'liq xarajatlar tushuniladi, ularga quyidagilar kiradi:

- 1) ko'rgazmalar o'tkazish xarajatlari;
- 2) reklama xarajatlari;
- 3) tarqatish xarajatlari;
- 4) transport xarajatlari, agar shartnoma shartlariga ko'ra, ular sotuvchi tomonidan to'langan bo'lsa.

Ma'muriy xarajatlar deganda butun korxonaga tegishli boshqaruv xarajatlari tushuniladi. Ma'muriy xarajatlarga quyidagi xarajatlar kiradi:

- 1) ma'muriy xodimlarning ish haqi uchun;
- 2) sud ishlarini yuritish;
- 3) ofis binolarining amortizatsiyasi uchun ajratmalar va boshqalar.

Soliqdan oldingi foyda = sotishdan olingan foyda - asosiy bo'lmagan biznes xarajatlari

Asosiy faoliyat bilan bog'liq bo'lmagan xarajatlar deganda korxonaning ikkilamchi yoki qo'shimcha sohalarida yuzaga keladigan xarajatlar, shuningdek favqulodda xarajatlar tushuniladi.

Kompaniya faoliyatining ikkilamchi sohalarida yuzaga keladigan xarajatlarga joylashtirilgan qimmatli qog'ozlar bo'yicha foiz daromadlarini to'lash, lizing to'lovlari va boshqalar bilan bog'liq xarajatlar kiradi.

Favqulodda xarajatlarga quyidagilar kiradi:

- 1) debitorlik qarzlarni hisobdan chiqarish;
- 2) tovar-moddiy zaxiralarni belgilash;
- 3) shartnoma narxlariga tuzatishlar kiritish;
- 4) valyuta kursining o'zgarishidan zarar;
- 5) korxonaning aylanma mablag'lari va boshqa mulklarini sotishdan ko'rilgan zararlar va boshqalar.

Sof foyda = soliqqa tortilgunga qadar foyda - daromad solig'i

Taqsimlanmagan foyda = sof foyda - dividendlar

Taqsimlanmagan foyda - soliqlar va dividendlar to'langandan keyin qoladigan va korxonani rivojlantirish uchun qayta investitsiya qilish uchun foydalaniladigan korxona foydasi.

Moliyaviy qarorlarni qabul qilish uchun daromadlar va xarajatlar, foyda va zararlarining aniq tasnifiga ega bo'lish, shuningdek, kompaniya faoliyatining ichki omillarining ta'sirini alohida tahlil qilish, soliq siyosatining o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olish kerak. .

Kompaniyaning moliyaviy resurslarini boshqarishning eng muhim vazifalaridan biri soliq solinadigan bazani aniqlash, soliq qonunchiligida moliyaviy hisobotlarni kam hisobot berish va turli usullarni qo'llash orqali firmalarga soliq to'lashdan qochish imkonini beruvchi to'siqlarni aniqlash ekanligiga e'tibor qaratish lozim.

Korxonalarning bunday harakatlari "yashirin pullar", ya'ni qonuniy muomaladan olib qo'yilgan mablag'larning paydo bo'lishiga olib keladi va bu o'z navbatida iqtisodiyotning yashirin sektorining kengayishiga zamin yaratadi.

"Yashirin pullar"ni yaratishning iqtisodiy asosi soliqqa tortish tizimining samarasizligi, soliq stavkalarining oshirib ko'rsatilganligi, soliq qonunchiligining og'ir va o'ta o'zgaruvchanligi, soliq tizimining eng muhim funksiyalaridan birini, ya'ni rag'batlantirishni amalga oshirishga qodir emasligidir.

Soliq qonunchiligining nomukammalligi va moliyaviy hisobotning shaffof emasligi yashirin daromad olish maqsadida soliq solinadigan bazani kamaytirib ko'rsatish orqali soliq to'lashdan bo'yin tovlash uchun o'ziga xos imkoniyat yaratadi. Ammo shuni ta'kidlash kerakki, "iflos pullar" deb ataladigan narsalarni yaratish usullari uzoq vaqtdan beri ma'lum, shuning uchun bugungi kunning asosiy vazifasi moliyaviy hisobotda bunday "bo'shliqlarni" topa oladigan yuqori malakali mutaxassislarni tayyorlashdir. samarali soliq tizimini yaratish, bunda korxonalar pul daromadlarini qonuniylashtirish va shu ma'noda iqtisodiy erkinlik, jarimalardan ozod

bo'lish, soliq va sud organlari tomonidan soliq qonunchiligini buzganlik uchun qattiq jazo choralari qo'llash foydaliroq bo'ladi.

Masalalarni yechish:

1-masala. Agar sizda quyidagi ma'lumotlar mavjud bo'lsa, kompaniya balansini tuzing:

- o'z kapitali – 2400000 so'm;
- pul mablag'lari aktivlarning 4% ni tashkil qiladi;
- qarzдорlar qarzlarini taxminan 69 kun ichida to'laydilar;
- inventarizatsiya 690000 so'mga baholanadi;
- qarzning o'z kapitaliga nisbati 2/3;
- qisqa muddatli moliyaviy investitsiyalar – 652000 so'm;
- kreditorlik qarzlari – 1000000 so'm;
- sof daromad 200000 so'mni tashkil etdi;
- daromad – 6000000 so'm;
- asosiy vositalar 2500000 so'mga sotib olindi;

Yechish:

masalani hal qilishda balans moddalarini aktiv va passivlar o'rtasida to'g'ri taqsimlash, balans moddalari miqdorini hisoblash muhim ahamiyatga ega.

1. Debitorlik qarzlarini aylanma formulasi orqali topamiz:

$$\text{Debitorlik qarzlari} = \frac{\text{Daromat}}{T} \times \text{DZ aylanmasi (kunlarda)}$$

bu erda T - davrdagi kunlar soni;

$$\text{DQ} = 6000000 / 360 \times 69 = 1\,150,0 \text{ ming so'm};$$

2. Keling, qarz va o'z kapitali miqdorini hisoblaylik, buning uchun nisbatni tuzamiz:

$$\frac{\text{qarz kapital}}{\text{xususiy kapital}} = \frac{2}{3};$$

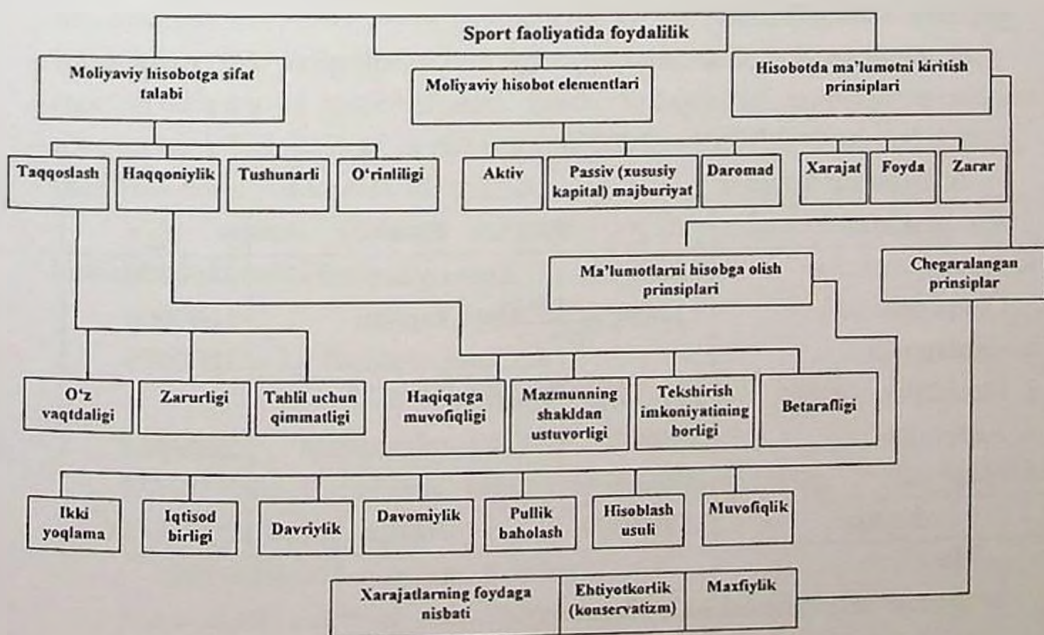
(1)

$$\frac{\text{qarz kapital}}{2400000} = \frac{2}{3};$$

(2)

$$\text{Qarz kapital} = \frac{2400000 \times 2}{3} = 1\,600\,000 \text{ so'm};$$

(3)

2.1-chizma. Moliyaviy hisobotlarni tayyorlash prinsiplari

3. Chunki muammo bayonotida dividendlar qayd etilmagan, lekin
sof foyda = taqsimlanmagan foyda = 200000 so'm;

4. Balans aktivining miqdorini hisoblash mumkin emas, chunki Aktivning umumiy miqdoridan naqd pulning ulushi noma'lum, **aktiv = majburiyat** ekanligiga asoslanib, biz majburiyat miqdorini topamiz:

$\sum \text{passiv} = \text{xususiy kapital} + \text{qarz kapital} + \text{kreditorlik qarzi} + \text{taqsimlanmagan foyda} = 2400000 + 1600000 + 1000000 + 200000 = 5200000$
 so'm;

Shuning uchun:

$\sum \text{aktiv} = 5200000 \text{ so'm};$

5. Agar naqd pul aktivlarning 4% ni tashkil qilsa, biz naqd pul miqdorini topamiz:

$$DS = 5200000 * 0,04 = 208000$$

6. Balansni tuzamiz:

Aktiv	Σ	Passiv	Σ
1. Asosiy vositalar	2500000	1. Xususiy kapital	2400000
2. Qisqa muddatli investitsiyalar	652000	2. Qarz kapitali	1600000
3. Debitorlik qarzlari	1150000	3. Qisqa muddatli kreditlar	1000000
4. Aksiyalar	690000	4. Taqsimlanmagan foyda	200000
5. Naqd pul	208000		
Natija	5200000	Natija	5200000

Javob:

balans valyutasi – 5200000 so'm.

2.3. Jismoniy tarbiya va sport xizmatlarini moliyaviy optimallashtirishning huquqiy asoslari

Jismoniy tarbiya va sport xizmatlarida diskontlangan pul oqimi tahlili pulning vaqt qiymati tushunchasiga asoslanadi. Asosiy g'oya quyidagicha:

bugungi kunda har qanday pul birligi bir muncha vaqt o'tgach olinishi kerak bo'lgan yoki olinishi mumkin bo'lgan bir xil pul birligiga nisbatan kattaroq qiymatga ega, chunki u qo'shimcha daromad olish istiqboli bilan moliyaviy va mulkiy aktivlarga investitsiya qilinishi mumkin. Tabiiyki, kelajakdagi tushumlar xavfini tahlil qilish muhim rol o'ynaydi.

Diskontlash (diskontlash)- kelajakdagi xarajatlar va daromadlarning qiymatini joriy vaqt davriga etkazish, kelajakda to'lanadigan summaning joriy ekvivalentini belgilashdir.¹¹

Investitsion tahlilning murakkabligi ikkita oqimni - xarajatlar va kelajakdagi daromadlarni solishtirish zaruratidadir. Kelajakdagi daromadning foydaliligi bugungi kunga qaraganda kamroq deb hisoblanadi:

kelajakda joriy daromaddan foiz olish mumkin, shuning uchun diskontlash usuli yordamida kelajakdagi daromadni qayta hisoblash kerak. Loyihani ishlab chiqishda (loyihaning qiymatini aniqlash) hozir amalga oshiriladigan investitsiyalarni keyinchalik loyiha keltiradigan qo'shimcha foyda bilan solishtirish kerak. Buning uchun kelajakdagi daromadning joriy (hozirgi) qiymatini hisoblashingiz kerak. Kelajakdagi summaning joriy qiymati bank foiz stavkasiga va chegirma davriga (davriga) bog'liq bo'lgan chegirma omili yordamida aniqlanadi.

Joriy qiymat (hozirgi qiymat) quyidagi formula yordamida hisoblanishi mumkin:

$$PV = \frac{FVn}{(1+i)^n} \quad (1.1),$$

$$\text{Chegirma koeffitsiyenti} = \frac{1}{(1+i)} \quad (1.2),$$

bu yerda:

FVn-(kelajakdagi qiymat) kelajakdagi pulning qiymati;

n - davrlar soni;

i - (foiz stavkasi)- chegirma stavkasi.

Misol. 2 yil ichida kerak bo'ladigan joriy ekvivalent 200 ming so'mni aniqlang, agar chegirma stavkasi yiliga 18% bo'lsa, joriy (joriy) xarajat: yigirma

$$\frac{200}{(1+0,18)^2} = 140.3 \text{ ming so'm}$$

Bu shuni anglatadiki, bugungi kunda 140,3 ming so'mga ega bo'lsangiz, siz ularni yillik 18% bilan bankka qo'yishingiz va 2 yil ichida 200 ming so'm olishingiz mumkin.

Eng muhim moliyaviy qaror diskont stavkasini, ya'ni foiz stavkasini tanlashdir.

¹¹ Kudina M.V. Moliyaviy menejment: darslik. / M.V. Kudin. - M.: nashriyot uyi FORUM: INFRA-M, 2006. - B. 17

Diskont stavkasi uchta omil ta'sirini aks ettirishi kerak:

- ma'lum bir pul oqimining xavf darajasi;
- ma'lum bir mamlakat iqtisodiyotida mavjud bo'lgan o'rtacha rentabellikni aks ettiradi;

- pul oqimlarini olish chastotasi (diskretlik darajasi), ya'ni bu oqimlar hisobga olinadigan vaqt oralig'i (bir yil, yarim yil yoki boshqa vaqt davri).

Foizni oddiy usulda hisoblash mumkin, keyin u oddiy foiz yoki murakkab usul deb ataladi, bu holda ular murakkab foizlar haqida aytadilar.

Oddiy foizlar bilan kredit to'lovi quyidagi formula bo'yicha hisoblanadi:

$$\sum Ints = Cr * men * n, (1.3),$$

bu yerda:

$\sum Ints$ (foiz)- foiz sifatida to'lanadigan mablag'lar miqdori oddiy foizlarni hisoblashda kredit;

Cr (kredit)- qarzning asosiy summasi;

i (foiz stavkasi)- foiz stavkasi;

n - vaqt davri

Misol. Kompaniya 3 yil muddatga yillik 15% oddiy foiz stavkasi bilan 2 ming dollar miqdorida kredit olishni rejalashtirmoqda, bu qarzga xizmat ko'rsatish uchun to'lanishi kerak bo'lgan miqdor:

$$2000 * 0,15 * 3 = 900 \text{ (dollar)}.$$

Biroq, pulni kredit bilan ta'minlashning boshqa shartlari, xususan, murakkab foizlarni hisoblash bilan mumkin. Moliyaviy menejment amaliyotida diskontlash usuliga asoslangan kompensatsiya va annuitet kabi tushunchalardan foydalaniladi.

Kompaunding-murakkab foizlarni hisoblash, diskontlashga qarama-qarshi operatsiyadir. Murakkablashtirish bugungi pulning kelajakdagi qiymatini aniqlash uchun amalga oshiriladi.

Murakkab foizlar (compounding interest)- bu loyihaga yoki bankka qo'yilgan mablag'lar miqdori sifatida hisoblangan investitsiya yoki depozitdan (hissa) daromadning umumiy qiymati hisoblanib, qo'yilgan foizlar qo'shiladi. Bundan tashqari, har bir keyingi yilda foizlar asl miqdor bo'yicha emas, balki allaqachon oshirilgan bo'yicha hisoblanadi:

hajmi.

$$\sum Ints = Cr * (1+i)^n - Cr (1.4)$$

Ints (qiziqishlar)- ssuda bo'yicha foiz sifatida, oddiy foiz bilan to'lanishi kerak bo'lgan pul miqdori;

Cr (kredit)- asosiy qarz miqdori;

i (foiz stavkasi)- stavka foizi;

n- vaqt davri (davrlar soni, yillar).

Misol. *Kompaniya yillik 15% murakkab foiz stavkasi bilan 3 yil muddatga 2 ming dollar miqdorida kredit olishni rejalashtirmoqda. Qarzga xizmat ko'rsatish uchun to'lanadigan miqdor:*

$$2000 (1 + 0,15)^3 - 2000 = 1041,75 \text{ (dollar)}.$$

Shubhasiz, foizlar qanchalik tez-tez hisoblansa, murakkab foiz miqdori shunchalik yuqori bo'ladi.

Misol. *Agar 500 dollar miqdorida ikki yilga yillik 12% stavkada har chorakda murakkab foizlarni hisoblash bilan kredit berilsa, unda davrlar soni $4 \times 2 = 8$, foiz to'lovi esa 12:*

$4 = 3\%$ bo'ladi. Bundan foizlar miqdori $500 (1,03 - 1) = 133,38$ dollarni tashkil etadi. Agar biz oddiy foizlarni hisoblagan bo'lsak, unda to'langan summa 120 dollar bo'ladi.

Murakkab foizlarni hisoblash va murakkab foizlar bilan bugungi pulning kelajakdagi qiymatini aniqlash quyidagi formula bo'yicha amalga oshiriladi:

$$FV = PV (1 + i)^n$$

PV (hozirgi qiymat)- pulning *n* davrdagi hozirgi (joriy) qiymati;

i (foiz stavkasi)- diskont stavkasi;

n - davrlar soni.

Misol. *Yillik 5% foiz stavkasida 3 yil ichida 1000 dollarning kelajakdagi qiymati:*

$$1000 (1 + 0,05)^3 = 1157,6 \text{ (AQSH dollari)}.$$

Murakkab foizlar quyidagicha hisoblanadi:

agar bugun siz bankka yillik 5% bilan 1000 dollar qo'ysangiz, bir yildan so'ng hisobingizda 1050 dollar bo'ladi;

bundan keyin 5% asl summadan emas, balki 1050 dollardan undiriladi;

ikkinchi yil oxirida hisobingizdagi summa 1102,5 dollarni tashkil qiladi;

uchinchi yil uchun ushbu summadan 5% undiriladi va uchinchi yil oxirida siz 1157,6 dollar olasiz.

Moliyaviy menejmentda, shuningdek, boshqa iqtisodiy hisob-kitoblarda ko'pincha bir xil yillik daromad keltiradigan aktivning qiymatini aniqlash uchun diskontlash usuli qo'llaniladi. Ushbu usul ushbu aktivning qiymatini boshqa yo'l bilan aniqlash imkonini bo'lmaganda qo'llaniladi. Buning uchun uning **kapitallashtirilgan** qiymati hisoblanadi.

Kapitallashtirilgan tannarx - bu mavjud foiz stavkalari asosida muntazam daromad keltiradigan aktivning pul ekvivalentidir.

Kapitallashtirilgan qiymat quyidagi formula bilan ifodalanishi mumkin:¹²

$$CV = \frac{Ra}{i} \text{ yoki } n \rightarrow \infty (1.5),$$

bu yerda Ra (annual revenue-yillik daromad)- yillik daromad miqdori;
 i (foiz stavkasi)- chegirma stavkasi;
 n - davrlar soni.

***Misol.** Aktivning, masalan, ijaraga berilganda yiliga 4000 AQSH dollari miqdorida ijara haqi olib keladigan er uchastkasining qiymatini aniqlash uchun siz ushbu miqdorni chegirma stavkasiga bo'lishingiz kerak, masalan, 5%, keyin esa Ushbu uchastkaning kapitallashtirilgan qiymati:*

$$CV = \frac{80}{0,05} = 80 \text{ (ming dollar)}$$

Bu shuni anglatadiki, siz ushbu uchastkani 80 ming dollarga sotishingiz mumkin, bu miqdorni bankka yillik 5% ga qo'yishingiz va har yili 4 ming dollar olishingiz mumkin. Bu holda, bu daromad annuitet vazifasini bajaradi.

Kapitallashtirilgan qiymat har doim ham haqiqiy qiymatni aks ettirmaydi. Kapitallashtirilgan qiymatni aniqlashning maqsadi bankka qancha pul qo'yish kerakligini tushunishdir zarur daromad keltiradi. Aytish mumkinki, aktivning kapitallashtirilgan qiymatini aniqlash aktivni muddatsiz ijaraga olishda diskontlashning alohida holatidir.

Kapitallashtirilgan qiymatni annuitetning alohida holati sifatida ham aniqlash mumkin.

¹² Kudina M.V. Moliyaviy menejment: darslik. / M.V.Kudin. - M.: nashriyot uyi FORUM: INFRA-M, 2006. - 20-bet.

Annuitet - yillik to'lov;

muntazam ravishda to'lanadigan bir qator yoki bir nechta teng to'lovlardan biri;

muntazam oraliqlarda to'lanadigan teng naqd to'lovlar qarzidir, ya'ni unga qarzni yoki foizlarni to'lash hisoblanadi. Annuitet odatda pul ishlatish uchun renta deb ta'riflanadi.

Dastlab bu atama yiliga bir marta to'lanadigan to'lovlarni nazarda tutgan bo'lsa, endi u har qanday vaqt oralig'ida, ya'ni har chorakda, oylik va hokazolarda qo'llaniladi (masalan, ijara, sug'urta mukofotlari va boshqalar). Diskontlash yordamida siz kelajakdagi annuitetning hozirgi (joriy) qiymatini quyidagi formuladan foydalanib aniqlashingiz mumkin:

$$PVa = \sum \frac{An}{(1+i)^n} \quad (1.6),$$

bu yerda PVa (annuitetning hozirgi qiymati) annuitetning joriy qiymati;

An (annuitet)- annuitet;

n - davrlar soni;

i (foiz stavkasi)- chegirma stavkasi.

Misol. Sizga bankka 3 yil davomida yillik 4% miqdorida ma'lum miqdorni qo'yish taklif qilindi, bu esa yillik 1000 AQSH dollari daromad keltiradi. Kelajakdagi daromadning joriy qiymatini aniqlash uchun siz ularni hozirgi kunga o'z vaqtida olib kelishingiz kerak.

$$PVa = \frac{1000}{1+0,04} + \frac{1000}{(1+0,04)^2} + \frac{1000}{(1+0,04)^3} = 962+925+889=2776(\text{AQSh dollari})$$

Noma'lum annuitet bilan formula quyidagi shaklni oladi:

$$PVa = \frac{An}{i} \text{ yoki } n \rightarrow \infty,$$

bu yerda An (annuitet)- annuitet;

i (foiz stavkasi)- diskont stavkasi;

n - davrlar soni.

Bunday holda, annuitetning joriy qiymati uni ta'minlaydigan aktivning kapitallashtirilgan qiymatini belgilaydi.

2.4. Sport moliyaviy menejmentiga tizimli yondashuv

Sport moliyaviy menejmentida tizimli tavakkalchilik va aktivlar rentabelligini bog'lovchi moliyaviy aktivlarning daromadlilikini baholash uchun kapital aktivlarni narxlash modeli (CAPM) shakllantirish zarur. Har qanday moliya nazariyasi singari, CAPM modeli ham bir qator shartlar bilan birga keladi, ular M. Jensen tomonidan ta'kidlangan shaklda ishlab chiqilgan va 1972-yilda u tomonidan nashr etilgan. Bu shartlar quyidagilardan iborat:

1. Har bir investorning asosiy maqsadi muqobil investitsiya portfellarining kutilayotgan daromadlari va standart og'ishlarini baholash orqali rejalashtirish davri oxirida uning boyligini maksimal darajada oshirishdir.

2. Barcha investorlar ma'lum bir xavf-xatarsiz C_f foiz stavkasida cheksiz hajmdagi kreditlar olishlari va berishlari mumkin, shu bilan birga har qanday aktivlarni "qisqa" sotishda hech qanday cheklovlar yo'q.

3. Barcha investorlar barcha aktivlarning kutilayotgan daromadlilik, dispersiya va kovariatsiya qiymatlarining kattaligini teng ravishda baholaydilar;

bu investorlar prognoz ko'rsatkichlari bo'yicha teng o'yin maydonida ekanligini anglatadi.

4. Barcha aktivlar mutlaqo bo'linadigan va to'liq likviddir (ya'ni ular har doim bozorda mavjud narxda sotilishi mumkin).

5. Tranzaksiya xarajatlari yo'q.

6. Soliqlar hisobga olinmaydi.

7. Barcha investorlar narxni ekzogen berilgan qiymat sifatida qabul qiladilar (ya'ni ularning qimmatli qog'ozlarni sotib olish va sotishdagi faolligi ushbu qimmatli qog'ozlar bozoridagi narx darajasiga ta'sir qilmaydi deb hisoblaydilar).

8. Barcha moliyaviy aktivlarning miqdori oldindan belgilangan va qat'iy belgilangan.

Ko'rinib turibdiki, shakllantirilgan ko'pgina shartlar faqat nazariy xususiyatga ega va ularni amalda bajarish mumkin emas.

Moliyaviy aktivlarning rentabelligini baholash modeli (CAPM) o'z kapitalining narxi C_e risksiz daromad va tizimli risk mukofotiga teng ekanligini taxmin qiladi:

$$C_e = C_f + \beta (C_m - C_f), (3.1),$$

bu yerda:

C_f - risksiz investitsiyalar rentabelligi;

β - har bir aksiya uchun hisoblangan koeffitsiyent;

C_m - qimmatli qog'ozlar bozorida hukmron bo'lgan o'rtacha daromad darajasi.

CAPM tomonidan kapital qiymatini hisoblash uchun asos xavf-xatarsiz daromad hisoblanadi. Jahon amaliyotida tavakkalchiliksiz daromad darajasi sifatida, odatda, davlatning uzoq muddatli qarz majburiyatlari (obligatsiyalar yoki veksellar) bo'yicha daromadlilik normasi qo'llaniladi;

davlat o'z majburiyatlari bo'yicha eng ishonchli kafil ekanligiga ishonadi (uning bankrot bo'lish ehtimoli amalda istisno qilinadi). Biroq, amaliyot shuni ko'rsatadiki, mamlakatda davlat qimmatli qog'ozlari xavf-xatarsiz deb hisoblanmaydi. Diskont stavkasini aniqlash uchun xavf darajasi eng past bo'lgan investitsiyalar bo'yicha stavka (Markaziy bank yoki boshqa eng ishonchli banklardagi xorijiy valyutadagi depozitlar bo'yicha stavka) risksiz stavka sifatida qabul qilinishi mumkin. Shuningdek, u G'arb kompaniyalari uchun xavf-xatarsiz stavkaga asoslanishi mumkin, ammo bu holda, mamlakatimizda mavjud bo'lgan real investitsiya sharoitlarini hisobga olish uchun mamlakat xavfini qo'shish kerak. Investor uchun u riskning amalda yo'qligi va likvidlikning yuqori darajasi bilan tavsiflangan muqobil daromad darajasini ifodalaydi. Risksiz stavka ma'lum bir korxonaga investitsiyalarni tavsiflovchi har xil turdagi risklarni baholash uchun boshlang'ich nuqta sifatida ishlatiladi, buning asosida kerakli daromad darajasi quriladi.

Shunday qilib, **indikator ($C_m - C_f$)** - o'z kapitalini risksiz davlat qimmatli qog'ozlariga emas, balki tavakkal qimmatli qog'ozlarga (aksiya, korporativ obligatsiyalar) investitsiya qilish xavfi uchun bozor (ya'ni o'rtacha) mukofotini ifodalovchi juda aniq talqinga ega. Xuddi shunday, indikator ($C_e - C_f$) ushbu kompaniyaning qimmatli qog'ozlariga investitsiya qilish xavfi uchun xavf mukofotini ifodalaydi. CAPM modeli shuni

anglatadiki, ma'lum bir kompaniyaning qimmatli qog'ozlariga investitsiya qilishdagi risk mukofoti bozor riski mukofotiga to'g'ridan-to'g'ri proporsionaldir.

Model moliyaviy aktivning rentabelligini bashorat qilish imkonini beradi;

o'z navbatida, ushbu ko'rsatkichni bilib, ushbu aktiv uchun kutilayotgan daromad haqida ma'lumotlarga ega bo'lsangiz, uning nazariy qiymatini hisoblashingiz mumkin. **Modelni moliyaviy aktivlarni narxlash modeli** deb ham atalishi bejiz emas.

CAPM modelidagi tizimli xavf β -nisbatlari (beta-nisbatlari) yordamida o'lchanadi. Har bir qimmatli qog'oz turi o'zining β -koeffitsiyentiga ega, bu qimmatli qog'ozlar bozorida o'rtacha daromadga nisbatan ushbu aktivning daromadliligi indeksidir. β ko'rsatkichining qiymati fond birjasida o'z qimmatli qog'ozlarini kotirovka qilgan har bir kompaniya uchun statistik ma'lumotlarga ko'ra hisoblanadi va vaqti-vaqti bilan maxsus ma'lumotnomalarda nashr etiladi. Har bir kompaniya uchun β vaqt o'tishi bilan o'zgaradi va ko'plab omillarga, xususan, uzoq muddatli istiqbolda kompaniya faoliyatining xususiyatlariga bog'liq. Shubhasiz, bu, birinchi navbatda, mablag'lar manbalari tarkibini aks ettiruvchi moliyaviy leverage darajasining ko'rsatkichini o'z ichiga oladi:

qarz kapitalining ulushi qanchalik yuqori bo'lsa, tavakkalchilik shuncha yuqori bo'ladi.

Umuman olganda, Qimmatli qog'ozlar bozori uchun β -koeffitsiyent birga teng;

individual kompaniyalar uchun u bir atrofida o'zgarib turadi, ko'pchilik β -nisbatlari 0,5 dan 2,0 gacha. Muayyan kompaniya aksiyalari uchun β -nisbatining talqini quyidagicha:

- $\beta = 1$ bu kompaniyaning aksiyalari umuman bozorda o'rtacha xavf darajasiga ega ekanligini anglatadi;

- $\beta < 1$ bu kompaniyaning qimmatli qog'ozlari bozordagi o'rtacha ko'rsatkichdan kamroq xavfli ekanligini bildiradi (masalan, $\beta = 0,5$ bu qimmatli qog'oz bozordagi o'rtacha ko'rsatkichdan ikki baravar xavfli ekanligini anglatadi);

• $\beta > 1$ bu kompaniyaning qimmatli qog'ozlari bozordagi o'rtacha qiymatdan ko'ra xavfliroq ekanligini anglatadi;

• dinamikada β koeffitsiyentining oshishi ushbu kompaniyaning qimmatli qog'ozlariga investitsiyalar yanada xavfli bo'lishini anglatadi;

• dinamikada β -koeffitsiyentining pasayishi ushbu kompaniyaning qimmatli qog'ozlariga investitsiyalar kamroq xavfli bo'lishini anglatadi.

Misol. Biz beta koeffitsiyenti 1,6 ga teng bo'lgan A kompaniyasi yoki beta koeffitsiyenti 0,9 bo'lgan B kompaniyasining aksiyalariga investitsiya qilishning maqsadga muvofiqligini ko'rib chiqamiz. Risksiz stavka 6% va qimmatli qog'ozlar bozorida o'rtacha daromad 12% bo'lsa. Agar daromad kamida 15% bo'lsa, investitsiya amalga oshiriladi.

Qaror qabul qilish uchun zarur bo'lgan taxminlarni CAPM modeli yordamida hisoblash mumkin.

A kompaniyasi uchun:

$$C_e = 6 + 1,6 * (12-6) = 15,6\%,$$

B kompaniyasi uchun:

$$C_e = 6 + 0,9 * (12-6) = 11,4\% \text{ o.}$$

Shunday qilib, A kompaniyasining aksiyalariga investitsiya qilish ko'proq mos keladi.

CAPM modelining muhim xususiyati uning xavf darajasiga nisbatan chiziqliligidir. Bu portfelning β -koeffitsiyentini portfelga kiritilgan aktivlarning β -koeffitsiyentlarining o'rtacha og'irligi sifatida aniqlash imkonini beradi.

3.2-misol. Aktivlar portfelining beta-versiyasini toping. Portfel quyidagi aktivlarni o'z ichiga oladi:

A - 14%;

B - 28%;

C - 35%;

D - 13%;

E - 10%.

Beta koeffitsiyenti

A - 1,3;

B - 1,6;

C - 0,7;

D - 0,9;

E - 1.

$$\text{Yechim } \beta = 0,14 * 1,3 + 0,28 * 1,6 + 0,35 * 0,7 + 0,13 * 0,9 + 0,1 * 1 = 1,092$$

Yuqorida ta'kidlab o'tilganidek, CAPM modeli bir qator shartlar asosida ishlab chiqilgan bo'lib, ularning ba'zilari amalda bajarilmaydi, masalan, soliqlar va tranzaksiya xarajatlari mavjud, investorlar teng bo'lmagan sharoitlarda, shu jumladan ma'lumotlarning mavjudligi nuqtai nazaridan va hokazo. Shuning uchun model ideal emas va bir necha bor tanqid qilingan va empirik sinovdan o'tgan. Ayniqsa, 60-yillarning oxiridan boshlab bu yo'nalishda jadal izlanishlar olib borildi va ularning natijalari yuzlab maqolalarda o'z aksini topdi. Model haqida turli xil qarashlar mavjud, shuning uchun biz J. Brigham va L. Gapenskiy tomonidan qilingan sharhdan ushbu nazariyaning hozirgi holati haqida eng tipik fikrlarni keltiramiz.

1. Bozor tavakkalchiligining umumiy tavakkalchilikdan ustunligiga asoslangan CAPM konsepsiyasi juda foydali bo'lib, kontseptual nuqtai nazardan fundamental ahamiyatga ega. Model ma'lum bir xavf va ma'lumotlarning mavjudligi darajasida o'z daromadini maksimal darajada oshirishga intilayotgan investorning xatti-harakatlarini mantiqiy ravishda aks ettiradi.

2. Nazariy jihatdan, CAPM xavf va talab qilinadigan daromad o'rtasidagi munosabatlarning aniq va yaxshi talqin qilingan ko'rinishidir, ammo u munosabatlarni o'rnatish uchun o'zgaruvchilarning apriori (kutilgan) qiymatlaridan foydalanish kerakligini taxmin qiladi, tahlilchi esa faqat uning ixtiyorida posteriori (haqiqiy) qadriyatlar. Shu sababli, modeldan foydalangan holda topilgan rentabellikni baholash potensial noto'g'ri bo'lishi mumkin.

3. Modelning ba'zi empirik tasdiqlangan tadqiqotlari haqiqiy va hisoblangan ma'lumotlar o'rtasida sezilarli og'ishlarni ko'rsatdi, bu bir qator olimlarga ushbu nazariyani jiddiy tanqid qilish imkonini berdi. Xususan, ular p-nisbatlari va ellik yil davomida ma'lumotlarga asoslangan bir necha ming aksiyalarni qaytarish o'rtasidagi munosabatlarni o'rgangan Y. Fama va K. Fransiyani o'z ichiga oladi. Brigham va Gapenskiyning fikriga ko'ra, CAPM modeli o'zgaruvchilarning kutilgan qiymatlari o'rtasidagi munosabatni tavsiflaydi, shuning uchun statistik ma'lumotlarni empirik tekshirishga asoslangan har qanday xulosalar haqiqiy bo'lishi dargumon va nazariyani rad eta olmaydi.

Biroq, ko'pgina olimlar modelning asosiy kamchiliklaridan biri uning bir o'zgaruvchanligi ekanligini tushunishadi. Bu kamchilikka ishora qilib, tanikli mutaxassislar J. Ueston va T. Kopeland shunday obrazli misol keltiradilar. Tasavvur qiling-a, sizning kichik samolyotingiz kuchli tuman tufayli qo'na olmayapti va dispetcherlar yordam so'raganda, siz samolyot uchish-qo'nish yo'lagidan yuz mil uzoqlikda ekanligi haqida ma'lumot olasiz. Albatta, ma'lumotlar juda foydali, ammo muvaffaqiyatli qo'nish uchun yetarli emas.

Ilmiy adabiyotlarda CAPMning uchta asosiy yondashuvi, muqobil modellari mavjud:

arbitraj bahosi nazariyasi, opsiyon bahosi nazariyasi va noaniqlik sharoitida davlat imtiyozlari nazariyasi.

O'z-o'zini nazorat qilish uchun savollar:

1. "Moliyaviy menejment" tushunchasiga ta'rif bering.
 2. Kompaniyaning asosiy moliyaviy maqsadi nima va nima uchun?
 3. Moliyaviy menejment qanday asosiy faoliyat yo'nalishlarini o'z ichiga oladi?
 4. Moliyaviy menejning roli qanday?
 5. Moliyaviy menejmentning asosiy tushunchalarini tavsiflab bering.
- Moliyaviy menejer nuqtai nazaridan ushbu tushunchalarni ahamiyati bo'yicha tartiblashning biron bir usuli bormi?
6. Moliyaviy hisobot nima? U qanday shakllarda mavjud?
 7. Buxgalteriya balansi, daromadlar to'g'risidagi hisobotning tuzilishi va iqtisodiy mazmunini tavsiflang.
 8. Diskontlash va kompensatsiya jarayonlari qanday?
 9. Murakkab va oddiy foiz o'rtasidagi farq nima?
 10. "Kapitallashtirilgan qiymat" va "annuitet" tushunchalariga ta'rif bering.
 11. CAPM modelining ma'nosini tushuntiring.
 12. P-omilning ahamiyati va ahamiyatini tushuntiring.
 13. CAPM modelining asosiy afzalliklari va kamchiliklari qanday?
 14. ART modeli ma'nosini tushuntiring va model muallifini ayting!
 15. ART modelining asosiy afzalliklari va kamchiliklari qanday?
 16. Gordon modelining ma'nosini tushuntiring. Modelning asosiy kamchiliklari va afzalliklari qanday?
 17. Aktivlarni baholashning asosiy modellari nima uchun ishlatiladi?

Mustaqil ish uchun vazifalar:

Vazifa 1. Bank foiz stavkasi yiliga 10% bo'lsa, ular sizga 2 yil ichida to'lashni va'da qilgan 5 ming rublning joriy qiymatini aniqlang.

Muammo 2. Sizga 10 ming rubl olib keladigan er uchastkasini qanchaga sotishga rozi bo'lasiz. har yili, agar Sberbank yillik depozitlarni yiliga 4% ga qabul qilishi ma'lum bo'lsa?

Muammo 3. Agar chegirma stavkasi yiliga 10% bo'lsa, 5 yil davomida har yili 1000 rubl miqdorida oladigan daromadingizni bugungi kunda qanday baholash mumkin?

Muammo 4. Bugun bankka 100 rubl qo'ysangiz, 4 yil ichida hisobingizda qancha pul bo'ladi? yiliga 5% dan?

Vazifa 5. Korxona balansini tuzing. Kompaniyaning faoliyati to'g'risida quyidagi ma'lumotlar ma'lum:

- ustav kapitali miqdori 4500 dollar;
- aktivlarning 20,755 foizini naqd pullar tashkil etadi;
- qarzdorlar qarzlarini taxminan 103,5 kun ichida to'laydilar;
- tovar-moddiy zaxiralar 1035 dollarga baholanmoqda;
- qarzning o'z kapitaliga nisbati 1;
- sof foyda 301,53 AQSH dollarini tashkil etdi;
- daromad - 9 000 dollar;
- 3748,5 dollarga asosiy vositalar xarid qilindi

Muammo 6. Agar quyidagi ma'lumotlar ma'lum bo'lsa, kompaniya uchun foyda va zarar to'g'risida hisobot tayyorlang:

- kompaniya hisobot davrida 375 ming dona mahsulot birligini 15 dollardan sotgan;
- ish haqini to'lash va materiallarni sotib olish qiymati 2340 ming dollarni tashkil etdi;
- sotish va ma'muriy xarajatlar 160 ming dollarni tashkil etdi;
- boshqa xarajatlar 60 ming dollar;
- daromad solig'i stavkasi foydaning 20% ni tashkil qiladi;
- hisobot davridagi amortizatsiya fondi 200 ming AQSH dollarini tashkil etdi;
- joriy davrda kredit foizlari 170 ming AQSH dollarini tashkil etdi.
- Bundan tashqari, kompaniya nominal qiymati 450 dollar va dividend stavkasi 30 foiz bo'lgan 3000 dona imtiyozli aksiyalarni chiqargani ma'lum.

Test topshiriqlari:

1. Moliyaviy menejmentning asosiy maqsadi:

- a. korxona egalarining farovonligini oshirish;
- b. korxona rentabelligi va rentabelligini oshirish;
- c. resurs samaradorligini oshirish;
- g. korxonaning to'lov qobiliyatini ta'minlash.

2. Asosiy vositalar va aylanma mablag'larni boshqarish, shuningdek investitsiya loyihalari samaradorligini baholash quyidagilarga taalluqlidir:

- a. Investitsion siyosat;
- b. moliyalashtirish manbalarini boshqarish siyosati;
- c. Dividend siyosatida;
- d. korxonaning daromadlari va xarajatlarini boshqarish siyosati.

3. Korxona foydasini shakllantirish jarayonini aks ettiruvchi moliyaviy hisobot shakli:

- a. Balans;
- b. foyda va zarar hisoboti;
- c. pul oqimi to'g'risidagi hisobotda;
- d. yig'ilgan foyda to'g'risidagi hisobot.

4. Bugungi kunda olinishi kutilayotgan pul birligi va vaqt o'tishi bilan olinishi kutilayotgan pul birligi teng emas deb hisoblagan holda moliyaviy menejment tushunchasi shunday deyiladi:

- a. Pul oqimi tushunchasi;
- b. mablag'larning vaqtinchalik qiymati tushunchasi;
- c. kapital qiymati tushunchasi;
- d. imkoniyat narxi tushunchasi.

5. Moliyaviy menejment konsepsiyasi, har bir moliyalashtirish manbasining o'z qiymati borligini nazarda tutgan holda, shunday deyiladi:

- a. pul oqimi tushunchasi;
- b. mablag'larning vaqtinchalik qiymati tushunchasi;
- c. kapital qiymati tushunchasi;
- d. imkoniyat narxi tushunchasi.

6. Korxonaning majburiyatlariga quyidagilar kiradi:

- a. nomoddiy aktivlar;
- b. asosiy vositalar;
- c. uzoq muddatli moliyaviy investitsiyalar;
- d. kreditorlik qarzlari.

7. Joriy aktivlarga quyidagilar kirmaydi:

- a. amaldagi qurilish;
- b. davom etayotgan ish;
- c. yuborilgan tovarlar;
- d. debitorlik qarzlari;

8. Balans aktivi quyidagilarni aks ettiradi:

- a. korxona mulkining qiymati;
- b. moliyalashtirish manbalarining hajmi;
- c. savdo daromadlarida,
- d. ishlab chiqarish tannarxi,

9. Buxgalteriya balansining majburiyati quyidagilarni aks ettiradi:

- a. korxona mulkining qiymati;
- b. moliyalashtirish manbalarining hajmi;
- c. savdo daromadlarida,
- d. ishlab chiqarish tannarxi,

10. Chegirma - bu:

- a. kelajakdagi qiymatni hozirgi qiymatga etkazish;
- b. hozirgi qiymatni kelajakdagi qiymatga kamaytirish.
- c. yilning har bir alohida davrida foizlarni hisoblash stavkasi.
- d. davrlarning ma'lum soni bo'yicha teng to'lovlar seriyasi.

11. Kompaniya ikkita A va B investitsiya variantlarini ko'rib chiqmoqda. Agar B varianti qabul qilinsa, muqobil xarajatlar quyidagicha bo'ladi:

- a. A loyihasini amalga oshirishdan olingan daromad,
- b. B loyihasini amalga oshirishdan olingan daromadlar,
- c. A loyihasi xarajatlarida,
- d. D loyiha xarajatlari.

12. Oddiy faoliyat jarayonida amalga oshirilgan va aktivlarning kamayishi yoki majburiyatlarning ko'payishiga olib keladigan operatsiyalar natijalari deyiladi:

- a. daromad;
- b. xarajatlar;
- c. boshqa daromadlar;
- d. boshqa xarajatlar.

13. Diskontlashning teskari operatsiyasi deyiladi:

- a. Murakkab foizlar;
- b. birikmasi;
- c. oddiy qiziqish bilan;
- d. annuitet.

14. Korxonaning soliqlar to'langanidan va dividendlar to'langanidan keyin qolgan va korxonani rivojlantirish ehtiyojlari uchun qayta investitsiyalash uchun foydalaniladigan foyda deyiladi:

- a. yalpi foyda;
- b. sotishdan olingan foyda;
- c. sof foyda;
- d. taqsimlanmagan foyda.

15. Daromadning xarajatlardan oshib ketishi deyiladi:

- a. sof foyda;
- b. foyda;
- c. zarar bilan;
- d. aniq zarar.

LUG'AT

Aktivlar – sport korxona va tashkilotlariga tegishli bo'lgan mulk va mablag'lar yig'indisi (binolar, inshootlar, mashina va jihozlar, tovar-moddiy boyliklar, bank depozitlari, qimmatli qog'ozlarga qo'yilgan mablag'lar, patentlar, mualliflik huquqlari), ularga egalarining mablag'lari kiritiladi. Kompaniyaning aktivlari kompaniyaning nimaga investitsiya qilganligini ko'rsatadi;

ular firmaning investitsiya qarorlarini aks ettiradi. Uzoq muddatli va joriy (qisqa muddatli) aktivlarni farqlang.

Imkoniyat qiymati - bu barcha mumkin bo'lgan faoliyatning eng foydali turlarida iqtisodiy resursdan foydalanmaslik tufayli yo'qolgan foyda. Misol uchun, agar bir nechta raqobatdosh va bir-birini istisno qiluvchi investitsiya loyihalari orasidan tanlash zarur bo'lsa, tanlov ikkinchi eng maqbul variant (ya'ni, investitsiya loyihasi) natijasida olinishi mumkin bo'lgan daromadga teng bo'lgan imkoniyat xarajatlarini baholashga asoslanadi. tark etilishi kerak bo'lgan eng yaxshisi).

Asimmetrik ma'lumotlar - moliyaviy menejerlar o'z firmalarining holati va rivojlanish istiqbollari to'g'risida qo'shimcha ma'lumotlarga ega bo'lib, ular asosida ular o'z firmalarining qimmatli qog'ozlari bahosi oshirilgan yoki kam baholanganligini aniqlashlari mumkin.

Kompaniyaning balansi hisobotning asosiy shakllaridan biri bo'lib, tashkilotning ma'lum bir sanadagi moliyaviy holatini ko'rsatadigan bir qator schyotlardan iborat. Buxgalteriya balansi uchta bo'limga bo'linadi:

aktivlar, passivlar va o'z kapitali. Aktivlar har doim majburiyatlar va kapitalning yig'indisiga teng bo'lishi kerak. Bu tenglik asosiy balans tenglamasi deb ataladi.

Aylanma mablag'lar - asosiy vositalarni o'z ichiga oladi - (asosiy vositalar firma o'zining asosiy vositalarini, shu jumladan yer, sanoat obyektlari va jihozlarini sotib olish uchun to'lagan umumiy boshlang'ich qiymatini bildiradi) hisoblangan amortizatsiya, boshqa firmalarning qimmatli qog'ozlariga qo'yilgan investitsiyalar, nomoddiy aktivlarni olib tashlagan holda. :

ilmiy-tadqiqot va ishlanmalar, patent huquqlari, ish haqi uchun tashkiliy xarajatlar, o'qitish, ro'yxatga olish va muntazam faoliyat boshlanishidan oldin boshqa xarajatlar, patentlar, tovar belgilari va gudvil (obro') deb ataladigan xarajatlar.

Effekt bozorlari gipotezasi (EMI) 1950-yillarning oxirida Y.Fama tomonidan ishlab chiqilgan nazariya bo'lib, u bozorni bilish darajasiga qarab kapital bozori samaradorligining uchta shaklini – kuchli, o'rtacha va zaifni belgilaydi. Samarali bozor - bu narxlar barcha ma'lum va mavjud ma'lumotlarni aks ettiradigan bozor. Samarali kapital bozorlari konsepsiyasining asosiy xulosasi shundan iboratki, moliyaviy operatsiyalar bo'yicha o'rtacha daromad nolga teng, ya'ni firma qiymatini faqat moddiy tovar va xizmatlar bozoridagi operatsiyalar orqali oshirish mumkin. Ortiqcha daromad manbai bo'lgan ma'lum bir kompaniyaning moliyaviy aktivlari bo'yicha kutilayotgan daromaddagi farqlar faqat moliyaviy menejer tomonidan baholanishi kerak bo'lgan xavf darajasidagi farqlar bilan belgilanadi.

Diskontlash (diskontlash)- kelajakdagi xarajatlar va daromadlarning qiymatini joriy vaqt davriga etkazish, kelajakda to'lanadigan summaning joriy ekvivalentini belgilash. Investitsion tahlilning murakkabligi ikkita oqimni - xarajatlar va kelajakdagi daromadlarni solishtirish zaruratidadir. Kelajakda olingan daromadning foydaliligi bugungi kunga qaraganda kamroq deb hisoblanadi:

kelajakdagi joriy daromaddan foiz olish mumkin. Shuning uchun kelajakdagi tushumlarni diskontlash orqali qayta ko'rsatish kerak.

Kapitallashtirilgan tannarx - bu mavjud foiz stavkalari asosida muntazam daromad keltiradigan aktivning pul ekvivalenti. Kapitallashtirilgan tannarx tushunchasi odatda aktivning narxini boshqa yo'l bilan aniqlash imkonini bo'lmagan qo'llaniladi. Kapitallashtirilgan tannarx har doim ham aktivning haqiqiy qiymatini aks ettirmaydi. Kapitallashtirilgan qiymatni hisoblashning maqsadi bankka qo'yilishi kerak bo'lgan pul miqdorini aniqlashdan iborat bo'lib, u ushbu aktiv egasining egaligida qolganidan kam bo'lmagan miqdorda daromad keltirishi uchun. Umuman olganda, kapitalizatsiya tushunchasi daromadning o'sishini anglatadi.

Murakkab foizlarni hisoblash. Murakkab foiz - bu loyihaga yoki bankka qo'yilgan mablag'lar summasi sifatida hisoblangan investitsiya daromadi yoki depozitining (hissasining) umumiy qiymati, qo'yilgan foizlar qo'shiladi. Bundan tashqari, har bir keyingi yilda foizlar asl summadan emas, balki allaqachon oshirilganidan olinadi.

Nomoddiy aktivlar - patent huquqlariga, tovar belgilariga va ilmiy-tadqiqot ishlanmalariga investitsiyalar, xodimlarni o'qitish, ro'yxatdan

o'tkazish uchun tashkiliy xarajatlar va muntazam faoliyat boshlanishidan oldin qilingan boshqa xarajatlar, shuningdek, kompaniya obro'sini oshirish.

Taqsimlanmagan foyda - aksiyadorlik jamiyatining soliqlar va dividendlar to'langanidan keyin qolgan, korxonani rivojlantirish uchun qayta investitsiyalash maqsadlarida foydalaniladigan foydasi. Buxgalteriya balansi korxona faoliyatining butun davri davomida to'plangan taqsimlanmagan foyda miqdorini aks ettiradi.

Daromad va zarar to'g'risidagi hisobot korxona moliyaviy hisobotining majburiy shakllaridan biri bo'lib, kompaniyaning kalendar yili kabi uzoq davrdagi faoliyati to'g'risidagi ma'lumotlarni taqdim etadi. Foyda va zararlar to'g'risidagi hisobotni tuzishdan maqsad ma'lum bir davr uchun faoliyatning sof natijasini, u olingan manbani hisobga olgan holda aniqlashdan iborat.

Majburiyatlar - firmaning qarzlari, majburiyatlari va o'z kapitali yig'indisi;

korxona balansining o'ng tomonida korxona mablag'larini shakllantirish, uni moliyalashtirish manbalari ko'rsatilgan holda, tegishliligi va maqsadi bo'yicha guruhlangan (o'z zaxiralari, boshqa tashkilotlardan olingan kreditlar).

Foyda - tovarlar, xizmatlar va boshqa aktivlarni sotishdan olingan daromadning ularni sotib olish, ishlab chiqarish va sotish xarajatlaridan ortishi.

Moliyaviy hisobot - buxgalteriya hisobi ma'lumotlarini umumlashtirishga asoslangan va korxonani jamiyat va biznes sheriklari - uning faoliyati to'g'risidagi ma'lumotlardan foydalanuvchilar bilan bog'laydigan axborot aloqasi bo'lgan hisobot. Xalqaro metodologiyaga ko'ra, korxonaning moliyaviy hisobotida, qoida tariqasida, kompaniyaning hisobot davri uchun moliyaviy balansi, foyda va zarar to'g'risidagi hisobot, pul oqimi to'g'risidagi hisobot va kompaniya rahbariyatining yig'ma hisoboti mavjud.

Moliyaviy menejmentning asosiy maqsadi (moliyaviy maqsad) uning egalari farovonligining maksimal o'sishi, ya'ni kompaniya qiymatining oshishi, bu kompaniya ulushining bozor narxining oshishi bilan ifodalanadi, bu :

hozirgi vaqtda aksiyaga to'g'ri keladigan daromad miqdori, foyda davri, foyda to'lovlarini tugatish xavfi darajasi, dividend siyosatining samaradorligi.

Moliyaviy menejment - bu biznes uchun zarur bo'lgan pul mablag'larini (moliyaviy resurslarni) o'z vaqtida jalb qilish, olish va maqsadlarga, dasturlarga, rejalarga muvofiq oqilona sarflanishini ta'minlash uchun mo'ljallangan moliyaviy operatsiyalarni, pul oqimlarini boshqarish. va korxonaning haqiqiy ehtiyojlari.

III BOB. SPORT TASHKILOTLARINING YILLIK SPORT TADBIRLARI TAQVIM REJASINI TUZISH VA TASDIQLASH TARTIBI

REJA:

- 3.1. Sport musobaqalarining tashkillashtirish va o'tkazish.
- 3.2. Umumta'lim maktablarida sport musobaqalarini uyushtirish va o'tkazish tartiblari.
- 3.3. Sport musobaqalarini rejalashtirish, sport musobaqalari va tadbirlarining kalendar rejasi.

3.1. Sport musobaqalarining tashkillashtirish va o'tkazish

Har qanday sport turi bo'yicha sport federatsiyalari tomonidan yil yakunida kelgusi yil uchun sport tadbirlari taqvimi tuziladi. Respublika birinchiligi va undan oldingi saralash musobaqalari federatsiya rahbariyatining ixtiyoriga va imkoniyatiga ko'ra musobaqani o'tkazish joyi, vaqti, jamoalarning tashkiliy tarkibi va musobaqa sarf-xarajatlaring kim tomonidan tashkil etilishi belgilanadi, hamda musobaqa Nizomi ishlab chiqiladi. Nizomda barcha xarajatlar va jamoa tarkibi va hakamlar hayati a'zolarining soni ko'rsatiladi. Nizom asosida ushbu musobaqaning sarf-xarajatlari smetasi tuziladi. Xuddi shu tartibda boshqa musobaqalarning ham sarf xarajatlari hisoblanib, yillik summasi hisoblanadi.

Respublikadan tashqari musobaqalar taqvimi bir yil oldindan musobaqani o'tkazuvchi Xalqaro, Osiyo yoki Jahon sport assotsiatsiyasi tomonidan taklifnoma va musobaqa Nizomini yuborgan holda tashkil etiladi. Musobaqa Nizomida musobaqa o'tish joyi, vaqti, jamoalar tarkibi va sarf-xarajatlarning kim tomonidan to'lanishi ko'rsatilgan bo'ladi. Har bir federatsiya musobaqalarning ahamiyatiga ko'ra yillik taqvim rejaga kiritadi. Agar taqvim reja O'zbekiston Respublikasi sportni rivojlantirish vazirligi tomonidan tasdiqlanib, yillik Vazirlikning taqvim rejasiga kiritrsa, smetaga kirgan bo'lib, yillik smeta tasdiqlangach, belgilangan jadval asosida Respublika budjetidan mablag' ajratiladi va Vazirlar Mahkamasining farmoyishi chiqarilib, federatsiya tavsiya etgan jamoa chet elga musobaqaga borib kelish imkoniyatiga ega bo'ladi.

Jamiyat rivojlanishining hozirgi davr bosqichida barkamol insonni tarbiyalash eng asosiy, kechiktirib bo'lmaydigan muhim vazifalaridan biridir. Shunday ekan, mamlakatimizda "Sog'lom avlod dasturi" (1993y) harakatining keng tus olgani, "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi" (1997y 29-avgust) asosida ta'lim-tarbiya tizimining tubdan isloh etilayotgani ham ana shu ulug'vor vazifani amalga oshirish yo'lidagi muhim qadamdir.

Ta'kidlash joizki, aholining salomatligini mustahkamlash maqsadida qator tadbirlar amalga oshirilmoqda. Bunda "Alpomish" va "Barchinoy" maxsus testlarining hayotga tadbiiq qilinishi, o'quvchi yoshlar va talabalarning turli sport musobaqalari, jumladan, "Umid nihollari", "Barkamol avlod sport o'yinlari", "Universiada" shular qatorida, xalq milliy o'yinlari festivallarining o'tkazilishi e'tiborga molikdir.

Shuningdek, halq milliy o'yinlarini o'zida mujassamlashtirilgan "Alpomish o'yinlari festivallari", xotin-qizlar sportini o'ziga qamrab olgan "To'maris o'yinlari festivallari" milliy qadriyatlarni tobora boyitish, o'quvchi yoshlarning ma'naviy va jismoniy kamolotini yuksaltirish borasida samarali ishlar olib borilmoqda.

Shu tufayli aholining barcha qatlamlarida, ya'ni barcha jamoalarda va aholi turar joylarida sport musobaqalarini tashkillashtirish va o'tkazish ishlari, jismoniy tarbiya va sport mutaxassislari oldida turgan dolzarb ishlardan hisoblanadi.

Bolalar muassasalaridagi jismoniy tarbiya musobaqalari bolalarning sog'lom, xushchaqchaq holati va ularning harakat ko'nikmalarini shakllantirishdagi yutuqlari namoyishidan iborat bo'ladi. Toza havoda o'tkaziladigan, harakat mazmuni dinamikaga to'liq, bu musobaqa bolalar hayotida quvonchli voqea hisoblanadi.

Jismoniy tarbiya musobaqa dasturida bolalarning muayyan davr ichida egallagan harakat ko'nikmalarini aks ettirishi quvnoq harakatli o'yinlar va xilma-xil jismoniy mashqlar tashkil etish lozim. Muntazam jismoniy tarbiya mashg'ulotlarida o'zlashtirilgan bu harakat formalari maxsus tayyorgarlikni talab etmaydi va musobaqa dasturiga tabiiy ravishda kirishib ketadi, bolalarga katta zavq bag'ishlaydi.

Musobaqaga tayyorgarlik rejadagi tarbiyaviy ishga xalaqit bermasligi kerak. Musobaqaga vaqt davomiyligi hisobga olinmagan holda ko'p marta takrorlangan "nomerlar" bolalarda jismoniy va psixik toliqish uyg'otadi, qiziqishni so'ndiradi, emotsiyalarni o'tmaslashtiradi va ularni musobaqalarda o'rganilgan dars sifatida bajarishga olib keladi. Musobaqa bolalar bilan muntazam, tizimli ravishda olib boriladigan ishning natijasi bo'lishi kerak.

Sport musobaqalari o'zlarining mazmun spetsifikasiga ko'ra dastur va tuzilishi jihatdan xilma-xil bo'lishi mumkin.

Sport musobaqalari kundalik hayot fonida maydonchani odatdan tashqari bezatilishi, inventarlar: gullar, fonarchalar, lentalar, to'plar, obruch, skakalkalar, gimnastika tayoqchalari, arqonlar va hokazolar yordamida jihozlanishi bilan ajralib turadi, bolalar maydonchasining odatdagi tusini o'zgartiradi va bolalarda musobaqa kayfiyatini uyg'otadi. Musobaqa jarayonida musiqa ham katta rol o'ynaydi. U emotsional ko'tarinkilik yaratadi va bolalarni quvnoq, xushchaqchaq kayfiyatga birlashtiradi.

Musobaqa birinchi qismi-parad formasida tuzilishi mumkin. U alohida jamoalarga bo'lingan, o'zlarining vimpel va nishonlarini ko'tarib olgan bolalarning yurishi bilan boshlanadi. Qo'shiq, she'rlar jo'rligidagi bolalar harakat ulkan emotsional ko'tarinkilik uyg'otadi. Shundan so'ng bolalar o'z yutuqlarini o'yinlar va mashqlarda namoyish qilishlari mumkin. Bolalar o'z kuchlariga yarasha musobaqalarda (yugurish, uloqtirish, sakrash) predmetlar bilan bajariladigan mashqlar va hokazo), o'yin-estafetalarda, sport o'yinlarida qatnashadilar. Musobaqada quvnoq attraksionlardan foydalanish ham mumkin. Bularning barchasi vaqtini hisobga olgan holda o'tkaziladi.

Musobaqa ikkinchi qismi-bolalarda katta quvonch uyg'otuvchi tomosha ko'rinishida qo'g'irchoq teatri sifatida yoki kattalar va bolalar ishtirokidagi tashkil etilishi mumkin. Turli syurprizlar biror ertak qahramonining, hikoyachi fokuschi, raqqos va hokazolarning paydo bo'lishi bu qismning doimiy komponenti hisoblanadi.

Musobaqa yakunida-bolalar boshlovchi taklifiga ko'ra mehmonlar:

ota-onalar, pedagoglar, xodimlarni taklif etib tushiriladigan umumiy raqs yaxshi kayfiyatni mustahkamlaydi.

Musobaqaning muvaffaqiyatli o'tkazilishi butun pedagoglar jamoasi: metodistlar, pedagoglar, musiqa rahbari va jismoniy tarbiya o'qituvchilarining ahillikdagi mehnati samarasidir.

3.2. Umumta'lim maktablarida sport musobaqalarini uyushtirish va o'tkazish tartiblari

Gimnastika sport musobaqalari umumiy o'rta ta'lim maktablaridagi jismoniy tarbiyaga oid sinfdan tashqari ishning eng qiziqarli formalaridan biridir. Ular o'quvchilarni uyda va jismoniy tarbiya jamollaridagi tizimli jismoniy tarbiya mashg'ulotlarga jalb etishga yordam beradi, o'quvchilarning jismoniy tayyorgarligini oshiradi, bolalar jamoasini mustahkamlaydi.

Musobaqalar sinfdan tashqari ishning boshqa turlari qatori, maktabning umumiy yillik ish rejasiga kiritiladi. O'quv yilining boshida musobaqalarni o'tkazish muddati, qoidalari va dasturi aniq belgilab olinadi. Bu muddatlarni hisobga olgan holda musobaqalarga oldindan tayyorgarlik ko'riladi.

Musobaqalarni o'tkazishning qulay vaqti qishki, bahorgi va yozgi (o'quv yili tugashi bilanoq) kanikullar davridir.

Gimnastika sport musobaqalari direktorning umumiy rahbarligi ostida o'qituvchilar tomonidan uyushtiriladi va o'tkaziladi. Ularda "Kamolot" tashkiloti va jismoniy tarbiya jamoasi faol ishtirok etishi lozim. Yuqori sinflarning eng yaxshi sportchi o'quvchilari boshlang'ich sinf o'quvchilarining musobaqalarga tayyorlanishlarida va ularni o'tkazishda yordam beradilar.

Har bir musobaqa muayyan nizomga muvofiq o'tkaziladi. Nizomda musobaqaning maqsadi va vazifalari, vaqti va o'tkazilish joyi, qatnashuvchilar, dasturi, o'tkazilish sharti va hisobga olish, eng yaxshi ishtirokchilarni va jamoalarni mukofotlash tartibi, arizalar formasi va ularni taqdim etish muddati ko'rsatiladi.

Umummaktab musobaqalarini tayyorlash va o'tkazish uchun, odatda maktab direktori boshchilik qiladigan tashkiliy qo'mita tuziladi.

Tashkiliy qo'mitaga o'qituvchilar, maktab shifokori, "Kamolot" yetakchisi, jismoniy tarbiya jamoasi va ota-onalar qo'mitasining vakillari kiritiladi. Tashkiliy qo'mita musobaqalarning o'tkazilish vaqti va o'rnini, ularning moddiy ta'minlanishi, hisobga olish shartlari haqidagi masalalarni hal etadi, musobaqaning kun tartibini tasdiqlaydi.

Musobaqalarning muvaffaqiyatli ko'p darajada bosh hakam boshqaradigan hakamlar kollegiyasining ish sifatiga bog'liq. Bosh hakamni maktab direktori tayinlaydi. Uning vazifasi hakamlarni tanlash ularga vazifalarni taqsimlab berish, musobaqa joyini tayyorlashni nazorat qilish, musobaqalarni o'tkazish rejasini (kun tartibini) tuzish va musobaqalarni nizom hamda dasturiga muvofiq uzluksiz o'tkazishni ta'minlashdan iboratdir.

Bosh hakamga katta huquqlar beriladi, uning qarori barcha hakamlar va musobaqa qatnashchilari uchun majburiydir, u hamma bahsli masalalarni hal etadi. Musobaqalar tugagach, bosh hakam kotib bilan birga yakun chiqaradi, hujjatlarni rasmiylashtiradi, musobaqaning barcha hujjatlarini maktab direktoriga topshiradi.

Musobaqa kitobi arizalarni qabul qiladi, ularni tekshiradi, bayon tayyorlaydi, qur'a tashlaydi, qatnashchilarga ko'krak raqamlarini ulashadi, hakam bilan birgalikda musobaqaga yakun yasaydi.

Hakamlar jamoasi tarkibiga (bosh hakam va kotibdan tashqari) ishning hajmi va qatnashuvchilar miqdoriga qarab bosh hakam o'rinbosari, start beruvchilar, vaqtni hisobga oluvchi hakamlar, masofa boshliqlari, nazoratchilar va boshqalar kirishi mumkin. Ularning bori bosh hakam rahbarligida ishlaydi va o'z majburiyatlarini ado etadi.

Musobaqalarni tayyorlash va o'tkazishga o'quvchilarni iloji boricha ko'proq jalb etmoq lozim. Ular, odatda, musobaqa joyini, jihozlarni hozirlaydilar, maydon yoki zalni jihozlaydilar. Hakamlar protokollarini rasmiylashtiradilar. Musobaqalarda ishtirok etmaydigan bolalar hakamlilik qiladilar (agar ularga yaxshilab tushuntirilsa, natijalarni o'lchashlari va yozib olishlari, ochkolarni hisobga olib borishlari mumkin).

Maktabda o'tkaziladigan har bir musobaqa **tantanali qism** bilan boshlanadi: saflaniladi va musobaqa qatnashchilari paradi o'tkaziladi, maktab direktorining tabrigi o'qiladi, musobaqa bayrog'i ko'tariladi.

Musobaqa uyushgan holda tugaydi va bayroq tushirish marosimi o'tkaziladi. Musobaqa yakunlari rasmiylashtiriladi va barcha o'quvchilar e'tiboriga havola etiladi. Musobaqani tantanali yakunlash va sovrin hamda yorliqlar berish musobaqa tugashi bilanoq yoki tantanali lineyka paytida o'tkaziladi. Sovrin va yorliqlar maktab direktori tomonidan beriladi.

Bir necha yillardan beri maktab o'quvchilari o'rtasida "Umid nihollari" deb ataladigan bolalar sport o'yinlari o'tkazilib kelinmoqda. Bu o'yinlar umumta'lim maktablari o'quvchilari orasida ommaviy jismoniy madaniyat va sport ishlarini yanada yaxshilash, bolalar va o'smirlarni jismoniy tarbiya va sport mashg'ulotlariga muntazam qatnashtirishga erishish, o'quvchilarni "Alpomish" va "Barchinoy" maxsus test talablarini topshirishga tayyorlanish va topshirishga faol jalb etish, shuningdek, ommaviy jismoniy tarbiya va sport ishida eng yaxshi yo'lga qo'yilgan sinf hamda maktablarni, sport turlari bo'yicha kuchli yosh sportchilarni aniqlash maqsadida uyushtirilmoqda. Bu musobaqalarda IV-XI sinflarning o'quvchilari ishtirok etishlari mumkin. Musobaqalar uch bosqichda o'tkaziladi. Birinchi bosqichda musobaqalar sinf doirasida o'tkaziladi;

bunda salomatligi yaroqli deb topilgan barcha o'quvchilar ishtirok etishadi. So'ng sinflararo, maktablararo, shahar, tuman, viloyat hamda yakuniy respublika musobaqalari o'tkaziladi.

Gimnastika sport turi bo'yicha musobaqalar tashkil etish va hakamlik qilish. Gimnastika sport musobaqalari tarbiyaviy vazifalarni bajaradi. Gimnastika sport musobaqalarini tashkil qilish va o'tkazish jismoniy tarbiya darslarining samarali bo'lishini ta'minlaydi. Shu bilan birga sport musobaqalari o'quvchilar va sinflar o'rtasida do'stona munosabatlarni mustahkamlaydi va faollikni, tashabbuskorlikni oshiradi.

Gimnastika sport musobaqalari bir yilda 2-3-marta o'tkazilishi mumkin. Buning uchun uzoq va aniq belgilab olingan ssenariy asosida tayyorgarlik ko'riladi. Masalan:

"Salomatlik kuni", o'quvchilarning "Umid nihollari" musobaqalarining ochilishi va yopilishi. "Navro'z" umumxalq bayramlariga bag'ishlab milliy o'yinlar, turli xil musobaqalar, festivallar, "Alpomish" va "Barchinoy" maxsus testlari bo'yicha musobaqalar tashkil qilish mumkin.

Musobaqa chiroyli qilib bezatilib, unga mehmonlarni, homiylarni, otalarni qo'mitalarini, maktab direktori va o'qituvchilarni taklif qilish mumkin.

Gimnastika sport musobaqasi quyidagicha boshlanishi mumkin:

umumiy saf, ochilish paradi, tabrik so'zlari, bayroqni ko'tarish, O'zbekiston Respublikasi gimni va hokazo. Musobaqada ommaviy sport chiqishlari, tansalar, o'yinlar, attraksionlar va boshqalar. Kuboklar va mukofotlar, znachoklar, diplom va boshqa inventarlarni berish mumkin.

Eng faol sinflar, jamoalar, sportchilar hamda sinf rahbarlarini taqdirlash mumkin. Sport musobaqasi kuni darslar bekor qilingan ma'qul, chunki sinflar faol ishtirok etishni ta'minlaydi. Har bir sinf rahbari boshchiligida o'z sport formalari, emblemalari, o'z nomlari va hokazolar bilan ajralib turadi.

Gimnastika sport musobaqasi tantanali ravishda bayroq tushirilishi bilan yakunlanadi. Gimnastika sport musobaqasini muvaffaqiyatli o'tkazishda uning rejasi, ssenariysi, yaxshi o'ylab tashkil etilishiga bog'liq. Musobaqa davomiyligi 1,5-2 soatni tashkil qiladi.

3.3. Sport musobaqalarini rejalashtirish, sport musobaqalari va tadbirlarining kalendar rejasi

Sport tashkilotlari va jamiyatlarining asosiy faoliyatlarini aks ettiruvchi omillardan biri sport musobaqalarining kalendar rejasi hisoblanadi.

Ma'lumki, barcha jamoalarda turli sport musobaqalari va tadbirlari o'tkazilishi odat tusiga kirib kelgan. Shu sababdan ular quyidagi reja asosida o'z faoliyatlarini yuritishlari hamda hujjatlashtirishlari mumkin bo'ladi (3-jadval).

Rejalarning ko'rsatkichlari va to'la mazmunlari har bir tashkilot va jamoaning xususiyatlariga qarab qisman o'zgarishi mumkin.

Jismoniy tarbiya va sport jamoalari, ayniqsa, sport klublari o'zlarining sport tadbirlarini qat'iy ravishda rejalashtirishda sog'lomlashtirish, xalq milliy o'yinlari va ommaviy, an'anaviy bayramlar, marosimlar, ulug' sanalarni e'tiborga olishlari shart. Shular asosida kalendar va umumiy yillik rejalarini puxta ishlab chiqishlari lozim bo'ladi.

Sport tadbirlarining kalendar rejasi

T/r	Ishlarning mazmuni	Muddati	Joyi	Mas'ul
1.	Sog'lomlashtiruvchi tadbirlar: sog'lomlashtiruvchi guruhlarining mashg'ulotlari, sayohatlar, dam olish joylaridagi ommaviy tadbirlar kiritiladi.	-	-	-
2.	Majmuyi tadbirlar: Spartakiada, universiadalar, "Alpomish" va "Barchinoy" maxsus testlari musobaqalari, xalq milliy o'yinlari musobaqalari.	-	-	-
3.	An'anaviy tadbirlar: "Navro'z", "Mustaqillik kuni" va boshqa tadbirlarga bag'ishlangan turnirlar.	-	-	-
4.	Sport turlari bo'yicha musobaqalar: birinchiliklar, kuboklar, chempionatlar, o'rtoqlik uchrashuvlari va hokazolar.	-	-	-

Rejalarni tuzish, qabul qilish va ularning ijrosini nazorat qilish tartiblari

O'zbekiston Prezidenti davlatni boshqarish, barcha faoliyatlarni sharoitlardan kelib chiqqan holda bajarish mumkin bo'lgan ishlarnigina aniq, puxta rejalashtirish, ularning bajarilishini doimiy ravishda nazorat qilib borishni vazifa qilib qo'yimoqda. Bu, o'z navbatida, O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi va davlatni idora qilish bilan bog'liq bo'lgan qonunlar, qarorlar, nizomlarning tarkibiy tuzilishlarida ham bayon etilgan.

O'zbekiston Respublikasi sportni rivojlantirish Vazirligi, sport jamiyatlari va ularning quyi tarmoqlarida rejalarni tuzish jarayonida quyidagi tartib va qoidalarga amal qilinadi, ya'ni:

1. O'tgan yilda erishilgan muvaffaqiyatlar va salbiy tomonlarni hisobga olish.

2. Yuqori davlat idoralari tomonidan qo'yilgan yangi vazifalarga tayanish.

3. Respublika va xalqaro sport harakatidagi ilg'or tajribalarni qo'llash.

4. Jismoniy tarbiya va sport bilan shug'ullanuvchilar sonini oshirish, "Alpomish" va "Barchinoy" maxsus test Nizomlarini ko'paytirish, yuqori malakali va razryadli sportchilarni tayyorlash, mutaxassis xodimlar, jamoatchi faollar tayyorlashni yaxshilash, sport inshootlarini kengaytirish va boshqa muhim ko'rsatkichlarni rejalashtirishda aniq imkoniyatlarni

hisobga olish kerak bo'ladi. Shuningdek, sport tadbirlarining kalendar rejalarini tuzishda Xalqaro sport musobaqalarining turlari, unda ishtirok etish zarur bo'lgan sport turlari, o'tkazilishi vaqti, joylari va hokazolarni ham chuqur o'rgangan holda inobatga olishni taqozo etadi.

Tuzilgan rejalar yuqori idoralarning kollegiyalari (hay'at) va quyi tashkilotlarning faollar yig'ilishida muhokama qilinib, zarur bo'lsa tuzatishlar kiritiladi va ovoz berish yo'li bilan qabul qilinadi. Uni raislar va rahbarlar rasman tasdiqlashi lozim bo'ladi.

Rejalarning bajarilishini nazorat qilish sport tashkilotlaridagi tashkiliy va rejalashtirish bo'limlari, rahbar xodimlar uyushtirgan maxsus komissiyalar tomonidan belgilangan vaqtda hamda zaruriyat paydo bo'lganda amalga oshirilishi mumkin. Nazorat qilish, tekshirish jarayonlarida quyi jamoalarga amaliy yordam berish, yo'l-yo'riqlar ko'rsatish zarurdir. Barcha tadbirlarni avvaldan ko'ra bilish (prognoz-bashorat qilish) muhim ahamiyatga egadir. Buning uchun esa tadqiqot o'tkazish va me'yorlarni belgilash taqozo etiladi. Bu vazifalarni ado etish uchun rahbar sport tashkilotlari, jismoniy tarbiya bilan bog'langan turli vazirliklar, idoralar o'z tadbirlarini belgilaydilar. Bunda sharoitlar, ilg'or tajribalar, fan yutuqlari inobatga olinadi.

"TASDIQLAYMAN"
Viloyat sportni rivojlantirish
boshqarmasi boshlig'i

_____ 20__ yil

Viloyat sportni rivojlantirish boshqarmasining 20__-yil uchun sport ishlari bo'yicha

YILLIK ISH REJASI

T/r	Bajariladigan ishlar	Bajarish vaqti	O'tkazilish joyi	Mas'ullar
1	Bektemir tumanida "Jismoniy tarbiya va sport to'g'risida"gi qonunda belgilangan fuqarolarning jismoniy tarbiya va sport jamoat birlashmalarini tuzish bo'yicha jismoniy tarbiya va sport harakati huquqlarini ta'minlash. Tuman Turizm va sport ishlari bo'limi, va boshqa hamkor tashkilotlar bilan birlashmada Ommaviy sport tadbirlarini tashkil etish.	Yil davomida	Bektemir tumanida	Bektemir tumani sportni rivojlantirish bo'limi mudiri, SH.SH.Muxamedxodjaev Sport ishlari bo'yicha bosh mutaxassis Z.M.Ismatullaeva
2	Bektemir tumanidagi SMLar faoliyatini nazorat qilish	Yil davomida	1-2 SMLarda	Sport ishlari bo'yicha bosh mutaxassis Z.M.Ismatullaeva
3	Bektemir tumanida mavjud sport inshootlarini pasportlashtirishni nazorat qilish	1-chorak davomida	Tumandagi SMLar va maktablar	Sport ishlari bo'yicha bosh mutaxassis Z.M.Ismatullaeva
4	14-yanvar Vatan himoyachilari kuniga bag'ishlab sportning erkin kurash turidan musobaqa o'tkazish	13-yanvar	2-SM	2-SM direktor o'rinbosari M.Abdusattorov, Sport ishlari bo'yicha bosh mutaxassis Z.M.Ismatullaeva
5	8- mart "Xalqaro xotin qizlar kuni"ga bag'ishlab sportning stol tennis turi bo'yicha musobaqa o'tkazish	5-mart	Respublika Televideniye va Radio Kolleji	Sport ishlari bo'yicha bosh mutaxassis Z.M.Ismatullaeva, Kollej rahbariyati
6	Navro'z umumxalq bayrami tadbirida sportchilar ishtirokini ta'minlash	21-mart	Tumandagi "Quyoshcha Nuri" bog'ida	Sport ishlari bo'yicha bosh mutaxassis Z.M.Ismatullaeva

7	9-may "Xotira va Qadriash kuni"ga bag'ishlab sportning futbol turi bo'yicha musobaqa o'tkazish	6-7- may	1- 2-SM	1-2-SMlar rahbariyati, murabbiy R. Asraqulov sport ishlari bo'yicha bosh mutaxassis Z.M. Ismatullaeva
8	1-iyun "Xalqaro bolalarni himoya qilish kuni"ga bag'ishlab sportning stol tennis va gandbol turi bo'yicha musobaqa o'tkazish va bayram tadbirlari tashkillashtirish	28-may	1-SM	Madaniyat va sport ishlari bo'limi mudiri SH. SH. Muxamedxodjaev, 1-BO'SM Sport ishlari bo'yicha bosh mutaxassis Z.M. Ismatullaeva
9	Yozgi ta'til munosabati bilan sport tadbirlari tashkil etish	Iyun, iyul, avgust oylari davomida	Bektemir tumanidagi maktab oromgohlari va SMIlarda	Madaniyat va aholi dam olish markazlari badiiy rahbarlari, Sport ishlari bo'yicha bosh mutaxassis Z.M. Ismatullaeva
10	1-sentabr "Mustaqillik bayrami" munosabati bilan o'tkaziladigan bayram tadbirlarida sportchilar namoyishini ta'minlash	1-sentabr	Bektenur tumanidagi "Quyoshcha Nuri" bog'ida	Sport ishlari bo'yicha bosh mutaxassis Z.M. Ismatullaeva
11	1-oktabr Ustoz murabbiylar kuniga bag'ishlab sportning O'zbek jang san'ati turi bo'yicha musobaqa o'tkazish	30-sentabr	2-SM	Sport ishlari bo'yicha bosh mutaxassis Z.M. Ismatullaeva
12	3-dekabr "Xalqaro Nogironlarni himoya qilish kuni"ga bag'ishlab tadbir o'tkazish	3-dekabr	293-maktabda	2-SM direktor o'rinbosari M. Abdusattorov
13	8-dekabr "Konstitutsiya kuni"ga bag'ishlab sportning "Erkin kurash" turidan musobaqa o'tkazish	5-dekabr	1-SM	Sport ishlari bo'yicha bosh mutaxassis Z.M. Ismatullaeva
14	"Yangi yil" bayram tadbirlarida sportchilarni shug'illanishni ta'minlash	28-dekabr	"Quyoshcha Nuri" bog'ida	1-SM ustubchisi SH. Tadjiev, Sport ishlari bo'yicha bosh mutaxassis Z.M. Ismatullaeva

Izoh: musobaqalar, tadbirlar joyi va kuni sharoitiga qarab o'zgarishi mumkin.

Sport ishlari bo'yicha bosh mutaxassisi

IV BOB. SPORT TADBIRLARINI TASHKIL ETISHDA MOLIYAVIY TA'MINOT SHAKLLARI

REJA:

4.1. Sport muassasalari moliyaviy ta'minotni tashkil etishning konseptual asoslari.

4.2. Oliy ta'lim muassasalarida moliyaviy ta'minotni mustahkamlashning asosiy yo'nalishlari va xorijiy tajribalar.

4.3. Sport muassasalarida budjet va nobudjet xarajatlarni taqsimlash va uni boshqarish tizimi.

4.1. Sport muassasalari moliyaviy ta'minotni tashkil etishning konseptual asoslari

Ilm-fan va zamonaviy texnologiyalarni rivojlantirish O'zbekiston Respublikasining ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotini amalga oshirish borasida hal etilishi lozim bo'lgan ustuvor vazifalardan biri sanaladi, O'zbekiston Respublikasini jahon bozorlariga chiqishi va u erda o'ziga munosib o'rinni egallashi uchun ilm-fan yutuqlaridan keng ko'lamda foydalaniladigan, raqobatbardosh mahsulotlar ishlab chiqara oladigan iqtisodiy tizimni shakllantirishi shart. Bunday mas'uliyatli vazifani mukammal darajada bajarish uchun esa milliy ilm-fanni hamda kadrlar tayyorlash tizimini jadal tarzda rivojlantirishga katta ahamiyat berib kelinmoqda. Eng ilg'or texnologiyalardan foydalangan holda, real sektor tarmoqlarini modernizatsiya qilish va buning uchun ilm-fan hamda ishlab chiqarish o'rtasidagi xalqaro integratsiya aloqalarini kengaytirish belgilangan vazifalarga erishishda katta ahamiyat kasb etadi. O'zbekiston ilm-fani bugun bozorning o'zgarib borayotgan ehtiyojlariga tez moslasha oladigan, mamlakatimiz va butun dunyoda xaridorgir bo'lgan ilm talab, yuqori texnologik mahsulotlar ishlab chiqarishga yo'naltirilgan tom ma'nodagi innovatsion iqtisodiyotning texnologik bazasini yaratish uchun katta imkoniyatlarga ega.

Shu munosabat bilan mamlakatimiz oliy ta'lim muassasalari moliyaviy ta'minotini mustahkamlashning huquqiy asoslari, eng avvalo, aniq ko'rinishda O'zbekiston Respublikasining "Konstitutsiyasi"da, "Ta'lim to'g'risida"gi qonunlarida o'z aksini topganligini alohida qayd etib

o'tish lozim. Haqiqatdan ham ushbu qonunlarni sinchiklab o'rganar ekanmiz mamlakatimizda oliy ta'lim muassasalari moliyaviy ta'minotini mustahkamlashning huquqiy asoslari ana shu huquqiy hujjatlarda ifoda etilganligini aniqlashimiz mumkin. Xususan, O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi qonunini tahlil qilar ekanmiz, uning moddalari ketma-ketligiga qat'iy rioya etgan holda oliy ta'lim muassasalari moliyaviy ta'minotini mustahkamlashning huquqiy asosi sifatida e'tirof etilishi lozim bo'lgan quyidagi holatlarni qayd etib o'tishimiz mumkin:

Oliy ta'lim muassasalari moliyaviy ta'minotini mustahkamlash bo'yicha O'zbekiston Respublikasi "Budget kodeksi"da, "Ta'lim to'g'risidagi" O'zbekiston Respublikasi qonunning 9-bob 62, 63, 64, 65, 66-moddalarida quyidagi ma'lumotlar berilgan ya'ni 9-bob. Ta'limni moliyalashtirish va davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash hamda 62-modda. Ta'lim tashkilotlarini moliyalashtirish.

Davlat ta'lim muassasalarini moliyalashtirish O'zbekiston Respublikasining respublika budgetidan, Qoraqalpog'iston Respublikasi budgetidan, viloyatlar va Toshkent shahar mahalliy budgetlaridan, tumanlar va shaharlar budgetlaridan, kadrlar buyurtmachilarining mablag'lari hisobidan, shuningdek budgetdan tashqari mablag'lar hamda qonunchilikda taqiqlanmagan boshqa manbalar hisobidan amalga oshiriladi.

Nodavlat ta'lim tashkilotlarini moliyalashtirish muassislarning, kadrlar buyurtmachilarining pul va moddiy mablag'lari hamda qonunchilikda taqiqlanmagan boshqa manbalar hisobidan amalga oshiriladi.¹³

Davlat ta'lim muassasalari ustavida belgilangan vazifalarga muvofiq pulli ta'lim xizmatlari va boshqa xizmatlar ko'rsatish, shuningdek tadbirkorlik faoliyati bilan shug'ullanish huquqiga ega.

Pulli ta'lim xizmatlarini ko'rsatish davlat ta'lim muassasalarining asosiy faoliyatiga to'sqinlik qilmasligi kerak.

Davlat ta'lim muassasalarida qo'shimcha ta'lim xizmatlari ko'rsatganlik uchun haq undirish tartibi ular tomonidan mustaqil ravishda belgilanadi.

¹³2021 yil 21 apreldagi O'zbekiston Respublikasining O'RQ-683-sonli Qonuni tahririda 62-moddaning birinchi va ikkinchi qismlari — Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 21.04.2021 y., 03/21/683/0375-son

Davlat ta'lim muassasalari pulli ta'lim xizmatlari va boshqa xizmatlar ko'rsatish hamda tadbirkorlik faoliyati bilan shug'ullanish hisobidan olingan pul mablag'larini mustaqil ravishda tasarruf etishga haqli.

Ta'lim tashkilotlarini moliyalashtirishning qo'shimcha manbalari quyidagilardan iborat:

shartnomalar asosida, shu jumladan chet ellik jismoniy yoki yuridik shaxslar bilan tuzilgan shartnomalar asosida kadrlarni tayyorlash, qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish hisobidan tushgan mablag'lar;

jismoniy va yuridik shaxslarning buyurtmalari asosida ilmiy-tadqiqot, o'quv-uslubiy va qonunda taqiqlanmagan boshqa ishlarni bajarish hisobidan tushgan mablag'lar;

ta'lim tashkilotlari tomonidan ishlab chiqilgan mahsulotni, bajarilgan ishlarni va ko'rsatilgan xizmatlarni realizatsiya qilishdan olingan daromadlar;

binolar, inshootlar va asbob-uskunalarni ijaraga berish hisobidan tushgan mablag'lar;

ta'lim tashkilotlarining bo'sh turgan pul mablag'larini bank muassasalariga depozitlarga joylashtirish hisobidan olingan pul mablag'lari (foizlar);

davlat va xo'jalik boshqaruvi organlari, shuningdek mahalliy davlat hokimiyati organlari tomonidan ajratiladigan mablag'lar;

bank kreditlari va ssudalari;

jismoniy va yuridik shaxslarning xayriya mablag'lari.

Maktabgacha, umumiy o'rta, o'rta maxsus ta'limda va boshlang'ich professional ta'limda ajratiladigan mablag'lar summalari O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi tomonidan belgilanadi hamda ushbu mablag'lar tarbiyalanuvchilar va ta'lim oluvchilarning o'qish joyidagi ta'lim tashkilotlariga yo'naltiriladi.

Oliy ta'lim muassasalari moliyaviy ta'minotini mustahkamlash bo'yicha O'zbekiston Respublikasi Prezidentining qarorlari quyidagi 4.1-rasmda berilgan.

Олий таълим муассасалари молиявий таъминотини мустаҳкамлаш тўғрисида
Ўзбекистон Республикаси Президентининг қарорлари:

"Республика олий таълим муассасалари ходимлари меҳнатига ҳақ тўлаш
тизимини такомиллаштириш ва уни моддий рағбатлантиришни кучайтириш
чора-тадбирлари тўғрисида" 2008 йил 24 июльдаги ПҚ-926-сонли қарор

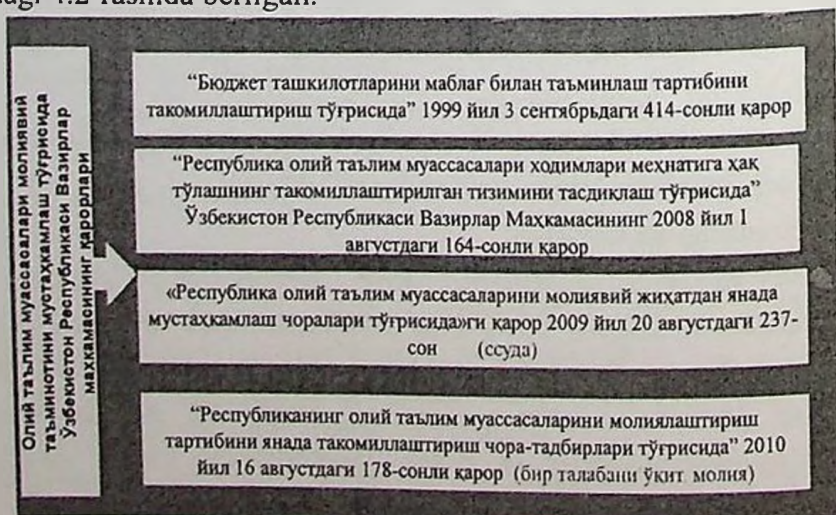
"Олий таълим муассасалари моддий-техника базасини мустаҳкамлаш ва
юқори малакали мутахассислар тайёрлаш сифатини тубдан яхшилаш
чоралари тўғрисида" 2011 йил 20 майдаги ПҚ-1533-сонли

Олий таълим тизимини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида
2017 йил 20 апрелдаги ПҚ-2909-сонли

2017 – 2021 йилларда Олий таълим тизимини комплекс ривожлантириш дастури

4.1-rasm. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining qarorlari

Олий та'лим муассасалари молиявий та'минотини мустаҳкамлаш
bo'yicha O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarorlari
quyidagi 4.2-rasmda berilgan.

4.2-rasm. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarorlari

Олий та'лим муассасалари молиявий та'минотини мустаҳкамлаш
bo'yicha Vazirlik buyruqlari quyidagi 4.3-, 4.4-raslarda berilgan.

**Олий таълим муассасаларининг молиявий-иқтисодий таъминоти бўйича
вазирликлар буйруқлари**

Олий ва ўрта махсус таълим вазирлигининг 2012 йил 28 декабрдаги "Ўзбекистон Республикаси таълим муассасаларида ўқитишнинг тулов-контракт шакли ва тушган маблагларни тақсимлаш тартиби тўғрисидаги низоми тасдиқлаш ҳақида"ги 508-сон буйруқи билан тасдиқланган "Ўзбекистон Республикаси таълим муассасаларида ўқитишнинг тулов-контракт шакли ва тушган маблагларни тақсимлаш тартиби тўғрисида" низоми (Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлигида 2013 йил 26 февралда рўйхатдан ўтказилди, рўйхат рақами 2431);

Бир талабани ўқитиш харажатлардан келиб чиқиб бюджет маблаглари ҳисобига олий таълим муассасаларининг харажатларини норматив режалаштириш ва молиялаштириш тартиби тўғрисида НИЗОМ Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлигида 2010 йил 26 августда рўйхатдан ўтказилган, рўйхат рақами 2136

**Олий таълим муассасаларининг молиявий-иқтисодий таъминоти бўйича
вазирликлар буйруқлари**

Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлигининг 2014 йил 14 ноябрдаги «Бюджет ташкилотлари ва бюджет маблаглари олувчиларининг харажатлар сметаси ва шtat жадвалларини тузиш, тасдиқлаш ва рўйхатдан ўтказиш тартиби тўғрисидаги низоми тасдиқлаш ҳақида»ги 74-сон буйруқи (Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлигида 2014 йил 15 декабрда рўйхатдан ўтказилди, рўйхат рақами 2634);

Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги ва Молия вазирлигининг 2004 йил 10 мартдаги "Олий таълим муассасалари талабаларига стипендиялар тайинлаш ва тулаш тартиби тўғрисидаги йўриқномани тасдиқлаш ҳақида"ги 2-П-сон, 43-сон буйруқи (Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлигида 2004 йил 16 апрелда рўйхатдан ўтказилди, Рўйхат рақами 1334);

Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим вазирлигининг 2014 йил 27 августда "Олий таълим муассасаларида таълим соҳалари блоклари ва шакллари бўйича бир нафар ўқитувчи ҳисобига туғри келадиган талабалар сонни нисбатининг нормативларини тасдиқлаш тўғрисида"ги 7-сон буйруқи (Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлигида 2014 йил 29 августда рўйхатдан ўтказилди, рўйхат рақами 2613);

Олий таълим муассасалари бошқарув, техника, хизмат кўрсатувчи ва ўқув-ёрдэмчи ходимларининг намунавий штатларини тасдиқлаш тўғрисида Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги томонидан 2017 йил 21 февралда рўйхатдан ўтказилди, рўйхат рақами 2859

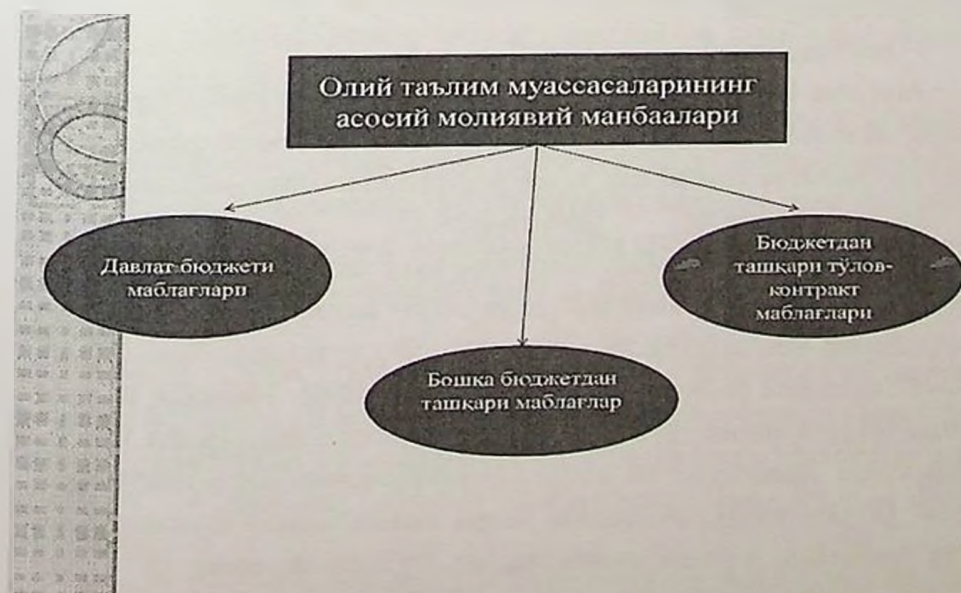
**4.3-4.4-rasm. Oliy ta'lim muassasalari moliyaviy ta'minotini mustahkamlash
bo'yicha Vazirlik buyruqlari**

Shuni mamnuniyat bilan qayd etish lozimki, ayniqsa mustaqillik yillarida yuqori malakali kadrlar tayyorlab berishda hal qiluvchi ahamiyatga ega bo'lgan oliy ta'lim muassasalaridagi tegishli sharoitlarni yaxshilash uchun keskin ishlar amalga oshirildi. Bu muassasalarning ichki va tashqi qiyofasi tanib bo'lmaydigan darajada o'zgarib ketdi. Ana shu maqsadlarda, eng avvalo, mamlakatimizning davlat budjetidan juda katta miqdordagi mablag'lar sarf qilinmoqda. Masalan, oliy ta'lim tizimini 2017-2021-yillarga mo'ljallangan kompleks rivojlantirish dasturi tasdiqlandi. Unga muvofiq, besh yil davomida 48 ta oliy ta'lim muassasasida jami 180 ta o'quv, ilmiy-laboratoriya binosi, sport inshootlari va ijtimoiy-muhandislik infratuzilmalari obyektlarida qurilish, rekonstruksiya va kapital ta'mirlash ishlari olib boriladi. Shuningdek, 53 ta oliy ta'lim muassasasida 400ta o'quv laboratoriyasi bosqichma-bosqich eng zamonaviy uskunalar bilan jihozlanadi, 7ta oliy ta'lim muassasasida barcha oliy o'quv yurtlari o'zaro hamkorlikda foydalanadigan ilmiy laboratoriyalar tashkil etiladi. Har bir oliy ta'lim muassasasi bo'yicha aniq parametr va ko'rsatkichlarni o'z ichiga olgan manzilli rivojlantirish dasturlari, ya'ni "yo'l xaritalari" tasdiqlandi. Ularning ijrosi uchun 1,7 trillion so'mdan ziyod mablag'lar yo'naltiriladi. Bir vaqtning o'zida, xuddi shu maqsadlar uchun katta miqdorda budjetdan tashqari mablag'lar ham sarflanmoqda va hokazo.

Biroq, O'zbekiston Respublikasining qonunida, jumladan, oliy ta'limni va kadrlar tayyorlashni moliyalash tizimining takomillashtirilishi, uning ko'p variantli (budjetdan ajratiladigan va budjetdan tashqari manbalardan) tizimi joriy etilishi, ta'lim muassasalarining o'zini o'zi pul bilan ta'minlashi rivojlantirilishi, xususi hamda chet el investitsiyalarini ta'lim sohasiga jalb etishning rag'batlantirilishi, Respublika fuqarolari uchun keyinchalik ularni to'lashning moslashuvchan tizimiga asoslangan ta'lim kreditlari berish mexanizmining shakllantirilishi, uzluksiz ta'lim va kadrlar tayyorlash tizimini moddiy jihatdan qo'llab-quvvatlashda donorlar va homiylar mavqeining kuchayib borishi, pullik ta'lim xizmatlari ko'rsatish, tadbirkorlik, maslahat, ekspert, noshirlik, ishlab chiqarish, ilmiy hamda ustavda belgilab qo'yilgan vazifalarga muvofiq boshqa tarzdagi

faoliyat hisobidan ta'lim muassasalarining daromadlari ko'payishi ta'minlanishi belgilab qo'yilgan.

Bunda Oliy ta'lim muassasalari faoliyati quyidagi moliyaviy manbalardan moliyalashtiriladi (4.5-rasm). Oliy ta'lim muassasalari moliyaviy ta'minotini mustahkamlash muammolarini muvaffaqiyatli hal etishda eng avvalo hisobga olinishi lozim bo'lgan holatlardan biri sifatida oliy ta'lim muassasalari moliyaviy ta'minotini mustahkamlashning huquqiy asoslari e'tirof etilmog'i lozim. Chunki hozirgi sharoitda masalaning ana shu jihatiga, ya'ni oliy ta'lim muassasalari moliyaviy ta'minotini mustahkamlashning huquqiy asoslarini chuqur o'rganmasdan turib, muammolarni muvaffaqiyatli hal qilish murakkabligicha qolaveradi.

4.5-rasm. Oliy ta'lim muassasalarining asosiy moliyaviy manbalari

Xuddi shu tarzda, asosiy qonunimiz hisoblangan "O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi" va "Davlat budjetining g'azna ijrosi to'g'risida"gi qonunlarda ham mamlakatimiz oliy ta'lim muassasalari moliyaviy ta'minotini ta'minlash va uni mustahkamlashning huquqiy asoslari aks etganligini qayd etib o'tishimiz mumkin.

4.2. Oliy ta'lim muassasalarida moliyaviy ta'minotni mustahkamlashning asosiy yo'nalishlari va xorijiy tajribalar

Oliy ta'lim muassasalarini budjet mablag'lari hisobidan moliyaviy ta'minlash va uning o'ziga xos jihatlari bu mablag'larning konkret (aniq) tarkibiy qismlari bo'yicha tahlil qilinganda yanada yaqqolroq namoyon bo'ladi. Shu munosabat bilan qayd etish lozimki, hozirgi bizning amaliyotimizda budjet mablag'lari hisobidan OTMning moliyaviy ta'minotini amalga oshirish quyidagi aniq yo'nalishlarga muvofiq sodir etilmoqda:

- a) ish haqi;
- b) ish haqiga ajratmalar;
- v) stipendiyalar;
- g) boshqa xarajatlar.

Ana shu kesimda OTMni moliyaviy jihatdan ta'minlashda budjet mablag'laridan foydalanish holatini tahlil qilib chiqish bu jarayonda uning rolini ko'rsatish va xususiyatlarini aniqlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Mamlakatimizning ijtimoiy-iqtisodiy hayotida bozor munosabatlarining kirib kelishi va ularning rivojlanishi ijtimoiy sohani, shu jumladan, OTMni moliyalashtirishda an'anaviy tarzda qo'llanilib kelingan manbalarning kengaytirilishini taqozo etdi. Shu munosabat bilan OTMni moliyalashtirishda budjet mablag'lari bilan bir qatorda budjetdan tashqari mablag'lar ham muhim rol o'ynay boshladi. Bu bejiz emas, albatta. Chunki aslida bozor iqtisodiyoti va uning tub prinsiplaridan kelib chiqiladigan bo'lsa, OTMni moliyalashtirishda budjet mablag'laridan foydalanishdan ko'ra budjetdan tashqari mablag'lardan foydalanish uning talablariga ko'proq javob beradi yoki mos keladi. Buning ustiga, OTMni moliyalashtirishda budjetdan tashqari mablag'lardan foydalanish shu OTMning o'z faoliyati natijalari bilan bog'liq bo'lgan holatni o'zida ko'proq mujassam qiladi.

Hozirgi sharoitda mamlakatimizda OTM faoliyatini moliyaviy jihatdan ta'minlashda budjetdan tashqari mablag'lar qanchalik muhim ahamiyat kasb etayotgan bo'lishiga qaramasdan, ular tarkibining xilma-xil ekanligi va bu jarayonda ular rolining turlicha bo'lishi mumkinligi ham e'tibordan chetda qolmasligi lozim.

Shu munosabat bilan, dastlab OTM faoliyatini moliyaviy jihatdan ta'minlashda ishtirok etayotgan budjetdan tashqari mablag'lar tarkibining xilma-xil ekanligi va ular, asosan, quyidagi ikki guruhga bo'linishini ko'rsatib o'tishimiz kerak:

1. To'lov-kontrakt mablag'lari;
2. Tadbirkorlik asosida ishlab topilgan mablag'lar.

O'z navbatida, tadbirkorlik asosida ishlab topilgan mablag'lar ham ikki guruhga bo'linadi:

1. Xo'jalik shartnomalari asosida kelib tushgan mablag'lar;
2. Qo'shimcha ta'lim xizmatlari ko'rsatishdan olingan mablag'lar.

OTM faoliyatini moliyaviy jihatdan ta'minlashda ishtirok etadigan budjetdan tashqari mablag'larning tarkibida asosiy o'rinni to'lov-kontrakt mablag'lari egallab, ularning salmog'i muttasil ravishda oshib borish tendensiyasiga ega.

OTMning moliyaviy ta'minotida budjet mablag'larining salmog'i pasayib borish tendensiyasiga ega bo'lib borayotgan bo'lishiga qaramasdan, oxirgi yillarda uning darajasi 33-35% atrofida ekanligini qayd etishimiz mumkin. Bu hozirgi sharoitda mamlakatimizda OTMni moliyaviy jihatdan ta'minlashning 1/3 qismi budjet mablag'lari hisobidan amalga oshirilyapti, demakdir.

Keyingi yillarda OTM faoliyatini moliyaviy jihatdan ta'minlashda budjetdan tashqari mablag'lar rolining kuchayib borayotganligi sharoitida tadbirkorlik asosida ishlab topilgan mablag'lar tarkibida qo'shimcha ta'lim xizmatlari ko'rsatishdan olingan mablag'larga ham katta e'tibor berilmoqda.

Bunday sharoitda mablag'lardan foydalanish samaradorligini oshirish OTM moliyaviy ta'minotini mustahkamlashning asosiy yo'nalishlaridan biri sifatida e'tirof etilishi, tabiiydir.

OTMda budjet mablag'laridan samarali foydalanmaslikning asosiy sabablariga bugungi kunda ko'p uchrayotgan jarayonlar sifatida quyidagilarni keltirishimiz mumkin:

1. Mas'ul va mansabdor shaxslar tomonidan OTMda pul mablag'lari va moddiy boyliklar kamomadi hamda o'zlashtirishlarga yo'l qo'yilayotganligi va ularning takroriy xarakterga ega ekanligi;

2. Xarajatlar smetasi va shtatlar jadvalini tuzishda amaldagi me'yoriy hujjatlar talablariga to'liq rioya etilmaganligi;

3. Mas'ul xodimlar tomonidan amaldagi me'yoriy hujjatlar talablariga rioya etilmaganligi oqibatida budget mablag'larining noqonuniy va ko'zda tutilmagan maqsadlarga sarflanishiga yo'l qo'yilayotganligi;

4. OTMda Adliya vazirligida 2004-yil 16-aprelda 1339-son bilan ro'yxatga olingan "Oliy ta'lim muassasalari talabalariga stipendiyalar tayinlash va to'lash tartibi to'g'risida"gi Yo'riqnoma talablariga to'liq rioya etilmaganligi sababli ortiqcha va noqonuniy to'lovlarga yo'l qo'yilayotganligi;

5. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 1999-yil 2-apreldagi 154-sonli "Budgetdan mablag' bilan ta'minlanadigan tashkilotlarda xizmat engil avtotransportidan foydalanishni tartibga solish to'g'risida"gi qarori talablarining to'liq bajarilishi ta'minlanmaganligi;

6. OTMning mas'ul xodimlari tomonidan ijara to'lovlarini belgilangan tartibda undirilishi yuzasidan nazorat talab darajasida olib borilmaganligi sababli xato va kamchiliklarga yo'l qo'yilayotganligi;

7. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Xalq xo'jaligida hisob-kitoblar o'z vaqtida o'tkazilishi uchun korxona va tashkilotlar rahbarlarining mas'uliyatini oshirish borasidagi chora-tadbirlar to'g'risida"gi 1995-yil 12-maydagi PF-1154-sonli Farmoni talablariga yetarli darajada rioya etilmayotganligi;

8. Buxgalteriya hisobini yuritishda O'zbekiston Respublikasining "Buxgalteriya hisobi to'g'risida"gi qonuni talablariga to'liq rioya etilmayotganligi va hokazo.

OTMda budget mablag'laridan bunday yo'nalishlarda samarasiz foydalanilayotganlarining asosiy sabablari quyidagilardan iborat:

a) OTMning mas'ul xodimlari tomonidan O'zbekiston Respublikasining "Budget tizimi to'g'risida"gi qonuni mohiyatini yetarli darajada tushunib etmayotganligi;

b) OTM rahbarlari tomonidan budget mablag'larini sarflash ustidan nazoratni talab darajasida olib borilmayotganligi;

v) budget mablag'lari xarajatini rejalashtirishda mas'ul xodimlar tomonidan tegishli me'yoriy hujjatlar talablariga to'liq amal qilinmasligi;

g) budget mablag'laridan samarali foydalanish bo'yicha mas'ul xodimlar ishtirokida doimiy ravishda amaliy seminar va yig'ilishlarning o'tkazib turilmasligi va boshqalar.

Shu munosabat bilan, OTM moliyaviy ta'minotini mustahkamlash maqsadida budget mablag'laridan foydalanish samaradorligini oshirish uchun quyidagi ishlarni amalga oshirish maqsadga muvofiqdir:

- OTMda har chorak yakuni bo'yicha topshiriladigan hisobotlarda vakant shtatlariga rejalashtirilgan mablag'larni inobatga olinishiga alohida e'tibor qaratish;

- OTM mas'ul xodimlarining bilimi va mas'uliyatini oshirish maqsadida moliya organlari va Nazorat-taftish boshqarmalari xodimlari ishtirokida seminarlar tashkil etib, ularda tekshirishlar natijasida aniqlangan xato va kamchiliklarni muhokama etishga ko'proq e'tibor berish;

- javobgar shaxslar bilan moddiy javobgarlik to'g'risida shartnomalarning belgilangan tartibda tuzilishini hamda tovar-moddiy boyliklar va naqd pullarni belgilangan muddatlarda muntazam ravishda sanoqdan o'tkazilib borilishini yo'lga qo'yish;

- OTMning iqtisodchi xodimlari o'rtasida aniq vazifalar va javobgarlik belgilangan ish taqsimotini ishlab chiqish hamda yuklatilgan vazifalarni har bir mas'ul xodim tomonidan bajarilishini qat'iy nazoratga olish;

- OTMda moddiy javobgar (kassir, ombor mudiri, xo'jalik ishlari mudiri, ta'minotchi va b.) va hisobchi (ish haqi va moddiy boyliklar hisobini yurituvchi) xodimlarni ma'lum muddatlarda almashtirib turish yoki rotatsiya qilish.

Shu bilan bir qatorda OTMda budget mablag'laridan foydalanish samaradorligini oshirishning eng asosiy yo'llaridan biri sifatida shu muassasada budget mablag'larining sarflanishiga bevosita va bilvosita bo'lgan shaxslarning javobgarligi va mas'uliyatini keskin oshirish e'tirof etilmoqda.

Albatta, yuqoridagi ishlarning sistematik tarzda uddalanishi OTMni moliyalashtirishda budget mablag'laridan foydalanish samaradorligini oshirishda o'zining munosib hissasini qo'shishi mumkin.

OTMda faqat sarflanayotgan budget mablag'larining yuqori samaradorligiga erishish emas, balki budgetdan tashqari mablag'lardan ham samarali foydalanish masalalariga jiddiy e'tibor bermoq lozim. Chunki ular faoliyatining asosiy qismi ana shu mablag'lar hisobidan moliyalashtirilmoqda.

Haqiqatdan ham budgetdan tashqari mablag'lar hisobidan moliyalashtirishni kuchaytirish hozirgi paytda OTM moliyaviy ta'minotini mustahkamlashning muhim yo'nalishi sifatida e'tirof etilishi, shak-shubhasizdir.

OTM moliyaviy ta'minotini mustahkamlashda "Budgetdan tashqari mablag'lar hisobidan moliyalashtirishni kuchaytirish" deganda faqat budgetdan tashqari mablag'lar hajmi (summasi) ning ham absolyut va ham nisbiy ko'rsatkichlarda ko'payishi nazarda tutilmayotganligini qayd etib o'tish zarur. Bu jarayondagi "Budgetdan tashqari mablag'lar hisobidan moliyalashtirishni kuchaytirish" kompleks tushuncha bo'lib, u bu mablag'lar summasi hajmi (miqdori) ning ortishidan tashqari yana ularni shakllantirish va foydalanishning tartibi, shart-sharoitlari, usullari, metodlari va hokazolarni ham qamrab oladi.

OTMni budgetdan tashqari mablag'lar hisobidan moliyalashtirishni kuchaytirishning katta zaxiralari bu muassasalar doirasida tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirish (albatta, oliy ta'lim jarayonlarining sifatiga salbiy ta'sir ko'rsatmagan holda) va shu asosda ishlab topilgan pul mablag'larini ko'paytirishdadir.

Bugungi kunda fan va ta'lim tobora kuchliroq tarzda jamiyatning ishlab chiqaruvchi kuchiga aylanmoqda. Fan va ta'lim har qanday davlatning qudrati ijtimoiy-iqtisodiy va siyosiy resursi hisoblanadi. Faqat eng yangi zamonaviy texnologiyalarni rivojlantirish hamda yuqori darajada ilm talab mahsulot yaratibgina iqtisodiyotni yuksaltirishga erishish mumkin. **Iqtisodiy o'sish sur'atlari endi yolg'iz jismoniy kapital yoki insonlar malakasi (inson omili) bilangina emas, balki, bilimni bilimga tadbqiq eta olish qobiliyati bilan belgilanadi.** Ta'lim muassasalari odatga ko'ra budget mablag'lari va ta'lim xizmatlarini ko'rsatganlik uchun olinadigan to'lovlar hisobiga faoliyat yuritadi. O'tish iqtisodiyotida budget

mablag'larining cheklanganligi to'lov ta'lim xizmatlari marketingini rivojlantirishni talab etadi.

Xorijiy mamlakatlardagi ta'lim tizimini moliyalashtirish tartibini o'rganganimizda quyidagi ma'lumotlarga ega bo'lishimiz mumkin. Masalan, AQSHda oliy ta'limni moliyalashtirish tizimi quyidagi rasmda aks ettirilgan

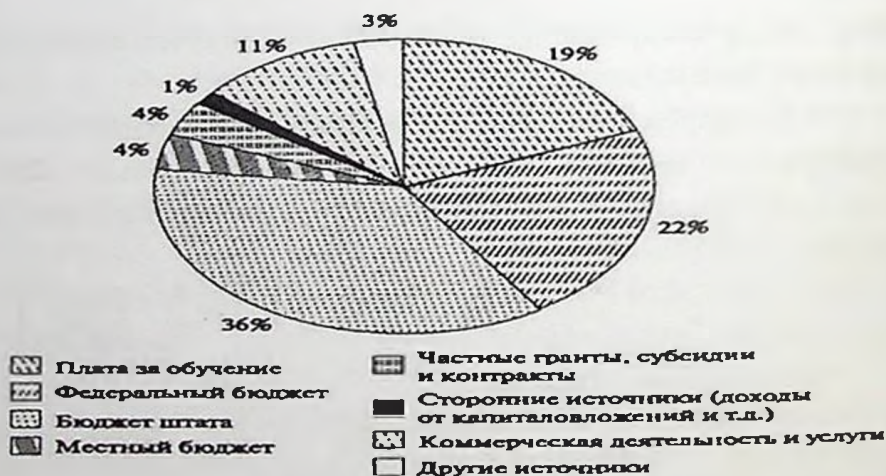
4.6-rasm. AQSHda oliy ta'limni moliyalashtirish tizimi

Oliy ta'limni moliyalashtirish manbasi quyidagicha taqsimlanadi:

o'qish uchun to'lov -19%, federal budjeti-22%, shtat budjeti-36%, mahalliy budjet-4%, xususiy grantlar, subsidiya va shartnomalar-4%, kapital mablag'lardan daromadlar-1%, tijorat faoliyati va xizmati-11%, boshqa manbalar-3%dir. Xususiy universitetlarda o'qish uchun to'lovlar yuqoridir va federal va shtat hokimiyatidan pastdir. Qolgan manbalar ish jarayoni tartibida taqsimlanadi.

AQSHda davlat ta'limini moliyalashtirish manbalari quyidagi 8-rasmda aks ettirilgan.

Davlat ta'limida bitta talabani bir yilga o'rtacha xarajati 7 ming dollarni, xususiy ta'limda 15 ming dollarni tashkil etadi. AQSH har yili ta'lim tizimini rivojlantirish uchun YAMM 8%gacha mablag'ni sarflaydi. (Bu 600 mlrd. dollarga yaqindir). Oliy ta'lim ulushi esa 3%ni tashkil qiladi.

4.7-rasm. AQSHda davlat ta'limini moliyalashtirish manbalari (%).

Bugungi kunda rivojlangan mamlakatlarda iqtisodiy faol aholining 22 foizi oliy ma'lumotga ega bo'lishsa, bu ko'rsatkich AQSHda 31 foizni tashkil etadi. Shunday qilib, oliy ta'limning ichki bozor salohiyati rivojlangan mamlakatlarda taxminan 38%ni va AQSHda-29%ni tashkil etadi. AQSH hukumatining milliy ta'lim markazi ma'lumotlariga ko'ra AQSHda 2019yilda oliy o'quv yurti universiteti talabalarining soni 17,9 mln. Talabani (13,5 mln. davlat oliy o'quv yurti universitetlarida va 4,4 mln. xususiy) tashkil etdi.

Masalan, ba'zi bir eksportdan keladigan daromadlarni baholashlarga ko'ra AQSH budjetiga iqtisodiyot tarmoqlaridan keladigan daromadlar orasida oliy ta'lim eksportidan keladigan daromadlar ulushi bo'yicha 5 o'rinda turadi. Avstraliya va Yangi Zelandiyada boshqa mamlakatlar fuqarolariga ko'rsatiladigan ta'lim xizmatlaridan keladigan daromadlar ularning eng muhim eksport tovari bo'lgan jun eksportidan keladigan daromadlar bilan teng turadi.

Ko'pchilik rivojlangan mamlakatlarning ta'limni kreditlash tizimlarida davlat bilan birgalikda xususiy sektor ham ishtirok etadi. Ta'lim kreditlari hatto oliy ma'lumot olish uchun to'lov turli darajadagi budjetlar tomonidan qoplanadigan mamlakatlarda (masalan, Germaniya, Shvetsiya) ham keng tarqalgan. Talabalar odatda qo'shimcha xarajatlar yashash, o'quv adabiyotlari va hokazo. uchun kredit oladilar. Ko'pgina

rivojlangan mamlakatlarda ta'lim kreditlari tizimi XX asrning 70-80 yillarida ishlab chiqilgan va joriy etilgan bo'lib, hozirgacha unga o'zgartirishlar kiritib kelinmoqda.

4.3. Sport muassasalarida budget va nobudget xarajatlarni taqsimlash va uni boshqarish tizimi

Mustaqillikning ilk kunlaridan boshlab yurtimizda jismoniy tarbiya va sport sohasini rivojlantirishga katta e'tibor qaratildi. Jismoniy tarbiya va sport sohasini jadal sur'atlarda rivojlantirish natijasida sportchilarimiz jahon arenalarida yurtimiz bayrog'ini ko'klarga ko'tarib, O'zbekistonning xalqaro miqyosidagi obro'sini yanada baland qilishda salmoqli hissalarini qo'shib kelmoqda.

Bugungi kunda "jamiyatimizda sog'lom turmush tarzini shakllantirish, aholining, ayniqsa, yosh avlodning jismoniy tarbiya va ommaviy sport bilan muntazam shug'ullanishi uchun zamon talablariga mos shart-sharoitlar yaratish hamda jismoniy tarbiya va ommaviy sportni yanada rivojlantirishga" davlat siyosati darajasida ahamiyat berilmoqda.

Jamiyatimizda sog'lom turmush tarzini shakllantirish, aholining, ayniqsa yosh avlodning jismoniy tarbiya va ommaviy sport bilan muntazam shug'ullanishi uchun zamon talablariga mos shart-sharoitlar yaratish, sport musobaqalari orqali yoshlarda o'z irodasi, kuchi va imkoniyatlariga bo'lgan ishonchni mustahkamlash, mardlik va vatanparvarlik, ona Vatanga sadoqat tuyg'ularini kamol toptirish, shuningdek, yoshlar orasidan iqtidorli sportchilarni saralab olish ishlarini tizimli tashkillashtirish hamda jismoniy tarbiya va ommaviy sportni yanada rivojlantirishga yo'naltirilgan keng ko'lamli ishlar amalga oshirilmoqda. Mazkur harakatlarda barkamol avlodni tarbiyalash asosiy masalalardan biri bo'lib qolmoqda. Shuningdek, jismoniy tarbiya va sportning ijtimoiy institut sifatida rivojlanib borishi, uning imkoniyatlaridan samarali foydalanish bo'yicha ishlarni tashkil qilish zarur ekanligini ko'rsatadi.

Barchamizga ma'lumki ta'lim tizimida jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirish sog'lom turmush tarziga, kasbiy qobiliyatlarini oshirishga, umrni uzaytirish, talaba-yoshlarni bo'sh vaqtini mazmunli o'tkazish, ularda yuksak vatanparvarlik hamda irodaviy sifatlarni tarbiyalashda muhim

ahamiyat kasb etadi. Shu maqsadda, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 3-iyundagi "Jismoniy tarbiya va ommaviy sportni yanada rivojlantirish to'g'risida"gi PQ-3031-sonli Qarori, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020-yil 17-fevraldagi "Sport-ta'lim muassasalari faoliyatini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Qarori jamiyatimizda jismoniy tarbiya va sportni hamda bunda sport ta'lim muassasalarining rivojlanishiga xizmat qilmoqda.

Mazkur qaror asosida ishlab chiqilgan "O'zbekiston Respublikasi Jismoniy tarbiya va sport vazirligi tizimidagi sport ta'lim muassasalarining faoliyati samaradorligini reyting tizimi asosida baholash tartibi to'g'risida"gi Nizomda quyidagilar O'zbekiston Respublikasi sportni rivojlantirish vazirligi tizimidagi ta'lim muassasalari sifatida keltirib o'tilgan:

- bolalar va o'smirlar sport maktabi;
- ixtisoslashtirilgan bolalar va o'smirlar sport maktabi;
- olimpiya zaxiralari ixtisoslashtirilgan bolalar va o'smirlar sport maktabi;
- oliy sport mahorati maktabi;
- olimpiya zaxiralari kolleji;
- olimpiya va milliy sport turlari bo'yicha davlat ixtisoslashtirilgan maktab-internati;
- futbol mahorat maktablari;
- Respublika oliy sport mahorati maktablari;

Bundan tashqari O'zbekiston davlat jismoniy tarbiya va sport universiteti mamlakatimiz jismoniy tarbiya va sport sohasi rivojini ta'minlashda alohida o'ringa ega bo'lgan ta'lim muassasalaridan biridir.

Bugungi kunda Respublikamizdagi sport ta'lim muassasalari o'z faoliyatlarini quyidagi ustuvor yo'nalishlardan kelib chiqib tashkil etmoqda:

- o'quvchi-talaba sportchi yoshlarning qiziqishlarini ijtimoiy ahamiyatini inobatga olgan holda o'quv jarayoni sifatini oshirish;
- jismoniy tarbiya mashg'ulotlarini rivojlantirishga yo'naltirilgan shart-sharoitlarni rivojlantirib borish;

- o'quvchi-talaba sportchi yoshlarga maxsus bilimlarni berish va ushbu asosda jismoniy tarbiya hamda sport mashg'ulotlariga anglangan ehtiyojni shakllantirib borish;

- o'quvchi-talaba sportchi yoshlarning boshqa qiziqishlari (kasbga, san'atga va boshqalarga) bilan jismoniy tarbiya va sportga bo'lgan qiziqishlari o'rtasida o'zaro aloqani shakllantirish;

- o'quvchi-talaba sportchi yoshlarni ta'lim jarayoni hamda sport turlariga taqsimlashda ularning xohishi va moyilligini inobatga olish.

Dunyoda har bir mamlakatning o'z rivojlanish yo'li mavjud. Xususan, mustaqillik yillarida O'zbekiston Respublikasining jismoniy tarbiya va sport sohasida o'xshashi yo'q strategiyasi yaratildi. Uning boshlang'ich bo'g'inlaridan birini – bolalar va o'smirlar sport maktablari tashkil qiladi. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2010-yil 23-sentabrda "Sport maktablari faoliyatini hamda sport maktablari trenerlari va mutaxassislari mehnatini moddiy rag'batlantirish tizimini yanada takomillashtirish to'g'risida"gi Qarori BO'SM faoliyatini tashkil qilishning poydevori bo'ldi.

Bolalar va o'smirlar sport maktablari jismoniy tarbiya va sport taraqqiyotini ta'minlashning dastlabki bosqichi hisoblanib, o'z oldiga quyidagi asosiy vazifalarni qo'yadi:

- bolalar va o'smirlarni sog'lom, har tomonlama jismonan baquvvat qilib tarbiyalash;

- o'z-o'zini baholash, shaxsiy gigiyena va birinchi yordam ko'rsatish haqida hamda nazariy bilim olishini ta'minlash;

- tarbiya jarayonida qobiliyatli bolalarni tanlash va kelajakda ularni maxsus sport maktab-internatlariga jalb qilish va yo'naltirish;

- maktab o'quvchilari o'rtasida jismoniy tarbiya sohasidagi jamoatchilik ishlarini tashkil qilish;

- bolalarni sportga jalb qilish tizim asosida olib borilishini ta'minlash va umumta'lim maktablarida ommaviy sportni rivojlantirishga amaliy yordam ko'rsatish;

- yoshlarni milliy istiqlool g'oyasi, milliy axloqiy qadriyatlar ruhida tarbiyalash.

Jismoniy tarbiya va sport rivojida oliy sport mahorati maktabining o'rnini alohida ahamiyatga ega. Mamlakatimizda bu borada O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Oliy mahorat sport maktablarini tashkil etish to'g'risida"gi PQ-2438-sonli Qarori huquqiy asos bo'lib xizmat qilmoqda. Oliy sport mahorati maktabi o'z oldiga yuqori maqsad va vazifalarni qo'ygan bo'lib, ularda quyidagi jihatlar aks etgan:

- sport turlari bo'yicha dunyodagi eng yangi ilmiy-metodik tavsiyalar va texnologiyalarni sohada qo'llash;

- sportchilar orasidan respublika terma jamoalariga nomzodlarni yetishtirib berish;

- yosh sportchilarni sport o'yinlari bo'yicha oliy va birinchi ligalarga tanlash va tayyorlash.

Jismoniy tarbiya va sportning taraqqiyotida Olimpiya zaxiralari kollejlari faoliyatini ham ko'rishimiz mumkin. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020-yil 12-avgustdagi "Olimpiya zaxiralari kollejlari faoliyatini tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 480-sonli Qarori [5] Olimpiya zaxiralari kollejlari faoliyatini rivojlantirishda muhim qadam bo'ldi. Olimpiya zaxiralari kollejlari O'zbekiston Respublikasi sportni rivojlantirish vazirligiga bo'ysunadigan o'rta professional davlat sport-ta'lim muassasasi hisoblanib, uning faoliyati yuqori malakali mutaxassislar hamda sportning olimpiya turlari bo'yicha terma jamoalarni shakllantirish uchun sport zaxirasini tayyorlashga yo'naltirilgandir. Bu kollejlarda o'z oldiga quyidagi vazifalarni qo'yadi:

- bolalar-o'smirlar sport maktablari, sport turlari bo'yicha ixtisoslashtirilgan bolalar-o'smirlar sport maktablari, sport klublari yoki boshqa sport-ta'lim muassasalarida sport tayyorgarligi o'quv-mashq bosqichining birinchi yil tayyorgarligidan o'tgan hamda sport bilan shug'ullanishga iqtidori bo'lgan, olimpiya zaxiralari kollejida o'qish istagini bildirgan o'quvchilar o'rtasida tanlov asosida olimpiya zaxiralari kollejida o'qishni davom ettirish uchun tanlab olish;

- respublika va xalqaro musobaqalarda qatnashish uchun sport zaxirasini terma jamoalar tarkibiga tayyorlash;

- o'quvchilarning respublika va xalqaro sport musobaqalarida ishtirok etishi uchun zarur va yetarli bo'lgan kasbiy moyilligini, mahorati va

ko'nikmalari chuqur rivojlantirilishini ta'minlash, sport tayyorgarligi ta'limining navbatdagi bosqichlarida o'qishini, shuningdek egallangan mutaxassislik bo'yicha mehnat faoliyati bilan shug'ullanishni davom ettirish;

- mutaxassislar va sport zaxirasini sifatli tayyorlash uchun zarur tashkiliy, o'quv-metodik, psixologik-pedagogik, mediko-biologik va moddiy-texnik shart-sharoitlarni ta'minlash;

- o'quv-tarbiya jarayonining sog'lomlashtiruvchi yo'nalishini amalga oshirish uchun shart-sharoitlarni ta'minlash, sog'lom turmush tarzi normalarini joriy etish.

Bu vazifalar o'z navbatida olimpiya va milliy sport turlari bo'yicha davlat ixtisoslashtirilgan maktab-internatlari, futbol mahorat maktablari, Respublika oliy sport mahorati maktablarining maqsad va vazifalari bilan chambarchas bog'liqdir.

O'zbekiston davlat jismoniy tarbiya va sport universiteti jismoniy tarbiya va sport sohasida mavjud ta'lim muassasalari uchun tayanch hisoblanadi.

Jismoniy tarbiya va sport tizimidagi sport ta'lim muassasalarining faoliyati samaradorligini yanada oshirish uchun "Reyting tizimi asosida baholash tartibi to'g'risida"gi Nizom tasdiqlandi. Unga ko'ra endilikda jismoniy tarbiya va sport tizimidagi sport-ta'lim muassasalarining faoliyatlari quyidagilar reyting mezonlari asosida baholanadi:

- olimpiya sport turlari bo'yicha shug'ullanuvchilar sonini oshirish natijasida olimpiya sport turini rivojlantirish;

- sport razryadlari va unvonlariga ega bo'lgan sportchilar sonini oshirish natijasida sifatli va iqtidorli sportchilarni tanlash, tayyorlash, seleksiya qilish (saralash) ishlarini tashkil qilish;

- faoliyat yuritayotgan trenerlar, metodistlar, shifokorlarning salohiyatini oshirishga erishish;

- metodistlar tomonidan o'quv va metodik ishlanmalar sifati sonini oshirish;

- sport-ta'lim muassasalarida ma'naviy-ma'rifiy ishlar samaradorligini yuqori darajaga ko'tarish;

soatini va undan ko'pni tashkil etgan guruhlarda to'rt akademik soatni tashkil etadi. Albatta bu jarayonlar sportchi yoshlarning jismoniy imkoniyatlarini hisobga olgan holda tashkil qilinadi. Trenner-murabbiy tomonidan o'quv-mashq mashg'ulotlari tarkibi o'zgartirilishi mumkin.

Bundan tashqari SMda sport turlari bo'yicha trener-o'qituvchilar brigadalari tashkil etilishi mumkin. Bu brigadalar o'z faoliyati davomida:

- yosh sportchilarni saralash;
- yosh sportchilarni zamonaviy talablarga muvofiq tayyorlash;
- yosh sportchilar uchun ko'p yillik rejali o'quv-mashq va tarbiya jarayonini tashkil qiladi.

Bunda o'quv yuklamasi, yosh sportchilarning sport natijalari brigadaning barcha a'zolariga teng taqsimlanadi. Brigadaning har bir a'zosi uchun miqdor ko'rsatkichlari brigada a'zolarining umumiy yig'ilishi qarori bilan belgilanadi. Respublika va xalqaro musobaqalarda qatnashishga qo'yilgan jamoalar va o'quvchi-sportchilarni tayyorlash maqsadida sport maktabi o'quv-mashq ishlariga ajratilgan mablag'lar doirasida o'quv-mashq yig'inlari o'tkazish huquqiga ega.

O'quv-mashq jarayoni izchilligini, o'quvchi-sportchilarning sport tayyorligi va faol dam olishini ta'minlash maqsadida ta'til davrida sport maktabi qonun hujjatlarida belgilangan tartibda sport-sog'lomlash-tirish oromgohlari tashkil etadi. O'quv-mashq mashg'ulotlari jarayonida sport maktabi direktor tomonidan tasdiqlangan rejaga muvofiq o'quvchi-sportchilar bilan tarbiyaviy ishlarni tashkil etadi va amalga oshiradi. Sport maktabining tarbiyaviy ishlari shaxsning barkamol bo'lishiga ko'maklashadi va o'quvchi-sportchilarda vatandashlik tuyg'usi, jismoniy tarbiya va sport bilan shug'ullanishga ehtiyojni, o'z bilimlari, malaka va ko'nikmalarini doimo to'ldirib borishni shakllantirishga yo'naltirilgan.

Respublikamizdagi barcha olimpiya zaxiralari kollejlarda o'quv jarayoni O'zbekiston Respublikasi sport rivojlantirish vazirligi tomonidan tasdiqlangan ishlab chiqilib, Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi tomonidan tasdiqlangan o'quv rejasiga asosan amalga oshiriladi. Bu o'quv rejasi grafigi quyidagilardan iborat bo'ladi:

- o'quv jarayoni jadvali;
- o'quv mashg'ulotlari turlari;

- sport-ta'lim muassasalarining boshqa ta'lim muassasalari bilan hamkorligini oshirishga erishish.

Xulosa qilib aytganda, jismoniy tarbiya va sport sohasi rivojida sport ta'lim muassasalari asosiy loqomatv vazifasini bajaradi. Jismoniy tarbiya va sport ta'lim muassasalarini rivojlantirish eng avvalo ularning o'quv-ilmiiy faoliyat jarayonlarini tahlil qilish, mavjud muammolarni aniqlash va ularni hal qilish bo'yicha taklif, tavsiyalarni ishlab chiqishdan boshlanadi. Bolalar va o'smirlar sport maktablari, ixtisoslashtirilgan bolalar va o'smirlar sport maktablari, olimpiya zaxiralari ixtisoslashtirilgan bolalar va o'smirlar sport maktablari, oliy sport mahorati maktablari o'quv jarayonlari barchi navbatda mavjud sport turlarining xususiyatiga bog'liq bo'ladi. Keyingi navbatda esa, sport musobaqalari taqvimiga, sport tayyorgarligining davrylashtirishiga bog'lanadi. Sport maktablarining o'quv-jaroyoni odatiy maktablar o'quv jarayonidan farq qilib, uning asosiy shakllari quyidagicha:

- sport mashg'ulotlari va nazariy mashg'ulotlar yakka va jamoaviy tartibda bo'ladi;

- yakka va jamoaviy tartibda o'quv-mashq yig'inlari tashkil qilinadi; - sportchilarning jismoniy imkoniyatlarini tiklash, profilaktika va sog'lomlashtirish tadbirlari amalga oshiriladi;

- o'quvchi-sportchilar tibbiy-biologik tekshiriladi; - sportchilarning turli musobaqalar va sport o'yinlari uchrashuvlarida ishtirokini tashkil etiladi;

- sportchilar bilan sport-sog'lomlashtirish oromgohlarida sport mashg'ulotlarini o'tkaziladi;

- muvaffaqiyatga erishgan sportchilar ishtirokida master-klasslar tashkil qilish, motivatsion kino va video dasturlarni ko'rish va tahlil qilinadi;

- sportchilarga hakamlik amaliyotlarini o'rgatiladi.

SMda o'quv mashg'ulot jarayonlari sport-sog'lomlashtirish yo'nalishi va boshlang'ich tayyorgarlik guruhlarida bir o'quv-mashq mashg'uloti ikki akademik soatdan ortiq bo'lmaydi. O'quv-mashq guruhlarida bir haftada kamida to'rt marta o'quv-mashq mashg'ulotlari o'tkazilgan paytda uch akademik soatdan ortiq bo'lmaydi kerak. O'rtaacha yuklama bir haftada 20

- auditoriya va auditoriyadan tashqari o'quv-tarbiya jarayonlari.

Barcha olimpiya zaxiralari kollejlarda o'quv yili 2-sentabrdan boshlanadi. Ulardagi o'qish jarayoni kunduzgi shaklda amalga oshiriladi. O'quv mashg'ulotlarining davomiyligi, o'quvchilarning o'quv yuklamasi va o'quv-tarbiya jarayonining boshqa masalalari tasdiqlangan o'quv rejaga muvofiq belgilanadi. Har bir olimpiya zaxiralari kollejlari o'zlarining o'quv rejasiga ko'ra o'quv, o'quv-mashq mashg'ulotlari, yakka tartibda ishlash va tarbiyaviy ishlarni tashkil etish shakllari va usullarini mustaqil belgilaydi.

OZKda o'quv dasturlari o'quv rejasiga muvofiq quyidagi shakllarda amalga oshiriladi:

- o'quv darsi - o'quv jarayonining ajralmas qismi bo'lgan ta'lim ishtirokchilarining o'zaro bog'liqlik shakli, ta'limning maqsadi, mazmuni usul va vositalarini o'zida mujassam etgan tizim;

- ma'ruza - o'qitishni tashkil etishning yetakchi shakli bo'lib, o'quvchilarni o'quv materialining asosiy holatlariga, o'quvchilarni yo'naltiruvchanlik, axborotlilik, metodologik, tarbiyalovchilik va rivojlantiruvchilik vazifalarini amalga oshirishga imkon beradi;

- seminar - ta'lim beruvchini ta'lim oluvchilar bilan faol suhbatga kirishishga yo'naltirilgan, nazariy bilimlarni amaliy faoliyatda amalga oshirish uchun zarur sharoitni ta'minlovchi mashg'ulot shakli;

- laboratoriya ishi - o'quvchilar tomonidan mustaqil ravishda eksperimentlar o'tkazgan holda fanlarni o'zlashtirishi. Tajribalar shaxsiy yoki guruhga bo'lingan holda tashkil etilishi mumkin;

- mustaqil tayyorgarlik - o'quvchilar tomonidan o'qituvchi bilan muloqotga kirishmagan holda maxsus o'quv materiallarini o'zlashtirish maqsadida qo'llaniladigan o'quv faoliyatining ajralmas qismi hisoblanadi.

- amaliy mashg'ulot - o'qituvchi rahbarligida ilmiy-nazariy bilimlarni chuqurlashtirish va mustaqil ishlashga o'rgatish ko'nikmalarini hosil qilish maqsadida o'tkaziladi. Bu bosqichlar o'quv dasturlarining qanday tuzilishidan, qay shaklda tashkillashtirilganligidan kelib chiqib belgilanadi.

Olimpiya zaxiralari kollejlarda o'quv-mashq mashg'ulotlari guruh va yakka tartibda o'quv-mashq mashg'ulotlar doirasida sport tayyorgarligi o'quv rejasiga muvofiq quyidagi shakllarda amalga oshiriladi:

- o'quv-mashq mashg'uloti - bu sport tayyorgarligi jarayonining ajralmas qismidir. U sport tayyorgarligi ishtirokchilarining o'zaro bog'liqlik shakli bo'lib, sport tayyorgarligining maqsadi, mazmuni usul va vositalarini qamrab oladi. U quyidagilarni o'z ichiga qamrab oladi: nazariy tayyorgarlik, amaliy tayyorgarlik.

- nazariy tayyorgarlik - yosh sportchilarga shaxsni anatomik va fiziologik rejalashtirish, sport tayyorgarligiga oid sanitariya-gigiyenik talablar, o'quv-mashq mashg'ulotlarining texnik xavfsizligi, shuningdek, ularning talangan sport turlari bo'yicha sport tayyorgarligiga taalluqli turli nazariy ma'lumotlar doirasida nazariy bilimlar beriladi.

Nazariy tayyorgarlik bosqichi muhim bosqich hisoblanadi. Chunki, sport mashg'ulotlari haqida nazariy bilimlar amaliy tayyorgarlik uchun asos vazifasini bajaradi.

- umumiy jismoniy tayyorgarlik - bu bosqich yosh sportchilarning yoshi, jinsiga oid sport tayyorgarligiga, o'quv-mashq mashg'ulotlari jarayonida umumiy jismoniy mashqlarni o'rganish va o'zlashtirish, umumiy jismoniy tayyorgarlik darajasi ko'rsatkichlarini bajarishini amalga oshirish va nazorat qilishga qaratiladi. Unda trener-murabbiylar yosh sportchilarning yoshidan kelib chiqib jismoniy yuklamalarni yuklaydi.

Shuningdek, yosh sportchilarning jismoniy tayyorgarlik holatlarini nazorat qilib boradi.

- maxsus jismoniy tayyorgarlik - bu bosqich yosh sportchilarning tanlangan sport turlari bo'yicha sport tayyorgarligiga oid maxsus jismoniy mashqlarni o'quv-mashq mashg'ulotlarini jarayonida o'rganish va o'zlashtirish, maxsus jismoniy tayyorgarlik darajasi ko'rsatkichlarini bajarishiga yo'naltiriladi. Bu jarayon murakkab hisoblanib, unda yosh sportchilarning egallagan bilim, ko'nikma, malakalari markaziy o'rinni egallaydi. Maxsus jismoniy tayyorgarlik keyingi bosqichlar uchun tayanch vazifasini bajaradi.

- taktik-texnik tayyorgarlik - yosh sportchilarning tanlangan sport turlari bo'yicha sport tayyorgarligi o'quv-mashq mashg'ulotlarini o'zlashtirish jarayonida taktik-texnik mashqlar, usullar, hujum va himoyalash amallarini o'rganish, shu jumladan, ularni o'zlashtirish

holatlarini nazorat qilishga qaratiladi. Bu jarayonda o'quv-mashq mashg'ulotlari taktik usul va metodikalarni o'rgatishga yo'naltiriladi.

Bir qator fan tarmoqlarining integratsiyalashuvi jismoniy tarbiya va sport sohasida amalga oshirilayotgan tadqiqotlarda o'z samarasini ko'rsatmoqda. Ilmiy tadqiqotlarning jismoniy tarbiya va sport sohasida keng miqyosda olib borilishi tizimdagi muammolarni tadqiq qilish imkoniyatini berish bilan birga ularning yechimini ko'rsatib berishda katta amaliy ahamiyatga ega. Jismoniy tarbiya va sport sohasida etishib chiqayotgan mutaxassislarni bunday bilimlar bilan qurollantirish, o'z sohasining bilimdoni qilib tarbiyalash, ro'y berayotgan jarayonlarni to'liq idrok etish sifatlarini rivojlanishida ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Shuningdek, jismoniy tarbiya va sport sohasi uchun oliy ma'lumotli kadrlar tayyorlash tizimini takomillashtirish va sifat jihatidan yangi bosqichga ko'tarish zarur bo'lib bormoqda.

Xulosa qilib aytganda, jismoniy tarbiya va sport sohasida xalqaro standartlar asosida tarbiyalanadigan mutaxassislarni tayyorlash, qayta tayyorlash va malakasini oshirish tizimini yo'lga qo'yish, ilmiy-pedagogik salohiyatni oshirish, o'quv jarayonining ilmiy-tadqiqot faoliyati bilan uzviy bog'liqligini kuchaytirish, o'quv-uslubiy va axborot ta'minotini yaxshilash uchun quyidagi mezonlarni taklif qilamiz:

- xorijning ilg'or sport ta'lim muassasalari tajribasini inobatga olgan holda o'quv rejalariga zamonaviy fanlarni kiritib borish, innovatsion hamda ilm-fanga asoslangan texnologiyalarni tadbiq qilish;

- sport ta'limi tizimining uzviylik va uzluksizligi tamoyillarini, soha bo'yicha oliy va o'rta maxsus ta'lim muassasalarida tayyorlanadigan mutaxassisliklarning mutanosibligini ta'minlash;

- jismoniy tarbiya va sport sohasida ilmiy tadqiqot ishlarini olib borish, ularning ishonchliligi va natijadorligini ta'minlash uchun o'quv va ilmiy laboratoriyalarini tashkil etish;

- jismoniy tarbiya va sport sohasida fan, ta'lim va ishlab chiqarishni integratsiya qilish, kadrlar buyurtmachisi bo'lgan tegishli muassasa va tashkilotlar bilan hamkorlik aloqalarini o'rnatish.

Bugungi kunda "jamiyatimizda sog'lom turmush tarzini shakllantirish, aholining, ayniqsa, yosh avlodning jismoniy tarbiya va

ommaviy sport bilan muntazam shug'ullanishi uchun zamon talablariga mos shart-sharoitlar yaratish hamda jismoniy tarbiya va ommaviy sportni yanada rivojlantirishga" davlat siyosati darajasida ahamiyat berilmoqda.

Jamiyatimizda sog'lom turmush tarzini shakllantirish, aholining, ayniqsa yosh avlodning jismoniy tarbiya va ommaviy sport bilan muntazam shug'ullanishi uchun zamon talablariga mos shart-sharoitlar yaratish, sport musobaqalari orqali yoshlarda o'z irodasi, kuchi va imkoniyatlariga bo'lgan ishonchni mustahkamlash, mardlik va vatanparvarlik, ona Vatanga sadoqat tuyg'ularini kamol toptirish, shuningdek, yoshlar orasidan iqtidorli sportchilarni saralab olish ishlarini tizimli tashkillashtirish hamda jismoniy tarbiya va ommaviy sportni yanada rivojlantirishga yo'naltirilgan keng ko'lamli ishlar amalga oshirilmoqda. Mazkur harakatlarda barkamol avlodni tarbiyalash asosiy masalalardan biri bo'lib qolmoqda. Shuningdek, jismoniy tarbiya va sportning ijtimoiy institut sifatida rivojlanib borishi, uning imkoniyatlaridan samarali foydalanish bo'yicha ishlarni tashkil qilish zarur ekanligini ko'rsatadi.

V BOB. DAVLATGA QARASHLI SPORT TASHKILOTLARINING FAOLIYATINI REJALASHTIRISH VA SMETASINI TUZISH TARTIBI

REJA:

5.1. Davlatga qarashli sport tashkilotlari moliyaviy ta'minotini mustahkamlashning moliyaviy manbalari va ulardan foydalanish samaradorligining amaldagi holati.

5.2. Davlatga qarashli sport tashkilotlari moliyaviy ta'minotini mustahkamlashning istiqbolli strategik yo'llari.

5.3. Sport muassasalarining faoliyatini samaradorligini baholashda kadrlarning roli.

5.1. Davlatga qarashli sport tashkilotlar moliyaviy ta'minotini mustahkamlashning moliyaviy manbalari va ulardan foydalanish samaradorligining amaldagi holati

Budjet tashkilotlarida barcha xarajatlar davlat budjeti mablag'lari hisobidan qoplanadi. Ammo ayrim tadbirlarni moliyalashtirish uchun budjetdan tashqari mablag'lar foydalaniladi, ya'ni bular davlat budjeti mablag'lari hisobidan emas, balki boshqa manbalar hisobidan tashkil etiladigan mablag'lardir.

Budjetdan tashqari mablag'lar jumlasiga maxsus mablag'lar, topshiriqlar bo'yicha summalar va depozit summalar kiradi.

Maxsus mablag'lar – bu budjet tashkilotlariga tegishli binolardan, xonalardan, korxonalardan va yordamchi xo'jaliklardan, inventarlardan va uskunalaridan foydalanish va ishlatish natijasida paydo bo'lgan budjet tashkiloti daromadlarining summasidir. Maxsus mablag'lar foydalanish xarajatlarni qoplashga, qaysi tadbirlardan olingan bo'lsa, o'sha tadbirlarning faoliyatini kengaytirish va yaxshilashga sarflanadi. Maxsus mablag'larni boshqa maqsadlarga hamda budjetdan moliyalashtiriladigan tadbirlarga sarflashga yo'l qo'yilmaydi. Maxsus mablag'larga barcha budjet tashkilotlari ega bo'lishi mumkin.

Maxsus mablag'larning har bir turi bo'yicha kirim-chiqim smetalari tuziladi. Smetaning daromadlarida maxsus mablag'larning kirimi

ko'rsatiladi, xarajatlarida esa mablag'larning budget tasnifi moddalari bo'yicha yo'naltirilishi ko'rsatiladi. Agar budget tashkiloti maxsus mablag'larning bir nechta turlariga ega bo'lsa, u holda individual smetalar asosida ularning yig'masi tuziladi. Yig'ma smetada maxsus mablag'lar har bir turining daromad va xarajatlari alohida-alohida ko'rsatiladi. Maxsus mablag'larning smetalari bo'yicha xarajatlar daromadlaridan yuqori bo'lishi mumkin emas.

Maxsus mablag'larning smetalarini yuqori budget mablag'larini tasarruf qiluvchilar tomonidan tasdiqlanishi haqida ikki nusxada ma'lumotnoma tuziladi. Ma'lumotning bir nusxasi bank muassasasiga beriladi, boshqasi esa ma'lumot berilgan tashkilotda qoladi. Bank mazkur tashkilotdagi barcha maxsus mablag'lar smetalarining tasdiqlanishi haqidagi bitta ma'lumotnomani oladi va bank muassasalari Maxsus mablag'lar bo'yicha talab qilib olgunga qadar depozit hisobvaraqlaridan mablag'lar beradi. Budget tashkilotlarining rahbarlari maxsus mablag'larning tasarruf qiluvchilari hisoblanadi. Ular smetada ko'zda tutilgan daromadlarning tushumini ta'minlashga va maxsus mablag'larning xarajatlarini har bir moddasi bo'yicha tasdiqlangan summalar doirasida smeta bo'yicha maqsadli tayinlanishiga muvofiq sarflashga majburdirlar. Maxsus mablag'larning kelib tushayotgan summalarini, odatda, to'lovchilar to'g'ridan-to'g'ri bank muassasasiga ularni budget tashkilotining maxsus mablag'lar bo'yicha talab qilib olgunga qadar depozit hisobvaraqlariga qo'yish uchun topshirishlari kerak.

Topshiriqlar bo'yicha summalar ayrim topshiriqlarni bajarish uchun boshqa tashkilotlardan budget tashkilotiga kelib tushgan mablag'lardir. Bularga, masalan, o'quv yurtlarini tugatib ish joyiga yuborilgan yosh mutaxassislariga to'lash uchun tashkilotlardan olingan summalar, korxonalardan o'qishga yuborilgan talabalarga ular hisobidan stipendiya to'lash uchun olingan summalar, boshqa tashkilotlardan, ular uchun uskunalar, adabiyotlar va boshqa shunga o'xshashlarni sotib olish uchun olingan summalar kiradi. Topshiriqlar bo'yicha kelib tushgan mablag'lar bank muassasalarida topshiriqlar bo'yicha summalarga doir

talab qilib olgunga qadar alohida depozit hisobvarag'ida saqlanadi. Bunday hisobvaraqlar tegishli moliya organining ruxsati bilan ochiladi.

Depozit summalar – budjet tashkilotining ixtiyoriga vaqtincha kelib tushgan va ma'lum sharoit vujudga kelishi munosabati bilan qaytarilishi yoki tayinlanishi bo'yicha hisobga o'tkazilishi lozim bo'lgan mablag'lardir. Bular jumlasiga, masalan, davolash muassasalaridagi kasallarning, ularni davolash muassasasidan chiqarilganda egalariga qaytariladigan pullari, sud organlari ixtiyorida vaqtincha saqlanayotgan va sud qaroriga asosan egasiga qaytariladigan yoki tayinlanishi bo'yicha o'tkaziladigan summalar va boshqalar kiradi. Depozit summalar hukumat tomonidan belgilangan ma'lum muddat davomida bank muassasalarida budjetdan tashqari mablag'lar bo'yicha talab qilib olgunga qadar depozit hisobvaraqlarida saqlanadi. Bu muddat tugagandan so'ng talab qilib olinmagan summalar tegishli budjetning daromadiga o'tkaziladi. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi va "Budjet tizimi to'g'risida"gi qonunlarini izchillik bilan amalga oshirishning muhim yo'nalishlaridan biri oliy ta'lim muassasalarida budjet va budjetdan tashqari mablag'lardan samarali foydalanish hisoblanadi.

Bu o'z navbatida, davlat dasturlarida ko'zda tutilgan zaruriy tadbirlarni o'z vaqtida va sifatli o'tkazilishi natijasida budjet va budjetdan tashqari mablag'lar tasdiqlangan yillik smetalar doirasida sarflanishini ta'minlashga xizmat qiladi. 2016-yilda budjet tashkilotlari moliya-hisob tizimining normativ-huquqiy bazasini kuchaytirish maqsadida bir qator yangi me'yoriy huquqiy hujjatlar qabul qilindi va amaliyotga joriy etildi. Jumladan,

O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi, Davlat soliq qo'mitasi, Davlat bojxona qo'mitasining 2016-yil 24-martdagi "Budjet tizimi budjetlari daromadlarining kassa ijrosi to'g'risidagi yo'riqnomani tasdiqlash haqida"gi 20, 2016-14, 01-02/8-10-sonli qarori [O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi tomonidan 2016-yil 30-martda 2771-son bilan davlat ro'yxatidan o'tkazilgan], O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirining 2016-yil 22-noyabrdagi "O'zbekiston Respublikasi budjet tizimi

budjetlarining g'azna ijrosi qoidalarini tasdiqlash haqida"gi 88-sonli buyrug'i [O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi tomonidan 2016-yil 22-dekabrda ro'yxatdan o'tkazilgan, ro'yxat raqami 2850], O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirining 2016-yil 12-dekabrda "O'zbekiston Respublikasi budjet hisobining standarti (1-sonli BHS) "Hisob siyosati"ni tasdiqlash to'g'risida"gi 91-sonli buyrug'i [O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi tomonidan 2016-yil 27-dekabrda ro'yxatdan o'tkazildi, ro'yxat raqami 2853] qabul qilindi va amaliyotga joriy qilindi. Bundan tashqari sohaga oid ko'pgina me'yoriy-huquqiy hujjatlarga o'zgartirish va qo'shimchalar kiritildi. Bu kabi qabul qilingan normativ huquqiy hujjatlarning barchasi budjet tashkilotlari moliya-xo'jalik faoliyatini yanada yaxshilashga va huquqiy tomondan bazasini kuchaytirishga xizmat qiladi.

Agar O'zbekiston davlat jismoniy tarbiya va sport universitetining 2019-yildagi moliya-xo'jalik faoliyatini tahlil qilganimizda quyidagi ishlar amalga oshirilganligini ko'rish mumkin. Hozirgi kunda universitet tarkibida jami 6 ta fakultet va 24 ta kafedra bo'lib, ularda bakalavriatning 6 ta yo'nalishi, magistraturaning 2ta mutaxassisligi bo'yicha oliy ma'lumotli kadrlar tayyorlanmoqda.

2019-yil 15-dekabr holati bo'yicha asosiy shtatdagi umumiy professor-o'qituvchilar soni 340 nafarni (asosiy shtatda) tashkil qilib, ulardan 11 nafari fan doktorlari, 2 nafari ilmiy darajasiz **professor**, 54 nafari fan nomzodlari, 8 nafari ilmiy darajasiz dotsentlar, 276 nafari o'qituvchilardan iborat, universitet bo'yicha professor-o'qituvchilarni ilmiy salohiyati 24.8 % tashkil qiladi. Universitetning ilmiy salohiyat dinamikasini o'sib borishi yuzasidan barcha chora-tadbirlarni amalga oshirib borishga harakat qilinib kelinmoqda.

2019-yilda jami rejalashtirilgan tushumlar 37 568,4 mln so'mni tashkil etib, jumladan budjet mablag'lari hisobidan 8 568,4 mln so'm, o'qitishning to'lov-kontrakt shaklidan tushumlar 19 460,0 mln so'm, rivojlantirish jamg'armasiga tushumlar 540,0 mln so'm mablag' tushumi rejalashtirilgan (5.1-diagramma).

5.1-diagramma. O'zDJTSUda 2019-yilda rejalashtirilgan daromadlari to'g'risida ma'lumot.

Haqiqatda yil davomida universitetning daromadlari, ya'ni tushum 27 700,9 mln so'mni tashkil etdi, jumladan budjet mablag'lari bo'yicha 8 149,8 mln so'm, o'qitishning to'lov kontrakt shakli bo'yicha 18 816,3 mln so'm, rivojlantirish jamg'armasiga tushumlar 734,8 mln so'mni tashkil etdi. Ya'ni rejaga nisbatan 97 %, jumladan budjet mablag'lari bo'yicha 95,1 %, o'qitishning to'lov kontrakt shakli mablag'lari bo'yicha 96,8 %, rivojlantirish jamg'armasi mablag'lari bo'yicha 136 % ga bajarilgan. Xarajatlar smetasi ijrosi belgilangan rejaga nisbatan 92,7 % ga bajarildi, jumladan budjet mablag'lari hisobidan 95,1 %, o'qitishning to'lov-kontrakt shaklidan tushadigan mablag'lari hisobidan 90,1 % va rivojlantirish jamg'armasi mablag'lari doirasida 131,6 % ga bajarildi.

2019-yil davomida universitetning barcha manbalari hisobidan amalga oshirilgan haqiqiy xarajat 25 964,5 mln so'mni tashkil etdi, jumladan budjet mablag'lari hisobidan 7 987,8 mln so'm, o'qitishning to'lov-kontrakt shaklidan tushadigan mablag'lar hisobidan 17 144,5 mln so'm va rivojlantirish jamg'armasi mablag'lari hisobidan 832,2 mln so'mni tashkil etgan. Xarajatlar smetasi ijrosi belgilangan rejaga nisbatan 90,9 % ga bajarildi, jumladan budjet mablag'lari hisobidan 93,2 %, o'qitishning to'lov-kontrakt shaklidan tushadigan mablag'lari hisobidan 88,1 % va rivojlantirish jamg'armasi mablag'lari doirasida 154,1 % ga bajarildi (5.2-diagramma).

5.2-diagramma. O'zDJTSUning 2019-yildagi moliyaviy ko'rsatkichlari (mln. so'mda).

2019-yilda smeta xarajatlari asosida budget mablag'lari doirasida 8 530 432,0 ming so'm tasdiqlangan bo'lib, ulardan ish haqi va unga tenglashtirilgan to'lovlar miqdori 3 504 873,0 ming so'm, stipendiya to'lovlari 3 787 481,0 ming so'm, ish haqiga nisbatan ajratmalar (II-guruh) uchun esa 867 848,0 ming so'm, boshqa xarajatlar (IV-guruh) uchun 370 230,0 ming so'm ajratilgan. Ish haqi va unga tenglashtirilgan to'lovlar, kommunal xizmatlar va boshqa to'lovlarning yil davomida oshirilishiga qaramay, yil yakunlariga kelib smeta xarajatlari 8 247 498,0 ming so'mni tashkil etdi. Bu ko'rsatkich yil boshida tasdiqlangan smetaga nisbatan 3,3 % ga kamayganligini anglatadi.

Tasdiqlangan smeta xarajatlari doirasida institut ehtiyojlari uchun 8 113 781,9 ming so'm moliyalashtirildi, ya'ni aniqlangan rejaga nisbatan 98,4 % ni tashkil qiladi. Shu jumladan ish haqi va unga tenglashtirilgan

to'lovlarga 3 193 006,7 ming so'm, aniqlangan rejaga nisbatan 98,1 % ni, talabalarning stipendiya to'lovlariga 3 759 356,4 ming so'm, aniqlangan rejaga nisbatan 99,3 % ni, ish haqiga nisbatan ajratmalarga 799 307,5 ming so'm, aniqlangan rejaga nisbatan 97,8 % ni va boshqa xarajatlarga 305 253,2 ming so'm, aniqlangan rejaga nisbatan 88,2 %ni tashkil etdi.

Agar budget mablag'lari doirasida amalga oshirilgan boshqa xarajatlarning tarkibiga e'tibor qaratadigan bo'lsak, 2016-yilda budget mablag'laridan doirasida kommunal xarajatlar uchun 62 922,0 ming so'm, moddiy boyliklar sotib olishga 57 091,0 ming so'm, zamonaviy kompyuter jihozlari sotib olishga 76 494,8 ming so'm, kutubxona fondini rivojlantirish uchun 25 969,3 ming so'm va boshqa xarajatlarni amalga oshirishga mablag'lar yo'naltirilgan.

Budget mablag'lari doirasida chin etim, boquvchisini yo'qotgan talabalarga 10872 ming so'mlik moddiy yordam ko'rsatildi (5.1-jadval).

2019-yilda universitetda 2 ta ilmiy loyiha ishlari uchun budgetdan 40,0 mln so'm miqdorida mablag' ajratilgan va yil davomida ushbu loyiha xarajatlari uchun maqsadli sarflangan.

Budgetdan tashqari mablag'lar. Universitetda asosan budgetdan tashqari mablag'lar quyidagi manbalar asosida shakllanadi:

o'qitishning to'lov kontrakt shaklidan tushumlar, vaqtincha bo'sh turgan mablag'larni bank depozit hisob raqamlariga qo'yish orqali tushumlar, "Fan sportga" jurnalini sotishdan tushadigan tushumlar, talabalar uyida yashovchilardan tushadigan tushumlar, homiylik tashkilotlaridan tushadigan tushumlar va boshqa tushumlar hisobiga shakllanadi.

2019-yilda o'qitishning to'lov kontrakt shaklidan jami 18 580 878,3 ming so'm mablag' universitet hisob raqamiga kelib tushgan. Yil boshidagi qoldiq bilan hisobga olgandi 22 341 878 ming so'mni tashkil etdi. Ushbu mablag'lar doirasida 2019-yilda universitet ehtiyoji uchun 16 635 595,7 ming so'm kassa xarajati amalga oshirildi, ya'ni moliyalashtirildi. Jumladan, ish haqi va unga tenglashtirilgan to'lovlar uchun 5 364 546,9 ming so'm, talabalarning stipendiyalari uchun 8 121 832,8 ming so'm, ish haqiga nisbatan ajratmalar 1 341 658,3 ming so'm, boshqa xarajatlar uchun esa 1 757 820,5 ming so'mni tashkil etdi va yil yakuni bo'yicha hisob raqamda 7 129 699 ming so'm mablag' qoldi.

OTMda 2019-yilda budget mablag'lari xarajatlar smetasi ijrosi to'g'risida ma'lumot

(ming so'mda)

Xarajat turi	Aniqlan- gan reja	Moliyalashtir ilgan	Jami kassa xarajati	Jami haqiqiy xarajat
Ish haqi	3 252 255,0	3 193 006,7	3 193 006,7	3 131 515,2
Ijtimoiy nafaqalar	46 291,0	56 858,1	56 858,1	58 374,1
Stipendiya	3 785 320,0	3 759 356,4	3 759 356,4	3 759 356,4
I-guruh jami "Ish haqi va unga tenglashtirilgan to'lovlar"	7 083 866,0	7 009 221,2	7 009 221,2	6 949 245,8
II-guruh Yagona ijtimoiy to'lov	817 377,0	799 307,5	799 307,5	757 988,6
Kommunal xizmatlarga xarajatlari	62 922,0		62 922,0	62 922,0
Joriy ta'mirlash va saqlash xarajatlari	41 900,0		36 634,0	36 448,9
Tovar moddiy zaxiralarga xarajatlari	57 347,0		57 091,0	40 207,3
Tovarlar sotib olish va xizmatlar ko'rsatish bo'yicha boshqa xarajatlari	29 920,0		26 777,7	27 178,3
Asosiy vositalar sotib olish xarajatlari	136 294,0		104 065,0	64 152,6
Chin etim va boquvchisini yo'qotgan talabalarga ijtimoiy to'lovlar	10 872,0		10 763,6	6 930,4
IV-guruh "Boshqa xarajatlari" jami	346 255,0	305 253,2	305 253,2	244 839,5
Hammasi	8 247 498,0	8 113 781,9	8 113 781,9	7 952 073,8

Yil davomida o'qitishning to'lov kontrakt shaklidan tushadigan mablag'larning shaxsiy hisob raqamdagi qoldiq mablag'larini vaqtincha bank depozit hisob raqamlariga joylashtirish orqali 259 036,8 ming so'm qo'shimcha daromad olingan.

O'zbekiston davlat jismoniy tarbiya va sport universitetida Turkmaniston, Ukraina, Rossiya va Qozog'istondan ta'lim olayotgan xorijiy talabalar to'lov-kontrakti summasidan ham mablag'lar kelib tushgan. Bular quyidagilardir.

5.2-jadval

T/r	F.I.SH	Davlati	Ta'lim yo'nalishi	Asos (buyruq, qaror, shartnoma va boshqalar)*
1	Berdikabulov Jasur	Turkmaniston	Yakka kurash sport turlari fakulteti, sport faoliyati (Boks)	Buyruq № 204 18.09.2013-yil
2	Tsema Lidiya Leonidova	Ukraina	Futbol fakulteti, qizlar sportini rivojlantirish, sport faoliyati (Futbol)	Buyruq № 204 18.09.2013-yil
3	Shkvyrin Daniil Igorevich	Rossiya	Futbol fakulteti, sport faoliyati (Futbol)	Buyruq № 261 2.10.2015-yil
4	Temirov Zhakhonbek Abdumavlon o'g'li	Rossiya	Futbol fakulteti, sport faoliyati (Futbol)	Buyruq № 261 2.10.2015-yil
5	Ulkhuzhaev Yakubhuzha Sultonmurod o'g'li	Qozog'iston	Sport o'yinlari fakulteti, Sport faoliyati (Basketbol)	Buyruq № 289 3.10.2016-yil

Universitetning rivojlantirish jamg'armasi bo'yicha 2019-yilda 734 771,3 ming so'm miqdorida mablag' kelib tushgan, jumladan vaqtincha bo'sh turgan binolarni ijaraga berishdan **31 120,2** ming so'm, talabalar turar joylarida yashovchilardan 325 989,0 ming so'm tovar (ish, xizmat, jismoniy tarbiya va sog'lomlashtirish xizmat) lar sotishdan 75 703,2 ming so'm, homiylik mablag'lari, ya'ni O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi tomonidan maqsadli foydalanish uchun 221 000,0 ming so'm va boshqa tushumlar 80 958,9 ming so'mni tashkil etgan. Ushbu mablag'lar asosan xodimlarni moddiy rag'batlantirish, mashina, jihoz va

texnikalar xarid qilishga, vujudga kelgan kreditorlik qarzlarni qoplab berish va boshqa maqsadli yo'nalishlarga sarflandi. Rivojlantirish jamg'armasi bo'yicha 2016-yilda jami amalga oshirilgan haqiqiy xarajatlar miqdori 710 365,3 ming so'mni tashkil etadi.

2019-yil davomida xodimlarga jami 8 701 871,0 ming so'mlik ish haqi va unga tenglashtirilgan to'lovlar hisoblangan, jumladan budjet mablag'lari hisobidan 3 174 336,8 ming so'm, o'qitishning to'lov kontrakt shakli hisobidan 5 542 554,0 ming so'm, rivojlantirish jamg'armasi hisobidan 13 947,6 ming so'm, ilmiy loyiha mablag'lari hisobidan 26 559,9 ming so'm.

Budjet mablag'lari hisobidan boshqaruv xodimlariga 127 628,1 ming so'm, professor o'qituvchilarga 2 995 587,3 ming so'm, xizmat ko'rsatuvchi xodimlarga 24 805,9 ming so'm, o'quv yordamchi xodimlarga 26 315,6 ming so'm ish haqi va unga tenglashtirilgan to'lovlar hisoblangan.

O'qitishning to'lov kontrakt shakli mablag'lari hisobidan boshqaruv xodimlariga 256 086,9 ming so'm, professor o'qituvchilarga 3 929 169,0 ming so'm, xizmat ko'rsatuvchi xodimlarga 1 037 005,8 ming so'm, o'quv yordamchi xodimlarga 320 291,9 ming so'm ish haqi va unga tenglashtirilgan to'lovlar hisoblangan.

Ushbu hisoblangan ish haqi to'lovlari hisobidan jami xodimlarga hisoblangan ish haqi va unga tenglashtirilgan to'lovlar tarkibi tahlil qilinganda xodimlarga mehnat ta'tili uchun budjet mablag'lari hisobidan 337 542,8 ming so'm, kontrakt mablag'lari hisobidan 341 425,4 ming so'm. Homiladorlik ta'tili uchun budjet mablag'lari hisobidan 46 248,5 ming so'm, kontrakt mablag'lari hisobidan 9 055,51 ming so'm. Ustama to'lovlar uchun budjet mablag'lari hisobidan 36 407,9 ming so'm, kontrakt mablag'lari hisobidan 114 233,1 ming so'm. Moddiy rag'batlantirish uchun budjet mablag'lari hisobidan 236 618,5 ming so'm, kontrakt mablag'lari hisobidan 362 678,8 ming so'm, rivojlantirish jamg'armasi mablag'lari hisobidan 11 263,8 ming so'm. Moddiy yordam uchun rivojlantirish jamg'armasi mablag'lari hisobidan 2 683,8 ming so'm, kontrakt mablag'lari hisobidan 2 865,3 ming so'm. Kompensatsiya to'lovlar uchun budjet mablag'lari hisobidan 88 924,1 ming so'm, kontrakt mablag'lari hisobidan 236 701,1 ming so'm hisoblangan.

Universitet balansida bo'lgan asosiy vositalarning yil boshida qoldiq qiymati 3 725 019,4 ming so'mni tashkil etib, jumladan budjet mablag'lari hisobidan 743 547,2 ming so'mni, budjetdan tashqari mablag'lar hisobidan 2 981 472,2 ming so'mni, 2016-yilning 1-yanvar holatiga asosiy vositalar qayta baholangandan so'ng 3 929 650,2 ming so'mni tashkil qilgan.

Yil davomida 237 262,2 ming so'mlik asosiy vositalar institut balansiga qirim qilingan, jumladan 75 646,8 ming so'mlik kompyuter (monoblok) jihozlari, 23 360,0 ming so'mlik konditsionerlar, 27 780,0 ming so'mlik mebel jihozlari, 8 938,0 ming so'mlik video kuzatuv uskunolari, Farg'ona viloyatida bo'lib o'tgan "Universiada 2016" musobaqasida sovg'a qilingan 33 384,0 ming so'mlik "Damas" rusumli avtomobili va Madaniyat va sport ishlari vazirligi tomonidan Mustaqillik shox ko'chasi 71 uyda joylashgan bino tegishli hududi bilan birga qiymati 68 153,4 ming so'mlik o'quv binosi va boshqalar institut balansiga qabul qilingan.

Umumiy qiymati 294 502,9 ming so'mlik moddiy va ma'naviy yaroqsiz holga kelib qolgan, to'liq eskirgan asosiy vositalar hisobdan chiqarilgan bo'lib, jumladan 34 393,6 ming so'mlik 2012-yilda ishlab chiqarilgan to'liq eskirgan "Damas" rusumli avtomobili, Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi O'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi markazi Idoraviy metrologik nazorat xizmati xulosasi bilan 71 237,5 ming so'mlik va institutning 2015-yil 16-noyabrdagi 309-sonli buyrug'i asosida tuzilgan komissiya a'zolari xulosasi bilan 44 634,8 ming so'mlik, tekshiruv natijasida aniqlangan kamomad 1 401,2 ming so'mlik asosiy vositalar va boshqalar hisobdan chiqarilgan.

Yil oxiriga kelib universitet balansidagi asosiy vositalar qoldig'i 4 096 451,1 ming so'mni tashkil etib, jumladan budjet mablag'lari hisobidan 1 032 491,3 ming so'm, budjetdan tashqari mablag'lar hisobidan 3 063 959,8 ming so'mni tashkil etdi.

Tovar moddiy boyliklar 2016-yil boshiga qoldiq 433 567,3 ming so'mni, jumladan budjet mablag'lari hisobidan 79 927,8 ming so'm, budjetdan tashqari mablag'lar hisobidan 353 639,5 ming so'mni tashkil qilgan.

Umumiy qiymati 252 971,6 ming so'mlik tovar moddiy boyliklar institut balansiga qabul qilingan bo'lib, jumladan "Kumushkon sport

bazasi" uchun 30 380,0 ming so'mlik quvurlar, talabalar turar joylari uchun 71 900,0 ming so'mlik o'rin ko'rpa va jildlar va boshqalar kirim qilingan.

Universitet ehtiyoji uchun to'liq sarflangan umumiy qiymati 186 222,5 ming so'mlik tovar moddiy boyliklar hisobdan chiqarilgan bo'lib, shundan institutning 2015-yil 16-noyabrdagi 309-sonli buyrug'i asosida tuzilgan komissiya a'zolari xulosasi bilan 184 987,0 ming so'mlik, tekshiruv natijasida aniqlangan kamomad bo'yicha 1 235,5 ming so'mlik tovar moddiy boyliklar va boshqalar hisobdan chiqarilgan.

Yil oxiriga kelib universitet balansidagi tovar moddiy boyliklar qoldig'i 500 316,3 ming so'mni, jumladan budjet mablag'lari hisobidan 121 599,1 ming so'mni, budjetdan tashqari mablag'lar hisobidan 378 717,2 ming so'mni tashkil etdi.

2019-yilning 1-yanvar holatiga universitet bilan tashkilotlar o'rtasida debitor qarzlar 52 159,9 ming so'mni, kreditor qarzlar esa 78 443,8 ming so'mni tashkil etgan bo'lsa yil yakunlariga kelib debitor qarzlar 40 930,5 ming so'mni, kreditorlik qarzlar esa 176 422,6 ming so'mni tashkil etdi.

Universitet bo'yicha bino va inshootlarni joriy ta'mirlash ishlariga 2016-yilda jami 381 236,7 ming so'm, jumladan budjet mablag'lari hisobidan 36 634 ming so'm, budjetdan tashqari mablag'lar hisobidan 344 602,7 ming so'm sarflangan. Kapital ta'mirlash ishlari uchun budjetdan tashqari mablag'lar hisobidan 1 302 224,6 ming so'm mablag' sarflangan.

Internet tizimi uzluksizligi ta'minlandi va jami 34 649,2 ming so'm, jumladan budjet mablag'lari hisobidan 15 000,0 ming so'm, budjetdan tashqari mablag'lar hisobidan 19 649,2 ming so'm sarflandi.

O'qish jarayoni bilan bog'liq bo'lgan suzish havzalari, yugurish yo'laklari va inshootlarni ijaraga olish bo'yicha jami 61 562,0 ming so'm, jumladan budjet mablag'lari hisobidan 7 000,0 ming so'm, o'qitishning to'lov kontrakt shakli hisobidan 48 804,0 ming so'm, rivojlantirish jamg'armasi hisobidan 5 858,0 ming so'm mablag' sarflandi va uzluksizligi ta'minlandi.

O'zbekiston davlat jismoniy tarbiya va sport universitetida joriy yilda chet el loyihalari bo'yicha Yevropa Ittifoqining ERASMUS+ dasturi doirasida 2015-yil uchun e'lon qilingan tanlovi asosida taqdim etilgan "MODEHED – Sport tibbiyoti va jismoniy tarbiya gigiyenasi;

Davolash jismoniy tarbiyasi” (tibbiyotga taalluqli bo‘lmagan oliy o‘quv yurtlari uchun) nomli loyiha tanlovdan o‘tdi va mazkur loyihani bajarishda O‘zbekiston davlat jismoniy tarbiya universitet ham qo‘shildi. Shuningdek, YUNESKO buyurtmasiga muvofiq “Sportda antidoping” mavzuidagi xalqaro loyiha (18500\$) ustida ilmiy-tadqiqot ishlari bajarilmoqda, O‘zbekistonda demokratik va iqtisodiy islohotlarni qo‘llab-quvvatlashga qaratilgan AQSH elchixonasining “Democracy Outreach / Alumni Grants Program” dasturi doirasida bajarilgan S-UZ800-15-GR-103-sonli “English Club for Female Teachers of Uzbek State Institute of Physical Culture” nomli Xalqaro granti (“English Club for Female Teachers of Uzbek State Institute of Physical Culture” Raqami № S-UZ800-15-GR-103;

Mablag‘ miqdori:

5502000,00 so‘m).

Universitetning bir qator professor-o‘qituvchilari Davlat ilmiy-texnika dasturlari doirasida bajarilayotgan ilmiy-tadqiqot ishlarida qatnashib kelmoqda. Jumladan, 2016-yilda 22 ta loyihalar bilan ishtirok etildi. Universitetda quyidagi loyihalar bo‘yicha ilmiy-tadqiqot ishlari olib borilgan:

1. YOA-I-012 “Uzluksiz ta’lim yangi avlod o‘quv adabiyotlari va uning elektron darsligini yaratishning metodikasi (O‘qitish texnologiyalari va loyihalashtirish fani misolida)” mavzuidagi 40,0 mln. so‘mlik yosh olimlar amaliy loyihasi.

2. YOA-I-008 “Jismoniy tarbiya va sport sohasida pedagogik kadrlar tizimini boshqarishda innovatsion diagnostikani rivojlantirish mexanizmini ishlab chiqish va monografiya chop etish” mavzuidagi 20,0 mln. so‘mlik yosh olimlar amaliy loyihasi.

Shuningdek universitet kafedralari tomonidan sport tashkilotlari olib borilayotgan hamkorlik aloqalari doirasida 2019-yilda 2 ta xo‘jalik shartnomalari tuzilgan.

1. O‘zbekiston eshkak eshish federatsiyasi bilan Suv sport turlari nazariyasi va uslubiati o‘rtasida “Провести экспериментальные технико-тактические исследования, а также дать рекомендации по отбору для

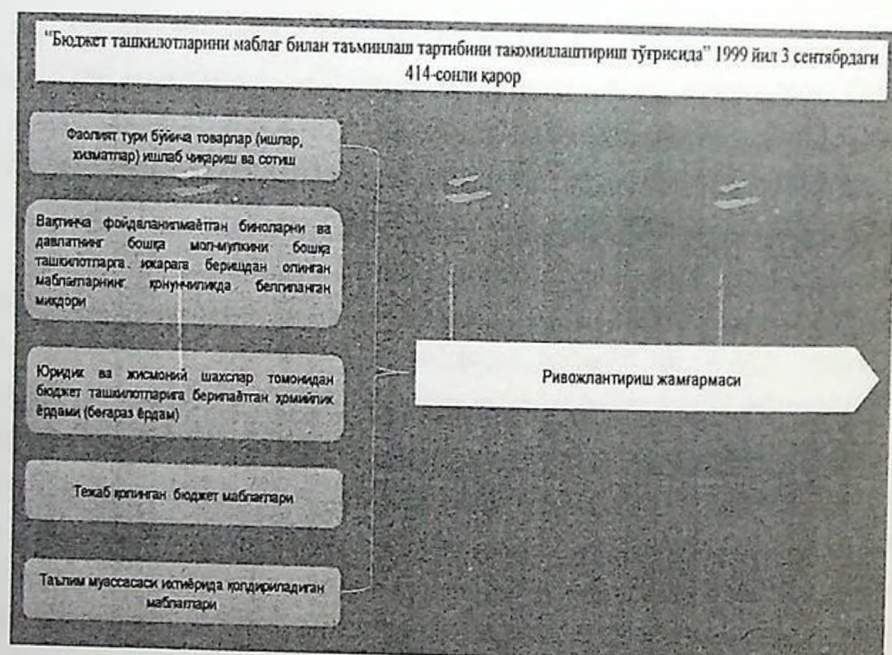
занятий гребными видами спорта в различных учебно-тренировочных группах” mavzusida 5 mln. soʻmlik xoʻjalik shartnomasi doirasida belgilangan ishlar bajarilgan.

2. Respublika Olimpiya Zaxiralari kolleji bilan “Oʻzbek va chet tillari” kafedrası dotsenti v.b. X.Axmedova rahbarligida “Sport atamaları” lugʻatini tayyorlab nashr etish (880000soʻm).

Oʻzbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 1999-yil 3-sentabrdagi 414-sonli “Budjet tashkilotlarini mablagʻ bilan taʼminlash tartibini takomillashtirish toʻgʻrisida”gi qaroriga muvofiq budjet tashkilotini rivojlantirish fondi rejaga muvofiq budjetdan moliyalashtirish hisobiga tushgan va hisobot choragining soʻnggi ish kuni oxirida budjet tashkilotining hisobvaragʻida qolgan tejab qolingani (foydalanilmagan) mablagʻlar (kapital qoʻyilmalarni moliyalashtirish uchun koʻzda tutilgan mablagʻlar bundan mustasno), budjet tashkilotining faoliyati turiga muvofiq mahsulot(ish, xizmat, jismoniy tarbiya va sogʻlomlashtirish xizmat) lar ishlab chiqarish va sotishdan olingan daromadlar, davlatning vaqtincha foydalanilmayotgan binolari va mol-mulkini boshqa tashkilotlarga ijaraga berishdan olingan mablagʻlarning 50 foizi hamda yuridik va jismoniy shaxslar tomonidan budjet tashkilotiga berilayotgan homiylik (begʻaraz) yordami hisobiga shakllantiriladi.

Oʻzbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 1999-yil 3-sentabrdagi 414-sonli “Budjet tashkilotlarini mablagʻ bilan taʼminlash tartibini takomillashtirish toʻgʻrisida”gi qaroriga muvofiq rivojlantirish jamgʻarmasi fondini shakllantirish quyidagi 5.1-rasmda aks ettirilgan.

Faoliyat turi boʻyicha mahsulot(ish, xizmat, jismoniy tarbiya va sogʻlomlashtirish xizmat) lar ishlab chiqarish va sotishdan, davlatning vaqtincha foydalanilmayotgan binolari va mol-mulkini boshqa tashkilotlarga ijaraga berishdan hamda yuridik va jismoniy shaxslar tomonidan budjet tashkilotiga berilayotgan homiylik (begʻaraz) yordamidan qoʻshimcha daromad olayotgan budjet tashkilotlari 2018-yil oxirigacha Davlat budjetiga undiriladigan soliqlar va yigʻimlarning barcha turlaridan ozod qilingan. Shu munosabat bilan boʻshab qolgan mablagʻlar budjet tashkilotining moddiy-texnika va ijtimoiy bazasini hamda xodimlarini moddiy ragʻbatlantirishga yoʻnaltiriladi.

5.1-rasm. "Budjet tashkilotlarini mablag' bilan ta'minlash tartibini takomillashtirish to'g'risida"gi qaror

Bunda shuni hisobga olish kerakki, I guruh "Ish haqi va unga tenglashtirilgan to'lovlar" bo'yicha tejalgan, uning chorakdagi oxirgi oyning ikkinchi yarmiga tegishli mehnat haqini to'lash uchun moliyalashtirilgan mablag'lar, moliyalashtirilmaganligi sababli yoki budjet mablag'lari bo'yicha talab qilib olgunga qadar asosiy depozit hisob varag'idagi mablag'ning etmaganligi sababli olinmagan deponent qilingan mehnat haqi va stipendiyalar hamda nafaqalarning summolari tejalgan summa deb hisoblanmaydi va budjet tashkilotini rivojlantirish fondi-budjetdan tashqari mablag'lar bo'yicha talab qilib olgunga qadar depozit hisob varag'iga o'tkazilmaydi. II guruh "Ish beruvchilarning ajratmalari" bo'yicha hisoblangan, lekin o'tkazib berilmagan mehnat haqiga hisoblanishlar, hisoblangan, lekin to'lanmagan pensiyalar, vaqtincha mehnatga qobiliyatsizligi bo'yicha, bola tug'ilganda beriladigan va vafot etganda beriladigan nafaqalar summolari, budjet tashkilotlarini rivojlantirish fondi-budjetdan tashqari mablag'lar bo'yicha talab qilib olgunga qadar depozit hisob varag'iga o'tkazilmaydi. Chorakning oxirgi ish kuni tejalgan summalar budjet tashkilotini rivojlantirish fondi-budjetdan tashqari mablag'lar bo'yicha talab qilib olgunga qadar depozit hisob varag'iga o'tkaziladi.

Budjet tashkilotini rivojlantirish fondi mablag'lari faqat avvalo mavjud kreditor qarzlarini to'lashga, budjet tashkilotining moddiy-texnika bazasini mustahkamlash va ijtimoiy rivojlantirish tadbirlariga va budjet tashkilotining xodimlarini moddiy rag'batlantirishga xarajat qilinadi. Budjet tashkilotida muddati o'tkazib yuborilgan kreditorlik qarzi bo'lsa, budjet tashkilotini rivojlantirish fondi mablag'lari tejab qolingan budjet mablag'lari doirasida ushbu qarzni to'lashga (mahsulot (ish, xizmat, jismoniy tarbiya va sog'lomlashtirish xizmat) lar ishlab chiqarish va sotish bo'yicha jami xarajatlar o'rni qoplangandan so'ng) xarajat qilinadi.

Kreditor qarz budjet tashkilotining xarajatlari vaqtincha yetarli miqdorda moliyalashtirilmaganligi munosabati bilan paydo bo'lgan taqdirda, kreditorlik qarzining budjet tashkilotini rivojlantirish fondi mablag'lari hisobidan to'langan miqdori joriy moliya yiliga belgilangan xarajatlar limiti doirasida budjetdan qoplanadi. Vaqtincha to'la moliyalashtirilmaganligi natijasida budjet mablag'lari bo'yicha talab qilib olgunga qadar asosiy budjet depozit hisob varag'ida mablag' bo'lmaganda, budjet mablag'lari bo'yicha talab qilib olgunga qadar asosiy depozit hisob varag'idagi mablag'lar hisobidan keyinchalik to'ldirilishini hisobga olingan holda, budjet hisobidan qilinadigan xarajatlar budjet tashkilotini rivojlantirish fondi-budjetdan tashqari mablag'lar bo'yicha talab qilib olgunga qadar depozit hisob varag'idagi mablag'lar hisobidan ham qilinishi mumkin.

Budjet bo'yicha kreditorlik qarzlarini uzish uchun budjet tashkilotini rivojlantirish fondi-budjetdan tashqari mablag'lar bo'yicha talab qilib olgunga qadar depozit hisobvarag'ining mablag'lari hisobidan mablag'lar o'tkazishga tayyorlangan to'lov topshiriqlarining "To'lov maqsadi" ustunida quyidagi "Xarajatlarning budjet qismi bo'yicha kreditorlik qarzlarini to'lash summasi o'tkazilmoqda" degan yozuv qilinadi.

Agar kreditorlik qarzlari budjet tashkilotining xarajatlar smetasiga ilovada nazarda tutilgan tegishli xarajatlar to'lanmaganligi va (yoki) xarajatlarning qaysi guruhi bo'yicha belgilangan limitlarning oshib ketganligi munosabati bilan paydo bo'lgan bo'lsa, to'liq hajmda budjetdan moliyalashtirilgan taqdirda, budjet tashkilotini rivojlantirish fondi mablag'lari (mahsulot(ish, xizmat, jismoniy tarbiya va sog'lomlashtirish xizmat) lar ishlab chiqarish va sotish bo'yicha jami xarajatlar o'rni qoplangandan so'ng) avvalo xarajatlarning to'lanmagan qismi va

belgilangan limitlarning ortib ketgan miqdori doirasida kreditorlik qarzlari uzishga yo'naltiriladi.

Budjet tashkilotida kreditorlik qarzlari mavjud bo'lmasa yoxud ular qonunda belgilangan doirada va tartibda to'langan bo'lsa, budjet tashkilotini rivojlantirish fondi mablag'larining qolgan qismi (homiylilik, beg'araz yordam summasi bundan mustasno):

tushgan barcha mablag'larning kamida 75 foizi (tibbiyot muassasalarida – 50 %) mahsulot(ish, xizmat, jismoniy tarbiya va sog'lomlashtirish xizmat) larni ishlab chiqarish va sotish bo'yicha jami xarajatlarni qoplashga va moddiy-texnika bazani mustahkamlashga va tushgan barcha mablag'larning ko'pi bilan 25 foizi (tibbiyot muassasalarida – 50%) ijtimoiy himoyalash bo'yicha tadbirlarga va budjet tashkilotining xodimlarini moddiy rag'batlantirishga xarajat qilinadi.

Yuridik va jismoniy shaxslar tomonidan budjet tashkilotiga ko'rsatilgan homiylilik (beg'araz) yordamidan olingan mablag'larning barcha summasi, agar homiy bilan maxsus o'zgacha hol kelishilmagan bo'lsa, moddiy-texnika bazani mustahkamlashga xarajat qilinadi¹⁴

5.2. Davlatga qarashli sport tashkilotlari moliyaviy ta'minotini mustahkamlashning istiqbolli strategik yo'llari

Prezidentimizning 2017-yil 20-apreldagi "Oliy ta'lim tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori Harakatlar strategiyasida belgilangan vazifalarni hayotga tatbiq etish yo'lidagi muhim qadam bo'ldi. Mazkur hujjatga binoan, oliy ta'lim tizimini 2017-2021-yillarga mo'ljallangan kompleks rivojlantirish dasturi tasdiqlandi. OTM moddiy-texnika bazasini mustahkamlash bo'yicha xarajat ko'rsatkichlari 2017-yildan 2021-yilgacha ishlab chiqilgan. Bu xarajatlar 5 yilga 1711214,8 mln. so'mni tashkil qilgan bo'lib, bular o'quv-laboratoriyalar, sport zallari va talabalar turar joylarini qurish, rekonstruksiya va kapital ta'mirlashga 1217825,8 mln. so'm, o'quv-laboratoriyalar, sport zallari va talabalar turar joylarini jihozlashga 313058,6 mln. so'm, hamkorlikda foydalaniladigan OTMlararo laboratoriyalar yaratishga 38 618,0 mln. so'm va axborot texnologiyalarni rivojlantirishga 107 580,3 mln. so'm rejalashtirilgan. Bu quyidagi 5.3-jadvalda o'z aksiga ega.

OTM moddiy-texnik bazasini mustahkamlash bo'yicha oliy ta'lim muassasalarini 2017-2021-yillar kesimida qamrab olinishi quyidagi 5.4-jadvalda ko'rsatilgan.

5.4-jadval

[illegible]

Oliy ta'lim muassasalari pedagog kadrlarini rag'batlantiruvchi Rektor jamg'armasini tuzish va undan pedagogning o'quv jarayoniga qo'shgan aniq hissasi va kasbiy mahorati, yuqori ta'lim sifati uchun hamda tarbiya jarayonidagi samarali ishtirokiga qarab oylik maoshining 40 foizigacha ustama to'lash quyidagi 5.5-jadvalda ifodalangan.

5.5-jadval

16

Олий таълим муассасалари уқитувчиларини рағбатлантириш тизимини такомиллаштириш

Олий таълим муассасалари педагог кадрларини рағбатлантирувчи Ректор жамғармасини тuzиш ва ундan педагогнинг о'quv жараёнига қo'shган аниқ ҳиссаси ва касбий маҳорати, юқори таълим сифати учун ҳамда тарбия жараёнидаги самарали иштирокига қараб ойлик маошининг 40 фоизигача устамo тупoш.

Хўлат

Олий таълим муассасалари педагог кадрларини рағбатлантирувчи Ректор жамғармасини тuzиш ва ундan педагогнинг о'quv жараёнига қo'shган аниқ ҳиссаси ва касбий маҳорати, юқори таълим сифати учун ҳамда тарбия жараёнидаги самарали иштирокига қараб ойлик маошининг 40 фоизигача устамo тупoш.

Даргоҳи	Теклаф		Ойлик маошининг оқшаб		Даргоҳи ҳақиқатан қўллаб-қувватлаётган оқшаб (сўраш/сўраш)	
	Базавий лавозим	Ректор жамғармаси оқшаб 20-48 та устамo	Бир ойлик маош	сўраш	маҳорати	
Профессор, фан доктори	2401,2	904,6	3446,7	308,9	1,10	1307,7
Доцент, фан номзода	2171,6	688,6	3040,2	280,1	1,14	602,3
Катта ўқитувчи, фан номзода	1911,0	573,4	2484,9	66,1	1,05	420,9
Катта ўқитувчи, илмий дарахона	1911,0	477,6	2388,4	104,0	1,11	331,0
Ўқитувчи, илмий дарахона	1714,0	343,5	2057,9	66,1	1,06	

Лаёзими	Сони	Лаёзими	Сони
Профессор, фан доктори	1 423	2176,0	555,7
Доцент, фан номзода	4 919	2010,7	308,4
Катта ўқитувчи, фан номзода	1 387	1911,4	289,1
Катта ўқитувчи, илмий дарахона	4 090	1911,4	191,0
Ўқитувчи (асосан)	11 640	1622,3	

Бир баъзан қўйилган шарт шарт — 3,2 млрд. сум, шу шумладан бундан ҳисобаб — 31,6 млрд. сум

Бир билим қўйиш ва ҳаракати - 93,2 млрд. сўм, шу туғрисида бюджет ҳисобидан - 31,6 млрд. сўм

Олий таълим муассасалари педагог кадрларини рағбатлантириш тизимини такомиллаштириш			
Даргоҳи	Сони	Базавий лавозим	Ўқитувчи (сўраш/сўраш)
Профессор, фан доктори	1 423	2176,0	555,7
Доцент, фан номзода	4 919	2010,7	300,4
Катта ўқитувчи, фан номзода	1 387	1911,4	289,1
Катта ўқитувчи, илмий дарахона	4 090	1913,4	191,0
Ўқитувчи (ассистент)	11 640	1822,3	

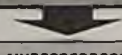
Bu bo'yicha O'zbekiston Respublikasi Prezidentining qarorlari, Vazirlar Mahkamasining qarorlari loyihasi tayyorlangan.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг қарорлари лойиҳаси:

«Республика олий таълим муассасалари профессор-ўқитувчилар таркиби меҳнатига ҳақ тўлаш тизимини келгусида янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида»

Вазирлар маҳкамаси қарорлари лойиҳаси:

«Республика олий таълим муассасалари ходимлари меҳнатига ҳақ тўлашнинг такомиллаштирилган тизимини тасдиқлаш тўғрисида»ги 2008 йил 1 августдаги 164-сон қарорига ўзгартириш киритиш тўғрисида»;

5.2-rasm. Qarorlar loyihasi

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 3-iyundagi PQ 3031-sonli "Jismoniy tarbiya va ommaviy sportni yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Qaroriga asosan 2017-2021-yillarda O'zbekiston Respublikasida jismoniy tarbiya va ommaviy sportni yanada rivojlantirish dasturida quyidagicha tartibda O'zDJTSU moddiy-texnika bazani mustahkamlash, ularni zamonaviy sport uskunolari va anjomlari bilan ta'minlash, xususiy sektorni rivojlantirish bo'yicha mablag'lar sarf etilishi rejalashtirilgan.

5.6-jadval

T/r	Amalga oshiriladigan tadbirlar	Bajar-ish muddati	Ijro uchun mas'ullar	Moliya-lashtirish manba-lari	Taqdim etiladigan hujjat shakli, amalga oshirish mexanizmi, kutilayotgan natija
II. Jismoniy tarbiya va sport bo'yicha zamonaviy sport komplekslarini qurish, mavjud moddiy-texnika bazani mustahkamlash, ularni zamonaviy sport uskunolari va anjomlari bilan ta'minlash, xususiy sektorni rivojlantirish					
19.	O'zbekiston davlat jismoniy tarbiya va sport universitetining moddiy-texnika bazasini yanada mustahkamlash	2018-yil I chorak	Jismoniy tarbiya va sport davlat qo'mitasi, Moliya vazirligi, Iqtisodiyot vazirligi, Toshkent shahri hokimligi	Ta'lim va tibbiyot muassasalarini moddiy-texnika bazasini rivojlantirish jamg'armasi	Vazirlar Mahkamasining qarori loyihasi. O'zbekiston davlat jismoniy tarbiya va sport universitetining moddiy-texnika bazasi holatini to'liq inventarizatsiyadan o'tkazish asosida unga yotoqxona, oshxona, ixtisoslashtirilgan sport inshoot-lari qurish. Yakuniga yetkazilmagan suzish havzasi va sport o'yinlari zali qurilish va ta'mirlash ishlarini yakunlash.

20.	O'zbekiston davlat jismoniy tarbiya va sport universitetining uchinchi binosini	2018-2019-yillar	Jismoniy tarbiya va sport davlat qo'mitasi, Moliya vazirligi, Iqtisodiyot vazirligi, Toshkent shahri hokimligi	Ta'lim va tibbiyot muassasalarini moddiy-texnika bazasini rivojlan-tirish jamg'ar-masi, O'zbekis-ton davlat jismoniy tarbiya instituti mablag'-lari	Investitsiya dasturiga kiritish. O'zbekiston davlat jismoniy tarbiya va sport universitetining binosini rekonstruksiya qilish, talabalarga qo'shimcha shart-sharoitlar yaratish, jismoniy tarbiya va sport mutaxassislarini tayyorlash.
-----	---	------------------	--	---	---

5.3. Sport muassasalarining faoliyatini samaradorligini baholashda kadrlarning roli

O'zbekiston Respublikasi sport rivojlantirish vazirligi tizimidagi sport ta'lim muassasalarining faoliyati samaradorligini baholashda kadrlarning roli kattadir.

Vazirlik tizimidagi bolalar va o'smirlar sport maktabi, ixtisoslashtirilgan bolalar va o'smirlar sport maktabi, olimpiya zaxiralari ixtisoslashtirilgan bolalar va o'smirlar sport maktabi, oliy sport mahorati maktabi, olimpiya zaxiralari kolleji, olimpiya va milliy sport turlari bo'yicha davlat ixtisoslashtirilgan maktab-internati, futbol mahorat maktablari hamda respublika oliy sport mahorati maktablari (keyingi o'rinlarda sport-ta'lim muassasalari deb ataladi) ning faoliyati samaradorligini baholashda tartib belgilangan ya'ni

1. Sport-ta'lim muassasalari orasida sog'lom raqobat muhitini shakllantirish, sport-ta'lim muassasalarining faoliyat darajasi va sifatini oshirish hamda ularning faoliyati samaradorligini aniqlash, sport-ta'lim muassasalarini rag'batlantirish, respublika milliy va hududiy terma jamoalariga nomzodlarni tayyorlash sifatini oshirish.

Quyidagilar esa baholashning asosiy vazifalari hisoblanadi:

- sport-ta'lim muassasalarida olimpiya sport turlari bo'yicha shug'ullanuvchilar sonini oshirish natijasida olimpiya sport turini rivojlantirish;

- sport-ta'lim muassasalarida sport razryadlari va unvonlariga ega bo'lgan sportchilar sonini oshirish natijasida sifatli va iqtidorli sportchilarni tanlash, tayyorlash, seleksiya qilish (saralash) ishlarini tashkil qilish;

- sport-ta'lim muassasalarida faoliyat yuritayotgan trenerlar, metodistlar, shifokorlarning salohiyatini oshirishga erishish;

- sport-ta'lim muassasalarida metodistlar tomonidan o'quv va metodik ishlanmalar sifati sonini oshirish;

- sport-ta'lim muassasalarida ma'naviy-ma'rifiy ishlar samaradorligini yuqori darajaga ko'tarish;

- sport-ta'lim muassasalarining boshqa ta'lim muassasalari bilan hamkorligini oshirishga erishish.

Bolalar va o'smirlar sport maktabi hamda ixtisoslashtirilgan bolalar va o'smirlar sport maktablari faoliyati samaradorligini baholash mezonlari quyidagi jadval asosida amalga oshiriladi (5.7-jadval).

5.7-jadval

Sport maktablari faoliyati samaradorligini baholash mezonlari

T/r	Baholash mezonlari	Ballar taqsimoti	To'plangan ball
I. Moddiy-texnik bazasi mavjudligi va uning holati (umumiy sport turiga nisbatan %)			
1.	Mavjud sport turlari bo'yicha yaratilgan imkoniyat (ijara inobatga olinmaydi) nisbatan	25 — 49 %	2
		50 — 74 %	4
		75 — 100 %	6
	Sport inshootlari	Sport inshooti pasporti raqami va amal qilish muddati	2
		oxirgi 3 yilda ta'mirlanganligi	4
	Sport jihoz va anjomlari mavjudligi	30 — 50%	1
		51% — 75 %	4
		76% — 100%	6

	(me'yorlar bo'yicha)			
II. Sport turlarining mavjudligi (umumiy sport turi soniga nisbatan %)				
2.	Olimpiya sport turlari	55 — 70%	1	
		71 — 85%	2	
		86 — 100%	3	
III. Sportchilar kontingenti (mavjud sport turlari soniga nisbatan %)				
3.	Hududda yashaydigan o'quvchi-yoshlarga nisbatan sport maktabiga jalb qilingan yoshlar soni	5%	1	
		10%	2	
		15% va yuqori	4	
	O'quv yilida saqlab qolingan sportchilar soni	55 — 70%	1	
		71 — 85%	2	
		86 — 100%	3	
IV. Sport razryadlarining bajarilishi (umumiy sportchilar soniga nisbatan %)				
4.	III razryad (yoshlar)	10 — 20%	0,5	
		30 — 40%	1	
		50 — 60 %	1,5	
		70 — 80%	2	
		90 — 100 %	2,5	
	II razryad (yoshlar)	10 — 20%	1	
		30 — 40%	1,5	
		50 — 60 %	2	
		70 — 80%	2,5	
		90 — 100 %	3	
	I razryad (yoshlar)	10 — 20%	1,5	
		30 — 40%	2	
		50 — 60 %	2,5	
		70 — 80%	3	
		90 — 100 %	3,5	
	III razryad (kattalar)	10 %	2	
		20%	2,5	
		30 %	3	
		40 %	3,5	
		50 %	4	
		60 %	4,5	
70 %		5		
80 %		5,5		

		90 %	6	
		100 %	6,5	
	II razryad (kattalar)	10 %	2,5	
		20%	3	
		30 %	3,5	
		40 %	4	
		50 %	4,5	
	I razryad (kattalar)	10 %	3	
		20%	3,5	
		30 %	4	
		40 %	4,5	
		50 %	5	
	Sport ustaligiga nomzod	10 %	3,5	
		20%	4	
		30 %	4,5	
		40 %	5	
		50 %	5,5	
	Sport ustasi	10 %	4	
		20%	4,5	
		30 %	5	
		40 %	5,5	
		50 %	6	
	Respublika terma jamoasi tarkibi (asosiy va zaxira) ga qabul qilingan sportchilar	10 %	2	
		20%	2,5	
		30 %	3	
		40 %	3,5	
		50 %	4	
	Sportchilarni tizimli ravishda keyingi sport-ta'lim muassasasiga (BO'SMdan-IBO'SMga, IOZSM, IOZMIga) o'tkazish.	10 %	2	
		20%	2,5	
		30 %	3	
		40 %	3,5	
		50 %	4	

V. Trenerlar salohiyati
(trenerlarning umumiy soniga nisbatan %)

5.	Oliy ma'lumotli (soha bo'yicha)	10 — 20 %	1	
		21 — 40 %	1,5	
		41 — 60 %	2	
		61 — 80 %	2,5	
		81 — 100 %	3	
	Oliy toifali	10 — 20 %	1	
		21 — 40 %	1,5	

		41 — 60 %	2	
		61 — 80 %	2,5	
		81 — 100 %	3	
	Davlat mukofoti bilan taqdirlanganlar (xizmat ko'rsatgan murabbiy va shu kabilar)	5 — 20 %	1	
		21 — 40 %	1,5	
		41 — 60 %	2	
		61 — 80 %	2,5	
		81 — 100 %	3	

VI. Metodistlar
(metodistlarning umumiy soniga nisbatan %)

6.	Oliy ma'lumotli	5 — 20 %	1	
		21 — 40 %	1,5	
		41 — 60 %	2	
		61 — 80 %	2,5	
		81 — 100 %	3	
	Oliy toifali	5 — 20 %	1	
		21 — 40 %	1,5	
		41 — 60 %	2	
		61 — 80 %	2,5	
		81 — 100 %	3	

VII. Yil davomida erishilgan sport natijalari (medallar hisobida)
(% umumiy sportchilar soniga nisbatan nufuzli sport tadbirlari inobatga olingan holda aniqlanadi)

7.	Tuman (shahar) birinchiligi	bronza	55 — 70	0,5	
			71 — 85	1	
			86 — 100	1,5	
		kumush	55 — 70	1	
			71 — 85	1,5	
			86 — 100	2	
		oltin	55 — 70	1,5	
			71 — 85	2	
			86 — 100	2,5	
	Hududiy (Qoraqalpog'iston Respublikasi, viloyatlar va Toshkent shahri) chempionati	bronza	55 — 70	1	
			71 — 85	1,5	
			86 — 100	2	
		kumush	55 — 70	1,5	
			71 — 85	2	
			86 — 100	2,5	
		oltin	55 — 70	2	
			71 — 85	2,5	
			86 — 100	3	
	Respublika chempionati	bronza	5 — 10 %	2	
			11 — 25 %	2,5	

		kumush	26 — 50 %	3	
			5 — 10 %	2,5	
			11 — 25 %	3	
			26 — 50 %	3,5	
		oltin	5 — 10 %	3	
			11 — 25 %	3,5	
			26 — 50 %	4	
			Xalqaro musobaqalar	bronza	1 — 5 %
	6 — 10 %	4			
	11 — 20 %	4,5			
	kumush	1 — 5 %		4,5	
		6 — 10 %		5	
		11 — 20 %		5,5	
	oltin	1 — 5 %	5		
6 — 10 %		5,5			
11 — 20 %		6			
VIII. Shifokorlarning salohiyati (umumiy songa nisbatan %)					
8.	Oliy toifali	10 — 20 %	0,5		
		21 — 40 %	1		
		41 — 60 %	1,5		
		61 — 80 %	2		
		81 — 100 %	2,5		
IX. Qayta tayyorlash va malaka oshirish (umumiy songa nisbatan %)					
9.	Trenerlar	10 — 20 %	0,5		
		21 — 40 %	1		
		41 — 60 %	1,5		
		61 — 80 %	2		
		81 — 100 %	2,5		
	Metodistlar	10 — 20 %	0,5		
		21 — 40 %	1		
		41 — 60 %	1,5		
		61 — 80 %	2		
		81 — 100 %	2,5		
	Shifokorlar	10 — 20 %	0,5		
		21 — 40 %	1		
		41 — 60 %	1,5		
		61 — 80 %	2		
		81 — 100 %	2,5		

X. O'quv-metodik ta'minot va nashr ishlari (o'quv-metodik qo'llanma, tavsiyanoma va boshqa nashr ishlari)				
10.	Metodik-tavsiyanoma uchun	Hammuallif	2	
		Yakka muallif	4	
	Metodik-qo'llanma uchun	Hammuallif	3	
		Yakka muallif	6	
	O'quv qo'llanmasi uchun	Hammuallif	5	
		Yakka muallif	10	
XI. Boshqa ta'lim muassasalari bilan o'zaro hamkorlik				
11.	Hamkorlik to'g'risidagi shartnomalar va bitimlarning mavjudligi		4	
XII. Madaniy-ma'rifiy va ommaviy sport tadbirlari (reja asosida)				
12.	Tadbirlar tashkil etilganligi		2	

Izoh. Sport maktablarining faoliyati o'quv yili bo'yicha reytingi umumiy 110 ball asosida aniqlanadi: "55-77" ball — qoniqarli, "78-93" ball — yaxshi, "93-110" ball — a'lo.

Budjet tashkilotlarida barcha xarajatlar davlat budjeti mablag'lari hisobidan qoplanadi. Ammo ayrim tadbirlarni moliyalashtirish uchun budjetdan tashqari mablag'lar foydalaniladi, ya'ni bular davlat budjeti mablag'lari hisobidan emas, balki boshqa manbalar hisobidan tashkil etiladigan mablag'lardir.

Budjetdan tashqari mablag'lar jumlasiga maxsus mablag'lar, topshiriqlar bo'yicha summalar va depozit summalar kiradi.

Maxsus mablag'lar — bu budjet tashkilotlariga tegishli binolardan, xonalardan, korxonalardan va yordamchi xo'jaliklardan, inventarlardan va uskunalaridan foydalanish va ishlatish natijasida paydo bo'lgan budjet tashkiloti daromadlarining summasidir.

Topshiriqlar bo'yicha summalar ayrim topshiriqlarni bajarish uchun boshqa tashkilotlardan budjet tashkilotiga kelib tushgan mablag'lardir. Bularga, masalan, o'quv yurtlarini tugatib ish joyiga yuborilgan yosh mutaxassislarga to'lash uchun tashkilotlardan olingan summalar, korxonalardan o'qishga yuborilgan talabalarga ular hisobidan stipendiya to'lash uchun olingan summalar, boshqa tashkilotlardan, ular uchun uskunalar, adabiyotlar va boshqa shunga o'xshashlarni sotib olish uchun olingan summalar kiradi.

VI BOB. DAVLATGA QARASHLI SPORT TASHKILOTLARINING XARAJATLARINI TASDIQLANGAN SMETA ASOSIDA MOLIYALASHTIRISH TARTIBI

REJA:

6.1. Davlat va nodavlat oliy ta'lim sport muassasalari xarajatlarining moliyaviy manbalari va ulardan foydalanish samaradorligining amaldagi holati.

6.2. Sport sohasida nodavlat oliy ta'lim muassasalari faoliyatini tashkil etish va uning konseptual asoslari

6.3. Davlat va nodavlat oliy ta'lim muassasalarini shakllanishidagi o'xshashliklar va ularning moliyaviy ta'minotini mustahkamlashning istiqbolli strategik yo'llari.

6.1. Davlat va nodavlat oliy ta'lim sport muassasalari xarajatlarining moliyaviy manbalari va ulardan foydalanish samaradorligining amaldagi holati

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev Oliy majlisga yo'llagan Murojaatnomasida 2020-yilni – "Ilm ma'rifat va raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish yili" deb e'lon qilar ekan har bir sohada islohotlarni yanada rivojlantirish ahamiyatiga to'xtalib:

- "Xalqaro tajribani o'rganib, raqobatni olib kirish mumkin bo'lgan monopoliya sohalariga xususiy sektor uchun yo'l ochish va shu orqali raqobat muhitini shakllantirish lozim. Bu borada tabiiy monopoliya va raqobat to'g'risidagi qonunlarni yangilash hamda Iqtisodiyotda raqobat muhitini shakllantirish strategiyasini ishlab chiqish talab etiladi. Har bir sohada budget mablag'larining maqsadli va oqilona sarflanishi ustidan nazoratni yanada kuchaytirish zarur" deb ta'kidlagan edi [30].

2020-yilning 24-yanvar kuni O'zbekiston Prezidenti "O'zbekiston Respublikasida jismoniy tarbiya va sportni yanada takomillashtirish va ommalashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Farmonni imzoladi [2]. Ushbu farmonga asosan aholining uchdan bir qismini jismoniy tarbiya va sportga jalb qilish rejalashtirilgan Prezident farmoni bilan 2025-yilga qadar jismoniy tarbiya va sport bilan muntazam shug'ullanadiganlar sonini 30 foizgacha oshirish rejalashtirilgan.

Hujjatda 2025-yilga qadar jismoniy tarbiya va sport bilan muntazam shug'ullanadigan aholi sonini 30 foizga, sport tashkilotlari va muassasalariga jalb qilingan yoshlarni esa 20 foizga etkazish vazifasi qo'yilgan. 2020-yildan boshlab "Toshkent Marafoni" xalqaro marafoni, "Save Aral" ekomarafoni, shuningdek, ralli va motokros bo'yicha sport musobaqalari o'tkaziladi - shu tariqa sport turizmini rivojlantirish rejalashtirmoqda. O'zbekiston milliy terma jamoalari uchun kompleks ilmiy laboratoriyalar yaratiladi, qo'shimcha ravishda sport sohasida samarali tibbiy va farmakologik ta'minot yo'lga qo'yiladi.

1-fevraldan boshlab olimpiya sport turlari bo'yicha respublika sport musobaqalarida doping-testlardan namunalar olish tizimi joriy etilmoqda. Qishki olimpiya sport turlari uchun infratuzilma va professional sportchilarni tayyorlash tizimi yaratiladi. Toshkent viloyatining Bo'stonliq tumanida nufuzli sport musobaqalari uchun O'zbekiston sport delegatsiyalarining Olimpiya tayyorgarligi markazi tashkil etiladi.

Chet ellik sportchilar va muxlislarni O'zbekistonga jalb qilish va sport infratuzilmasidan samarali foydalanish uchun qo'shimcha (elektron bo'lmagan) kirish vizasini Sport Viza joriy etish rejalashtirilgan. Sport sohasida xususiy sektor ishtirokining ko'payishi kutilmoqda, xususan, ular sport tashkilotlarida davlat ulushini kamaytirishi mumkin.

Sportni qo'shimcha moliyalashtirish uchun sport lotereyalari tashkil etiladi. O'zbekiston milliy sport turlarini Osiyo va Olimpiya o'yinlari dasturlariga kiritish uchun targ'ib qilish rejalashtirilgan. Shuningdek, hujjat bilan 2025-yilgacha jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirish konsepsiyasi, uning maqsadli ko'rsatkichlari, "Yo'l xaritasi" va respublika shaharlarini ustuvor, istiqbolli va rivojlanayotgan sport turlariga ixtisoslashtirish ro'yxati tasdiqlandi.

Maktablar va universitetlar sportga yosh sportchilarni tanlash uchun kamida bitta ustuvor sport turiga ixtisoslashgan bo'ladi. Iqtidorli sportchi yoshlar to'rt bosqichli tizim asosida tanlanadi:

tashkilot - shahar - viloyat - respublika. Ichki ishlar organlari profilaktika inspektorlarining jamoat tartibini saqlash bo'yicha yordamchilari birlashtirilgan hududlarda aholini sportga jalb qilish uchun javobgardirlar.

2020-yilda Moliya vazirligi bo'ysunuvchi sport maktablari va kollejlarining o'quv xonalari, laboratoriyalari va yotoqxonalari jihozlash uchun Sport vazirligiga 50 milliard so'm ajratadi. Jismoniy tarbiya, dam olish va sport inshootlarini qurish bo'yicha loyihalarni moliyalashtirish uchun 200 million yevro kredit jalb qilish rejalashtirilgan, shu jumladan 2020-yilda 50 million yevro.

Bundan tashqari, farmonda har bir sport turi bo'yicha sport inshootlarining namunaviy loyihalarini ishlab chiqish va tasdiqlash, shuningdek, sportning ovqatlanish bo'yicha mutaxassisi, psixolog, farmakolog, massaj terapevti, seleksioner murabbiy lavozimlari va har bir sport turi bo'yicha respublika oliy sport mahorati maktablarida bosh murabbiy-seleksioner lavozimi joriy etilishi ko'zda tutilgan.

Farmonda yuqorida keltirilgan vazifalarni ijrosini ta'minlashda jismoniy tarbiya va sport tashkilotining moliyaviy-iqtisodiy faoliyatini samarali boshqarish uchun rahbariyat zarur moliyaviy natijalar to'g'risidagi ma'lumotlar asosiy o'rinni egallagan ma'lumotlar bilan ta'minlanishi kerak. Moliyaviy hisobotlarning tashqi foydalanuvchilari, birinchi navbatda potensial investorlarning iqtisodiy qarorlar qabul qilishlari uchun, tashkilot faoliyati segmentlaridagi moliyaviy natijalar to'g'risidagi ma'lumotlari katta qiziqish uyg'otadi.

Ushbu holat moliyaviy natijalar uchun ko'p tarmoqli jismoniy tarbiya va sport tashkilotining buxgalteriya tizimidagi markaziy va eng muhim masalalardan biri sifatida ajratishga olib keldi.

Ko'p tarmoqli jismoniy tarbiya va sport tashkilotining tuzilmalarining maksimal va muvozanatli foyda olishga intilishi keng miqyosli tabaqalanishuvga olib keldi. Natijada har bir yo'nalishiga xos bo'lgan xatarlarning umumiy moliyaviy natijalariga ta'sirini kamaytirish orqali daromadlarni shakllantirishda barqarorlikni ta'minlashga erishiladi.

Ko'p tarmoqli jismoniy tarbiya va sport tashkilotlari tabaqalanish belgilariga javob beradigan korxonalaridir. Ularning aksariyati nafaqat sport musobaqalari va professional sport jamoalari uchun o'quv-mashg'ulot yig'inlari bazasi, balki jismoniy tarbiya va sport, mehmonxonalar xizmatlari, ovqatlanish xizmatlari, tibbiy, transport va boshqa xizmatlarni ko'rsatuvchi aholiga xizmat ko'rsatadigan yirik tijorat

tuzilmalaridir. Moliyalashtirishning bir nechta manbalari, shu jumladan budjet orqali moliyalash mavjud bo'lgan holda, faoliyatning xilma-xilligini hisobga olib, shuni ta'kidlash kerakki, ko'p tarmoqli sport tashkilotlarida moliyaviy natijalarni hisobga olish muammosi puxta o'rganishni talab qiladi.

Moliyaviy natijalarni shakllantirish muammolari bilan bog'liq mavjud nashrlarda moliyaviy natijalarni hisobga olish va ularni buxgalteriya hisobotida aks ettirishning ko'plab jihatlarini tatbiq etilgan. Biroq, ushbu ilmiy ishlar tadqiq etilgan taklif etilgan ishlanmalardan ko'p tarmoqli sport tashkilotlar amalda to'liq foydalana olmaydi. Tadqiqotchilar ko'p tarmoqli faoliyatga ega bo'lgan tuzilmalarga e'tibor bermaydilar va bir nechta moliyalashtirish manbalari mavjud bo'lganda buxgalteriya xususiyatlarini hisobga olmaydilar.

Hozirgi kunda ko'p tarmoqli jismoniy tarbiya va sport tashkilotlarida moliyaviy natijalarni hisobga olishni uslubiy jihatdan ta'minlash, birinchi navbatda buxgalteriya hisoblarning ishchi jadvalini shakllantirish bilan bog'liq masalalar yetarlicha o'rganilmagan. Boshqaruv hisobi va ko'p tarmoqli jismoniy tarbiya va sport tashkilotlarining hisobotida moliyaviy natijalar to'g'risidagi ma'lumotlarni oshkor qilish muammolari deyarli o'rganilmagan.

Yuqorida aytilganlarning barchasi ko'p tarmoqli sport tashkilotlarida moliyaviy natijalarni hisobga olishning yaxlit konsepsiyasini ishlab chiqishni taqozo etdi.

Tadqiqot metodologiyasi

Ish jarayonida buxgalteriya hisobida moliyaviy natijalarni shakllantirish muammosini o'rganishda tizimli yondashuv ishlatilgan. Iqtisodiy va statistik usullar, shuningdek, ma'lumotlarni kuzatish, taqqoslash, guruhlash, nazariy va amaliy materiallarni umumlashtirish usullari qo'llanildi.

Tahlil va natijalar.

Ko'p tarmoqli jismoniy tarbiya va sport tashkilotlari moliyaviy-iqtisodiy faoliyatini samarali boshqarish uchun tegishli axborot ta'minoti talab qilinadi. Tashkilot moliyaviy holati to'g'risidagi ma'lumotlarning ishonchliligi esa zaruriy va ajralmas shartdir. Tashkilotning moliyaviy

holatini baholashda xususiy kapitalning tarkibiy qismi bo'lgan foydani tahlil etish katta ahamiyatga egadir.

Ko'p tarmoqli sport tashkilotining moliyaviy natijalarini shakllantirish bilan bog'liq barcha masalalarni uchta qismga ajratish mumkin:

1) buxgalteriya hisobida daromadlar va maqsadli tushumlar to'g'risidagi ma'lumotlarni aks ettirish;

2) xarajatlar, shu jumladan maqsadli tushumlar bo'yicha ma'lumotlarning buxgalteriya hisobida aks ettirilishi;

3) hisobot davri faoliyatning moliyaviy natijalarini hisobga olishni aniqlash.

Tadqiqotlar doirasida yuqorida keltirilgan barcha jihatlar yirik sport majmualari faoliyati nuqtai nazaridan ko'rib chiqildi.

Buxgalteriya hisobining asosiy vazifasi har qanday davrda xo'jalik yurituvchi subyektning faoliyati natijalari to'g'risida ma'lumot berishdir. Bunday ma'lumotlar odatda foyda (daromad) yoki zarar (yo'qotish) shaklida ifodalanadi.

Xususiy kapital buxgalteriya nazoratining muhim obyektlaridan biri ekanligini hisobga olib, shuni ta'kidlash mumkinki, moliyaviy natijalarni hisobga olishni tashkil etish muammosi har qanday tijorat tashkilotida eng puxta ishlab chiqilishni talab qiladi. Ko'p tarmoqli sport tashkilotida moliyaviy natijalarni hisobga olishning asosiy vazifalari sifatida quyidagilarni belgilash mumkin:

- moliyaviy natijalarni qonun hujjatlari talablariga muvofiq shakllantirish;

- sport tashkilotining tarkibiy bo'linmalari uchun moliyaviy natijalarning shakllanishini nazorat qilish;

- sport tashkilotining faoliyat yo'nalishlari bo'yicha buxgalteriya hisobi va hisobotida moliyaviy natijalarni guruhlash.

Jismoniy tarbiya va sport tashkilotining foydasini shakllantirishning asosiy tarkibiy qismlari daromad va xarajatlardir. An'anaga ko'ra, tashkilotning daromatlari va xarajatlarini tan olish va baholash masalalari bilan bog'liq muayyan qoidalar va tushunchalar ishlab chiqilgan bo'lib, ularni ko'p tarmoqli sport tashkilotlariga nisbatan ko'rib chiqamiz.

Moliyaviy natijalarni hisobga olish muammosini tahlil qilishda “daromad”, “xarajatlar”, “chiqim” (ingliz tilida “expenses”, rus tilida “затраты”, “foyda”, “tushum” atamalar mazmunini aniq talqin etishga alohida e’tibor qaratish zarur.

Daromad an’anaviy ravishda buxgalteriya hisobining eng muhim obyekti sifatida qaraladi, tashkilot foydasini oshirish uchun asos sanaladi. Rivojlangan mamlakatlar buxgalteriya nazariyasida daromadlarning mohiyati, ularni baholash va vaqtga bog’liq ekanligiga oid masalalarga doimo katta e’tibor qaratiladi.

American Institute of Certified Public Accountants (AICPA)(1970 y.) daromadni “foydaga yo’naltirilgan iqtisodiy faoliyat natijasida vujudga kelgan va umumiy qabul qilingan buxgalteriya tamoyillariga muvofiq hisoblanadigan yalpi aktivlarning o’sishi va yalpi kreditorlik qarzlarning yalpi pasayishiga” tenglashtiradi. [2].

Financial Accounting Standards Board (FASB)((1985 y.) daromadni “hisobot davrida xo’jalik yurituvchi subyekt aktivlarining u yoki bu darajada oshishi-tushishi, tovarlarni etkazib berish, ishlab chiqarish, xizmatlar ko’rsatish hamda ushbu korxona faoliyatining asosini tashkil etuvchi boshqa operatsiyalar natijasida kreditor qarzdorlikni qaytarilishi” deb ta’riflaydi [3].

Ta’kidlash joizki, AICPA ham, FASB ham mahsulot yoki xizmatlarni sotishdan olingan daromadlarni, tasodifiy bitimlar natijasida paydo bo’lgan operatsion bo’lmagan daromadlardan farqni aniq ajratadi.

FASB foyda tarkibiga barcha daromadlarni, shu jumladan sotishdan(xizmat ko’rsatishdan) tashqari tushumlarni ham manbaidan qat’i nazar kiritadi, AICPA fikricha sotishdan(xizmat ko’rsatishdan) tashqari tushumlar doimiy bo’lmaganligi uchun foyda tarkibida hisobga olinmasligi kerak.

O’zbekiston respublikasi buxgalteriya hisobi (BXMS № 2) “Asosiy xo’jalik faoliyatidan tushgan daromadlar” Milliy Standartida Daromad summasi — bu olingan yoki olinishi kerak bo’lgan pul mablag’i yoki pul ekvivalentlaridan iborat.[4] Biroq pul mablag’lari yoki pul ekvivalentlari tushumi kechiktirilgan bo’lsa, u holda joriy narxdagi naf qiymati olingan yoki olinishi kerak bo’lgan qiymat pul mablag’ining nominal miqdoridan

kam bo'lishi mumkin, deb ko'rsatilgan. Daromad summasining ushbu ta'rifi Xalqaro moliyaviy hisobot standartlarida (XMHS) berilgan tegishli ta'rifga mos keladi.

“Moddiy xarajatlar” elementi sport majmuasining asosiy faoliyatiga xizmat ko'rsatish uchun sotib olingan materiallarning qiymatini, binolar, inshootlar, kompyuterlardan foydalanish, ta'mirlash va saqlash xarajatlari; uchinchi shaxslar tomonidan bajariladigan ishlab chiqarish xarakteridagi ishlar va xizmatlar qiymatini. o'z ichiga oladi.

“Ish haqi” elementi sport majmuasi xodimlarining ish haqi, shuningdek qonun hujjatlariga muvofiq bonuslar va boshqa to'lovlarni o'z ichiga oladi.

“Ijtimoiy ehtiyojlar uchun ajratmalar” elementi budjetdan tashqari fondlarga majburiy ajratmalarni o'z ichiga oladi;

“amortizatsiya elementi” - asosiy vositalar, nomoddiy aktivlarning hisoblangan amortizatsiya summasi;

“boshqa xarajatlar” elementi - soliqlar, yig'imlar, to'lovlar, boshqa majburiy ajratmalar, xizmat safari xarajatlari, qo'riqlash xizmatlar uchun to'lov, o'qitish va qayta tayyorlash xarajatlari, bank, aloqa, axborot, maslahat va audit xizmatlari uchun to'lovlar, belgilangan tartibda ta'mirlash fondiga ajratmalar, mulkni sug'urta qilish xarajatlari va boshqalarni o'z ichiga oladi.

Xarajatlar tarkibini aniqlash uchun har bir elementning faoliyat turi bo'yicha xarajatlarning umumiy qiymatidagi solishtirma og'irligi hisoblab chiqiladi va natijada uni kamaytirish uchun zaxiralarni aniqlash imkoni vujudga keladi.

Oddiy faoliyat turlari xarajatlari asosida mahsulot (ish, xizmat) ning tannarxi aniqlanadi. Haqiqatda tannarx bu mahsulot (ish, xizmat) ishlab chiqarish jarayonida ishlatiladigan tabiiy resurslar, xom ashyo, materiallar, yoqilg'i, energiya, asosiy vositalar, mehnat resurslarining qiymati, shuningdek uni ishlab chiqarish va sotish uchun boshqa xarajatlarni o'z ichiga oladi..

Bir nechta faoliyat turlarini amalga oshirishda jismoniy tarbiya va sport tashkilotida har bir faoliyat turi bo'yicha xarajatlarni taqsimlash shartmi degan savol tug'ilishi tabiiy holdir. Chunki bu holat buxgalteriya

hisobini yuritishda bir qator murakkabliklarni olib keladi. Ta'kidlash joizki, xarajatlarni faoliyat turlari bo'yicha taqsimlash tartibi qonun bilan belgilanmagan, ya'ni har bir tashkilot ushbu muammoni mustaqil hal qilishi kerak. Ko'pgina tashkilotlarda buxgalterlar xarajatlar miqdorini "qozon" usuli bo'yicha hisoblashadi. Biroq, bu yondashuv ko'p tarmoqli tashkilotlar faoliyati sharoitida qabul qilinishi mumkin emasdek tuyuladi, chunki turli sohalarida ishlab chiqarish, ish, xizmatlar va xarajatlar tannarxi to'g'risidagi ma'lumotlar narxlarni belgilash va boshqaruv qarorlarini qabul qilish uchun asos hisoblanadi.

Sport majmuasining operatsion xarajatlari tarkibiga quyidagilar kiradi:

1) aktivlardan vaqtincha foydalanish (vaqtincha egalik qilish va foydalanish) uchun haq to'lash bilan bog'liq xarajatlar;

2) boshqa tashkilotlarning ustav fondida ishtirok etish bilan bog'liq xarajatlar;

3) pul mablag'lari, tovarlar va mahsulotlardan tashqari asosiy vositalarni va boshqa aktivlarni sotish, chiqarib yuborish hamda hisobdan chiqarish bilan bog'liq xarajatlar;

4) berilgan kredit va ssudalar bo'yicha foizlar;

5) kredit tashkilotlari tomonidan ko'rsatilgan xizmatlarga haq to'lash bilan bog'liq xarajatlar va boshqalar.

Sport tashkilotining operatsion bo'lmagan xarajatlari quyidagilarni o'z ichiga oladi:

1) shartnoma shartlarini buzganlik uchun jarimalar;

2) tashkilot etkazgan zararning o'rnini qoplash;

3) hisobot yilida tan olingan o'tgan yillardagi yo'qotishlar;

4) da'vo muddati o'tgan debitor qarzdorlik summasi, undirish imkoniyati mavjud bo'lmagan boshqa qarzlarning summasi;

5) kurslardagi farqlar;

6) aktivlarning eskirish summalari va boshqalar.

Xulosa va takliflar.

Amaliy ma'lumotlar tahlili shuni ko'rsatdiki, ko'p tarmoqli sport tashkilotlarining operatsion va operatsion bo'lmagan xarajatlari tarkibi boshqa korxonalarning shunday xarajatlar tarkibidan tubdan farq qilmaydi.

Boshqacha qilib aytganda, ma'lum xarajatlarni buxgalteriya hisobida operatsion yoki operatsion deb tasniflashda O'zbekiston respublikasi buxgalteriya hisobi (BXMS № 2) "Asosiy xo'jalik faoliyatidan tushgan daromadlar" Milliy Standartida o'rnatilgan ro'yxatga amal qilish kifoya.[4]

Sport tashkilotining odatdagi faoliyatidan keladigan daromdlari quyidagi tushumlardan iborat:

- sport xizmatlari ko'rsatish va sport-ko'ngilochar tadbirlarni o'tkazishdan tushgan mablag'lar;

- uchinchi shaxslar tomonidan sport tashkiloti aktivlaridan foydalanganlik uchun to'lovlar;

- homiylik reklamasidan tushgan daromad;

- tayyor mahsulot va tovarlarni sotishdan tushgan daromad.

Ta'sis hujjatlariga muvofiq ko'p tarmoqli sport tashkilotlari quyidagi faoliyat turlarini amalga oshirishlari mumkin:

- o'quv-mashq va musobaqalarini sport bazasini va jihozlar bilan ta'minlash;

- ommaviy sport va jismoniy tarbiya sohasida tadbirlar o'tkazish;

- yuqori malakali milliy va xorijiy mutaxassislarni jalb qilgan holda sport sohasidagi mutaxassislarni tayyorlash;

- sport inshootlari, mehmonxonalar va boshqa ijtimoiy obyektlardan foydalanish;

- sport inshootlari, sport anjomlari, transport va avto ulovlarga xizmat ko'rsatish, jihoz va avto turargohlarni ijaraga berish;

- tibbiy xizmatlar, jarohat olgan sportchilar uchun reabilitatsiya xizmatlari, davolash va sog'lomlashtirish massaji, sog'lomlashtirishning boshqa usullari va diagnostika xizmatini ko'rsatish.

Ushbu turdagi faoliyatni amalga oshirish uchun aksariyat sport majmualari sport binolari (mashq zallari, o'yin zali, o'q otish joylari, basseyn), bufet yoki kafe, mehmonxona, tibbiy, texnik va maishiy xizmat ko'rsatuvchi bo'limlarga ega bo'ladi.

Sport tashkilotining pullik xizmatlari ro'yxatiga quyidagilar kiradi:

- sport inshootlarida o'tkaziladigan sport musobaqalari, bayramlar, sport va ko'ngilochar tadbirlar, taqvimiy uchrashuvlarga chiptalarning qiymati;

- sport turlari bo'yicha o'quv guruhleri, jamoalar va da jismoniy tarbiya va sport bilan shug'ullanganligi uchun bir martalik va oylik(yillik) abonementlar qiymati;

- sog'lomlashtirish klublarida umumiy jismoniy tayyorgarlik, suzish, sog'lomlashtiruvchi yugurish va yurish, sport, badiiy va sog'lomlashtirish gimnastikasi, chang'ida yurish kabi sportning boshqa turlari bilan shug'ullanganligi uchun chiptalar narxi;

- pullik guruhlarda jismoniy mahoratni rivojlantirish va jismoniy tarbiya instruktorlarini tayyorlash uchun to'lovlar.

Mamlakatimizda iqtisodiyotni rivojlantirishni ustuvor vazifasi – O'zbekiston iqtisodiyotini yuqori sur'atlarda o'sishini ta'minlash bilan birga mamlakatimizni xalqaro maydonda integratsiyasini tezlashtirish va natijada O'zbekiston iqtisodiyotni barcha sohalarda rivojlangan davlatlar qatoriga qo'shishdan iboratdir. Zero O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev Oliy majlisga yo'llagan Murojaatnomasida ta'kidlaganidek:

- “Amaliy natija bilan mustahkamlangan, o'z mevasi, hosilini berayotgan islohot odamlarning qalbiga, yuragiga tez kirib boradi. Va bunday islohotni, bunday shiddatli jarayonni hech kim, hech qanday kuch, to'xtata olmaydi”.

2020-yil 11-iyul kuni O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Ta'lim sifatini nazorat qilish davlat inspeksiyasi “Nodavlat oliy ta'lim xizmatlari ko'rsatuvchi yuridik shaxslarga qo'yiladigan talablarni tasdiqlash to'g'risida”gi qaror loyihasini keng jamoatchilikka havola etdi.

Loyihada aytilishicha, nodavlat oliy ta'lim tashkilotlari professor-o'qituvchilarining ilmiy pedagogik salohiyati kamida respublika bo'yicha oliy ta'lim muassasalaridagi o'rtacha ko'rsatkichdan past bo'lmasligi lozim. Shuningdek, xususiy oliygohlarga ayni paytda faoliyat ko'rsatayotgan oliy ta'lim muassasalari shart-sharoitlaridan kam imkoniyatlarga ega bo'lmasligi belgilanmoqda.

Xususiyl oliygohlarda ta'limning majburiyl ravishda dunyoviy xarakterda bo'lishi shart qilib qo'yilmoqda. Unda urushni, zo'ravonlikni targ'ib qilishdan foydalanishga, fuqarolarning konstitutsiyaviyl huquqlari va erkinligi kamsitilishiga, mamlakatdagi xavfsizlik va ijtimoiyl-siyosiy barqarorlikka, jamiyatning huquqiy va ma'naviy asoslari, fuqarolik osoyishtaligiga, millatlararo va dinlararo totuvlikka raxna solinishiga, O'zbekiston Respublikasi to'g'risida noto'g'ri axborotlar tarqatilishiga hamda uning tarixiy, madaniyl va ma'naviy qadriyatlari buzib ko'rsatilishiga yo'l qo'ymasligi ta'kidlangan.

"Ta'lim to'g'risida"gi qonunda ham ushbu mezonlar hisobga olinadi deb ta'kidlanadi. Xususiyl oliygohlarning paydo bo'lishi mehnat va ta'lim berish yo'nalishiga yangi kapitalni olib kiradi. Shu bilan birga, sifat va raqobat paydo bo'ladi. Faqat sifat va standartlar nazoratga olinishi kerak.

Jahon ta'lim makoni falsafiy va madaniyl an'analar, maqsad va vazifalar darajasi va ularning sifat holati jihatidan sezilarli farq qiladigan har xil turdagi va darajadagi milliy ta'lim tizimlarini birlashtiradi. Shuning uchun har bir ta'lim tizimida xilma-xillikni saqlash bo'yicha global tendensiyalar mavjud bo'lganda zamonaviyl dunyo ta'lim makoni paydo bo'layotgan yagona organizm sifatida gapirish kerak.

XXI asrning jahon ta'limi tizimida ma'lum global tendensiyalar ajralib turadi:

- demokratik ta'lim tizimiga intilish;
- barcha xohlovchilar uchun ta'lim olish huquqini ta'minlash;
- ijtimoiyl-iqtisodiy omillarning ta'limga ta'siri;
- turli xil qiziqishlarni qondirishga va talabalarning qobiliyatlarini rivojlantirishga qaratilgan o'quv va tashkiliyl faoliyat ko'lamini ko'paytirish;
- ta'lim xizmatlari bozorining o'sishi;
- oliyl ta'lim tarmog'ini kengaytirish va talabalar jamoasining ijtimoiyl mavqeini o'zgartirish (yanada demokratik bo'lish);
- ta'limni boshqarish sohasida qat'iy markazlashtirish va to'liql avtonomiya o'rtasida murosani izlash;
- ta'lim dunyoning rivojlangan mamlakatlarida moliyalashtirishning ustuvor obyektiga aylanmoqda;

maktab va universitet ta'lim dasturlarini doimiy ravishda yangilab borish va o'zgartirish;

"o'rtacha talaba" ga yo'nalishdan voz kechish, iqtidorli bolalar va yoshlarga, ta'lim jarayonida va ularning yordamida qobiliyatlarni ochib berish va rivojlantirishning o'ziga xos xususiyatlariga bo'lgan qiziqishning ortishi. Jahon ta'limi muammolarini hal qilishda yirik xalqaro loyihalar va dasturlar katta ahamiyat kasb etmoqda, chunki ular turli xil ta'lim tizimlarining ishtirokini o'z ichiga oladi.

Binobarin, nodavlat ta'lim xizmatlari ko'rsatish, sohaga davlat-xususiy sherikchilikning samarali mexanizmlarini joriy etish, bu borada ilg'or xorijiy tajribalarni o'rganish bo'yicha qator yangiliklarga qo'l urildi. Bu bejiz emas. Sababi yaqin-yaqingacha ham tadbirkorlarga nodavlat ta'lim xizmatlari ko'rsatish uchun litsenziya berishning markazlashib ketgani eng dolzarb va o'z yechimini kutayotgan muammolardan biri bo'lib kelayotgan edi. Masalan, uzoq hududlarda yashovchi biror ishbiarmon xususiy bog'cha yoki maktab ochmoqchi bo'lsa, albatta Toshkentga bir necha bor kelib-ketishiga to'g'ri kelardi. Boz ustiga, litsenziya natijalarini oylab kutardi. Agar litsenziyani qo'lga kirita olmasa, u yog'ini o'zingiz o'ylayvering. Xullas, sarson-sargardonchilik, asab buzarlklar xo'p va ko'p edi.

Zero, davlatimiz rahbari ham qator chiqishlarida mazkur masalaga alohida to'xtalib, tanqidiy fikrlar bildirdi hamda tegishli vazirlik va idoralarga aniq topshiriqlar berdi. Bu borada Prezidentimizning 2017-yil 15-sentabrdagi "Nodavlat ta'lim xizmatlarini ko'rsatish faoliyatini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori muhim dasturilamalga aylandi.

Yurtboshimiz tomonidan belgilangan vazifalar ijrosini ta'minlash maqsadida O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi ta'lim sifatini nazorat qilish davlat inspeksiyasi tomonidan qator ishlar olib borilyapti. Xususan, tegishli vazirlik va idoralar bilan birgalikda nodavlat ta'lim xizmatlarni ko'rsatish sohasidagi faoliyatni litsenziyalash tartibini takomillashtirish yo'lida fuqarolarning talab va istaklarini inobatga olgan holda qaror loyihasi tayyorlandi.

Uni ishlab chiqish jarayonida ilg'or xalqaro tajribalar chuqur o'rganildi. Jumladan, Ta'lim sifatini nazorat qilish davlat inspeksiyasi delegatsiyasi Koreya Respublikasiga xizmat safari uyushtirdi. Tashrif davomida Janubiy Koreyaning nodavlat ta'lim xizmatlari ko'rsatish sohasidagi qonun va qonunosti hujjatlari ko'rib chiqildi. Bir qator mutasaddi tashkilotlarda uchrashuv va seminarlar tashkil etilib, qaror loyihasi muhokama qilindi, o'rganilgan malakalarning namunali omillari inobatga olindi.

Masalan, Janubiy Koreya maktabgacha ta'lim muassasalarida asosiy e'tibor ta'lim-tarbiya jarayoniga qaratiladi. Ya'ni ushbu davrda olingan ta'lim-tarbiya kelajak uchun pishiq-puxta poydevorga aylanadi, bolalarni ta'lim olishga qiziqtirish bog'chadan boshlanishi zarur degan qat'iy prinsipga rioya etiladi. Pirovardida bugun Koreya Respublikasida yoshlarni bog'chada qamrab olish darajasi 98 foizga yetkazilgan. Bu esa shubhasiz keyingi bosqichdagi ta'lim sifatiga katta ta'sir ko'rsatadi.

Mazkur jarayonlardan so'ng Vazirlar Mahkamasi tomonidan joriy yil 27-martda "Nodavlat ta'lim xizmatlari ko'rsatish sohasidagi faoliyatni litsenziyalash tartibini takomillashtirish to'g'risida" qaror qabul qilindi. Uning hayotga tatbiq etilishi bilan nodavlat ta'lim muassasalarini tashkil qilish jarayoni yanada soddalashtirildi, litsenziya talabgorlarining murojaatlarini qisqa muddatlarda ko'rib chiqish belgilab qo'yildi. Ayni chog'da Davlat xizmatlari markazlari va Yagona interaktiv davlat xizmatlari portali orqali litsenziya talabgorlari hujjatlarini qabul qilishning elektron tizimi yo'lga qo'yildi.

Litsenziya talabgorlarining hujjatlari 10 kun ichida ko'rib chiqiladigan bo'ldi. Vaholanki, oldin ushbu jarayon 30 kunni tashkil etardi. O'z navbatida litsenziya olish uchun kerak bo'lgan hujjatlar soni soddalashtirilib, 9 tadan 5 taga kamaytirildi. Barcha yuridik shaxslar tashkiliy-huquqiy shakllaridan qat'iy nazar nodavlat ta'lim xizmatlari ko'rsatish sohasidagi faoliyatni olib borish uchun litsenziya olish huquqiga ega ekanligi mustahkamlab qo'yildi. Maktabgacha ta'lim, xalq ta'limi vazirliklari hamda O'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi markazlari bilan birgalikda viloyat, tuman (shahar) kesimida malakali mutaxassislardan iborat ekspert guruhlarini shakllantirildi.

Shular asosida maktabgacha ta'lim muassasalari va ulardagi ta'lim-tarbiya jarayonlariga mutlaqo yangicha tafakkur bilan qoralayapti. Ayniqsa, davlat-xususiy sherikchilik asosida MTM tashkil etish kun tartibidagi muhim masalalardan biriga aylangan. Ayni paytda respublikamizning har bir viloyatida nodavlat maktabgacha ta'lim muassasalari faoliyat yuritayotgani va ularning umumiy soni 339 tani tashkil etayotgani bunga misol bo'la oladi. O'ylaymizki, bunday dargohlar soni tizimli va nazorat ostida oshib borishi maktabgacha ta'lim tizimi sifatini yangi bosqichlarga olib chiqadi.

Shularga mushtarak ravishda umumiy o'rta ta'lim tizimida nodavlat maktablarning o'rni kuchayib borishi tabiiy. Buni AQSH, Buyuk Britaniya, Yaponiya, Germaniya, Janubiy Koreya kabi rivojlangan mamlakatlarda nodavlat maktablarda ta'lim sifati juda yuqori darajada ekanligi timsolida ham yaqqol anglash mumkin. Zero, bu umumiy ta'lim tizimi sifatini yuqori darajaga olib chiqishning eng muhim mezonidir.

Hozirgi kunda respublikamizda nodavlat maktablar soni 57 tani tashkil etmoqda. Ularning soni yanada ko'payishi shubhasiz. Xo'sh, boshqa muqobillarini aslo kamsitmagan holda bunday ta'lim maskanining afzalliklari nimalarda ko'rinadi?

Avvalo, nodavlat maktablarda yaratilgan shart-sharoitlar barcha talablarga javob beradi. Ularda qo'llanilayotgan o'quv reja hamda o'quv dasturlari asosida har bir o'quvchiga alohida-individual yondashiladi. Navqiron avlodga o'z ustida mustaqil ishlashi uchun barcha qulayliklar yaratiladi. Qiziqishlari va ishtiyoqidan kelib chiqib ta'lim beriladi, ikki-uchta xorijiy til o'rgatiladi. O'qishdan tashqari muassasaning o'zida tashkil etilgan turli fan to'garaklari, sport mashg'ulotlari samarali olib boriladi. Bundan ota-ona ham, pedagog ham, bola ham manfaat topadi.

Umuman olganda, mamlakatimizda nodavlat ta'lim xizmatlari sohasidagi faoliyat maktabgacha (bog'chalar), umumiy-o'rta (maktab) va kadrlar malakisini oshirish va ularni qayta tayyorlash (o'quv markazlari) ta'lim turlari bo'yicha tez rivojlanib bormoqda va mazkur ta'lim turlari bo'yicha nodavlat ta'lim maskanlari soni ortyapti.

Biroq shu kunga qadar respublikamizda nodavlat o'rta-maxsus (kollej va litseylar) va oliy (institut va universitetlar) ta'lim muassasalari

tashkil etilmagan. Nega? Vaholanki, mamlakatimizning uzluksiz ta'lim tizimini yuqori bosqichlarga olib chiqish, ta'lim tizimidagi sog'lom raqobat muhitini yaratish, ta'lim sifatini oshirish, ta'lim olish istagida bo'lgan yoshlarimizga keng imkoniyatlar va shart-sharoitlar yaratish, yangicha va mustaqil fikrlaydigan, raqobatbardosh va kelajakda mamlakatimiz rivojiga o'z hissasini qo'shadigan kadrlar tayyorlash uchun nodavlat oliy ta'lim muassasalarini tashkil etish vaqti allaqachon etib kelgan.

Barcha rivojlangan mamlakatlar, jumladan AQSH, Buyuk Britaniya, Yaponiya, Germaniya, Janubiy Koreya, Singapurda nodavlat oliy ta'lim muassasalarining o'rnini beqiyos. Ta'lim tizimiga baho beruvchi, dunyo tan olgan oliy o'quv muassasalarining jahon reytinglarida ham nodavlat ta'lim muassasalari eng yuqori o'rinlarni egallab kelmoqda.

Yurtimizda esa davlat ta'lim dargohlariga ajratilgan kvotalar ta'lim olmoqchi bo'lgan yoshlarimizni 9-10 foizinigina qamrab olayotir. Mazkur holat ularni chet el universitetlari, aksariyat hollarda Qirg'iziston, Tojikiston, Qozog'istonda tashkil etilgan nodavlat oliy ta'lim muassasalarida ta'lim olishga majbur qilyapti. Ammo mazkur davlatlarda tashkil etilgan OTMdagi ta'lim sifatiga kafolat berib bo'lmaydi, albatta. Qolaversa, bu holat respublikamizdan iqtidorli va tashabbuskor yoshlarni chet elga chiqib ketishiga ham sabab bo'layotir.

Modomiki, mamlakatimizda nodavlat oliy ta'lim muassasalarini ochilishi xizmatlar eksportini rivojlantirishga olib keladi. Diyorimizga kelgan har bir xorijiy talaba kontrakt to'lovini amalga oshirishdan tashqari u o'z ehtiyojlarini qondirish uchun yiliga o'rtacha 10 million so'm sarf-xarajat qiladi. Bu ham, o'z o'rnida, iqtisodiyotimizni rivojlantirishga o'zining hissasini qo'shadi.

Nodavlat oliy ta'lim muassasalarining tashkil etilishi respublikamizda yangi ish o'rinlar yaratilishi, nodavlat va davlat ta'lim sektori o'rtasida sog'lom raqobat muhitini paydo bo'lishi, yoshlarimizni o'zlari xohlagan yo'nalishlar bo'yicha ta'lim olishi, ta'lim va sanoatni chambarchas bog'lanishi, ta'lim va kadrlar sifatini oshishi, davlat budjetiga tushumlarning ko'payishi, budjetdan qoplanadigan sarf-xarajatlarning kamayishi kabi ko'p masalalarga ijobiy yechim bo'la oladi.

Raqobat bor joyda esa o'sish bo'ladi, o'sish bor joyda sifat bo'ladi, sifat bor joyda esa natija bo'ladi. Eng muhimi, milliy qadriyatlar va zamonaviy yutuqlarni o'zida jamlagan ilm maskanlaridan buyuk ajdodlarga munosib, Vatan ravnaqiga ulkan hissa qo'sha oladigan avlodlar etishib chiqadi.

Yirik xalqaro loyihalar qatoriga ERASMUC kiradi, uning maqsadi yevropa Kengashi talabalarining harakatchanligini ta'minlash;

LINGUA - chet tillarini o'rganish samaradorligini oshirish dasturi;

EURECA, uning vazifasi Sharqiy Yevropa mamlakatlari bilan tadqiqotlarni muvofiqlashtirish;

ESPRIT-yangi axborot texnologiyalarini yaratishda Yevropa universitetlari, tadqiqot institutlari, kompyuter firmalarining sa'y-harakatlarini birlashtirishni o'z ichiga olgan loyiha;

EIPDAS - arab mamlakatlarida ta'limni rejalashtirish va boshqarishni takomillashtirish dasturi;

TEMPUS-bu universitet ta'limining harakatchanligini rivojlantirishga qaratilgan umumiyevropa dasturi;

IRIS- bu ayollar uchun kasb-hunar ta'limi imkoniyatlarini kengaytirishga qaratilgan loyihalar tizimi.

Dunyoda ta'lim tizimi o'zaro birlashish va yaxshi munosabat belgilari bo'yicha hududlar turlariga bo'linadi.

Birinchi tur integratsiya jarayonlarining generatorlari rolini o'ynaydigan mintaqalardan iborat. Bunday mintaqaning eng yorqin namunasi G'arbiy Yevropadir. Birlik g'oyasi G'arbiy Yevropa mamlakatlarida 1990-yillarda olib borilgan barcha ta'lim islohotlarining asosiy qismiga aylandi. "Yevropa o'ziga xosligi" va "fuqarolik" ni o'rnatish istagini milliy adabiyotlarni ommalashtirish, chet tillarini o'qitishni kengaytirish, kutubxonalar tarmog'ini ko'paytirish, "Yevropa madaniyat shahri" loyihasi kabi ta'lim va madaniyat sohalaridagi qator yevropa loyihalari qo'llab-quvvatlamogda. Qo'shma Shtatlar va Kanadani birinchi turdagi mintaqalarga ham kiritish mumkin, ammo ularning ta'lim sohasidagi integratsion harakatlari boshqa vaziyatda amalga oshirilmoqda. Dunyoda yangi Osiyo-Tinch okeani mintaqasi (TOM) shakllanmoqda -

integratsiya jarayonlarining generatori. Uning tarkibiga quyidagi davlatlar kiradi:

Koreya Respublikasi, Tayvan, Singapur va Gonkong, shuningdek, Malayziya, Tailand, Filippin va Indoneziya. Ushbu mamlakatlarning barchasi ta'lim va kadrlar tayyorlash sifatiga talablarni oshirish strategiyasi bilan ajralib turadi. TOM mamlakatlarining "Osiyo iqtisodiy mo'jizasi" asosida bir qancha omillar yotadi. Ta'limning moliyaviy ustuvorligi hal qiluvchi omillardan biridir.

Ikkinchi turga integratsiya jarayonlariga ijobiy javob beradigan mintaqalar kiradi. Avvalo, bu Lotin Amerikasi mamlakatlari. Ular yevropa bilan aloqalarni Qo'shma Shtatlarga iqtisodiy va siyosiy qaramlikni zaiflashtirish vositasi, shuningdek rivojlanayotgan madaniyat shakllanish jarayonini Shimoliy Amerika ta'siridan himoya qilish imkoniyati deb bilishadi, ularning asosiy elementlari yevropa madaniyati an'analari va avtonom hind madaniyatlarining qoldiq elementlari. Boshqa rivojlanayotgan mamlakatlar bilan taqqoslaganda, ushbu mintaqada ta'lim infratuzilmasi elementlarining yuqori darajasi bilan ajralib turadi.

Uchinchi turga o'quv jarayonlarini integratsiyalashuviga befarq bo'lgan mintaqalar kiradi. Ushbu guruhga Saxaraning Afrikadagi aksariyat mamlakatlari (Janubiy Afrikadan tashqari), Janubiy va Janubi-Sharqiy Osiyodagi bir qator davlatlar, Tinch va Atlantika okeanidagi kichik orol davlatlari kiradi. Ushbu mintaqalarda hayotga yaroqli milliy oliy ta'lim tizimlarini shakllantirish uchun zarur shartlar mavjud emas. Ular talabalarni chet elga o'qishga jo'natishda ushbu mintaqada xodimlari va jahon ilmiy-ta'lim hamjamiyati o'rtasidagi aloqalarni qo'llab-quvvatlash uchun haqiqiy imkoniyatni ko'rishmoqda.

XX asrning oxiriga kelib, bir qator iqtisodiy, siyosiy va ijtimoiy sabablarga ko'ra ta'lim va integratsiya jarayonlarining ketma-ketligi buzilgan mintaqalar paydo bo'ldi. Ushbu hududlarga arab davlatlari kiradi. Sharqiy Yevropa va sobiq SSSR mamlakatlari.

Rivojlangan mamlakatlarning pedagogik tizimlari eng yirik texnopolialarni yaratish orqali fan, ta'lim va ishlab chiqarishni sintez qilish tendensiyasi bilan ajralib turadi. Texnopolis o'zining ko'lamini, ilmiy, o'quv va texnik salohiyati bilan ta'sirchan. Bunday texnoparklarni

shakllantirishda yetakchi o'rin oliy o'quv yurtlariga tegishli. Masalan, Yaponiyada dunyodagi 50 ta mamlakatdan yuz minglab talabalar tahsil olayotgan mamlakatdagi barcha ilmiy kadrlarning 2/3 qismi (80 ga yaqin ilmiy-tadqiqot va ta'lim muassasalari) firmalar va oliy o'quv yurtlari hamda ilmiy-tadqiqot institutlarini birlashtirgan markazda, unda fundamental va amaliy tadqiqotlar olib boriladi.

Masofaviy ta'lim shakllarining rivojlanishi yagona jahon ta'lim makonini shakllantirishga yordam beradi. Masofaviy ta'lim tizimlari kompyuter tarmog'i va sun'iy yo'ldosh aloqasidan foydalanishga asoslangan. Ular butun qit'alar miqyosida ta'lim muammolarini hal qilishga imkon beradi.

Jahon ta'limi "juda muhim tendensiyalar bilan ajralib turadi, ayniqsa 20-asrning oxirida aniq namoyon bo'ldi. Birinchi tendensiya ko'pchilik mamlakatlarning elita ta'limidan hamma uchun yuqori sifatli ta'limga o'tishga yo'naltirilganligi. Ikkinchi tendensiya - ta'lim sohasidagi davlatlararo hamkorlikni chuqurlashtirish. Bu jarayon milliy ta'lim tizimining salohiyatiga va davlatlar va alohida ishtirokchilar o'rtasidagi teng sheriklik sharoitlariga bog'liq. Uchinchi tendensiya umuman olganda jahon ta'limida insonparvarlik yo'nalishi bo'yicha yangi ilmiy va ta'lim fanlari:

siyosatshunoslik, psixologiya, sotsiologiya, madaniyatshunoslik, ekologiya, ergonomika, iqtisod. Jahon ta'limi rivojlanishining yana bir muhim tendensiyasi bu mamlakatlar va mintaqalarning mavjud milliy an'analari va milliy o'ziga xosligini saqlab qolish bilan birga yangiliklarning sezilarli darajada tarqalishi.

2019-yil 24-dekabr kuni Vazirlar Mahkamasining "Nodavlat ta'lim tashkilotlari faoliyatini takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 1028-son qarori tasdiqlandi. Ushbu qaror bilan:

Nodavlat umumta'lim tashkilotining namunaviy ustavi tasdiqlandi. Unda nodavlat umumta'lim tashkilotining maqsadi va vazifalari, ta'lim jarayonini tashkil etishga talablar, ta'lim oluvchilar, ota-onalar va pedagog xodimlarning huquq va majburiyatlari belgilab berildi;

2020-yil 1-oktabrga qadar nodavlat ta'lim tashkilotlari, ularning ta'lim oluvchilari, pedagoglari va ta'lim-tarbiya jarayoni to'g'risidagi ishonchli

ma'lumotlarni o'z ichiga oladigan "Nodavlat ta'limni boshqarish axborot tizimi"ni yaratish vazifasi qo'yildi;

Nodavlat ta'lim xizmatlari ko'rsatish sohasidagi faoliyatni litsenziyalash tartibiga hujjatlarni ko'rib chiqish muddatlarini 15 va 30 ish kuniga uzaytirish orqali arizalarning sifatli va to'liq ko'rib chiqilishini ta'minlash, nodavlat ta'lim tashkilotlari haqidagi ma'lumotlarni maxsus axborot tizimiga kiritib borishni nazarda tutuvchi o'zgartirishlar kiritildi.

Inspeksiyada o'tkazilgan o'rganishlar natijasi bo'yicha berilgan tavsiyalar asosida arizalarni ko'rib chiqish muddatlari va rad etishda qonun hujjatlariga amal qilish darajasi ortmoqda.

Vazirlar Mahkamasining 2019-yil 29-apreldagi 361-son qaroriga asosan nodavlat ta'lim muassasalariga litsenziyalar cheklanmagan muddatga berila boshlandi va tadbirkorlar har 5 yilda litsenziyani uzaytirish majburiyatidan xalos etildi.

Ilm-fan va zamonaviy texnologiyalarni rivojlantirish O'zbekiston Respublikasining ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotini amalga oshirish borasida hal etilishi lozim bo'lgan ustuvor vazifalardan biri sanaladi. O'zbekiston Respublikasini jahon bozorlariga chiqishi va u erda o'ziga munosib o'rin egallashi uchun ilm-fan yutuqlaridan keng ko'lamda foydalaniladigan, raqobatbardosh mahsulotlar ishlab chiqara oladigan texnologik tizimni shakllantirishi shart. Bunday mas'uliyatli vazifani muvaffaqiyatli bajarish uchun esa milliy ilm-fanni hamda kadrlar tayyorlash tizimini shu tarzda rivojlantirishga katta ahamiyat berib kelinmoqda. Bugungi kunda texnologiyalardan foydalangan holda, real sektor mahsulotlarini modernizatsiya qilish va buning uchun ilm-fan hamda ishlab chiqarish o'rtasidagi xalqaro integratsiya aloqalarini keng o'rnatish bo'yicha vazifalarga erishishda katta ahamiyat kash etadi. O'zbekiston ilm-fan bugun bozorning o'zgarib borayotgan ehtiyojlariga tez moslasha oladigan mamlakatimiz va butun dunyoda xaridorlar bo'lgan ilm-fan va texnologik mahsulotlar ishlab chiqarishga yo'naltirilgan to'liq ma'lumot innovatsion iqtisodiyotning texnologik bazasini yaratish uchun xam imkoniyatlarga ega.

6.2. Sport sohasida nodavlat oliy ta'lim muassasalari faoliyatini tashkil etish va uning konseptual asoslari

Mamlakatimizda jismoniy tarbiya va sport sohasi davlat siyosati darajaga ko'tarilgani hech kimga sir emas. So'ngi yillarda respublikada turizm va sport sohalarini yanada rivojlantirish, aholining barcha qatlamlarini, ayniqsa yoshlarni jismoniy tarbiya va ommaviy sport bilan muntazam shug'ullanishga jalb qilish, jamiyatda sog'lom turmush tarzining foydasi va ustunligini keng targ'ib qilish, mamlakatda yaratilgan jismoniy tarbiya-sog'lomlashtirish va sport infratuzilmasidan to'laqonli va samarali foydalanishni ta'minlash, shuningdek, yanada takomillashtirish maqsadida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 6-apreldagi PF-6199-sonli ya'ni "Turizm, sport va madaniy meros sohalarida davlat boshqaruv tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Farmoni va O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 6-apreldagi PQ-5054-sonli ya'ni "Turizm va sport vazirligi faoliyatini tashkil etish to'g'risida"gi Qarori qabul qilingan.

Mamlakatimizda sport sohasida nodavlat oliy ta'lim muassasalarini tashkil qilishning konseptual asoslari va ularning moliyaviy masalalarini mustahkamlashning asosiy yo'nalishlarini takomillashtirish masalalari ko'zda tutilgan.

Sport sohasida nodavlat oliy ta'lim muassasalarini paydo bo'lishi mehnat va ta'lim berish yo'nalishiga yangi kapital (investitsiya) ni olib kiradi. Shu bilan birga, sport ta'lim tizimida sifat va raqobat paydo bo'ladi. Oliy ta'lim tizimi bir xil emas:

uning sohalaridan biri nodavlat oliy ta'limdir. Nodavlat oliy ta'lim muassasalari ta'sischi tarkibi va moliyalashtirish manbalari bilan farq qiladi. Nodavlat ta'lim tashkilotlari - davlat ta'lim standartlari, davlat ta'lim talablari va o'quv dasturlariga muvofiq ta'lim xizmatlari ko'rsatish faoliyatini amalga oshirish huquqini beradigan litsenziya asosida ta'lim xizmatlari ko'rsatuvchi yuridik shaxs hisoblanadi. ("Ta'lim to'g'risidagi" qonunning 3-moddasi).

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Ta'lim sifatini nazorat qilish davlat inspeksiyasining ta'lim sohasidagi vakolatlari doirasida nodavlat ta'lim tashkilotlariga litsenziyalar beradi. ("Ta'lim

to'g'risidagi" qonunning 24-moddasi). Nodavlat ta'lim tashkilotlarini moliyalashtirish muassislarning, kadrlar buyurtmachilarining pul va moddiy mablag'lari hamda qonun hujjatlarida taqiqlanmagan boshqa manbalar hisobidan amalga oshiriladi. (*"Ta'lim to'g'risidagi" qonunning 62-moddasi*).

Ushbu yuqoridagi ma'lumotlarga misol sifatida O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020-yil 18-apreldagi 241-sonli qarori bilan Toshkentda TEAM universiteti ochildi. Uning ustav fondida (ustav kapitalida) davlat ulushi bo'lmagan nodavlat oliy ta'lim tashkiloti hisoblanadi. "TEAM University" MCHJ muassis sanaladi. Uning asosiy vazifalaridan biri tadbirkorlik, boshqaruv va boshqa sohalarida yuqori malakali kadrlarni tayyorlash hisoblanadi. Universitet yetakchi xorijiy oliy ta'lim muassasalari bilan faol hamkorlik qiladi. Xususan, oliy ta'lim muassasasida ta'lim jarayoni va ilmiy faoliyatni tashkil etish uchun muassis Times Higher Education va Quacquarelli Symonds versiyasi bo'yicha TOP-1000 reytingiga kiradigan dunyoning yetakchi universitetlari bilan bitimlar tuzadi. Ingliz, o'zbek va boshqa tillarda ta'lim beriladi. Raqamli texnologiyalar, masofaviy ta'lim xizmatlari, vebinarlar, onlayn-o'qitish, "blended learning" hamda boshqa zamonaviy uslubiyat va yondashuvlardan foydalangan holda kunduzgi, sirtqi va kechki ta'lim shaklida dars o'tiladi. Bitiruvchilarga O'zbekistonda oliy ma'lumot to'g'risidagi hujjat sifatida e'tirof etiladigan belgilangan namunadagi diplom beriladi.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Ta'lim sifatini nazorat qilish davlat inspeksiyasining litsenziyasi asosida, universitet 2020/2021 o'quv yilida ilk talabalari uchun eshiklarini ochdi. Oliy ta'lim muassasasida ta'lim olish to'lov-kontrakt asosida, shuningdek yuridik shaxslar – potensial ish beruvchilar tomonidan taqdim etiladigan ta'lim grantlari, homiylik xayriyalari va boshqa resurslar hisobiga amalga oshiriladi.

TEAM universiteti Toshkent shahar, Yashnobod tumani, Temur Malik ko'chasi, 146-uy manzilida joylashgan. Muassis tomonidan tasdiqlangan oliy ta'lim muassasasini rivojlantirish rejalariga muvofiq kelgusida boshqa viloyatlarda uning filiallari (MCHJ shaklida) ochilishi mumkin. Hujjat Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasida e'lon qilingan va 18-apreldan

kuchga kirgan. Bundan tashqari poytaxtda yana Yaponiya raqamli universiteti tashkil etilishi rejalashtirilgan.

Agar jahon hamjamiyatiga nazar tashlaydigan bo'lsak, industrial jamiyatda ta'limning roli sezilarli darajada o'sib bormoqda. Oliy ta'lim konsepsiyasi xalqaro miqyosda YUNESKOning diqqat markazidadir. G'arbda ta'limning tizimli inqirozi 1960-yillarning oxirida allaqachon muhokama qilingan.

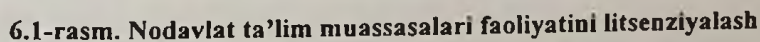
1992-yilda Rossiya Federatsiyasining "Ta'lim to'g'risida"gi qonuni qabul qilingandan so'ng tez rivojlana boshlagan nodavlat yuridik shaxsning paydo bo'lishini qonuniylashtirdi. Davlat statistika ma'lumotlariga ko'ra, Rossiya universitetlarining qariyb 45 foizi nodavlat oliy o'quv yurtlari bo'lib, ularda deyarli 1 million talaba tahsil oladi – bu ularning umumiy kontingentining 14 foiz tashkil etadi. "Joriy yil Rossiyadagi oliygohlarga 250 ming chet ellik talaba qabul qilingan ekan va ulardan 3 mingga yaqini O'zbekistonliklarni tashkil qilgan. Shu 250 ming chet ellik talaba umumiy qabul qilinuvchilarning atigi 5% ini tashkil etarkan. $250\,000 \cdot 20 = 5000\,000$. Besh million talaba o'qishga kirar ekan. Rossiya aholisini 142 millionligini inobatga olsak har 28.4 ta odamga 1 ta talaba to'g'ri kelmoqda. O'zbekistonda esa 67 ming ta talaba sharafiga ega bo'ladi. (2020-yil 69200ta talaba - Tahririyat sharhi). O'zbekistonni aholisi 33 millionligini hisobga olsak, har 477,6 ta odamga 1 ta talaba to'g'ri keladi. Hamma savollarning javobi shu erda ekanligini biz bilmay yurgan ekanmiz."

Demak, oliy o'quv yurtlaridagi ta'lim sifatida ham raqobat bo'lishi uchun O'zbekistonga bugungi davlat oliy ta'lim muassasalari sonicha xususiy institut va universitetlar bo'lgani ma'qul.

So'nggi yillarda yurtimizda ta'lim tizimiga alohida e'tibor qaratilmoqda. Davlat ta'lim muassasalarini malakali kadrlar bilan ta'minlash, pedagog kadrlarning moddiy ta'minotini kuchaytirish yo'lida ko'plab ishlar olib borilmoqda. Ma'nan yetuk, ilg'or davlatlar vakillari bilan bimalol raqobatlasha oladigan yoshlar avlodini shakllantirish yurtimizning asosiy maqsadlaridan biriga aylangan.

Shu o'rinda bugun jahon standartlariga javob beradigan nodavlat oliy ta'lim muassasalarini ko'paytirish talab etilmoqda.

Nodavlat ta'lim xizmatlari ko'rsatuvchi yuridik shaxslarga ta'limning har bir turi uchun alohida litsenziya beriladi. Litsenziyada faoliyatning litsenziyalanayotgan turi, ta'lim faoliyati yo'nalishlari ro'yxati aniq ko'rsatiladi (6.1-rasm).

- O'zbekiston Respublikasining oliy ta'lim sohasidagi qonun va qonunosti hujjatlariga rioya qilish;
- ta'lim-tarbiya jarayonini davlat ta'lim standartlariga (davlat talablariga), o'quv rejalariga va dasturlariga muvofiq tashkil etish;

- talabgorda litsenziyalanayotgan faoliyatni bajarish uchun mo'ljallangan binolarning (xonalarining) mavjud bo'lishi, auditoriyalarni, o'quv xonalarini zamonaviy axborot-kommunikatsiya asbob-uskunolari, o'qitishning texnik vositalari va anjomlar bilan jihozlash, binolarni zarur darslik va adabiyotlar bilan ta'minlash;

- ta'lim dasturlarini umumiy o'rta, kasb-hunar va oliy ta'lim davlat ta'lim standartlariga muvofiq, shuningdek, maktabgacha ta'lim, maktabdan tashqari ta'lim, kadrlar malakasini oshirish va ularni qayta tayyorlashga qo'yiladigan davlat talablariga muvofiq amalga oshirish;

- ijtimoiy himoyaga muhtoj oilalarning qobiliyatli va iqtidorli farzandlarini tanlov asosida muassasadagi jami tarbiyalanuvchilar, o'quvchilar umumiy sonining 10 foizidan kam bo'lmagan miqdorda bepul o'qishga qabul qilish;

- ta'lim muassasasi, ta'lim oluvchilar, pedagoglar haqidagi va boshqa zarur ma'lumotlarni tegishli axborot tizimlariga kiritib borish;

- bitiruvchilarga belgilangan tartibda ta'lim to'g'risida hujjat berish va boshqalar.

Oliy ta'lim tizimi bir xil emas:

uning sohalaridan biri **nodavlat oliy ta'limdir**. Davlat va nodavlat universitetlari ta'sischi tarkibi va moliyalashtirish manbalari bilan farq qiladi.

Rossiya Federatsiyasida 1990-yillarning boshlarida paydo bo'lgan birinchi nodavlat universitetlar mamlakatdagi o'zgaruvchan ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlarning munosib aksi sifatida paydo bo'ldi. Bir tomondan, ularning tashqi ko'rinishi iqtisodiy, yuridik, gumanitar kasblar mutaxassislariga bo'lgan bozor talabiga mosdir. Boshqa tomondan, ular davlatning oliy ta'lim tizimidagi monopoliyasini yo'q qilgan siyosatlar natijasida yuzaga keladi. Yuzaga kelgan nodavlat universitetlarining aksariyati gumanitar va iqtisodiy universitetlar ekanligi bejiz emas. Dastlab, nodavlat universitetlar yuqori darajadagi innovatsion faollikni namoyish etish bilan birga, shtatlar egallamagan joylarni rivojlantirmoqdalar. Bugungi kunda ushbu joylar o'zlashtirildi. Shu bilan birga, davlat tizimi iqtisodchilar,

huquqshunoslar, psixologlar, siyosatshunoslar, sotsiologlar, tilshunoslar va boshqa talab qilinadigan mutaxassislarni tayyorlashga yo'naltirildi.

Hozirgi kunda nodavlat ta'lim muassasalari Rossiyaning ta'lim tizimida sezilarli hodisaga aylandi va bu uning salohiyatini sezilarli darajada oshirdi. Ularning yaratilishiga aholining ayrim guruhlarining yangi turdagi ta'lim muassasalarini yaratishga bo'lgan talablari bilan bog'liq bo'lgan obyektiv ijtimoiy-iqtisodiy shart-sharoitlar sabab bo'ldi. Ta'lim jarayonini tashkil etish, mazmuni va usullariga innovatsion yondashuvlarni ishlab chiqish va amalga oshirish bo'yicha ilmiy-pedagogik ixlosmandlarning takliflarining ko'payishi ham muhim omil hisoblanadi.

Nodavlat universitetlarini tashkil etishning eng yuqori ko'rsatkichlari 1992-1998-yillarda kuzatilgan. Keyinchalik ularning o'sishi sezilarli darajada kamaydi. Bunga 1998-yilgi defolt ham, ta'lim xizmatlari bozorining asta-sekin to'yinganligi va aholining to'lov darajasiga yaqinlashishi ta'sir ko'rsatdi. Hozirgi vaqtda Rossiyadagi fuqarolik oliy o'quv yurtlarining umumiy sonidan nodavlat universitetlarning (578) ulushi taxminan 46% ni tashkil etadi. Ulardan 554 ta oliy o'quv yurtlari ta'lim faoliyatini olib borish uchun litsenziyalarga ega, 393 tasi davlat akkreditatsiyasiga ega (1999-yilda - 104, 2001-yilda - 205).

Rossiyadagi nodavlat universitetlarning aksariyati Moskva viloyatida (40%), Sankt-Peterburgda va boshqa yirik shaharlarda joylashgan bo'lib, ularda yaxshi ilmiy maktablar va kuchli davlat universitetlari mavjud. Bu shuni ko'rsatadiki, nodavlat oliy o'quv yurtlari boshidanoq juda kuchli raqobat sharoitida omon qolgan. Bundan tashqari, barcha federal okruglarning chekka hududlarida ta'lim tuzilmalari yaratilmoqda, bu erda zamonaviy ta'lim yo'nalishlari bo'yicha mutaxassislarni tayyorlashga ehtiyoj bor, bu aholi harakatchanligi pasayishi sababli juda muhimdir.

Agar biz mutaxassislilar va o'qitish yo'nalishlari haqida gapiradigan bo'lsak, unda nodavlat universitetlarning aksariyati o'z faoliyatlarini gumanitar sohada (iqtisodiyot, moliya, huquq, xizmat ko'rsatish, psixologiya, filologiya va boshqalar) jamlagan. Chunki gumanitar fanlar bo'yicha o'qitish uchun laboratoriyalar talab qilinmaydi. Ammo vaziyat har yili o'zgarib bormoqda. Tibbiyot, qurilish va avtomobil transporti

universitetlarining katta qismi allaqachon paydo bo'lgan. Agar laboratoriyalar bilan shartnomalar tuzish va amaliyotga oid masalalarni yechishga aylansa, u holda fiziklar, matematiklar, kompyuter texnologiyalari, televideniye, radioeshittirish, restavratsiya va boshqalar sohasidagi mutaxassislarni tayyorlash muammolarini hal qilishga yo'l ochiladi.

Hozir nodavlat universitetlari oliy o'quv yurtidan keyingi kasb-hunar ta'limi tizimiga jadal joriy etilmoqda, bu ularning ilmiy-pedagogik salohiyati mustahkamlanganligidan dalolat beradi. Shunday qilib, agar 1999-yilda atigi 12 ta xususiy universitetlar aspiranturada (aspiranturada) ta'lim olish uchun litsenziyalarga ega bo'lgan bo'lsa, unda 2004-yilda - 90, 11 ta doktoranturada. 12 ta nodavlat oliy ta'lim muassasalariga "universitet", 13 tasiga "akademiya" maqomi berildi. 26 ta universitetda 55 ta dissertatsiya kengashi mavjud bo'lib, ulardan 28 tasi doktorlikdir. Ilmiy kengashlar 100 ga yaqin universitetlarda akkreditatsiyadan o'tgan.

Bozor munosabatlarini shakllantirishning zamonaviy sharoitida nodavlat universitetlarining obro'sini oshirish, eng qat'iy talablarga javob beradigan va yuqori saviyada ta'lim olish uchun shart-sharoitlarni ta'minlaydigan nodavlat ta'lim muassasalari tizimini yaratish zarurdir.

Umuman olganda, nodavlat ta'lim muassasalari mahalliy ta'lim tizimiga yangi "**nafas**" kiritadi va birinchi navbatda:

- ma'muriy bosim orqali emas, balki yashirin zaxiralarni ochib berish va oliy o'quv yurtlarining innovatsion g'oyalarini joriy etish orqali bevosita ta'lim muassasalarining tashabbusi bilan ta'lim tizimining jadal rivojlanishini ta'minlashga mo'ljallangan haqiqiy raqobat muhitini yaratdi;

- fuqarolarning ta'lim olish imkoniyatlarini kengaytiradi (budjet mablag'larini jalb qilmasdan);

- bitiruvchilarni qayta tayyorlash va malakasini oshirishni o'z ichiga olgan mehnat bozorining real talablariga tezkor moslashadi;

- zarur mutaxassislarni tayyorlashda moslashuvchanlik va dinamizmni namoyon etish va davlat universitetlari bilan taqqoslaganda ancha foydali nisbatni saqlash:

ta'lim narxi - ta'lim sifati oshadi.

Nodavlat universitetlari uchun o'zlarining moddiy bazasini rivojlantirish muammosi o'ta dolzarbdir. Oliy ta'limning nodavlat sektorini rivojlantirishda universitetning moliyaviy barqarorligi muhim rol o'ynaydi, bu esa sifatli ta'lim olish imkoniyatini kafolatlaydi. Shunday bo'lganki, nodavlat universitetlarning aksariyati talabalar tomonidan o'qish uchun qo'shilgan mablag' hisobiga ishlaydi. Nodavlat ta'lim muassasasini tashkil etish yoki qayta tashkil etish jarayonida muassis (muassislar) tomonidan qo'shilgan moliyaviy yoki mulkiy mablag'lar miqdori, afsuski, amaldagi qonun hujjatlarida belgilanmagan.

Bugungi kunda ta'lim tizimini mavqelarini saqlab qolish uchun ham davlat, ham nodavlat universitetlari yangi sa'y-harakatlarga, o'zlarining asosiy afzalliklarini rivojlantirishga asoslangan siyosatni izlashga muhtoj. Ehtimol, nodavlat universitetlar ta'lim sifatini oshirish bo'yicha odatiy choralar bilan bir qatorda o'zlarini individual o'qitish yo'nalishi, ommaviy bo'lmagan kasblar bo'yicha mutaxassislarni tayyorlash yo'nalishini faolroq yo'naltirishi va o'qitishning noyob usullari va uslublaridan foydalanishga e'tibor qaratishlari kerak.

Faqatgina davlat va nodavlat universitetlari tizimida sodir bo'layotgan ichki jarayonlar emas, balki ularning faoliyati amalga oshiriladigan tashqi sharoitlar ham muhim ahamiyatga ega. Mamlakatimizda ta'lim sohasidagi ijtimoiy siyosatning yetakchi subyekti bu davlatdir. Oliy ta'limning ta'lim maydonida sodir bo'layotgan jarayonlar asosan uning harakatlari bilan belgilanadi.

Bugungi kunda dunyoda ham davlat, ham nodavlat universitetlari butun ta'lim tizimiga xos bo'lgan qiyinchiliklarni boshdan kechirmoqdalar. Shu bilan birga, nodavlat universitetlarining tashkiliy-huquqiy shakli o'ziga xosligi ta'lim vazifalarini amalga oshirishda alohida qiyinchiliklarni keltirib chiqaradi. Ushbu holatlar, shubhasiz, nodavlat universitetlarining raqobatbardosh imkoniyatlarini pasaytiradi.

Ayrim davlatlarda tashkil etilgan nodavlat universitetlar, ular qanchalik sifatli ta'lim berishlaridan qat'i nazar, shu paytgacha jamoatchilik fikri devorini yorib o'tib, xalq ta'limi yaxshiroq degan hukmronlik stereotiplarini o'zgartira olmadilar. Va bu, umuman olganda, normal holat.

nodavlat universitetlarning aksariyati ko'pi bilan hali yosh. Va nodavlat universitet uchun bu juda qisqa vaqt. Bu vaqt ichida o'z tarixingizni, maxsus urf-odatlaringizni yaratish, hatto afsonalarga ega bo'lishning iloji yo'q - bu o'nlab yillar davomida eng yaxshi davlat universitetlari tomonidan shakllangan barcha narsalar, ham talabalar, ham professorlarning avlodlari o'zgarishi natijasida vujudga keladi.. Bizga vaqt kerak, bizga o'z universiteti bilan faxrlanadigan va olgan bilimlari uchun minnatdor bo'lgan bitiruvchilar kerak, bizga kuchli ilmiy maktab, ajoyib fakultet kerak. Zamonaviy xususiy universitetlarda hamma narsa bo'lishi mumkin - faqat vaqtdan tashqari.

O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasi ma'lumotlariga ko'ra, respublikamizda 2019/2020 o'quv yili boshida jami oliy ta'lim tashkilotlari soni 119 tani tashkil etgan. Mazkur oliy ta'lim tashkilotlarida jami 441,0 ming nafar talaba tahsil olishi qayd etilgan.

2019/2020 o'quv yili boshida nodavlat oliy ta'lim tashkilotlari soni 24 tani tashkil etgan bo'lib, ularda jami 20,2 ming nafar talaba tahsil olishi qayd etilgan. Bu jami talabalarning 4,6 % ni tashkil etadi.

6.1-diagramma. Nodavlat oliy ta'lim tashkilotlari soni yillar kesimida

Mamlakatimizdagi nodavlat oliy ta'lim tashkilotlari jami oliy ta'lim tashkilotlarining 20,2% ini tashkil etadi.

**Mamlakatimizda chet el oliygohlarining faoliyati to'g'risida
MA'LUMOT**

№	Nodavlat oliy ta'lim muassasalari nomi	Tashkil etilgan muddati	Joylashgan shahri	Mutaxassislik yo'nalishi
1	Xalqaro Vestminster universiteti	16-yanvar 2002-yil	Toshkent shahri	- biznesda axborot texnologiyasi/ BSc Business Computing; - Tijorat huquqi/BA Commercial Law; - Biznesni boshqarish /BA Business Administration; - Iqtisodiyot/BSc Economics.
2	Singapur menejmentini rivojlanish instituti	5-sentabr 2007-yil	Toshkent shahri	- Bank ishi va moliya; - Biznes va marketing; - Tadbirkorlik va menejment; - Sanoat menejmenti; - Mehmonxona menejmenti.
3	Turin politexnika universiteti	27-aprel 2009-yil	Toshkent shahri	1. Mashina qurilish texnologiyasi; 2. Energetika; 3. Sanoat-fuqarolik qurilishi va arxitektura; 4. Informatsion texnologiya va (ABT)
4	Inxa universiteti	1-oktabr 2014-yil.	Toshkent shahri	- kompyuter injiniringi; - injiniring dasturi; - kompyuter aloqasi injiniringi.
5	M.V.Lomono- sov nomidagi MDU filiali	2006-yil	Toshkent shahri	- Prikladnoy matematika va informatika; - Psixologiya.
6	Puchon universiteti	2-iyul 2018-yil	Toshkent shahri	Maktabgacha ta'lim
7	BRITISH MANAGEMENT UNIVERSITY	Sentabr 2020-yil	Toshkent shahri	Moliya va bank ishi sohasi, xalqaro buxgalteriya hisobi sohasidagi (VSC) investitsiya bakalavr darajasi va moliya loyihalarni boshqarish (BBA), Xalqaro logistika va savdo, raqamli marketing, mehmondo'stlik va turizm 2021-yil sentabrdan magistrlik dasturi moliya va ma'lumotlar tahlili (MSC) buxgalteriya hisobi va ma'lumotlar tahlili loyihalarni moliyalashtirish (MBA), Sog'liqni saqlashni boshqarish (MVA)

8	Sharda universiteti	2020 g	Andijon shahri	Informatsion texnologiya va kiberxavfsizlik, kompyuter tizimi xizmati, elektronika, elektr va kommunikatsiya injiniringi, biznes-menejment va boshqa talab qilingan mutaxassisliklar
9	YODJI texnika instituti	24-iyul 2018-yil	Toshkent shahri	Biznes maktab fakulteti, dizayn maktabi fakulteti, Injiniring maktabi fakulteti va Koreya filologiya ta'limi maktabi

Nodavlat oliy ta'lim tashkilotlari soni yillar kesimida:

2015-yil - 10 ta, 2016-yil - 10 ta, 2017-yil - 10 ta, 2018-yil - 14 ta, 2019-yil - 24 tani tashkil qilgan.

O'zbekistonda yana **10 ta nodavlat**, shu jumladan davlat-xususiy sheriklik shartlari asosida oliy ta'lim muassasalari tashkil etiladi. Bu haqda Konstitutsiya va qonun ustuvorligini ta'minlash, bu borada jamoatchilik nazoratini kuchaytirish hamda jamiyatda huquqiy madaniyatni yuksaltirish bo'yicha chora-tadbirlar dasturida aytilgan. Qayd etilishicha, bunda tegishli amaliy chora-tadbirlar 2021-yil aprelga qadar ishlab chiqilishi lozim ko'rsatilgan.

Shuningdek, davlat-xususiy sheriklik masalalari bo'yicha davlat organlari, mahalliy konsalting kompaniyalari, banklar, investorlar va boshqa tashkilotlar uchun, jumladan xalqaro moliya tashkilotlari bilan hamkorlikda tajribali xorijlik mutaxassislarni jalb qilgan holda, seminar-treninglar va davra suhbatlari tashkil etilishi ko'zda tutilgan. Sog'liqni saqlash tizimida tibbiy asboblarni sterilizatsiya qilish va tibbiyot chiqindilarini utilizatsiya qilish bo'yicha davlat-xususiy sheriklik loyihalarini amalga oshirish ham ko'zda tutilgan.

Bundan tashqari, sport, sog'liqni saqlash, ta'lim, transport, yo'l qurilishi va kommunal xo'jaligi yo'nalishlarida iqtisodiy, ijtimoiy va infratuzilmaviy vazifalarni hal etishga qaratilgan, xususiy investitsiyalarni jalb etish asosida amalga oshiriladigan tadbirlar sonini ko'paytirish, bu borada amalga oshirilayotgan ishlarni jadallashtirish mo'ljallangan.

Xulosa qilib shuni aytamizki, davlat va nodavlat universitetlarini rivojlantirish bo'yicha yillar davomida amaliy tajribani o'rganish, ularning

differentialining asosiy belgilari jihatidan farqlari kamayib borayotganligini tasdiqlaydi. Ham davlat, ham nodavlat universitetlarida ta'lim faoliyatining mazmuni litsenziyalash, sertifikatlashtirish va akkreditatsiya tartib-qoidalari orqali boshqariladigan davlat standarti bilan tartibga solinadi. Nodavlat universitetlari mutaxassislarni tayyorlash bo'yicha davlat buyurtmasi tanlovlarida ishtirok etish mumkin. Faqatgina davlat va nodavlat universitetlari tizimida sodir bo'ladigan ichki jarayonlar emas, balki ularning faoliyati amalga oshiriladigan tashqi sharoitlar ham muhim ahamiyatga ega. Ham davlat, ham nodavlat universitetlari qiyinchiliklarga duch kelmoqdalar, mamlakatda davlat universitetlarining kuchli yadrosi va nodavlat universitetlarining dinamik qatlamini o'z ichiga olgan oliy ta'limning tuzilishi shakllanmoqda. Ushbu tizimdagi ijtimoiy siyosatning yetakchi subyekti davlatdir. Ta'lim sifatini oshirish bo'yicha bir qator muammolarni universitetlarning o'zi hal qilishi mumkin va kerak. Ammo ularning rivojlanishida muammolar bor, ular yaqinda qabul qilingan qonunlar bilan yanada mustahkamlangan. Davlat va nodavlat ta'lim muassasalarida soliq imtiyozlarining mavjud emasligi universitetlarning moliyaviy resurslarini asossiz qisqartirishga olib kelishi mumkin. Nodavlat universitetlari uchun moddiy bazani mustahkamlash (binolar qurish, asosiy vositalarni sotib olish) vazifasi ustuvor hisoblanadi. Buning uchun mo'ljallangan barcha sarmoyalar endi faqat daromad solig'i to'langandan so'ng amalga oshiriladi, bu moddiy bazani rivojlantirishga sarflanadigan xarajatlarning chorak qismiga ko'payishiga olib keladi, bu nafaqat nodavlat universitetlarning rivojlanishiga to'sqinlik qiladi, balki muqarrar ravishda talabalar uchun o'qitish narxining oshishiga olib keladi. Ko'rinib turibdiki, oliy ta'limning ta'lim makonining kelajagi asosan davlatning keyingi harakatlari bilan belgilanadi. Va jamoat ongida davlat va nodavlat shakllanishlar o'rtasidagi hanuzgacha kuzatilayotgan qarama-qarshilik ularning ijtimoiy sheriklar sifatida qabul qilinishi bilan almashtirilishi juda muhimdir.

Mamlakatimizda xalqaro talablar asosida sport sohasida nodavlat oliy ta'lim muassasalarini tashkil qilish va ularni moliyaviy ta'minotini shakllantirish uchun quyidagi talablarni amalga oshirish maqsadga muvofiqdir:

Sport sohasidagi nodavlat ta'lim muassasalari mahalliy ta'lim tizimiga yangi "nafas" kiritadi va birinchi navbatda:

- ma'muriy bosim orqali emas, balki yashirin zahralarni ochib berish va oliy o'quv yurtlarining innovatsion g'oyalarini joriy etish orqali bevosita ta'lim muassasalarining tashabbusi bilan ta'lim tizimining jadal rivojlanishini ta'minlashga mo'ljallangan haqiqiy raqobat muhitini yaratadi;

- fuqarolarning ta'lim olish imkoniyatlarini kengaytiradi (budget mablag'larini jalb qilmasdan);

- bitiruvchilarni qayta tayyorlash va malakasini oshirishni o'z ichiga olgan mehnat bozorining real talablariga tezkor moslashadi;

- zarur mutaxassislarni tayyorlashda moslashuvchanlik va dinamizmni namoyon etish va davlat universitetlari bilan taqqoslaganda ancha foydali nisbatni saqlash:

ta'lim narxi - ta'lim sifati oshadi.

Ushbu talablar mamlakat iqtisodiyotini modernizatsiyalash, uning barqaror iqtisodiy o'sishini ta'minlash va yangi ichki mahsulotning oqilona tarkibini shakllantirish, sport sohasining nodavlat oliy ta'lim tizimida iqtisodiyot, investitsiya,

boshqaruv, marketing, ta'lim xizmatlari va innovatsiyalar bozori muammolarini tadqiq etish, moliyaviy barqarorligini ta'minlash va undan samarali foydalanishni taqozo etadi.

3.3. Davlat va nodavlat oliy ta'lim muassasalarini shakllanishidagi o'xshashliklar va ularning moliyaviy ta'minotini mustahkamlashning istiqbolli strategik yo'llari.

2020-yil 31-yanvarda qabul qilingan O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Davlat xizmatlari ko'rsatish milliy tizimini jadal rivojlantirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida" PF-5930-son Farmoni bilan sohani takomillashtirish bo'yicha bir qator topshiriqlar berildi. Xususan,

- chet tillarni o'rgatish faoliyatini litsenziyalash jarayonini tartibga solish mexanizmini takomillashtirish uchun ushbu xizmatni Inspeksiyaga o'tkazish (joriy yilga qadar viloyat hokimliklari huzuridagi komissiyalar tomonidan ko'rib chiqilgan);

- nodavlat ta'lim tashkilotlarini litsenziyalash uchun maxsus axborot tizimini ishlab chiqish va uni davlat xizmatlari ko'rsatish tizimi bilan integratsiya qilish;

- nodavlat ta'lim tashkilotlari haqida arxivlarda saqlanayotgan ma'lumotlarni izchil raqamlashtirish;

- ta'lim xizmatlarining ayrim turlarini litsenziyalash mexanizmlarini takomillashtirish bo'yicha qonun hujjatlariga tegishli o'zgartirishlar kiritish.

Xulosa o'rnida aytish joizki, nodavlat ta'lim tashkilotlari faoliyatiga hozir talab katta. Chunonchi, "Kelajak avlodning bilim darajasi – yurtimiz taraqqiyotining muhim tamal toshidir".

Talablar ko'p – lekin obyektiv, sohada katta ishlar amalga oshirildi– ammo qiladigan ishlar talaygina, bu sohada barcha tashkilotlar birga ishlashi zarur. Ko'plab abituriyentlar va ota-onalar "nodavlat universitet" iborasini salbiy qabul qilishadi. Ushbu turdagi universitetlar o'rtasida qanday farqlar borligini tushuntirishga, stereotiplarni yo'q qilishga va tushunishga qaror qildik.

Biz davlat universiteti har doim nodavlat universitetidan yaxshiroqmi yoki nodavlat universitetlariga faqat yutqazganlar kiradi degan stereotiplarga ishonish kerakmi yoki yo'qligini aniqlashga harakat qildik.

Ushbu masalani hal qilish uchun davlat va nodavlat universitet nima ekanligini aniqlaylik? Ta'kidlanishicha, ta'lim tashkiloti davlat, shahar va xususiy bo'lishi mumkin. Davlat ta'lim tashkiloti - bu O'zbekiston Respublikasi yoki uning subyektlari tomonidan yaratilgan ta'lim tashkiloti.

Xususiy ta'lim tashkiloti - bu O'zbekiston Respublikasi qonunchiligiga binoan xorijiy diniy tashkilotlardan tashqari jismoniy shaxslar, yuridik shaxslar yoki shaxslar birlashmalari tomonidan tashkil etilgan ta'lim tashkilotidir. Shunday qilib, "**nodavlat**" oliy ta'lim muassasasi ko'pincha xususiy ta'lim tashkiloti sifatida tushuniladi.

Qonuniy jihatdan xususiy va davlat universitetlari biroz farq qiladi, chunki teng shartlarda litsenziya va akkreditatsiyani olishlari bo'yicha. Qabul qilish va o'qitish bilan bog'liq barcha narsalar (kirish imtihonlari, o'qish shartlari, o'quv dasturlari) ham yagona davlat standartlariga mos kelishi kerak. Faqatgina farq ta'lim tashkilotini kim tomonidan yaratilganligidadir. Vaziyat moliyalashtirish bilan bir xil:

davlat universitetlari respublika yoki mahalliy budjetdan, xususi universitetlar esa ko'proq tashkilotlarning budjetidan moliyalashtiriladi.

Endi xususi va davlat universitetlari haqidagi stereotiplarga o'tamiz.

1-sonli stereotip. "Davlat universitetlariga kirmagan, ammo oliy ma'lumot olishni istaganlar, xususi universitetlarga kirishadi".

Bu noaniq ma'lumot. Xususi universitetga kirish har doim ham oson emas. Darhaqiqat, mamlakatning xususi universitetlari orasida har qanday muvaffaqiyatsiz bitiruvchi kirishi mumkin. Ammo davlat universitetlari orasida ham shunga o'xshash universitetlar mavjud.

Shu bilan birga, mavjud bo'lgan kirish ballari davlat universitetlariga qaraganda ancha yuqori bo'lgan xususi universitetlar mavjud va o'qitish narxi bizni xususi ta'lim haqidagi qarashlarni qayta ko'rib chiqishga majbur qiladi.

2-sonli stereotip. "Xususi universitetlarda sifatsiz ta'lim".

Ushbu stereotip avvalgisiga mos keladi:

o'qitish va diplomlar shubhali darajadagi xususi ta'lim tashkilotlari mavjud. Biroq, davlat universitetlariga qaraganda kuchliroq buyurtma bo'yicha mutaxassislar tayyorlaydigan juda kuchli xususi universitetlar mavjud.

Xususi universitetlar tezda mehnat bozori sharoitlariga moslasha oladilar. Bitiruvchilar ko'pincha chet el universitetlaridan ikki martalik diplom olishlari mumkin. Ularda **yangi ta'lim dasturlari va ilg'or ta'lim shakllari** ham tezroq paydo bo'lmoqda, qo'shimcha ma'lumot olish uchun ko'plab imkoniyatlar mavjud.

3-sonli stereotip. "Xususi universitetlarda budjet joylari yo'q"

Xususi universitetlar kamdan-kam hollarda davlat tomonidan moliyalashtiriladi. Biroq, ularning ba'zilar universitet hisobidan malaka oshirish uchun bepul joylar ajratadilar. Bunday holda, o'qitish uchun tashkilot o'zi, homiylar, boshqa tashkilotlar yoki shaxslar to'laydi. Agar universitet nodavlat bo'lsa, bu u erda davlat budjeti hisobidan o'qish mumkin emas degani emas. Masalan, ba'zi yirik va obro'li nodavlat universitetlarida juda ko'p budjet joylariga ega. Bu shuni anglatadiki, Oliy ta'lim vazirligi bunday universitetga ishonadi yoki universitet kamdan-kam talab qilinadigan mutaxassisliklar bo'yicha o'qitadi, davlat universitetlari

bilan budjetdan moliyalashtiriladigan joylarga mutaxassislar tayyorlash sifatida muvaffaqiyatli raqobatlashadi.

4-sonli stereotip. "Xususi universitet diplomini ish beruvchilar bermaydi"

Ushbu ma'lumot to'g'ridan-to'g'ri boshqa savol bilan bog'liq - ta'lim muassasasi tomonidan qanday diplom beriladi?. Bu erda biz universitetni tanlash bo'yicha murojaat qilamiz. Universitet tanlashda qo'llab-quvvatlashning ikkita nuqtasi - litsenziyalar va akkreditatsiya.

Litsenziya ta'lim faoliyatini amalga oshirish huquqini beradi va akkreditatsiya universitetga davlat tomonidan belgilangan namunadagi diplomni berishga imkon beradi. Agar universitetda akkreditatsiya bo'lmasa, u holda o'qishni tugatgandan so'ng bitiruvchi davlat emas, balki o'ziga xos turdagi universitet diplomini oladi. Bunday diplom bir qator faoliyat sohalarida ishlash huquqini beradi, ammo bu davlat ushbu universitetda akkreditatsiya qilinmagan mutaxassislik bo'yicha ta'lim davlat standartlariga javob bermaydi deb hisoblaydi.

Agar nodavlat universitet ixtisoslik bo'yicha davlat akkreditatsiyasiga ega bo'lsa, xususi universitetning bunday diplomini ushbu mutaxassislik bo'yicha davlat universitetining o'xshash diplomidan farq qilmaydi. Bu erda ma'lum bir ixtisosliklar bo'yicha universitetga davlat akkreditatsiyasi berilishini bilish muhimdir. Ham davlat, ham nodavlat universitetlar barcha mutaxassisliklar bo'yicha akkreditatsiyadan o'tishlari mumkin emas. Shuning uchun tanlangan mutaxassislikka kirishdan oldin universitetning ushbu mutaxassislik bo'yicha akkreditatsiyadan o'tganligini tekshirish kerak.

Ish beruvchilar tomonidan o'tkazilgan so'rovnomalar shuni ko'rsatadiki, ular kompaniyada kerakli funksiyalarni eng yaxshi bajaradigan, korporativ madaniyatga organik ravishda moslasha oladigan, dinamik rivojlanib, kompaniyaning o'sishini ta'minlaydigan qobiliyatli, g'ayratli xodimlarni afzal ko'rishadi. Diplom, universitetning obro'si, ishga joylashishda tobora ahamiyatlidir. Qoida tariqasida, nodavlat universitetlari ilmiy tadqiqotlar va ishlanmalarga katta mablag' ajratilgan davlatlar singari ilm-fan bilan shug'ullana olmaydi.

Biz xususiy universitetlarda ta'lim olish bilan bog'liq bo'lgan asosiy stereotiplarni tahlil qildik va ularning huquqiy maqomini tushunishga aniqlik kiritdik. Ular ko'pincha universitetni tanlashda qaror qabul qilishga xalaqit beradi, shuning uchun siz darhol xususiy universitet foydasiga tanlovdan voz kechmasligingiz kerak. Har bir xususiy universitet, davlat singari, puxta o'rganishni talab qiladi, chunki bitiruvchining kasbiy kelajagi ko'p jihatdan tanlangan universitetga bog'liq.

Mamlakat iqtisodiyotini modernizatsiyalash, uning barqaror iqtisodiy o'sishini ta'minlash va yangi ichki mahsulotning oqilona tarkibini shakllantirish, OTMLarida moliyaviy barqarorlikni ta'minlash va undan samarali foydalanish taqozo etiladi.

Oliy ta'lim muassasalarida budjetdan tashqari mablag'larni maxsus mablag'lar, topshiriqlar bo'yicha summalar va depozit summalar hisobidan ko'paytirish choralari ko'rib chiqish zarurdir. Agar maxsus mablag'lar – ya'ni institutlarga tegishli binolardan, xonalardan, hamkorlikda ishlayotgan korxona va yordamchi xo'jaliklardan, inventarlardan va uskunalaridan foydalanish va ishlatish natijasida kelib tushadigan budjet tashkiloti daromadlarining summasini ko'paytirish zarurdir. Bundan tashqari topshiriqlar bo'yicha summalarni ayrim topshiriqlarni bajarish uchun boshqa tashkilotlardan budjet tashkilotiga kelib tushgan mablag'lardan, ya'ni o'quv yurtlarini tugatib ish joyiga yuborilgan yosh mutaxassislarga to'lash uchun tashkilotlardan olingan summalarni, korxonalardan o'qishga yuborilgan talabalarga ular hisobidan stipendiya to'lash uchun olingan summalarni, boshqa tashkilotlardan, ular uchun uskunalar, adabiyotlar va boshqa shunga o'xshashlarni sotib olish uchun olingan summalarni ko'paytirish zarur.

6.3. Nodavlat ta'lim muassasalarida ta'limni modernizatsiya qilish jarayonida boshqaruvdagi innovatsiyalarning o'rni va ahamiyati

Ayrim hollarda globallashtirish shaklini olgan iqtisodiy hayotning xalqarolashuvi jarayonlarining rivojlanishi XXI-asrda oddiy, chiziqli bog'liqliklarning "zanjirli" reaksiyasi sifatida o'tmaydi, balki murakkab, ko'pincha juda ziddiyatli shakllarda amalga oshiriladi. Shunday qilib, ba'zi holatlarda xalqarolashtirish iqtisodiy rivojlanishning mintaqalashuvi,

zonalarining, ixcham hududlarning yoki eng intensiv xalqaro iqtisodiy aloqalarning o'ziga xos "punktlari" ning joylashishi bilan birga keladi. Bu ayrim mamlakatlar va ularning mintaqalarining yangi sharoitlarga moslashishi, yetakchilar bilan bo'lgan bo'shliqni bartaraf etish, ularning milliy va mintaqaviy xususiyatlarini va atrof-muhit sharoitlarini hisobga olgan holda tashqi iqtisodiy va iqtisodiy faoliyat uchun maxsus imtiyozli rejim yaratish istagini bildiradi.

Mamlakatning iqtisodiy qudratini yanada mustahkamlash, xalqimiz farovonligini oshirish yo'lida amalga oshirilayotgan islohotlar natijasi o'laroq, mana bir necha yildirki, barcha ishlab chiqarish sohaslarida barqaror yuqori o'sish sur'atlari ta'minlanmoqda. Buning uchun mavjud zaxira va imkoniyatlar ishga solinib, xususan yuqori texnologiyali va zamonaviy muhim ishlab chiqarish quvvatlari ishga tushirilmoqda.

Bozor shart-sharoitlarida o'z hayotiy layoqatini barqaror saqlashga intiladigan har qanday ta'lim muassasasi pirovard natijada ilm-fan sohasida yoki kadrlar tayyorlash tizimida biron bir yangilikni yaratishga, yangi g'oyalarni amalga oshirishga, ya'ni g'oyalarning moddiylashtirilishiga hamda bozorlarda salohiyat xaridorlarga sotilishiga erishishi lozim. Nodavlat ta'lim muassasalarining faoliyatini tijoratchilik asosida yo'lga qo'yilishi ularni funksional vazifalaridan birmuncha chalg'itishi mumkin albatta, ammo ilmiy-innovatsion faoliyat bilan shug'ullanish oxir oqibatda o'quv yurtlariga moddiy jihatdan o'z-o'zini ta'minlash imkoniyatini yaratib beradi.

O'zbekistonning yangi taraqqiyot davrida ta'lim-tarbiya va ilm-fan sohaslarini rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risidagi 2020-yil 6-noyabrdagi PF-6108-sonli O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmonida mamlakatimizda ta'lim muassasalarining innovatsion faoliyatini joriy etish xususiyatlari, uning ahamiyati va zaruriyatidan kelib chiqqan holda vazifalar belgilangan. Shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 6-noyabrdagi "Ta'lim-tarbiya tizimini yanada takomillashtirishga oid qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PQ-4884-sonli qarorida ta'lim sifatini oshirish masalalari bo'yicha vazifalar uzluksiz ta'lim tizimining har bir bo'g'ini uchun alohida ajratib ko'rsatilgan bo'lib,

bu vazifalarni amalga oshirishda ta'lim texnologiyalarini qo'llash asosida o'qitish jarayonini tashkil etish ham o'z ahamiyatiga ega.

Respublikamiz miqyosida amal qiluvchi innovatsion muhitning yaratilishi barobarida ta'lim muassasalarining innovatsion faoliyatini faollashtirish obyektiv ehtiyojga aylangan. Innovatsiyalarni yaratish va amalga oshirish jarayonlari ham muayyan sikllardan iboratdir. Ushbu nuqtai nazardan olib qaralsa, innovatsion sikl vaqt o'lchamlarida izchil davom etuvchi, ahamiyati jihatidan bir xil bo'lgan turli xil bosqichlarda funksional jihatdan alohida mazmun kasb etib bir-biridan farqlanadigan faoliyat majmuasidir.

Nodavlat ta'lim muassasasining innovatsion faoliyatini joriy etishda innovatsiyalarni yaratish va amalga oshirish jarayonlari ham muayyan sikllardan iboratdir. Ushbu nuqtayi-nazarda olib qaralsa, innovatsion jarayon vaqt o'lchamlarida izchil davom etuvchi, ahamiyati jihatidan bir xil bo'lgan turli xil bosqichlarda funksional jihatdan alohida mazmun kasb etib bir-biridan farqlanadigan faoliyat yig'indisidir.

Innovatsiya uchun asos bo'lib xizmat qiluvchi fundamental g'oya va bilimlarning, ularni amalda qo'llash quyidagi natijalarga olib keladi:

- istiqbolli bo'lmaydigan loyihalarni aniqlab olish va to'g'ri qaror chiqarish;

- innovatsion g'oyani amaliyotga tatbiq etish jarayonida yanada takomillashtirish;

- yangilikni texnologik xususiyatlariga, boshqaruv va tashkiliy faoliyat yuritish uchun mas'ul bo'lgan tizimlarning xarakteriga moslashtirish imkoniyati bo'ladi.

Innovatsion potensialning moliyaviy resurslardan foydalanish funksiyalari esa:

- innovatsionlarni joriy etish uchun talab etiladigan moliyaviy resurslarning kelib tushishini ta'minlash;

- moliyaviy resurslarning innovatsion jarayonlarning mos holda ta'minlanish sharoitini yaratish;

- innovatsion jarayonlarning amalga oshirilishi takomillashtirish;

- innovatsiyalarning yaratilishi uchun shart-sharoit yaratib berish va rag'batlantirish;

- mavjud innovatsion tizimning funksional faoliyati va rivojlanishi bilan bog'liq turli xil ehtiyojlarga mos keladigan innovatsion loyihalarning yaratilishiga ko'maklashish;

- innovatsion loyihalarni xarajatlarning optimal va samaradorligini ta'minlash.

Y.Shumpeter innovatsion sohada faoliyat yurituvchi subyektlarning quyidagi funksional vazifalarini belgilab beradi:

- innovatsiyalarni o'zlashtirishdan manfaatdor bo'ladigan potentsial iste'molchilarni aniqlash maqsadida tijorat tahlilini amalga oshirish;

- istiqbolli g'oyalar mualliflarini, funksional faoliyat yuritish uchun imkoniyat beruvchi manbalarni izlab topish;

- yangiliklarni yaratish va ularni amaliyotga joriy etish jarayonlarini tashkillashtirish;

- yangiliklarning amaliyotga joriy etilishini qo'llab-quvvatlash.

- ilm-fan sohasida kashf etilgan yangi g'oyalarning moddiy tusga kiritilishi bosqichida innovatsion faoliyat sohasidagi novatorlik mehnati yaxshilash.

Guruhdagi o'zaro shaxsiy munosabatlarni o'qituvchi, jamoa shakllanishiga qadar bo'lgan bosqichda maqsadli tashkil etishi lozim. Buning uchun u yuqori darajada rivojlangan kommunikativ o'quvga-munosabat va aloqalar o'rnatishga moyillik va iqtidor, ta'lim oluvchilarni tushuna bilishga ega bo'lishi kerak.

S.V.Kondratevaning ma'lumotlariga ko'ra o'qituvchining ta'lim oluvchilarni tushunish darajasi va uning ularga ta'siri qandayligi o'rtasida muayyan o'zaro bog'liqlik mavjud. Tushunish darajasi yuqori bo'lgan o'qituvchida xarakterni shakllantiruvchi ta'sir birinchi o'rinda turadi, tushunish darajasi past bo'lgan o'qituvchida esa-intizomiy ta'sirdir.

Amaliyotga joriy etiladigan innovatsiyalar jamiyat tomonidan e'tirof etilishi oqibat natijada vujudga keladi. Bu xususda quyidagi global tendensiyalarni alohida ko'rsatib otamiz:

1. Nodavlat ta'lim tizimini demokratlashtirish, ta'lim tizimining barcha bosqichlarida uzluksizlik va uzviylikni ta'minlash, ta'lim muassasalari mustaqilligini mustahkamlash.

2. Aholining barcha qatlamlari uchun ta'lim olishga teng imkoniyatlar yaratish.

3. Ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotning ta'lim oldiga yangi vazifalar qo'yishi.

Kasb o'rganish uchun ta'lim olish bilan birga kelajakda ishlash uchun emas, balki o'z shaxsiy ehtiyoji uchun ta'lim olishning rivojlanib borishi va boshqalar.

Ushbu ishlarni amalga oshirishda innovatsion ta'limning quyidagi rivojlanish prinsiplari asosida ish olib borilishi lozim.

- Ta'lim va amaliyotning o'zaro uzviy bog'liqligini ta'minlash, kadrlarni amaliyotda ishlashga tayyorlash;

- Ilm-fan yutuqlarini ta'limga keng joriy qilib borish:

- Ta'limning uzluksizligi va uzviyligini ta'minlash, hayot mobaynida uzluksiz ta'lim;

- Bitiruvchilarning korporativ hamkorligini ta'minlash, ta'lim muassasalari an'alarini shakllantirish va rivojlantirib borish;

- Ta'lim va tarbiyani qo'shib olib borish, yuksak axloqiy fazilatlarini tarbiyalash;

- Yuksak ma'naviy fazilatlarga ega bo'lgan intelligensiyaning tarbiyalash.

Innovatsiyalarni ta'lim jarayonlariga tatbiq etishning istiqbollari:

- Nodavlat ta'lim muassasalari moddiy-texnika bazasini modernizatsiya qilish, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari imkoniyatlaridan ta'lim jarayonida samarali foydalanish, masofaviy ta'limni joriy etish.

- Nodavlat ta'lim muassasalarining mintaqaviy va xalqaro miqyosda integratsiyalashuvi, ta'lim sohasidagi xalqaro hamkorlikning rivojlanib borishi;

- Nodavlat ta'lim muassasalarini moliyalashtirish manbalarining ko'payib borishi, budjetdan tashqari moliyalashtirish;

- Ta'lim sifatini boshqarishga xalqaro standartlar talablarini joriy etishni tashkil etadi.

O'quv yurtlari o'rtasidagi integratsion aloqalar o'rnatish natijasida innovatsion faollikning ahamiyati quyidagicha:

1. Amaliy tadqiqotlarning shakllanish ko'nikmalari, professional yechimlarni qabul qilishga yordam beradi;

2. Bilimlarni samarali o'zlashtirish imkonini yaratadi;

3. Bilimlarni to'plashdan mustaqil ta'lim olish mexanizmlarini yaratish va tadqiqot faoliyati ko'nikmalariga o'tish jarayoni rivojlantirish imkonini yaratadi;

4. O'quvchilarning qobiliyatlarini shakllantirish va ularda bilim ko'nikmalarini mustahkamlaydi;

5. Ijodiy va kasbiy bilim qobiliyatini rivojlantiradi;

6. O'quvchilarning sotsial moslashuvi uchun psixologik shart sharoitlar yaratadi.

Milliy ta'lim tizimlari innovatsion faollik ular faoliyatiga ta'sir ko'rsatib kelmoqda, ular bir-biridan taraqqiyot darajasi, maqsad va vazifalari, milliy va tarixiy xususiyatlari, an'analari, aholini qamrab olish darajasiga ko'ra keskin farqlanadi.

Ta'lim tizimini rivojlantirish uchun mamlakatimizning ilmiy-texnik va innovatsion potensialini barqaror saqlash hamda rivojlantirish zarur. Buning uchun quyidagi yo'nalishlar bo'yicha chora-tadbirlar amalga oshirilishi kerak:

- mavjud qonunchilikka innovatsion sohadagi faollikni yanada jadallashtirish uchun qulay shart-sharoit yaratib beradigan yangi takliflar kiritish;

- ilm-fanni rivojlantirish va innovatsiyalarni yaratish uchun, ilm-fan yutuqlaridan keng ko'lamda foydalanish asosida innovatsion faoliyat subyektlarini va ulardagi faollarni qo'llab-quvvatlash;

- yaratiladigan innovatsion loyihalarni ro'yobga oshirish bilan bog'liq bo'lgan barcha ishlarni muvofiqlashtirib boshqarib boradigan maxsus innovatsion guruhlarini yaratish;

- bilimli, tajribali professional ilmiy-texnik xodimlari, olimlari va mutaxassislaridan tarkib topadigan innovatsion loyihalarni ishlab chiqib ularni ro'yobga oshirish bilan bog'liq chora-tadbirlarni rejalashtiradigan, keyinchalik ushbu faoliyatni boshqarib turadigan ta'lim muassasalariaro Forsayt markazlarini tashkil qilish.

Innovatsion guruhlar faoliyat va undagi faollikni tartibga solish mexanizmlarini boshqaruv funksiyalari orqali muvofiqlashtirib borish quyidagilarni amalga oshirishga bog'liq:

- ijtimoiy-iqtisodiy va ilmiy-texnik istiqbollarni to'g'ri belgilash;
- turli xil ilmiy izlanishlarni va innovatsiyalarni amalga oshirish uchun zarur bo'ladigan mablag'larni akkumulyatsiyalash;
- innovatsion faoliyatni muvofiqlashtirish;
- innovatsiyalarni rag'batlantirish;

innovatsion sohada raqobatchilikni kuchaytirish va ta'lim tizimidagi innovatsion faoliyatni amalga oshirishda salohiyatli kadrlar ta'minotiga ahamiyat berish;

- ilmiy-innovatsion infratuzilmani shakllantirish;
- amalga oshirilishi mo'ljallangan innovatsiyalarning ijtimoiy va iqtisodiy yo'nalishli bo'lishligini ta'minlash;
- ta'lim tizimida innovatsion faoliyatning ijtimoiy mavqeini ko'tarish;
- ta'lim tizimida innovatsion jarayonlarni regional miqyoslarda tartibga solish;

Innovatsiyalarni ta'lim jarayonlariga joriy etilishi natijasida ta'lim sifatiga ta'sir etishi hammaga ma'lum. Innovatsion guruhlarini tashkil etgan ta'lim muassasalari raqobatbardoshlikka ega. Bu esa o'z navbatida turli xil dasturlarni tashkil etishda va integratsiya qilinishida xizmat qiladi. Innovatsion guruhlarini tashkil etgan muassasalar - bu lider, ya'ni bu ta'lim muassasalarining faol ishtirokini bildirib, chet ellik hamkorlar bilan mustahkam tashqi munosabatlarni bildiradi. Bu - muassasalar qulay bo'lib, ya'ni xavfsizlikni ta'minlaydi va to'liq infratuzilma bilan (meditsina, sport, mediateka, psixolog - pedagogik kuzatuv, informatsion markaz va boshqalar) ajralib turadi. Bunda muassasalar innovatsion faoliyatni ham samarali yuritadi, ya'ni yangi tashkillashtirilgan texnologiyalarni, yangi dasturlarni va uslublarni ishlab chiqadi. Biz bularni quyidagicha guruhlariga bo'lishimiz mumkin:

Birinchi guruh:

Ta'lim maqsadi va mazmuniga oid innovatsiyalar;

Pedagogik jarayonda foydalaniluvchi metodlar, vositalar, usullar, texnologiyalarni o'zgartirishga qaratilgan innovatsiyalar;

Ta'lim va tarbiya shakllari va usullarini o'zgartirishga qaratilgan innovatsiyalar;

Ta'lim muassasasi rahbariyati, pedagoglar va ta'lim oluvchilar faoliyatini tashkil etish va boshqarishni o'zgartirishga qaratilgan innovatsiyalar. **Ikkinchi guruh:**

Yakka, muayyan ta'lim muassasasiga oid, o'zaro bir-biriga bog'liq bo'lmagan innovatsiyalar;

Kompleks holdagi, o'zaro bir-biriga bog'liq bo'lgan innovatsiyalar;

Tizimli, ta'lim tizimini to'liq qamrab olgan va barcha ta'lim muassasalariga tatbiq qilish mumkin bo'lgan innovatsiyalar. **Uchinchi guruh:**

Mavjud tizim (o'quv rejalari, DTS, fan dasturlari) ni qisman o'zgartirish, rivojlantirish, takomillashtirishga qaratilgan innovatsiyalar;

Nisbatan chuqurroq o'zgarishlarga qaratilgan innovatsiyalar;

Tub islohotlarga qaratilgan innovatsiyalar. **To'rtinchi guruh:**

Muayyan hududni zamonaviy kadrlarga bo'lgan ehtiyojini qondirishga qaratilgan innovatsiyalar;

Ijtimoiy buyurtmani qondirishga qaratilgan me'yoriy-huquqiy hujjatlarni ishlab chiqish va takomillashtirishga qaratilgan innovatsiyalar;

Inson haqidagi fanlarning yutuqlarini o'rganishga qaratilgan innovatsiyalar;

Ilg'or pedagogik tajribalarni tatbiq etishga qaratilgan innovatsiyalar;

Ta'lim muassasasi rahbariyati va pedagoglarning malakasini oshirib borish, ishga ijodiy yondashuv, mas'uliyat va fidoyilikni tarbiyalashga qaratilgan innovatsiyalar;

Tajriba-sinov ishlari, yangiliklarni sinash uchun ma'lum bir ta'lim muassasalarida qo'llab ko'rib, ijobiy tajribalarni, yutuqlarni ommalashtirishga qaratilgan innovatsiyalar;

Ilg'or xorijiy tajribalar, jahondagi nufuzli ta'lim muassasalarining yutuqlarini joriy etishga qaratilgan innovatsiyalar va boshqalar.

Innovatsion ta'limni rivojlantirishda yuqorida ajratib ko'rsatilgan innovatsion faoliyatni amalga oshirish guruhleri eng maqbul variantlarni tanlashi, innovatsiyalarni unumli boshqarishi uchun zarur oid masalalarni hal etishi lozim. Innovatsion ta'limni rivojlantirishda, ta'lim tizimida innovatsiyalar xususida maqbul qarorlar qabul qilish, elektron axborot tizimini yaratish va undan unumli foydalanish masalalarini muvaffaqiyatli hal etish maqsadga muvofiq.

VII BOB. NODAVLAT SPORT TASHKILOTLARINING FAOLIYATINI REJALASHTIRISH VA BIZNES REJA TUZISH TARTIBI

REJA:

7.1. O'zbekistonda nodavlat sport tashkilotlari faoliyatini rejalashtirishning huquqiy asoslari.

7.2. Nodavlat sport tashkilotlarida moliyaviy rejalashtirish tushunchasi, tamoyillari va bosqichlari.

Asosiy tushunchalar: *moliyaviy rejalashtirish, moliyaviy rejalashtirish usullari (koeffitsiyent usuli, balans usuli, normativ usul, ko'p o'lchovli ssenariylar usuli, iqtisodiy va matematik modellash usuli), moliyaviy rejalashtirish bosqichlari, strategik reja, uzoq muddatli reja, biznes rejalashtirish, joriy moliyaviy rejalashtirish; operativ moliyaviy rejalashtirish, tarixiy ma'lumotlarga asoslangan prognozlash.*

7.1. O'zbekistonda nodavlat sport tashkilotlari faoliyatini rejalashtirishning huquqiy asoslari

Nodavlat sport tashkilotlari faoliyatini O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, "Nodavlat notijorat tashkilotlari to'g'risida"gi, "O'zbekiston Respublikasida jamoat birlashmalari to'g'risida"gi qonunlar hamda nodavlat-notijorat tashkilotlari faoliyatlarini tartibga soluvchi boshqa normativ huquqiy hujjatlar asosida amalga oshiradi. Nodavlat sport tashkilotlari foyda olishni o'z faoliyatining asosiy maqsadi qilib olmagan va olingan daromadlarni o'z a'zolari o'rtasida taqsimlamaydigan yuridik shaxsdir. Nodavlat sport tashkilotlarining asosiy maqsadlaridan biri jismoniy madaniyat va sport bilan ommaviy shug'ullanish, xalq o'yinlari, milliy sport turlari va nogironlar o'rtasidagi sportni rivojlantirish orqali mamlakat aholisining jismoniy va ma'naviy tarbiyasiga ko'maklashishdir. Nodavlat sport tashkilotlarining mol-mulki uning hisobidagi pul mablag'lari va (ko'char va ko'chmas) mol-mulkklari, shu jumladan, uning binosi, inshootlari hamda qonun hujjatlarida taqiqlanmagan boshqa mol-mulkklaridan iborat.

Nodavlat sport tashkilotlari uning muassislari (a'zolari) qarori asosida qonun hujjatlariga muvofiq tuziladi va Adliya organlarida davlat

ro'yxatidan o'tkaziladi. Nodavlat sport tashkilotlarining mol-mulkini shakllantirish manbalari quyidagilardan iborat:

- kirish va a'zolik badallari;
- yuridik va jismoniy shaxslarning homiylik mablag'lari;
- ixtiyoriy mulkiy badallar va ehsonlar;
- xayriya mablag'lari va grantlar;
- xalqaro tashkilotlar tomonidan to'lanadigan mablag'lar;
- tadbirkorlik faoliyatidan olingan, faqat ustav maqsadlari uchun ishlatiladigan daromadlar (foйда);
- qonunlarda taqiqlanmagan boshqa tushumlar.

O'zbekistonda nodavlat sport tashkilotlariga O'zbekiston Milliy olimpiya qo'mitasi, Olimpiya va Paralimpiya sport turlari bo'yicha federatsiyalar (uyushmalar), O'zbekiston mudofaasiga ko'maklashuvchi "Vatanparvar" tashkiloti va ularning hududiy bo'linmalari kiradi. O'zbekistonda nodavlat sport tashkilotlarining asosiy maqsadi yurtimizda jismoniy tarbiya va sportni ommalashtirish, aholi, ayniqsa, yoshlar o'rtasida sog'lom turmush tarzini targ'ib qilish uchun zarur shart-sharoitlar yaratish, iqtidorli yoshlarni aniqlash, tanlash va saralash (seleksiya) ning raqamlashtirilgan yangi tizimini joriy qilish, mamlakatimiz sportchilarining respublika sport musobaqalari, Olimpiya va Paralimpiya, Osiyo va Paraosiy o'yinlarida, jahon chempionatlarida va boshqa yirik xalqaro musobaqalarda ishtirok etishi hamda yuqori natijalarga erishishini ta'minlashdan iborat. Shu maqsadda har yili Davlat budjeti tomonidan tegishli mablag' ajratiladi. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining tegishli farmoyishi bilan har yil sport va ommaviy jismoniy tarbiya tadbirlari, sportning texnik va amaliy turlari bo'yicha tadbirlarning respublika kalendar rejasi, shuningdek, O'zbekiston Milliy terma jamoalari sportchilarini yozgi olimpiya va paralimpiya o'yinlariga samarali tayyorlash hamda O'zbekiston Milliy olimpiya qo'mitasi, Olimpiya va Paralimpiya sport turlari bo'yicha federatsiyalar (uyushmalar) ning faoliyati bilan bog'liq O'zbekiston Respublikasi Davlat budjeti mablag'lari to'g'risidagi yig'ma axborot tasdiqlanadi.

1. Nodavlat sport tashkilotlarida tadbirlarni tashkil etish va xarajatlarni rejalashtirish.

Nodavlat sport tashkilotlarida sport tadbirlarini tashkil etish quyidagi bosqichlarni o'z ichiga oladi:

- ishchi guruh tuzgan holda sport tadbiri nizomini ishlab chiqish;
- sport tadbiri logotipini hamda bannerlar eskizini tasdiqlash;
- sport tadbiri o'tkaziladigan kuni va manzilini belgilash (dislokatsiya (mahalla, tuman/shahar kesimida);
- sport tadbirini o'tkazish bo'yicha chora tadbirlar rejasini, tegishli buyruq ishlab chiqish va mas'ullarni belgilash (xarajatlar smetasini tasdiqlash);
- ishtirokchilar soni, ro'yxatini shakllantirish;
- hakamlar hay'atini shakllantirish;
- sport tadbirining ochilish va yopilish ssenariysini ishlab chiqish va tasdiqlash;
- sport tadbirini tashkil etish uchun mas'ul tashkilotlarni jalb etish (IIV, SSV, MG, FVV);
- ommaviy axborot vositalarida keng yoritish (bloggerlarni jalb qilish, internet va televideniada yoritish);
- sport tadbiri sovrindorlari va g'oliblarini OAVda keng yoritish;
- musobaqaning yakuniy natijasi bo'yicha hisobot berish.

Sport tadbiri nizomi quyidagi boblarni:

sport tadbirini o'tkazishning maqsad va vazifalari, sport tadbirini o'tkazishda rahbarlik, sport tadbirini o'tkazish joyi va muddati, sport tadbirini o'tkazish shartlari, sport tadbiri (musobaqa) da ishtirok etish uchun talabnoma (buyurtmalarni topshirish) shartlari, tadbirni moliyalashtirish manbalari, g'olib va sovrindorlarni taqdirlash, yakuniy natijalarni tahlil qilishni o'z ichiga oladi.

Shuningdek, sport tadbiri (musobaqa) o'tkazish to'g'risidagi nizomga quyidagilar ilova qilinadi:

sport turi bo'yicha musobaqalar ro'yxati (yoshlar toifasi, vazni va hokazo.), sport tadbiri dasturi (hududlardan keladigan jamoalarni kutib olish, mandat komissiyasi faoliyati, qur'a tashlash, vazn o'lchash, ochilish marosimi, saralash janglar, yarim final, final, g'oliblarni taqdirlash va yopilish marosimi), hakamlar hay'ati va talabnomalar.

Nodavlat sport tashkilotlari xarajatlarini rejalashtirishda quyidagilar hisobga olinadi:

- tasdiqlangan shtatlar jadvali asosida mehnatga haq to'lash xarajatlari;

- bayramlar, muhim sanalar munosabati bilan, shuningdek, choraklik va boshqa bir marotabalik beriladigan mukofot pullari;

- yagona ijtimoiy to'lovlar (ish haqiga nisbatan 12 yoki 25 foiz);

- tashkilotni saqlash xarajatlari (kommunal xizmatlar, telefon aloqa xizmati, internet tarmog'i, avtotransport vositalarini joriy ta'mirlash va yoqilg'i-moylash mahsulotlari uchun xarajatlar, tovar moddiy boyliklar va kanselyariya mollari xarid qilish uchun xarajatlar hamda boshqa joriy ta'mirlash xarajatlari);

- asosiy vositalar xaridi bilan bog'liq xarajatlar;

- ijara to'lovlari;

- sport tadbirlarini tashkil etish bilan bog'liq xarajatlar;

- boshqa xarajatlar (bank xizmati va boshqalar).

Mehnatga haq to'lash bilan bog'liq xarajatlarga xodimlarning shtat jadvali bo'yicha ish haqi va unga tenglashtirilgan to'lovlarni o'z ichiga oladi. Shtat jadvalida tarkibiy bo'linmalarining nomlanishi va lavozimlar nomi, shtat birliklari soni, mehnatga haq to'lash shartlarida, bir yilga hisob-kitob qilingan ustamalar to'lashga, qo'shimcha

haq to'lash va xodimlarni moddiy rag'batlantirishga yo'naltiriladigan mehnatga haq to'lash jamg'armasi alohida satrda ko'rsatiladi, masalan:

Mukofotlash, moddiy yordam ko'rsatish, ko'p yillik mehnati uchun bir martalik rag'batlantirish uchun mehnatga haq to'lash jamg'armasi har yil uchun yil boshida tashkilot rahbari tomonidan tasdiqlanadi. Shtatlar jadvalida belgilangan tartibda shtat birliklari, har bir shtat birligi uchun bazaviy yoki mehnatga haq to'lash bo'yicha yagona tarif setkasi asosida amalga oshiriladi.

1-ilovaga;

Sport va ommaviy jismoniy tarbiya tadbirlarining 2022-yil uchun respublika kalendar rejasining xarajatlarini qoplashga yo'naltirilgan mablag'lar to'g'risidagi yig'ma axborot

2- ilovaga;

Sportning texnik va amaliy turlari bo'yicha tadbirlarning 2022-yil uchun respublika kalendar rejasi

- 3-ilovaga;

Sportning texnik va amaliy turlari bo'yicha tadbirlarning 2022-yil uchun xarajatlarini qoplashga yo'naltirilgan O'zbekiston Respublikasi Davlat budjeti mablag'lari to'g'risidagi yig'ma axborot

4-ilovaga;

Qoraqalpog'iston Respublikasi, viloyatlar va Toshkent shahar hamda tuman (shahar) lar mahalliy budjetlari va ularning qo'shimcha manbalari hisobidan qoplanadigan sport va ommaviy jismoniy tarbiya tadbirlarning 2022-yil uchun kalendar rejalarini to'g'risidagi yig'ma axborot

5-ilovaga;

O'zbekiston Milliy terma jamoalari sportchilarini 2024-yil Parij shahrida (Fransiya) bo'lib o'tadigan XXXIII yozgi olimpiya va XVII Paralimpiya o'yinlariga samarali tayyorlash hamda O'zbekiston Milliy olimpiya qo'mitasi, Olimpiya va Paralimpiya sport turlari bo'yicha federatsiyalar (uyushmalar) ning faoliyati bilan bog'liq O'zbekiston Respublikasi Davlat budjeti mablag'lari to'g'risidagi yig'ma axborot

6-ilovaga;

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Paralimpiya harakatini rivojlantirishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida" 2021-yil 18-maydashi PQ-5114 son qaroriga asosan project.gov.uz 03.12.2021 2 respublika, hududiy va tuman (shahar) sport va ommaviy jismoniy tarbiya tadbirlarining kalendar rejalarida paralimpiya sport tadbirlariga tayyorgarlik ko'rish va ularni o'tkazish uchun Davlat budjeti mablag'lari to'g'risidagi yig'ma axborot

7-ilovaga;

Ommaviy sport tadbirlarini o'tkazish sxemasi 8-ilovaga;

O'zbekiston chempionatlarini o'tkazish va terma jamoalar a'zolarini saralab olish sxemasi

9-ilovaga muvofiq tasdiqlash amalga oshiriladi.

Nodavlat sport tashkilotlari tomonidan tashkil etiladigan tadbirlar belgilangan tartibda tasdiqlangan kalendar reja yoki uning o'rini bosuvchi boshqa hujjat asosida amalga oshiriladi.

№			
Tadbirlar nomi			
O'tkazish muddati			
Tadbirni o'tkazish joyi			
Kunlar			
Jamoa tarkibi	shu jumladan	Vsego	
		sportchilar	asosiy tarkib
			ikkinchi tarkib
			Murabbiylar shtabi
		Shifokorlar tarkibi	
Bir kishiga ketadigan xarajat (so'mda):	Jami		
	Transport (aviatilet va h.)		
	Kunlik ovqatlanish xarajati		
	Kunlik yashash xarajati		
	Tibbiy sug'urta xarajatlari		
Jami so'mda:	Viza rasmiylashtirish xarajatlari		
	Transport (aviatilet va h.)		
	Kunlik ovqatlanish xarajati		
	Kunlik yashash xarajati		
	Tibbiy sug'urta xarajatlari		
	Viza rasmiylashtirish xarajatlari		
	Inshoot va asosiy vositalar ijara xarajatlari		
	Boshqa xarajatlar		
Jami so'mda			
Jumladan bank xizmatlari (0,1%)			

7.2. Nodavlat sport tashkilotlarida moliyaviy rejalashtirish tushunchasi, tamoyillari va bosqichlari

Iqtisodiyotning dinamik rivojlanishi sharoitida, bozor sharoitlari, sharoitlari va boshqaruv usullarining o'zgarishi bilan moliyaviy rejalashtirishning obyektiv ehtiyoji paydo bo'ladi.

Moliyaviy rejalashtirish batafsil moliyaviy rejalarda amalga oshiriladigan korxonada moliyaviy resurslarni yaratish, taqsimlash, qayta taqsimlash va ulardan foydalanish jarayonlarini boshqarish. Moliyaviy rejalarni ishlab chiqish va qabul qilishda miqdoriy va sifat ko'rsatkichlari va ularga eng samarali erishish yo'llari aniqlanadi. Moliyaviy rejalashtirish bozor muhitining noaniqligini va uning kompaniya uchun salbiy oqibatlarini minimallashtirishga imkon beradi.

Moliyaviy rejalashtirishning asosiy maqsadi taklif etilayotgan iqtisodiy, texnik va ijtimoiy loyihalarni moliyalashtirish imkoniyatlarini asoslash va yakuniy moliyaviy natijalarni hisobga olgan holda samaradorligini baholashdir.

Xo'jalik yurituvchi subyekt uchun moliyaviy rejalashtirish:

- ishlab chiqilgan strategik maqsadlarni aniq moliyaviy ko'rsatkichlar shaklida o'zida mujassamlashtiradi;
- ishlab chiqarish rejasiga xos bo'lgan rivojlanishning iqtisodiy nisbatlarini moliyaviy resurslar bilan ta'minlaydi;
- bu raqobat muhitida korxona loyihasining hayotiyiligini aniqlash imkonini beradi;
- tashqi investorlardan moliyaviy yordam olish uchun vosita bo'lib xizmat qiladi.

Moliyaviy rejalashtirishning asosiy vazifalari:

- korxonani tashkil etishda foydalaniladigan kapitalning hajmini, tarkibini va uning rejalashtirish davridagi faoliyatini aniqlash;
- ishlab chiqarish va taqsimlash xarajatlarining optimal qiymati va tarkibini asoslash;
- naqd pul tushumlari va to'lovlarining manbalari va miqdorlarini prognozlash;

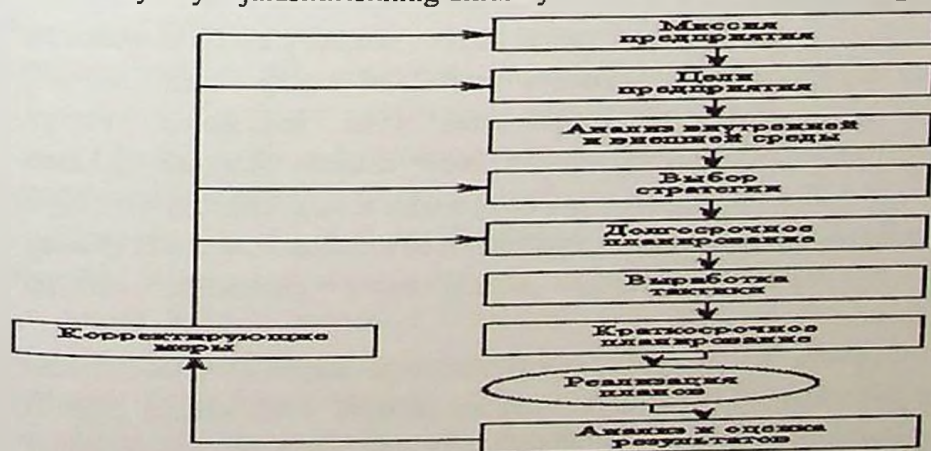
- mablag'larning oqilona harakatini asoslash, ularning tushumlarini ma'lum muddatlardagi to'lovlar bilan sinxronlashtirish;

- turli sohalar, xo'jalik va moliyaviy faoliyat turlari, yo'llari samaradorligini aniqlash foydani maksimallashtirish;

- moliyaviy maqsadlarning bajarilishi ustidan doimiy nazoratni amalga oshirish va biznes sharoitlari o'zgarganda joriy rejalarni tuzatish.

Moliyaviy rejalashtirish amalga oshiradigan harakatlarning keng jihati uni samarali iqtisodiy va moliyaviy qarorlar qabul qilishning boshlang'ich nuqtasi deb hisoblashga asos beradi. Biroq, buning uchun ushbu jarayonni tegishli tarzda tashkil etish, ya'ni moliyaviy vazifalarni shakllantirish va amalga oshirish bilan bog'liq barcha boshqaruv harakatlarini tartibga solish zarur bo'ladi.

Moliyaviy rejalashtirishning umumiy mafkurasi rasmda ko'rsatilgan.

7.1-rasm. Korxonada rejalashtirishning murakkab xarakteri.

Moliyaviy rejalashtirish korxonaning missiyasi va umumiy strategiyasiga bo'ysunadigan marketing, ishlab chiqarish va korxonaning boshqa rejalari bilan chambarchas bog'liq va ularga tayanadi. Shu munosabat bilan korxona faoliyatining umumiy qoidalari va o'ziga xos xususiyatlariga muvofiq moliyaviy rejalashtirishni oqilona tashkil etishni asoslash va qurish birinchi darajali vazifadir. Tashkilotning umumiy qoidalari, birinchi navbatda, korxonaning vazifasiga mos keladigan rejalashtirilgan harakatlarning maqsadini aniqlashni, so'ngra ushbu

harakatlar ketma-ketligini, qo'llaniladigan usullarni, vositalarni, rejalashtirilgan usullarni belgilashni nazarda tutadi. erishilgan natijalarni tahlil qilish va baholash va tuzatish choralari.

Moliyaviy rejalashtirish quyidagi prinsiplarga asoslanadi:

1. Muvofiqlik prinsipi aylanma mablag'larni moliyalashtirish birinchi navbatda qisqa muddatli manbalar hisobidan rejalashtirilgan bo'lishi kerak. Shunday qilib, agar kompaniya xom ashyo va materiallarni sotib olishni rejalashtirsa, ushbu bitimni moliyalashtirish uchun obligatsiyalar chiqarishga murojaat qilish shart emas. Siz qisqa

muddatli bank kreditidan yoki sotuvchining tijorat kreditidan foydalanishingiz kerak. Shu bilan birga, asosiy fondlarni modernizatsiya qilishni amalga oshirish uchun uzoq muddatli moliyalashtirish manbalarini jalb qilish kerak.

2. O'z aylanma mablag'lariga doimiy ehtiyoj prinsipi korxonaning rejalashtirilgan balansida aylanma mablag'lar miqdori qisqa muddatli qarzlardan oshib ketishi kerak, ya'ni "zaif likvid" balansni rejalashtirish mumkin emasligidan kelib chiqadi. Korxona aylanma mablag'larining ma'lum bir qismi uzoq muddatli manbalar (uzoq muddatli kreditlar va o'z mablag'lari) hisobidan moliyalashtirilishi kerak. Bunday holda, kompaniya aylanma mablag'larning etishmasligi xavfini kamaytiradi.

3. Ortiqcha naqd pul prinsipi rejalashtirish jarayonida to'lovchilardan birortasi uni to'lash rejasiga nisbatan muddati o'tib ketgan taqdirda ishonchli to'lov intizomini ta'minlash uchun ma'lum mablag'lar zaxirasiga ega bo'lishini nazarda tutadi. Kompaniyaning naqd pullari miqdori haddan tashqari katta bo'lganda (ma'lum bir chegaradan yuqori), kompaniya yuqori likvidli qimmatli qog'ozlarni sotib olishga murojaat qilishi mumkin.

4. Investitsiyalarni qaytarish prinsipi- kapital qo'yilmalar uchun moliyalashtirishning arzon usullarini tanlash kerak (moliyaviy lizing, investitsiya

kreditlari). Qarz kapitalini jalb qilish, agar u o'z kapitalining rentabelligini oshirsagina foydalidir. Bunday holda, moliyaviy leveraj ta'sirining ijobiy ta'siri ta'minlanadi.

5. Xatarlarni muvozanatlash prinsipi - ayniqsa xavfli uzoq muddatli investitsiyalarni o'z mablag'lari hisobidan moliyalashtirish maqsadga muvofiqdir.

6. Bozor ehtiyojlariga moslashish tamoyili - korxona uchun bozor konyunkturasi va uning kreditlar berishga bog'liqligini hisobga olish muhim ahamiyatga ega.

7. Marjinal rentabellik prinsipi - maksimal (marjinal) rentabellikni ta'minlaydigan investitsiyalarni tanlash tavsiya etiladi.

Moliyaviy rejalashtirishni tashkil etish bosqichida o'zaro bog'liq bo'lgan moliyaviy rejalashtirish tamoyillarini ta'minlash quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- rejalashtirilgan harakatlarning uzluksizligi, joriy va uzoq muddatli vazifalar va rejalarning uzluksizligi, ularni vaqt va makon bo'yicha muvofiqlashtirish (yagona moliyaviy rejaga birlashtirilgan faoliyatning alohida yo'nalishlarini rejalashtirish - korxona biznes-rejasining bo'limi);

- moliyaviy rejalarni joriy shart-sharoitlar va ma'lum bir davr uchun rejalashtirilgan vazifalar, belgilangan ustuvorliklar asosida aniq iqtisodiy vaziyatga moslashtirish.

Bu rejalashtirilgan ko'rsatkichlarni, moliyaviy qonunchilikda, mamlakat, mintaqadagi umumiy iqtisodiy vaziyatda sezilarli o'zgarishlar yuz bergan hollarda individual rejalarning eng muhim parametrlarini aniqlashtirish zaruratida namoyon bo'ladi. Rejalarni tuzatish, shuningdek, korxonada o'tgan davrdagi haqiqiy yutuqlarni hisobga olishning maqsadga muvofiqligi yoki boshqaruvning ichki sharoitidagi o'zgarishlar bilan ham bog'liq bo'lishi mumkin.

Korxonada moliyaviy rejalashtirishni eng umumiy shaklda tashkil etishning asosiy bosqichlari 8.1-jadvalda keltirilgan. 8.1-jadval - Korxonada moliyaviy rejalashtirishni tashkil etish

Moliyaviy rejalashtirishni tashkil etish bosqichida real rejalarni ishlab chiqish, tegishli ko'rsatkichlarni asoslash usullari, muqobil vazifalar va ushbu sharoitlarda eng maqbulini tanlash uchun boshqaruv harakatlarining ketma-ketligi belgilanadi. Shu bilan birga, rejalashtirish jarayonidagi har bir ishtirokchining funksiyalari konkretlashtiriladi, ularning harakatlari doirasi,

tegishli materiallar va zarur ishlanmalar bilan ta'minlashning aniq sanalari joriy rejalashtirish davri boshlanishidan oldin belgilanadi.

Korxonaning moliyaviy rejalari tizimi va ularni ishlab chiqish usullari

Moliyaviy rejalashtirish strategik va ishlab chiqarish rejalariga asoslanadi. Strategik reja kompaniyaning maqsadi, vazifalari, ko'lam va ko'lamini shakllantirishni nazarda tutadi. Ko'pincha bu maqsadlar sifat darajasida yoki umumiy miqdoriy ko'rsatkichlar shaklida shakllantiriladi. Ishlab chiqarish rejalari strategik reja asosida tuziladi va ishlab chiqarish, marketing va investitsiya siyosatini belgilashni nazarda tutadi. "Strategik" atamasi "uzoq muddatli" atamasiga teng emas - birinchisi konseptual va mazmunli ma'noda ikkinchisiga qaraganda ancha kattaroqdir, garchi, albatta, strategik rejalashtirish uzoq muddatli istiqbolda amalga oshiriladi.

Strategik rejalashtirish doirasida maqsadlarning to'rt turi ajratiladi:

- bozor (tovar va xizmatlar bozorining qaysi segmentini qamrab olish rejalashtirilgan, korxonaning ishlab chiqarish va tijorat faoliyatida qanday ustuvor yo'nalishlar mavjud);

- ishlab chiqarish (ishlab chiqarish va texnologiyani qaysi tuzilmasi kerakli hajm va sifatli mahsulot ishlab chiqarishni ta'minlaydi);

- moliyaviy-iqtisodiy (tanlangan strategiyani moliyalashtirishning asosiy manbalari va rejalashtirilgan moliyaviy natijalari nima);

- ijtimoiy (kompaniya faoliyati butun jamiyatning yoki uning ayrim qatlamlarining muayyan ijtimoiy ehtiyojlarini qondirishni qay darajada ta'minlaydi).

Qanday bo'lmasin, mijozlarga yo'naltirilganlik har doim strategik rejaning asosiy maqsadlaridan biridir, chunki bunday rejaning asosiy maqsadi ishlab chiqarish dasturi va sotish bozorlarini asoslashdir. Reja nafaqat maqsadlar bayoni bilan cheklanib

qolmaydi, balki ularning asoslanishini, shu jumladan resursni ham o'z ichiga oladi. Shuning uchun moliyaviy bo'lim har qanday strategik rejaning ajralmas qismi hisoblanadi.

Strategik reja quyidagicha tuzilishi mumkin:

Bo'lim 1. Korxonaning mazmuni va maqsadlari.

Korxonaning maqsadi va strategik maqsadi, faoliyat ko'lamini va ko'lamini, taktik maqsad va vazifalari bayon etilgan.

2-bo'lim. Prognozlar va ko'rsatkichlar. Kapital, mahsulot va mehnat bozorlaridagi iqtisodiy vaziyat prognozi, asosiy ko'rsatkichlar bo'yicha belgilangan istiqbolli yo'riqnomalar keltirilgan.

3-bo'lim. Ixtisoslashtirilgan rejalar va prognozlar. Ishlab chiqarish. Marketing. Moliya (moliyaviy reja). Kadrlar siyosati. Innovatsion siyosat (tadqiqot va ishlanmalar). Yangi mahsulotlar va sotish bozorlari.

Moliyaviy reja- joriy (bir yilgacha) va uzoq muddatli (bir yildan ortiq) davr uchun korxona mablag'larining kelib tushishi va sarflanishini aks ettiruvchi umumlashtirilgan rejalashtirish hujjati. Moliyaviy reja daromadlar va xarajatlar balansi shaklida tuziladi va operatsion va kapital budjetlarini, shuningdek, moliyaviy resurslarning prognozlarini tuzishni o'z ichiga oladi. Moliyaviy reja tuzilmasi va mazmuni jihatidan ancha murakkab bo'lib, uni ishlab chiqish korxonaning turli bo'linmalarining sa'y-harakatlarini talab qiladi. Kompleks moliyaviy reja - bu bir qancha mustaqil, lekin bir-biriga bog'langan rejalarini o'z ichiga olgan hujjat bo'lib, ularning har biri kelajakdagi iqtisodiy qarorlarni moliyaviy imkoniyatlar va yakuniy natijalar nuqtai nazaridan asoslaydi. Ushbu rejalarining soni va shakllari korxonaning o'ziga xos xususiyatlariga, uning hajmiga, pul tushumlari va xarajatlar hajmiga,

Joriy moliyaviy rejaning maqsadi korxonaning doimiy to'lov qobiliyatini ta'minlashdan iborat. Joriy rejalar har chorakda batafsil hisob-kitoblar asosida yil uchun tuziladi. Uzoq muddatli moliyaviy rejaning maqsadi moliyaviy barqarorlik nuqtai nazaridan maqbul bo'lgan korxona kengayish sur'atlarini aniqlashdir. Aksariyat hollarda ular faqat ma'lum davrlar uchun daromadlar, xarajatlar va moliyaviy natijalar uchun hal qiluvchi vazifalarni o'z ichiga oladi.

Eng umumiy shaklda moliyaviy reja quyidagi bo'limlarni o'z ichiga oladi:

1-bo'lim. Investitsiya siyosati. Asosiy vositalarni moliyalashtirish siyosati. Nomoddiy aktivlarni moliyalashtirish siyosati. Uzoq muddatli moliyaviy investitsiya siyosati.

2-bo'lim. Aylanma mablag'larni boshqarish. Pul mablag'lari va ularning ekvivalentlarini boshqarish. Inventarizatsiyani moliyalashtirish. Kontragent siyosati va debitorlik qarzlarini boshqarish.

3-bo'lim. Dividend siyosati va moliyalashtirish manbalarining tarkibi.

4-bo'lim. Moliyaviy prognozlar. Moliyaviy sharoitning xususiyatlari. Korxona daromadi. Korxona xarajatlari. Istiqbolli moliyaviy hisobotlar. Naqd pul budjeti. Umumiy kapital talabi. Tashqi moliyalashtirishga bo'lgan ehtiyoj.

5-bo'lim. Hisob siyosati.

Bo'lim 6. Boshqaruvni boshqarish tizimi.

Moliyaviy rejalarni ishlab chiqish uchun asos bo'lib ishlab chiqarish ko'rsatkichlari (birinchi navbatda, mahsulot ishlab chiqarish va sotish, asosiy fondlar, xom ashyo va mehnat resurslaridan foydalanish bo'yicha vazifalar). Bundan tashqari, belgilangan me'yorlar, moliyaviy standartlar qo'llaniladi, resurslar harakatining mavjud tendensiyalari, ko'rsatkichlar rivojlanishining aniqlangan qonuniyatlari va boshqalar hisobga olinadi.

Moliyaviy rejaning moddalarini asoslash maxsus usullar yordamida amalga oshirilishi kerak.

Rejalashtirish usullari- Bu rejalashtirilgan hisob-kitoblarning o'ziga xos usullari va usullari. Moliyaviy natijalarni rejalashtirish bir necha usullar yordamida amalga oshiriladi:

- hisoblash va analitik;
- tartibga soluvchi;
- balanslar varaqasi;
- rejalashtirish qarorlarini optimallashtirish;
- iqtisodiy va matematik modellashtirish.

Hisoblash-tahlil usulining mohiyati o'zaro bog'liq ma'lumotlarning o'sish

(pasayishi) tendensiyalarini, ularning tuzilishini yaxshilash, o'sish sur'atlarini tezlashtirish bo'yicha rejalashtirilgan chora-tadbirlarni hisobga olgan holda, kelgusi rejalashtirish davrida kutilayotgan o'zgarishlar uchun bazaviy ko'rsatkichlarni (erishilgan natijalarni) moslashtirishdan iborat. boshqa miqdoriy va sifat ko'rsatkichlari. Usul moliyaviy-iqtisodiy me'yorlar mavjud bo'lmagan hollarda qo'llaniladi va ko'rsatkichlar

o'rtasidagi bog'liqlik to'g'ridan-to'g'ri emas, balki bilvosita, ularning bir qator davrlardagi dinamikasini o'rganish asosida o'rnatilishi mumkin. Ushbu usul yordamida aylanma mablag'larga rejalashtirilgan ehtiyoj, amortizatsiya miqdori va boshqa ko'rsatkichlarni aniqlash mumkin.

1-misol. Baza davridagi mahsulotlarni sotish hajmi bilan 200 000 ming rubl. xomashyo va materiallar zaxiralari 24 000 ming rublni yoki 12% ni, mahsulot ishlab chiqarish va sotish qiymati - 168 000 rublni yoki 84% ni, foyda - 32 000 rublni yoki 15% ni tashkil etdi. Barcha ko'rsatkichlarni 10 foizga oshirish rejalashtirilgan. Taxminiy hisob-kitob 7.2-jadvalda keltirilgan.

7.2-jadval

Reja ko'rsatkichlarini hisoblash va analitik usul yordamida hisoblash

Ko'rsatkichlar	Asosiy ma'lumotlar		Rejalashtirilgan vazifalar		
	miqdori, ming rubl	solishtirma og'irlik, %	o'sish, %	miqdori, ming rubl	o'ziga xos og'irlik, %
1	2	3	4	5	6
Sotishdan tushgan tushum, ming rubl	200 000	100	10	220 000	
Ishlab chiqarish va marketing xarajatlari, ming rubl	168 000	84		184 800	84
Foyda miqdori, ming rubl	32 000	16		35 200	16
Zaxiralar, ming rubl	24 000	12		26400	12

Normativ usul moliyaviy ko'rsatkichlarni rejalashtirish shundan iboratki, oldindan belgilangan me'yorlar va standartlar asosida korxonaning moliyaviy resurslarga bo'lgan ehtiyoji va ularni shakllantirish manbalari aniqlanadi. Bu standartlar soliq va yig'imlar stavkalari, amortizatsiya stavkalari, bank foizlarining diskont stavkasi va boshqalar.

Moliyaviy rejalashtirishda normalar va standartlar tizimi qo'llaniladi: respublika; mintaqaviy; mahalliy; sanoat; korxonaning o'zi standartlari.

Respublika qoidalar mamlakatning butun hududi uchun majburiydir. Bularga quyidagilar kiradi:

- respublika soliq stavkalari;
- asosiy vositalarning ayrim guruhlar uchun amortizatsiya normalari;
- mamlakatning Markaziy bankining qayta moliyalash stavkasi va majburiy zaxiralar;
- eng kam oylik ish haqi;
- ochiq va yopiq turdagi aksiyadorlik jamiyatlari uchun ustav kapitalining eng kam miqdori va boshqalar.

Mintaqaviy va mahalliy standartlar mamlakatning alohida ta'sis subyektlarida amal qiladi va vakillik va ijro etuvchi hokimiyat organlari tomonidan tasdiqlanadi. Ular odatda mintaqaviy soliq va yig'im stavkalarini qamrab oladi.

Tarmoq standartlari sanoatning alohida tarmoqlari doirasida yoki korxonalarning tashkiliy-huquqiy shakllari guruhlar (kichik korxonalar, aksiyadorlik jamiyatlari, xorijiy investitsiyalar ishtirokidagi korxonalar) tomonidan qo'llaniladi.

Korxona standartlari xo'jalik yurituvchi subyektlarning o'zlari tomonidan ishlab chiqiladi va ulardan ishlab chiqarish jarayonini tartibga solish, shuningdek, resurslardan samarali foydalanishni nazorat qilish uchun foydalaniladi. Ushbu standartlarga quyidagilar kiradi:

- aylanma mablag'larga rejalashtirilgan ehtiyojning standartlari;
- doimiy ravishda korxona aylanmasida bo'lgan kreditorlik qarzlari stavkasi;
- materiallar zaxiralari normalari, tugallanmagan ishlab chiqarishlar, ombordagi tayyor mahsulotlar va kunlarda tovar zaxiralari;
- sof foydani iste'mol, jamg'arish va zaxira fondlariga taqsimlash normalari;
- ta'mirlash fondiga ajratmalar me'yori (asosiy vositalarning o'rtacha yillik qiymatiga foizda) va bir qator boshqalar.

Normativ rejalashtirish usuli eng oddiy va eng qulay hisoblanadi. Shu sababli, pul mablag'larini shakllantirish va ulardan foydalanish va korxonaning har bir tarkibiy

bo'linmasi tomonidan ularga rioya etilishi ustidan nazoratni tashkil etish uchun iqtisodiy asoslangan normalar va standartlarni ishlab chiqish dolzarb muammodir.

Moliyaviy ko'rsatkichlarni rejalashtirishning balans usulining mazmuni mavjud moliyaviy resurslar va ularga bo'lgan haqiqiy ehtiyoj o'rtasidagi bog'liqlikka erishishdir. Usul iste'mol va jamg'arish ehtiyojlari uchun pul fondlaridan tushum va to'lovlarni, daromadlar va xarajatlarning choraklik rejasini, to'lov kalendarini prognozlashda qo'llaniladi.

Rejalashtirish qarorini optimallashtirish usuli rejalashtirilgan hisob-kitoblarning bir nechta variantlarini tuzishga to'g'ri keladi, ya'ni har xil tafsilotlarga ega bo'lgan turli xil muddatlardagi bir nechta budjetlar tuziladi, rejaning bir nechta variantlari parallel ravishda ishlab chiqiladi. Masalan, voqealar rivojlanishining optimistik va pessimistik ssenariysi tuziladi.

3-misol. Moliyaviy faoliyatdan olingan daromadlarni hisoblash amalga oshiriladi. Asosiy yilda ular 5000 ming rublni tashkil etdi. Rejalashtirilgan tadbirlar ularning 15% ga o'sishini nazarda tutadi. Rejani amalga oshirishning aniq shartlarini o'rganish shuni ko'rsatadiki, o'tgan 5 yilda ushbu daromadlarning o'sish sur'ati 8 foizdan 13 foizgacha, o'rtacha qiymati esa 11,5 foizni tashkil etgan. Bundan tashqari, bitimlar hajmining oshishi moliyaviy investitsiyalar bo'yicha foiz stavkalarining yiliga 0,5 foizga pasayish tendensiyasini hisobga olmadi. Shuning uchun, moliyaviy rejani belgilashda siz uning bir nechta variantlarini tuzishingiz va eng realini tanlashingiz mumkin.

1. Rejalashtirilgan 15% o'sishni hisobga olgan holda tushum miqdori quyidagicha bo'ladi:

$$5000 \times (1 + 0,15) = 5750 \text{ ming so'm.}$$

2. Bitimlar hajmining o'sishi o'rtacha yillik tendensiyalar asosida hisoblanadi:

$$(0,15 + 0,115) :$$

$2 = 0,1325$ yoki 13,25%. Moliyaviy operatsiyalardan rejalashtirilgan tushumlar miqdori:

$$5000 \times (1 + 0,1325) = 5662,5 \text{ ming so'm bo'ladi.}$$

3. Daromad miqdori foiz stavkalarini yiliga 0,5% ga pasaytirish omilini hisobga olgan holda o'sishning rejalashtirilgan foizi (15%) asosida hisoblanadi. Moliyaviy operatsiyalardan tushumlarning rejalashtirilgan miqdori:

$$5000 \times (1 + 0,15) \times (1 - 0,005) = 5721,3 \text{ ming so'm bo'ladi.}$$

4. Tushumlar miqdori foiz stavkalarining yiliga 0,5% ga kamayishi omilini hisobga olgan holda o'rtacha yillik tendensiyalar asosida hisoblanadi. Moliyaviy operatsiyalardan tushumlarning rejalashtirilgan miqdori $5000 \times (1 + 0,1325) \times (1 - 0,005) = 5634,2$ ming so'mni tashkil qiladi.

Birinchi variant, mavjud tendensiyalarni hisobga olmagan holda, optimistikdir. Keyingi variantlarda tushumlar miqdori o'rtacha yillik tendensiyalarni yoki boshqa muhim omillarni hisobga olgan holda tuzatiladi. Amalda multivariantlik muayyan rivojlanish ssenariysi, rejalashtirilgan konsepsiya va tuzatishning turli usullarini qabul qilish bilan oqlanadi.

Iqtisodiy-matematik modellashtirish usuli moliyaviy rejalashtirishda moliyaviy ko'rsatkichlar va ularning qiymatiga ta'sir qiluvchi omillar o'rtasidagi munosabatlarni miqdoriy jihatdan aniqlash imkonini beradi. O'zaro bog'liqlik iqtisodiy-matematik model orqali ifodalanadi, u iqtisodiy jarayonlarni matematik usullar va usullardan foydalangan holda matematik tavsiflashdir. Model faqat asosiy belgilovchi omillarni o'z ichiga oladi, shu bilan birga u funksional va korrelyatsiyaga asoslangan bo'lishi mumkin - ehtimollik bog'liqligi, u faqat umumiy shaklda ko'p sonli kuzatishlar bilan namoyon bo'ladi va har xil turdagi regressiya tenglamalari bilan ifodalanadi.

Shuni yodda tutish kerakki, qisqa o'qish davri (chorak) umumiy naqshlarni aniqlashga imkon bermaydi. Shu bilan birga, uzoq muddatga rejalashtirish kerak emas, chunki har qanday iqtisodiy naqshlar beqaror va uzoq vaqt davomida o'zgarishi mumkin.

Strategik rejalashtirish uchun so'nggi 3-5 yil uchun yillik moliyaviy ko'rsatkichlardan, joriy bir - choraklik ma'lumotlardan 1-2 yil davomida foydalanish tavsiya etiladi.

Reja davrida korxonaning ish sharoitidagi sezilarli o'zgarishlar bilan iqtisodiy va matematik modellashtirish asosida aniqlangan ko'rsatkichlarga zarur tuzatishlar kiritiladi.

Budjetlashtirish moliyaviy rejalashtirish vositasi sifatida Budjetlashtirish nafaqat moliyaviy qism, balki umumiy rejalashtirish

jarayonining ajralmas qismidir. Naqd pul mablag'larini tejash, ushbu mablag'larni boshqarishda yuqori samaradorlikni

ta'minlash, ishlab chiqarish bo'lmagan xarajatlar va yo'qotishlarni kamaytirish, shuningdek, rejalashtirilgan ko'rsatkichlarning (soliq rejalashtirish maqsadlarida) ishonchligini oshirish uchun daromadlar va xarajatlarni budjet rejalashtirish mexanizmini joriy etish maqsadga muvofiqdir. Budjetlar odatda har yili, ko'pincha chorakda tuziladi

Budjetlashtirish yordamida boshqaruvning muhim vazifalari hal qilinadi:

- korxonalarining maqsadlariga erishishni ta'minlaydigan operatsiyalarni rejalashtirish;

- turli xo'jalik yurituvchi subyektlar (iqtisodiy faoliyat turlari sifatida) va tarkibiy bo'linmalarni muvofiqlashtirish;

- korxona faoliyatining haqiqiy natijalarining belgilangan maqsadlardan chetlanishini operativ kuzatish;

ushbu og'ishlarning sabablarini aniqlash va tahlil qilish;

tartibga solish chora-tadbirlarini amalga oshirish bo'yicha qarorlarni o'z vaqtida qabul qilish;

- moliyaviy va moddiy resurslarning sarflanishini samarali nazorat qilish, rejali intizomni ta'minlash;

- moliyaviy mas'uliyat markazlari va ularning rahbarlari tomonidan rejaning bajarilishini baholash;

- moliyaviy mas'uliyat markazlari rahbarlarini o'z bo'linmalarining maqsadlariga erishish uchun rag'batlantirish va boshqalar.

Budjetlash boshqaruv texnologiyasi sifatida uchta komponentni o'z ichiga oladi:

- budjetlashtirish texnologiyasi - budjetlarning turlari va shakllari, maqsadli ko'rsatkichlar, budjetlarni korxonaning jamlanma budjetiga jamlash tartibi;

- budjetlashtirish jarayonini tashkil etish; tashkilotning moliyaviy tuzilmasini shakllantirishni ta'minlash (budjetlashtirish obyektlarini belgilash);

budjet reglamentlari;

budjetlashtirish jarayonining bosqichlari;

ish tartibi;

ichki me'yoriy hujjatlar tizimlari va boshqalar.

- axborot texnologiyalaridan foydalanish, budjet nazorati uchun zarur bo'lgan ma'lumotlarni tezkor yig'ish va qayta ishlash imkonini beradi. Budjetlashtirish sohasida axborot texnologiyalaridan foydalanish uzluksiz boshqaruv hisobi mavjud bo'lgandagina mumkin.

Budjet- korxonaning operatsion, investitsiya va moliyaviy faoliyati uchun xarajatlar va mablag'larning tushumlarini aks ettiruvchi, qoida tariqasida, bir yilgacha tuzilgan operatsion moliyaviy reja. Korxona moliyasini boshqarish amaliyotida budjetlarning ikkita asosiy turi qo'llaniladi - joriy (operativ) va kapital.

Budjetlashtirish - operativ rejalashtirish maqsadlariga muvofiq aniq budjetlarni ishlab chiqish jarayoni (masalan, kelgusi oy uchun to'lov balansi).

Kapitalni budjetlashtirish- kapital manbalarini shakllantirish (balans passivlari) va ularni joylashtirish (balans aktivlari) uchun aniq budjetlarni ishlab chiqish jarayoni. Masalan, kelgusi chorak, yarim yil, yil uchun aktivlar va passivlar balansi prognozi.

Budjet nazorati - rejalashtirilgan budjetda belgilangan daromadlar va xarajatlarning ayrim ko'rsatkichlari bajarilishi ustidan joriy nazorat.

Taxmin qilish- kelgusi davr uchun korxonaning pul resurslariga bo'lgan ehtiyojini va ko'rsatkichlarni hisoblash bo'yicha harakatlar ketma-ketligini belgilaydigan rejalashtirilgan hisob-kitob shakli. Qaysidir ma'noda "smeta" tushunchasi g'arbdagi "budjet" atamasining o'xshashidir.

Budjet rejalarini tuzishda quyidagi axborot manbalaridan foydalaniladi:

- buxgalteriya hisobi ma'lumotlari (1, 2, 4, 5-shakllar) va o'tgan davr (oy, chorak, yil) uchun moliyaviy rejalarining bajarilishi;

- mahsulot iste'molchilari va moddiy resurslar yetkazib beruvchilar bilan tuzilgan shartnomalar (shartnomalar);

- buyurtmalar, talab prognozlari, narxlar darajasi va boshqa bozor sharoitlari asosida mahsulot sotish yoki sotish rejalarining prognoz hisob-kitoblari. Sotish ko'rsatkichlari asosida ishlab chiqarish hajmi, ishlab

chiqarish xarajatlari, foyda, rentabellik va boshqa ko'rsatkichlar hisoblanadi;

- qonun hujjatlari bilan tasdiqlangan iqtisodiy standartlar (soliq stavkalari, amortizatsiya stavkalari, bank foizlarining diskont stavkasi, eng kam oylik ish haqi va boshqalar);

- tasdiqlangan buxgalteriya siyosati.

Ushbu ma'lumotlar asosida ishlab chiqilgan moliyaviy rejalar joriy moliyaviy va operatsion ehtiyojlarni, investitsiya dasturlari va loyihalarini moliyalashtirish uchun qo'llanma (yo'riqnoma) bo'lib xizmat qiladi.

Miqdoriy baholash nuqtai nazaridan, joriy faoliyatni rejalashtirish o'zaro bog'liq bo'lgan operatsion va moliyaviy budjetlar tizimi bo'lgan umumiy budjetni yaratishdan iborat. Budjetlarning bu tizimi korxonaning butun pul oqimini qamrab oladi. Korxonaning umumiy budjeti tarkibiy bo'linmalarning barcha budjetlari yig'indisiga teng. Korxona direksiyasi biznes-reja va jamlanma budjetni tuzishda barcha tarkibiy bo'linmalarning faolroq ishtirok etishiga intilishi maqsadga muvofiqdir. Korxonalarning tarkibiy bo'linmalari va xizmatlari budjetlarini tuzishda parchalanish tamoyiliga amal qilish kerak. Bu shundan iboratki, har bir quyi darajadagi budjet yuqori darajadagi budjetning tafsiloti hisoblanadi, ya'ni ustaxonalar va bo'limlarning budjetlari korxonaning konsolidatsiyalangan (jamlanma) budjetiga kiritilgan. Optimal budjet daromadlar bo'limi xarajatlar qismiga teng bo'lgan budjetdir. Konsolidatsiyalangan budjetda kamomad yuzaga kelganda, uni daromadlarni ko'paytirish yoki xarajatlarni qisqartirish orqali tuzatish zarurati tug'iladi.

Konsolidatsiyalangan budjet ikki komponentni - operatsion va moliyaviy budjetlarni birlashtiradi.

Operatsion budjetda budjetlar mavjud:

- sotish;
- sanoat;
- materiallarning bevosita xarajatlari;
- to'g'ridan-to'g'ri mehnat xarajatlari;
- umumiy ishlab chiqarish xarajatlari;
- ishlab chiqarish xaxiralari - WIP, materiallar, tayyor mahsulotlar;
- sotish va ma'muriy xarajatlar;

- daromad va xarajatlar - foyda va zarar rejasi.

Operatsion budjetning maqsadi - tabiiy rejalashtirish ko'rsatkichlarini xarajatlar bilan bog'lash;

asosiy budjetlarni tuzishda e'tiborga olinishi kerak bo'lgan eng muhim nisbatlar, cheklovlar va taxminlarni aniqlash. Operatsion budjetning tarkibi tashkilot oldida turgan maqsadlarning tabiati, biznesning o'ziga xos xususiyatlari, korxonaning tashkiliy, uslubiy va texnik tayyorgarligi darajasidan kelib chiqqan holda korxona rahbariyati tomonidan belgilanadi.

Amaldagi budjetni ishlab chiqish jarayonida budjet hujjatlari formatlari aniqlanadi, tahliliy va moddama-modda budjet reglamentlari ishlab chiqiladi, budjetlarni tayyorlash va qabul qilish tartiblari belgilanadi.

Moliyaviy budjetga quyidagilar kiradi:

- investitsiyalar (kapital qo'yilmalar);
- pul oqimi budjeti (naqd pul);
- balans prognozi (balans).

Konsolidatsiyalangan budjet tasnifi:

1. O'zgarishlarga reaksiya bo'yicha:

- qattiq budjet - unda raqamli ko'rsatkichlar yil davomida o'zgarmaydi;

- moslashuvchan budjet - rejalashtirish hujjatlari yil davomida davriy ravishda tuzatilishi mumkin.

2. Davomiylik darajasi bo'yicha:

- diskret budjet - kalendar yilida bir marta ishlab chiqiladi va o'zgarmaydi;

- aylanma budjet- ma'lum bir davrga (yilga) to'g'ri keladi. Davomiylik davri 1 oyga siljiydi va vaqt o'qi bo'ylab "siljiydi" (yanvar-dekabr, fevral-yanvar, mart-yanvar).

3. Maqsad yo'nalishi bo'yicha:

- strategik budjet. Bu uzoq muddatli maqsadlarga erishish rejasi. Bunday budjet investitsiya budjeti bo'lib, uning yakuniy maqsadi kompaniyaning bozor qiymatini oshirishdir.

- taktik budjetlar. Ular joriy naqd pul mablag'lari va to'lovlarga bo'lgan ehtiyojni hisobga olishga, shuningdek, pul oqimlarini kuzatishga qaratilgan.

Ikkita asosiy budget usuli mavjud:

- Nol usuli. U yangi korxona uchun yoki mavjud korxona faoliyatini reinjining qilishda foydalaniladi. Ushbu usul Markaziy okrugning yangi tuzilmasini (moliyaviy hisobot markazlari) shakllantirish, budgetlarning yangi shakllarini ishlab chiqish va boshqalar bilan bog'liq bo'lgan vaqtni sezilarli darajada sarflashni talab qiladi.

- An'anaviy usul- erishilgan darajadan rejalashtirish ya'ni oldingi budgetlar asosida. Bu sizga yil davomida aylanma budgetlashtirish algoritmidan foydalanish imkonini beradi.

Budgetni yaratish uchun ikkita variant mavjud:

1. Pastdan yuqoriga budgetlashtirish savdo budgetidan boshlanadi. Sotish miqdori va tegishli xarajatlardan kelib chiqib, kompaniya faoliyatining moliyaviy ko'rsatkichlari olinadi.

2. "yuqoridan pastga" -budget tizimida belgilangan ayrim strategik ko'rsatkichni aniqlash. Bu sof daromad, aksiyaga to'g'ri keladigan daromad, pul oqimlari, o'z kapitalining rentabelligi, qo'shilgan iqtisodiy qiymat bo'lishi mumkin. Ushbu ko'rsatkichning quyi darajadagi qiymatidan kelib chiqib, strategik ko'rsatkichning zarur qiymatiga erishish uchun zarur bo'lgan biznes sharoitlari (xarajat ko'rsatkichlari) aniqlanadi. Agar mavjud sharoitlar kerakli qiymatga erishishga imkon bermasa, uni qayta ko'rib chiqish mumkin.

Asosiy budgetlar- standart formatli konsolidatsiyalangan budgetlar. Bular prognoz balansi, daromadlar va xarajatlar budgeti, pul mablag'lari oqimi uchun budgetdir.

Daromad va xarajatlar budgeti. Bu kompaniyaning rejalashtirish davrida qancha daromad olgani va qanday xarajatlar kelib chiqqanligini ko'rsatadigan asosiy budget hujjatlarining birinchisidir. Xom ma'lumotlarning aksariyati operatsion budgetlardan olinadi. Sizning kutilgan savdo daromadingizni rejalashtirishning eng oson yo'li, chunki sotishdan tushgan tushum va tannarx bevosita asosda hisoblanadi. Tashkilot aktivlarining harakati bilan bog'liq operatsiyalar natijalarini aks ettiruvchi operatsion daromadlar va xarajatlarni rejalashtirish qiyinroq. Operatsion xarajatlarning bir qismi sifatida siz soliq to'lovlari miqdorini, masalan, mulk solig'ini, shuningdek, qarz mablag'lari bo'yicha foizlar miqdorini aniqlay

hisoblashingiz mumkin. Operatsion xarajatlarning boshqa moddalari, shuningdek operatsion bo'lmagan daromadlar / xarajatlar taxminan hisoblab chiqiladi yoki oldingi davrda amalda shakllangan darajada olinadi.

Marjinal tahlilni amalga oshirish uchun daromadlar va xarajatlar budjeti marjinal foyda shaklida tuziladi.

Pul oqimi budjeti. Bu sizga kompaniyaga qancha va qaysi davrda naqd pul kerakligini taxmin qilish imkonini beradi. Ushbu budjet pul oqimlarining uzluksiz jarayoni bo'lgan pul oqimlarining umumiy qismini qamrab oladi.

Pul oqimlarini quyidagicha tasniflash mumkin:

1. Iqtisodiy jarayonning xizmat ko'rsatish ko'lamiga bo'yicha:

- umuman korxona yoki umumiy pul oqimi uchun;
- korxona xo'jalik faoliyatining ayrim turlari bo'yicha;
- korxonaning alohida tarkibiy bo'linmalari (moddiy javobgarlik markazlari) tomonidan;

- biznes operatsiyalari bo'yicha.

2. Pul oqimi yo'nalishi bo'yicha:

- ijobiy pul oqimi - pul oqimi;
- salbiy pul oqimi - pul mablag'larining chiqishi.

3. Iqtisodiy faoliyat turlari bo'yicha pul oqimlari operatsion, investitsiya va moliyaviy faoliyat nuqtai nazaridan baholanadi:

Operatsion faoliyat. Kirishlar:

tovarlarni sotish va xizmatlar ko'rsatishdan tushumlar;
ijara, to'lovlar, komissiyalar va boshqa daromadlardan;
sug'urta kompaniyasidan sug'urta qoplamasi shaklida.

Chiqib ketishlar:

tovar va xizmatlar yetkazib beruvchilarga naqd pul to'lovlari;
korxona xodimlari;
soliq to'lovlari;

kreditlar va qarzlar bo'yicha foizlar;

sug'urta kompaniyasiga sug'urta mukofotlari ko'rinishidagi to'lovlar va boshqalar.

Agar asosiy pul tushumi operatsion faoliyat bilan bog'liq bo'lsa, korxona faoliyati ijobiy tavsiflanadi.

Investitsiya faoliyati, qoida tariqasida, pul mablag'larining chiqib ketishiga olib keladi. Bu kompaniya ishlab chiqarish quvvatlarini kengaytirganda va modernizatsiya qilganda sodir bo'ladi. Ushbu faoliyat bilan bog'liq xarajatlar operatsion daromadlar hisobidan qoplanadi. Operatsion faoliyatdan daromadlar etishmasligi bilan tashqi moliyalashtirish manbalari jalb qilinadi, bu esa kapital tarkibining o'zgarishiga olib keladi. Investitsiya faoliyatidan pul tushumlarining manbalari:

mulk, mashina va asbob-uskunalar, nomoddiy aktivlar va boshqa aylanma aktivlarni sotish bilan bog'liq pul tushumlari;

boshqa kompaniyalarning aksiyalari yoki qarz vositalari va qo'shma korxonalardagi ulushlari va boshqalarni sotishdan. Investitsiya faoliyati uchun pul mablag'larining chiqishi:

mulk, mashina va uskunalar, nomoddiy aktivlar va boshqa aylanma aktivlarni sotib olish bilan bog'liq pul to'lovlari;

o'z kapitali va qarz vositalari bilan bog'liq;

uzoq muddatli moliyaviy investitsiyalar, ya'ni. boshqa korxonalarning kapital yoki qarz vositalarini va qo'shma korxonalardagi ulushlarni sotib olish uchun pul to'lovlari.

4-misol - Quyida hisobot davrining oxirgi sanasidagi buxgalteriya balansi keltirilgan.

Aktivlar	Passiv
I. Aylanma aktivlar - 10 600 II. Aylanma aktivlar - 14 400 Shu jumladan naqd pul - 1200	III. Kapital va zaxiralar - 15 500 - ustav kapitali - 3500 - to'plangan foyda - 12 000
	IV. uzoq muddatli majburiyatlar - 2000
	V. qisqa muddatli - 7500, shu jumladan. bank kreditlari - 3000
25 000	25000

Moliyaviy faoliyat. Oqimlar:

bank kreditlari shaklida kapitalni jalb qilish;

o'z qimmatli qog'ozlarini sotish;

lizing oluvchidan lizing to'lovlari tushumlari va boshqalar. Chiqib ketishlar:

aksiyadorlarga (muassislarga) dividendlar shaklida va ular sotib olgan aksiyalar uchun to'lovlar ko'rinishidagi to'lovlar;

asosiy qarzni qaytarish shaklida kreditorlarga to'lovlar;

lizing oluvchi tomonidan moliyaviy lizing bo'yicha qarzni kamaytirish uchun pul to'lovlari va boshqalar. Chiqish: umuman olganda, pul oqimlari budjeti budjet davridagi uchta tadbir bo'yicha mablag'larning taxminiy tushumlari va chiqimlarini aks ettiradi. Har bir faoliyat turi uchun balans rejaning daromad qismining uchta bo'limining umumiy qiymatlari va xarajatlar qismining tegishli bo'limlari o'rtasidagi farq sifatida shakllantiriladi. Pul oqimi budjetining ushbu shakli yordamida korxona daromad manbalarining haqiqatini va xarajatlarning asosililigini, ularning paydo bo'lish sinxronligini tekshirishi, qarz mablag'lariga bo'lgan ehtiyojning mumkin bo'lgan qiymatini aniqlashi mumkin. mablag'larning etishmasligi. Budjet taqchilligini qoplash manbalarini nazarda tutsa, yakunlangan hisoblanadi. Balans prognozi asosiy strategik moliyaviy rejalashtirish hujjatlarining bir qismi bo'lib, tashkilotning budjetlashtirish jarayonini yakunlaydi. Ushbu hujjat rejalashtirish davrida moliyaviy-xo'jalik faoliyatini amalga oshirish natijasida tashkilotning balans qiymati qanday o'zgarishini ko'rsatadi. Rejalashtirilgan davr oxirida kapital va manbalarning taqsimlanishini ko'rsatadi.

Prognoz balansi quyidagi ma'lumotlarga asoslanadi:

1. Yil uchun rejalashtirilgan foyda - 2500;

Foydaning 50% aylanma mablag'larni to'ldirishga va 50% ishlab chiqarish bazasini rivojlantirishga yo'naltiriladi.

2. Texnik rivojlanish rejasi ishlab chiqarish quvvatlarini 4000 taga oshirishni nazarda tutadi, shu jumladan. 1 250 o'z foydasini ta'minlashi kerak;

qolganlari - uzoq muddatli kreditlar - 2 750.

1250 tasi - o'z manbalari, 3070 tasi - kreditga bo'lgan ehtiyoj.

3. sotish hajmini 30% ga oshirish rejalashtirilgan ($14400 \times 30\%$);

Yechish: prognoz balansini tuzish va hisoblash	Passiv
I. Doimiy aktivlar - $10\ 600 + 4\ 000 = 14\ 600$	III. O'z kapitali va zaxiralari - $15\ 500 + 2\ 500 = 18\ 000$
II. Aylanma aktivlar - $14\ 400 + 30\% = 18\ 720$	IV. uzoq muddatli majburiyatlar - $2\ 000 + 2\ 750 = 4\ 750$
	V. qisqa muddatli - $7\ 500 + 3\ 070 = 10\ 570$
33320	33320

Naqd pulning davrdagi o'zgarishi, bir tomondan, xaridorlar va mijozlardan tushumlar, boshqa tushumlar va boshqa tomondan, etkazib beruvchilar, xodimlar, budjet, ijtimoiy sug'urta va xavfsizlik organlariga to'lovlar bo'lgan pul oqimlari bilan belgilanadi., va hokazo. Umuman olganda, naqd pul tushumlari, sotish hajmi va debitorlik qarzlardagi o'zgarishlar o'rtasida quyidagi bog'liqliklar mavjud:

Pul tushumi = Sotishdan tushgan tushum + Davr boshidagi debitorlik qarzlari - Rejalashtirilgan davr oxiridagi debitorlik qarzlari qoldig'i

Naqd pul tushumlari miqdorini belgilash uchun prognoz davri oxiridagi debitorlik qarzlari miqdorini aniqlash kerak. Agar kelgusi davrda mijozlar bilan hisob-kitoblarning tabiati o'zgarishi kutilmasa, prognoz davridagi debitorlik qarzlarning o'rtacha qoldiqlaridan foydalanish mumkin.

Mijozlarning qarzlarni to'lash jadvalini tuzish asosida pul tushumlarini rejalashtirish usuli mavjud. Demak, agar debitorlik qarzlarning tarkibi va uning harakati xarakterini tahlil qilish natijalariga ko'ra, qarzning o'rtacha 40 foizi uning yuzaga kelgan chorakda, 30 foizi keyingi davrda to'lanishi ma'lum bo'lsa. chorak, 20% - uchinchi chorakda va majburiyatlarning 10% to'lanmagan bo'lsa, siz kutilayotgan tushumlar jadvalini tuzishingiz mumkin. Boshqa tushumlarni bashorat qilish, qoida

tariqasida, ularning epizodik xususiyati (jarimalar, penyalar, penyalar va boshqalar) tufayli qiyin.

Pul mablag'larining eng ko'p chiqishi kuzatilgan obyektlar orasida etkazib beruvchilar bilan hisob-kitoblar mavjud:

Pul mablag'larining chiqishi = Boshlang'ich qoldiq + Kreditorlik qarzining ko'payishi - Yakuniy qoldiq

Kreditorlik qarzlarining o'sishi moddiy boyliklarning tushumlari hajmi bilan belgilanadi, shuning uchun:

Kreditorlik qarzining o'sishi = Materiallarning haqiqiy qiymati + sotib olingan qiymatlar bo'yicha QQS

Kerakli xarid hajmini aniqlash uchun siz quyidagi munosabatlardan foydalanishingiz mumkin:

Moddiy boyliklarni qabul qilish = Iste'mol + Davr oxiridagi zaxiralar - Dastlabki zaxiralar

Pul oqimlari budjetini tuzish korxonaning to'lov qobiliyatini ta'minlash uchun zarur bo'lgan foyda miqdorini aniqlash imkonini beradi. Korxonaning yuqori likvidli mablag'lari dinamikasini ochib beruvchi rejalashtirish davridagi pul mablag'lari smetasiga quyidagi ko'rsatkichlarni kiritish maqsadga muvofiqdir:

- o'tgan davrda jo'natilgan tovarlar va ko'rsatilgan xizmatlar uchun joriy davrda kompaniyaning hisob raqamiga mablag'larning tushumlari;

- jo'natilgan tovarlar va joriy davrda ko'rsatilgan xizmatlar uchun to'lov kvitansiyasi;

- moliyaviy faoliyatdan olingan daromadlar dinamikasi (aksiya portfelini boshqarish, qimmatli qog'ozlar chiqarishdan olingan daromadlar va boshqalar);

- sotishdan tushgan tushumlarni asosiy yo'nalishlarga:

- xomashyo va materiallar sotib olish, ish haqi, asosiy xarajatlar va korxonaning boshqa joriy ehtiyojlariga sarflash;

- kreditlar bo'yicha foizlarni to'lash;

- dividendlarni to'lash;

- investitsiya xarajatlari;

- kompaniyaning o'z aylanma mablag'lari hajmi (yoki ularning taqchilligi miqdori).

Shunday qilib, korxonaning moliyaviy tizimida moliyaviy rejalar uning moliyaviy imkoniyatlarini yo'naltirish va yakuniy natijalar nuqtai nazaridan eng samarali harakatlarni tanlash imkonini beruvchi qo'llanma vazifasini bajaradi. Joriy yoki uzoq muddatga budjetni rejalashtirishning bir qismi sifatida prognoz hisobotini tuzish har qanday korxona moliyaviy xizmatining ajralmas funksiyasidir. Ushbu hisobot turli maqsadlarda qo'llanilishi mumkin:

joriy faoliyatni monitoring qilish uchun etalon sifatida, balansning qoniqarli tuzilishi darajasini bashorat qilishda va hokazo. Shu bilan birga, optimal moliyaviy rejalarining muvaffaqiyatli amalga oshirilishi korxonaning barqaror moliyaviy holatini ta'minlaydi;

bu uning samarali ishlashining kalitidir.

Strategik moliyaviy rejalashtirish

Strategik rejalashtirish - tashkilotning uzoq muddatli maqsadlari va ularga erishishning eng yaxshi usulini tanlash jarayoni.

Strategik moliyaviy rejalashtirish - kengaytirilgan takror ishlab chiqarishning eng muhim ko'rsatkichlari, nisbati va sur'atlarini belgilaydi, bu korxona maqsadlariga erishishning asosiy shaklidir.

Strategik rejalashtirish zarurati - bu korxona qiymatini oshirishga, foydani maksimal darajada oshirishga va moliyaviy tuzilmasini optimallashtirishga yordam beradigan tashkilot maqsadlarini tanlash.

Strategik rejalashtirish moliyaviy strategiyani ishlab chiqish va korxonaning moliyaviy natijalarini prognozlashni o'z ichiga oladi.

Moliyaviy strategiyani ishlab chiqish moliyaviy rejalashtirishning alohida sohasini ifodalaydi, chunki u korxonaning umumiy strategiyasida shakllantirilgan maqsad va yo'nalishlarga mos kelishi kerak. Moliyaviy strategiya moliyaviy

faoliyatning uzoq muddatli maqsadlarini aniqlash va ularga erishishning eng samarali usullarini tanlashni o'z ichiga oladi. Uning maqsadlari umumiy rivojlanish strategiyasiga bo'ysunishi va korxonaning bozor qiymatini maksimal darajada oshirishga qaratilgan bo'lishi kerak.

Moliyaviy strategiyaga asoslanib, moliyaviy siyosat belgilanadi, u faoliyatning muayyan sohalarida:

solliq, amortizatsiya, dividendlar, emissiya va boshqalar bo'yicha tashkilotning barcha moliyaviy qarorlarini qabul qilishda umumiy qo'llanma bo'lib xizmat qiladi. Qabul qilingan moliyaviy siyosat ham barcha boshqaruv qarorlarini belgilaydi. Masalan, o'z kapitalidan foydalanish orqali yangi mahsulot yaratishni moliyalashtirish barcha olingan sof foydani faqat shu rivojlanishga qayta investitsiyalashga asoslanishi kerak.

Taktik qarorlar o'ziga xos bo'lib, qisqa muddatda strategik rejalarni amalga oshirish uchun mo'ljallangan. Masalan:

aylanma mablag'larni ko'paytirish uchun faqat qisqa muddatli kreditlar, tovar ssudalari va qisqa muddatli tijorat qog'ozlaridan foydalaniladi.

Strategik rejalashtirishning asosini bashorat tashkil etadi.¹⁰² U korxonaning uzoq muddatli istiqboldagi mumkin bo'lgan moliyaviy holatini o'rganishdan iborat. Rejalashtirishdan farqli o'laroq, prognozlash vazifalari ishlab chiqilgan prognozlarni amalda amalga oshirishni o'z ichiga olmaydi, chunki ular faqat mumkin bo'lgan o'zgarishlarni kutishdir. Prognozlash muqobil moliyaviy ko'rsatkichlar va parametrlarni ishlab chiqishni o'z ichiga oladi, ulardan foydalanish bozor konyunkturasining oldindan bashorat qilingan tendensiyalarini hisobga olgan holda, kompaniyaning moliyaviy holatini rivojlantirish variantlaridan birini aniqlaydi.

Prognozlashning asosi vaziyat va moliyaviy ko'rsatkichlarning rivojlanishining mumkin bo'lgan ssenariylarini keyinchalik modellashtirish bilan mavjud ma'lumotlarni umumlashtirish va tahlil qilishdir.

Strategik moliyaviy rejalashtirish uchta asosiy prognozni ishlab chiqishni o'z ichiga oladi

moliyaviy hujjatlar:

- foyda va zarar hisoboti;
- pul oqimi to'g'risidagi hisobot;
- balanslar varaqasi.

Ushbu hujjatlarni ishlab chiqishning asosiy maqsadi kompaniyaning rejalashtirish davri oxiridagi moliyaviy holatini baholashdir.

Foyda va zararni bashorat qilish hisobi.

Ushbu hisobot yordamida kelgusi davrdagi foyda miqdori aniqlanadi. Daromadlar to'g'risidagi hisobotning prognozi quyidagi elementlarni o'z ichiga oladi:

1. Mahsulot sotishdan tushgan tushumlar (QQS va aktsiz solig'ini hisobga olmaganda).

2. Mahsulotni sotish tannarxi.

3. Yalpi daromad

4. Sotish xarajatlari.

5. Ma'muriy xarajatlar.

6. Sotishdan olingan foyda (zarar).

7. Debitorlik qarzi.

8. To'lanishi kerak bo'lgan foiz.

9. Boshqa tashkilotlarda ishtirok etishdan olingan daromadlar.

10. Boshqa daromad

11. boshqa xarajatlar

12. Rejalashtirilgan davrning foydasi (zarar).

13. Daromad solig'i.

14. Rejalashtirilgan davrning taqsimlanmagan foydasi (zarar).

Amalda foydaning prognozli tahlilini o'tkazishda "xarajatlar - kirim - foyda", bu imkon beradi:

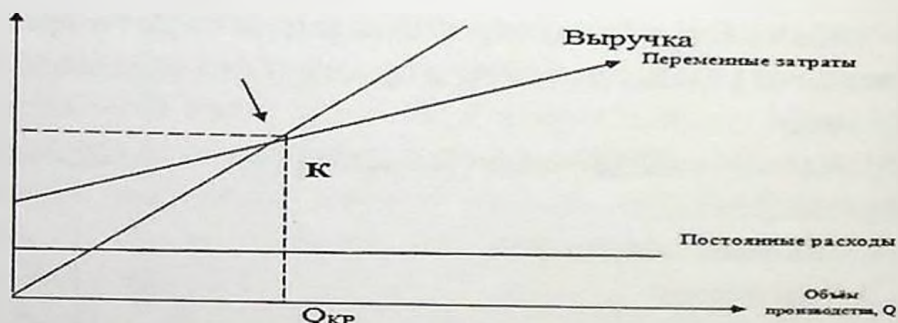
- mahsulot ishlab chiqarish va sotish hajmlarini ularning zararsizligini ta'minlash maqsadida aniqlash;

- kerakli foyda hajmini belgilash;

- vaziyatni o'zgartirishning turli xil variantlarini hisobga olgan holda moliyaviy rejalarning moslashuvchanligini oshirish (narxlar, sotish hajmlari dinamikasi va boshqalar).

Bu usul zararsiz tahlil deb ham ataladi. Usulning mohiyati foyda nolga teng bo'lgan nuqtani yoki zararni yo'qotish nuqtasini topishdir. Buning uchun ishlab chiqarish hajmi, xarajatlar va daromadlar o'rtasidagi bog'liqlikning maxsus tahlili amalga oshiriladi.

Zararsizlik nuqtasi K daromad xarajatlarga teng bo'lgan momentni ko'rsatadi, ya'ni. zarar va foyda nolga teng.

Shunday qilib, zararni yo'qotish nuqtasi foyda keltiradigan ishlab chiqarish hajmidan yo'qotishlar olinishi mumkin bo'lgan ishlab chiqarish hajmini ajratib turadi.

Zararsizlik nuqtasi doimiy xarajatlarning mahsulot birligi uchun narx va o'zgaruvchan xarajatlar o'rtasidagi farqqa nisbati sifatida aniqlanadi:

$$K = \frac{FK}{P - VC}$$

Ushbu nisbat, agar qolgan miqdorlarning qiymatlari ma'lum bo'lsa, ishlab chiqarish xarajatlarning maksimal miqdorini aniqlashga imkon beradi:

$$FC = K * (P - VC)$$

Bundan tashqari, ma'lum bir sotish hajmi, doimiy va o'zgaruvchan ishlab chiqarish xarajatlari yig'indisidan kelib chiqqan holda mahsulotning minimal sotish narxini hisoblashingiz mumkin:

$$P = \frac{FK}{K} + VC$$

Zararsizlik nuqtasiga mahsulot narxining o'zgarishi, doimiy va o'zgaruvchan xarajatlar dinamikasi katta ta'sir ko'rsatadi. Bunday holda, quyidagi sxema ishlaydi. Mahsulot narxining oshishi bilan zararsizlik nuqtasiga (K) mos keladigan minimal ishlab chiqarish hajmi (Q_{KP}) kamayadi va narxlarning pasayishi bilan u ortadi. Ruxsat etilgan xarajatlarning oshishi bilan zararsizlik nuqtasiga mos keladigan minimal ishlab chiqarish hajmi ko'tariladi. O'zgaruvchan xarajatlarning oshishi bilan ishlab chiqarishning minimal hajmini oshirish orqali zararsiz ishlab chiqarishni saqlab qolish mumkin.

Operatsion moliyaviy rejalashtirish.

Operatsion moliyaviy rejalashtirish joriy rejalashtirishdan ko'ra batafsilroqdir.

Operatsion moliyaviy rejalashtirish vazifalari:

1. Strukturaviy bo'linmalar uchun belgilangan budjet ajratmalarining spetsifikatsiyasi. Bular. daromadlar bilan xarajatlar mutanosibligini ta'minlash, tashkilotning to'lov qobiliyatini ta'minlash maqsadida budjet ko'rsatkichlarining bajarilishi uchun tarkibiy bo'linmalar rahbarlarining shaxsiy javobgarligini belgilab, qisqa muddatlarda moliyaviy resurslar harakati aniqlashtiriladi.

2. Budjet ijrosini tarkibiy bo'linmalarning o'zlari va moliyaviy nazorati (monitoringi). iqtisodiy xizmat quyidagi bosqichlarni o'z ichiga oladi:

- budjetning turli moddalari ijrosini nazorat qiluvchi shaxslar doirasini aniqlash;
- budjet ijrosini tahlil qilish mezonlari ro'yxatini belgilash;
- tashkilotning ishlab chiqarish va moliyaviy faoliyati to'g'risidagi ma'lumotlarni to'plash va hisobotlarni tayyorlash;
- rejalashtirilgan va amaldagi ko'rsatkichlarni solishtirish va chetlanishlarni aniqlash;
- og'ishlarni tahlil qilish va ularning sabablarini aniqlash;
- budjetga tuzatish kiritish yoki uning ijrosi ustidan nazoratni kuchaytirish to'g'risida qaror qabul qilish.

1. Moliyaviy ko'rsatkichlarni moddiy boyliklar harakati va moddiy rag'batlantirish tizimi bilan bog'lash - moliyaviy javobgarlik markazlari tomonidan, menejerlar va alohida xodimlar o'rtasida.

2. Joriy aktivlar va kreditorlik qarzlarini samarali boshqarish. Aylanma mablag'larni operativ boshqarishning asosiy yo'nalishlariga quyidagilar kiradi:

- tashkilotning likvidligini ta'minlash;
- moliyalashtirish xarajatlarini minimallashtirish;
- ishlab chiqarish jadvaliga rioya etilishini ta'minlash;
- Sotish kafolati.

Operatsion moliyaviy rejalashtirish jarayonida moliyaviy xizmatning eng muhim faoliyatidan biri bu pul oqimlarini rejalashtirish va to'lov kalendarini ishlab chiqishdir. Buning uchun moliyaviy xizmat joriy rejalashtirish davrida naqd pulga bo'lgan ehtiyojni hisoblaydigan pul oqimlari budjetini tuzadi. Mablag'larni operativ nazorat

qilish maqsadida o'n yilliklar yoki kunlar bo'yicha bo'lingan holda kelgusi oy (chorak) uchun batafsilroq budjet - to'lov taqvimini, pul oqimlari uchun operativ budjet ishlab chiqiladi.

To'lov taqvimini - korxonaning ishlab chiqarish-moliyaviy faoliyatini tashkil etish rejasi bo'lib, unda ma'lum bir davr uchun pul tushumlari va xarajatlarining barcha manbalari kalendar tartibida o'zaro bog'liqdir. U tashkilotning pul oqimini to'liq qamrab oladi, naqd va naqd pulsiz shakldagi naqd pul tushumlari va to'lovlarini bog'lash imkonini beradi, doimiy to'lov qobiliyati va likvidligini ta'minlaydi.¹⁰³

To'lov taqvimini tuzish bir necha bosqichda amalga oshiriladi:

- rejalashtirilgan to'lovlar va operatsion faoliyatdan tushumlarni kiritish;

- investitsiya faoliyatidan rejalashtirilgan to'lovlar va tushumlarni kiritish;

- rejalashtirilgan to'lovlar va moliyaviy faoliyatdan tushumlarni kiritish;

- pul oqimining oraliq balansini shakllantirish;

- qo'shimcha moliyalashtirishga bo'lgan ehtiyojni yoki qisqa muddatli investitsiyalar imkoniyatini aniqlash;

- mablag'larning yakuniy balansini shakllantirish.

To'lov taqvimini tashkilotning pul oqimlari to'g'risidagi haqiqiy ma'lumotlar bazasi

- kontragentlar, banklar bilan tuzilgan shartnomalar asosida tuziladi; hisob-kitoblarni yashtirish dalolatnomalari;

- mahsulotlarni to'lash uchun schyot-fakturalar;

- schyot-fakturalar;

- pul o'tkazmalari;

- mahsulotni jo'natish jadvallari;

- ish haqini to'lash jadvali;

ichki buyurtmalar va boshqalar.

- to'lovlar miqdori va shartlari va mablag'larni olish.

Kiruvchi birlamchi hujjatlar asosida hisob-kitob davri (odatda kalendar oyi) doirasidagi sanalar bo'yicha rejalashtirilgan to'lovlar va tushumlar ketma-ketligi taqvimni to'ldiriladi. Har bir turdagi to'lovlar va mablag'lar o'ziga xos ma'lumot belgisiga va ushbu belgilarni aks ettiruvchi hujjat manbalariga ega. Qanday bo'lmasin, har bir bank hisobidagi mablag'lar qoldig'i, sarflangan mablag'lar, kunlik o'rtacha qoldiqlar va tashkilotning qimmatli qog'ozlari bozorining holati to'g'risida tez-tez ma'lumot olish kerak. Shuningdek, kelgusi davr uchun rejalashtirilgan tushumlar va to'lovlar haqida ma'lumotga ega bo'lishingiz kerak.

To'lov taqvimini tuzish shakli va metodologiyasi pul oqimi budjetiga o'xshaydi.

Biroq, haqiqiy taqvim nafaqat faoliyat turi bo'yicha naqd pul tushumlari / chiqimlarini, balki har bir to'lov uchun ma'lum bir sanani ham ta'minlashi kerak.

Budjet taqchilligining oldini olish uchun d. veksellarni to'lash tartibi oldindan qaror qilingan. Buning uchun barcha rejalashtirilgan to'lovlar ularning ahamiyatiga ko'ra guruhlariga bo'linadi.

Birinchi navbatdagi to'lovlarga quyidagilar kiradi:

- xodimlarning ish haqi;
- soliq to'lovlari;
- asosiy etkazib beruvchilarga kreditorlik qarzlarni to'lash (xom ashyo, materiallar, elektr energiyasi uchun);
- bankdan olingan kreditlarni qaytarish;
- boshqa to'lovlar.

Ikkinchi ustuvor to'lovlarga quyidagilar kiradi:

- yil oxiridagi mukofotlar va mukofotlar;
- boshqa kreditorlarga to'lovlar;
- asosiy bo'lmagan faoliyat uchun xaridlar va ba'zi boshqa to'lovlar.

Ushbu bandler bo'yicha to'lovlar ustuvor to'lovlardan keyin amalga oshiriladi. Ko'pgina tashkilotlar quyidagi prinsipga amal qiladilar:

agar daromad to'liq olingan bo'lsa, to'lovlar amalga oshiriladi navbatlar to'liq hajmda amalga oshiriladi, agar bo'lmasa, to'lovlar hajmi tushumga mutanosib ravishda kamayadi va to'lovlarning bir qismi keyingi davrga o'tkaziladi.

Agar taqchillik natijasida ustuvor to'lovlarni amalga oshirish uchun pul yetarli bo'lmasa, unda qarz mablag'larini jalb qilish kerak. Bunda tijorat banki tanlanadi va qisqa muddatli bank kreditining tegishli hajmi aniqlanadi.

Qisqa muddatli moliyalashtirish manbasini tanlash to'g'risida qaror qabul qilish uchun asos jalb qilingan mablag'larning imkoniyat qiymati bo'lishi kerak.

Tashkilotni qisqa muddatli moliyalashtirishning yana bir manbai etkazib beruvchilarga kreditorlik qarzlarini kechiktirish bo'lishi mumkin. Biroq, bunday harakatlar jarimalar va jarimalar shaklida jazolarga olib kelishi mumkin. Shuning uchun kreditorlik qarzlarini to'lashni kechiktirish etkazib beruvchilar bilan kelishilgan bo'lishi kerak va to'lanmagan kreditorlik qarzlari tovar kreditiga qayta rasmiylashtirilishi kerak.

Budjet taqchilligini bartaraf etish maqsadida, shuningdek, m. budjetni qayta ko'rib chiqish to'g'risida qaror qabul qilindi. Budjetning xarajatlar qismini qayta ko'rib chiqish jamoaviy ravishda:

tashkilot rahbariyati va moliyaviy javobgarlik markazlari rahbarlari ishtirokida ko'rib chiqiladi.

Agar mablag'larning "ortiqchaligi" bo'lsa, bu ma'lum darajada tashkilotning moliyaviy barqarorligi va to'lov qobiliyati haqida gapiradi. Shu bilan birga, ortiqcha pul oqimining salbiy tomoni ham mavjud bo'lib, u (vaqtincha foydalanilmagan mablag'larning) inflyatsiyadan qadrsizlanishida namoyon bo'ladi;

qisqa muddatli investitsiyalar sohasida vaqtincha bo'sh turgan aktivlarni joylashtirishdan yo'qotilgan foydani yo'qotish. Natijada, bu tashkilotning aktivlari va kapitalining rentabellik darajasiga salbiy ta'sir qiladi.

Pul oqimlarini boshqarish jarayonida ikkita ekstremal holat mavjud. Bir tomondan, katta mablag'lar zaxirasini yaratish bilan bog'liq har doim afzalliklar mavjud:

ular naqd pul yo'qligi xavfini kamaytiradi va sotib olingan tovarlar uchun erta to'lashda chegirmalardan foydalanishga imkon beradi. Boshqa tomondan, tashkilotning mablag'lari ularni saqlash vaqtida amortizatsiya qilinadi, bu ularning o'rtacha qoldig'ini minimallashtirish zarurligini belgilaydi. Bu daqiqalar bo'lishi kerak. naqd pulni boshqarish siyosatini ishlab chiqishda hisobga olinadi, bu borada optimallashtirish xarakterini oladi.

Mablag'larning maqbul miqdori ularga bo'lgan ehtiyojga, ushbu ehtiyojni rejalashtirish imkoniyatiga, likvid qimmatli qog'ozlar bo'yicha foiz stavkalariga va pul mablag'larini qimmatli qog'ozlarga o'tkazish xarajatlariga va aksincha. Pulni boshqarish muammolarini hal qilishni ta'minlash uchun ko'plab modellar ishlab chiqilgan bo'lib, ulardan eng ko'p qo'llaniladigan Baumol, Miller - Orr, Stoun, Monte Karlo usullari bo'lib, ular "Qisqa muddatli moliya" fanida batafsil o'rganiladi. siyosati".

O'z-o'zini nazorat qilish uchun savollar

1. Korxonada moliyaviy rejalashtirishning mohiyati va asosiy vazifalari nimadan iborat?
2. Moliyaviy rejalashtirishning qanday tamoyillari mavjud?
3. Moliyaviy rejalashtirishning asosiy bosqichlarini sanab o'ting.
4. Moliyaviy rejalashtirishning asosiy usullari qanday, ularning ma'nosi nima?

5. Strategik moliyaviy rejalashtirishning mohiyatini kengaytirish.
6. Korxonani budjetlashtirish tizimi nima?
7. Operatsion moliyaviy rejalashtirish nima?
8. Kompaniyada to'lov taqvimini qanday tuziladi?
9. Birinchi va ikkinchi navbatdagi to'lovlar qanday?

O'z-o'zini o'rganish vazifalari

Muammo 1. Sotuvchi turistlar uchun plakatlarini har bir tovar uchun 3,5 dollardan sotishni rejalashtirmoqda. U ulgurji sotuvchidan

afishalarni 2,1 dollarga sotib olib, sotilmagan plakatlarni to'liq narxda qaytarishi mumkin. Chodimi ijaraga olish haftasiga 700 dollar turadi.

Quyidagi savollarga javob bering:

a) Zararsizlik nuqtasini aniqlang;

b) Agar ijara narxi 1050 dollargacha ko'tarilsa, zarar nuqtasi qanday o'zgaradi?

v) Agar sotish narxini 3,5 dollardan 3,85 dollarga oshirish mumkin bo'lsa, zarar nuqtasi qanday o'zgaradi?

Test topshiriqlari

1. Tashkilotning uzoq muddatli maqsadlari va ularga erishishning eng yaxshi yo'lini tanlash jarayoni ...

a) strategik moliyaviy rejalashtirish;

b) budjetlashtirish;

v) joriy moliyaviy rejalashtirish;

g) operatsion moliyaviy rejalashtirish.

2. Zararsizlik nuqtasida

a) daromad xarajatlarga teng;

b) daromad xarajatlardan kattaroq;

v) daromad xarajatlardan kamroq;

g) daromad nolga teng.

3. Tashkilot rejasining ma'lum bir davr uchun markazlashtirilgan miqdoriy ko'rsatkichlarini ko'rsatadigan hujjat -

a) sotish rejasi;

b) Foyda va zararlar to'g'risidagi hisobot;

v) to'lov jadvali;

g) budjet.

4. Raqamli ko'rsatkichlar yil davomida o'zgarmaydigan budjet deb ataladi.

a) qattiq;

b) moslashuvchan;

v) diskret;

g) sirpanish.

5. Yiliga bir marta ishlab chiqiladigan va o'zgarmas budjet - bu.

a) qattiq;

b) moslashuvchan;

v) diskret;

g) sirpanish.

6. Korxona reinjiningida qo'llanilishi mumkin bo'lgan budjet usuli.

a) null;

b) an'anaviy;

v) yuqoriga;

g) yuqoridan pastga.

7. Budjet tizimiga kiritilgan ma'lum bir ko'rsatkichni aniqlashni nazarda tutadigan budjetni qurish varianti ..

a) null;

b) an'anaviy;

v) "yuqoriga";

g) "yuqoridan pastga".

8. Birinchi navbatdagi to'lovlar quyidagilarni o'z ichiga olmaydi:

a) xodimlarning ish haqi;

b) yil yakunlari bo'yicha bonuslar;

v) soliqlar;

g) xom ashyo uchun qarzlarni to'lash.

9. Ikkinchi ustuvor to'lovlarga quyidagilar kiradi:

a) xodimlarning ish haqi;

b) yil yakunlari bo'yicha bonuslar;

v) soliqlar;

g) xom ashyo uchun qarzlarni to'lash.

10. Korxonaning ishlab chiqarish va moliyaviy faoliyatini tashkil etish rejasi bo'lib, unda ma'lum bir davr uchun pul tushumlari va xarajatlarining barcha manbalari kalendar tartibida o'zaro bog'liqdir.

a) sotish rejasi;

b) foyda hisoboti va yo'qotishlar;

v) to'lov jadvali;

g) budjet.

Lug'at

Rejalashtirish - miqdoriy va sifat jihatidan maqsadlarni ishlab chiqish va qabul qilish, shuningdek ularga eng samarali erishish yo'llarini aniqlash jarayoni.

Strategik moliyaviy rejalashtirish - kengaytirilgan takror ishlab chiqarishning eng muhim ko'rsatkichlari, nisbati va sur'atlarini belgilaydi, bu korxona maqsadlariga erishishning asosiy shaklidir.

Prognozlash - korxonaning uzoq muddatli istiqboldagi mumkin bo'lgan moliyaviy holatini o'rganish.

Doimiy moliyaviy rejalashtirish (budjetlashtirish) - korxona budjetini tuzish, qabul qilish va keyinchalik uning bajarilishini nazorat qilish jarayoni.

Budjet - ma'lum bir davr uchun tashkilot rejasining markazlashtirilgan holda o'rnatilgan miqdoriy ko'rsatkichlarini ko'rsatadigan hujjat.

To'lov jadvali - korxonaning ishlab chiqarish-moliyaviy faoliyatini tashkil etish rejasi, unda ma'lum bir davr uchun pul tushumlari va xarajatlarining barcha manbalari kalendar tartibida o'zaro bog'langan.

VIII BOB. NODAVLAT SPORT TASHKILOTLARINING XARAJATLARINI TASDIQLANGAN SMETA ASOSIDA MOLIYALASHTIRISH TARTIBI

REJA:

8.1. Nodavlat sport tashkilotlarining xarajatlarini hisoblash

8.2. Nodavlat sport tashkilotlarining tasdiqlangan smeta asosida moliyalashtirish tartibi

8.3. Nodavlat sport tashkilotlarida sport tadbirlarini tashkil etish va sarf-xarajatlar bilan bog'liq xarajatlarni rejalashtirish.

8.1. Nodavlat sport tashkilotlarining xarajatlarini hisoblash

Nodavlat sport tashkilotlari faoliyati O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, "Nodavlat notijorat tashkilotlari to'g'risida"gi, "O'zbekiston Respublikasida jamoat birlashmalari to'g'risida"gi qonunlar hamda nodavlat notijorat tashkilotlari faoliyatlarini tartibga soluvchi boshqa normativ huquqiy hujjatlar asosida tashkil etiladi.

Nodavlat sport tashkilotlari foyda olishni o'z faoliyatining asosiy maqsadi qilib olmagan va olingan daromadlarni o'z a'zolari o'rtasida taqsimlamaydigan yuridik shaxsdir.

Nodavlat sport tashkilotlarining asosiy maqsadlaridan biri jismoniy madaniyat va sport bilan ommaviy shug'ullanish, xalq o'yinlari, milliy sport turlari va nogironlar o'rtasidagi sportni rivojlantirish orqali mamlakat aholisining jismoniy va ma'naviy tarbiyasiga ko'maklashishdir.

Nodavlat sport tashkilotlarining mol-mulki uning hisobidagi pul mablag'lari va (ko'char va ko'chmas) mol-mulkleri, shu jumladan, uning binosi, inshootlari hamda qonun hujjatlarida taqiqlanmagan boshqa mol-mulkleridan iborat.

Nodavlat sport tashkilotlari uning muassislari (a'zolari) qarori asosida qonun hujjatlariga muvofiq tuziladi va adliya organlarida davlat ro'yxatidan o'tkaziladi.

O'zbekistonda nodavlat sport tashkilotlarining asosiy maqsadi yurtimizda jismoniy tarbiya va sportni ommalashtirish, aholi, ayniqsa, yoshlar o'rtasida sog'lom turmush tarzini targ'ib qilish uchun zarur shart-

sharoitlar yaratish, iqtidorli yoshlarni aniqlash, tanlash va saralash (seleksiya) ning raqamlashtirilgan yangi tizimini joriy qilish, mamlakatimiz sportchilarining respublika sport musobaqalari, Olimpiya va Paralimpiya, Osiyo va Paraosiy o'yinlarida, jahon chempionatlarida va boshqa yirik xalqaro musobaqalarda ishtirok etishi hamda yuqori natijalarga erishishini ta'minlashdan iborat. Shu maqsadda har yili Davlat budjeti tomonidan tegishli mablag' ajratiladi.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining tegishli farmoyishi bilan har yil sport va ommaviy jismoniy tarbiya tadbirlari, sportning texnik va amaliy turlari bo'yicha tadbirlarning respublika kalendar rejasi, shuningdek, O'zbekiston Milliy terma jamoalari sportchilarini yozgi olimpiya va paralimpiya o'yinlariga samarali tayyorlash hamda O'zbekiston Milliy olimpiya qo'mitasi, Olimpiya va Paralimpiya sport turlari bo'yicha federatsiyalar (uyushmalar) ning faoliyati bilan bog'liq O'zbekiston Respublikasi Davlat budjeti mablag'lari to'g'risidagi yig'ma axborot tasdiqlanadi.

O'zbekistonda nodavlat sport tashkilotlariga O'zbekiston Milliy olimpiya qo'mitasi, Olimpiya va Paralimpiya sport turlari bo'yicha federatsiyalar (uyushmalar), O'zbekiston mudofaasiga ko'maklashuvchi "Vatanparvar" tashkiloti va ularning hududiy bo'linmalari kiradi.

O'zbekiston Milliy Olimpiya qo'mitasi nodavlat — notijorat tashkiloti bo'lib, o'z faoliyatini O'zbekiston Respublikasi qonunchiligi, Xalqaro Olimpiya Qo'mitasi Olimpiya Xartiyasi hamda O'zbekiston Milliy olimpiya qo'mitasining Ustavi asosida amalga oshiradi.

O'zbekiston Milliy Olimpiya qo'mitasining asosiy vazifalari quyidagilardan iborat:

O'zbekistonda Olimpiya harakatini rivojlantirish, olimpizm g'oyalarini keng targ'ib etish;

Respublika sport delegatsiyalarining Olimpiada, Osiyo, Butun jahon yoshlar o'yinlarida vakili bo'lish;

Xalqaro Olimpiya Qo'mitasi, Osiyo Olimpiya Kengashi, boshqa mamlakatlar milliy olimpiya qo'mitalari, xalqaro sport federatsiyalari va uyushmalari bilan qalin hamkorlik qilish, XOQning "Olimpiya birdamligi" dasturida ishtirok etish;

Respublika, aholisini jismoniy va ma'naviy tarbiyalashga, jismoniy tarbiya va sport, ayniqsa, milliy sport turlari, nogironlar o'rtasida sportni rivojlantirishga har taraflama ko'maklashish;

Mamlakat terma jamoalari va sport zaxiralarini tayyorlashda davlat, jismoniy tarbiya va sport tashkilotlariga ko'maklashish;

Yoshlarni boshqa mamlakatlar sportchilari bilan do'stlik va birodarlikni mustahkamlash, musobaqalarda halol sport kurashi olib borish, raqibiga olijanoblik bilan munosabatda bo'lish tamoyillari asosida tarbiyalash;

O'zbekiston sportchilari yutuqlarini keng targ'ib etish;

Sport kadrlari o'rtasida tajriba ayri boshlash, ular malakalarini oshirish uchun anjumanlar, seminarlar tashkil etish.

O'zbekiston Milliy Olimpiya qo'mitasi Milliy olimpiya qo'mitalari assotsiatsiyasining teng huquqli a'zosi.

O'zbekiston Milliy Olimpiya qo'mitasi tarkibi quyidagilardan iboratdir:

O'zbekiston Milliy Olimpiya qo'mitasi Prezidenti, Bosh kotibi, vitse-prezidentlar va a'zolaridan;

Olimpiya o'yinlari dasturiga kiritilgan milliy sport federatsiyalari vakillaridan;

Sportning olimpiya turlari bo'lmagan hamda milliy sport federatsiyalari vakillaridan;

Qoraqalpog'iston Respublikasi, viloyatlar va Toshkent shahar sport tashkilotlari vakillaridan;

Jismoniy tarbiya va sport davlat boshqaruvi organlari, ko'ngilli sport jamiyatlari vakillaridan;

Olimpiya o'yinlari ishtirokchilari bo'lgan sportchilar vakillaridan hamda boshqa alohida shaxslardan iboratdir.

Quyidagilar O'zbekiston Milliy olimpiya qo'mitasining rahbar organlari hisoblanadi:

Bosh assambleya;

Ijroiyo qo'mita;

Ijroiyo qo'mita byurosi.

Bosh assambleyalar oralig'ida O'zbekiston Milliy Olimpiya qo'mitasi faoliyatiga Ijroiyo qo'mita rahbarlik qiladi.

O'zbekiston Milliy Olimpiya qo'mitasining quyidagi doimiy komissiyalari mavjud:

Atletlar komissiyasi;

Ayollar va sport komissiyasi;

Sport va atrof muhit komissiyasi.

Shuningdek, nodavlat sport tashkilotlariga jismoniy tarbiya va sport faoliyati bilan shug'ullanuvchi, qonun hujjatlarida taqiqlanmagan faoliyat yurituvchi boshqa nodavlat sport tashkilotlari ham mavjud. Shular jumlasiga O'zbekiston talabalar sporti Assotsiatsiyasi kiradi.

O'zbekiston talabalar sporti Assotsiatsiyasining asosiy maqsadi oliy ta'lim muassasalari talabalari, akademik litsey va kasb-hunar kollejlari o'quvchi-yoshlari, professor-o'qituvchilari, magistrantlari, ilmiy-xodim izlanuvchilari, ishchi-xizmatchilar va pedagog murabbiylarini ommaviy jismoniy tarbiya va sport-sog'lomlashtirish tadbirlariga jalb qilish orqali ularning salomatligini mustahkamlash, bo'sh vaqtini mazmunli o'tkazish, sog'lom turmush tarzini shakllantirish, talabalar va o'quvchi yoshlarni sport musobaqalariga keng jalb qilishdan iborat.

O'zbekiston talabalar sporti Assotsiatsiyasi 2018-yil 18-mayda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 5-martdagi "Jismoniy tarbiya va sport sohasida davlat boshqaruvi tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-5368-son Farmoni va 2017-yil 3-iyundagi "Jismoniy tarbiya va ommaviy sportni yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-3031-son Qarorlarni ijrosini ta'minlash maqsadida, Respublika "Talaba" sport federatsiyasi hamda Respublika "Barkamol avlod" jamiyati birlashtirilib, uning negizida tashkil etilgan.

8.2. Nodavlat sport tashkilotlarining tasdiqlangan smeta asosida moliyalashtirish tartibi

Har bir korxona tomonidan uning faoliyatini rejalashtirishda biznes-reja muhim ahamiyatga ega hisoblanadi.

Biznes-reja – bu korxona va tashkilotlarning faoliyati bilan bog'liq barcha muhim jihatlarni o'zida jamlagan, vujudga kelishi mumkin bo'lgan

muammolarni tahlil qiluvchi va ushbu muammolarni yechimi bo'yicha yo'nalishlarni belgilab beradigan hujjat hisoblanadi.

Nodavlat sport tashkilotlari nodavlat notijorat tashkiloti hisoblanib, asosiy maqsadi foyda olishga qaratilmagan. Shuning uchun nodavlat sport tashkilotlari faoliyatini rejalashtirishda daromadlar va xarajatlar smetasi ishlab chiqish va ushbu hujjat asosida ish yuritadi.

Nodavlat sport tashkilotlarining mol-mulkini shakllantirish manbalari quyidagilardan iborat:

- kirish va a'zolik badallari;

- yuridik va jismoniy shaxslarning homiylik mablag'lari;

- ixtiyoriy mulkiy badallar va ehsonlar;

- xayriya mablag'lari va grantlar;

- Xalqaro tashkilotlar tomonidan to'lanadigan mablag'lar;

- tadbirkorlik faoliyatidan olingan, faqat ustav maqsadlari uchun ishlatiladigan daromadlar (foyda);

- qonunlarda taqiqlanmagan boshqa tushumlar.

Nodavlat sport tashkilotlari xarajatlarini rejalashtirishda quyidagilar hisobga olinadi:

- mehnatga haq to'lash xarajatlari;

- yagona ijtimoiy to'lovlar (ish haqiga nisbatan 12 yoki 25 foiz);

- tashkilotni saqlash xarajatlari (kommunal xizmatlar, telefon aloqa xizmati, internet tarmog'i, avtotransport vositalarini joriy ta'mirlash va yoqilg'i-moylash mahsulotlari uchun xarajatlar, tovar moddiy boyliklar va kanselyariya mollari xarid qilish uchun xarajatlar hamda boshqa joriy ta'mirlash xarajatlari);

- asosiy vositalar xaridi bilan bog'liq xarajatlar;

- ijara to'lovlari;

- sport tadbirlarini tashkil etish bilan bog'liq xarajatlar;

- boshqa xarajatlar (bank xizmati va boshqalar).

Nodavlat sport tashkiloti daromadlar va xarajatlar smetasi

Ko'rsatkichlar	O'tgan yilda haqiqatda bajarilgan	Joriy yil uchun jami	Jumladan:			
			1-chorak	2-chorak	3-chorak	4-chorak
Yil boshida hisob raqamdagi qoldiq	102 600	46 498				
Daromadlar jami	1 204 300	1 500 000	300 000	400 000	400 000	400 000
jumladan:						
Kirish va a'zolik badallari	188 300	200 000	50 000	50 000	50 000	50 000
Yuridik va jismoniy shaxslarning homiylik mablag'lari	200 000	300 000	75 000	75 000	75 000	75 000
Ixtiyoriy mulkiy badallar va ehsonlar	50 000	60 000	15 000	15 000	15 000	15 000
Xayriya mablag'lari va grantlar	80 000	100 000	25 000	25 000	25 000	25 000
Xalqaro tashkilotlar tomonidan to'lanadigan mablag'lar	100 000	140 000	35 000	35 000	35 000	35 000
Tadbirkorlik faoliyatidan olingan, faqat ustav maqsadlari uchun ishlatiladigan daromadlar (foyda)	345 000	400 000	100 000	100 000	100 000	100 000
Qonunlarda taqiqlanmagan boshqa tushumlar	241 000	300 000	75 000	75 000	75 000	75 000
Xarajatlar jami	1 260 402	1 525 200				
jumladan:						
Mehnatga haq to'lash xarajatlari	280 600	360 000	90 000	90 000	90 000	90 000
Ish beruvchining ajratmalari	33 672	43 200	10 800	10 800	10 800	10 800

Xizmat safari bilan bog'liq xarajatlar	38 300	50 000	12 500	12 500	12 500	12 500
Kommunal xizmat xarajatlari	64 300	80 000	20 000	20 000	20 000	20 000
Joriy ta'mirlash xarajatlari	25 000	50 000			50 000	
Telefon, internet xizmati xarajatlari	12 500	16 000	4 000	4 000	4 000	4 000
Boshqa joriy saqlash xarajatlari	45 000	50 000	10 000	10 000	10 000	20 000
Asosiy vositalar bilan bog'liq xarajatlar	82 300	100 000		40 000		60 000
Jamg'armalarga ajratmalar	35 000	40 000			40 000	
Boshqa xarajatlar (bank xizmati va boshqalar)	33 200	36 000	9 000	9 000	9 000	9 000
Sport tadbirlarini tashkil etish xarajatlari	610 530	700 000	150 000	170 000	180 000	200 000
Yil oxirida hisob raqamdagi qoldiq	46 498					21 298

Mehnatga haq to'lash xarajatlari tashkilot tomonidan ishlab chiqilgan va tasdiqlangan shtat jadvali asosida shakllanadi. Shtat jadvalida tashkilotning tarkibiy bo'linmalar va lavozimlar nomi, ushbu lavozimlar bo'yicha shtat birliklari, har bir shtat birligi bo'yicha yagona tarif setkasi va tarif koeffitsiyenti (yoki bazaviy miqdorlar), lavozim okladi (tarif koeffitsiyentini amaldagi mehnatga haq to'lashning eng kam miqdoriga ko'paytirish yo'li bilan aniqlanadi), ustama va qo'shimchalar hamda oylik mehnatga haq to'lash jamg'armasi nazarda tutiladi. Yillik ish haqi jamg'armasi oylik mehnatga haq to'lash jamg'armasini 12 oyga ko'paytirish yo'li bilan aniqlanadi. Shuningdek, shtat jadvalida vaqtincha mehnatga qobiliyatsizlik varaqalari uchun to'lovlar (ish haqi mehnatga haq to'lash jamg'armasining 1 foizi miqdorida) ham rejalashtiriladi.

Shtat jadvali nodavlat sport tashkiloti bosh buxgalteri (uning o'rinbosari) va moliya-iqtisod bo'linmasi boshlig'i (shtat jadvaliga muvofiq moliya-iqtisod masalalari bo'yicha mutaxassis) tomonidan imzolanadi va tashkilot rahbari yoki u vakolat bergan shaxs tomonidan tasdiqlanadi.

Nodavlat sport tashkiloti shtat jadvali

Tarkibiy bo'linma nomi	Lavozim nomi	Qator	Shtat birligi	Yagona tarif setkasi	Tarif koef.	Lavozim okiadi (so' mda)	Ustama va qo'shimch alar		Oylik mehnatg a haq to' lash
							%	Summa	
A	B	S	1	2	3	4=1x3x8 22000*		5	6=4+5
....									
Buxgalte riya	Buxgal ter	1	1	8	1,630	1 339 860	10	133 986	1 473 846
....									
Bir oylik mehnatga haq to'lash jamg'armasi bo'yicha jami		2	1						1 473 846
Shuning o'zi bir yilda (12 oy)		3=2x 12 oy	1						17 686 152
Shuning o'zi vaqtincha mehnatga qobiliyatsizlik varaqlari va bo'sh ish joylari bo'yicha tejalganning hisobi bilan		4=3x 98%							17 332 429
Vaqtincha mehnatga qobiliyatsizlik varaqlari to'lovi, yillik		5=4x 1%							173 324
Jami mehnatga haq to'lash jamg'armasi yillik		6=4+ 5	1						17 505 753

*Mehnatga haq to'lashning eng kam miqdori 822 000 so'm etib belgilangan.

Shtat jadvalida xodimlarni mukofotlash, moddiy yordam ko'rsatish, ko'p yillik mehnati uchun bir martalik rag'batlantirish uchun mehnatga haq to'lash jamg'armasi alohida satrda ko'rsatiladi.

Yagona ijtimoiy to'lovlarni rejalashtirish mehnatga haq to'lash jamg'armasiga nisbatan hisob-kitob qilinadi. O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 403-moddasida ish beruvchining mehnatga haq to'lashga doir xarajatlari ijtimoiy soliq (yagona ijtimoiy to'lov) ning soliq solish obyekti ekanligi belgilangan.

Yagona ijtimoiy to'lov stavkalari nodavlat sport tashkilotlari uchun 12 foiz etib belgilangan. Shuningdek, budjet tashkilotlari uchun soliq stavkasi 25 foizni tashkil etadi.

Bundan tashqari, ish beruvchining fuqarolik javobgarligini majburiy sug'urta qilish bo'yicha sug'urta mukofotini to'lash xarajatlari xarajatlar smetasiga qonun hujjatlarida belgilangan tartibda ish beruvchining barcha xodimlarining o'tgan yilgi ish haqining haqiqiy xarajatlaridan kelib chiqqan holda kiritiladi.

Tashkilotni saqlash xarajatlari, ya'ni xo'jalik xarajatlari, jumladan, kommunal xizmatlar uchun xarajatlar har bir tashkilotga ko'rsatiladigan xizmatga o'tgan hisobot davridagi haqiqiy xarajatdan kelib chiqib yoki belgilangan limit (jismoniy hajmlar) doirasida hamda narx va tariflarni hisobga olgan holda hisoblanadi. Telefon va boshqa telekommunikatsiya xizmatlari xarajatlari abonent raqamlari soni va xizmatlar uchun tasdiqlangan tariflaridan kelib chiqib hisoblanadi. qo'riqlash faoliyati xizmatlarining to'lovi bilan bog'liq xarajatlar mazkur xizmatlarni etkazib beruvchilarning tariflariga muvofiq rejalashtiriladi. Tashkilotlarning binolar, inshootlar, transport vositalaridan foydalanish, binolar va transport vositalari, shuningdek boshqa mulk ijarasi bilan bog'liq xarajatlari qonun hujjatlarida belgilangan xarajatlar me'yori, limitlar va natural ko'rsatkichlardan kelib chiqib aniqlanadi. Xizmat safarlariga xarajatlar tashkilotlarning oldiga qo'yilgan vazifalaridan, shuningdek qonun hujjatlarida belgilangan me'yorlardan kelib chiqqan holda aniqlanadi.

Asosiy vositalar xarid qilish bo'yicha xarajatlar tarkibiga mebel va ofis jihozlari, kompyuter jihozlari, hisoblash va audio-video texnikasi, axborot texnologiyasi va kerakli ashyolar, kommunal xizmatlarni hisobga

olish asboblari, o'quv-laboratoriya uskunalari, kutubxona fondi (kitoblar xarid qilish), nomoddiy aktivlar, transport vositalari xarid qilish va boshqa turdagi asosiy vositalarni xarid qilish bilan bog'liq xarajatlar kiradi. Ushbu xarajatlarni rejalashtirishda tashkilot ehtiyojidan kelib chiqib

Sport tadbirlarini o'tkazish bilan bog'liq xarajatlar belgilangan tartibda rejalashtiriladi. Sport tadbirlariga o'quv-trenirovka yig'inlari, respublika sport musobaqalari, xalqaro sport musobaqalari, Osiyo hamda jahon chempionatlari va kuboklari, Olimpiya va Paralimpiya musobaqalari kiradi.

Shuningdek, nodavlat sport tashkilotlari tomonidan xizmat safari bilan bog'liq xarajatlar, bank xizmati uchun xarajatlar va boshqa xarajatlar rejalashtirilishi mumkin.

8.3. Nodavlat sport tashkilotlarida sport tadbirlarini tashkil etish va sarf-xarajatlar bilan bog'liq xarajatlarni rejalashtirish

Zamonaviy ilm-fanda "menejment" deganda bozor iqtisodiyoti sharoitida faoliyat yurituvchi xodim, ishchi guruh, jamoa, tashkilot, bir qancha tashkilotlarga rahbarlik qilish yoki boshqarish jarayoni tushuniladi. Sport menejmenti deganda esa moddiy, mehnat va axborot resurslaridan oqilona foydalanish orqali bozor sharoitida faoliyat yurituvchi sport tashkiloti faoliyati doirasida qo'yilgan maqsadlarga erishish va vazifalarni amalga oshirishga qaratilgan kasbiy faoliyatning mustaqil turi sifatida qaraladi. Boshqacha aytganda, sport menejmenti - bu sport industriyasidagi tashkilotlar va korxonalarning tarmoqlararo komplekslari tashkilotlarini samarali boshqarish nazariyasi va amaliyoti demakdir.

Jadallik bilan rivojlanayotgan bugungi kunda muvaffaqiyatga erishishning asosiy tamoyili va (yoki) sharti - bu prestijga (obro' talablikka) ega bo'lishlik sanaladi. Aynan shu sifatni sport sohasi muammolarini bartaraf etish orqali namoyon etish mumkinmi? Deyarli ko'pchilik sport va karyerani bir-biriga "nomuvofiq" tushunchalar sifatida qarashadi. Aynan ana shunday zamonaviy sport menejmenti uchun juda katta anglashilmovchilikdir. Zamonaviy sport menejmenti muammolari shunchalik murakkab va qiziqarlilik, muvaffaqiyatli karyeraga intiluvchan sportchi va (yoki) shaxs o'zini tan olinishi, jumladan, yuqori darajadagi

mavqega va hattoki moddiy rag'batlanishlar uchun qator imkoniyatlarni taqdim eta oladi hamda bir vaqtda sevimli ishi bilan mashg'ul ham bo'ladi.

Mamlakatdagi nodavlat notijorat sport tashkilotlari faoliyatini rivojlantirish va takomillashtirish, yurtimizda sportni yanada keng targ'ib qilish ijtimoiy sohalar ichida eng muhimlaridan biri ekanligiga yana bir bor guvoh bo'ldik. Nodavlat notijorat sport tashkilotlari faoliyatini yuritishdan asosiy maqsad, o'z imkoniyatidan foydalangan xolda, barkamol va sog'lom avlodni tarbiyalashda, sportga bo'lgan munosabatni yanada yaxshilash, chet el tajribalarini o'rganish, sport faoliyatini barqaror rivojlantirishda sport maktablari, sport klublari va sog'lomlashtiruvchi sport saroylarini keraklicha mohironalik bilan boshqarishni takomillashtirish hamda sport xizmatlaridan samarali foydalanish muhim va dolzarb masalalardan biridir.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojatnomasida sport faoliyatini tubdan isloh qilish borasida quyidagi fikrlari ya'ni, "jamiyatda sog'lom turmush tarzini qaror toptirish, jismoniy tarbiya va sportni yanada ommalashtirish yana bir dolzarb vazifadir. Sportni jadal rivojlantirish, xalqaro musobaqalarda yuksak natijalarga erishgan sportchilarni rag'batlantirish va qo'llab quvvatlashga bundan buyon ham katta ahamiyat beramiz. Yosh avlodimiz o'rtasida sportni ommalashtirish maqsadida eng chekka tumanlarda ham bolalar va o'smirlar sport maktablarini tashkil etamiz" deya ta'kidlab o'tilgan.

Shuningdek sportni rivojlantirish bo'yicha O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qaroriga binoan 2019-2023-yillar davrida O'zbekiston Respublikasida Jismoniy tarbiya va Ommaviy Sportni Rivojlantirish Konsepsiyasi to'g'risida Vazirlar Mahkamasi qaror qiladi: unda 1-ilovaga muvofiq, ilg'or jahon tajribasi asosida jismoniy tarbiya va ommaviy sportni rivojlantirishni ilmiy-metodik ta'minlashni takomillashtirish; yangicha fikrlaydigan trener kadrlarni tayyorlash va tashkil etish; innovatsion tafakkurli ma'muriy kadrlarni tayyorlash va tanlashni tashkil etish; belgilangan.

Mazkur Konsepsiyaning 4-bobida Jismoniy tarbiya va ommaviy sport sohasiga ma'muriy kadrlar tayyorlash jarayoniga sportni boshqarishning maxsus dasturlarini joriy etish, professionallar, menejerlar, sport tibbiyot xodimlari va psixologlar uchun seminarlar o'tkazish, Sport Menejment(sportni boshqarish), Sport Leadership(sportda rahbarlik qilish), Sport Administration(sport ma'muriyatchiligi) yo'nalishlari bo'yicha yetakchi

jahon sport markazlarida tajriba orttirishni tashkil etish qayd etilgan. 2017-yil 7-fevraldagi PF 4947- sonli “2017-2021-yillarda O‘zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo‘nalishi bo‘yicha harakatlar strategiyasi” to‘g‘risidagi Farmonida, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 15-iyundagi “O‘zbekiston Respublikasida yilqichilik va ot sportini yanada rivojlantirish chora tadbirlari to‘g‘risida”gi PF-3057- sonli Qarorida, 2018-yil 5-mart PF-5368- sonli O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Jismoniy tarbiya va sport sohasida davlat boshqaruvi tizimini tubdan takomillashtirish va ommalashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Farmoni, 2020-yil 24-yanvardagi “O‘zbekiston Respublikasida jismoniy tarbiya va sportni yanada takomillashtirish va ommalashtirish chora- tadbirlari to‘g‘risida”gi PF-5924 – sonli Farmonida hamda O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019-yil 13-fevralda 118- sonli “ 2019-2023-yillar davrida O‘zbekiston Respublikasida jismoniy tarbiya va ommaviy sportni rivojlantirish Konsepsiyasi” to‘g‘risidagi qarorida belgilangan vazifalarni hal qilish ta’kidlab o‘tilgan.

Bugungi kunda iqtisodiy jihatdan rivojlangan mamlakatlarda jismoniy tarbiya va sport nafaqat millat salomatligini mustahkamlash hamda mamlakatni butun dunyoga tanitish vositasi bo‘libgina qolmay, balki iqtisodiyotning salmoqli foyda keltiruvchi va shu bilan bir qatorda sport industriyasiga aylangan.

Sportda boshqaruvni yanada takomillashtirish esa mamlakatning eng chekka hududlarida ham ommaviy sportni yanada rivojlantirish, sportchilarni saralash hamda aholini sog‘lom turmush darajasini o‘sishiga ko‘maklashadi.

Nodavlat sport tashkilotlarida sport tadbirlarini tashkil etishda avvalo ushbu tadbirni o‘tkazish nizomi ishlab chiqiladi. Nizomda quyidagilar aks ettiriladi:

- ishchi guruh tuzgan holda sport tadbiri nizomini ishlab chiqish;
- sport tadbiri logotipini hamda bannerlar eskizini tasdiqlash;
- sport tadbiri o‘tkaziladigan kuni va manzilini belgilash (dislokatsiya (mahalla, tuman/shahar kesimida);

- sport tadbirini o‘tkazish bo‘yicha chora-tadbirlar rejasini, tegishli buyruq ishlab chiqish va mas’ullarni belgilash (xarajatlar smetasini tasdiqlash);

ishtirokchilar soni, ro'yxatini shakllantirish;
hakamlar hay'atini shakllantirish;
sport tadbirining ochilish va yopilish ssenariysini ishlab chiqish va tasdiqlash;

sport tadbirini tashkil etish uchun mas'ul tashkilotlarni jalb etish (IIV, SSV, MG, FVV);

ommaviy axborot vositalarida keng yoritish (bloggerlarni jalb qilish, internet va televideniya yoritish);

sport tadbiri sovrindorlari va g'oliblarini OAVda keng yoritish;
musobaqaning yakuniy natijasi bo'yicha hisobot berish.

Sport tadbiri nizomi quyidagi:

sport tadbirini o'tkazishning maqsad va vazifalari, sport tadbirini o'tkazishda rahbarlik, sport tadbirini o'tkazish joyi va muddati, sport tadbirini o'tkazish shartlari, sport tadbiri (musobaqa) da ishtirok etish uchun talabnoma (buyurtmalarni topshirish) shartlari, tadbiri moliyalashtirish manbalari, g'olib va sovrindorlarni taqdirlash, yakuniy natijalarni tahlil qilish boblarini o'z ichiga oladi.

Shuningdek, sport tadbiri (musobaqa) o'tkazish to'g'risidagi nizomga quyidagilar ilova qilinadi:

sport turi bo'yicha musobaqalar ro'yxati (yoshlar toifasi, vazni va hokazo.), sport tadbiri dasturi (hududlardan keladigan jamoalarni kutib olish, mandat komissiyasi faoliyati, qur'a tashlash, vazn o'lchash, ochilish marosimi, saralash janglar, yarim final, final, g'oliblarni taqdirlash va yopilish marosimi), hakamlar hay'ati va talabnomalar.

Nodavlat sport tashkilotlari tomonidan tashkil etiladigan tadbirlar belgilangan tartibda tasdiqlangan kalendar reja yoki uning o'rini bosuvchi boshqa hujjat asosida amalga oshiriladi.

Nodavlat sport tashkilotlarida sport tadbirlari asosan quyidagilardan iborat bo'ladi: **sport hamda ommaviy jismoniy tarbiya tadbirlarining kalendar rejasi deb** (keyingi o'rinlarda kalendar reja deb ataladi)—O'zbekiston Respublikasi hududida o'tkaziladigan xalqaro va respublika miqyosidagi rasmiy sport yoki ommaviy jismoniy tarbiya tadbirlari ro'yxatini, shuningdek O'zbekiston Respublikasi sport terma jamoalarini xalqaro sport tadbirlariga tayyorlash va ularning ishtirok etishini ta'minlash bo'yicha tadbirlar ro'yxatini belgilovchi hujjat;

**Sport hamda ommaviy jismoniy tarbiya tadbirlarining
kalendar rejasi**

Tadbir nomi				
O‘tkazish muddati				
Tadbirni o‘tkazish joyi				
Kunlar				
Jamoatarkibi	Jami			
	shujumladan	sportchilar	asosiy tarkib	
			ikkinchi tarkib	
			Murabbiylar shtabi	
	Shifokorlar tarkibi			
Bir kishigaketadigan xarajat (so‘mda):	Jami			
	Transport (aviabilet va b.)			
	Kunlik ovqatlanish xarajati			
	Kunlik yashash xarajati			
	Tibbiy sug‘urta xarajatlari			
	Viza rasmiylashtirish xarajatlari			
JAMIso‘mda:	Transport (aviabilet va b.)			
	Kunlik ovqatlanish xarajati			
	Kunlik yashash xarajati			
	Tibbiy sug‘urta xarajatlari			
	Viza rasmiylashtirish xarajatlari			
	Inshoot va asosiy vositalar ijara xarajatlari			
	Boshqa xarajatlar			
JAMI so‘mda				
jumladan bank xizmatlari (0,1%)				

IX BOB. NODAVLAT SPORT TASHKILOTLARIDA MAJBURIYATLAR HISOBINI YURITISH

REJA:

9.1. Nodavlat sport tashkilotlari (NST) faoliyati (notijorat) doirasida maqsadli daromadlar (tushumlar) va maqsadli xarajatlarni hisobga olish tartibi.

9.2. Nodavlat sport tashkilotlari operativ-moliyaviy reja smetasining tuzilishi.

9.3. Nodavlat sport tashkilotlarida buxgalteriya hisobi.

9.1. Nodavlat sport tashkilotlari (NST) faoliyati (notijorat) doirasida maqsadli daromadlar (tushumlar) va maqsadli xarajatlarni hisobga olish tartibi

Barcha nodavlat sport tashkilotlari (NST) dan asosiy ustav faoliyati (notijorat) doirasida maqsadli daromadlar (tushumlar) va maqsadli xarajatlarni hisobga olishi, ya'ni operativ-moliyaviy rejasini (daromadlar va xarajatlar smetasini) tayyorlashi va tasdiqlashi, hisobot davrining oxirida esa rejaning (budget, smeta) bajarilishi to'g'risida hisobot tuzadi.

Operativ-moliyaviy reja (budget, smeta) moddalariga misol tariqasida quyidagilarni sanab o'tish mumkin:

- ish haqi va yagona ijtimoiy to'lovga ajratmalar bo'yicha xarajatlar;
- safar xarajatlari;
- kanselyariya xarajatlari;
- elektr energiya, gaz, suvga xarajatlar;
- avtotransportni saqlash va ekspluatatsiya qilish, shu jumladan yoqilg'i moylash materiallari;
- aloqa xizmatlariga xarajatlar;
- transport vositalarining joriy ta'mirlash xarajatlari;
- ma'muriy va boshqa binolarni joriy ta'mirlash xarajatlari;
- asosiy vositalarga eskirish xarajatlari;
- asbob-uskuna sotib olish;
- bank va boshqa xarajatlar.

NST tomonidan maqsadli mablag'larni qat'iy operativ-moliyaviy rejaga (budjet, smeta) asosan NSTni saqlash va uning ustav faoliyatini yuritish bo'yicha xarajatlarni moliyalashtirishga ishlatiladi.

NSTni saqlash xarajatlari moddalari operativ moliyaviy rejada (budjet, smeta) aks ettiriladi. Bir qancha maqsadli dastur bajarilganda ularning har biri bo'yicha alohida operativ moliyaviy reja (budjet, smeta) tuzilishi maqsadga muvofiq. Har bir dastur bo'yicha operativ moliyaviy rejalarda (budjet, smeta) boshqa xarajatlar qatorida ma'muriy xarajatlar ko'zda tutilishi mumkin. Bunda NSTda barcha ma'muriy xarajatlarini alohida dasturlar o'rtasida taqsimlanishi zaruriyati yuzaga keladi.

Agarda maqsadli dasturlar bo'yicha xarajatlar operativ-moliyaviy rejada (budjet, smeta) faqatgina to'g'ri xarajatlar (NSTni saqlash xarajatlarini hisobga olmagan holda) ko'zda tutilgan bo'lsa, bu holda ma'muriy xarajatlar alohida dasturlar o'rtasida taqsimlanmaydi, balki to'liq NSTlarni saqlash uchun a'zolik badallari hisobiga qoplanadi

Nodavlat sport tashkilotlarda yil boshida tasdiqlangan reja-smetaga ko'ra xarajatlari muomalalarini aks ettirish uchun hisobvaraqlar ishchi rejasi yangi hisob varaqa ochish lozim. Bu esa amaldagi hisobvaraqlar rejasida ishlatilmaydiganlari orasida alohida hisobvaraqlar (bir hisobvaraqa ilova hisobvaraqlari) kiritilishini tavsiya qilish mumkin, dasturlar bo'yicha barcha xarajatlar ularga yig'iladi, masalan;

2210 – NST maqsadli dasturlari bo'yicha xarajatlar;

2211 – “1 – Dastur bo'yicha xarajatlar”;

2212 – “2 – Dastur bo'yicha xarajatlar”;

2213 – “3 – Dastur bo'yicha xarajatlar”;

2290 – “4 – Resurslarni rivojlantirish dasturi bo'yicha xarajatlar” kabi hisob varaqalarda aks ettirilishi lozim.

Nodavlat sport tashkilotlar o'zi ichki hisobotlar yuritishning tarkibi va shakllarini tanlab olishi, hujjatlar aylanishining grafigini tuzishi, unda buxgalteriyaga moddiy hisobotlar topshirishning muddatini belgilashi lozim. Buxgalteriyaga hujjatlarni topshirish grafigi hisob siyosatidan ko'chirma sifatida mazkur jarayonda ishtirok qiluvchi har bir korxona xodimida bo'lishi kerak.

NSTni saqlash va tadbirkorlik faoliyatiga bog'liq bo'lmagan ustav faoliyatini yuritish bilan bog'liq barcha xarajatlar quyidagi alohida schyotlarda to'liq hisobga olinishi mumkin:

9421 "NSTning ma'muriy xarajatlari" schyoti;

9431 "NSTning boshqa operatsion xarajatlari" schyoti.

Ushbu schyotda NSTning shtatdagi ishchilari ish haqi xarajatlari, ijara xarajatlari, kanselyariya jihozlari, kommunal xizmatlari to'lovlari, asosiy vositalarning ta'mirlash xarajatlari va NSTni boshqarish bilan bog'liq boshqa joriy xarajatlari yig'ib boriladi.

Har oyda ustav faoliyati bo'yicha xarajatlarni hisobga oluvchi barcha schyotlar maqsadli tushumlarni hisobga oluvchi schyotlar (8800) bilan yopiladi. Bu holda buxgalteriya yozuvlari 3.8-jadvaldagi tartibda bo'ladi.

NSTda maqsadli mablag'lar evaziga olingan mulk mulklarni hisobga oluvchi tegishli schyotlarda aks ettiriladi. Bu maqsadda asosan ikki schyot:

o'z faoliyatida foydalanishi uchun asosiy vosita sotib olinganda - 0700 "O'rnatiladigan asbob-uskunalar" schyoti, 0800 "Kapital qo'yilmalar" schyoti va tekinga berish yoki maqsadli dasturlarni bajarish uchun mo'ljallangan materiallar, xom-ashyo, boyliklar sotib olinganda - 1011 "Maqsadli xom ashyo va materiallar" schyotlaridan foydalaniladi.

9.1-jadval

NST ustav faoliyati doirasida xarajatlar va tushumlar hisobini aks ettirish tartibi

Operatsiya mazmuni	Debet	Kredit
NST a'zolarining a'zolik badallari bo'yicha qarzlari aks ettirildi	4892 "Ta'sischi va a'zolarining a'zolik badallari bo'yicha qarzlari" schyoti	8830 "A'zolik badallari" schyoti
NST a'zolari va ta'sischi boshqa maqsadli badallari bo'yicha qarzlari aks ettirildi	4895 "Boshqa maqsadli tushumlar bo'yicha qarzlari" schyoti	8890 "Boshqa maqsadli tushumlar" schyoti

A'zolik badallari to'lanishi aks ettirildi	(5000) Kassada pul mablag'larini hisobga oluvchi schyotlar; (5100) Hisob-kitob schyotida pul mablag'larini hisobga oluvchi schyotlar	4892 "Ta'sisshilar va a'zolarining a'zolik badallari bo'yicha qarzlari" schyoti; 4895 "Boshqa maqsadli tushumlar bo'yicha qarzlar" schyoti
Maqsadli dasturlarni o'tkazish bilan bog'liq xarajatlar aks ettirildi	2210 "Maqsadli dasturlar bajarilishi xarajatlari (turlari bo'yicha)" schyoti;	(1000) Materiallarni hisobga oluvchi schyotlar; 6710 "Mehnat haqi bo'yicha xodimlar bilan hisoblashishlar" schyoti; 6520 "Maqsadli davlat jamg'armalariga to'lovlar (turlari bo'yicha)" schyoti va boshqalar; (0200) Asosiy vositalar eskirishini hisobga oluvchi schyotlar va h.
Ma'muriy-boshqaruv xodimlariga mehnat haqi va Pensiya jamg'armasiga yagona ijtimoiy to'lov xarajatlari hisoblandi	9421 "NSTning ma'muriy xarajatlari" schyoti;	6710 "Mehnat haqi bo'yicha xodimlar bilan hisoblashishlar" schyoti; 6520 "Maqsadli davlat jamg'armalariga to'lovlar (turlari bo'yicha)" schyoti va boshqalar.
NSTni saqlash bo'yicha boshqa xarajatlari hisoblandi	9431 "NSTning boshqa operatsion xarajatlari" schyoti	6990 "Boshqa majburiyatlar" schyoti; 6010 "Mol etkazib beruvchilar va pudratchilarga to'lanadigan schyotlar" schyoti va boshqalar.
NSTning ustav faoliyati bo'yicha xarajatlari hisobdan chiqarildi	8830 "A'zolik badallari" schyoti; 8890 "Boshqa maqsadli tushumlar" schyoti	2210 "Maqsadli dasturlar bajarilishi xarajatlari (turlari bo'yicha)" schyoti; 9421 "NSTning ma'muriy xarajatlari" schyoti; 9431 "NSTning boshqa operatsion xarajatlari" schyoti

NSTda xarajatlarni qoplashning asosiy manbasi maqsadli tushum hisoblanadi va ular quyidagilardan iborat:

1. Ta'sischilar va a'zolarining kirish hamda a'zolik badallari;
2. Ta'sischilar (ishtirokchilar, a'zolar) topshirig'iga asosan ijtimoiy xizmatlar bajarilganda NSTning me'yoriy xarajatlarini qoplashi uchun subsidiya ko'rinishidagi moliyaviy ta'minot;
3. Turli jamg'armalar, yuridik va jismoniy shaxslardan olinadigan ixtiyoriy mulkiy badallar;
4. Grantlar;
5. Qonunga zid bo'lmagan boshqa maqsadli tushumlar manbalari.

NSTning ustav faoliyatini yuritishi va uning rivojlanishiga yo'naltiriladigan, pullik xizmatlar ko'rsatishdan tushgan mablag'lar ham NSTning xarajatlarini moliyalashtirish manbalaridan biri hisoblanadi. Agar maqsadli dasturlarni bajarishda boshqaruv apparatini saqlash xarajatlari daromadlar va xarajatlar smetasida ko'zda tutilgan bo'lsa, ularni aniq maqsadli dastur hisobidan hisobdan chiqarilishi zarur. Agar boshqaruv apparatini saqlash xarajatlari biror maqsadli dasturlarda ko'zda tutilgan bo'lmasa, NST hisob siyosatida boshqaruv apparatini saqlash xarajatlarini taqsimlash tartibini aks ettirishni tavsiya qilish mumkin.

NST maqsadli moliyalashtirish mablag'larining alohida sintetik va analitik hisobini va ularni sarflanishi tarkibini tashkil qiladi hamda bular hisob siyosatining uslubiyat bo'limiga kiritiladi. Ushbu holatda tashkilot faoliyatida maqsadli tushum mablag'lari muhim rol o'ynashini hisobga olgan holda maqsadli tushum mablag'larining har bir manbalari hisobining o'ziga xos tartibini (maqsadi va manbalar kesimida) belgilashi mumkin.

Asosiy ustav (notijorat) faoliyati doirasida yuzaga keladigan xarajatlar operativ-moliyaviy reja (budjet, smeta) moddalarini bo'yicha hisobga olinadi. Ushbu moddalarning ro'yxatini NST o'z ixtiyori bo'yicha aniqlaydi, maqsadli tushumlarni ishlatish yo'nalishlari esa NST ta'sischilari bilan, zarur hollarda, donorlar (ajratilgan grantlar, xayriyalar va boshqa tushumlar bo'yicha yuridik va jismoniy shaxslar) bilan kelishiladi.

Maqsadli mablag'lar hisobiga amalga oshiriladigan NSTning barcha xarajatlari operativ-moliyaviy reja (budjet, smeta) doirasi bilan

chegaralanadi. Notijorat faoliyat bo'yicha xarajatlar hisobining tahlili moliyalashtirish manbalariga muvofiq taqsimlash bilan operativ-moliyaviy rejalar (budjet, smeta) moddalar bo'yicha yuritiladi.

9.2. Nodavlat sport tashkilotlari operativ-moliyaviy reja smetasining tuzilishi

NST operativ-moliyaviy rejasi (budjet, smeta) kalendar yili, shuningdek aniq dastur yoki loyihani bajarishga tuziladi. Operativ-moliyaviy reja (budjet, smeta) loyihasi NST ustaviga muvofiq oliy boshqaruv organi tomonidan muhokama qilinadi va tasdiqlanadi. Operativ-moliyaviy rejaga (budjet, smeta) kiritilishi zarur o'zgarishlar operativ-moliyaviy rejaning (budjet, smeta) boshlang'ich variantini tasdiqlagan organ bilan yozma kelishish lozim.

Ushbu vaziyatda NSTda yil boshida tasdiqlangan reja-smetaga ko'ra xarajatlar muomalalarini aks ettirish uchun schyotlar maxsus ishchi rejasi yangi schyotlar ochish va bunday xo'jalik operatsiyalarini soddalashtirish uchun "NST operativ-moliyaviy reja smetasi" shakli daromadlar va xarajatlar to'g'risidagi hisobotda nazarda tutilgan moddalar bo'yicha tuzish taklif etiladi (2-jadval). Biz quyida "NST" tashkilotda 10 000 000 so'mlik operativ-moliyaviy reja smetasining namunasini tavsiya etamiz.

Maqsadli loyiha va dasturning operativ-moliyaviy rejasi (budjet, smeta) loyiha (dastur) maqsadiga asosan tuziladi va moliyalashtiruvchi taraf tomonidan tasdiqlanadi. Odatda u yuridik shaxs hisoblanadi.

NST faoliyatida asosiy ustav (notijorat) faoliyati bilan bog'liq xarajatlar qatorida tadbirkorlik faoliyati bo'yicha xarajatlar yuzaga kelishi mumkin.

NSTning tadbirkorlik faoliyati xarajatlari O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 1999-yil 5-fevraldagi 54-son qarori bilan tasdiqlangan Mahsulot (ishlar, xizmatlar) ni ishlab chiqarish va sotish xarajatlarning tarkibi hamda moliyaviy natijalarni shakllantirish tartibi to'g'risidagi Nizomga asosan hisobga olinadi.

NST operativ-moliyaviy reja smetasining tuzilishi
(namuna)

Moddalar	Smeta moddalari nomlari	Summa (ming, so'm)
1.	Maqsadli tadbirlarga xarajatlar, shu jumladan:	5000,0
1.1	ijtimoiy va bog'araz yordam	2500,0
1.2	konferensiyalar, yig'inlar, seminarlar va hokazo. o'tkazish	1500,0
1.2.1	maqsadli tadbirlar ishtirokchilarga ish haqi	600,0
1.3	boshqa tadbirlar	1000,0
1.4	...	
2	Boshqaruv apparatini saqlash xarajatlari, shu jumladan:	3500,0
2.1	ish haqi bilan bog'liq xarajatlar	875,0
2.2	ish haqi bilan bog'liq bo'lmagan to'lovlar	350,0
2.3	xizmat safari xarajatlari	700,0
2.4	bino, avtomobil transporti va boshqa mulkni saqlash (ta'mirlashdan tashqari) xarajatlari	525,0
2.5	asosiy vositalar va boshqa mulklarni ta'mirlash	700,0
2.6	boshqalar	350,0
2.7	...	
3	Asosiy vositalar, inventarlar va boshqa mulklarni sotib olish xarajatlari	1200,0
4	Boshqalar	300,0
5	...	

Nodavlat sport tashkilotlarda **mehnat haqi xarajatlari hisobi va uning xususiyatlari** mavjud. Bugungi kunda O'zbekistonda, MDH mamlakatlarining aksariyatida bo'lgani singari, davlat ko'magida tashkil etilgan NSTlar davlat hokimiyati tomonidan ajratilgan resurslarga bog'liq va, shu sababli, ular hokimiyat belgilaydigan tartib-qoidalarga rioya etishi shartligi sezilib turadi. Davlat nazoratidan chetdagi NSTlarning aksariyati moliyaviy jihatdan zaifdir, shu boisdan, ularning ijtimoiy va siyosiy faolligi sustligi ustavdagi vazifalarni o'z vaqtida bajara olmasligi kabi holatlarni uchratib turamiz. Bunday vaziyatda albatta NSTning ishchi kadrlar siyosati qanchalik to'g'ri tanlanganligiga ham bog'liqdir, chunki har bir dastur

bo'yicha ko'zlangan ustav maqsadga erishish uchun ish odimlarni mehnatiga qonunchilikda o'rnatilgan tartibda to'g'ri haq hisoblash va to'lash, vazifa murakkabligiga qarab qo'shimcha ustamalar berib borish lozim.

NSTda quyidagi kategoriyadagi shaxslar ishlashi mumkin:
doimiy ishchilar (mehnat daftarchasi NSTda bo'lgan);
o'rindoshlar;

fuqarolik-huquqiy tusdagi shartnoma tuzilgan shaxslar.

Bundan tashqari, NSTda ko'ngillilar (volontyorlar) ham ishlashlari mumkin. Ko'ngillilar – NST manfaati uchun tekinga ish bajarish, xizmat ko'rsatish shaklida xayriya qiluvchi jismoniy shaxslardir.

Ishchilarni ishga qabul qilish tegishli buyruq (farmoyish) bilan rasmiylashtirilishi lozim va ushbu bilan ishga qabul qilingan ishchi imzo qo'ygan holda tanishib chiqishi lozim.

Fuqarolik-huquqiy tusdagi shartnoma bo'yicha ijrochi (ish bajaruvchi) kollektiv a'zosi hisoblanmaydi, NSTda o'rnatilgan tartibga bo'ysunmaydi va ishni o'z ixtiyoriga asosan tashkil etadi.

Unga mehnat haqi yakuniy mehnat natijasiga to'lanadi va tegishli hujjatlar (bajarilgan ish dalolatnomasi va boshqa hujjatlar) bilan rasmiylashtiriladi.

Taraflar (ish beruvchi va ijrochi (ish bajaruvchi)) tomonidan imzolangan fuqarolik-huquqiy tusdagi (mehnat kelishuvi) shartnomalar NST buxgalteriya hisobi bo'limiga ishga qabul qilish to'g'risida buyruq (farmoyish) rasmiylashtirilmagan holda ijro etishga beriladi.

NSTning ish vaqti hisobi ish vaqtidan foydalanish hisobi tabellarida yuritiladi. Tabel – bu NST ishchi-xodimlarining nomma-nom ro'yxatidir va u quyidagilar uchun ishlatiladi:

- NSTning ishchi-xodimlari ish vaqti rejimiga rioya qilishi nazorati;
- ishlangan ish vaqti haqida ma'lumot olish uchun;
- ish haqi hisoblash uchun;
- moliyaviy va statistik hisobotlar shakllantirish uchun.

NST o'z ixtiyori bo'yicha tabel shaklini tanlashi mumkin. Qoidaga ko'ra, tashkilotlarda T-13-son tabel shakli ishlatiladi. Ushbu shaklda faqat ish vaqti hisobi aks ettiriladi.

NSTda xodimlarga ish haqi shtat jadvaliga asosan qat'iy maoshda belgilanadi. Fuqarolik-huquqiy tUSDagi shartnoma bo'yicha mehnat haqi yakuniy mehnat natijasiga to'lanadi va tegishli hujjatlar (bajarilgan ish dalolatnomasi va boshqa hujjatlar) bilan rasmiylashtiriladi.

NSTning asosiy faoliyati bo'yicha ish haqi hisoblash operatsiyalari buxgalteriya hisobida quyidagicha aks ettiriladi:

- dasturning bajarilishi bo'yicha maqsadli tushumlar hisobiga berilishi:

Debet (8800) Maqsadli tushumlarni hisobga oluvchi schyotlar;

Kredit 6710 "Mehnat haqi bo'yicha xodimlar bilan hisoblashishlar" schyoti;

Yoki NST ishchi schyotlar rejasida dasturlar bo'yicha xarajatlarni hisobga oluvchi yordamchi schyotlar nazarda tutilgan bo'lsa:

Debet (2200) Maqsadli dasturlar bajarilishi xarajatlarini hisobga oluvchi schyotlar;

Kredit 6710 "Mehnat haqi bo'yicha xodimlar bilan hisoblashishlar" schyoti;

- agar tadbirkorlik faoliyati amalga oshirilganda:

Debet (2010, 9400) xarajatlarni hisobga oluvchi schyotlar;

Kredit 6710 "Mehnat haqi bo'yicha xodimlar bilan hisoblashishlar" schyoti;

Jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i ushlanganda:

Debet 6710 "Mehnat haqi bo'yicha xodimlar bilan hisoblashishlar" schyoti;

Kredit 6410 "Budjetga to'lovlar bo'yicha qarzlar (turlari bo'yicha)" schyoti;

Bir vaqtning o'zida:

Debet 6710 "Mehnat haqi bo'yicha xodimlar bilan hisoblashishlar" schyoti;

Kredit 6530 "Shaxsiy jamg'arib boriladigan hisobvaraqlarga to'lovlar" schyoti.

Nodavlat sport tashkilotlari tomonidan SHJBPHga badallar xodimning soliqqa tortiladigan hisoblangan ish haqi summasidan 0,01 foiz

miqdorda va ushbu summani hisoblangan jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'idan tegishli chegirib tashlanib amalga oshiriladi.

Tashkilotlar ishchilarning davlat ijtimoiy sug'urtasiga, pensiya ta'minotiga ajratmalar va shunga o'xshash boshqa xarajatlar haqida ma'lumotlarni aks ettirish quyidagicha amalga oshiriladi:

6510 "Sug'urta bo'yicha to'lovlar" schyoti;

6520 "Maqsadli davlat jamg'armalariga to'lovlar" schyoti.

Ushbu to'lovlarning analitik hisobini yuritishda quyidagi qo'shimcha schyotlarni ochish tavsiya etiladi:

6521 "Yagona ijtimoiy to'lov" schyoti.

Tashkilotning umumiy ish faoliyatini amalga oshirish xarajatlariga, xususan, tashkilot rahbarlari va ularning o'rinbosarlariga, buxgalteriya hisobi va shunga o'xshash xizmatlarga ish haqi va ish haqidan ijtimoiy sug'urta ajratmalar, boshqaruv apparati band qilgan bino ijarasi to'lovi, bank xizmati to'lovi va boshqalar kiritiladi.

Nodavlat sport tashkilotlarda **xizmat safari xarajatlari hisobi va uni yuritish** xususiyatlari xizmat safarga boriladigan hududga bog'liq.

Xizmat safari deb ishchini tashkilot rahbarini farmoyishi bo'yicha, o'zining doimiy ish joyidan tashqarida xizmat topshirig'ini bajarish uchun boshqa joyga, ma'lum bir muddatga yuborilishi (borib kelish) tushuniladi. Doimiy ishi yo'lda yoki ko'chib yurish bilan bog'liq bo'lgan, yohud doimiy harakatlanuvchi tusga ega bo'lgan ishchilarni xizmat yuzasidan borib kelishlari xizmat safari hisoblanmaydi.

Xizmat safari xarajatlariga berilgan summa bo'yicha hisobdor shaxslar bilan hisob-kitob tartibi quyidagi hujjatlar bilan tartibga solinadi:

O'zbekiston Respublikasi hududidagi xizmat safarlari to'g'risida Yo'riqnoma;

Vazirliklar, idoralar, korxonalar va tashkilotlar xodimlari O'zbekiston Respublikasi tashqarisiga xizmat safariga yuborilganda xizmat safari xarajatlari uchun mablag'lar berish tartibi;

NSTlarda ham xizmat safari rahbar buyrug'i bilan rasmiylashtiriladi.

Xizmat safariga yuborilgan xodimga rahbar tomonidan imzo va muhr qo'yilgan safar guvohnomasi beriladi. Ishchilarni xizmat safari muddati tashkilot rahbari tomonidan belgilanadi.

O'zbekiston Respublikasi hududidagi xizmat safarlari to'g'risida Yo'riqnomaga muvofiq NST xodimlari xizmat safariga yuborilganda barcha xizmat safari xarajatlari o'rnatilgan tartibda O'zbekiston Respublikasida eng kam oylik ish haqiga nisbatan koeffitsiyentlarda quyidagi holda belgilanadi:

Shuningdek barcha xarajatlarni tasdiqlovchi hujjatlar mavjud bo'lgan taqdirda qoplab beriladi.

NSTda asosiy notijorat faoliyat doirasida amalga oshiriladigan xizmat safari bo'yicha barcha xarajatlar (shu jumladan, o'rnatilgan me'yordan oshgan qismi) maqsadli xarajatlari hisoblanadi va ular grant smetasi, budjeti va boshqalarda nazarda tutilgan bo'lishi shart.

Bu holat xizmat safari xarajatlari: sutkalik xarajatlar, mehmonxonada yashash uchun xarajatlar, yo'l xarajatlari va boshqalarga tegishlidir.

Agarda NSTda tijorat faoliyati bilan bog'liq xizmat safari xarajati yuzaga kelsa, soliqla tortiladigan bazani aniqlashda o'rnatilgan me'yor doirasidagi xizmat safari xarajatlari chegiriladigan xarajatlar hisoblanadi.

NSTda mablag'larni xizmat safari xarajatlari maqsadli ishlatilganligini asoslash uchun bajarilgan ishlarni to'liq bayon etilgan xizmat safari bo'yicha hisobot tuzish maqsadga muvofiq.

Hisobot shakli majburiy shakli mavjud emas va u NSTda ixtiyoriy ishlab chiqilishi mumkin.

Hisobdor shaxsga xizmat safari summalarini berish buxgalteriya hisobida quyidagicha aks ettiriladi:

Debet 4220 "Xizmat safarlariga berilgan bo'naklar" schyoti;

Kredit 5010 "Milliy valyutadagi pul mablag'lari" schyoti;

Hisobdor shaxsga xizmat safari summalarini xorijiy valyutada berish buxgalteriya hisobida quyidagicha aks ettiriladi:

Debet 4220 "Xizmat safarlariga berilgan bo'naklar" schyoti;

Kredit 5020 "Chet el valyutasidagi pul mablag'lari" schyoti;

Zarur hollarda xizmat safarlariga berilgan bo'naklarini hisobga oluvchi schyotlar (4220) tarkibida respublika hududida va O'zbekistondan tashqarida xizmat safarlariga berilgan pul mablag'larini hisobga oluvchi nalitik schyotlarni kiritishni tavsiya etamiz:

4221 "O'zbekiston hududidagi xizmat safarlariga berilgan bo'naklar";

4222 “Xorijiy davlatlarga xizmat safarlariga berilgan bo‘naklar”.

Xizmat safari bo‘yicha pul mablag‘lar xorijiy valyutada olinganda, uni olish va berish hisobi O‘zbekiston Respublikasi hududida yuridik shaxslar tomonidan chet el valyutasida kassa operatsiyalarini yuritish Tartibiga muvofiq alohida kassa daftarida yuritilishi zarur.

Ishchi xizmat safaridan qaytgan kundan e‘tiboran uch kun mobaynida bo‘nak hisobotini taqdim qilishi shart. Ushbu hisobotga belgilangan tartibda rasmiylashtirilgan xizmat safari guvohnomasi va xizmat safarida haqiqatda qilingan xarajatlarni tasdiqlovchi hujjatlar ilova qilinadi. Bo‘nak hisobotini buxgalteriya hisobi bo‘limida qayta ishlash quyidagi ketma-ketlikda amalga oshiriladi:

transport vositasining jo‘nab ketishi va kelishi sanasi buyruqda va xizmat safari guvohnomasida belgilangan muddatga muvofiq tekshiriladi; arifmetik va mohiyatan (xarajatlarning maqsadga muvofiqligi, xarajatlarning ilova qilingan hujjatlarga mosligi) tekshirish;

tashkilot rahbari tomonidan tasdiqlanadi;

bo‘nak hisobotida xarajatlarning yo‘nalishidan kelib chiqib korrespondensiyalanadigan schyotlari yozib qo‘yiladi.

Xizmat safari xarajatlarini hisobdan chiqarish buxgalteriya hisobida quyidagicha aks ettiriladi:

maqsadli tushumlar hisobiga,

Debet (8800) Maqsadli tushumlarni hisobga oluvchi schyotlar;

Kredit 6970 “Hisobdor shaxslarga bo‘lgan qarzlar- xizmat safari bo‘yicha” schyoti;

yoki NST ishchi schyotlar rejasida dasturlar bo‘yicha xarajatlarni hisobga oluvchi yordamchi schyotlar nazarda tutilgan bo‘lsa,

Debet (2200) Maqsadli dasturlar bajarilishi xarajatlarini hisobga oluvchi schyotlar;

Kredit 6970 “Hisobdor shaxslarga bo‘lgan qarzlar- xizmat safari bo‘yicha” schyoti;

xarajatga (qonunchilikda o‘rnatilgan tartibda tadbirkorlik faoliyatini amalga oshirilganda),

Debet (2010, 9400) Xarajatlarni hisobga oluvchi schyotlar;

Kredit 6970 "Hisobdor shaxslarga bo'lgan qarzlar- xizmat safari bo'yicha" schyoti;

xizmat safari bo'yicha bo'nakni hisobga olish buxgalteriya hisobida quyidagicha aks ettiriladi,

Debet 6970 "Hisobdor shaxslarga bo'lgan qarzlar- xizmat safari bo'yicha" schyoti;

Kredit 4220 "Xizmat safarlariga berilgan bo'naklar" schyoti.

Shuningdek zarur hollarda, 4220 "Xizmat safarlariga berilgan bo'naklar" schyoti singari hisobdor shaxslardan qarzlar hisobini yuritish uchun "MDH va uzoq xorijga xizmat safari" va "O'zbekiston hududidagi xizmat safarlari" qo'shimcha schyotlar ochish mumkin.

O'zbekiston Respublikasi hududidan tashqarida bo'ladigan xizmat safari bo'yicha bo'nak hisobotining yakuniy hisob-kitobi xususiyatlarini ta'kidlab o'tish zarur:

hisob-kitoblarni o'rnatilgan me'yorlarni va bo'nak hisoboti qabul qilingan sanadagi O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki kursi bo'yicha qo'shimcha to'lovlarni hisobga olgan holda, hujjatlar bilan tasdiqlangan, haqiqiy xarajatlar bo'yicha amalga oshiriladi.

Xorijiy valyutaga nisbatan so'mning joriy kursi o'zgarishi natijasida yuzaga kelgan kurs farqlari NSTning asosiy notijorat faoliyati bo'yicha maqsadli tushumlarni hisobga oluvchi schyotlarda buxgalteriya hisobida aks ettiriladi.

O'z ishchilarining xizmat safari to'lovlaridan tashqari, NSTda boshqa hududdan va xorijdan taklif qilingan mutaxassislariga yo'l, yashash uchun, ovqatlanish bo'yicha, shuningdek turli konferensiyalar, qurultoylar, seminarlar va boshqa yig'inlar ishtirokchilarni kutib olish bo'yicha xarajatlar yuzaga kelishi mumkin.

Bu xarajatlarni xizmat safari xarajatlari tarkibiga kiritishi va jismoniy shaxs bilan vaqtinchalik mehnat shartnomasi yoki fuqarolik-huquqiy tuzdagi shartnoma tuzilgan bo'lsa unga naqd pul bilan qoplab berilishi mumkin. Kelayotgan fuqarolar bilan mehnat yoki fuqarolik-huquqiy tuzdagi shartnomalarni faqat ularning mehnatidan rejalashtirilgan tadbirda (lektorlar, murabbiylar, jurnalistlar va boshqalar) foydalanilsa tuzish mumkinligini ta'kidlab o'tish lozim. Boshqa maqsadda (bilim olish, tajriba

almashish va boshqalar) kelayotgan shaxslarni kutib olish xarajatlari faqatgina pulsiz tartibda, ya'ni o'tkaziladigan tadbirga xizmat ko'rsatuvchi umum ovqatlanish korxonalari, mehmonxonalar, transport korxonalari bilan shartnomalar tuzish orqali to'lab berish mumkin.

9.3. Nodavlat sport tashkilotlarida buxgalteriya hisobi

Bundan tashqari, tadbirni o'tkazayotgan notijorat tashkiloti yo'l, yashash uchun va ovqatlanish xarajatlari summasini hisoblab, NSTning tadbirida qatnashayotgan xodimi (tadbir ishtirokchisi) uchun "konferensiyada (seminarda va h.) qatnashish uchun maqsadli badal" sifatida NST hisob-kitob schyotiga pul o'tkazib beradi

Buxgalteriya yozuvi quyidagicha bo'ladi:

Debet (8800) Maqsadli tushumlarni hisobga oluvchi schyotlar;

Kredit 5110 "Hisob-kitob schyoti", 5210 "Mamlakat ichida valyuta schyotlari".

Belgilangan summa oluvchida maqsadli mablag'lar tarkibiga kiritiladi, soliqqa tortilmaydi va tadbirida ishtirok etayotgan NST xodimining xizmat safari uchun sarflanadi.

Oluvchida quyidagi buxgalteriya yozuvi amalga oshiriladi:

Debet 5110 "Hisob-kitob schyoti", 5210 "Mamlakat ichida valyuta schyotlari";

Kredit maqsadli tushumlarni hisobga oluvchi schyotlar (8800).

Bu holda boshlang'ich hisob hujjatlari (xizmat safari guvohnomasi, biletlar, kvitansiyalar va boshqa hujjatlar) maqsadli badalni oluvchi – NST buxgalteriya hisobi bo'limida saqlanishi lozim. Shuning uchun ushbu hujjatlar nusxalarini olib, pul mablag'larni maqsadli ishlatilganligini tasdiqlash uchun tadbir tashkilotchisi – notijorat tashkilotiga taqdim qilishi zarur.

NSTlarda olingan kreditlar va qarzlar buxgalteriya hisobini tashkil qilishda qarzдор va qarz beruvchi o'rtasida tuzilgan kredit shartnomasi shartlariga alohida e'tibor qaratish lozim.

Bu shartlarga:

kreditlash obyekti, kreditni berish va qaytarib olish muddati, foiz stavkasi, foizni hisoblash va uni ishlatganlik uchun foiz to'lash tartibi,

majburiyat ta'minlanishi shakllari, kreditni berish va qaytarish bo'yicha tomonlarning huquqlari va majburiyatlari, hujjatlar ro'yxati hamda ularni qarz beruvchiga taqdim etish davriyligi va boshqa shartlar kiradi.

Korxona tomonidan O'zbekiston Respublikasi va chet eldagi banklar va qarz beruvchilardan so'mda va chet el valyutasida olingan turli qisqa muddatli (12 oy muddatgacha) kredit va qarzlarning holatlari to'g'risidagi axborotlarni umumlashtirish quyidagi schyotlarda amalga oshiriladi:

6810 "Qisqa muddatli bank kreditlari";

6820 "Qisqa muddatli qarzlar".

6810 "Qisqa muddatli bank kreditlari" schyotida korxonaning banklardan olgan turli qisqa muddatli kreditlar hisobga olinadi.

Bu esa o'z navbatida NST uchun joriy majburiyatlar hisobini takomillashtirishga xizmat qiladi. Olingan qisqa muddatli bank kreditlarining summolari 6810 "Qisqa muddatli bank kreditlari" schyotining kreditida va pul mablag'larini hisobga oluvchi schyotlarning debetida aks ettiriladi.

Korxonaning O'zbekiston Respublikasi hududidagi va chet eldagi banklar va qarz beruvchilardan so'mda va chet el valyutasida olgan uzoq muddatli (12 oydan uzoq muddatga) kredit va qarzlarning holatlari to'g'risidagi axborotlarni umumlashtirish quyidagi schyotlarda amalga oshiriladi:

7810 "Uzoq muddatli bank kreditlari";

7820 "Uzoq muddatli qarzlar".

Olingan uzoq muddatli bank kreditlari summasi 7810 "Uzoq muddatli bank kreditlari" schyotining kreditida va pul mablag'larini hisobga oluvchi schyotlarning debetida aks ettiriladi.

Uzoq muddatli bank kreditini joriy qismga o'tkazishda, tegishli summaga 7810 "Uzoq muddatli bank kreditlari" schyoti debetlanadi va 6950 "Uzoq muddatli majburiyatlar - joriy qismi" schyoti kreditlanadi bunda uzoq muddatli bank kreditining boshlang'ich qiymati kamaytiriladi.

NSTlar uchun kreditni olishda va qaytarishda, shuningdek, foizlar hisoblashda va to'lashda schyotlar bog'lanishining (korrespondensiyasi) to'g'riligiga alohida e'tibor qaratish lozim. Ushbu operatsiyalarni

buxgalteriya hisobida aks ettirish tartibi quyidagi 9.3-jadval tartibida keltirilgan.

9.3- jadval

**NSTda olingan kreditlar va qarzlarni hisoblanishi hamda to'lanishi
operatsiyalarining o'zaro bog'lanishi**

№	Xo'jalik operatsiyalari mazmuni	Schvotlar bog'lanishi	
		Debet	Kredit
1.	Qisqa muddatli bank kreditlari va qarzlarni olindi	5110-5530	6810, 6820
2.	Uzoq muddatli bank kreditlari va qarzlarni olindi	5110-5530	7810, 7820
3.	Kredit va qarz to'lovini uzoq muddatli qismidan joriy qismga o'tkazish	7810, 7820	6950
4.	Olingan kredit va qarzlarni uchun foiz hisoblandi	9610	6920
5.	Mol etkazib beruvchilardan o'rnatiladigan asbob-uskuna keldi	0710, 0720	6010
6.	Kapital qo'yilma uchun etkazib beruvchilar va pudratchilardan bajarilgan ish va ko'rsatilgan xizmatlar uchun majburiyat hisoblandi	0820	6010, 6710, 6520, 6990
7.	Yetkazib beruvchilar va pudratchilarga bankdan qarz to'landi	6010	5110-5530
8.	Sotib olingan texnika ekspluatatsiyaga berildi	0130	0820

Mamlakatimizdagi nodavlat sport tashkilotlar faoliyatining amaldagi holati shuni ko'rsatadiki, ular valyuta operatsiyalarining quyidagi asosiy turlarini amalga oshirishlari mumkin:

valyuta schyotiga grant sifatida, ehson, a'zolik badali va boshqa ko'rinishlarda naqd pulsiz chet el valyutasini qabul qilish;

naqd pulsiz xorijiy valyutani so'mga sotish;

safar xarajatlari uchun naqd valyuta mablag'larini olish va foydalanilmay qolgan qoldiqni xizmat ko'rsatuvchi bankga topshirish;

xalqaro konferensiyalar, seminarlar o'tkazish bo'yicha xizmat ko'rsatgan xorijiy hamkorlarga shartnoma shartlarida ko'rsatilgan to'lovlarni to'lash uchun, shuningdek xalqaro tashkilotlarga yillik a'zolik badallarini to'lash uchun valyuta mablag'larini sotib olish;

a'zolik badallari va ko'rsatilgan xizmatlar uchun naqd pulsiz valyuta mablag'larini to'lab berish;

hisobdor shaxslarga xizmat safarlari uchun naqd valyuta mablag'lari berish va hisobdor shaxs foydalanilmagan naqd valyuta mablag'larini

kassaga qabul qilish. Bulardan tashqari, NST xorijdan gumanitar yordam mablag'larini olishi ham mumkin.

NSTda O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki tomonidan o'rnatilgan xorijiy valyuta kursining so'mga nisbatan o'zgarishi natijasida kurs farqlarini qayta hisoblash buxgalteriya hisobida quyidagi schyotlarda aks ettiriladi:

Ijobiy kurs farqi bo'lgan holatda:

Dt 5210 "Mamlakat ichidagi valyuta schyotlari"

Kt 8800 "Maqsadli tushumlarni hisobga oluvchi schyotlar".

Salbiy kurs farqi bo'lgan holatda:

Dt 8800 "Maqsadli tushumlarni hisobga oluvchi schyotlar"

Kt 5210 "Mamlakat ichidagi valyuta schyotlari".

X BOB. JISMONIY TARBIYA VA SPORT TASHKILOTLARIDA SOLIQLAR TIZIMI

REJA:

10.1. Jismoniy tarbiya va sport tashkilotlarida moliyaviy boshqaruv tizimi.

10.2. Jismoniy tarbiya va sport tashkilotlarida soliqlar tizimi.

10.1. Jismoniy tarbiya va sport tashkilotlarida moliyaviy boshqaruv tizimi

Moliyaviy menejment kapitaldan eng samarali foydalanish va foydani maksimal darajada oshirish maqsadida moliyaviy oqimlarni boshqarishni tashkil etish deb tushuniladi. Moliyaviy menejment tomonidan ko'rib chiqiladigan masalalar ro'yxati yetarlicha keng. Biroq, u shartli ravishda tashkiliy-huquqiy shaklidan qat'i nazar, jismoniy tarbiya va sport tashkilotlari tomonidan hal qilinishi kerak bo'lgan quyidagi asosiy muammolar guruhlari ko'rinishida taqdim etilishi mumkin:

- zamonaviy davlat moliyaviy qonunchiligini malakali moliyaviy qarorlarini qabul qilishning huquqiy asosi sifatida tahlil qilish;

- jismoniy tarbiya va sportga yo'naltirilgan tashkilotlarni moliyalashtirish manbalari;

- jismoniy tarbiya va sport inshootlariga sarmoyalar va ularning samaradorligini baholash;

- jismoniy tarbiya va sportga yo'naltirilgan tashkilotlarning aylanma mablag'larini boshqarish - aylanma mablag'larning tarkibi, uning optimal hajmi, qisqa muddatli debitorlik va kreditorlik qarzlarini boshqarish va hokazo.;

- jismoniy tarbiya va sport tashkilotlarida moliyaviy rejalashtirish;

- jismoniy tarbiya va sport tashkilotlarida moliyaviy faoliyatni tahlil qilish, auditorlik va moliyaviy nazorat.

Ro'yxatdagi muammolarning yangiligi va zaif ilmiy ishlab chiqilganligi sababli ushbu qo'llanmada biz ulardan faqat bir nechtasini ko'rib chiqish bilan cheklanamiz.

Sport tashkilotining moliyaviy siyosatini ishlab chiqish va iqtisodiy jihatdan malakali, samarali moliyaviy qarorlarni qabul qilishning asoslari zamonaviy amaldagi moliyaviy qonunchilik tizimini chuqur bilishdir. Keling, buni eng qisqa usulda ko'rib chiqaylik.

Mamlakat qonunchiligiga muvofiq, jismoniy tarbiya va sport tashkiloti, tashkiliy-huquqiy shaklidan qat'i nazar, har qanday tadbirkorlik subyekti kabi:

- ishlab chiqarilgan xizmatlar va tovarlarga bo'lgan talabdan kelib chiqib, o'z faoliyatini mustaqil ravishda rejalashtiradi va rivojlanish istiqbollari belgilaydi;

- o'z mahsulotlariga, xizmatlariga va ishlariga narxlarni mustaqil ravishda belgilaydi;

- moliyalashtirish manbalari, moliyaviy resurslarni shakllantirish foyda, amortizatsiya to'lovlari, mehnat jamoasi a'zolari, muassislar va boshqa tashkilotlarning aksiyalari va boshqa badallari, qonunchilikka zid bo'lmagan kreditlar va boshqa tushumlardir. Tijorat sport tashkiloti kredit shartnomalari va hisob-kitob intizomiga rioya qilish uchun to'liq javobgardir;

- xodimlarning ish haqi shakllari, tizimlari va miqdori, shuningdek ularning boshqa daromad turlari tashkilot tomonidan mustaqil ravishda belgilanadi;

- tashkilot o'z xodimlarini xavfsiz ish muhiti bilan ta'minlashi shart;

- buxgalteriya hisobi va statistik hisobotni olib boradi.

Tashkilot davlat organlariga soliq va statistika uchun zarur bo'lgan ma'lumotlarni taqdim etishi shart.

Mamlakatda jismoniy tarbiya va sportni moliyalashtirish manbalari respublika budjeti, mahalliy budjetlari, muassasalar, tashkilotlar, korxonalar tomonidan ajratmalar hisoblanadi, ularning uyushmalari, shu jumladan jismoniy tarbiya va sportga yo'naltirilgan jamoat birlashmalari, shuningdek jismoniy tarbiya va sport ko'ngilochar tadbirlaridan, sport lotereyalaridan, davlat ijtimoiy sug'urta fondlaridan, shuningdek sport tadbirlarini reklama qilish va televizion translatsiya qilish huquqlarini sotishdan tushadigan mablag'lar, tashkilotlar va fuqarolarning xayriya mablag'lari va boshqa tushumlardir.

Respublika budgetiga barcha turdagi sport lotereyalaridan, shuningdek, tamaki mahsulotlari va alkogolli ichimliklar savdosidan har yili mahalliy budget tasdiqlanganda belgilanadigan mablag'larning bir qismi;

- muassasalar, tashkilotlar, korxonalar va ularning birlashmalarining, jismoniy shaxslarning ixtiyoriy badallari va qonun hujjatlariga zid bo'lmagan boshqa tushumlar.

Qonunchilik asoslari budgetdan tashqari manbalardan tushumlar jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirishga budgetdan ajratiladigan mablag'larni kamaytirish uchun asos bo'lmashligini nazarda tutadi. Professional sportni rivojlantirishga sarflanadigan xarajatlar ulushi jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirishga ajratilgan mablag'larning o'ttiz foizidan ko'p bo'lmagan miqdorda belgilanadi.

10.2. Jismoniy tarbiya va sport tashkilotlarida soliqlar tizimi

Jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirish uchun qo'shimcha mablag'larni jalb qilish uchun davlatda jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirishga mablag' kiritadigan muassasalar, tashkilotlar, korxonalar va ularning birlashmalariga, jismoniy shaxslarga beriladigan soliq imtiyozlarining maxsus tizimini nazarda tutadi. Ushbu imtiyozlarni berish tartibi mamlakat soliq qonunchiligi bilan belgilanadi.

Mamlakatda soliqqa oid qonunchilik hujjatlar to'plami bozor iqtisodiy mexanizmining eng muhim tugunini tashkil etadi. Zamonaviy bozor soliq tizimi mamlakatning budget tizimiga tushadigan soliqlar, yig'imlar, bojlar va boshqa to'lovlar ro'yxatini o'z ichiga oladi. Soliqlar bu davlat tomonidan yuridik va jismoniy shaxslardan olinadigan majburiy to'lovlardir. Soliq tizimi soliq to'lovchilarni, ularning huquqlari va majburiyatlarini hamda soliq organlari tizimini belgilaydi.

Mamlakatda zamonaviy soliqqa tortish tizimi ikkita darajadagi soliqlarni o'z ichiga oladi:

1) respublika soliqlari. 2) mahalliy soliqlar.

Respublika soliqlariga quyidagilar kiradi:

1. Qo'shilgan qiymat solig'i.

2. Ayrim tovarlarga va mineral xom ashyoning turlariga aktsiz solig'i.

3. Korxonalar va tashkilotlar foydasiga (daromadiga) soliq.

4. Tabiiy resurslar uchun to'lovlar (er, mineral resurslar, suv, o'rmon va boshqa o'simliklar, hayvonot dunyosi, rekreatsion va boshqalar).
5. Shaxsiy daromad solig'i.
6. Bojxona boji va boshqa bojxona to'lovlari.
7. Davlat boji.
8. Litsenziya va ro'yxatdan o'tish uchun to'lovlar.
9. Yo'l fondlarini shakllantirish manbalari sifatida xizmat qiladigan soliqlar.
10. Davlat bandlik jamg'armasiga majburiy to'lovlar.

Soliq predmeti, ya'ni. soliq to'lovchi - qonun bilan soliq to'lashga majbur bo'lgan yuridik va jismoniy shaxs. Soliq to'lovchi Rossiya Davlat soliq xizmatida majburiy ro'yxatdan o'tkazilishi kerak.

Soliq obyekti - soliq hisoblangan va soliqqa tortish uchun asos bo'lib xizmat qiladigan soliq to'lovchining daromadi yoki mol-mulki. Soliq manbai bu korxona soliq to'laydigan daromaddir.

Soliq stavkalari. Soliq stavkasi bu soliq summasi. Daromad solig'i olinmagan holda, mehnatga haq to'lash uchun korxonalar va tashkilotlar tomonidan qilingan xarajatlar miqdori qonun hujjatlarida belgilangan eng kam ish haqining olti baravarigacha oshirildi.

Foyda - bu mahsulotlarni (ishlarni, xizmatlarni) sotishdan tushgan tushum va uni ishlab chiqarish va sotish xarajatlari o'rtasidagi farq, ya'ni:

Foyda = Daromad - ishlab chiqarish va sotish xarajatlari.

2. Qo'shilgan qiymat solig'i quyidagi stavkalar bo'yicha olinadi: tovarlar va mahsulotlar uchun 20 foiz.

3. Davlat budjetdan tashqari jamg'armalariga majburiy sug'urta badallari:

Jamg'arma	Sug'urta mukofotlari stavkalari, ish haqi fondiga%
Pensiya jamg'armasi	
Ijtimoiy sug'urta fondi	
Majburiy tibbiy sug'urta jamg'armasi	
Bandlik fondi	

Mamlakatning jismoniy tarbiya va sport sohasidagi proteksionistlik siyosati

Soliq imtiyozlari - amaldagi qonunchilikka muvofiq yuridik va jismoniy shaxslarni soliqlardan to'liq yoki qisman ozod qilish. Moliyaviy menejerning professionalligi, birinchi navbatda har xil turdagi imtiyozlardan foydalangan holda, katta soliqlardan qonuniy ravishda qochish qobiliyatida namoyon bo'ladi.

Dunyoning ko'plab sivilizatsiyalashgan mamlakatlari, xususan AQSH, Germaniya, Fransiya jismoniy tarbiya va sport sohasida proteksionistlik tadbirlarni amalga oshirmoqdalar. Xorijiy tajribani tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, ko'plab mamlakatlarda sport tashkilotlari soliq bo'yicha katta imtiyozlar bilan ta'minlangan. Shunday qilib, **Germaniyada 1990-yil 1-yanvarda sport klublariga yordam berish to'g'risida qonun** qabul qilindi. **Ushbu qonunga binoan Germaniyadagi sport klublari har qanday tijorat faoliyati bilan shug'ullanishi mumkin.** Sport klubining savdo-sotiqdan olgan barcha foydalari soliqsiz. Klublarning sof iqtisodiy faoliyatdan oladigan daromadlaridan soliqlar olinmaydi, agar ular 60 ming markadan oshmasa.

Mamlakatimiz qonunchiligida sport tashkilotlari va sportchilar uchun bir qator soliq imtiyozlari ham ko'zda tutilgan. Xususan, daromad solig'ini hisoblashda haqiqiy xarajatlar bo'yicha soliq solinadigan foyda quyidagicha kamayadi.

a) sport balanslari va muassasalarini o'z balansida saqlash uchun mahalliy davlat hokimiyati organlari tomonidan tasdiqlangan standartlarga muvofiq korxona ixtiyorida qolgan foyda hisobiga qilingan xarajatlar miqdori;

b) sog'liqni saqlash fondlari, muassasalar va sport tashkilotlariga o'tkaziladigan mablag'lar miqdori, ammo soliq solinadigan foydadan 3 foizdan ko'p bo'lmagan miqdorda.

Jamoat tashkilotlari va birlashmalariga qarashli korxonalar uchun soliq solinadigan foyda ushbu tashkilotlarning qonuniy faoliyatini amalga oshirishga yo'naltirilgan foyda miqdori va boshqa qator soliq imtiyozlari bilan kamaytiriladi.

Masalan, Rossiyaning **“Rossiya Federatsiyasining jismoniy tarbiya va sport sohasidagi proteksionistlik siyosati to‘g‘risida”** 1993-yil 22-noyabrdagi farmoniga muvofiq sport tashkilotlariga bir qator imtiyozlar berilgan. “Jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig‘i to‘g‘risida”gi qonunda soliq solinishi ko‘zda tutilgan. Jami daromadga “Rossiya kubogi uchun chempionatlar va musobaqalarda, shuningdek Rossiya Federatsiyasi milliy terma jamoasida qabul qilingan eng kam oylik ish haqining o‘n ikki baravari miqdoridan oshmagan holda yil davomida musobaqalarda va musobaqalarda olingan mukofotlarning naqd va natura shaklidagi qiymati” kirmaydi.

Jismoniy tarbiya va sport xizmatlari narxi va sport tashkilotining moliyaviy natijalarini shakllantirish

Jismoniy tarbiya va sport xizmatlari va mahsulotlarini ishlab chiqarish xarajatlari tarkibini aniqlash. Mahsulotlar (ishlar, xizmatlar) tannarxi - bu mahsulot (ish, xizmat) ishlab chiqarish jarayonida foydalaniladigan tabiiy resurslar, xom ashyo, materiallar, yoqilg‘i, energiya, asosiy vositalar, mehnat resurslari xarajatlari smetasi, shuningdek uni ishlab chiqarish va sotish uchun boshqa xarajatlar. Mahsulot tannarxida aks ettirilgan xarajatlar ro‘yxati mahsulotlarni (ishlarni, xizmatlarni) ishlab chiqarish va sotish uchun xarajatlar tarkibi to‘g‘risidagi va foydaga soliq solishda hisobga olinadigan moliyaviy natijalarni shakllantirish to‘g‘risidagi Nizom bilan belgilanadi.

Mahsulot tannarxini to‘g‘ri aniqlash sport tashkilotlari moliyaviy boshqaruvining muhim vazifasidir. Agar sport tashkiloti tomonidan ishlab chiqarilgan xizmatlarning narxi oshib ketgan bo‘lsa, soliq solinadigan baza va shunga muvofiq daromad solig‘i miqdori kamayadi. Agar soliq inspeksiyasi foydani yashirish faktini aniqlasa, iqtisodiy jarimalar qo‘llaniladi. Xarajatlar narxini pasaytirib yuborish ham tashkilot manfaatlariga mos kelmaydi:

daromad solig‘i miqdori oshadi, uning tashkilot ixtiyorida qolgan miqdori kamayadi. Shuning uchun mahsulot ishlab chiqarish va sotish xarajatlarini tannarx narxiga to‘g‘ri taqqoslash zarur.

Jismoniy tarbiya va sport xizmatlarini ishlab chiqarish xarajatlari elementlarini ularning iqtisodiy mazmuniga mos ravishda ajratilgan

guruhlash quyidagi rasmda ko'rsatilgan diagramma shaklida ifodalanishi mumkin.

Jismoniy tarbiya va sport xizmatlarini ishlab chiqarish va sotish xarajatlari				
1	2	3	4	5
Moddiy xarajatlar	Ish haqi	Ijtimoiy to'lovlar	Asosiy vositalarning amortizatsiyasi	Boshqa xarajatlar

Jismoniy tarbiya va sport xizmatlarini ishlab chiqarish va sotish uchun xarajatlar tarkibi

Jismoniy tarbiya va sport xizmatlari uchun ishlab chiqarish xarajatlarining tanlangan har bir elementining iqtisodiy mazmunini ko'rib chiqamiz.

Moddiy xarajatlar - bu xom ashyo va asosiy materiallar (qaytariladigan chiqindilar bundan mustasno), sotib olingan mahsulotlar va yarim tayyor mahsulotlar, yordamchi materiallar, yoqilg'i, energiya va boshqalar. Moddiy resurslarning narxi sotib olish narxlari (QQSni hisobga olmaganda), marjalar, ta'minot tashkilotlariga to'lanadigan komissiyalar, tovar birjalari xizmatlari narxi, tashish, saqlash va etkazib berish uchun to'lovlar uchinchi shaxslar tomonidan amalga oshiriladi.

Mehnat xarajatlari - bu qonuniy faoliyat bilan shug'ullanadigan tashkilotning asosiy ishlab chiqarish xodimlarining ish haqi. Ushbu xarajatlarga quyidagilar kiradi:

- ish haqi va mukofotlar;
- rag'batlantiruvchi va kompensatsion to'lovlar;
- natura shaklida to'lov sifatida chiqarilgan mahsulotlarning qiymati;
- tuzilgan shartnomalar bo'yicha xodimlarga ish haqi;
- boshqa to'lovlar.

Shuni ta'kidlash kerakki, korxona balansidagi ijtimoiy-madaniy obyektlarni saqlash va ijtimoiy-madaniy obyektlarni tashkil etish bilan bog'liq xarajatlar va shunga muvofiq ularga xizmat ko'rsatadigan xodimlar tannarx narxiga kiritilmaydi. Bunday xarajatlar foyda bilan moliyalashtiriladi.

Yagona ijtimoiy to'lovlar - bu qonun bilan belgilangan 25% to'lovlardir.

Asosiy vositalarning amortizatsiyasi - bu asosiy vositalarni to'liq tiklash uchun ularning balans qiymati va tasdiqlangan amortizatsiya stavkalari asosida hisoblangan amortizatsiya to'lovlari miqdorini, shu jumladan ularning faol qismining tezlashtirilgan amortizatsiyasini o'z ichiga olgan xarajatlar elementi. Sport tashkilotlarining asosiy vositalariga har xil turdagi sport inshootlari, binolar, mashinalar, jihozlar va boshqalar kiradi.

Amortizatsiya - bu asosiy vositalarning qiymatini qoplash va keyinchalik ularni to'liq tiklash uchun mablag'larni to'plash maqsadida ishlab chiqarilgan mahsulot yoki xizmatlarga eskirganligi sababli ularning qiymatini bosqichma-bosqich o'tkazish jarayoni. Amortizatsiya stavkalari bo'yicha hisoblanadi ular asosiy vositalarning balans qiymatidan foiz sifatida o'rnatiladi (10.1-10.2-jadval). Amortizatsiya ajratmalari har oyda tashkilotlar tomonidan amalga oshiriladi.

10.1-jadval

Sport inshootlarining asosiy vositalarini to'liq tiklash uchun amortizatsiya ajratmalarining yagona me'yorlari
Yengil atletika

Asosiy vositalarning guruhlari va turlari	Chegirmalar stavkalari, %
Chang'i sakrash:	
- metall va temir-beton	2.5
- yog'och	6.6
Suzish havzalari	2.5
Sport inshootlari, maydonlar va maydonchalarni qamrab olgan:	
- rezina-bitumli	3.2
- sintetik	6.5
- maxsus aralash va maysazordan	13.5
Yarim yopiq o'q otish maydonchalari, o'q otish maydonchalari, stendlar va bug'doylar:	
- tosh va metall	2.1
- Temir-beton	3.3
Stadion stendlari:	
- yog'och	6.6
- temir-beton, tosh va g'isht	2.4
- ommaviy (tuproq)	1.0

“Boshqa xarajatlar” tarkibiga quyidagi asosiy xarajatlar kiradi:

- kreditlar bo'yicha to'lovlar;
- nomoddiy aktivlarning amortizatsiyasi;
- sayohat xarajatlari;
- mehmondo'stlik, reklama, o'qitish va boshqa xarajatlar.

10.2-jadval

SPORT ASBOB-USKUNALARI

Asosiy vositalarning guruhleri va turlari	Chegirmalar stavkalari, %
Yengil atletika, gimnastika, boks, kurash, og'ir atletika va boshqalar uchun jihozlar.	8.0
Sport gilamlari	6.5
Akrobatika yo'llari, gimnastik paspaslar, paxmoqli va flanelli adyollar, kurash gilamining qoplamalari	22.2
Hakamlarning signalizatsiyasi va axborot vositalari	4.0
Asboblari	11.6
Sport kemalari:	
- suzib yurish	12.5
- suzib yurish	5.0
- eshkak eshish	25.0
Sport velosipedlari	33.0
Sport maydonchalari va maydonchalarini belgilash uchun mashinalar	3.9
Hakamlar minoralari va stendlari, sharaflari poydevorlar, gimnastika maydonchalari, to'rtli darvozalar, himoya tarmoqlari, basketbol taxtalari, xokkey taxtalari, hakamlar va murabbiylar stollari, stol tennisi stollari, muz yig'adigan kombaynlar va muz pichoqlari	10.0
Sportning turli turlari bo'yicha tibbiy va biologik jihozlar va tibbiy nazorat uskunalari	20.0

Xulosa qilib shuni ta'kidlash kerakki, xizmatlar va tovarlarni ishlab chiqarish xarajatlarini aniqlashda juda ko'p nozikliklar mavjud. Shuning

uchun ularni belgilash uchun me'yoriy-huquqiy bazadagi doimiy o'zgarishlarni doimiy ravishda kuzatib borish zarur.

Sport tashkilotining moliyaviy natijalarini shakllantirish. Tadbirkorlik faoliyatining maqsadi jismoniy tarbiya va sport tashkiloti faoliyatining umumlashtiruvchi iqtisodiy natijasi ko'rinishida faoliyat ko'rsatadigan foyda olishdir. Sport tashkilotining foydasi ishlab chiqarilgan sport va sport xizmatlari va mahsulotlarini joriy narxlarda (QQS hisobga olmagan holda) sotishdan tushadigan mablag'lar va ularni ishlab chiqarish va sotish xarajatlari o'rtasidagi farq sifatida aniqlanadi. Jismoniy tarbiya va sport tashkilotining moliyaviy natijalarini shakllantirishning iqtisodiy sxemasi quyidagi rasmda keltirilgan.

Xizmatlarni (ishlarni) sotishdan olingan moliyaviy natija	Tashkilotning asosiy vositalarini va boshqa mol-mulkini sotishdan olingan moliyaviy natija	Operatsion bo'lmagan operatsiyalardan olingan daromadlar, ushbu operatsiyalar bo'yicha xarajatlar miqdoriga kamaytiriladi
MOLIYAVIY NATIJA (FOYDA VA ZARAR)		

Sport tashkilotining moliyaviy natijalarini shakllantirish

Sport tashkiloti faoliyatining moliyaviy natijasini belgilashda uning mahsulotlarini sotish va jismoniy tarbiya va sport xizmatlaridan tushumlarni mohirlik bilan hisoblash muhimdir. Tadbirkorlik faoliyatidan olinadigan foyda miqdorini aniqlash va uning o'zgarishini tahlil qilish uchun daromadlar va xarajatlar jadvali tuziladi, unda barcha kerakli ma'lumotlar qayd etiladi.

Sport tashkilotining asosiy vositalarni va uning boshqa mol-mulkini sotishdan moliyaviy natijasi asosiy va muomaladagi mablag'larni, nomoddiy aktivlarni va boshqalarni sotishdan olingan foyda (zararlar) dan iborat.

Operatsion bo'lmagan operatsiyalardan olingan daromad "Foyda va zararlar" hisobvarag'ida aks ettiriladi. bo'lmagan operatsiyalardan olinadigan daromatlarga quyidagilar kiradi.

- mol-mulkni ijaraga berishdan olingan daromad;
- boshqa tashkilotlar faoliyatida kapital ishtirokidan olingan daromadlar;
- tashkilotga tegishli bo'lgan qimmatli qog'ozlardan daromad;
- valyuta hisob varaqlaridagi ijobiy kurs farqlari;
- jarimalar va hokazo.

Ishlab chiqarilgan jismoniy tarbiya va sport xizmatlari va mahsulotlarining narxini iqtisodiy jihatdan malakali va oqilona aniqlash sport tashkilotining ijobiy moliyaviy natijasini ta'minlashning kalitidir.

XI BOB. JISMONIY TARBIYA VA SPORT TASHKILOTLARIDA INVESTITSION FAOLIYAT

REJA:

11.1. Investitsiyalar: ta'rifi, tasnifi, iqtisodiy mohiyati

11.2. Investitsion loyihalar samaradorligini baholash

Asosiy tushunchalar: *sarmoya; nomoddiy aktivlarga investitsiyalar; asosiy kapitalga investitsiyalar; moliyaviy aktivlarga investitsiyalar; yalpi investitsiyalar; investitsiyalar toza; investitsion soliq krediti; investitsiya loyihasi; investitsiyalar rentabelligi indeksi (PI - rentabellik indeksi); investitsiyalar samaradorligi koeffitsiyenti; investitsion dizayn; pul oqimlarini o'zgartirish metodologiyasi; investitsiyalarning daromadlilik darajasi (IRR - Internal Rate of Return); majburiy investitsiyalar; qaytarish; to'g'ridan-to'g'ri investitsiyalar; o'zini qoplash muddati (RR - To'lov davri); aniq kamaytirilgan effekt (NPV - sof hozirgi qiymat).*

11.1. Investitsiyalar: ta'rifi, tasnifi, iqtisodiy mohiyati

"Investitsiya" atamasi lotincha "invest" so'zidan olingan bo'lib, sarmoya kiritish, kiyinish degan ma'noni anglatadi. "Kapital qo'yilmalar shaklida amalga oshiriladigan investitsiya faoliyati to'g'risida"gi qonunda investitsiyalar, pul mablag'lari, qimmatli qog'ozlar, boshqa mulk, shu jumladan pul qiymatiga ega bo'lgan mulkiy huquqlar kabi masalalar ko'zda tutilgan. Boshqacha qilib aytadigan bo'lsak, investitsiyalar daromad yoki boshqa foydali ta'sir ko'rsatish uchun kapitalni har xil obyektlarga qo'yishdir.

Kengroq ma'noda "investitsiyalar" kapitalni kelgusida o'sishi (foйда) maqsadida uzoq muddatli qo'yilmani anglatadi. Ushbu o'sish investorning joriy davrda mavjud mablag'larni iste'mol qilishdan bosh tortganligi uchun kompensatsiya qilish, uni xavf uchun mukofotlash va ushbu kapitaldan muqobil foydalanish natijasida yo'qotishlarni qoplash va kelajakda inflyatsiyadan chiqish uchun yetarli bo'lishi kerak.

Investitsiyaning eng muhim belgilari:

- o'z maqsadlariga ega bo'lgan, har doim ham umumiy iqtisodiy foyda bilan to'g'ri kelmaydigan investor deb ataladigan shaxslar tomonidan investitsiyalarni amalga oshirish;

- investitsiyalarning daromad olish qobiliyati;
- investitsiya muddatining mavjudligi (har doim individual);
- obyektlar va investitsiya vositalariga kapital qo'yilmalarning maqsadli xarakteri;

11.1-jadval

Investitsiyalar tasnifi

Tasniflash atributi	Investitsiyalar shakllari
Investitsion obyektlar bo'yicha	Haqiqiy sarmoya Moliyaviy investitsiyalar
Investitsion shartlar bo'yicha	Qisqa muddatli investitsiyalar O'rta muddatli investitsiyalar Uzoq muddatli investitsiyalar
Investor va o'rtasidagi munosabatlarning tabiati bo'yicha	Kapital

-investitsiyalarni amalga oshirish jarayonida talab, taklif va narx bilan tavsiflangan turli xil investitsiya resurslaridan foydalanish;

- kapital qo'yish xavfi.

"Investitsiya" toifasining iqtisodiy mohiyati ishlab chiqarishni kengaytirish va takomillashtirish maqsadida investitsiya resurslarini shakllantirish va ulardan foydalanish bo'yicha investitsiya jarayoni ishtirokchilari o'rtasidagi munosabatlarga vositachilik qilishdan iborat.

Investitsiyalar iqtisodiy kategoriya sifatida bir qator muhim funksiyalarni bajaradi, ularsiz iqtisodiyotni rivojlantirish mumkin emas. Ular iqtisodiyotning o'sishini oldindan belgilab beradi, uning ishlab chiqarish salohiyatini oshiradi. Makro darajada investitsiyalar takror ishlab chiqarishni kengaytirish, ilmiy-texnikaviy taraqqiyotni jadallashtirish, mahalliy mahsulotlar sifatini oshirish va raqobatbardoshligini ta'minlash, iqtisodiyotni tarkibiy o'zgartirish va uning barcha tarmoqlarini mutanosib rivojlantirish, zarur xomashyo yaratish siyosatini amalga oshirishning asosi hisoblanadi. sanoat uchun asos, ijtimoiy sohani rivojlantirish, mamlakat mudofaa qobiliyati va uning xavfsizligini ta'minlash, ishsizlik va atrof-muhitni muhofaza qilish muammolari va boshqalar.

Mikro darajadagi investitsiyalar ham muhim rol o'ynaydi. Ular korxonaning normal ishlashini, barqaror moliyaviy holatini ta'minlash va xo'jalik yurituvchi subyektning foydasini maksimal darajada oshirish uchun zarurdir. Investitsiyalarsiz taqdim etilayotgan tovarlar va xizmatlarning raqobatbardoshligini ta'minlash, asosiy vositalarning ma'naviy va jismoniy eskirish oqibatlarini bartaraf etish, qimmatli qog'ozlarni sotib olish va boshqa korxonalarning aktivlariga investitsiya qilish, atrof-muhitni muhofaza qilish tadbirlarini amalga oshirish mumkin emas. va boshqalar.

Ham makro, ham mikro darajada investitsiya faoliyatini amalga oshirish uchun investitsiyalarning mavjud turlari va turlarini batafsil tushunish kerak. Barcha investitsiyalar turli mezonlar bo'yicha tasniflanishi mumkin

Real investitsiyalar (kapital qo'yilmalar) - mablag'larni korxonalarning moddiy va nomoddiy aktivlariga qo'yish.

Moliyaviy investitsiyalar - pul mablag'larini moliyaviy aktivlarga, shu jumladan barcha turdagi to'lov va moliyaviy majburiyatlarga investitsiya qilish.

Investitsion shartlarga ko'ra investitsiyalar quyidagilarga bo'linadi:

Qisqa muddatli investitsiyalar -1 yilgacha bo'lgan mablag'larni investitsiya qilish.

O'rta muddatli investitsiyalar -1 yildan 3 yilgacha bo'lgan muddatga mablag'larni investitsiya qilish.

Uzoq muddatli investitsiyalar -3 yildan ortiq muddatga mablag'larni investitsiya qilish.

Investitsion maqsadlarda ular quyidagilarga bo'linadi:

To'g'ridan-to'g'ri investitsiyalar -investitsiya obyektini bevosita nazorat qilish va boshqarishni o'rnatish maqsadida korxonalarning ustav kapitaliga mablag'larni kiritish. (nafaqat daromad olish). Investorning investitsiya obyektini tanlashda bevosita ishtirok etishi nazarda tutiladi.

Portfel (bilvosita) investitsiyalar -daromad olish (investitsiya obyektlarining bozor qiymatini oshirish, dividendlar, foizlar va boshqa naqd to'lovlar shaklida) va risklarni diversifikatsiya qilish uchun mablag'larni iqtisodiy aktivlarga investitsiya qilish. Moliyaviy vositachilardan

foydalanishni nazarda tutadi (tijorat banklari, investitsiya kompaniyalari, fondlar).

Mulkchilik shakllari bo'yicha investitsiya resurslari quyidagilarga bo'linadi:

Xususiy (nodavlat) investitsiyalar - xususiy investorlarning mablag'larini investitsiyalash:

fuqarolar va nodavlat korxonalar.

Davlat investitsiyalar - davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari, shuningdek davlat korxonalari tomonidan amalga oshiriladigan mablag'larni investitsiyalash.

Xorijiy investitsiyalar - chet el fuqarolari, firmalari, tashkilotlari, davlatlarining mablag'larini investitsiya qilish.

Aralash investitsiyalar - mahalliy va tashqi xo'jalik yurituvchi subyektlar tomonidan amalga oshiriladigan mablag'larni investitsiya qilish.

Investitsiyalar mamlakat iqtisodiyotining rivojlanishiga kuchli ta'sir ko'rsatadi. Investitsiyalarning fizik hajmlari va miqdoriy nisbatlarining o'zgarishi ijtimoiy ishlab chiqarish va bandlik hajmiga, iqtisodiyotdagi tarkibiy o'zgarishlarga, iqtisodiyot tarmoqlari va sohalarining rivojlanishiga ta'sir ko'rsatadi.

Korxonalar mablag'larining to'planishini ta'minlash, ishlab chiqarish salohiyati, investitsiyalar xo'jalik faoliyatining joriy va istiqbolli natijalariga bevosita ta'sir qiladi. Investitsiyalardan foydalanish samaradorligi iqtisodiyot uchun katta ahamiyatga ega. Ma'lum bir samaradorlik darajasiga erishmasdan turib, investitsiyalar ko'lamini oshirish barqaror iqtisodiy o'sishga yordam bermaydi. Eskirgan texnologiya va ishlab chiqarish vositalariga yo'naltirilgan investitsiyalar ham ijobiy iqtisodiy samara bera olmaydi. Investitsiyalardan noratsional foydalanish resurslarning muzlashiga va natijada ishlab chiqarish hajmining pasayishiga olib keladi.

Investitsiyalar ma'lum darajada iqtisodiy o'sish omiliga bog'liqdir. Shu bilan birga, iqtisodiyot holatining ko'rsatkichi yalpi va sof investitsiyalar ko'rsatkichlari dinamikasi hisoblanadi.

Yalpi investitsiyalar - bu ma'lum vaqt oralig'ida asosiy vositalar va tovar-moddiy boyliklarga investitsiyalar yig'indisi bo'lib, kengaytirish va yangilashga investitsiyalarni o'z ichiga oladi.

Ekspansion investitsiyalar manbai yangidan yaratilgan qiymat, milliy daromadning sof jamg'arish fondi hisoblanadi. Tadbirkorlar uni o'z foydalari hisobiga va ssuda kapitali bozorida safarbar qiladilar. Ta'mirlash uchun investitsiyalar manbai - iste'mol qilingan asosiy kapitalni qoplash fondidan mablag'lar, ya'ni. amortizatsiya ajratmalari.

Toza investitsiyalar ma'lum bir davrda amortizatsiya miqdoriga kamaytirilgan yalpi investitsiyalar miqdorini aks ettiradi. Sof investitsiyalar hajmi (ulardan foydalanish samaradorligining ma'lum darajasida) mamlakat iqtisodiyoti rivojlanishning qaysi bosqichida ekanligini ko'rsatadi.

Agar yalpi investitsiyalar hajmi amortizatsiya ajratmalari (sof investitsiyalarning ijobiy qiymati) hajmidan oshsa, ishlab chiqarish salohiyatining ortishi takror ishlab chiqarishning kengayishini ta'minlaydi, iqtisodiyot tiklanish bosqichida, ishbilarmonlik faolligi oshadi, davlat esa "rivojlanayotgan iqtisodiyot"ga ega bo'ladi.

Yalpi investitsiyalar va amortizatsiya to'lovlari (sof investitsiyalarning nol qiymati) bilan iqtisodiyot iste'mol qilingan miqdorda investitsiya mablag'larini oladi, iqtisodiy o'sishning yo'qligi bilan tavsiflangan ijtimoiy mahsulotni (qiymatda) oddiy takror ishlab chiqarish mavjud., iqtisodiyotning "vaqtini belgilash".

Agar yalpi investitsiya qiymati amortizatsiya ajratmalari miqdoridan (sof investitsiyalarning manfiy qiymati) kam bo'lsa, investitsiyalar kamayadi, bu ishlab chiqarish salohiyatining pasayishiga olib keladi va natijada iqtisodiy tanazzulga olib keladi, uning kapitalini "yeb ketadi". davlat.

Iqtisodiyotning barqaror va mutanosib rivojlanishi uzluksiz investitsiya jarayoni bilan ta'minlanadi, bu jarayon doirasida sof investitsiyalar hajmining o'zgarishi nafaqat iqtisodiyotdagi daromadlarning o'zgarishiga ta'sir qiladi, balki multiplikativ samarani ham keltirib chiqaradi. Bu ta'sir shundan iboratki, iqtisodiyotda investitsiya xarajatlari va ular tufayli olingan daromadlar oqimining takroriy tabiati sharoitida bir subyektning xarajatlari boshqasining daromadi bo'lib xizmat qiladi va

daromadning har qanday o'zgarishi bilan birga keladi. iste'mol va jamg'arma o'rtasidagi ma'lum nisbat iste'mol va jamg'armalarning tegishli o'zgarishiga olib keladi, shuning uchun investitsiyalar miqdoridagi dastlabki tebranishlar daromadning har bir keyingi siklda kamayib borishiga qaramay, bir necha marta o'zgarishiga olib keladi.

Shunday qilib, investitsiyalarning ko'payishi ishlab chiqarish va daromad darajasining oshishiga olib keladi, ulardan foydalanish bosqichida iste'mol qilinadigan va tejalgan qismlarga bo'linadi. Bunda iste'molga yo'naltirilgan qismi (masalan, tovar sotib olish) ishlab chiqaruvchilar uchun daromad manbai bo'lib xizmat qiladi. Olingan daromad, o'z navbatida, iste'mol va jamg'armalarga bo'linadi va hokazo. Natijada, investitsiyalarning dastlabki o'sishi daromadning ko'p marta o'sishiga olib keladi.

Investitsiya loyihasi - bu investitsiya loyihasini ishlab chiqish, tayyorlash va amalga oshirish jarayoni. Investitsion loyihalash jarayoni 3 bosqichni o'z ichiga oladi:

boshlang'ich (investitsiyadan oldingi), investitsiya va operatsion.¹⁵

Dastlabki (investitsiyadan oldingi) bosqich odatda investitsiyadan oldingi tadqiqotlar va loyiha-smeta hujjatlarini ishlab chiqish, loyihani rejalashtirish va qurilishga tayyorgarlik ko'rishga bo'linadi.

Investitsiyadan oldingi bosqich darhol asosiy investitsiyadan oldin keladi. Loyihaning hayotiy siklining aynan shu bosqichida uning hayotiyligi va investitsion jozibadorligi asoslanadi.

Investitsiyadan oldingi bosqichda, qoida tariqasida, uch bosqich ajratiladi:

1. Loyihaning investitsiya imkoniyatlarini o'rganish;
2. Loyihadan oldingi tadqiqotlar;
3. Investitsiya loyihasining maqsadga muvofiqligini baholash.

Investitsiyadan oldingi tadqiqotlar darajalari o'rtasidagi farq juda o'zboshimchalik bilan va har bir darajani ishlab chiqish chuqurligi loyihaning murakkabligiga, vaqt cheklovlariga, potensial investorning talablariga va boshqa ko'plab omillarga bog'liq.

Sarmoya (qurilish) bosqichi quyidagilarni o'z ichiga oladi:

—tender savdolarini o'tkazish va shartnomalar tuzish, xaridlar va ta'minotni tashkil etish, tayyorgarlik ishlari;

—qurilish-montaj ishlari;

—loyihaning qurilish bosqichini yakunlash.

Operatsion bosqich foydalanish, ta'mirlash, ishlab chiqarishni ishlab chiqish va loyihani yopishni o'z ichiga oladi.

Investitsiyalar harakati, ular investitsiya resurslari jalb qilingan paytdan boshlab investitsiya qilingan mablag'larni qoplash va daromad (ta'sir) olishgacha bo'lgan barcha bosqichlarni izchil bosib o'tadi, investitsiyalar aylanishi rolini o'ynaydi va investitsiya siklini tashkil qiladi. Ushbu harakat doimiy ravishda takrorlanib turadi, chunki tadbirkorlik faoliyati obyektlariga investitsiya resurslarini kiritish natijasida olingan daromad har safar iste'mol va jamg'arishga bo'linadi, ya'ni keyingi investitsion siklning asosi.

Investitsiyalar harakati investitsiya faoliyati subyektlari - investorlar va investitsiya obyektlaridan foydalanuvchilarning o'zaro munosabatlarini, shuningdek investitsiyalarni amalga oshirish bilan bog'liq iqtisodiy munosabatlarni o'z ichiga oladi. Investorlar omonatchilar, xaridorlar, mijozlar, kreditorlar va investitsiya faoliyatining boshqa ishtirokchilari bo'lishi mumkin. Investitsiya faoliyati obyektlaridan foydalanuvchi yuridik, jismoniy shaxslar, davlat va munitsipal hokimiyat organlari, xorijiy davlatlar, xalqaro birlashmalar va tashkilotlar investitsiya faoliyati obyektlaridan foydalanuvchi hisoblanadi.

Investitsion faoliyat subyektlari bir vaqtning o'zida investor sifatida ham, investitsiya faoliyati obyektlaridan foydalanuvchi sifatida ham harakat qilishi, shuningdek, ushbu faoliyatning boshqa ishtirokchilarining funksiyalarini birlashtirishi mumkin. Investorlar investitsiya obyektlarini mustaqil ravishda tanlaydilar, investitsiyalarning yo'nalishlari, hajmi va samaradorligini belgilaydilar, ulardan maqsadli foydalanishni nazorat qiladilar. Ular investitsiya resurslarining egalari sifatida investitsiya faoliyati obyektlari va natijalariga egalik qilish, ularni tasarruf etish va ulardan foydalanish, qayta investitsiya qilish huquqiga ega.

¹⁵ Chinenov M.V. Investitsiyalar: ta'limnafaqa / M.V. Chinenov va boshqalar; ed. M.V. Chinenov. - KNORUS, 2007. - 38-bet

Investitsiyalarni amalga oshirish, qolgan barcha narsalar teng bo'lganda, investitsiya jarayonining huquqiy va iqtisodiy mustaqillikka ega bo'lgan va investitsiyalardan o'zaro manfaatdor bo'lgan barcha ishtirokchilarining iqtisodiy manfaatlari mos kelganda mumkin bo'ladi.

Turli shakllarda va iqtisodiyotning barcha tarkibiy darajalarida investitsiyalarni amalga oshirish bilan bog'liq aloqalar va munosabatlarning yig'indisi investitsiya sohasi tushunchasining iqtisodiy mazmunini tashkil qiladi. Aynan sarmoyaviy sohada iqtisodiyotning tarmoqlararo tuzilmasi va eng muhim nisbatlari:

jamg'arish va iste'mol, jamg'arish va investitsiyalar, investitsiyalar va kapital qiymatining o'sishi, investitsiyalar va ularning daromadlari o'rtasida shakllanadi.

11.2. Investitsion loyihalar samaradorligini baholash

Investitsion loyihalarning samaradorligini baholash investitsiya tahlilining asosiy elementlaridan biridir. U eng samarali loyihani tanlashda asosiy vositaga aylanish uchun yaratilgan.

Loyihaning samaradorligini baholashning asosiy tamoyillari:^{16 17}

- loyihani butun hayot aylanishi davomida ko'rib chiqish;
- hisob-kitob davri uchun loyihani amalga oshirish bilan bog'liq barcha pul tushumlari va xarajatlarni o'z ichiga olgan pul oqimlarini modellashtirish;

- pozitivlik va maksimal ta'sir prinsipi. Korxona nuqtai nazaridan investitsiya loyihasi samarali deb tan olinishi uchun uni yaratuvchi loyihani amalga oshirish samarasi ijobiy bo'lishi kerak.

- vaqt omilini hisobga olgan holda. Loyihaning samaradorligini baholashda vaqt omilining turli jihatlarini, jumladan, loyiha parametrlarining dinamikligi (vaqt bo'yicha o'zgarishi) va uning iqtisodiy muhiti hisobga olinishi kerak;

- faqat kelgusi xarajatlar va tushumlarni hisobga olgan holda. Samaradorlik ko'rsatkichlarini hisoblashda faqat loyihani amalga oshirish jarayonida keladigan xarajatlar va daromadlarni hisobga olish kerak;

¹⁶ Chinenov M.V. Investitsiyalar: o'quv qo'llanma / M.V. Chinenov va boshqalar; ed. M.V. Chinenov. - KNORUS, 2007 - 40-bet

¹⁷ Investitsiyalar: darslik / A.Yu. Andrianov, S.V. Valdaitsev, P.V. Vorobiev [va boshqalar]; otv. ed. V.V. Kovalev, V.V. Ivanov, V.A. Lyalin. - 2-nashr, Rev. va qo'shning. - M.: TKWelby, Prospect nashriyoti, 2007. - B. 283

- loyihaning barcha eng muhim oqibatlarini hisobga olgan holda. Loyihaning samaradorligini aniqlashda uni amalga oshirishning bevosita iqtisodiy va iqtisodiy bo'lmagan barcha oqibatlarini hisobga olish kerak.

Investitsion loyihalarning samaradorligini baholash odatda uchta turdagi muammolarni hal qilish uchun ularni ishlab chiqish yoki ekspertizadan o'tkazishda amalga oshiriladi:

1. Muayyan loyihani baholash (loyihaning moliyaviy imkoniyatlarini baholash, ishtirokchilar, davlat va jamiyat nuqtai nazaridan loyihaning rentabelligini baholash - mutlaq samaradorlik, loyiha samaradorligi chegaralarini aniqlash, loyihaning samaradorligini baholash). loyihani amalga oshirish bilan bog'liq xavf va tashqi omillar ta'sirida loyihaning barqarorligi).

2. Loyihada ishtirok etishning maqsadga muvofiqligini asoslash (tashqi investorlar - kreditorlar, davlat va boshqa potensial ishtirokchilar uchun amalga oshiriladi:

tashqi investorlar investitsiya ehtiyojlari hajmini va ular bo'yicha daromadlar miqdorini, kreditorlar - kreditga bo'lgan ehtiyojni va uni to'lash muddati, davlat - loyihada nazarda tutilgan summalar, davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash shartlari va shakllari).

3. Bir nechta loyihalarni (loyiha variantlarini) taqqoslash va eng yaxshisini tanlash (bu bosqichda eng yaxshi variantlar ularning o'zaro bog'liqlik darajasi va turiga va ularni amalga oshirish uchun cheklangan mablag'larga qarab tanlanadi, bir nechta eng yaxshi loyiha yoki dasturni o'z ichiga oladi. loyihalar tanlanadi).

Investitsiyalar samaradorligini baholashning xalqaro amaliyoti asosan konsepsiyaga asoslanadi pulning vaqt qiymati va quyidagi tamoyillarga asoslanadi:

1. Investitsion kapitaldan foydalanish samaradorligini baholash investitsiya loyihasini amalga oshirish jarayonida shakllanadigan pul oqimi va dastlabki investitsiyalarni solishtirish orqali amalga oshiriladi. Agar boshlang'ich investitsiya summasining qaytarilishi va kapitalni taqdim etgan investorlar uchun zarur bo'lgan rentabellik ta'minlansa, loyiha samarali deb tan olinadi.

2. Investitsiya qilingan kapital, shuningdek, pul oqimi hozirgi vaqtga yoki ma'lum bir hisobot yiliga (qoida tariqasida, loyiha boshlanishidan oldin) keltiriladi.

3. Kapital qo'yilmalar va pul oqimlarini diskontlash jarayoni investitsiya loyihalarining xususiyatlariga qarab belgilanadigan turli diskont stavkalari bo'yicha amalga oshiriladi. Diskont stavkasini belgilashda investitsiyalar tarkibi va kapitalning alohida tarkibiy qismlarining qiymati hisobga olinadi.

Investitsiyalar samaradorligini baholashda "samaradorlik" va "ta'sir" tushunchalari qo'llaniladi. Samaradorlik - bu investitsiyalar orqali erishilgan natijalar va ushbu natijalarga olib kelgan xarajatlar nisbati. Samaradorlikdan farqli o'laroq, ta'sir natijalar va xarajatlar o'rtasidagi farqdir.

Investitsion loyihaning iqtisodiy samaradorligi deganda biz "loyihaning ijobiy pul oqimlarini yaratish qobiliyatini tushunamiz, bu esa o'z navbatida ushbu loyihani amalga oshirish bilan bog'liq salbiy pul oqimlarini qoplaydi".

Investitsiyalarning iqtisodiy samaradorligi darajasini aniqlash dastlabki texnik-iqtisodiy asoslashni o'tkazishning asosiy maqsadi hisoblanadi, chunki aynan shu baholash natijalari asosida investitsiya loyihasini joriy etishning maqsadga muvofiqligi to'g'risida qaror qabul qilinadi.

Investitsion loyiha, daromad olish va xarajatlarni amalga oshirish bilan bog'liq bo'lgan har qanday moliyaviy operatsiya singari, real pul oqimlarini, boshqacha aytganda - pul oqimlarini yaratadi. Investitsion loyihaning pul oqimlari investitsiya siklining davomiyligiga teng bo'lgan butun hisob-kitob davri uchun aniqlanadi. Hisob-kitob davri hisob-kitob bosqichlariga bo'linadi, ular doirasida pul oqimini tavsiflovchi ma'lumotlar yig'iladi. Hisoblash bosqichi oy, chorak yoki yil bo'lishi mumkin. Har bir bosqichda pul oqimining qiymati quyidagilar bilan tavsiflanadi:

- ushbu bosqichda naqd pul tushumlari miqdoriga teng keladigan tushum;

- ushbu bosqichning narxiga teng bo'lgan chiqish;

- balans - kirish va chiqish o'rtasidagi farq. Butun hisobot davri uchun jami qoldiq sof pul oqimini tashkil qiladi.

Investitsion loyihaning moliyaviy maqsadga muvofiqligi, hisob-kitob davrining har bir bosqichida jami pul oqimining to'plangan qoldig'i salbiy bo'lmaganda erishiladi.

Odatda, investitsiya loyihalari samaradorligini baholash uchun bir nechta usullar qo'llaniladi, ularning ba'zilar pul oqimlarini diskontlash usuliga asoslanadi (loyihaning sof joriy qiymati, investitsiyalar rentabelligi indeksi, investitsiyalar rentabelligi darajasi), boshqalari esa diskontlanmagan oqimlar bo'yicha (qaytarilish muddati, investitsiya samaradorligi koeffitsiyenti). Bundan tashqari, diskontlangan smetalarga asoslangan usullar, shubhasiz, aniqroq va loyihalarni batafsilroq tekshirish uchun ishlatiladi, buxgalteriya hisobiga asoslangan usullar esa, asosan, ma'lum bir investitsiya loyihasini ekspress baholash uchun qo'llaniladi.

Keling, ushbu texnikaning asosiy g'oyalarini ko'rib chiqaylik.

1. Aniqlash usuli *to'lov muddati (PP)*.

Qaytarilish - dastlabki xarajatlarni to'liq qoplash uchun zarur bo'lgan yillar soni.¹⁸

Investitsiyalarni qoplash muddati - PR investitsiyalarning iqtisodiy texnik-iqtisodiy asoslari amaliyotida eng oddiy va eng keng tarqalgan - bu sof daromaddan dastlabki investitsiyalar tiklanishining kutilayotgan davri. Qaytarilish muddati loyihaning "o'zi uchun" ishlaydigan vaqt oralig'ini ko'rsatadi, ya'ni. hosil qilingan mablag'larning butun hajmi dastlabki qo'yilgan kapitalni qaytarishga yo'naltiriladi.

Amalda har qanday firma o'z faoliyatini, shu jumladan investitsiyalarni turli manbalar hisobidan moliyalashtiradi. Ilg'or moliyaviy resurslardan foydalanganlik uchun to'lov foizlar, dividendlar, to'lovlar va hokazolardir, ya'ni firma o'zining iqtisodiy salohiyatini saqlab qolish uchun ma'lum bir oqilona xarajatlarni talab qiladi. Ushbu xarajatlarning nisbiy darajasini tavsiflovchi ko'rsatkichni avanslangan kapitalning narxi deb atash mumkin.

Kapitalning qiymati (KK)- bu korxonada uning faoliyatiga qo'yilgan kapitaldan minimal daromadni aks ettiruvchi ko'rsatkich.

Investitsiyalar rentabelligi darajasining iqtisodiy ma'nosi shundaki, firma investitsiya xarakteridagi har qanday qarorlarni qabul qilishi mumkin, ularning rentabellik darajasi CCning joriy qiymatidan (yoki ma'lum bir kompaniya uchun mablag'lar manbasining narxidan) past bo'lmagan. loyiha, agar u maqsadli manbaga ega bo'lsa). Aynan u bilan ma'lum bir loyiha uchun hisoblangan IRR ko'rsatkichi taqqoslanadi, bunda ular o'rtasidagi munosabatlar quyidagicha bo'ladi:

agar $IRR > CC$ bo'lsa, loyihani qabul qilish kerak, bu erda CC - kapital qiymati;

agar $IRR < CC$ bo'lsa, loyiha rad etilishi kerak;

agar $IRR = CC$ bo'lsa, loyiha foydali ham, foyda ham emas.

Investitsion qarorlar samaradorligini baholash muammolari batafsil o'rganilganiga qaramay, ko'rib chiqilayotgan miqdoriy usullarning hech biri investitsiya loyihasiga to'g'ri baho bermaydi va bera olmaydi, shuning uchun investitsiya loyihasining yakuniy bosqichida ularning sifat tahlili o'tkaziladi. savollarga javob topishni o'z ichiga oladi:

Qanday qilib investitsiya firmaga o'z maqsadlariga erishishga, masalan, bozorni egallashga yordam beradi?

Investitsiyalar kompaniyaning taktikasi va strategiyalari, masalan, kadrlar siyosati bilan qanchalik mos keladi?

Soliq siyosatining mumkin bo'lgan o'zgarishi hisob-kitoblarning to'g'riligiga qanday ta'sir qiladi?

Tezlashtirilgan amortizatsiya qonunchiligidagi o'zgarishlar hisob-kitoblarga ta'sir qilishi mumkinmi?

Qanday ishonchli *qoldiq qiymatni baholash*?

Kapitalni rejalashtirishning yakuniy bosqichi - bu haqiqiy natijalarni bashorat qilinganlar bilan taqqoslashni o'z ichiga olgan keyingi audit. Post-audit har bir qabul qilingan loyihadan eng yaxshi natijalarga erishishga yordam beradi, shuningdek, aniqroq prognozlash va shuning uchun kelajakdagi kapitalni rejalashtirish qarorlarini yaxshiroq tuzatishga imkon beradi.

O'z-o'zini nazorat qilish uchun savollar

1. Investitsiyalar tushunchasi va ularning tasnifini keltiring.
 2. Investitsiyaning eng muhim belgilari nima.
 3. Makro va mikro darajadagi investitsiyalarning asosiy xususiyatlari qanday?
 4. Investitsion faoliyatning iqtisodiy mohiyati nimadan iborat?
 5. Iqtisodiyot holatining ko'rsatkichi sifatida sof investitsiyalar ko'rsatkichining qiymatini tavsiflang.
 6. Investitsiyalarni rejalashtirishning asosiy bosqichlarini sanab o'ting.
 7. Investitsion loyihalarni baholashning qanday usullari mavjud?
 8. Investitsiya loyihalari samaradorligini baholashning asosiy usullarining asosiy mohiyati va farqi nimada?
- Investitsion qarorlar qabul qilishda moliya menejeri qanday muhim savollarga javob berishi kerak?

O'z-o'zini o'rganish vazifalari

Vazifa 1. Investitsiya loyihasining asosiy samaradorlik ko'rsatkichlarini hisoblang va investitsiya uchun eng maqbul loyihani tanlang, agar 15 ming dollarlik A loyihasi amalga oshirilgan birinchi yilda 12 ming dollar foyda keltirishi ma'lum bo'lsa va 9 ming dollar ikkinchi yil; va 20 ming dollarlik B loyihasi - mos ravishda 12 ming dollar va 16,2 ming dollar. Har ikkala loyiha 2 yillik amalga oshirish uchun mo'ljallangan; chegirma stavkasi yiliga 20% ni tashkil qiladi.

Maqsad 3. "Texnopolis" kompaniyasi tomonidan yangi ishlab chiqarishga 30 ming pul birligi kiritildi. Loyihani amalga oshirish yillari bo'yicha sof pul oqimlari 10 ming so'mni tashkil qiladi;

11,7 ming rubl;

12,8 ming rubl;

12,9 ming rubl yilda. Taqdim etilgan ma'lumotlarga asoslanib, hisoblang:

• Diskontlangan to'lov muddati;

• Loyihaning sof joriy qiymati.

Chegirma stavkasi 20% bo'lishi sharti bilan loyihaning samaradorligi / samarasizligi to'g'risida xulosa chiqaring.

Test topshiriqlari

Investitsiya degani:

a. tijorat yoki boshqa foydali samaraga erishish uchun mablag'larni investitsiya qilish.

b. ikki tomon o'rtasidagi o'zaro hamkorlik jarayoni:

loyiha tashabbuskori va loyihani moliyalashtiruvchi investor.

c. jismoniy, pul va nomoddiy aktivlarga investitsiyalar.

g. barcha javoblar to'g'ri.

Korxonaning moddiy va nomoddiy aktivlariga mablag'larni qo'yish deyiladi:

a. real investitsiyalar;

b. moliyaviy investitsiyalar;

c. to'g'ridan-to'g'ri investitsiyalar;

g. portfel investitsiyalar.

Pulni qimmatli qog'ozlarga investitsiya qilish deyiladi:

a. real investitsiyalar;

b. moliyaviy investitsiyalar;

c. to'g'ridan-to'g'ri investitsiyalar;

g. ishlab chiqarilmaydigan investitsiyalar

Investitsiya obyektini nazorat qilish va boshqarishni o'rnatish maqsadida korxonaning ustav kapitaliga pul mablag'larini kiritish deyiladi:

a. real investitsiyalar;

b. moliyaviy investitsiyalar;

c. to'g'ridan-to'g'ri investitsiyalar;

g. portfel investitsiyalar.

Daromad olish va tavakkalchiliklarni diversifikatsiya qilish maqsadida moliyaviy aktivlarga pul investitsiya qilish deyiladi:

a. real investitsiyalar;

b. to'g'ridan-to'g'ri

c. ishlab chiqarish bo'lmagan investitsiyalar;

g. portfel investitsiyalar.

Xususiy investorlarning:

jismoniy va yuridik shaxslarning, nodavlat mulk shakllaridagi mablag'larini investitsiyalash:

a. xususiy investitsiyalar;

b. davlat investitsiyasi;

c. xorijiy investitsiyalar;

g. aralash investitsiyalar.

Mahalliy va xorijiy sheriklar tomonidan amalga oshiriladigan mablag'larni investitsiyalash:

a. xususiy investitsiyalar;

b. davlat investitsiyasi;

c. xorijiy investitsiyalar;

g. aralash investitsiyalar.

Investitsion jarayon - bu

a. investitsiyalarni amalga oshirish bo'yicha chora-tadbirlar majmui.

b. qimmatli qog'ozlar portfelini diversifikatsiya qilish.

c. investitsiyalar uchun moliyaviy vositachilardan foydalanish.

g. fond va valyuta birjasiga investitsiyalar kiritish.

Quyidagilar investitsiya jarayonining subyektlariga kirmaydi:

a. investor,

b. mijoz,

c. banklar,

g. moliyaviy aktivlar.

Investitsiya jarayonining obyekti quyidagilar emas:

yangi qurilgan obyektlar va majmualar;

a. yangi tovarlarni (ishlarni, xizmatlarni) chiqarishning yangi texnologiyalarini

b. joriy etish;

c. fond va valyuta birjalari,

g. mulk huquqi va intellektual mulk huquqlari.

Lug'at

Yalpi investitsiyalar - asosiy fondlarga kiritilgan investitsiyalar umumiy hajmi va tovar-moddiy boyliklarning ma'lum bir davrda ko'payishi.

Ichki rentabellik darajasi investitsiya loyihasining rentabellik darajasini tavsiflovchi investitsiya samaradorligi ko'rsatkichidir. U naqd pul oqimining kelajakdagi qiymati investitsiyalarning hozirgi qiymatiga teng bo'lgan diskont stavkasi bilan ifodalanadi.

Davlat investitsiyalari - davlat va mahalliy davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari, shuningdek, davlat korxonalari va tashkilotlari tomonidan amalga oshiriladigan investitsiyalar.

Diskont stavkasi (diskont stavkasi)- investitsiya qilingan mablag'larning kelajakdagi qiymati joriy qiymatiga keltiriladigan foiz stavkasi.

Investitsiyalar - foyda (daromad) olish va boshqa ijobiy ijtimoiy samaraga erishish maqsadida iqtisodiyotning turli tarmoqlari va sohalariga, tadbirkorlik va boshqa faoliyat obyektlariga kapital qo'yilmalar shaklida amalga oshiriladigan xarajatlar majmui.

Investitsion muhit - bu mamlakat (mintaqa) iqtisodiyotiga investitsiyalarning jozibadorligi va maqsadga muvofiqligini belgilaydigan ijtimoiy, iqtisodiy, tashkiliy, huquqiy, siyosiy va boshqa shartlar yig'indisining umumlashtiruvchi xarakteristikasi.

Investitsion loyiha - loyihaning asosiy tavsiflarini va uni amalga oshirish bilan bog'liq moliyaviy ko'rsatkichlarni o'z ichiga olgan investitsiyalarga bo'lgan ehtiyojni tasdiqlovchi hujjat.

Investitsiya jarayoni - investitsiya faoliyatini amalga oshirish uchun bosqichlar, harakatlar va operatsiyalar ketma-ketligi.

Investitsion sikl (investitsiya loyihasining hayotiy sikli)- investitsiya resurslari jalb qilingan paytdan boshlab investitsiya qilingan mablag'larning qoplanishi va daromad (ta'sir) olishgacha bo'lgan barcha bosqichlari ketma-ket o'tadigan investitsiyalar harakati. Harakat doimiy ravishda takrorlanib turadi va investitsiyalar aylanishi vazifasini bajaradi. Uchta asosiy bosqichni o'z ichiga oladi:

investitsiya oldidan;

investitsiya qilish;
yaratilgan obyektlarning ishlashi.

Investor - investitsiya obyektlariga mablag' qo'yadigan investitsiya faoliyati subyekti. 50% dan ortiq soliq. Soliq imtiyozini olish uchun siz soliq idorasi bilan shartnoma tuzishingiz kerak.

Daromadlilik indeksi (investitsiyalar rentabelligi) investitsiya samaradorligining ko'rsatkichlaridan biri bo'lib, pul oqimlarining joriy qiymatining investitsiyalar miqdoriga nisbati hisoblanadi.

Xorijiy investitsiyalar - xorijiy investorlar (fuqarolar, firmalar, tashkilotlar, davlatlar) tomonidan xorijiy davlat hududidagi investitsiya faoliyati obyektlariga kiritilgan investitsiyalar. To'g'ridan-to'g'ri va portfelga bo'linadi.

Kapital qo'yilmalar — yangi qurish, mavjud korxonalarni kengaytirish, rekonstruksiya qilish va texnik qayta jihozlash hisobiga asosiy fondlarni yaratish va qayta ishlab chiqarishga, shuningdek, uy-joy va madaniy-maishiy qurilishga moliyaviy va moddiy-texnika resurslarini qo'yilmalari.

Qoplanish muddati - investitsiya loyihasini amalga oshirishdan olingan daromaddan investitsiya qilingan mablag'lar summalari to'liq qoplanadigan vaqt davri.

Investitsiya faoliyati subyektlari — investorlar, investitsiya obyektlaridan foydalanuvchi va investitsiya faoliyatining boshqa ishtirokchilari bo'lgan jismoniy va yuridik shaxslar.

Moliyaviy investitsiyalar - turli xil moliyaviy aktivlarga qo'yilmalar: qimmatli qog'ozlar, aksiyalar va aksiyalarda ishtirok etish, bank depozitlari, chet el valyutalari va himoya qilish obyektlari.

Net Present Value (NPV) investitsiya samaradorligining mezon ko'rsatkichidir. Bu loyihani amalga oshirishdan kutilayotgan pul oqimlarining qiymatini tavsiflaydi, investitsiyalar qiymatini hisobga olgan holda hozirgi vaqtga qisqartiriladi.

Sof investitsiyalar - ma'lum bir davrdagi amortizatsiya miqdoriga kamaytirilgan yalpi investitsiyalar.

XII BOB. DAVLATGA QARASHLI VA NODAVLAT JISMONIY TARBIYA VA SPORT TASHKILOTLARIDA MOLIYALASHTIRISHNING NAZORATI

REJA:

12.1. Jismoniy tarbiya va sportni moliyalashtirishning umumiy tamoyillari.

12.2. Jismoniy tarbiya va sportni davlat tomonidan moliyalashtirish

12.1. Jismoniy tarbiya va sportni moliyalashtirishning umumiy tamoyillari

Mamlakatimizda va xorijda sport tashkilotlarini moliyalashtirish usullari va manbalari juda xilma-xildir:

jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirish uchun moliyaviy resurslar davlat organlari, kasaba uyushma tashkilotlari, budjetdan tashqari jamg'armalar, shahar hokimiyatlari va ta'lim tuzilmalari tomonidan ajratiladi. Bundan tashqari, jismoniy tarbiya va sport uchun mablag'lar xalqaro sport, xayriya, ilmiy va boshqa tashkilotlardan, shuningdek, alohida homiyar va homiyarlardan olinadi. Ko'pgina sport klublari va tashkilotlari o'zlarining tadbirkorlik faoliyatini ya'ni - ular gazetalar, jurnallar, ma'lumotnomalar nashr etadilar, esdalik sovg'alari, ko'krak nishonlari, vimponlar va boshqa sport ramzlari ishlab chiqaradilar, musobaqalar va intervylarni televideniye va radioeshittirish huquqlarini sotadilar, pul o'tkazmalarini amalga oshiradilar yoki sportchilarni sotish, tijorat faoliyatining boshqa turlarini ishlab chiqarishni amalga oshiradilar. Transfer (fr. transfert – o'tkazish)– sportda:

sportchini bir klubdan boshqasiga boshqa sportchiga (yoki sportchilarga) almashtirish yo'li bilan qo'shimcha haq yoki to'lovsiz o'tkazishdir. Sport klublari va tashkilotlari moliyalashtirish manbalarining tarkibi quyidagi 12.1-rasmda berilgan.

Moliyalashtirish manbalarining taqdim etilgan tarkibidan ko'rinib turibdiki, ular beshta asosiy guruhdan iborat:

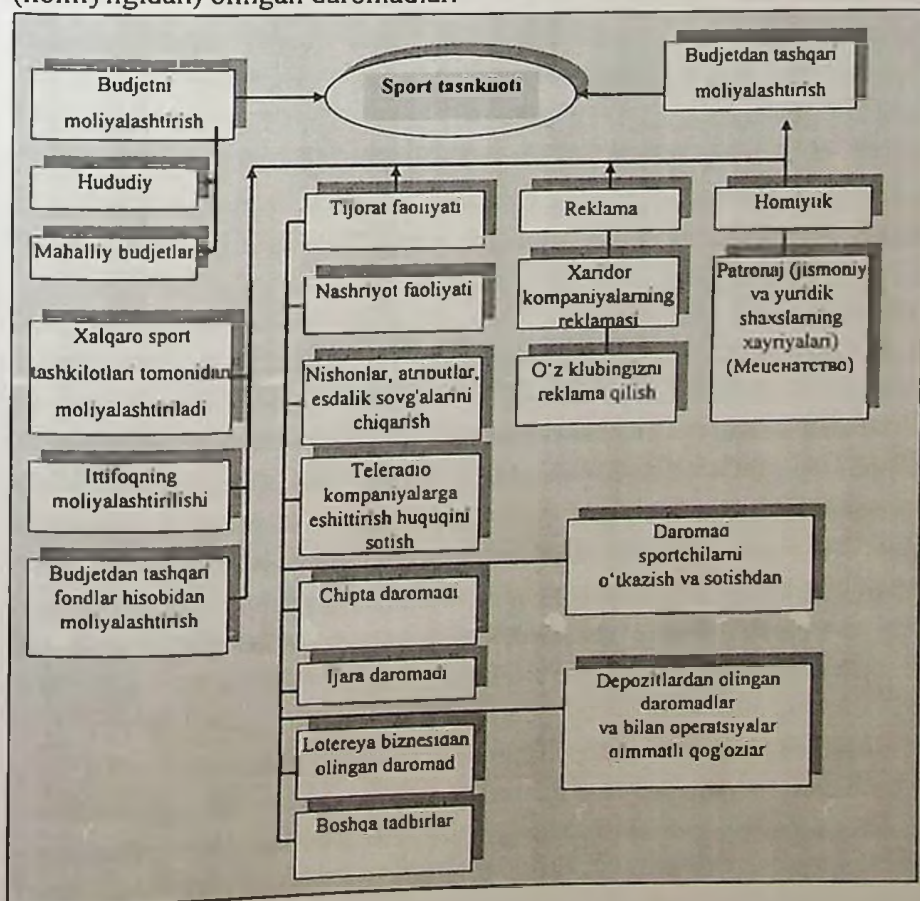
1. Respublika va mahalliy budjetlardan davlatni moliyalashtirish;

2. Sport tashkilotlarining o'z tadbirkorlik faoliyati (shu jumladan, tijorat musobaqalarida ishtirok etish), shuningdek homiylik hisobidan amalga oshiriladigan o'zini-o'zi moliyalashtirish;

3. Budjetdan tashqari jamg'armalar, ta'lim muassasalari va kasaba uyushmalari hisobidan moliyalashtirish;

4. Olimpiya qo'mitalari va xalqaro sport tashkilotlari tomonidan ajratiladigan mablag'lar;

5. Ayrim fuqarolar va tashkilotlarning xayriya faoliyatidan (homiyligidan) olingan daromadlar.

12.1-rasm. Sport klublari va tashkilotlari moliyalashtirish manbalarining tarkibi

Ko'rinib turibdiki, ko'rsatilgan moliyalashtirish manbalarining barcha guruhlari o'zlarining iqtisodiy tabiati, shuningdek, mablag'larni olish shakllari va usullari bo'yicha sezilarli darajada farqlanadi. Bundan tashqari, hatto bir guruhda ham moliyalashtirish vositalari sezilarli darajada farq qilishi mumkin.

Masalan, davlat tomonidan moliyalashtirish soliq imtiyozlari (sport tashkiloti soliqlarning bir qismidan ozod qilingan va shu tarzda bo'shatilgan mablag'larni uning rivojlanishiga sarflashi mumkin bo'lganda), subsidiyalar (yakka tartibdagi sportchilarga pul imtiyozlari va stipendiyalar) shaklida amalga oshirilishi mumkin.) yoki subvensiyalar (sport tashkilotlariga aniq dasturlar uchun maqsadli yordam). Moliyaviy resurslarni jalb qilishning eng xilma-xil sohalariga ta'sir ko'rsatadigan jismoniy tarbiya va sport sohasidagi tadbirkorlik faoliyati haqida ham shunday deyish mumkin. Jismoniy tarbiya va sportni budjet va budjetdan tashqari manbalar hisobidan moliyalashtirishning asosiy tamoyillarini batafsil ko'rib chiqaylik.

12.2. Jismoniy tarbiya va sportni davlat tomonidan moliyalashtirish

Jismoniy tarbiya va sportning iqtisodiyot va jamiyat uchun ahamiyati nihoyatda yuqori. Ushbu vaziyatni hisobga olgan holda, mamlakatdagi va xorijdagi davlat organlari o'z mamlakatlarida va davlatlararo darajada professional va havaskor sportni rivojlantirishga faol yordam bermoqdalar. Jismoniy tarbiya va sportni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash keng ko'lamli yo'nalishlarda amalga oshirilmoqda. Xususan, yordam ko'rsatiladi:

- qonunchilik darajasida jismoniy tarbiya va sportning faoliyat yuritishi va rivojlanishi uchun qulay shart-sharoitlarni ta'minlash;

- Jismoniy tarbiya va sportni bevosita moliyalashtirish nuqtai nazaridan. Davlat barcha darajadagi budjetlardan boshqaruv apparatini saqlash, jismoniy tarbiya va sport sohasidagi ilmiy-tadqiqot va tajriba-konstruktorlik ishlanmalari, sport tarbiyasi, sport jamoalarini saqlash va boshqa ayrim tadbirlar uchun mablag' ajratadi;

- bilvosita moliyalashtirish shaklida. Masalan, agar davlat o'zining qonunchilik va me'yoriy hujjatlarida imtiyozli soliqqa tortish va kredit berishni, bojxona to'lovlarini to'lashdan qisman yoki to'liq ozod qilishni nazarda tutsa, bu o'z mohiyatiga ko'ra moliyaviy yordam ko'rsatishga tengdir, chunki u sport tashkilotlariga yanada qulay iqtisodiy sharoitlarda ishlash;

- katta musobaqalarga xizmat qiluvchi stadionlar, suzish havzalari, sport va sayyohlik majmualari qurilishida bevosita ishtirok etish shaklida (masalan, Olimpiya shaharchasini qurish xarajatlarini davlat zimmasiga oladi). Jismoniy tarbiya va sportning moddiy-texnik bazasini yaratish va mustahkamlashda hokimliklar va mahalliy davlat hokimiyati organlari ham ishtirok etmoqda – ular o'z budjetlari hisobidan yangi sport maydonchalari va sport zallari qurmoqda, mavjud sport inshootlarini ta'mirlash va saqlash xarajatlarini o'z zimmalariga oladilar, joylarda o'tkaziladigan musobaqalarni moliyalashtiradilar.

Davlat yuqoridagi barcha sohalarini tartibsiz va betartib emas, balki maxsus ishlab chiqilgan uzoq muddatli rejalar asosida moliyalashtiradi. Jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirish rejaları federal, respublika, viloyat va shahar darajasida, shuningdek, alohida tumanlar va sport tashkilotlari darajasida shakllantiriladi. Bu rejalarining barchasi o'zaro bog'langan va bir-biri bilan izchil bo'lib, rejalashtirilgan tadbirlarga ma'lum mablag'lar ajratishni asoslagan holda jismoniy tarbiya va sportni davlat tomonidan rivojlantirishning yaxlit yagona rejasini tashkil etadi.

Rejalashtirish jamiyat va har bir shaxsning jismoniy kamolotga bo'lgan ehtiyojlarini to'liq qondirish uchun yagona reja asosida jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirishga maqsadli va muvofiqlashtirilgan ijtimoiy ta'sir ko'rsatadi.

Jismoniy tarbiya va sportni rejalashtirish yordamida quyidagi vazifalar hal etiladi:

- uzoq va qisqa muddatli istiqbolda mamlakatimizda jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirishning umumiy yo'nalishlari va ustuvor yo'nalishlari belgilandi;

- Jismoniy tarbiya va sportni boshqarish apparatlari soni belgilanmoqda;

- sport sohasida ilmiy-tadqiqot tashkilotlari soni tashkil etilmoqda, jismoniy tarbiya va sport sohasida ilmiy-texnikaviy taraqqiyotning istiqbolli yo'nalishlari ishlab chiqilmoqda;

- ommaviy va professional sportni rivojlantirish bo'yicha aniq vazifalar belgilandi;

- Jismoniy tarbiya va sport sohasida band bo'lgan kadrlarning maqbul soni yo'lga qo'yilmoqda;

- jismoniy tarbiya va sportning yagona tizimining barcha elementlarini har tomonlama rivojlantirishni ta'minlaydi;

- sport munosabatlarining barcha ishtirokchilarining mahorat darajasini yanada oshirish bo'yicha yo'riqnomalar belgilandi;

- barcha rejalashtirilgan tadbirlar moliyaviy va moddiy resurslar bilan muvofiqlashtirilmoqda.

Davlat organlari tomonidan tuziladigan va tasdiqlanadigan jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirish rejalari asosida tegishli darajadagi budjetlar sport tadbirlariga xarajatlar moddalari bo'yicha shakllantiriladi. Shunday qilib, jismoniy va yuridik shaxslardan olinadigan soliq to'lovlari davlat va munitsipal hokimiyat organlari tomonidan mamlakatda jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirishga yo'naltiriladi. Respublika budjeti davlat uchun eng muhim sohalarni moliyalashtiradi, - markaziy boshqaruv apparatini, oliy va o'rta maxsus jismoniy tarbiya o'quv yurtlarini moliyalashtiradi, fundamental ilmiy tadqiqotlar uchun mablag' ajratadi.

Mahalliy budjetlar hisobidan shahar va viloyat birinchiligini o'tkazish bo'yicha musobaqalarni moliyalashtirish, sport anjomlari sotib olish, sport maktablari va sport jamoalarini saqlash uchun mablag'lar ajratiladi;

alohida sportchilarga budjet mablag'lari hisobidan stipendiyalar to'lanadi, faxriy sport tashkilotlariga yordam ko'rsatiladi. Viloyat, tuman va shahar budjetlari mablag'lari hisobidan shaharning turar-joy massivlarida va qishloq joylarda sport maydonchalari va inshootlarini qurish va ta'mirlash ishlari olib borilmoqda.

Federatsiyaning ta'sis subyektlari (hududlar, viloyatlar, respublikalar) darajasida budjetlarning o'tishi ma'lum bir tarzda, belgilangan tartibda sodir bo'ladi. Dastlab joylardagi sport qo'mitalari va boshqarmalari tomonidan viloyatda jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirish bo'yicha kompleks

dastur ishlab chiqilmoqda. Bunda ommaviy sport tadbirlari va musobaqalari taqvimini, shtatdagi va shtatdan tashqari xodimlar soni va ularning ish haqi miqdori, sport maktablari, olimpiya zaxiralari maktablari soni, sport anjomlarini sotib olish, ta'mirlash va ta'mirlash xarajatlari hisobga olinadi. yangi sport inshootlarini qurish va boshqa omillar.

Bundan tashqari, jismoniy tarbiya va sport tadbirlarining ishlab chiqilgan rejasini xarajatlarni moddama-modda ko'rsatgan holda sport qo'mitasi tomonidan ijro hokimiyatining boshqa tarkibiy bo'linmalari - moliya boshqarmasi, yuridik bo'lim va boshqa bo'limlar bilan kelishiladi. Shundan so'ng, budjet loyihasi mintaqaviy Dumaga o'rganish uchun taqdim etiladi. Dastlab, loyiha yoshlar, turizm va jismoniy tarbiya masalalari doimiy komissiyasi tomonidan o'rganiladi;

bu erda loyiha ko'rsatilgan, tuzatilgan va to'ldirilgan. Ushbu tartibdan so'ng loyiha deputatlar ko'rib chiqishi uchun kiritiladi va ular uni o'z yalpi majlisida ma'qullaydilar. Tasdiqlangan budjet keyinchalik qonunga aylanadi.

Masalan, mamlakatning ta'sis subyektlarining jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirish bo'yicha kompleks dasturlari, qoida tariqasida, quyidagi bo'limlardan iborat:

- jismoniy tarbiya va ommaviy sportning davlat va jamiyat uchun ahamiyati ochib berilgan;
- jismoniy tarbiya va sport tadbirlarini qo'llab-quvvatlash xalq salomatligini asrashga qaratilgan muhim ijtimoiy-iqtisodiy chora ekanligi ta'kidlangan;
- dasturning asosiy maqsad va vazifalari. Xususan, mazkur bo'limda ta'lim muassasalarini, yashash joyidagi to'garaklar, jismoniy tarbiya to'garaklarini zarur inventar va jihozlar bilan ta'minlash;
- mavjud sport maydonchalari va inshootlarini rekonstruksiya qilish va yangilarini qurish;
- sport zaxiralari tayyorlashni takomillashtirish, sport maktablari faoliyati samaradorligini oshirish va boshqa vazifalar;
- tashkiliy-uslubiy ishlar. Ushbu bo'limda mashg'ulotlar darajasini oshirish va musobaqalarni tashkil etish va o'tkazish sifatini oshirish, ommaviy jismoniy tarbiya orbitasiga tobora ko'proq odamlarni jalb qilish

bo'yicha chora-tadbirlarning mohiyati ochib berilgan. Mazkur bo'limda o'qituvchi va murabbiylarning pedagogik mahoratini oshirishda muhim ahamiyat kasb etuvchi o'quv-uslubiy seminarlar, ilmiy-amaliy konferensiyalar va yig'ilishlarni o'tkazish muddatlari ham ko'rsatilgan;

- sport va fitnes ishlari. Ushbu bo'lim sport kunlarini tashkil etish va o'tkazish bo'yicha tadbirlarni o'z ichiga oladi;

- tuman, shahar va viloyat sport musobaqalari;

- Butun Rossiya ommaviy musobaqalarida ishtirok etish uchun terma jamoalarni yaratish;

- sport tadbirlarini tibbiy ta'minlash va sportchilarga tibbiy-profilaktika xizmati ko'rsatish uchun qulay shart-sharoitlar yaratish;

- dam olish tadbirlarini o'tkazish;

- ommaviy jismoniy tarbiyani moddiy ta'minlash. Ushbu bo'limda sport anjomlari qaysi tashkilotlarga va qancha miqdorda yuborilganligi ko'rsatilgan;

- sport bazasini shakllantirish va rivojlantirish. Ko'rinib turibdiki, sport inshootlarisiz o'quv-mashg'ulot yig'inlari va sport-ommaviy tadbirlarni sifatli o'tkazish, aholining keng qatlamini jismoniy tarbiyaga muntazam jalb etish mumkin emas. Ushbu holat munosabati bilan ushbu bo'lim sport inshootlarini ta'mirlash, rekonstruksiya qilish va yangilarini qurish bilan bog'liq ishlarni o'z ichiga oladi, shuningdek, ushbu ishlarni bajarish uchun zarur bo'lgan miqdorlarni belgilaydi;

- BO'YSM tarmog'ini rivojlantirish. Ushbu bo'limda bolalar va o'smirlar sport maktablari tarmog'ini rivojlantirish va moliyalashtirish bo'yicha chora-tadbirlar, ajratiladigan mablag'larning aniq miqdori ko'rsatilgan, shuningdek, terma jamoalar a'zolari, shuningdek, BO'YSM a'zolari shug'ullanadigan sport inshootlari uchun imtiyozlar nazarda tutilgan;

- jismoniy tarbiya va sportni axborot bilan ta'minlash. Ushbu bo'lim reklama, sport adabiyotlarini nashr etish, jismoniy tarbiya va sportni targ'ib qilish, viloyatda jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirish holati to'g'risidagi ma'lumotlarni to'plash, qayta ishlash va tahlil qilish bo'yicha faoliyatni birlashtiradi. Mazkur bo'limda jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirishni

bashorat qilish chora-tadbirlari, ijro etuvchi va qonun chiqaruvchi hokimiyat organlariga tavsiyalar tayyorlash ham nazarda tutilgan.

Davlat jismoniy tarbiya va sportni budjetdan moliyalashtirishni amalga oshirib, insonning har tomonlama kamol topishiga, sog'lom turmush tarzini qaror toptirishga, jismoniy tarbiya va sportning har qanday turi bilan shug'ullanishi uchun shart-sharoitlarni shakllantirishga, kasb-hunarga o'qitishni tashkil etishga intiladi. kasalliklar, yomon odatlar va huquqbuzarliklarning oldini olish. Davlat sportning milliy turlarini, jumladan, yuqori unumli sport turlarini rivojlantirish orqali millatni jipslashtiradi, o'z yurtiga nisbatan vatanparvarlik va g'urur tuyg'ularini maqsadli ravishda shakllantiradi.

XIII BOB. JISMONIY TARBIYA VA SPORT TASHKILOTLARI UCHUN MOLIVAVIY MENEJERLARNI TAYYORLASH

REJA:

13.1. Moliyaviy menejer tushunchasi.

13.2. Sportda moliyaviy menejning funksional vazifalari.

13.3. Sport subyektlarida tadbirkorlik va uning moliyaviy faoliyati tizimi

Tayanch iboralar: *moliyaviy menejment, sportda moliyaviy menejment, boshqaruv uslubi, moliyaviy boshqaruv tizimi, moliyaviy menejment tizimi, tuzilishi, moliyaviy ta'minot, subyekt boshqaruvi, subyektning moliyaviy mablag'larining tuzilishi, moliyaviy reja, ichki moliyaviy nazorat, pulning davriy qiymati, baholash kotsepsiyasi, inflyatsiya omili, tavakkalchilik, tadbirkorlik, biznes.*

13.1. Moliyaviy menejer tushunchasi.

Menejment nazariyasida "menejer" atamasining aniq ta'rifini yo'q. Barcha taklif qilingan ta'riflar menejment mohiyatini tushunishga asoslangan. Boshqaruv so'zi asl ma'noda otlar atrofida yurish va ularni boshqarish huquqini anglatadi. Asos bu lotincha "manus" (qo'l) dan kelib chiqqan inglizcha "boshqarish" fe'lidir. Agar siz mantiqqa amal qilsangiz, unda "menejment" so'zma-so'z "odamlarning yetakchiligi" degan ma'noni anglatadi.

Zamonaviy ilm-fanda "menejment" deganda, bozor iqtisodiyoti sharoitida ishlaydigan xodim, ishchi guruhi, jamoa, turli tashkilotlarga rahbarlik qilish yoki boshqarish jarayoni tushuniladi. Sport menejmenti - bu moddiy, mehnat va axborot resurslaridan oqilona foydalanish orqali bozor sharoitida ish olib boradigan sport va fitness tashkilotining maqsadlariga erishishga qaratilgan professional faoliyatning mustaqil turi. Boshqacha qilib aytganda, sport menejmenti - bu bozor sharoitida sport sohasi tashkilotlarini samarali boshqarish nazariyasi va amaliyotidir.

Chet el darsliklari bizni menejerni tashkilotda doimiy mavqega ega bo'lgan va bozor sharoitida uning faoliyati masalalari bo'yicha qarorlar qabul qilish vakolatiga ega rahbar sifatida tanishtiradi. Menejning ishi uning qilgan ishi bilan emas, balki boshqa odamlarni ishlashga qanday

undashiga qarab baholanadi. Menejer - biz Sergey Kushchenko yoki Aleks Fergusson haqida gaplashganda ham yollangan menejer.

Boshqaruv faoliyati jismoniy madaniyat va sportning ishlashi va rivojlanishidagi eng muhim omillardan biridir. Tarixan, bizning mamlakatimizda sportni boshqarishda murabbiylar, instruktorlar va metodistlar jalb qilingan. Ular ko'pincha tarbiyaviy ishlarni klub, sport jamiyati, sport federatsiyasi rahbariyati bilan birlashtirib turishdi, garchi ularning lavozim yo'riqnomalarida bunday vazifalarni bajarish ko'zda tutilmagan bo'lsa-da.

Sport menejmenti sport sohasidagi menejerlarning kasbiy faoliyatining alohida turi sifatida ularning mehnatlari taqsimlanishi va hamkorligi natijasida vujudga keladi. Yuqorida aytib o'tganimizdek, sport menejerlarining paydo bo'lishining sababi bozor raqobati sharoitida iqtisodiy raqobat sharoitida menejerlarga alohida talablar qo'ydi.

Sport menejerlari kimlar va ular nima qilishadi?

Sport menejeri - bu sport sanoatidagi ma'muriy, tashkiliy va moliyaviy masalalarni hal qiluvchi mutaxassisdir. Mutaxassis sportchilar bilan yakka tartibda ishlashi mumkin, masalan, yengil atletikachilar yoki figurali uchuvchilar, futbol bilan, xokkey va boshqa klublar, bolalar va yoshlar maktablari va boshqalar.

Sport tashkiloti muayyan sport turining o'ziga xos xususiyatlaridan kelib chiqqan holda ma'lum bir ichki tuzilishga ega. Unda bo'limlar, bo'limlar, bo'limlar, guruhlar, jamoalar mavjud. Boshqacha qilib aytganda, sport tashkilotida boshqaruv faoliyatining har xil turlari mavjud. Ular bilan birgalikda munosabatlar va bo'ysunish tuzilishi paydo bo'ladi. Bu shuni anglatadiki, menejerlar turli darajalarda bo'lishadi va ular turli vazifalarni hal qilishadi. Menejerlar odatda uchta asosiy guruhga bo'lingan:

- strategik daraja (top menejer)- bu sport maktablari, sport majmualari rahbarlari, sport klublari va federatsiyalar prezidentlari va hokazo.;

- taktik daraja (o'rta menejer)- bo'lim boshliqlari, mustaqil bo'limlar va hokazo.;

- boshqaruv darajasi (kirish menejeri) - turnirlar, guruh rahbarlari, tibbiy xodimlar va boshqalar.

Sport menejerlari shuningdek kasbiy faoliyat turlariga bo'linadi:

bosh menejer, tashkilotning kadrlar bo'yicha menejeri, reklama bo'yicha menejer, marketing menejeri, sportchining vakili.

Sport menejerining vazifalari.

Sport menejerlari, boshqaruv faoliyatining subyekti bo'lib, tashkilotda bir qator o'ziga xos funksiyalarni bajaradilar. Ular orasida uchta asosiy funksiyalar ajralib turadi.

1. Qaror qabul qilish funksiyasi. Bu menejer bo'lib, tashkilotning faoliyat yo'nalishini belgilaydi, resurslarni taqsimlash to'g'risida qaror qabul qiladi va doimiy ravishda tuzatishlar kiritadi. Faqat menejer boshqaruv qarorlarini qabul qilish huquqiga ega, ammo u ham oqibatlariga javobgar bo'ladi.

2. Axborot funksiyasi. Menejer o'zi ishlayotgan sport tashkilotining ichki va tashqi muhiti to'g'risida ma'lumot to'playdi, ushbu ma'lumotlarni me'yoriy sozlash shaklida tarqatadi va xodimlarga tashkilotning bevosita va kelajakdagi maqsadlarini tushuntiradi.

3. Rahbarning vazifasi. Menejer tashkilot ichida va undan tashqarida munosabatlarni shakllantiradigan, tashkilotning a'zolarini maqsadlarga erishishga undaydigan, ularning harakatlarini muvofiqlashtiradigan va nihoyat, boshqa tashkilotlar bilan hamkorlikda tashkilot vakili sifatida ishlaydigan sport tashkilotining rahbari sifatida ishlaydi.

Bozor vaziyatning noaniqligi va tadbirkorlik xavfi bilan tavsiflanadi. Ular menejerlardan mustaqil bo'lishlari va qarorlar uchun javobgar bo'lishlarini talab qiladilar. Sport menejerining professionalligi tashkilotni boshqarish texnologiyasi va bozor qonunlarini bilish, jamoaviy ishlarni tashkil etish va tashkilotning rivojlanishini bashorat qilish qobiliyatida namoyon bo'ladi.

Universitetda sport menejerlarini tayyorlash tajribasini umumlashtirish va ushbu yo'nalish bo'yicha mutaxassislarga bo'lgan bozor talablari shuni ko'rsatadiki, sport sanoatidagi ko'plab tashkilotlar ma'lum ko'nikmalarga ega bo'lgan menejerlarga ehtiyoj sezmoqda. Ularning asosiylari:

- zamonaviy kompyuter texnologiyalari va dasturlariga ega bo'lish;
- chet tilini bilish;
- tashkilotning axborot siyosatini shakllantirish qobiliyati;

- tashkilotning idorasini tashkil etish;
- marketingning asosiy strategiyalarini bilish;

Afsuski, mamlakatimizda sport menejmenti mutaxassislariga talab va taklifning bozor mexanizmi hali shakllantirilmaganligini ta'kidlash kerak. Sport sohasi robotlari uchun professional standartlarni joriy etish va mutaxassislarni majburiy sertifikatlash optimizmga qo'shiladi. Bu, bir tomondan, sohadagi boshqaruv kadrlarini inventarizatsiya qilish, boshqa tomondan, sport menejmenti lavozimlarining umumiy ro'yxatidagi menejment mutaxassisliklarining ustuvorliklarini aniqlashga imkon beradi.

Zamonaviy bozor iqtisodiyoti jismoniy tarbiya va sport tashkilotlari uchun o'z standartlarini belgilaydi. Yuqori raqobatga dosh berish uchun sport tashkilotlari va korxonalari doimiy ravishda o'zlarining pul resurslarini tartibga solib turishlari kerak. Moliyaviy oqimlarni boshqarish taktikasini tanlash to'g'ridan-to'g'ri kompaniyada qabul qilingan hisob siyosatiga bog'liq. Pul mablag'larini nazorat qilish va taqsimlash, qoida tariqasida, moliyaviy menejer lavozimiga ega bo'lganlar tomonidan amalga oshiriladi.

Sportda moliyaviy menejer - bu moliyaviy siyosatni ishlab chiqish vazifalarini bajaradigan, shuningdek uning amalga oshirilishini amalga oshiradigan va kompaniyaning barcha bo'linmalari tomonidan kiritilgan qoidalarining bajarilishini nazorat qiluvchi mutaxassisdir. Hozirgi kunda "sportda moliyaviy menejer" deb nomlangan lavozimning aniq tuzilishi mavjud emas. Bu bir necha sabablarga ko'ra sodir bo'ladi.

Sport tashkilotlarida yuqori menejment pul oqimlarini boshqaradi - moliya direktori, kompaniya menejeri yoki moliya bo'limi boshlig'i. Katta boshqaruvga bo'ysunadigan shaxsiy yordamchi bo'lishi mumkin, uning lavozimi "moliyaviy menejer" deb nomlanadi. Ehtimol, kompaniyada bunday menejerlar bir necha bor va ular oldiga har xil vazifalar qo'yilgan bo'lishi mumkin. Qoidaga ko'ra, moliyaviy menejerlar kompaniyaning tarkibiy kadrlar iyerarxiyasida o'rta yoki quyi darajaga tegishli. Bunday ishchilar har doim ham oliy o'quv yurtini tugatmaydi, ba'zida bu odamlar o'rta maxsus ma'lumotga ega.

Kichik kompaniyaning shtatlar jadvali, kasbi moliyaviy faoliyat bilan bevosita bog'liq bo'lgan, yuqori ixtisoslashgan ma'lumotga ega bo'lgan

mutaxassisning mavjudligini ta'minlashi mumkin. Unga moliyaviy siyosatni ishlab chiqish va amalga oshirish mas'uliyati yuklangan. Bunday holda, bir kishida moliyaviy menejer va ijrochi hisoblanadi. U moliyaviy resurslar bilan bog'liq barcha masalalarni hal qilishda ma'lum darajada mustaqillik, kuch va mas'uliyat bilan ta'minlangan.

Kadrlar iyerarxiasining bunday darajalanishi to'g'ridan-to'g'ri korxona hajmiga, boshqaruv vazifalari hajmiga va ularni hal qilish usullariga bog'liq.

So'nggi paytlarda mehnat bozorida bir tendensiya kuzatilmoqda, unga ko'ra yuqori ixtisoslashgan ma'lumotga ega va ushbu sohada menejment ishlarida tajribaga ega bo'lgan shaxs moliyaviy menejer hisoblanadi.

Moliya menejeri javob berishi kerak bo'lgan talablar nazariy va amaliy ko'nikmalarda namoyon bo'ladi. Siz bunday vakansiyaga faqat iqtisodiy profilni tugatgan va mutaxassislik bo'yicha kamida 3 yil ish stajiga ega bo'lgan taqdirdagina murojaat qilishingiz mumkin. Qoidaga ko'ra, murojaat etuvchiga yuborilgan intervyu savollari uning kasbiy vakolatlari darajasini aniqlashga qaratilgan.

Sport sohasining moliyaviy menejeri nimalarni bilishi va nimalarga qodir bo'lishi kerak:

- boshqaruv nazariyasi, moliya va kredit, menejment, korxona iqtisodiyoti;
- buxgalteriya hisobi va iqtisodiy statistika;
- iqtisodiy tahlil, kapital rentabelligi, moliyaviy va biznes tavakkalchiligini o'tkazish metodologiyasi;
- tashkilotning moliyaviy-xo'jalik faoliyatini yuritishda qo'llaniladigan qonunlar va qoidalar;
- soliq qonuni;
- mehnat qonunchiligi asoslari;
- soliq, moliyaviy va statistik hisobot standartlari;
- qimmatli qog'ozlar, aksiyalar bilan ishlash qoidalari;
- kapitalni boshqarish asoslari, kompaniyaning aylanma mablag'larini shakllantirish usullari;
- savdo va moliya bozorlarining rivojlanish tendensiyasini baholash;

- rejalashtirilgan ishlarni tashkil etish va pul oqimlari ustidan nazoratni ta'minlash;

- moliyaviy rejalar va ularni amalga oshirish uchun hisobot shakllarini yaratish qobiliyati;

- kredit berish va investitsiyalarni jalb qilish tamoyillarini bilish;

- ixtisoslashgan kompyuter dasturlarini yaxshi bilishi.

Moliyaviy menejer o'z sohasining haqiqiy mutaxassisi bo'lish uchun doimo bilim darajasini oshirishi, qonunchilikdagi o'zgarishlarni kuzatishi, yangi dasturiy ta'minotni o'z vaqtida o'zlashtirishi, shuningdek malaka oshirish kurslariga mablag' kiritishi kerak. Universitet bitiruvchisi asta-sekin ustozidan tajriba va bilim orttirib, stajyor sifatida o'z faoliyatini boshlashi ma'qul. Ushbu kasbni yangi boshlagan kishi uchun ish haqi juda kam bo'lib tuyulishi mumkin, ammo tajriba va ko'nikmalarni egallash bilan uning o'sishi kutilmaydi. Ijro etuvchi menejerlar bajarilgan vazifalar hajmiga qarab 5 dan 10 mln.gacha yoki undan ko'proq pul ishlashadi.

Moliyaviy menejerning ishi kompaniyaning ehtiyojlari va naqd pul aylanmasi hajmiga qarab rivojlanib boradigan juda keng funktsionallikni nazarda tutishi mumkin. Umuman olganda, bunday mutaxassis 5 ta asosiy funktsiyani bajarishi kerak.

Kompaniyada kapital o'sishini rag'batlantirish. Bunga xarajatlarni kamaytirish va foydani ko'paytirish yo'llarini topish orqali erishiladi. Yaxshi moliyaviy menejerlar birinchi navbatda o'z korxonalari manfaatlarini yo'lida harakat qilishlari kerak, ularning vazifasi nafaqat ishlab chiqarish jarayonlarini optimallashtirish, balki soliq imtiyozlari darajasini pasaytirishdir. Albatta, yaxshi mutaxassis buni faqat qonuniy yo'l bilan amalga oshiradi.

Xarajatlarni qoplash. Foyda olish - bu ko'plab tarkibiy qismlarni o'z ichiga olgan murakkab jarayon va ulardan biri pul resurslarini to'g'ri taqsimlashdir. Bu nafaqat joriy va uzoq muddatli xarajatlarni minimallashtirish, balki erkin kapitalni mohirona sarmoyalaridan kompaniya uchun foydali yo'nalishda foyda olish ham muhimdir. Bunday yo'nalishni topish moliya menejerining vazifasidir.

Tahlil va nazorat. Kompaniyaning rivojlanishi va rivojlanishi uchun unda sodir bo'layotgan har qanday jarayonning moliyaviy tomonini doimiy

ravishda kuzatib borish zarur. Ammo menejer ichki nazoratdan tashqari, foyda o'sishiga bevosita yoki bilvosita ta'sir ko'rsatadigan tashqi iqtisodiy muhitni tahlil qilishga majburdir. O'z vaqtida javob berish va to'g'ri bashorat qilish pulni tejashga va uni oshirishga yordam beradi.

Moliyaviy menejment. Ushbu funksiya kompaniyaning barcha moliyaviy oqimlarini to'g'ri taqsimlash, aktivlarini hisobga olish, foydali investitsiya yo'nalishlarini topish va yuzaga kelishi mumkin bo'lgan moliyaviy xatarlarni kamaytirish bilan bog'liq.

Innovatsiyalarni amalga oshirish. Har yili moliya mutaxassisi kompaniyani rivojlantirishning strategik rejasini ishlab chiqadi. Harakat yo'nalishi, ushbu rejaga muvofiq, o'tgan davrdagi daromadlarni olish darajasiga, shuningdek, foyda o'sish istiqbollariga va sohadagi iqtisodiyotning holatiga bog'liq. Bundan tashqari, bunday reja ko'pincha ma'lum bir obyektlarni modernizatsiyalashni o'z ichiga oladi, bu esa biznes yuritish uchun yangi yondashuvlarni va shunga muvofiq ravishda moliyaviy investitsiyalarni talab qiladi.

Moliya sohasidagi vakolatli va muvaffaqiyatli boshqaruv qarorlari kompaniyaga raqobatga dosh berishga yordam beradi. Bilimli odamlar moliyaviy faoliyatni har kimga o'zlashtirish uchun berilmagan san'at bilan taqqoslashlari bejiz emas.

Tashkilot menejerining tushunchasi va roli

Menejment, jamoat hayotidagi hodisa sifatida, uning barcha sohalarida qo'llaniladi. Mehnat taqsimotining asosiy mezonlariga qo'shimcha ravishda, tarix davomida yana bir muhim omil rivojlandi:

mustaqillik, ya'ni. xususiy amaliyot yoki guruhda ishlash (dastlab bunday guruhni oila, urug', qabila o'ynagan). Ikkala holatda ham mehnat faoliyatini nazorat qilish zarurati paydo bo'ldi. Masalan, bitta ishlab chiqaruvchi ishlab chiqarilayotgan mahsulotlarning miqdori va sifatini, qachon va kimga sotilayotganligini mustaqil ravishda kuzatishi kerak edi. Odamlar uyushmasida u yoki bu a'zolarining rollari ajralib turardi:

kimdir mahsulot ishlab chiqargan, kimdir uni sotgan, uchinchi esa materialni taqdim etgan.

Bunday menejerlar tovarlar va xizmatlar bozorining barcha boshqa vakillari bilan bir vaqtda paydo bo'ldi. Biroq, mustaqil kasb sifatida bu

faoliyat turi faqat XVII-XVIII asrlarda paydo bo'lgan. kapitalizm yuksalishi davrida. Bu jarayon, birinchi navbatda, faoliyatni menejment va ishlab chiqarishga ajratish bilan bog'liq. Ushbu bo'linish ishlab chiqarishning kengayishi va keng ko'lamli mashinaga o'tish bilan sodir bo'ldi. Korxonalarda menejment qarorlarini qabul qilishda ma'lum vakolatlarga va ba'zi bir erkinliklarga ega bo'lgan maxsus yollangan ishchilarni jalb qilish boshlandi. Shunday qilib, vaqt o'tishi bilan menejerlar instituti shakllandi, ya'ni. menejerlar.

Rossiyada menejerlik kasbi birinchi marta 1994-yilda OKKDTRda tan olingan:

ishchilar kasblari, xodimlarning lavozimlari va tarif toifalari bo'yicha Butun Rossiya tasniflagichi. "Xodimlarning lavozimlari" bo'limida iqtisodiy faoliyat sohalari bo'yicha guruhlangan 16 rahbarlik lavozimlari ko'rsatilgan (menejerlar toifasida).

Shunday qilib, ushbu kasbni zamonaviy tushunishda menejerga to'g'ridan-to'g'ri ta'rif beramiz:

Menejer - bu bozor iqtisodiyoti sharoitida kompaniya faoliyatining muayyan sohasida boshqaruv faoliyati bilan professional ravishda shug'ullanadigan mutaxassis.

Boshqacha qilib aytganda, menejer - bu o'z vakolati doirasida boshqaruv qarorlarini qabul qilish huquqiga ega bo'lgan va korxonada alohida lavozimni egallagan shaxs. Aslida, menejerlar tashkilotdagi muhim odamlardir. Biroq, menejerlarning pozitsiyalari, funksiyalari va vazifalari boshqacha bo'lishi mumkin. Bu xodimlar o'rtasida vazifalarni taqsimlash bilan bog'liq bo'lib, ularda lavozimlarning ma'lum bir iyerarxiyasi va ichki tashkilotsiz faoliyat turlarining farqlari mavjud.

"Menejer" atamasi juda keng va tashkilotning turli toifadagi xodimlariga nisbatan qo'llanilishi mumkin. Menejerlar nafaqat guruh rahbarlari va bo'lim boshliqlari, balki korxona bo'limlari, umuman korxona rahbarlari, turli xil ma'murlar bo'lishi mumkin.

Menejer kasbining xususiyatlari:

1. yetakchi lavozim va qo'l ostidagi xodimlarning mavjudligi.

2. Menejer korxona egasi bo'lishi mumkin, ya'ni o'z tashkilotida yakka tartibda boshqarish yoki xodim bo'lish va hozirda ishlayotgan tashkilot manfaatlarini himoya qilish.

3. Faoliyat korxona maqsadiga bog'liq emas. I.E. menejerlar asosiy vazifasi foyda olishni boshlaydigan tashkilotlarda ishlashlari mumkin. Rahbarlar jamoat, diniy tashkilotlarni va boshqalarni ham boshqarishi mumkin.

Menejerning asosiy vazifalari quyidagilardan iborat:

1. Xodimlarning ishini oqilona va samaradorligini oshirish maqsadida ishchilarni tashkil etish;

2. Tashkilot faoliyatini rejalashtirish, maqsadlarni belgilash va belgilangan maqsadlarga erishish usullarini aniqlash;

3. Xodimlarni muvofiqlashtirish va mijozlar va tashkilotning hamkasblari bilan o'zaro aloqalarni o'rnatish;

4. O'z xizmat vazifalarini vijdonan bajarish uchun bo'ysunuvchilarni rag'batlantirish;

5. Nazorat orqali topshiriqlarning bajarilishini ta'minlash.

Menejer korxonada turli xil rollarni o'ynashi mumkin. Yuqorida aytib o'tilganidek, menejer birinchi navbatda o'z bo'limining (guruh, birlik) menejeri, xodimlar ishining tashkilotchisi sifatida ishlaydi. Shuningdek, mijozlar va korxona ishiga jalb qilingan boshqa tashkilotlar bilan munosabatlar muhim ahamiyatga ega. Odamlar bilan aloqada menejer tashkilotning vakili bo'lib, uning manfaatlarini himoya qiladi. Shu munosabat bilan menejerlar kompaniyaning boshqa xodimlariga qaraganda ko'pincha mijozlar bilan to'g'ridan-to'g'ri aloqa o'rnatadilar, muzokaralarda va tashkilot bilan bog'liq boshqa tadbirlarda qatnashadilar. Bunday faoliyatning o'ziga xos xususiyati shundan iboratki, menejer ish jarayonida nafaqat o'z qo'l ostidagilar bilan, balki ushbu tashkilotga aloqador odamlar bilan faqat o'z kompaniyalarida xizmat ko'rsatish orqali aloqa o'rnatadi. Bularga birinchi navbatda ushbu tashkilotlarning rahbarlari, shuningdek etkazib beruvchilar, iste'molchilar va boshqalar kiradi. Muloqot turli xil vositalar orqali amalga oshirilishi mumkin, masalan, shaxsiy, telefon suhbatlari, ish yozishmalari va boshqalar. Bugungi dunyoda Internet

orqali video qo'ng'iroqlar kabi muloqot qilish usuli tobora ommalashib bormoqda.

Yuqorida aytilganlarning barchasiga qo'shimcha ravishda, menejer ham "ma'lumot oluvchi", ya'ni. uning asosiy vositasi. U ma'lumotlarni uzatish, ularni qabul qilish, qayta ishlash, tashkilot manfaatlarida foydalanish, hujjatlar va boshqalarni amalga oshiradi. Qo'shimcha ma'lumotlar uchun 1.2 bo'limiga qarang.

Menejerning o'z vazifalarini sifatli bajarishi va oqilona tashabbusning namoyon bo'lishi bozor iqtisodiyoti sharoitida tashkilotning tijorat va jamoat muvaffaqiyatining asosiy tarkibiy qismidir. Zamonaviy menejer doimo raqobatdosh bo'lishi kerak. Agar inson o'z tashkilotining talablariga javob bersa va ayni paytda mehnat bozorida munosib ko'rinadigan bo'lsa, u korxonaning boshqa xodimlari kabi bo'ladi. Shunday qilib, menejer samarali ish uchun rag'batlantiruvchi rolini o'ynaydi, u jamoada ijobiy ta'sir ko'rsatadi va ishda eng yuqori natijaga erishishni maqsad qiladi. Yozilmagan qoidalarga ko'ra, yaxshi menejer butun tashkilotning faoliyatiga eng katta hissa qo'shishi kerak. sport menejmenti bozori

13.2. Sportda moliyaviy menejerning funksional vazifalari

Sport menejmenti - bu moddiy, mehnat va axborot resurslaridan oqilona foydalanish orqali bozor sharoitida ishlaydigan sport va sport tashkilotining maqsadlariga erishishga qaratilgan professional faoliyatning mustaqil turi. sport menejmenti - bu bozor sharoitida jismoniy tarbiya va sportga yo'naltirilgan tashkilotlarni samarali boshqarish nazariyasi va amaliyoti.

Boshqaruv darajalarining tasnifi

Sport tashkiloti muayyan sport turining o'ziga xos xususiyatlaridan kelib chiqqan holda ma'lum bir ichki tuzilishga ega. Unda bo'limlar, bo'limlar, bo'limlar, guruhlar, jamoalar mavjud. Boshqacha qilib aytganda, sport tashkilotida boshqaruv faoliyatining har xil turlari mavjud. Ular bilan birgalikda munosabatlar va bo'ysunish tuzilishi paydo bo'ladi. Bu shuni anglatadiki, menejerlar turli darajalarda bo'lishadi va ular turli vazifalarni hal qilishadi.

Menejerlar odatda uchta asosiy guruhga bo'lingan:

- strategik daraja (top menejer)- Olimpiya qo'mitalari rahbarlari, sport majmualari direktorlari, sport ligalari, klublar, federatsiyalar va hokazolar prezidentlari;

- taktik daraja (o'rta menejer)- bo'limlar, bo'limlar, sport bo'limlari, bo'limlar va boshqalar rahbarlari;

- Ijroiya darajasi (kirish menejeri)- ma'murlar, murabbiylar, psixologlar, guruh rahbarlari, tibbiy xodimlar va boshqalar.

Sport menejerlari shuningdek kasbiy faoliyat turlariga bo'linadi:

bosh menejer, tashkilotning kadrlar menejeri, reklama menejeri, marketing menejeri, sportchining vakili va boshqalar.

Sport menejerining funksiyalari.

Sport menejerlari nima qilishadi? Sport sohasida menejerlarning asosiy funksiyalari quyidagicha ifodalanishi mumkin:

- Sport rahbarlari turli darajadagi olimpiya harakatini boshqarish organlarida muvaffaqiyatli ishlaydi.

- Sport menejerlari sport tadbirlarini boshqarishda qatnashadilar: tuman, shahar, viloyat, respublika, dunyo va Yevropa chempionati, Olimpiya o'yinlari.

- Sport menejerlari o'zlarining sport biznes loyihalarini, tijorat musobaqalari, sport festivallari, ommaviy musobaqalarni boshqaradilar.

- Sport menejerlari professional va reklama shartnomalarini tayyorlash va imzolash uchun agent yoki vakil sifatida sportchining manfaatlarini ifoda etadilar.

Bozor vaziyatning noaniqligi va tadbirkorlik xavfi bilan tavsiflanadi. Ular menejerlardan mustaqil bo'lishlari va qarorlar uchun javobgar bo'lishlarini talab qiladilar. Sport menejerining professionalligi tashkilotni boshqarish texnologiyasi va bozor qonunlarini bilish, jamoaviy ishlarni tashkil etish va tashkilotning rivojlanishini bashorat qilish qobiliyatida namoyon bo'ladi.

Masalan xokkey bo'yicha menejer

Yaxshi salohiyatli bosh menejer ishining asosiy ko'rsatkichi bu klub jamoasining KHL chempionatidagi (Kontinental Xokkey Ligasi) muvaffaqiyatli ishtiroki (SSSR davrida uni ustalar jamoasi deb atashgan). Bosh menejer, zamonaviy xokkeyni yaxshi tushunadigan kishi sifatida

nafaqat o'yinning nuanslarini yaxshi biladi, balki murakkab tashkiliy masalalarni hal qilishga qodir hakamlarga yangi mavsum uchun yuqori malakali mutaxassislarni jalb qilishning eng qiyin vazifasi yuklatilgan. Shuningdek, menejer klubning o'zi uchun kadrlar tanlashda ishtirok etadi.

Ba'zan skautlar va murabbiylarning o'tishiga qiziqadigan boshqa klublarning futbolchilari bilan juda qiyin va uzoq muzokaralar olib boradigan bosh menejer. U doimiy ravishda xokkey agentlari bilan aloqada bo'lib turadi, yangi kelganlar va darvozabonlar, himoyachilar va hujumchilar bilan shartnomaning tafsilotlari va shartlarini tayyorlaydi va muhokama qiladi. Bundan tashqari, u boshqa klublardagi hamkasblari bilan transferlar va futbolchilarni almashish borasida muzokaralar olib boradi, yangi kelganlar loyihasida qatnashadi.

Xokkey klubining bosh menejerining ko'pgina vazifalaridan yana biri bu ferma klubi rahbariyati bilan doimiy aloqada bo'lish. Ya'ni, KHL klubi shartnoma munosabatlariga ega bo'lgan quyi ligadagi mustaqil huquqiy tashkilot. Murabbiylar va bosh menejerning qarori bilan asosiy yoki zaxira jamoaning xokkeychilarini ferma klubiga yuborishga ruxsat beriladi. Va uning eng yaxshi va eng yaxshi tayyorlangan o'yinchilari, aksincha, asosiy jamoaga jalb qilinishi mumkin. Bosh menejerning KHL rahbariyati bilan doimiy aloqasi, uning ligadagi tashkiliy yig'ilishlarda ishtirok etishi, taqvim, musobaqalar qoidalari va boshqa muhim hujjatlar ham muhim ahamiyatga ega.

Taxminan bir xil vazifalar, faqat yuqori darajadagi, mamlakat milliy terma jamoasining bosh menejeriga yuklanadi - jamoa uchun bosh murabbiydan kam bo'lmagan muhim shaxs. Uning asosiy vazifasi jamoani shakllantirish va jamoaga Olimpiya va Jahon kubogi kabi yirik xalqaro musobaqalarda ishtirok etish uchun zarur bo'lgan eng muhim tashkiliy masalalarni (joylashtirish, nazorat o'yinlari, sug'urta) hal etishdan iborat.

Futbol menejeri

Xokkey klublaridan farqli o'laroq, ularning futbol bo'yicha hamkasblari, hech bo'lmaganda mamlakatda, har doim ham eski uslubda ishlashni afzal ko'rgan professional bosh menejerlarning xizmatlariga murojaat qilishmaydi. Agentlar, klublar va futbolchilarning o'zlari bilan, hatto mamlakat futbolining eng yuqori eshigi - Premer-ligada ham

muzokaralar ko'pincha klub prezidenti yoki bosh murabbiy yoki ikkalasida olib boriladi.

Masalan, Rossiya Federatsiyasida hattoki klublar uchun bosh menejerlar tayyorlaydigan Oliy Futbol Menejmenti Maktabi ham mavjud. Ammo u juda mashhur emas. Aslida, menejerlar, agar ular hali ham Rossiya klublarida mavjud bo'lsa, aksariyat hollarda ambitsiyalarni bajarish, masalan, forma, jihozlar sotib olish va o'quv-mashg'ulot yig'inlarini tashkil qilish vazifasi yuklatilgan. Bundan tashqari, ko'plab mahalliy klublarda xokkeyda bo'lmagan pozitsiyalar mavjud - bu aslida menejerning analogi bo'lgan sport direktori. Ehtimol, qoidaning yagona istisnosi "Spartak" (Moskva) futbol klubi edi, uning bosh murabbiyi Valeriy Karpin ham bir muddat bosh menejer edi. Aytgancha, Rossiya futbol jamoasida vaziyat unchalik farq qilmaydi, bu erda barcha asosiy va eng muhim masalalar bosh murabbiy Fabio Kapelloning vakolatidir.

Afsuski, shuni tan olishimiz kerakki, mamlakatimizda sport menejmenti mutaxassislariga talab va taklifning bozor mexanizmi hali shakllanmagan. Sportchilar uchun professional standartlarni joriy etish va mutaxassislarni majburiy sertifikatlash bilan optimizm yanada kuchaymoqda. Bu, bir tomondan, sohadagi boshqaruv kadrlarini inventarizatsiya qilish, boshqa tomondan, sport menejmenti lavozimlarining umumiy ro'yxatidagi menejment mutaxassisliklarining ustuvorliklarini aniqlashga imkon beradi.

13.3. Sport subyektlarida tadbirkorlik va uning moliyaviy faoliyati tizimi

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2018-yil 31-martdagi **"O'zbekistonda jismoniy tarbiya va sport sohasida tadbirkorlikni yanada rivojlantirish bo'yicha"** qarori qabul qilingan. Qarorga ko'ra, turizm va sport vazirligining jismoniy tarbiya-sog'lomlashtirish va sport inshootlari, jumladan bo'sh turgan va faoliyat ko'rsatmayotgan inshootlari, shuningdek, suzish havzalari bazasida jismoniy tarbiya va sport hamda sog'lomlashtirish xizmatlarini **davlat-xususiy sheriklik** asosida ko'rsatish tartibi joriy etildi. Bunda, pulli sport to'garaklari, seksiyalari va boshqa sport-sog'lomlashtirish tadbirlarini

tashkil etish orqali sport inshootlaridan samarali va oqilona foydalanish chora-tadbirlari rejasini ishlab chiqish hamda davlat-xususiy sheriklik asosida taqdim etiladigan sport inshootlari to'g'risida manfaatdor jismoniy hamda yuridik shaxslarning keng xabardor qilinishi ko'rsatib o'tilgan.

Sport inshootlaridan foydalanganlik uchun ijara to'lovlari stavkalarini hisob-kitob qilish metodikasi to'g'risida, jumladan, birinchi navbatda, davlat-xususiy sheriklik asosida tashkil etilgan subyektlarga muayyan imtiyozlar berish, 16 yoshgacha bo'lgan bolalar, nogironlar va aholining ijtimoiy himoyaga muhtoj boshqa toifalariga imtiyozli shartlar asosida yoki bepul xizmatlar ko'rsatish nazarda tutilgan sport inshootlarida aholiga sog'lomlashtirish xizmatlari ko'rsatish tartibi to'g'risidagi nizomni ishlab chiqish va xususiylashtirilgan korxonalarga ko'maklashish va raqobatni rivojlantirish davlat qo'mitasiga sog'lomlashtirish xizmatlarini ko'rsatish faoliyati bilan shug'ullanadigan yuridik shaxslarga foydalanilmayotgan binolar, obyektlar hamda inshootlarning davlat-xususiy sheriklik shartlari asosida, belgilangan tartibda sotilishini ta'minlash ko'zda tutilgan.

Iqtisodiyotni modernizatsiyalash sharoitida o'tkazilayotgan islohotlar dasturining muhim yo'nalishlaridan biri bozor munosabatlari tizimiga o'tib borayotgan davrda sportda tadbirkorlik faoliyatini jadal sur'atlarda rivojlantirish va unga keng imkoniyatlar yaratib berishdan iborat. Iqtisodiyotning ushbu sohasi yurtimizda qanday katta sur'atlar bilan rivojlanib borayotgani barchamiz yaxshi bilamiz. Har bir davlatning iqtisodiyoti o'zaro aloqada faoliyat ko'rsatuvchi turli mulkchilikka ixtisoslashgan xo'jalik yurituvchi subyektlar va shu bilan bir paytda bir-biri bilan raqobatlashuvchi ko'p sonli tadbirkorlik subyektlari faoliyatining mavjud bo'lishi ham muhim omil bo'lib hisoblanadi.

Tadbirkorlik subyektlarisiz zamonaviy bozor iqtisodiyoti bir maromda va uzluksiz faoliyat ko'rsatishi hamda barqaror rivojlanishi mumkin emas. Hozirda respublikamiz va uning hududlarida ham tadbirkorlik faoliyatini imkon kadar alohida e'tibor keng rivojlantirishga qaratilmoqda. Chunki, tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirish masalasiga alohida davlatimiz iqtisodiy siyosatining strategik ahamiyatga molik bo'lgan vazifasi sifatida qaralmoqda.

Mamlakatimiz Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev ta'kidlaganlaridek, ya'ni"... mamlakatimizning barcha mintaqalarida biznesni rivojlantirish uchun yanada qulay ishchan muhit yaratish, tadbirkorlik, kichik va xususiy biznesga yanada keng erkinlik berish, byurokratik to'siq va g'ovlarni bartaraf etish bo'yicha zarur chora-tadbirlarni amalga oshirish lozim". Darhaqiqat, mamlakatimizning barcha hududlarida tadbirkorlik faoliyatini to'g'ri tashkil etish, ularga qulay imkoniyat va shart-sharoitlar yaratish, tadbirkorlik faoliyatiga erkinlik berish, turli to'siq va boshqaruv organlari aralashuvini bartaraf etish iqtisodiyot oldidagi o'z yechimini kutayotgan vazifalardan hisoblanadi. Bozor munosabatlari barqaror rivojlanayotgan bir davrda tadbirkorlik bilan shug'ullanuvchi iqtisodiy faoliyat subyektlarining ishlab chiqarishni tashkil qilishga yo'naltirilgan mustaqilligi, doimiy faolligi va o'z fikriga asoslangan tashabbuskorligi ijtimoiy-iqtisodiy holat takomillashuvini ifodalaydi. Tadbirkorlik faoliyati va uning asosiy maqsadi o'z faoliyati natijasida tadbirkorlik daromadi yoki foyda olish uchun moddiy yoki boshqa ne'matlar ishlab chiqarish va bozorda iste'molchilar talabini qondirishdan iborat. Shuningdek, tadbirkorlik faoliyatini rivojlanishi natijasida joylarda yangi ish o'rinlarini yaratish, davlat va mahalliy budjetga soliq to'lash yo'li bilan iqtisodiy va ijtimoiy vazifalarni bajarish hisoblanadi. Tadbirkorlik tushunchasining to'liq mohiyatini ochish uchun albatta, u haqida soha olimlari tomonidan berilgan fikr va mulohazalar, shuningdek, unga berilgan ta'riflarni birma-bir ko'rib chiqish maqsadga muvofiqdir.

Tadbirkorlik faoliyatini keng targ'ib qilish va rivojlantirish borasida ko'plab soha olimlari doimiy ravishda izlanishlar olib bormoqdalar. MDX davlatlari o'z mustaqilligini qo'lga kiritgan kundan boshlab o'zining rivojlanish va taraqqiyot yo'lini belgilab oldi. Shu jihatdan, O'zbekiston Respublikasi ham rivojlanishning "O'zbek modeli" ni yaratgan holda bozor iqtisodiyoti yo'lidan borishni afzal deb bildi. Bozor iqtisodiyotining izchil rivojlanishi va taraqqiyot yo'lidan borayotgan bir davrda tadbirkorlik faoliyatining turli ko'rinishlari shakllandi. Bunday izchil harakat turli mulkchilik shakllari va faoliyat turiga asoslangan iqtisodiy faoliyat subyektlarini raqobat muhiti sharoitida harakatga keltirgan xolda, turli ishlab chiqarish va xizmat ko'rsatishga asoslangan korxonalarning

ta'sischiylari tarkibi va ularning tadbirkorlik faoliyati, kutayotgan sarmoya miqdori va boshqa iqtisodiy hamda ijtimoiy omillar bilan ham bog'liqdir. Tadbirkorlik faoliyati bilan shug'ullanuvchi subyektlar o'zining iqtisodiy, tashkiliy va huquqiy shakllarini belgilab olgan xolda o'z faoliyatlarini davom ettiruvchi shaxslar hisoblanib, bevosita o'z tadbirkorlik faoliyatini rejalashtirish jarayonida o'zining mustaqil biznes-rejasiga ega bo'lishi, oylik, choraklik va yillik faoliyatni moliyaviy jihatdan doimiy ravishda tahlil qilishi yoki moliyaviy holatini baholash uchun ixtiyoriy audit o'tkazishi, davlat va mahalliy budjetlarga to'lanadigan soliqlarni o'z vaqtida to'lashi, tadbirkorlik faoliyatini boshqarishda tadbirkor kuchli darajada xodimlarni boshqarishda psixolog ham bo'lishi talab qilinadi. Yuqoridagi omillarni hisobga olgan xolda zamonaviy boshqaruv faoliyatiga asoslangan tadbirkor faqat o'z oldidagi majburiyatlari bilan balki, tashabbuskor, izlanuvchi hamda ijodkor shaxs bo'lib gavdalanishi emas, iste'molchi manfaatlarini o'z manfaatidan ustun deb bilishi, bevosita ushbu jihatlari bilan boshqalardan ajralib turuvchi ideal shaxs sifatida namoyon bo'lishi maqsadga muvofiqdir. Jahon miqyosida tadbirkorlik sohasi rivojlanishida izlanishlarini davom ettirib kelayotgan tadqiqotchilardan mashhur Amerikalik iqtisodchi va sotsiolog Y.Shumpeter o'zining "Iqtisodiy rivojlanish nazariyasi" asarida kuyidagi ta'rifni keltirib o'tgan ya'ni, "tadbirkor iqtisodiy omil sifatida ahamiyati bo'yicha kapital, mehnat va yer bilan bir xil darajada turadi" deb izoh bergan. Shuningdek, Y.Shumpeter tadbirkorni novator (yangilik-bunyod qiluvchi odam) deb ta'riflagan va tadbirkorlik faoliyatini kapitalistik Iqtisodiyotning rivojlanishida, iqtisodiy o'sishni ta'minlashda katta rol o'ynaydigan, yangiliklarni joriy etishdan iborat deb ta'kidlab utadi. Darhaqiqat, tadbirkorlik faoliyati mehnat, yer va kapital omilni harakatga keltiruvchi tashabbuskorlik va ishchanlik qobiliyatiga asoslangan tarzda faoliyat turi hisoblanadi. Shuningdek, tadbirkorlik omili bugungi real hayotda bo'lishi zarur va shartdir. Chunki, xar qanday ishlab chiqarish yoki xizmat ko'rsatish tadbirkorlik faoliyatini shakllantirish orqali amalga oshiriladi. Shuningdek, tadbirkorlik faoliyati yangi faoliyat turlari bilan shug'ullanuvchi ijodkorlik natijalarini joriy etishdan iborat bo'lgan xo'jalik yurituvchi subyektlarni tadbirkor deb ham atash mumkin.

Mamlakatimizning qaysi tarmog'ini olmaylik barcha sohalarda ya'ni, xalq xo'jaligi, qishloq xo'jaligi va boshqa ishlab chiqarish yoki xizmat ko'rsatish tarmoqlarida ham tadbirkorlikning ma'lum bir unsurini ko'rishimiz mumkin. Tadbirkorlik faoliyatiga iqtisodiy nuqtayi-nazardan qaraydigan bo'lsak, tadbirkorlik faoliyati subyekt bo'lib, ishlab chiqarish yoki xizmat ko'rsatish tarmoqlarida faoliyat yurituvchi jismoniy yoki yuridik shaxs maqomiga ega bo'lgan, qonunchilik yo'li bilan taqiqlanmagan faoliyat turi bilan shug'ullanuvchi, jamiyat manfaatlariga zid bo'lmagan mahsulotlar ishlab chiqaruvchi hamda qonuniy jihatdan himoyalangan iqtisodiy subyektlardan iborat bo'ladi. Jahon hamjamiyatining e'tirof etishicha bugungi kunga kelib, Iqtisodiyoti rivojlangan davlatlarda ham tadbirkorlik subyektlarining roli va obro'-e'tibori kundan-kunga oshib bormoqda. Bozor munosabatlari sharoitida mamlakat Iqtisodiyotini barqaror rivojlantirishning asosiy omillaridan biri bu tadbirkorlik faoliyatini jadal sur'atlarda rivojlantirish hisoblanadi. Hozirda "tadbirkor", "tadbirkorlik" tushunchalarini hayotda ko'p uchratishimiz mumkin, xo'sh bu nima ma'noni anglatadi va qachon paydo bo'lgan kabi savollarga javob topish ilmiy izlanishlarimizning dastlabki bosqichi bo'lib hisoblanadi. Har bir iqtisodiy fan va unga tegishli bo'lgan tushunchalarning yaratilishi o'ziga xos tarixiy ahamiyatga ega bo'lib, bu iqtisodiy tushunchalarni hozirgi ma'nosida birinchi bo'lib, ingliz iqtisodchisi Richard Kantilon XVII asr oxiri va XVIII asr boshlarida qo'llagan edi. Ingliz iqtisodchisining fikricha, tadbirkor tavakkalchilik asosida xar qanday sohada biror faoliyat bilan shug'ullanuvchi shaxs sifatida e'tirof etiladi. Tadbirkor yer va mehnat omilini o'zlashtirgan xolda iqtisodiy farovonlikni ta'minlovchi va shakllantiruvchi boylik manbai deb ta'kidlab o'tgan.

Yuqoridagi fikrlarga tahliliy nuqtayi nazardan qaraydigan bo'lsak, darhaqiqat xar qanday tadbirkor o'z faoliyatini tavakkalchilikka tayangan xolda boshlaydi va yo'lda uchragan to'siqlarni yengib, O'tishga hamda yer va kapital omillarni yaxshi o'zlashtirgan holda faoliyat yuritadi. Tadbirkorlik faoliyatining keyingi rivojlanish bosqichi bu XVIII asrning oxiri va XIX asrning boshlarida mashhur fransuz iqtisodchisi J.B. Sey (1767-1832) o'zining "Siyosiy iqtisod" risolasida bevosita tadbirkorlik faoliyati ishlab chiqarishning uch asosiy omillari- yer, kapital va mehnat

omillarining yaxlitligi sifatida ta'riflab O'tgan". Fransuz iqtisodchisi J.B.Seyning fikrini tahlil qiladigan bo'lsak, tadbirkor o'z faoliyati va manfaati yo'lida topgan daromadini o'z mehnati va izlanishlari asosida hamda ishlab chiqarishni to'g'ri va tashkil etganligi, uni to'g'ri boshqarganligi va kerakli oqilona mahsulotni unga berilgan iste'molchiga yetkaza olganligi uchun mukofotdir. Bunga erishish uchun tadbirkor faoliyatini tavakkal qilgan xolda biror-bir mahsulot ishlab chiqarishni o'z bo'yniga oladi. Shu bilan birga, ta'kidlab utish lozimki, Iqtisodiyot fanining asoschilari tadbirkorlik shakliga kam e'tibor berganlar. Ingliz iqtisodchi olimlaridan A.Smit va D.Rikardolar "Xalqlar boyliklarining mohiyati va sabablarini tadqiq etish" kitobida A.Smit tadbirkor ta'rifiga alohida e'tibor bergan. A.Smitning fikricha, tadbirkor-kapital egasi. Tadbirkor muayyan tijorat g'oyasini amalga oshirib, daromad olish uchun tavakkalchilik bilan ish boshlaydi, kapitalni biror-bir ishga sarflash doimo tavakkalchilik bilan bog'liqdir. Tadbirkorlik faoliyatidan olingan daromad, shaxsiy tavakkalchilik uchun olingan mukofotdir deb ta'riflab o'tishgan. A.Smit fikricha, tadbirkor – kapital egasi. U muayyan tijorat g'oyasini amalga oshirib, daromad olish uchun tavakkalchilik bilan ish boshlaydi, chunki kapitalni biror-bir ishga sarflash doimo tavakkalchilik bilan bog'liqdir. Tadbirkorlikdan olingan daromad, A.Smit fikricha, shaxsiy tavakkalchilik uchun olingan mukofot.

Tadbirkor ishlab chiqarishni o'zi rejalashtiradi, tashkil etadi, ishlab chiqarish faoliyati natijalariga egalik qiladi. Bu ishlar, o'z navbatida, bozor tizimi bilan bog'liq. Shu bois A.Smit bizlarni bozor tizimining markaziy mexanizmi–raqobat mexanizmi bilan tanishtiradi. O'z manfaatini ko'zlab yurgan har bir kishi bozorda shu maqsad bilan yurgan kishilarga duch keladi. Natijada, bozordagi har bir harakat qiluvchi subyekt raqobatchi taklif qilgan narxlarga rozi bo'ladi. Bunday raqobatda o'xshash tovarlarga me'yordan ortiq narx qo'ygan ishlab chiqaruvchi xaridorni yo'qotishi hech gap emas.

A.Smitning qayd qilishicha, bozor jamiyat sotib olishni xohlagan va kerakli miqdordagi tovarlarni ishlab chiqaradi. Shu bilan birga, A.Smit bozorning qudratli kuch ekanligini, u jamiyatni kerak bo'lgan tovarlar bilan doimo ta'minlashini va bu tizim o'z-o'zini muvofiqlashtirishini ko'rsatib

berdi. Uning fikricha, o'z-o'ziga qo'yib berilgan bozor tizimi rivojlanadi va bunday tizimi bor xalqning boyligi ortaveradi. Amerikalik iqtisodchi J.B.Klark (1847-1938) J.B.Seyning "uchlik formulasiga" bir oz o'zgartirish kiritdi. Uning fikricha, ishlab chiqarishda doim to'rt omil ishtirok etadi:

- 1) kapital;
- 2) ishlab chiqarish vositalari va yer;
- 3) tadbirkorlik faoliyati;
- 4) ishchining mehnati.

Har bir omil ishlab chiqarishdan olinayotgan o'ziga xos foydani aks ettiradi:

kapitaldan kapitalist qo'shimcha foiz oladi;
yer renta beradi;
kapitalistning ishbilarmonlik faoliyati daromad keltiradi;
ishchining mehnati uni maosh bilan ta'minlaydi.

Boshqacha qilib, J.B.Klark so'zi bilan aytganda:

"Erkin raqobat mehnatga mehnatdan kelgan narsani beradi, kapitalistlarga kapital yaratgan narsa tegadi, tadbirkorlar muvofiqlashtirish faoliyatidan kelgan narsani oladi"¹⁹. Tadbirkorlik faoliyatini u ana shunday tushungan.

Tadbirkor ishlab chiqarishni o'zi rejalashtiradi, tashkil etadi, ishlab chiqarish faoliyati natijalariga egalik qiladi. Bu ishlar, o'z navbatida, bozor tizimi bilan bog'liq va bozor tizimining markaziy mexanizmi - raqobat mexanizmi bilan bog'liqdir. Demak, tadbirkor tavakkalchilik asosida raqobat kurashi maydonida faoliyat yuritishga tayyor shaxs sifatida gavdalanadi. Amerikalik iqtisodchi J.B.Klark fransuz iqtisodchisi J.B.Seyning "uchlik formulasiga" o'z o'zgartirishlari bilan fikrlarni ilgari surdi. J.B.Klarkning fikricha, ishlab chiqarish jarayonida doim to'rt omil ishtirok etishi, ya'ni:

kapital;

ishlab chiqarish vositalari va yer;

tadbirkorlik faoliyati;

ishchi mehnati. Yuqorida keltirilgan xar bir omil ishlab chiqarishdan olinayotgan o'ziga xos foydani aks ettiradi, kapitaldan qo'shimcha foiz

¹⁹ Ж.Б. Кларк. Распределение богатства. М., 1994. 40-бет

olinishi; yer ijarasi haqi; kapitalistning ishbilarmonlik faoliyati va undan daromad kelishi; ishchining mehnati maosh bilan ta'minlashi ta'kidlab o'tilgan. J.B.Klark so'zi bilan aytganda:

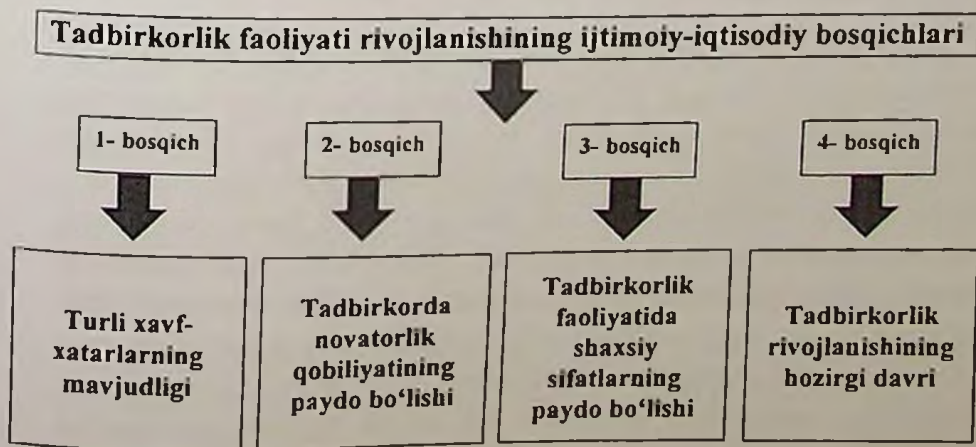
“Erkin raqobat mehnatga mehnatdan kelgan narsani beradi, kapitalistlarga kapital yaratgan narsa tegadi, tadbirkorlar muvofiqlashtirish faoliyatidan kelgan narsani oladi”. Ushbu keltirilgan fikrlarni tahlil qiladigan bo'lsak, darhaqiqat J.B. Klarkning takidlashicha, tadbirkorlik omili bu barcha omillarni harakatga keltiruvchi asosiy omillardan biri hisoblanib, tadbirkorlik faoliyati omillar harakati natijasida shakllanadi va daromad keltiruvchi manbaa sifatida shakllanadi. Fridrix Fon Xayn tadbirkorlikni faoliyat emas, ma'lum bir sohani harakatga keltiruvchi yo'nalish deb talqin etadi. Tadbirkorlik faoliyat yo'nalishi emas balki maxsus faoliyat turi hisoblanadi va u o'ziga xos xatti-harakatdan iboratdir. Olimning fikriga qarshi bormagan xolda tadbirkorlik faoliyati barcha imkoniyatlarni ishga soluvchi xatti-harakatdan iborat bo'lgan izlanuvchanlik, tashabbuskorlik ruxida faoliyat ortuvchi va maqsadi jamiyat manfaatlariga qaratilgan faoliyat turi hisoblanadi. 1974-yilda Iqtisodiyot sohasida Nobel mukofotiga sazovor bo'lgan ingliz iqtisodchisi Fridrix Fon Xayn tadbirkorlik tushunchasiga boshqacha yondashgan bo'lib, uning fikricha, tadbirkorlik maxsus faoliyat bo'lmasdan, balki yangi iqtisodiy imkoniyatlarni izlab topish, xatti-harakatlarni ta'minlash yo'nalishidir. Sohada izlanishlar olib borgan Amerikalik “Tadbirkorlik o'z qiymatiga ega bo'lgan qandaydir yangi narsani yaratish olim R.Xizrich, jarayoni, tadbirkor esa buning uchun barcha zarur vaqti va kunini sarflaydigan, barcha moliyaviy, psixologik va ijtimoiy xavf-xatarni o'ziga olib, evaziga mukofot sifatida pul va erishilgan yutug'idan qanoatlanuvchi shaxs”, deb ta'kidlaydi. Uning fikrlarini inobatga olgan xolda tadbirkor o'z xizmati faoliyati natijasida ma'lum bir qiymatga ega bo'lgan mahsulotlarni yaratadi, buning uchun u bor kuch-g'ayratini, o'z vaqtini yo'qotadi, turli xavf-xatarlar evaziga daromad ko'ruvchi shaxs sifatida e'tirof etish mumkin va u o'zining shaxsiy faoliyatidan qanoatlanmaslik hissi paydo bo'la boshlaganini sezadi, bu esa uni yanada doimiy harakatga undaydi. Tadbirkorlik faoliyati tushunchasiga ingliz professori A.Xoskin “ishni o'z hisobidan olib boruvchi, biznesni boshqarish bilan shaxsan shug'ullanuvchi

va kerakli vositalar bilan ta'minlanish uchun shaxsiy javobgarlikka ega, qarorni mustaqil qabul qiluvchi shaxs yakka tartibdagi tadbirkor bo'ladi", - deb izoh beradi. Uning fikrlarini tahlil kiladigan bo'lsak, keltirilgan fikrlari aynan o'rinli bo'lib, xar bir tadbirkor iloji boricha xar qanday faoliyatni o'z hisobidan yoki ma'lum bir mablag'larga tayangan xolda ishlab chiqarish vositalarini xarid qilish asosida tashkil etadi, boshqarish masalalariga o'zi javobgar bo'ladi va barcha turdagi boshqaruv qarorlarini mustaqil qabul qilgan xolda daromad topishga intiladi. Tadbirkorlik faoliyatining yaratilish tarixi va ushbu tushunchaning mohiyatini soha olimlari tomonidan keltirilgan fikrlarini tahlil ensiklopedik qilgan xolda ko'rib chiqdik. "Tadbirkorlik" tushunchasi lug'atda quyidagicha ta'riflanadi:

Tadbirkorlik-kapital sarflab tovar va xizmatlar yaratish bilan foyda topishga qaratilgan iqtisodiy faoliyat hisoblanib, biznesning asosiy turi, tadbirkorchilik mulkchilik subyektlarining foyda olish maqsadida tavakkal qilib va mulkiy javobgarligi asosida amaldagi qonunlar doirasida tashabbus bilan iqtisodiy faoliyat ko'rsatishdir". Shuningdek, tadbirkorlik tushunchasi (ingl. enterprise) so'zidan olingan bo'lib, shaxsiy daromad, foyda olishga qaratilgan fuqarolarning mustaqil faoliyati". Bu faoliyat o'z nomidan, o'z mulkiy mas'uliyati va yuridik shaxsning yuridik mas'uliyati evaziga amalga oshiriladi. Tadbirkor (frn. yenterpreneur) qonun tomonidan taqiqlanmagan barcha xo'jalik faoliyati, shu jumladan, vositachilik, sotish, sotib olish, maslahat berish, qimmatbaho qog'ozlar bilan ish olib borish bilan shug'ullanishi mumkin. Tadbirkorlik tushunchasiga berilgan ta'rif ingliz tilidan to'g'ridan- to'g'ri tarjima qilingan bo'lib, u juda sodda va ravon tilda yozilgan, ammo tadbirkorning mustaqil faoliyati faqatgina foyda olish emas balki, mamlakat fuqarolarining ehtiyojlarini ta'minlash yoki ularga ma'lum bir xizmatlarni ko'rsatadigan subyekt sifatida ta'riflash maqsadga muvofiqdir.

Keltirilgan tarjimada qonunchilik tomonidan taqiqlanmagan degan jumla keltirilgan bo'lib, darhaqiqat xar bir soha ma'lum bir qonunchilik tamoyillariga asoslangan tarzda faoliyat yuritishi hamda shu sohani tartibga soluvchi qonunlarga so'zsiz bo'ysunishi qonun tomonidan belgilab berilgan. Tadbirkor so'zining fransuz tilidagi tarjimasida tadbirkorga vositachi jihatdan ta'riflab o'tilganligini ko'rish mumkin, aslida tadbirkorni

yaratuvchi, ijodkor va tashabbuskor shaxs sifatida ta'riflash o'rinlidir. Shu jihatdan va ensiklopediyadagi tarjima qilingan keltirilgan so'zlarni ma'lum bir darajada takomillashtirish foydadan xoli emas. Tadqiqotlarimiz aynan tadbirkorlik faoliyati rivojlanishining ijtimoiy va iqtisodiy bosqichlarini nazariy jihatdan O'rganishga qaratilgan bo'lib, tadbirkorlik faoliyati rivojlanishining birinchi bosqichida turli xavf-xatarlarning mavjud bo'lganligi, tadbirkorlik faoliyatini yuritishga qiyinlik tugdirgani, turli tavakkalchiliklar asosida tadbirkor o'z faoliyatini katta risk bilan amalga oshirganligi, shu vaqtdagi qonunlar doimo tadbirkor faoliyatiga to'siq bo'lganligi, ishlab chiqarilgan tovarlarni boshqa hududlarga sotish imkoniyatining yetishmasligi oqibatida barcha fuqarolar ham bu faoliyat bilan shug'ullana olmaganlar (13.1-rasm). Ushbu faoliyat bilan shug'ullanish uchun o'sha davrda odamlarda yetarlicha mablag'ning bo'lmaganligi hamda savdo madaniyatining shakllanmaganligi bu soha rivojiga ta'sir ko'rsata olgan. Shu bois, o'ziga xos ta'sir qiluvchi omillarning mavjudligi tadbirkorlik faoliyatini tashkil va boshqarish kiyin kechgan. Tadbirkorlik faoliyati rivojlanishining ikkinchi bosqichi esa novatorlik qobiliyatining paydo bo'lishi bilan bog'liqdir. Bu borada iqtisodchi olim I.Shumpeterning fikrlariga tayangan xolda", 15 tadbirkorlikning aynan novatorlik xarakteri quyidagilarda aks etgan:

13.1 rasm. Tadbirkorlik faoliyati rivojlanishining ijtimoiy-iqtisodiy bosqichlari

Rivojlanib borayotgan jismoniy tarbiya va sport sohasidagi xizmat ko'rsatish bozorini samarali boshqarish tizimini rivojlantirish boshqaruv yondashuvini o'ziga xos ahamiyatini ifoda yetadi. Shu maqsadda mamlakatimizda jismoniy tarbiya va sport sohasida xizmat ko'rsatish bozorini samarali boshqarish tizimini rivojlantirish va undan samarali foydalanish zarur.

Bugungi kunda ko'plab rivojlangan va jahon iqtisodiyotida yetakchi o'rin tutadigan mamlakatlar tajribasi shuni so'zsiz isbotlab bermoqdaki, raqobatdoshlikka erishish va dunyo bozorlariga chiqish, birinchi navbatda, iqtisodiyotni izchil isloh yetish, tarkibiy jihatdan o'zgartirish va diversifikatsiya qilishni chuqurlashtirish, yuqori texnologiyalarga asoslangan yangi tashkilot va ishlab chiqarish tarmoqlarining jadal rivojlanishini ta'minlash, faoliyat ko'rsatayotgan quvvatlarni modernizatsiya qilish va texnik yangilash jarayonlarini tezlashtirish hisobidan amalga oshirilishi mumkin. Bugun mamlakatimizning har bir mintaqasida aholi uchun sifatli va zamonaviy sport xizmatlarini ko'rsatish, iqtisodiyotning barcha tarmoqlarini modernizatsiyalashga alohida e'tibor qaratilmoqda. Iqtisodiyotdagi tarkibiy o'zgarishlar yesa yangi tijorat tuzilmalarining shakllanishi va tadbirkorlikning rivojlanishi, yaqin qo'shni mamlakatlar va uzoq chet el bilan xo'jalik aloqalarining intensivlashuvi hamda sport xizmatlari bozorining rivojlanishi iste'mol talablarini ortishiga olib keladi.

O'zbekiston Respublikasida jismoniy tarbiya va sport sohasida xizmat ko'rsatish bozorini samarali boshqarish tizimini rivojlantirish ahamiyatga egadir. Shuning uchun istiqbolni belgilash dasturida sport sohasi xizmatlarining yutuqlari, muvaffaqiyatlari jamlangan holda aniqlanadi, ular ishining asosiy natijasi tavsiflanadi. Shu munosabat bilan iqtisodiyotni modernizatsiyalashda sport majmualari faoliyatidan foydalanishning samaradorlik darajasini yanada oshirish, sport xizmatida raqobat muhitini shakllantirish, kelgusida sport xizmatiga bo'lgan talabni yanada chuqurroq o'rganish, sport tashkilotlarida investitsiya va innovatsion faoliyatni yanada rivojlantirish sohasidagi vazifalarni hal qilish dolzarb masalalardan hisoblanadi.

Jismoniy tarbiya va sport menejmenti jismoniy tarbiya va sport sohasining ko'pgina yo'nalishlarida maxsus faoliyat sifatida xizmat qiladi. Bu xalqaro sport taraqqiyotida, ayniqsa qit'alar, mamlakatning yirik musobaqalarida ko'proq uchraydi. Ya'ni, sport uyushmalari o'rtasida komandalarni yetuk sportchilar bilan ta'minlash, ularning talab va ehtiyojini qondirish, sportchilar bilan shartnoma to'zish kabi faoliyatlar jarayonida xilma xil usullar, muloqotlar, munosabatlar, kelishuvchilik kabi faoliyat mavjud bo'ladi. Shu o'rinda sport uyushmalari muhitida menejmentning majmui xususiyatlari mavjuddir. Sport tashkilotlari o'z faoliyatlarini yuritishda menejmentga xos xususiyatlarga ega bo'lgan turli xil xizmat turlarini hamda undan daromad olish yo'llarini afzal ko'radi. Shuning uchun boks, futbol, kurash, tennis, sharqona yakka kurashlar hamda boshqa sport turlari bo'yicha sport klublari va komandalarda menejment faoliyatlarini shakllantirish zarur bo'ladi.

O'zbekistonning yirik shaharlari, viloyat markazlarida sport majmualari, stadionlar, tennis kortlari, suv havzalarida o'tkazilayotgan rasmiy musobaqa jarayonida turli xil reklamalar tashkil etilmoqda hamda televideniye, radio orqali sport sohasidagi yangiliklari targ'ib qilinmoqda. Bunday faoliyatlar sport menejmentining yurtimizga qadam qo'yayotganligidan darak beradi. Ommaviy axborot vositalari orqali jismoniy tarbiya va sportni sohasini targ'ib qilish bilan birgalikda uning taraqqiyotidagi asosiy bosqichlar, omillar ham yoritib borilmoqda. Bunda sport lotto, stadionlardagi qatnashib kelayotgan tomoshabinlarning soni, homiylarning amaliy jihatdan ko'rsatayotgan moddiy yordamlari ham o'z ifodasini topmoqda. Shu maqsadda jismoniy tarbiya va sport sohasida xizmat ko'rsatish bozorini samarali boshqarish tizimini rivojlantirish va undan samarali foydalanish zarur.

13.4. Sport subyektlarining moliyaviy faoliyatida menejerning roli

Sport xizmatlarini rivojlantirishning ijtimoiy va iqtisodiy tomonlarini, yirik sport tadbirlarining murakkabligi va multiplikativ oqibatlarini o'rganish natijalarini umumlashtirish, sport sektori faoliyatini takomillashtirish va undan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirishga qaratilgan yanada keng qamrovli tadqiqotlarni talab qiladi.

Shu munosabat bilan:

1. Iqtisodiyotni modernizatsiya qilishda sport inshootlarining samaradorligini yanada oshirish;

2. Sportda raqobat muhitini yaratish;

3. Sport xizmatlariga talabni o'rganishni davom ettirish;

4. Sport tashkilotlarida moliyaviy boshqaruv mexanizmlarini ishlab chiqish;

5. Mavjud investitsion faoliyatni yanada kengaytirish muhimdir.

Jismoniy tarbiya va sport sanoati tadbirkorlik faoliyatining keng tarmog'i sifatida so'nggi o'n yilliklarda juda keng tarqalgan. Dunyo bo'ylab turli miqyosdagi, mulkchilik shaklidagi va boshqa ko'plab sport tashkilotlari faoliyat ko'rsatmoqda.

Ularning barchasi bitta sport biznesini tashkil qiladi.

Sport tashkilotlarini moliyalashtirish usullari va manbalari juda xilma-xil va turlicha, ular beshta asosiy guruhdan iborat:

davlat budjeti tomonidan moliyalashtirish;

sport tashkilotlari tomonidan o'zlarining tadbirkorlik faoliyati orqali amalga oshiriladigan o'z-o'zini moliyalashtirish;

budjetdan tashqari mablag'lar hisobidan moliyalashtirish, homiylik,;

- ta'lim muassasalari va kasaba uyushmalari, Olimpiya qo'mitalari tomonidan moliyalashtiriladigan mablag'lar;

- Xalqaro sport tashkilotlari, ayrim fuqarolar va tashkilotlarning xayriya faoliyatidan tushgan mablag'lar.

Hajmi, tuzilishi va funksiyalaridan qat'i nazar, barcha sport tashkilotlari moliyaviy boshqaruvga muhtoj.

Sport tashkilotlari moliyaviy manbalarni turli manbalardan - barcha darajadagi budjetlardan, sport lotereyalarini sotishdan, chiptalarni sotishdan, reklama, homiylik, tadbirkorlik faoliyati, depozit operatsiyalari, mulkni ijaraga berish va boshqa ko'plab tadbirlardan oladi. Sport tashkilotlari turli kanallar orqali olingan pullarni o'z ehtiyojlari uchun sarflaydilar, sportchilar va murabbiylarga ish haqi va bonuslarni to'laydilar, tijorat banklariga qarzlarni to'laydilar va davlat va mahalliy budjetlarga soliq to'lovlarini amalga oshiradilar. Shunday qilib, sport tashkilotining moliyaviy ahvoli barqaror emas, ular doimiy ravishda bir to'lovchidan

ikkinchisiga aylanadi. Sportni moliyalashtirishining to'rtta asosiy jihati mavjuddir.

Birinchidan, bu sport tashkilotlarining samarali faoliyati bilan bog'liq bo'lgan boshqaruv tizimidir.

Ikkinchidan, samarali boshqaruvga yo'naltirilganlik subyekt nafaqat "nima", balki "nima bo'lishi kerak" ga tegishli me'yoriy jihatlarga ega bo'lishini nazarda tutadi. Sportni moliyalashtirish - bu sport tashkilotlarining moliyaviy holatini tavsiflashdir.

Sportni moliyalashtirishning uchinchi muhim yo'nalishi pul oqimi bilan ishlashdir. Sportni moliyalashtirish - bu sport tashkilotlaridagi pul oqimlarini o'rganish. Sport tashkiloti foyda olishga qaratilgan keng miqyosli biznes bo'ladimi yoki ishtirokchilarning kichik bir notijorat guruhi bo'lishidan qat'i nazar, uning faoliyati tashkilotga va undan keladigan pul oqimlarini o'z ichiga oladi. Har qanday sport tashkilotining omon qolishi oxir-oqibat uning ijobiy pul oqimini saqlab turishiga bog'liq.

Sportni moliyalashtirishning yakuniy jihati bu maqsadga erishishdir. Sportni moliyalashtirish barcha turdagi sport tashkilotlarida moliyaviy menejment bilan shug'ullanadi.

Moliyaviy menejment usullarini bilish nafaqat sport turlari bilan shug'ullanadiganlar uchun, balki barcha sport tashkilotlari rahbarlari uchun zarurdir. Ishonchli moliyalash barcha sport tashkilotlarining samarali ishlashi uchun zarur shartdir.

Sport tashkilotlarining moliyaviy tuzilishini to'rt tarkibiy qismga bo'lish mumkin:

ishlatilgan kapital, aktivlar, operatsion pul oqimlari va ishlatilgan kapitalning rentabelligi.

Ishlatiladigan kapital:

barcha sport tashkilotlari tashkilotning aktiv bazasini qo'llab-quvvatlash uchun uzoq muddatli moliyalashtirish uchun kapitalga muhtoj. Uzoq muddatli moliyalashtirishning ikkita asosiy turi mavjud:

qarz va kapital. Qarzga bank kreditlari va boshqa qarzlar kiradi. Kapital - bu tashkilot egalari tomonidan taqdim etilgan va boshqa barcha moliyaviy majburiyatlar to'liq bajarilgandan keyin har qanday qoldiq daromadga huquq beradigan kapitaldir.

Aktivlar:

sport tashkilotlari o'zlarining ishlab chiqarish faoliyati uchun zarur bo'lgan aktivlarni sotib olish uchun o'z kapitallaridan foydalanadilar. Tashkilot aktivlari tarkibiga er va imoratlar (maydonlar, o'quv inshootlari), shuningdek jihozlar va inventarizatsiya qilish kabi moddiy aktivlar kirishi mumkin. Bundan tashqari, sport tashkilotlari nomoddiy aktivlarga ega bo'lishi mumkin, masalan, professional sport jamoasiga o'yinchining iste'dodidan foydalanish uchun eksklyuziv huquqlar beradigan o'yinchi shartnomalari.

Operatsion pul oqimi:

operatsion pul oqimi - bu sport tashkilotining operatsion faoliyati bilan bog'liq daromadlar va xarajatlardir. Tovarlar va xizmatlarni tashkilot ishtirokchilari yoki mijozlariga sotishdan tushadigan daromad olinadi. Naqd pul xarajatlari - bu tashkilotning joriy xarajatlari, unga sport materiallarini sotib olish, shuningdek, tashkilot xodimlarining ish haqi xarajatlari kiradi.

Ishlatilgan kapitalning qaytarilishi:

investorlar o'z kapitallaridan foydalanganlik uchun kompensatsiyani talab qiladilar. Investorlarga to'lanadigan daromad yo'qolgan sarmoyaviy imkoniyatlarning imkoniyat narxini aks ettirishi kerak. Ishlatilgan kapitalning daromadliligi sarmoyadorlar duch kelgan har qanday zararlar uchun kompensatsiya sifatida foydaning qo'shimcha foizini o'z ichiga oladi. Odatda sarmoyadorlar foizli daromad oladilar. Foyda olishni istagan tashkilotning ustav kapitaliga sarmoyadorlar dividend to'lovlari ko'rinishida daromad olishadi va, ehtimol, ularning ustav kapitaliga kiritilgan sarmoyalar qiymatini ko'paytirish orqali olishadi. Moliyaviy reytingni aniqlovchi xalqaro tashkilotlarning 2019-yil hisoboti bo'yicha "rentabellik va xarajatlar tahlili: qiymatga qarab" hisobotiga ko'ra, 90 mamlakatdan kelgan turli o'lchamdagi tashkilotlarning 1100 moliyachisi so'roviga asoslanib, moliyaviy menejerlarning 73 foizi xarajatlarni boshqarish deb hisoblashadi. Bu bugungi kunning ustuvor vazifalaridir. Moliyaviy reytingni aniqlovchi xalqaro tashkilotlarning qo'shma hisoboti shuni ko'rsatadiki, ko'plab kompaniyalar hali ham mahsulot rentabelligiga ko'proq e'tibor berishadi va xaridorlarni yoki taqsimlash kanallarini yetarli darajada tahlil qilishmaydi. Respondentlarning faqat 45 foizi o'zlarining

eng daromadli mijozlarini kuzatadilar va ularning afzalliklarini tahlil qiladilar va faqatgina 32 foizi savdo kanallarining rentabelligini o'laydilar, ammo elektron savdo formatlariga o'tish bilan bog'liq xarajatlarni baholamaydilar yoki bashorat qilmaydilar. Xarajatlar va rentabellikni samarali tahlilini tashkil qilish uchun moliyaviy xizmatning tashkiliy modelini optimallashtirish muhimdir.

AQSHda tijorat sportlari va sog'lomlashtirish klublarining egalari klubning samaradorligini baholash mezoni sifatida yillik daromadning kompleksning umumiy maydoniga nisbati sifatida foydalanadilar.

Tennis maydonchalari bo'lmagan klublar (markazlar) uchun quyidagi ko'rsatkichlar qo'llaniladi:

1 kvadrat uchun 30 dollar "qoniqarli", har bir fut uchun 35 dollar "yaxshi", kvadrat metr uchun 40 dollar "a'lo".

Xorijiy klublarda uning faoliyatini yil oxiriga qadar umumlashtirish odat tusiga kirgan. Bunday holda, klubning yangi a'zolarining soni, shuningdek, biron sababga ko'ra klubni tark etganlar hisobga olinishi kerak. Bir nechta chet el klublari to'la quvvat bilan ishlamoqda, shuning uchun ularning deyarli barchasi yil davomida a'zolarini ko'paytirishni rejalashtirishmoqda. Ko'pgina klublar o'zlarining potentsial imkoniyatlarining 70-80 foizida faoliyat yuritayotganligini hisobga olsak, har yili klub a'zolari sonining 6-8 foizga ko'payishi qoniqarli, 8-10 foizga - yaxshi va 10-12 foizga - eng yaxshi deb hisoblanadi.

Ushbu moliyaviy operatsiyalarni kim bajaradi?- Moliyaviy menejer.

Moliyaviy menejer - bu moliyaviy siyosatni ishlab chiqish vazifalarini bajaradigan, shuningdek uni amalga oshiradigan va kompaniyaning barcha bo'linmalari tomonidan kiritilgan qoidalarining bajarilishini nazorat qiluvchi mutaxassis.

Moliyaviy menejer nimalarni bilishi va nimalarga qodir bo'lishi kerak:

- boshqaruv nazariyasi, moliya va kredit, menejment, korxona iqtisodiyoti;

buxgalteriya hisobi va iqtisodiy statistika;

- iqtisodiy tahlil, kapital rentabelligi, moliyaviy va biznes tavakkalchiligini o'tkazish metodologiyasi;
- tashkilotning moliyaviy-xo'jalik faoliyatini yuritishda qo'llaniladigan qonunlar va qoidalar;
- soliq qonuni;
- mehnat qonunchiligi asoslari;
- soliq, moliyaviy va statistik hisobot standartlari;
- qimmatli qog'ozlar, aksiyalar bilan ishlash qoidalar;
- kapitalni boshqarish asoslari, kompaniyaning aylanma mablag'larini shakllantirish usullari;
- savdo va moliya bozorlarining rivojlanish tendensiyasini baholash;
- rejalashtirilgan ishlarni tashkil etish va pul oqimlari ustidan nazoratni ta'minlash;
- moliyaviy rejalar va ularni amalga oshirish uchun hisobot shakllarini yaratish qobiliyati;
- kredit berish va investitsiyalarni jalb qilish tamoyillarini bilish;
- ixtisoslashgan kompyuter dasturlarini yaxshi bilishi.

Moliyaviy menejer funksional majburiyatlari

Moliyaviy menejerning ishi kompaniyaning ehtiyojlari va naqd pul aylanmasi hajmiga qarab rivojlanib boradigan juda keng funktsionallikni nazarda tutishi mumkin. Umuman olganda, bunday mutaxassis 5 ta asosiy funktsiyani bajarishi kerak.

- Kompaniyada kapital o'sishini rag'batlantirish;
- Xarajatlarni qoplash;
- Tahlil va nazorat;
- Moliyaviy menejment;
- investitsion innovatsiyalarni amalga oshirish.

XIV BOB. XORIJIY MAMLAKAT PROFESSIONAL SPORT KLUBLARIDA MOLİYAVIY MENEJMENT

REJA:

14.1. Jismoniy tarbiya va sport faoliyati korxonalari tadbirkorligini rivojlantirishda xorijiy tajribaning ahamiyati.

14.2. Sport biznesidagi tadbirkorlar birlashmalarining boshqaruv strategiyasini takomillashtirish

14.1. Jismoniy tarbiya va sport faoliyati korxonalari tadbirkorligini rivojlantirishda xorijiy tajribaning ahamiyati

“Iqtisodiyotni demokratlashtirish va erkinlashtirish sohasiga, kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlashning samarali mexanizmlarini yaratishga alohida e’tibor qaratildi. “Tadbirkorlik faoliyati sohasidagi ruxsat berish tartib-taomillari to‘g‘risida”, “Raqobat to‘g‘risida”, yangi tahrirdagi “Tadbirkorlik faoliyati erkinligining kafolatlari to‘g‘risida”gi va boshqa qonun hujjatlariga muvofiq tadbirkorlik faoliyatini yuritish uchun zarur ruxsat berish tartib-taomillarining ro‘yxati va turlari izchil qisqartirildi.

Keyingi yillarda ruxsat berishga oid tartib-taomillarning 160 dan ortig‘i yoki 44 foizi, litsenziyalash talab qilinadigan faoliyatning 19 turi yoki 25 foizi bekor qilinganini aytishning o‘zi kifoya, deb o‘ylayman. Tadbirkorlik subyektlari tomonidan davlat organlariga taqdim etiladigan statistika, soliq va moliyaviy hisobotlarning shakli va davriyligi 1,5-2-marta kamaytirildi.

Tadbirkorlikning milliy an’ana va urf-odatlarimizga to‘la mos keladigan yangi shakli – oilaviy biznesni rivojlantirish uchun keng shart-sharoitlar yaratildi”.

Ayni chog‘da, jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozining ta’sirida ko‘pchilik mamlakatlarda eksport hajmining keskin qisqarishi kuzatilmoqda. Jumladan, 2009-yilda eksport hajmlarining qisqarishi Rossiya Federatsiyasida 44,2 foizni, Ukrainada 48,7 foizni, Qozog‘istonda 47,7 foizni tashkil etdi.

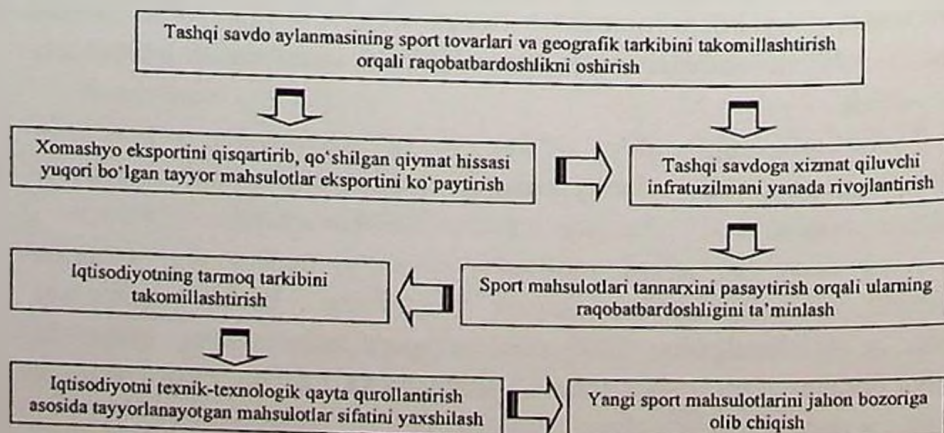
2005-2012-yillar davomida ekport va importni diversifikatsiya qilish, uning tarkibini takomillashtirish borasidagi chora-tadbirlar natijasida

mamlakatimiz eksportining tovar tarkibida ijobiy siljishlar ro'y berdi. Mamlakatimiz Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning shaxsan rahnamoligida tadbirkorlik subyektlarining manfaatlarini ko'zlab, 201912-yilda olti ta qonunning qabul qilinishi statistik, soliq va moliyaviy hisobotlarning shakllari va davriyligi bir yarim-ikki barobar qisqartirilgani davlat tomonidan amalga oshirilayotgan izchil islohotlar natijasidir.

Tashqi savdo aylanmasi, xususan eksportning geografik tarkibida MDH mamlakatlarining ulushi 2009-yil yakunlariga ko'ra 33,9 foizni tashkil etdi. 2009-yilda mamlakatimiz korxonalari eksportining 21,0 foizi Rossiya Federatsiyasi, 7,2 foizi Ukraina, 6,2 foizi Qozog'iston hissasiga to'g'ri keldi.

Uzoq xorij davlatlariga qilingan eksportning jami eksportdagi ulushi 2018-yilda 65,8 foizni, 2019-yilda esa 66,7 foizni tashkil etdi. Bu mamlakatlar bo'yicha mamlakatimiz eksportining diversifikatsiyalashuv darajasi nisbatan chuqurroq bo'lib, 2019-yil ma'lumotlariga ko'ra faqat Xitoy (9,7%), Shveysariya (7,9%), Afg'oniston (3,3%), Turkiya (3,2%), Eron (2,7%), Germaniya (2,2%), AQSH (1,7%) ning mamlakatimiz eksportdagi ulushi 1 foizdan yuqoridir.

Respublikamiz eksporti va importining tovar va geografik tarkibini takomillashtirish orqali raqobatbardoshlikni oshirish bir qator vazifalarning amalga oshirilishini taqozo etadi.

14.1-rasm. Tashqi savdo aylanmasining tovar va geografik tarkibini takomillashtirish orqali raqobatbardoshlikni oshirish

Xorijiy davlatlarda mamlakatimizda ishlab chiqarilayotgan, yoki ishlab chiqarishni yo'lga qo'yish mumkin bo'lgan mahsulotlarga bo'lgan talabni o'rganish, bunday tovarlar bozorlariga kirib borish va raqobat qilish strategiyasini ishlab chiqish eksport qilinayotgan tovarlar sonini va mamlakatlar geografiyasini kengaytirishga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Jahon bozorlarida korxonalarimiz mahsulotlarining raqobatbardoshligini ta'minlashda quyidagi chora-tadbirlarning amalga oshirilishi muhim ahamiyat kasb etadi:

- eksport qiluvchi korxonalarga mahsulot tayyorlash va sotish xarajatlarini kamaytirishda ko'maklashish;

- ularni tashqi bozor konyunkturasidagi o'zgarishlar, istiqbolli bozorlar, raqobatchilar to'g'risida olib borilgan tadqiqotlar natijalari bilan tanishtirish;

- transport-kommunikatsiya tizimlarini rivojlantirish;

- yangi transport yo'laklarini ochish orqali transport xarajatlarini kamaytirish va hokazo.

Sportda sotib olish va sotishning maxsus maqsadi-kasb-hunar egalari. Klubdan klubga professional sportchilarning barcha harakatlari, milliy va xalqaro terma jamoalar uchun chiqishlari asosan iqtisodiy manfaatlar asosida amalga oshiriladi. Shu bilan birga, professional sportchilarni sotib olish va sotish jonsiz tovarlar savdosiga teng emasligini ta'kidlash kerak. Sportchilarning zamonaviy bozori o'tmishdagi shifoxona bozorlariga o'xshamaydi. Ular sportchilarning shaxsiy erkinligini cheklashning muayyan elementlari (ularning roziligi va roziligi bilan kiritilgan) bo'lsa-da, ular eng yaxshi sport natijalariga erishish uchun kiritiladi.

Sportchilarni sotib olish va sotish bitimlari boshqa obyektlar savdosidan katta farq qiladi, chunki klub-sotuvchi va klub-xaridor faqat biri-biri bilan narxni muzokara qilmasligi kerak, shuningdek, sportchining manfaatlarini, uning kelajakdagi haqini, mukofot va ish haqini hisobga olish kerak. Boshqacha qilib aytganda, sportchilarning transfer operatsiyalarida kamida uch tomonning iqtisodiy manfaatlari (**sportchining agentlari va shaxsiy homiylari manfaatlarini hisobga olmagan holda**) – xaridor, sotuvchi va sportchining o'zi hisobga olinishi kerak.

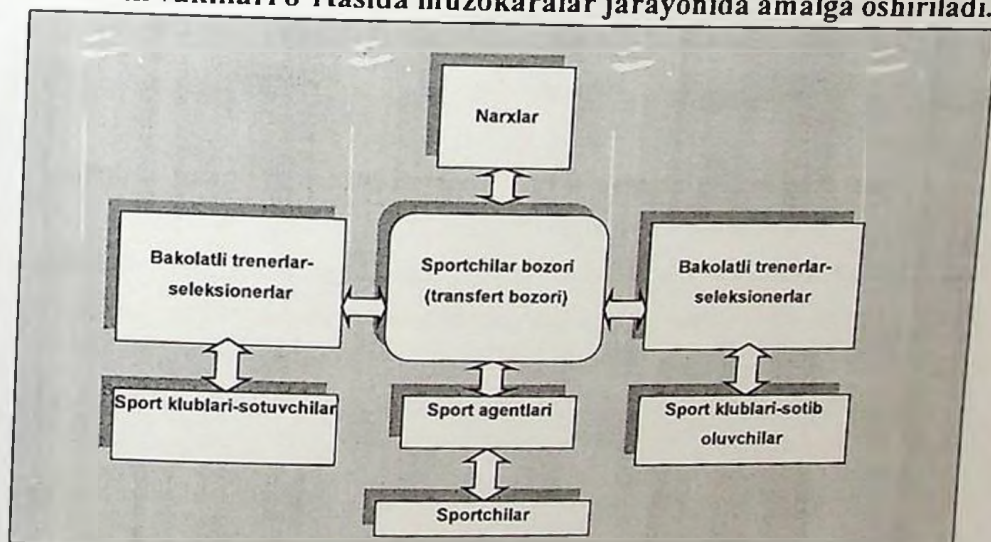
Shubhasiz, uch tomon uchun maqbul narxlarni muzokara qilish ikki tomonlama shartnoma tuzishdan ko'ra ancha murakkabroq. Uch tomonlama transfer operatsiyalarining yuqori murakkabligi ko'plab iqtisodiy va huquqiy qiyinchiliklarni keltirib chiqaradi, ba'zan esa keskin nizolar paydo bo'ladi. Haqiqatan ham, masalan, sportchining egasi klub taklif qilingan narxga sotishni istamaydigan vaziyatda qanday bo'lish kerak, sportchi o'zi esa o'z roziligini beradimi? Bu erda, shubhasiz, sportchining ish joyini va harakat erkinligini tanlashga cheklovlar mavjud. Va bu barcha rivojlangan davlatlarning fuqarolik qonunchiligi barcha fuqarolar uchun ushbu huquqlarni e'lon qilgan paytda sodir bo'ladi.

Bir tomondan, sport amaliyoti va konstitutsiyaviy huquq va mehnat qonunchiligi o'rtasidagi bunday qarama-qarshiliklar, boshqa tomondan, professional sportning o'ziga xos xususiyati tufayli mavjuddir. Bir sportchini sotib olgan klublar har doim o'z manfaatlarini ko'zlab, sportchini o'z xohishiga ko'ra tasarruf etishga erkin bo'lgan sotib olish deb hisoblashadi-masalan, sotish, ijaraga berish, zaxirada saqlash. Bu holat har doim sportchilarni qoniqtirmaydi, chunki ularning harakat erkinligi va ish joyini tanlash cheklangan. Vaziyat bir qator sportchilarning sudga murojaat qilishlari va tegishli qarorlar qabul qilishlari bilan sezilarli darajada o'zgardi.

Shuni ham ta'kidlash kerakki, professional sportda sport va iqtisodiy ko'rsatkichlar o'rtasida yaqin aloqalar mavjud – bu klub qanchalik yaxshi moliyalashtirilsa, uning sportchilari yanada yuqori natijalarga erishadilar. Buning sababi shundaki, moliyaviy farovonlik sharoitida jamoa murabbiylari va menejerlari sportchilarni tanlab olish uchun ko'proq imkoniyatga ega bo'lib, ularni klublarga raqobatchilarning to'lay olmaydigan yuqori shartnoma narxiga jalb qilishadi.

Sportchilar kabi o'ziga xos savdo obyekti uchun narxlanish mexanizmlari qanday? Shubhasiz, bu mexanizmlar jonsiz tovarlar uchun narxlashdan tabiatan farq qiluvchi maxsus, o'ziga xos xususiyatga ega. Sport biznesida sportchilar sotiladigan do'konlar va supermarketlar yo'q, sportchilar va barcha sport jamoalari katta miqdorda tegishli chegirmalar bilan sotib olinishi mumkin bo'lgan ulgurji bazalar yo'q. Mehnat birjalarida va maxsus ish joylarida professional sportchilar haqida ma'lumot yo'q, bu

erda sportchining bo'sh lavozimi va narxi (ish haqi) ko'rsatiladi. Sportchilar uchun narxlanish sportchilarning agentlari va klublarning vakolatli vakillari o'rtasida muzokaralar jarayonida amalga oshiriladi.

Transfer bozorlarida narxlanish.

Savdo odatiy xususiyatlarining etishmasligi va professional sportda bozor narxlarini aniqlash bilan bog'liq:

a) kasb-hunar sportchining malakasini aniqlashning maxsus usullaridir. Deyarli har bir sportchining o'ziga xos eksklyuziv mahsulot ekanligi hisobga olinsa, professional ko'nikma va maxsus tayyorgarlikka ega bo'lgan mutaxassislar tomonidan baholashning maxsus usullari qo'llaniladi. Bunday mutaxassislar orasida tajribali murabbiylari, sport agentlari va menejerlar mavjud;

b) professional sportchining maxsus maqomi bilan. Sport jarayonlarning o'zgarishi, qoida tariqasida, ularning o'tgan va hozirgi ish beruvchilari bilan muayyan huquqlarga ega bo'lgan shartnoma shartlari bilan bog'liq. Professional sportchini sotib olish, odatda, tegishli klub yoki federatsiya uchun muayyan tovon to'lash bilan bog'liq;

c) yuqori xavf bilan. Professional sportda sportchining hozirgi va kelajakdagi qiymatini aniqlashda xatoliklar juda yuqori. Sportchi uchun

yuqori narxni to'lab, xaridor klubi shikastlanishlar, kasallik yoki uning iste'dodi va qobiliyatlarini subyektiv ravishda qayta baholash tufayli kutilgan natijalarni ololmaydi. Bularning barchasi da'volar va shikoyatlar hech kimga taqdim etilmasa, katta moliyaviy yo'qotishlar bilan bog'liq. **Ma'lumki, professional sportda sotilgan sportchiga kafolat muddati berilmaydi.**

Qayd etilgan holatlar tufayli sportchilarning bozor bahosini aniqlash juda nozik va mas'uliyatli masala bo'lib, sport, iqtisodiy va huquqiy masalalarda yuqori malakali va tajribaga ega bo'lishni talab qiladi. Sportchilar uchun narxlash masalasida subyektiv va obyektiv tabiatning muhim omillarining ikki guruhini ajratish mumkin.

Subyektiv omillar. Professional sportchilarning narxlanishi asosan subyektiv omillar ta'siri ostida shakllanadi. Subyektiv omillar jismoniy shaxslar tomonidan sportchining individual idrokiga yoki ushbu klubda, mintaqada yoki mamlakatda mavjud bo'lgan muayyan sharoitlarga bog'liq sharoitlarni anglatadi. Sportchilarga baho berishda subyektiv omillarning roli juda katta va ba'zan sportchining yakuniy narxini shakllantirishda yetakchi hisoblanadi. Odatda, eng muhim subyektiv omillar quyidagilardir:

- Har qanday sportda transfer bozorida joriy konyunkturasi mavjud. Agar ma'lum bir mamlakat yoki mintaqada ijobiy yoki aksincha, salbiy iqtisodiy vaziyat yuzaga kelsa, bu to'g'ridan-to'g'ri sportchilarning narxiga ta'sir qiladi. Misol uchun, agar mamlakatlarning hududlarida neft, gaz va boshqa tabiiy resurslarning katta konlari rivojlana boshlasa, bu holat 2-3 yil davomida bir necha marta o'sib boradigan mintaqadagi sportchilarning narxiga darhol ta'sir qiladi.

Sport sohasida xususiy biznesni va tadbirkorlikni rivojlantirish davlatga foyda keltiradigan asosiy manbalardan biridir. Shuning uchun ham sport tadbirkorlik faoliyatining daromadlari va xarajatlari muhim ahamiyat kasb etadi.

Shunday qilib, biz futbol klubining daromadlari va xarajatlarining odatiy tuzilishi ko'rib chiqamiz. Ular jadvalda keltirilgan.

FUTBOL KLUBINING DAROMADLARI VA XARAJATLARI TARKIBI

DAROMADLAR	XARAJATLAR
O'yin kuni daromad (eng.: matchday revenue)- sotish daromadi chipta (shu jumladan obuna), oziq-ovqat, ichimliklar va atributlar, mashinalar joylari	O'yinchilarni sotib olish xarajatlari (shu jumladan barcha tegishli xarajatlar, shu jumladan mukofot agentlari)
Teletranslyatsiya huquqlarini sotishdan tushgan daromad mahalliy chempionatda ham jamo'a o'yinlari, shunday qilib, xorijiy turnirlarda ham	Murabbiylar ish haqi xarajatlari (chet el uchun ajratmalar, shu jumladan mutaxassislar), futbolchilar, ma'muriy xodimlar va naqd bo'lmagan kompensatsiyalar (misol; tibbiy yordam. Predo-uy-joy, avtomobil va tovarlarni joylashtirish va xizmatlar bepul yoki imtiyozli narxlarda)
Klubning tovar mahsulotlarini sotishdan olingan daromadi	Operatsion xarajatlar ofisni ijaraga olish, ish topish ma'muriy xodimlar uchun to'lov, to'lov konsalting xizmatlari (ham sport, ham sport moliyaviy, shu jumladan sug'urta)
Homiylar tomonidan tushumlar	Qarz xizmati
Reklama daromadlari (masalan, stadionda)	Soliq xarajatlari
O'yinchilarni sotish va ijaraga berishdan olingan daromad	Stadionni ijaraga olish xarajatlari, shug'ullanish bazasi
Xalqaro ishtirok etish natijasida daromadlar turnirlar ligasi (Chempionlar Ligasi, Yevropa Ligasi);	Reyslar va turar joy xarajatlari
Xususiy stadiondan kelayotgan daromadlar (ko'rgazmalar, konsertlar o'tkazish); tijorat ijaraga olingan daromad ko'chmas mulk (idoralar, savdo markazlari, mehmonxonalar); sotish huquqidan olingan daromad nomi	Bolalar akademiyasini saqlash xarajatlari
Media saytidan olingan daromad, o'z davlat statistika qo'mitasi axborot xizmati (dasturlar)	Ikkinchi jamoani saqlash xarajatlari va farm klublari
Klub brendida uchun qurilgan obyektidan keladigan daromad	Tijorat, marketing, reklama xarajatlari
Investitsiya daromadi (foiz daromadi, ijar daromadlari, royalti)	Sport formasi va sport xarajatlari aksessuarlar, oziq - ovqat, sug'urta va futbolchilarga tibbiy yordam
Boshqa daromadlar (masalan, sotishdan asosiy vositalar, rivojlanish uchun UEFA to'lovlari yoshlar futboli, futbolchilarning ishtiroki milliy terma jamoalar)	Sotilgan yodgorlik mahsulotlari va boshqa tovarlar narxi

14.2. Sport biznesidagi tadbirkorlar birlashmalarining boshqaruv strategiyasini takomillashtirish

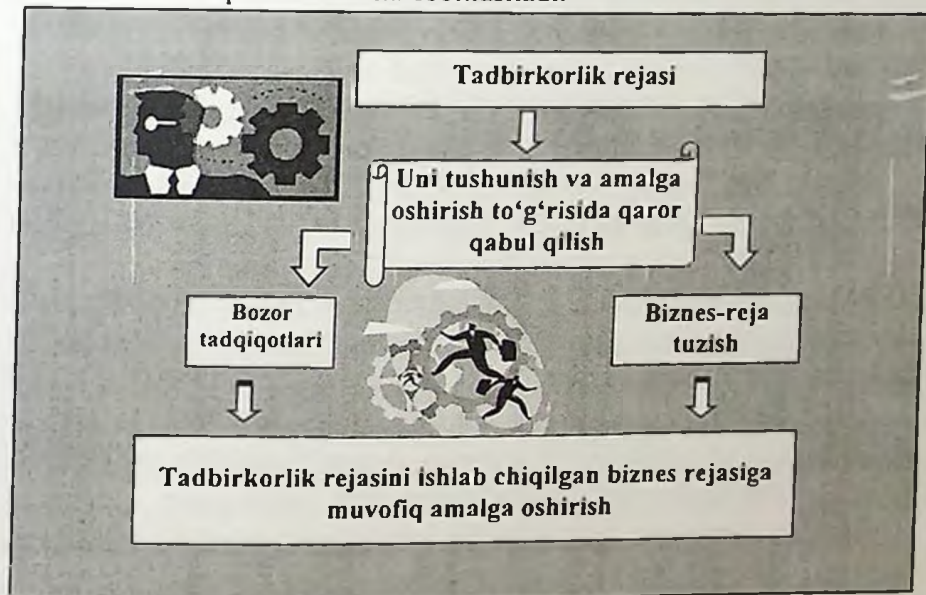
Har qanday tadbirkorlik operatsiyasining asosiy nuqtasi-har qanday biznesni yaratish g'oyasi, odamlarning muayyan ehtiyojlarini qondirish bilan bog'liq savdo rejasidir. Har bir narsa reja bilan boshlanganligi sababli, bu komponent tadbirkorlik uchun muhim ahamiyatga ega – muvaffaqiyatsiz niyat tijorat operatsiyasini dastlab hayotga layoqatsiz qiladi. Shu bilan birga, hatto juda original va samarali tadbirkorlik g'oyasi ham noto'g'ri yoki o'z vaqtida bajarilishi bilan buziladi.

Tadbirkorlik rejasi, albatta, tadbirkorning iste'molchilardan pul olishini qondirish evaziga odamlarning mavjud yoki kelajakdagi ehtiyojiga tayanishi kerak. Faqat bu variant savdo operatsiyasining mustahkam iqtisodiy bazasini ta'minlaydi. Talabni tanlashda xatolik yoki kutilgan talabni noto'g'ri baholash ushbu turdagi biznesning bankrotligiga olib kelishi kafolatlanadi. Boshqacha aytganda, samarali g'oyaning mavjudligi muvaffaqiyatli tadbirkorlik faoliyatining eng muhim omilidir. Va bu juda tabiiy, chunki yetarli moliyaviy va moddiy resurslarga ega bo'lish, malakali ishchilarga ega bo'lish, keng savdo aloqalari bo'lishi mumkin, ammo tadbirkorga ega bo'lgan barcha kapitalni ishlab chiqarish uchun foydasiz bo'lgan tadbirkorlik rejasiga ega emas.

Shu bilan birga, tadbirkorlik g'oyasi biznes operatsiyasini amalga oshirishning umumiy g'oyasi, uning mavhum dizaynidir. Uni aniq mazmun bilan to'ldirish, kelajakdagi tadbirkorlik faoliyatining barcha tafsilotlarini o'ylab ko'rish, zarur tijorat bitimlarining barcha tarkibiy qismlarini kelishib olish, ularni haqiqiy moliyaviy imkoniyatlarga muvofiqlashtirish katta amaliy ahamiyatga ega. **Aslida, bu jarayon biznes rejalashtirishsiz amalga oshmaydi (14.2-rasm).**

Sport va sport biznesi iqtisodiyotida muhim o'rinni ishbilarmon birlashmalar va uyushmalar egallaydi, ularning maqsadi har qanday kasbiy yoki ijtimoiy guruhlar yoki ushbu hamjamiyat a'zolari bo'lgan korxonalarning korporativ manfaatlarini himoya qilishdir. Tadbirkorlar va tovar ishlab chiqaruvchilar uyushmalarini tashkil etishning asosiy sababi shundaki, birgalikdagi sa'y-harakatlar bilan ularning manfaatlarini himoya qilish muammolarini turli sohalarda - biznesda, davlat idoralari bilan

muloqotda, tashqi iqtisodiy aloqalarda, to'qnashuvlarda va ichki masalalarni hal qilishda ancha osonlashadi.

14.2-rasm. Tadbirkorlik rejasi

Zamonaviy sport biznesida tadbirkorlik birlashmalarining vazifalari va funksiyalari juda keng va xilma-xildir. Sportni rivojlantirish strategiyasi, ishbilarmonlik axloqi muammolari, jamiyat va davlat manfaatlari kabi masalalar tadbirkorlar tomonidan diqqat bilan e'tibor qaratildi. Masalan, sport sanoati korxonalari assotsiatsiyasining asosiy vazifalari:

- millat salomatligini yaxshilash, aholining sog'lom turmush tarzini shakllantirish, sog'lom va jismonan barkamol bo'lib tarbiyalash maqsadida Federatsiyada sport sanoati mahsulotlarini ishlab chiqarish va sotishni rivojlantirishga har tomonlama yordam berish. Mamlakatning har bir fuqarosi uchun sport faoliyatida munosib va arzon sharoitlarni yaratish;

- assotsiatsiya a'zolari bo'lgan korxonalarning samarali faoliyatiga ko'maklashish, ishlab chiqarishning oqilona ixtisoslashuvi va kooperatsiyasiga erishish, sport sanoatida mahsulot ishlab chiqarish uchun zamonaviy sanoat va ijtimoiy infratuzilmani shakllantirish;

- sport sanoatini rivojlantirish bo'yicha chora-tadbirlar dasturini amalga oshirishda, mamlakatning raqobatdosh sport sanoatini tiklash va

barqaror bosqichga o'tkazish orqali sport bozorini yuqori sifatli, arzon sport mahsulotlari bilan to'ldirish va rivojlanish;

- mamlakatda sport sohasi uchun tovarlarni ishlab chiqarish va sotish nufuzini oshirish;

- professional va texnik darajani oshirish, sport sohasi uchun mahalliy mahsulot ishlab chiqarishni modernizatsiya qilish;

- sport tovarlari va xizmatlarini ishlab chiqarish va sotishda faoliyatni tartibga solish va ishbilarmonlik etikasini shakllantirishning bozor mexanizmlarini ishlab chiqishga ko'maklashish;

- xalqaro savdo to'siqlarini uyg'unlashtirish va yo'q qilish tamoyillari asosida sport tovarlari va xizmatlarining xalqaro bozorini kengaytirishga ko'maklashish;

- professional va gumanitar xalqaro aloqalarni rivojlantirishga ko'maklashish, shuningdek, sport tovarlari sanoatining milliy va xalqaro tashkilotlari bilan hamkorlik va tajriba almashishni tashkil etish;

- jismoniy tarbiya va sport sohasida yangi texnologiyalar va turlarni, xizmatlarni, mehnatni tashkil etish va boshqarishning samarali tizimlarini ishlab chiqish va joriy etishga ko'maklashish;

- assotsiatsiyaga a'zo bo'lgan korxona va tashkilotlarning innovatsion, ilmiy-texnik, ilmiy-tadqiqot va tadbirkorlik faoliyatini muvofiqlashtirishga ko'maklashish;

- uyushma a'zolariga ularning axborot, huquqiy, o'quv, ilmiy, kadrlar va moddiy-texnik bazasini mustahkamlash masalalarini hal qilishda yordam berish;

Sport va sport sanoati sohasidagi zamonaviy tadbirkorlik birlashmalari turli sohalaridagi biznes vakillarini birlashtirmoqda - tadbirkorlik faoliyati ko'lami bo'yicha (yirik, o'rta, kichik biznes), tarmoqlar bo'yicha (savdo, ishlab chiqarish, axborot va boshqalar), tomonidan mintaqaviy asos (mahalliy, xalqaro). Filialga yoki hududiy mansublikka muvofiq tadbirkorlik birlashmalari o'zlarining vazifalari, maqsadlari shakllantiradi.

Shundan ko'rinib turibdiki, assotsiatsiyaning asosiy vazifalari doirasi xilma-xil bo'lib, ushbu biznes hamjamiyat faoliyatining deyarli barcha yo'nalishlarini qamrab oladi. Bundan tashqari, assotsiatsiya a'zolari bo'lgan korxonalar ixtiyoriy ravishda bir qator axloqiy cheklolarni qabul qiladilar, uyushma a'zolarining jamiyat, hokimiyat va raqobatchilarga nisbatan xatti-harakatlarini tartibga soladilar.

O'z ehtiyojlari uchun barcha mumkin bo'lgan manbalardan mablag'larni mustaqil jalb qilish o'z-o'zini moliyalashtirish deb ataladi. Jismoniy tarbiya va sport sohasida ish faoliyati hisobiga amalga oshiriladi.

Tadbirkorlik faoliyati deganda tijorat riski bilan bog'liq va foyda olishga qaratilgan alohida shaxslar va ularning birlashmalarining tashabbuskor mustaqil faoliyati tushuniladi. Boshqacha qilib aytganda, tadbirkor-har qanday turdagi biznesda barcha xavfni o'z zimmasiga olgan shaxs bo'lib, uning natijasi ham foyda, ham zarar bo'lishi mumkin.

Tadbirkorlik faoliyati iqtisodiyotning turli tarmoqlarida - sanoat, transport, moliya bozorlarida, qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishi va boshqa ko'plab sohalarda amalga oshiriladi. Jismoniy tarbiya va sport bilan bog'liq tarmoqlar sohasidagi tadbirkorlik ham bundan mustasno emas. Iqtisodiy fikrlash tarzi va tijorat faoliyati zamonaviy sportga chuqur singib ketgan bo'lib, asosan musobaqalar, chempionatlar tuzilishi va tashkil etilishi, sportchilar, murabbiylar va hakamlarga to'lov va xizmat ko'rsatish tizimi o'zgargan.

Zamonaviy professional sport va yirik jahon tadbirlari - Olimpiya o'yinlari, Jahon va Yevropa chempionatlari tijorat faoliyati va sport biznesisiz amalga oshirilmaydi. Olimpiadada professional sportchilarning yo'qligi vaqt o'tishi bilan o'yinlarga salbiy ta'sir ko'rsata boshladi. Yangi jahon rekordlarini o'rnatishda va stadionlarda va TV ekranlarida millionlab odamlarni to'plash uchun havaskor sportchilar ko'zga ko'ringan natijalarni ko'rsata olishmadi. Shuning uchun tomoshabinlar qiziqishining pasayishi, reklamachilar va xaridorlarning reklama narxining pasayishi va Olimpiya harakati foydasiga pul tushumlarining pasayishi ifodalangan raqobatni translatsiya qilish huquqlariga javob berishiga sabab bo'ldi. Xalqaro Olimpiya qo'mitasi professional o'yinlarda ishtirok etmaslik tamoyilini o'z vaqtida rad etishi va sportning tijoratlashuvi tomoshabop qiziqishni Olimpiya o'yinlariga jonlantirdi.

Iqtisodiyotni modernizatsiyalash sharoitida jismoniy tarbiya va sport xizmatini samarali boshqarish tizimini rivojlantirish innovatsion boshqarish tizimini talab etadi. Shuni ta'kidlash lozimki, innovatsion boshqaruv faoliyatiga yetarli darajada e'tibor bermaydigan, ushbu faoliyatni takomillashtirishga intilmaydigan tashkilotlar izchillik bilan o'zgarayotgan zamonaviy iqtisodiyotda oxir oqibat tanazzulga uchraydilar. O'z istiqboli

haqida qayg'uruvchi tashkilot, innovatsion boshqaruv faoliyatini takomillashtirishda quyidagi strategiyalarni qo'llashi maqsadga muvofiqdir.

Birinchi strategiya – yangi bozorlarni yaratish, egallash. Biznes muhit uchun kutilmagan, sport sohasida hech kimning xayoliga kelmagan yangi xizmatlar turi va bozor segmentini ochish ushbu strategiyaga amal qilish asosi sanaladi.

Ikkinchi strategiya – mavjud sport sohasini kengaytirish. Buning uchun shu xizmat iste'molchilarining o'zgargan talablari sinchiklab o'rganilishi va ularning xohish-istaklariga mos ravishda o'zgarishlar amalga oshirilishi kerak bo'ladi.

Uchinchi strategiya – yangi bozorlarga kirib borish. Bu strategiya qaysidir tashkilot yoki sport guruhi tomonidan egallangan bozorga kirib borishni nazarda tutadi.

Innovatsion boshqarish faoliyatining samarasiz yakunlanishi quyidagi salbiy holatlarning mavjudligi oqibatida yuz berishi mumkin:

- innovatsion loyihalarni amalga oshirishdagi sustkashlik. Innovatsion faoliyatni boshqaruvchi ayrim menejerlar innovatsion ishlanmalarni amalga oshirish sur'atlarida sustkashlikka yo'l qo'yishadi.

– eski xizmat ko'rsatishga nisbatan yaqqol ustunlikning yo'qligi.

– yangi xizmat ko'rsatish jarayonini nomukammal rejalashtirish.

– yangi xizmat turini yaratish murakkab jarayon bo'lib, ko'pchilikning ishtiroki va loyihani amalga oshirishning aniq dasturini ishlab chiqarishni taqozo etadi.

– menejerlarning befarqligi. Ayrim menejerlar yangi xizmat turlarini yaratish zaruriyati haqida o'ylab ham ko'rishmaydi.

Yuqorida keltirilgan mulohazalardan kelib chiqqan holda, sport sohasida innovatsion boshqarish strategiyasini shakllantirishning uslubiy asoslari taklif etiladi. Yangi vazifalar turli pog'onadagi boshqaruv tizimlari va ishtirokchilari o'rtasida yangicha aloqalar tizimini joriy etishni talab etadi. Qo'yilgan vazifalarni bajarilishiga erishi uchun:

mavjud boshqaruv tizimining innovatsion loyihalarni amalga oshirishga muvofiqligini aniqlash, boshqaruvchilarning huquq va majburiyatlarini aniqlashtirish, moliyaviy va axborot oqimlari mutanosibligini ta'minlashni talab etiladi. Innovatsiya jarayonlarini

boshqarish strategiyasini shakllantirishda asosiy e'tibor sport sohasidagi xizmat ko'rsatish raqobatdoshligini oshirishga qaratilmog'i lozim.

Sport tashkilotlari raqobatdoshlik ko'rsatkichlarini baholash usullarini qo'llab, ulardan asosiylarini sanab o'tamiz:

- sportda talab va taklif muvofiqligi;
- sport xizmati ko'rsatish sifati;
- sport sohasidan olinadigan daromad va xarajatlar muvofiqligi;
- xizmatlar ko'rsatish hajmi;
- sport tashkilotlarining resurslari va ulardan foydalanish samaradorligi.

Shuning uchun, raqamli iqtisodiyotda sport faoliyati tadbirkorligini rivojlantirishda va har qanday ishlab chiqarish yoki hisoblash jarayonlarini avtomatlashtirish uchun iqtisodiy va matematik modellashga murojaat qilish kerak.

Iqtisodiy-matematik usullar va modellar marketing tadqiqotlarida juda foydali. Iqtisodiy va matematik modellar yordamida muxlislar va sport mahsulotlarining potensial iste'molchilari tomonidan o'tkazilgan so'rovlar ma'lumotlari qayta ishlanadi, kompyuter tarmoqlaridan zarur sport klublari va tashkilotlarga ma'lumot (masalan, kalit so'zlar bilan) to'planadi, reklama qayd etiladi, klubning kompyuter saytiga tashrif buyurgan muxlislar soni nazorat qilinadi. Shu tarzda olingan ma'lumotlar iqtisodiy prognozlash, asosan iste'mol talabini prognoz qilish va shunga mos ravishda sport tashkilotining daromadlari uchun ishlatiladi. Odatda, sport iqtisodiyotida tahlil qilish yoki prognoz qilish uchun ishlatiladigan uchta asosiy sinf modellari eng ko'p ishlatiladi.

1. Vaqtli qator modellari. (Модели временных рядов).

Ushbu sinfga trend modellari (trend) kiradi

$$Y(t) = F(t) + qt \text{ va mavsumiylik}$$

$$Y(t) = S(t) + qt,$$

bu erda $F(t)$ vaqtinchalik tendensiya (trend);

$S(t)$ – davriy (mavsumiy) komponent;

qt – tasodifiy qiymat.

Ushbu turdagi modellar kirish chiptalarini sotish hajmini, sport mahsulotlari va xizmatlariga bo'lgan talabni va shunga o'xshash tadqiqotlarni o'rganish va prognoz qilish uchun ishlatiladi.

2. Regressiya modellari.

Regressiya modellarida har qanday qiymatning o'rtacha qiymatining boshqa qiymat yoki bir necha miqdorga bog'liqligi tekshiriladi. Regressiya modellari funksiya shaklida taqdim etiladi:

$$f(x, b) = f(x_1, \dots, x_k, b_1, \dots, b_j),$$

bu erda $x_1, \dots, x_k$ mustaqil o'zgaruvchilar;

$b_1, \dots, b_j$ parametrlari.

$F(x, b)$ funksiyasining turiga qarab regressiya modellari chiziqli va chiziqli bo'lmagan turlarga bo'linadi. Misol uchun, o'yin vaqti (hafta, ertalab yoki kechqurun soat), havo harorati va boshqa ob-havo sharoitlari, reklama intensivligi va shunga o'xshash parametrlarining o'rtacha daromadini va sport turlari chempionati o'yinlari uchun kirish chiptalari talabini o'rganish mumkin.

3. Bir vaqtli tenglamalar tizimi.

Ushbu turdagi modellar tenglama tizimlari bilan tavsiflanadi. Modelga kiritilgan tenglamalar differensial, regressiya, chiziqli yoki chiziqli bo'lmazligi mumkin;

tenglik yoki tengsizlik bo'lishi mumkin. Tenglama tizimlari tomonidan tasvirlangan modellar odatda regressiya yoki vaqt oralig'idan ko'ra murakkabroq. Ushbu sinf modellari talab va taklif modellarini yaratish, transport muammolarini hal qilish, resurslarni optimal taqsimlash muammolari, makroiqtisodiy muvozanatni tahlil qilish va boshqa ba'zi sohalarida qo'llanilishi mumkin.

Talab va taklif modelini yaratish misoli:

QD-vaqt t vaqtida mahsulot yoki xizmat uchun talab bo'lsin,

QS- t vaqtida tovarlar uchun taklif,

Rt-mahsulot narxi,

Yt-tovarlarni sotishdan olingan daromad.

Biz "talab-taklif" tenglama tizimini shakllantiramiz":

$$QD = a_1 + a_2 P_t + a_3 P_{t-1} + q_t \text{ (taklif)}$$

$$Qd = b_1 + b_2 P_t + b_3 Y_t + u_t \text{ (talab)}$$

$$Qd = Qs \text{ (muvozanat).}$$

P_t mahsulotining narxi va muvozanat vaqtida q mahsulotiga bo'lgan talab modelning tenglamalaridan, ya'ni ichki o'zgaruvchilardan aniqlanadi. Ushbu modelda oldindan belgilangan daromad Y_t va P_{t-1} vaqtining avvalgi nuqtasida tovar narxining qiymati belgilanadi.

Bu bobda jismoniy tarbiya va sport sohasida tadbirkorlik faoliyatini boshqaruv strategiyasini ishlab chiqish, jismoniy tarbiya va sport xizmatining boshqarish tizimini iqtisodiy samaradorligini oshirish yo'llari va jismoniy tarbiya va sport xizmatini samarali boshqarish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Bunda mamlakatimizda bugungi kunda jismoniy tarbiya va sport tashkilotlarini rivojlantirish bo'yicha marketing strategiyasini ishlab chiqishda tashkilotning bozordagi brendini yanada kuchaytirishga, reklama faoliyati samaradorligini oshirishga, mijozlarga nisbatan alohida yondashuvni amalga oshirish, ichki va tashqi bozorlarda xizmatlar raqobatbardoshligini oshirishga erishish, xizmat turlarini yanada kengaytirish maqsadga muvofiqligi keng yoritilgan.

Bugungi kunda sport tashkilotlarini rivojlantirish bo'yicha marketing strategiyasini takomillashtirishga qaratilgan chora-tadbirlarni qo'llash lozimligi, bunda, avvalam bor, iste'molchilarning moliyaviy imkoniyatlarini doimiy o'rgangan holda ularning ehtiyojlarini aniqlash va o'sha ehtiyojlarni qondirishga qaratilgan chora-tadbirlarni ishlab chiqish yoritilgan.

Xulosa qilib aytish mumkinki, eksport hajmini oshirish, uning tarkibini takomillashtirish, umuman tashqi savdo aylanmasini diversifikatsiya qilish iqtisodiyotimiz tarkibiy tuzilishida sifat o'zgarishlariga erishish, uning raqobatbardoshligini oshirish orqali iqtisodiy yuksalish va aholi turmush farovonligini yanada ko'tarish maqsadlariga xizmat qiladi.

14.3. Sport inshootlarining ta'lim va tarbiyaviy salohiyatini hisoblash va ularning xizmatlariga narxlarni belgilash

Sport inshootlarining mashg'ulot hajmini hisoblash. Jismoniy tarbiya va sport xizmatlarini ishlab chiqarishning asosiy moddiy omillaridan biri bo'lgan sport inshootlarining maqsadli funksional maqsadi o'quv-mashg'ulot mashg'ulotlari va sport musobaqalarini o'tkazishdir. Musobaqa qoidalari, mashg'ulotlar metodikasi va gigiyenik me'yorlari va qoidalari sport inshootlariga alohida talablarni - ularning hajmi, ishlash tartibi, bir vaqtning o'zida ishtirokchilar soni va boshqalarni nazarda tutadi. Ushbu talablarning barchasi O'zbekiston Respublikasi Yoshlar siyosati va sport vazirligi tomonidan tasdiqlangan rejalashtirish va dizayn standartlarida (9-jadval) o'z aksini topgan.

Sport inshootlarining rejalashtirilgan va hisoblangan standartlari

Sport inshootlarining nomi	1	2	3	4
Sport zali 42x24 m (voleybol)	46	10	320	526.5
Sport zali 36x24 m (vagon)	32	10	320	441.4
Sport zali 18x12 m (boks)	40	10	320	272.6
Vannalar bilan yopiq hovuz:				
a) 50x21 m (8 ta trek)	96	12	280	1363.4
b) 16,7x6 m	24	12	280	537.6
v) 10x6 m	16	10	280	390.1
Vannalar bilan yopiq hovuz:				
a) 25x11 m	32	12	280	1018.9
b) 10x6 m	16	10	280	390.1
Zalli sport binosi:				
a) 36x18 m	32	10	320	388.7
b) 30x18 m	38	10	320	324.0
Zallar va hammom bilan jihozlangan sport binosi	38	10	320	324.0
a) 30x18 m (universal)	32	12	280	1018.9
b) vannaxona 25x11 m				
Basketbol korti (bitumli kauchuk)	18	6	105	16.5
Voleybol korti (maxsus aralash)	20	6	95	12.1
Tennis korti (maxsus aralash)	4	6	95	15.9
Futbol maydoni (chim)	28	4	110	118.0
Sport core - 8 ta dumaloq trek (maxsus aralash)	72	4	120	208.6
To'pli xokkey maydoni (tabiiy muz)	30	7	85	50.2
Muzli xokkey maydonchasi (tabiiy muz)	30	7	85	61.4

Izoh: 1 - smenada band bo'lganlar soni, odamlar;
 2 - konstruksiyaning kuniga ishlash soatlari soni; 3 - yiliga strukturaning ishlash kunlari soni; 4 - strukturani ishlatishning yillik qiymati, ming so'm

Yillik o'quv va o'quv siklining davomiyligi tegishli dasturlar va sport inshootining ishlash davrining yillik davomiyligi bilan belgilanadi (14.2-jadval). Sport inshootida haftalik sikldagi mashg'ulotlar kunlari soni

6 (bir kun sport tadbirlari, sanitariya-gigiyena va ta'mirlash ishlari uchun tavsiya etiladi).

Sport inshootlaridan foydalanish uchun ijara stavkalarini hisoblash. Sport inshootlaridan foydalanganlik uchun ijara haqi stavkalari umumiy bozor narxlari prinsiplari asosida hisoblanadi, unga ko'ra sport inshootlarini ijaraga berishdan tushadigan daromad nafaqat obyektini saqlash xarajatlarini to'liq qoplashi, balki daromad keltirishi kerak.

"Sport inshootlaridan foydalanganlik uchun ijara haqlarini hisoblash tariflari belgilangan. Ijaraga berish stavkalarini hisoblash bir necha bosqichda amalga oshiriladi:

1-bosqich - yiliga sport inshootlarini ekspluatatsiya qilishning umumiy yillik xarajatlarini aniqlash;

2-bosqich - inshootning bir soat ishlash narxini hisoblash;

3-bosqich - sport inshootining soatlik ijaraga berish stavkalarini aniqlash.

1-bosqich Sport inshootining ekspluatatsiya xarajatlari yillik xarajatlari ko'rsatkichlarini hisoblash uning joylashgan joyi tufayli iqlim sharoitini hisobga olgan holda amalga oshiriladi. Sport inshootining ekspluatatsiya xarajatlarini aniqlash uchun dastlabki ma'lumotlar uning pasport xususiyatlari, buxgalteriya ma'lumotlari, shuningdek maydonda o'tkazilgan imtihonlar va sport inshootlarining kerakli kosmik rejalashtirish parametrlari va ekspluatatsiya xarajatlarining ayrim turlarining ko'rsatkichlari hisoblanadi. Bitta majmuada, qoida tariqasida, bir nechta sport inshootlari mavjud bo'lib, ularning har biri uchun alohida ijara stavkalari, sport maydonlarining taqsimlanishi, qurilish hajmlari mavjud.

2-bosqich. Operatsion xarajatlarining barcha moddalarining umumiy qiymati, yil davomida strukturaning ishlashining standart miqdoriga bo'linadi (14.3-jadval), uning ishlashining bir soatiga teng bo'ladi.

3-bosqich. Sport inshooti foyda keltirishi kerakligini hisobga olib, uning qiymati sport inshooti egasi tomonidan aniq belgilanadi. Shuni yodda tutish kerakki, rejalashtirilgan foydani hisobga olgan holda olingan ijara narxlarining mutlaq ko'rsatkichlari (soatiga rubl) odatda to'liq ijara stavkalari deb ataladi. Aytaylik, sport inshootini ijaraga berishda 20 foiz foyda olish to'g'risida qaror qabul qilindi. Keyin:

$PAS = Soat \times 1.20$ bu erda:

PAS - bu sport inshootining soatlik ijaraga berish stavkasi.

Jismoniy tarbiya va sport tadbirlariga obuna narxini hisoblash. Jismoniy tarbiya va sport xizmatlarining asosiy va eng keng tarqalgan shakli bu pullik guruhlarda darslarga obuna sotishdir. Obunalar bir necha xil:

bir martalik - bitta darsga qatnashish uchun, oylik, choraklik va hokazo. Jismoniy tarbiya va sport uchun obuna narxini hisoblashning ikkita usuli qo'llaniladi. Obuna narxini aniqlashning birinchi usuli marketing tadqiqotlari natijalariga asoslangan, ikkinchisi obuna narxini xarajat elementlari bo'yicha hisoblash.

14.3-jadval

**Sport inshootlarini ekspluatatsiya qilishning yillik xarajatlari
ko'rsatkichlarini hisoblashning namunasi**

Operatsion xarajatlarning turlari	Kurash va dzyudo zali, 38x16 m	Sport bilan shug'ullanish uchun sport zali, 11x8m
1. Xizmat ko'rsatuvchi xodimlarning yillik ish haqi fondi, ming so'm.	24.6	6.6
2. Amortizatsiya ajratmalari, ming so'm.	10.9	1,2
3. Joriy ta'mirlash, ming so'm.	2.4	0,2
4. Sovuq va issiq suv, ming so'm.	2.2	0,5
5. Isitish va shamollatish uchun issiqlik, ming so'm.	7.3	0.39
6. Yoritish va elektr energiyasi, ming so'm.	2.31	0,26
7. Boshqa xarajatlar, ming so'm	6.09	1.05
Operatsiyaning umumiy qiymati, ming so'm	55.8	10.2

Obuna narxini aniqlash uchun marketing usuli. Marketing tadqiqotlari asosida obuna narxini aniqlash texnologiyasi bir necha ish bosqichlarini nazarda tutadi. Birinchi bosqichda marketing tadqiqotlari dasturi ishlab chiqiladi. Tadqiqotning maqsadi jismoniy tarbiya va sport xizmatlarining qaysi turlari aholi orasida eng katta talabga ega ekanligini va turli ijtimoiy-demografik guruhlar aholisi ushbu xizmatlar uchun qaysi narxlarda to'lashga tayyorligini aniqlashdan iborat.

Asosiy dastur sifatida tadqiqot dasturi quyidagi savollarga javob topishni nazarda tutadi:

1. Respondent qaysi sport turi bilan shug'ullanishni afzal ko'radi va nima maqsadda?

2. Mashg'ulotning qanday tashkiliy shakli afzal:

-tashkil etilgan, guruhda;

mustaqil ravishda;

maslahat olish va hokazo?

3. Aholi jon boshiga o'rtacha daromad?

4. Respondent daromadlar (ish haqi) ning qaysi qismini darslar va konsultatsiyalar uchun to'lashga tayyor?

5. Potensial mijoz qanday bog'liq xizmatlarga muhtoj?

6. Yoshi, jinsi, kasbi va boshqalar.

Ushbu tarkibni hisobga olgan holda anketa tuziladi va umumiy, shuningdek namuna aniqlanadi; tajribaviy ma'lumot to'plash uchun zarur bo'lgan tadbirlar, shu jumladan tajribaviy so'rov o'tkaziladi. Ikkinchi bosqichda aholining so'rovnomasi yoki standartlashtirilgan intervyu yordamida so'rov o'tkaziladi.

Uchinchi bosqich - olingan empirik ma'lumotlarni qayta ishlash va tahlil qilish. Ma'lumotlarni tahlil qilish quyidagilarni nazarda tutadi:

sport turlari va faoliyat turlarini ustuvorligi bo'yicha yig'ish va saralash asosida o'rtacha ko'rsatkichlarni hisoblash; respondentlarni aholi jon boshiga o'rtacha daromadiga qarab guruhlash; respondentlar jismoniy tarbiya va sport faoliyati va tegishli xizmatlar uchun to'lashga tayyor bo'lgan daromad ulushini aniqlash. To'rtinchi bosqich - aholining turli ijtimoiy-demografik guruhlari uchun imtiyozli obuna narxlari zonalari gistogrammasini tuzish.

Obuna narxini xarajat elementlari bo'yicha hisoblash. Obuna narxini tashkil etadigan xarajatlar elementlarining taxminiy tuzilishi 11-jadvalda keltirilgan, uning mazmuni hisoblash texnologiyasini ham belgilaydi.

Obuna narxini aniqlashning haqiqiy amaliyotida ko'rib chiqilgan ikkala usuldan ham foydalanish maqsadga muvofiqdir. Yakuniy bosqichda obuna narxini marketing tadqiqotlari yordamida va xarajat elementlari

bo'yicha hisoblash natijalari taqqoslanadi. Ushbu taqqoslash asosida obunalarni sotish narxlari aniqlanadi.

14.4-jadval

Jismoniy tarbiya va sport tadbirlariga obuna narxini xarajatlar elementlari bo'yicha hisoblash

Xarajat elementlari	narx, so'm.
1. Trenerning ish haqi 1 soat	
2. Ish haqi, Pensiya jamg'armasiga va ijtimoiy sug'urta badallariga soliq	
3. Sport inshootining bir soatlik ish haqi (har bir guruh uchun)	
4. Boshqaruv xodimlarini texnik xizmat ko'rsatish	
5. Boshqaruv xodimlari uchun ish haqi	
6. Boshqa xarajatlar	
7. Xizmatning to'liq narxi ($1 + 2 + 3 + 4 + 5 + 6$)	
8. Foyda, obuna narxiga nisbatan%	
9. O'quv guruhining bitta dars narxi ($7 + 8$)	
10. Guruhdagi odamlar soni, odamlar.	
11.1 soatlik darslar uchun bir martalik obuna narxi	
12. Oyiga darslar soni	
13. Oylik obuna narxi	

Bozor iqtisodiyotiga o'tish faoliyatni tashkil qilishda siyosatni qayta yo'naltirishni, sport inshootlarini har tomonlama tahlil qilishning mazmuni va mazmunini talab qiladi. Iqtisodiy tahlil ichki va tashqi bo'linadi. Bozor sharoitida sport inshooti mustaqil rivojlanishga yo'naltirilgan. Ichki tahlilning vazifasi iqtisodiy shart-sharoitlarni baholash va sport inshootlari rahbariyatiga xo'jalik shartnomalari va davlat ijtimoiy buyurtmalari bo'yicha iqtisodiy qarorlar qabul qilish uchun analitik ma'lumot berishdir.

Shu bilan birga, ikkita tahlil obyekti ajratiladi:

alohida shartnoma (buyurtma, aloqa) va sport inshooti faoliyatining umumiy natijalari.

Sport inshooti asoschisi, soliq inspeksiyasi, mustaqil auditorlik tashkilotlari va boshqa manfaatdor shaxslar tomonidan olib boriladigan tashqi tahlilning vazifalari sport inshootining moliyaviy faoliyati ustidan

umumiy nazoratni amalga oshirish va uning moliyaviy holati va to'lov qobiliyatini aniqlashdan iborat.

Iqtisodiy tahlilning bunday tashkil etilishi sport inshootining iqtisodiy faoliyatini samarali boshqarish va sport obyekti faoliyatining ushbu yagona moliyaviy manbasini maksimal darajada ta'minlashni ta'minlash uchun zarur bo'lgan ma'lumotlarni olishni va uni rivojlantirish va ishchi kuchining ijtimoiy muammolarini hal qilishni ta'minlaydi.

Iqtisodiy tahlilning asosiy obyektlari bu iqtisodiy shartnoma va davlat (ijtimoiy) buyurtma.

Bir yoki bir nechta xizmat turlarini amalga oshiradigan sport inshootlari uchun shartnomaviy faoliyat tahlilini maqsadli tamoyil (maqsadli tahlil) asosida tashkil etish maqsadga muvofiqdir. Ushbu yondashuv bilan tahlilning asosiy bo'limlari 15-rasmda keltirilgan. Ushbu yondashuv sport inshootining iqtisodiy faoliyatini yakuniy natija - shartnoma majburiyatlarining bajarilishi bo'yicha baholashga mos keladi. Bundan tashqari, natijalar tahlili barcha shartnomalar bo'yicha amalga oshiriladi. Shartnomalarning ustuvorligi xizmatlarning rentabelligiga qarab belgilanadi.

Maqsadli tahlilda xarajatlarni xizmat ko'rsatish birligi darajasida hisoblash oqilona. Tahlil qilish uchun axborot bazasi - uni ishlab chiqarish uchun jonli va moddiy mehnat sarfining oqilona stavkalari asosida hisoblangan xizmat birligi uchun rejalashtirilgan xarajatlar smetasining ma'lumotlari va haqiqiy xarajatlarni hisobga olish ma'lumotlari. Ushbu shartnoma bo'yicha sport inshooti faoliyatini tahlil qilish natijalari ikki bosqichda baholanadi:

- shartnoma bo'yicha ishlarning samaradorligini ichki tahlil qilish va baholash;

- resurslardan foydalanishni tashqi tahlil qilish va baholash.

Maqsadli tahlil, iqtisodiy faoliyat natijalarini ma'lum bir shartnomani amalga oshirish dasturiga nisbatan ko'rib chiqib, ushbu faoliyat samaradorligini oshirish uchun mavjud zaxiralarni ochib berishga imkon beradi. Shu bilan birga, sotiladigan xizmatlarning tarkibi ishlash natijalariga ta'sir qilmaydi. Istiqbolli va shunga muvofiq shartnomalar belgilanadi,

ularning kengaytirilishi va uzaytirilishi sport inshooti uchun eng foydali hisoblanadi.

Shubhasiz, maqsadli shartnoma tahlili, ayniqsa, yirik shartnomalarning bajarilishini boshqarishda samarali bo'ladi. Maqsadli tahlil natijalari yil davomida barcha iqtisodiy faoliyat natijalari bo'yicha hisoblangan ko'rsatkichlarni ko'rib chiqishda umumlashtiriladi:

foyda, aktivlarning rentabelligi, daromad.

Sport inshootlari faoliyatini umumiy baholash uchun quyidagi ko'rsatkichlar bloklarini ajratib ko'rsatish maqsadga muvofiq:

1. Sport inshootlarining ta'lim va o'qitish salohiyati (tashish hajmi):

- elektr energiyasidan foydalanish samaradorligini tahlil qilish;
- kuchni oshirish omillarini tahlil qilish.

2. Ko'rsatiladigan xizmatlarning ko'lam:

- xizmatlar hajmining dinamikasini tahlil qilish;
- xizmatlar hajmi bo'yicha rejalashtirilgan maqsad intensivligini tahlil qilish va baholash;
- xizmatlarni amalga oshirish ritmini tahlil qilish;
- xizmatlarni sotish hajmini tahlil qilish;
- xizmatlar tarkibidagi nomenklatura va tarkibiy o'zgarishlarni tahlil qilish.

3. Moddiy resurslardan foydalanish:

- moddiy resurslarni iste'mol qilish modellari dinamikasini tahlil qilish;

- moddiy resurslar normalarining bajarilishini tahlil qilish;
- moddiy resurslardan foydalanish ko'rsatkichlarini tahlil qilish.

Moliyaviy ko'rsatkichlar:

- balans foydasini tahlil qilish;
- iqtisodiy faoliyat rentabelligini tahlil qilish;
- xizmatlarning bir rubli uchun xarajatlar narxini tahlil qilish.

Yordamchi va iqtisodiy xizmatlarning ko'rsatkichlari:

- transport vositalarini tahlil qilish;
- elektr ta'minoti va issiqlik ta'minotini tahlil qilish;
- shamollatish, gaz ta'minoti va havo ta'minotini tahlil qilish;
- suv ta'minoti va kanalizatsiyani tahlil qilish.

Shu tarzda olingan analitik ma'lumotlar foydalanish samaradorligi va sport inshootini rivojlantirish istiqbollariga imkon beradi.

Sport inshootlari xarajatlarini tahlil qilishda o'zgaruvchilar va doimiylarga ajratish foyda, sotilgan xizmatlarning hajmi va narxi o'rtasidagi funksional matematik munosabatlarni o'rnatishga imkon beradi. Uning mavjudligi belgilangan narxlarga, turlar bo'yicha sotiladigan xizmatlarning tuzilishiga, o'zgaruvchan xarajatlar darajasida baholashga va doimiy xarajatlarning umumiy miqdoriga qarab, foyda darajasining turli xil variantlarini mehnatga yaroqsiz hisob-kitoblarini amalga oshirish uchun ishlatiladi. Tahlil davomida sport inshooti foydasini shakllantirishning eng maqbul varianti aniqlanadi.

Moliyaviy loyiha - biznes-rejaning bo'limi

Moliyaviy rejalashtirish sport tashkilot va korxonalari biznes-rejasining eng qiyin, ammo ayni paytda eng qiziqarli qismidir. Chet ellik kichik biznesda moliyaviy loyiha odatda 1 yildan 3 yilgacha ishlab chiqiladi. Birinchi yilning moliyaviy loyihasi oylik, ikkinchisi - har chorakda, uchinchisi va undan keyingi yillari bo'yicha hisoblab chiqiladi. Moliyaviy reja tadbirkorga kompaniya qayerda va qachon pul olishi kerakligi, bu pullar nimaga sarflanishi, pulga bo'lgan ehtiyoj naqd pul bilan qanday bog'liqligi, yil oxiriga qadar kompaniyaning moliyaviy ahvoli qanday bo'lishi haqida to'liq ma'lumot berishi kerak, - deb ta'kidlaydi amerikalik ekspertlar R. Xizrich va M. Peters.

Moliyaviy loyihaning **birinchi yil** ma'lumotlari ma'lum bozor maqsadlariga, ehtimol hatto ma'lum mijozlarga asoslangan. **Ikkinchi yil** uchun hamma narsa bozor hajmi va ishlab chiqarish xarajatlarning nisbiy hajmi taxminiga asoslanadi. **Uchinchi va keyingi yillarning** moliyaviy rejalari ma'lumotlari har xil turdagi ishlab chiqarish xarajatlari yillik daromadning foizlari bo'lgan narx modellari bo'yicha hisoblanadi.

Taniqli kanadalik tadbirkor D. Doyl, "Qanday qilib biznesni boshlash kerak" kitobining muallifi, moliyaviy loyiha uchun quyidagi odatdagi narxlash modelini tavsiya qiladi:

- yillik savdo - 100%;

shu jumladan:

sotilgan mahsulot tannarxi - 50%;

foyda va qo'shimcha xarajatlar - 50%;

ulardan:

marketing, savdo, taqsimlash xarajatlari - 15%;

ilmiy ishlanmalarni joriy etish xarajatlari - 10%;

boshqaruv xarajatlari - 8%;

soliklardan oldingi foyda - 17%.

Chet el tajribasi shuni ko'rsatadiki, puxta ishlab chiqilgan moliyaviy loyiha quyidagi bo'limlarni o'z ichiga oladi:

pul daromadlari va xarajatlari hajmi, naqd pul tushumlari va to'lovlari hajmi, umumlashtirilgan balans.

Umumlashtirilgan (Konsolidatsiy) balans kompaniyaning **rejalashtirish davrining oxiridagi moliyaviy holatini** aks ettiradi. Unda kompaniyaning aktivlari va majburiyatlari to'g'risidagi ma'lumotlar, uning kapitali qiymatining bahosi mavjud. Moliyaviy loyiha ham tadbirkorga, ham potensial homiyga va investorga tadbirkorlik tashkilotining moliyaviy ahvolini yaxshiroq tushunishga, tanlangan moliyaviy siyosat samaradorligini baholashga yordam beradi.

O'z-o'zini tekshirish uchun savollar va topshiriqlar

1. *Sport tashkilotlarining moliyaviy boshqaruv tizimini tavsiflang.*
2. *Zamonaviy jismoniy tarbiya va sportni moliyalashtirish manbalarini sanab o'ting.*
3. *Zamonaviy soliq tizimini tavsiflang.*
4. *Soliq stavkalarini tavsiflang (ularning ro'yxatini ko'rsating va ko'rsating).*
5. *Jismoniy tarbiya va sport uchun soliq imtiyozlarini sanab o'ting.*

XV BOB. O'ZBEKISTONDA MILLIY OLIMPIYA QO'MITASI, SPORT FEDERATSIYALARI VA ASSOTSIATSIYALARI BOSHQARUV FAOLIYATINI MUVOFIQLASHTIRISH MEXANIZMINI

15.1. O'zbekiston Milliy Olimpiya qo'mitasi, sport federatsiyalari va assotsiatsiyalari faoliyatining boshqarish tizimi

Nodavlat va notijorat tashkilotlarining tashkil etilishi va faoliyat ko'rsatishi mamlakatda demokratik jamiyat qurishning muhim tamoyili hisoblanadi. Shu bois mamlakatimizda mustaqillik yillarida nodavlat va notijorat tashkilotlarning faoliyatini tartibga solish va xalqaro huquq normalari ham demokratik talablarga javob beradigan qonunchilik tizimi yaratilgan bo'lib, davlatimiz tomonidan bu sohadagi olib borilayotgan siyosat O'zbekiston Respublikasi konstitutsiyasida belgilangan fuqarolarning kasaba uyushmalarga, siyosiy partiyalarga va boshqa jamiyat birlashmalariga birlashish huquqini izchil va to'liq amalga oshirilishini ta'minlashga qaratilgandir.

Nodavlat notijorat tashkiloti - jismoniy va (yoki) yuridik shaxslar tomonidan ixtiyoriylik asosida tashkil etilgan, daromad (foйда) olishni o'z faoliyatining asosiy maqsadi qilib olmagan hamda olingan daromadlarni (foydani) o'z qatnashchilari (a'zolari) o'rtasida taqsimlamaydigan o'zini o'zi boshqarish tashkilotidir.

Sport federatsiyasi (uyushmasi) — bir yoki bir nechta sport turini rivojlantirish, ommalashtirish, shuningdek sport tadbirlarini o'tkazishni tashkil etish hamda sportchilarni - O'zbekiston Respublikasining sport terma jamoalari a'zolarini sportning tegishli turi bo'yicha tayyorlash uchun a'zolik asosida tashkil etilgan va davlat ro'yxatidan o'tkazilgan nodavlat notijorat tashkilotidir.

Sport federatsiyalari — jismoniy madaniyat, jismoniy tarbiya va sport sohasidagi xalqaro (jahon va mintaqaviy) hamda milliy nodavlat tashkilotlardir.

1. Musobaqalarni tashkil qiladi, kerak bo'lsa, homiylarni jalb qiladi. Aksincha, kimdir musobaqani o'zi tashkil qilmoqchi bo'lsa, federatsiya bilan bog'lanadi.

2. Nazorat qilinadigan hududda o'tkaziladigan musobaqalar taqvimini e'lon qiladi.

3. Federatsiya qoidalarini - o'yin qoidalari, jihozlarni qabul qilish mezonlari, musobaqalarni o'tkazish qoidalari, muayyan sport toifasi uchun standartlarni ishlab chiqish bilan shug'ullanadi.

4. Sport hakamlarini tayyorlaydi.

5. Sportni targ'ib qiladi.

Sport federatsiyasi odatda bitta yoki bir nechta tegishli sport turlarini o'z zimmasiga oladi:

masalan, FIFA futbol va futzal uchun javobgardir. Garchi ko'p sport turlari bo'yicha tashkilotlar ham mavjud (masalan, Xalqaro Olimpiya qo'mitasi). Bir sport turi bo'yicha bir nechta federatsiyalar mavjud bo'lgan holat mavjud. Keyin tashkilot haqidagi so'zlar kiritiladi, masalan, "WBO versiyasi bo'yicha boks bo'yicha jahon chempioni" yoki "AMF futzal".

Hududiga qarab federatsiyalar jahon, kontinental, milliy, mintaqaviy, shaharlar bo'linadi. Quyi federatsiyalar yuqori federatsiyaga a'zodir:

masalan, FIFA Xalqaro futbol federatsiyasi UEFA Yevropa futbol assotsiatsiyalari ittifoqiga, O'zbekiston futbol ittifoqi esa unga bo'ysunadi. Kamdan kam hollarda, quyi federatsiya yuqori federatsiyaning a'zosi emas, balki filial sifatida tuzilishi mumkin. Sportchilar turli darajadagi, mahalliydan tortib xalqaro toifadagi sportchilargacha. Shunga ko'ra, federatsiyalar professional sport, elita sporti yoki havaskor sport turlarini boshqarishi mumkin.

Xususan, professional amerikalik xokkey (Milliy xokkey ligasi) va xalqaro (Xalqaro xokkey federatsiyasi) qoidalari biroz farq qiladi.

Sport federatsiyalari, jismoniy tarbiya, jismoniy madaniyat va sport sohasidagi xalqaro (global va mintaqaviy) va milliy nodavlat notijorat tashkilotlaridir. SSSRda sport bo'yicha birinchi jamoat birlashmalari (seksiyalari) 1923—24 yillarda (tennis, otish sporti, shaxmat va boshqalar) paydo bo'lgan. 30-50-yillarda mamlakatda rivojlangan sport turlarining aksariyati uchun Butun ittifoq seksiyalari tashkil etildi (1959-yilda ular sport Federatsiyalariga aylantirildi).

Birinchi xalqaro federatsiya 1881 y. Gimnastika bo'yicha tuzilgan. Eng yirik sport federatsiyasi Futbol bo'yicha xalqaro federatsiya (FIFA) hisoblanadi.

Shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Yoshlar siyosati va sport vazirligi **O'zbekiston Milliy olimpiya qo'mitasi, O'zbekiston Milliy paralimpiya qo'mitasi, sport federatsiyalari va assotsiatsiyalari, jismoniy tarbiya va sport sohasidagi boshqa nodavlat notijorat tashkilotlar faoliyatini rivojlantirishga ko'maklashadi.**

Nodavlat notijorat tashkiloti jismoniy va yuridik shaxslarning huquqlari va qonuniy manfaatlarini, boshqa demokratik qadriyatlarni himoya qilish, ijtimoiy, madaniy va ma'rifiy maqsadlarga erishish, ma'naviy va boshqa nomoddiy ehtiyojlarni qondirish, xayriya faoliyatini amalga oshirish uchun hamda boshqa ijtimoiy foydali maqsadlarda tuziladi. Nodavlat notijorat tashkilotlarining davlat organlari bilan o'zaro munosabatlari davlat nodavlat notijorat tashkilotlarining huquqlari va qonuniy manfaatlariga rioya etilishini ta'minlaydi, ularga ijtimoiy hayotda ishtirok etish uchun teng huquqiy imkoniyatlar yaratib beradi. Nodavlat notijorat tashkilotlarining alohida ijtimoiy foydali dasturlariga davlat ko'mak ko'rsatishi mumkin. Davlat organlari hamda ular mansabdor shaxslarining nodavlat notijorat tashkiloti faoliyatiga aralashishiga, huddi shuningdek nodavlat notijorat tashkilotining davlat organlari hamda ular mansabdor shaxslarining faoliyatiga aralashishiga yo'l qo'yilmaydi.

Bu O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi huzuridagi nodavlat notijorat tashkilotlarini qo'llab-quvvatlash bo'yicha jamoatchilik fondi va boshqa fuqarolik jamiyati institutlari mablag'larini boshqarish orqali amalga oshiriladi. Jamoatchilik fondi O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi qonunchilik palatasi kengashining 10.07.2008 y.n 843-i O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Senati kengashining 10.07.2008-yil 515- sonli qo'shma qarori asosida tashkil etilgan. Fondning maqsadi mustaqil nodavlat notijorat tashkilotlarini va fuqarolik jamiyatining boshqa institutlarini yanada rivojlantirish hamda ularning mamlakatda demokratik o'zgarishlarni amalga oshirishda va jamiyatni erkinlashtirishda faol ishtirok etishiga ko'maklashishdan, ularni moliyalashtirish manbalarini shakllantirish uchun obyektiv sharoitlar yaratishdan iborat. Fondning asosiy vazifalaridan biri

Davlat budjetidan va boshqa manbalardan olinadigan mablag'larni jamlash, ulardan fuqarolik jamiyati institutlari, mustaqil nodavlat notijorat tashkilotlari faoliyatini rivojlantirishni rag'batlantirish va qo'llab-quvvatlash, dolzarb ijtimoiy, iqtisodiy, gumanitar muammolarni hal qilishda ularning faol ishtirok etishiga qaratilgan dasturlarni amalga oshirish uchun foydalanilishini tashkil etish hisoblanadi.

Fond o'z oldiga qo'yilgan vazifalarni hal qilish uchun quyidagi vazifalarni amalga oshiradi:

- nodavlat notijorat tashkilotlariga va fuqarolik jamiyatining boshqa institutlariga Davlat budjetidan mablag'lar ajratish masalalarining ko'rib chiqilishida ishtirok etadi;

- Davlat budjeti mablag'lari belgilangan maqsadda sarflanishini, ulardan samarali foydalanilishini, moddiy resurslar nodavlat notijorat tashkilotlari barqaror va mustahkam rivojlanishi, fuqarolik jamiyati institutlarining roli va ta'siri oshirilishi uchun safarbar qilinishini ta'minlaydi;

- NNT va fuqarolik jamiyati boshqa institutlarining mintaqalarning aniq ijtimoiy-iqtisodiy masalalarini hal etishga, fuqarolarning ijtimoiy faolligini yanada oshirishga qaratilgan istiqbolli, ijtimoiy va umum ahamiyatga molik dasturlari hamda loyihalarini moliyalashtirish dasturlarini ishlab chiqadi va amalga oshiradi;

- fuqarolik jamiyati institutlarining moddiy-texnika bazasini mustahkamlash, ularga huquqiy, maslahat tarzida, tashkiliy, texnik va boshqa xil yordam ko'rsatish bilan bog'liq loyihalar hamda dasturlarni amalga oshirishga moliyaviy yordam ko'rsatadi;

- chet el nohukumat tashkilotlari va xalqaro tashkilotlar grantlarini aniq ijtimoiy va umum ahamiyatga molik loyihalarni hal etishga, fuqarolik jamiyati institutlarini rivojlantirishni rag'batlantirishga jalb etadi.

Jamoatchilik fondi har yili hisobot e'lon qilishi, Fondning faoliyati va Fond mol-mulkidan foydalanish ochiq-oshkora bo'lishini ta'minlashi; ro'yxatdan o'tkazuvchi organlar vakillari Fond tomonidan o'tkazilayotgan tadbirlarda ishtirok etishiga imkon yaratishi;

o'z faoliyati to'g'risida qonunda belgilangan tartibda O'zbekiston Respublikasi Hisob palatasiga, Fond mablag'larini boshqarish bo'yicha

parlament komissiyasiga, shuningdek ro'yxatdan o'tkazuvchi organlarga, soliq va statistika organlariga hisobot taqdim etishi shart.

Fond mablag'larini shakllantirish manbalari O'zbekiston Respublikasi Davlat budjeti mablag'lari, yuridik va jismoniy shaxslarning (O'zbekiston Respublikasi rezidentlarining hamda norezidentlarining) ixtiyoriylik asosidagi homiylik badallari, Xalqaro tashkilotlar va moliya institutlarining grantlari hamda beg'araz beriladigan mablag'lari, Qonun hujjatlarida taqiqlanmagan boshqa mablag'lar hisobidan shakllanadi.

Fond mablag'lari bevosita NNT va fuqarolik jamiyatining boshqa institutlariga ularning buyurtmanomalari asosida va Parlament komissiyasining qarorlariga muvofiq subsidiyalar, grantlar, ijtimoiy buyurtma tariqasida ajratiladi.

Muayyan NNT bilan bir qatorda, ularning birlashmalari va uyushmalari:

- Nodavlat notijorat tashkilotlari milliy uyushmasi;
- Fuqarolik jamiyatini o'rganish instituti;
- Elektron ommaviy axborot vositalari milliy uyushmasi;
- Mintaqaviy siyosat fondi;
- Mustaqil bosma ommaviy axborot vositalari va axborot agentliklarini qo'llab-quvvatlash va rivojlantirish jamoat fondi;
- O'zbekiston ekologiya harakati moliyalashtirishning mustaqil subyekti sifatida qaraladi.

Siyosiy partiyalar, kasaba uyushmalari, diniy tashkilotlar hamda boshqa ayrim nodavlat notijorat tashkilotlarini tuzishning, ular faoliyatining, qayta tashkil etilishi va tugatilishining xususiyatlari maxsus qonunlar bilan tartibga solinadi. Nodavlat notijorat tashkilotlari faoliyati sohasining u yoki bu munosabatlari maxsus qonunlar bilan tartibga solinmagan hollarda ushbu Qonunning normalari qo'llaniladi. Agar O'zbekiston Respublikasining xalqaro shartnomasida nodavlat notijorat tashkilotlari to'g'risidagi O'zbekiston Respublikasining qonun hujjatlarida nazarda tutilganidan boshqacha qoidalar belgilangan bo'lsa, xalqaro shartnoma qoidalar qo'llaniladi.

Shunga ko'ra O'zbekistonda sport sohasida ham nodavlat notijorat sport tashkilotlarining faoliyati yo'lga qo'yilgan ya'ni O'zbekistonda

hozirgi kunda 100 ta sport federatsiyalari, Olimpiya sport turlari 44ta, milliy sport turlari 4 ta, qishki sport turlari 5 ta, noolimpiya sport turlari 70 ta, paralimpiya sport turlari 23 ta va imkoniyati cheklangan shaxslar bo'yicha sport 3 tadir.

14.5-jadval

**Sport turlari bo'yicha federatsiyalar (assotsiatsiyalar) to'g'risida
M A ' L U M O T**

T/r	Federatsiyalar	Soni	Sport turi	soni
1.	Olimpiya sport turlari federatsiyalari	28	Olimpiya sport turlari	44
2.	Milliy sport turlari Federatsiyalari	4	Milliy sport turlari	4
3.	Qishki sport turlari Federatsiyalari	4	Qishki sport turlari	5
4.	Noolimpiya sport turlari federatsiyalari	60	Noolimpiya sport turlari	70
5.	O'zbekiston Milliy paralimpiya qo'mitasi	1	Paralimpiya sport turlari	23
6.	Imkoniyati cheklangan va nogironligi bo'lgan shaxslar	3	Imkoniyati cheklangan shaxslar bo'yicha sporti	3
Jami:		100		149

Masalan, mamlakatimizda O'zbekiston boks Federatsiyasi faol ishlarni amalga oshirmoqda. O'zbekiston Boks Federatsiyasi O'zbekiston Respublikasida boksni rivojlantirish va boshqarishda maxsus vakolatga ega bo'lgan nodavlat notijorat tashkilot hisoblanadi va shu sport turini Xalqaro boks Assotsiatsiyasida, Kontinental Boks Konfederatsiyasida, Xalqaro olimpiya qo'mitasida va boshqa sport tashkilotlarida namoyon etadi.

Federatsiyaning asosiy maqsadi O'zbekiston Respublikasida Olimplik boksni rivojlantirish, uni butun jahon bo'yicha har tomonlama uyg'unlashtirish va rivojlantirish, sog'lom hayotni tashkil etish, yoshlarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalashdan iboratdir. O'zbekiston boks Federatsiyasining asosiy vazifalari quyidagilarni o'z ichiga oladi:

1. Manfaatdor tashkilotlar bilan hamkorlikda O'zbekiston Respublikasida boksni rivojlantirish bo'yicha asosiy yo'nalishlarni amalga oshirishda qatnashish.

2. Boshqa tashkilotlar bilan hamkorlikda g'oyaviy-tarbiyaviy ishlarni amalga oshirish.

3. Respublika musobaqalarini o'tkazishda, ularni belgilangan tartibda olib borilishini nazorat qilish.

4. O'zbekistonda Olimpik boksni targ'ib qilish va ommalashtirish bo'yicha tadbirlar o'tkazish.

5. Respublika va Xalqaro musobaqalarni tashkillashtirish va o'tkazish va boshqalar.

Shu maqsadda jismoniy tarbiya va sport sohasida menejment va marketing faoliyatini rivojlantirish va undan samarali foydalanish zarurdir. Menejment va marketing zamonaviy har qanday tashkilotlarni faoliyatida muhim yo'nalish hisoblanadi. Uning qo'llanilishi tashkilot imkoniyatlarini va ehtiyojlariga erishadigan yutuqlarini belgilab beradi.

MOQ – O'zbekiston Respublikasi Milliy Olimpiya Qo'mitasi 1992-yil 21-yanvarda Toshkent shahrida chaqirilgan konferensiyasi qarori bilan tashkil topgan, 1993-yil sentabr oyida XOQning 101 sessiyasida tasdiqlangan. MOQ tarkibiga 127 kishi va faxriy a'zolikka 11 kishi saylandi. MOQ – bu muntazam faoliyat ko'rsatuvchi hukumat tashkilotidir. **MOK maqsadlari:**

Olimpiya harakati va havaskorlar sportini rivojlantirish hamda himoya qilishga yordam berish, Respublikamiz sportchilarining Olimpiya o'yinlarida ishtirok etishini ta'minlash, Respublikamiz va butun Dunyo sportchilari o'rtasida do'stlik aloqalarini rivojlantirish, havaskorlik sportini rivojlantirish hamda mustahkamlagan holda olimpiya g'oyalari ruhida sportning rivojlanishini rag'batlantirib va yo'naltirib turish.

MOQ vazifalari:

Olimpiya qoidalarini va Nizomning bajarilishini ta'minlash;

Bosh Assambleya qarorini amalga oshirish;

MOQ Assambleyasi kun tartibini tayyorlash;

moliyaviy hujjatlarni ta'minlash va javobgarlik;

yillik hisobot tuzish;

Idora ishlari, arxiv saqlash mas'uliyati va hokazolar. **MOQ komissiyalari** – O'zR MOQ Ijroiya qo'mitasi qoshida 10 dan ortiq turli komissiyalar ish olib boradi. Ular asosan, olimpiya harakati bilan bog'liq

bo'lgan tashkiliy, tayyorgarlik, ilmiy - nazariy yordam, targ'ibot, xalqaro aloqalar va boshqa sohalarda faoliyat ko'rsatadi.

O'zR MOQ Prezidenti, uning yordamchisi, Ijroqum a'zolari Davlat jismoniy tarbiya va sport qo'mitasi, sport jamiyatlari, uyushmalari, assotsiatsiyalari bilan bevosita hamkorlikda ish olib boradi. **MOQ Nizomi** - MOQ o'z amaliy faoliyatida olimpiya xartiyasiga muvofiq ishlab chiqilgan ustavga (u MOQning rasmiy qoidalari, tushuntirishlar va yuriqnomani o'z ichiga oladi) amal qiladi. **Bosh assambleya** - MOQning Oliy organi bo'lib, u odatda bir yilda bir marta chaqiriladi. Assambleyalar orasidagi davr ichida davlatimizda Olimpiya harakatiga rahbarlik qilish **MOQ ijroiya qo'mitasi** tomonidan amalga oshiriladi. Uning tarkibiga prezident, 4 vitse-prezidentlar, bosh kotib va 18 a'zo kiradi. Ular 4 yil muddatga saylanadi. **Kongress (Quriltoy)** - MOQning eng yirik va kengaytirilgan majlisidir. Unda Olimpiya harakati va sport turlarini rivojlantirish bilan bog'liq bo'lgan masalalar muhokama qilinadi. Eng ilg'or tajribalar, ilmiy - tadqiqot natijalari va muammoli masalalarga alohida yondashiladi, zarur bo'lsa, MOQ a'zolari va Prezidenti ham saylanadi. **MOQ sessiyasi** - MOQ chiqargan qarorlarni tasdiqlash, ularning ijrolarini muhokama qilish, komissiyalarning hisobotlarini eshitish kabi faoliyatlar bilan shug'ullanadi. **Olimpiya akademiyasi** - O'zbekiston MOQiga bevosita yordam beruvchi va Olimpiya g'oyalarini targ'ib qiluvchi jamoatchilik asosida faoliyat ko'rsatuvchi tashkilotdir. Xalqaro Olimpiya akademiyasi (XOA) 1961-yilda tuzilgan u Gresiyaning Olimp shahrida joylashgan va 170 dan ortiq mamlakatlarda uning tarmoqlari, ya'ni Milliy OA tashkil etilgan. XOA har yili bir haftalik sessiya tashkil etadi va unda falsafiy-g'oyaviy muammolarga bag'ishlangan ma'ruzalar eshitisib, seminarlar o'tkaziladi.

O'zbekiston Respublikasi Olimpiya akademiyasi - 1987-yil 18-fevralda O'zDavlat sport qo'mitasi va O'zbekiston Davlat Jismoniy tarbiya instituti tashabbusi bilan UzROA tashkil qilindi. 1993-yil 18-aprelda O'zbekiston Olimpiya akademiyasi (UzROA) rasmiy ravishda ta'sis etildi. O'zROA faoliyati uning saylangan prezidenti, ijroqo'm direktori tomonidan boshqariladi. O'zROA ijroqo'mda (Nizomga muvofiq) 12 kishi, ya'ni yetuk olimlar, o'qituvchilar, murabbiylar, Olimpiya harakatining namoyandalari jamoatchilik asosida faoliyat ko'rsatadilar. O'zROA o'z faoliyatini, asosan,

Olimpiya, Olimpiya harakati, Olimpiya o'yinlarining ommalashtirishga qaratgan.

1996-yil Olimpiya ta'limi tizimining tashkiliy va ilmiy - uslubiy asoslarini yaratishning hal qiluvchi jarayoni amalga oshirildi. Ya'ni turli hududlarda Xalqaro Olimpiya akademiyasi bilan o'zaro aloqalar ta'minlandi. 1997-2000-yillar Olimpiya harakati va o'yinlari bilan bog'liq ilmiy - amaliy anjumanlar o'tkazildi.

Yozgi Olimpiada o'yinlarida O'zbekistonlik sportchilar ilk bor 1996-yili Atlantada (AQSH) bo'lib o'tgan Olimpiada o'yinlarida ishtirok etganlar. O'tgan davr mobaynida Atlanta, Sidney, Afina, Pekin va London shaharlarida o'tkazilgan. Olimpiada o'yinlarida jami 333 nafar yurtdoshimiz Vatanimiz sharafigi himoya qilib, 5 ta oltin, 5 ta kumush va 11 ta bronza medallariga sazovor bo'lishgan.

1996-yil Atlanta (AQSH)26 – Yozgi Olimpiada o'yinlarida Vatanimiz sharafigi 76 nafar sportchilarimiz sportning 13 turida himoya qilishgan. Bayroqdor:

Temur Ibragimov.

Sovrindorlar:

Armen Bogdasarov (dzyudo)– kumush Karim To'laganov (boks)– bronza Umumjamoa hisobida:

197 davlat orasida 58 – o'rinni egallagan. 2000-yil Sidney (Avstraliya)27 – Yozgi Olimpiada o'yinlarida Vatanimiz sharafigi 76 nafar sportchilarimiz sportning 13 turida himoya qilishgan. Bayroqdor:

Muxammadqodir Abdullaev.

Sovrindorlar:

Muxammadqodir Abdullaev (boks)– oltin Artur Taymazov (erkin kurash)– kumush Sergey Mixaylov (boks)– bronza Rustam Saidov (boks)– bronza Umumjamoa hisobida:

199 davlat orasida 42 – o'rinni egallagan.

2004-yil Afina (Gresiya)28 – Yozgi Olimpiada o'yinlarida Vatanimiz sharafigi 69 nafar sportchilarimiz sportning 15 turida himoya qilishgan. Bayroqdor:

Abdulla Tangriev.

Sovrindorlar:

Artur Taymazov (erkin kurash)– oltin Aleksandr Dokturishvili (yunon-rum kurashi)– oltin Magamed Ibragimov (erkin kurash)– kumush Bahodir Sultonov (boks)– bronza O‘tkirbek Xaydarov (boks)– bronza Umumjamoa hisobida:

202 davlat orasida 34 – o‘rinni egallagan.

2008-yil Pekin (Xitoy)29 – Yozgi Olimpiada o‘yinlarida Vatanimiz sharafigi 58 nafar sportchilarimiz sportning 15 turida himoya qilishgan. Bayroqdor:

Dilshod Mahmudov.

Sovrindorlar:

Artur Taymazov (erkin kurash)– oltin Abdulla Tangriev (dzyudo)– kumush Soslan Tigiev (erkin kurash)– kumush Rishod Sobirov (dzyudo)– bronza Anton Fokin (sport gimnastikasi)– bronza Yekaterina Xilko (trampolin)– bronza Umumjamoa hisobida:

202 davlat orasida 40 – o‘rinni egallagan.

2012-yil London (Buyuk Britaniya)30 – Yozgi Olimpiada o‘yinlarida Vatanimiz sharafigi 54 nafar sportchilarimiz sportning 16 turida himoya qilishgan. Bayroqdor:

Elshod Rasulov.

Sovrindorlar:

Artur Taymazov (erkin kurash)– oltin Soslan Tigiev (erkin kurash)– bronza (doping)Rishod Sobirov (dzyudo)– bronza Abbos Atoev (boks)– bronza Umumjamoa hisobida:

204 davlat orasida 47 – o‘rinni egallagan. Londonda o‘tkazilgan 30 – Yozgi Olimpiada o‘yinlari dasturida 36 nafar sport turi bo‘yicha jahon sportchilari medallar uchun bahs olib bordilar.

Paralimpiya o‘yinlari nufuzi bo‘yicha Olimpiada o‘yinlaridan keyin turadigan musobaqa hisoblanadi. Xuddi Olimpiada o‘yinlarida bo‘lgani kabi yozgi va qishgi Paralimpiya o‘yinlari o‘tkazilib kelinadi. Yozgi Paralimpiya o‘yinlariga 1960-yilda asos solingan. 1988-yildan boshlab Olimpiada o‘yinlariga mezbonlik qilgan shaharlarda (oradan ikki hafta o‘tib)Paralimpiya o‘yinlari bo‘lib o‘tadi.

30 – Yozgi Olimpiada o‘yinlari yakunlangan 2012-yilning 29 – avgust 9 – sentabr kunlari Londonda 14 – Paralimpiya o‘yinlari o‘tkazildi. Mazkur

yirik sport musobaqasida Vatanimiz sharafiga 10 nafar sportchimiz himoya qildilar. Agarda bundan to'rt yil muqaddam bo'lib o'tgan Paralimpiya o'yinlarida 1 nafar sportchimiz ishtirok etganligini inobatga oladigan bo'lsak, O'zbekistonlik paralimpiyachilar tomonidan bir yo'la 10 barobar ko'p litsenziyaning qo'lga kiritilishi bundan keyingi bo'lib o'tadigan musobaqalarda yanada ko'proq ishtirokchilar bo'lishidan dalolat beradi.

XIX asrning oxirlarida Yevropadagi mamlakatlar o'rtasidagi xalqaro sport musobaqalari bora - bora rasmiy musobaqalar tusini oldi. Bu esa turli sport uyushmalari (federatsiyalari) ni tashkil qilinishiga turtki bo'ldi. Buning oqibatida, Xalqaro Olimpiya o'yinlarini tashkil qilishga davlat etdi. 1894 yilga kelib esa **Xalqaro Olimpiya qo'mitasini tuzilishiga** olib keldi. Bunda buyuk mutafakkir Per de Kubertenning (Fransiya) xizmatlari nihoyatda kattadir.

Hozirgi davrda Xalqaro Olimpiya qo'mitasiga 200dan ortiq mamlakat a'zo bo'lib kirgan.

Xalqaro Olimpiya qo'mitasi jahon sport harakatini boshqaruvchi oliy tashkilotdir. Uning **vazifasiga** xalqlar o'rtasida jismoniy tarbiya va sportni keng targ'ib qilish va har 4 yilda bir marta Olimpiada o'yinlarini tashkil qilish kiradi.

Xalqaro Olimpiya qo'mitasining faoliyatini belgilab beruvchi asosiy hujjat Xartiya (Ustav) hisoblanadi. Unda Xalqaro Olimpiya harakatining maqsadi va vazifalari, huquq va burchlari belgilangan. Shuningdek, unda xalqaro Olimpiya qo'mitasining milliy va xalqaro sport uyushmalari bilan munosabatlari, olimpiya musobaqalarining dasturlari, olimpiada o'yinlarini ochish va yopishdagi tadbirlar ham alohida ko'rsatilgan.

Xartiyada olimpiada o'yinlariga sportchilarni qo'yish shartlari ifodalangan. Bunda professional sportchilarning xalqaro olimpiada o'yinlarda qatnashishi man etilgan.

Xalqaro Olimpiya qo'mitasining Oliy organi har yilda o'tkaziladigan sessiyasi hisoblanadi. Sessiyalar oralig'ida Xalqaro olimpiya qo'mitasi faoliyatini ijroiya qo'mita boshqaradi.

Olimpiya o'yinlari oldidan Xalqaro Olimpiya qo'mitasi o'zining Kongressi va Assambleyalarini tashkil etadi. Unda Prezident va ijroqo'mni saylash, o'yin qoidalari va dasturga kiritiladigan sport turlari va boshqa

masalalar hal etiladi. Xalqaro Olimpiya qo'mitasining tarkibida **Xalqaro Olimpiya akademiyasi** mavjud. U asosan Olimpiya g'oyalarini targ'ib qiladi. Bunda Prezident, 3 ta vitse - prezident va a'zolar bo'ladi. Prezident xar 8 yil muddatga saylanadi.

Xalqaro Olimpiya qo'mitasi a'zolari saylash muddati belgilanmaydi. Lekin u 72 yoshga kirsa, a'zolikdan chiqib ketadi.

Xalqaro Olimpiya qo'mitasining moliyaviy manbai asosan Milliy olimpiya qo'mitalari a'zolidan, ya'ni har bir a'zo Amerika dollari hisobidan badallar to'laydi, Olimpiya o'yinlarining televizion ko'rsatuvlaridan yig'ilgan pullarning bir qismi, Xalqaro Olimpiya qo'mitasi bulletiniga obunalardan bir qismini tashkil qiladi. Olimpiya o'yinlari jarayonidagi barcha xarajatlar o'yinni tashkil qilgan mamlakat ko'taradi.

Xalqaro Olimpiya qo'mitasining rezidensiyasi Lozanna (Shveysariya) shahrida joylashgan.

Xalqaro Olimpiya qo'mitasi a'ziligiga xotin - qizlar vakili qilinib, birinchi ayol Finlandiyalik ayol saylandi.

Xalqaro Olimpiya qo'mitasi 32 ta Xalqaro sport federatsiyalarini tan oladi. Ma'lum bir sport turini Xalqaro tan olishi uchun kamida 4 ta qit'alardagi 75 ta mamlakatida erkaklar va 3 ta qit'aning 50 ta mamlakatida ayollar tomonidan qo'llanishi shart.

Yozgi Olimpiya o'yinlari dasturi kam deganda 15 ta sport turi bo'yicha o'tkazilishi kerak. Sportchilarning Olimpiya o'yinlari bilan bog'liq bo'lgan moddiy xarajatlarni (turar joyi, ovqatlanish, transport va boshqalar) milliy Olimpiya qo'mitasi (MOQ) to'laydi.

Olimpiya o'yinlari hozirgi xalqaro hayotda eng muhim voqealardan biri bo'lib hisoblanadi. 1950-yilda 61 ta Milliy Olimpiya qo'mitalari mavjud bo'lgan bo'lsa, hozirgi kunda ularning soni 200 dan ortiqdir.

Xalqaro sport harakatining birinchi bosqichi XX asrning boshlarigacha bo'lgan davrni o'z ichiga oladi. Bu albatta, birinchi Xalqaro Olimpiya o'yinining o'tkazilishi (1896) va keyingi davrlarda har 4 yilda bir marta o'yinlarning tashkil qilinishi bilan belgilanadi.

1894 yilda Parijda I Xalqaro sport kongressi bo'ldi. Bunda quyidagi masalalar ko'rib chiqilgan edi:

1. Havaskorlik va professionalizm

2. Olimpiya o'yinlari.

Birlashgan millatlar tashkiloti (BMT)Xalqaro sport harakatining rivojlanishi va uning tashkilotchisi Xalqaro Olimpiya qo'mitasi faoliyatining rivojlanishini e'tiborga olgan holda bu ishlarni kuzatib borish, tegishli yordam qilish maqsadida o'zining muhim tayanchi bo'lgan YUNESKO huzurida jismoniy tarbiya va sport bo'yicha Xalqaro sport kengashini tashkil qildi. Bu tashkilot davlat hisobida bo'lmagan davlat tashkilotlari bilan aloqador bo'lib, jismoniy tarbiya va sport bo'yicha kadrlarni tayyorlash va qayta tayyorlash, ilmiy tadqiqotlar, tajriba almashish ishlari bilan shug'ullanadi. Xalqaro sport harakatida sport uyushmalarining ahamiyati va o'rni juda kattadir.

Bular o'z klassifikatsiyalariga (turlari) qarab jahon va regional uyushmalarga bo'linadi.

1) Jahon sport uyushmasiga Xalqaro Olimpiya qo'mitasi va xalqaro sport federatsiyalari, jismoniy tarbiya va sportning xalqaro Kengashi, Xalqaro sport federatsiyalari Bosh Assambleyasi, milliy olimpiya qo'mitalarining Bosh assambleyasi va boshqa uyushmalar kiradi.

2) Hududiy uyushmaga hududdagi milliy sport tashkilotining birortasi kiradi. Bunday tashkilotlarga Afrika sporti Oliy Kengashi, Osiyo Olimpiya Kengashi, Panamerika sport tashkiloti, Markaziy Amerika va Karib dengizi o'yinlari sport tashkiloti, O'rta yer dengizi o'yinlari xalqaro qo'mitasi va boshqalar kiradi.

Moliyaviy menejmentning asosiy maqsadi korxona faoliyatidan uning egalari manfaatlar uchun eng katta foyda olishdir. Korxonalarni boshqarish tizimida kichik tizim sifatida moliyaviy menejmentning asosiy funksiyalariga quyidagilar kiradi:

ichki moliyaviy rejalashtirish;

moliyaviy holatni tahlil qilish va baholash;

aylanma mablag'lar va likvidlikni boshqarish;

investitsiya portfelini boshqarish;

kapital tuzilmasini boshqarish;

Moliyaviy xatarlarni boshqarish;

budjet tizimi bilan hisob-kitoblarni tashkil etish;

banklar, fond birjalari, fondlar bilan shartnomalar tuzish;

boshqa funksiyalar.

Moliyaviy menejment turli darajadagi murakkablik va javobgarlik protseduralaridan iborat. **Birinchi darajada** - rivojlanish istiqbollari va joriy faoliyat to'g'risida moliyaviy qarorlar qabul qilish, mablag' manbalarini jalb qilish va ulardan foydalanish, ma'lum moliyaviy siyosatni olib borish. Bu eng yuqori darajadagi murakkablik va mas'uliyat vazifalari, ularning yechimi korxonaning top-menejerlari vakolatiga kiradi va qisman boshqaruvning quyi bo'g'inlariga beriladi. **Ikkinchi darajada** - turli xil moliyaviy hisob-kitoblarni bajarish, moliyaviy hujjatlarni rasmiylashtirish, hisobotlarni tuzish, ya'ni buxgalteriya, moliya, iqtisodiy xizmat xodimlari hal qiladigan oddiyroq texnik vazifalar;

ushbu vazifalarning ba'zilari korxonaning boshqa qismlarida ishchilarga berilishi mumkin. Moliyaviy xizmatning tarkibi, moliyaviy ishlarni tashkil etish hajmi va xususiyatlari korxonaning tabiati va xususiyatlariga, korxona boshqaradigan moliyaviy resurslar miqdoriga bog'liq. Yirik sport korporatsiyalarida moliyaviy boshqaruv funksiyalari murakkablashmoqda. **Operatsion menejerlarni** foydali investitsiya yechimlarini topish uchun iqtisodiy jihatdan rag'batlantirish har bir bo'limning uzoq muddatli maqsadlariga erishish qobiliyatiga mos kelishi kerak. Amaliyot moliyaviy menejmentni tashkil etish samaradorligini ko'rsatdi, unda daromad (foyda) olish uchun mas'uliyatni topshirish va joriy faoliyatni boshqarishda yetarlicha keng vakolatlar moliyaviy natijalarni taqsimlash va ulardan foydalanish bo'yicha moliyaviy qarorlarni markazlashtirish bilan birlashtiriladi. Korxonaning moliyaviy holati to'g'risidagi ma'lumotlar davlat tomonidan belgilangan standartlar va qoidalar asosida tuzilgan moliyaviy (buxgalteriya) hisobotlarida mavjud. Moliyaviy (buxgalteriya) hisobotlari standart hisobot shakllarida taqdim etiladigan va tijorat sirini ifodalovchi ma'lumotlarga ega bo'lmagan korxona to'g'risida tashqi (ochiq) ma'lumotlardir. U turli foydalanuvchilar (tashkilot egalari, sheriklari, davlat organlari va boshqalar) uchun taqdim etilishi va nashr etilishi mumkin. Buxgalteriya hisobining xalqaro standartlariga muvofiq moliyaviy hisobotlar balans, natijalar, foyda va zararlar to'g'risidagi hisobotlarni, moliyaviy holatdagi o'zgarishlar to'g'risidagi hisobotni, qo'shimchalarni va boshqa tushuntirish

materiallarini o'z ichiga olishi kerak. Moliyaviy hisobotni tuzish uchun javobgarlik korxona rahbariyatiga yuklanadi. Nashrga mo'ljallangan hisobotlar tekshirilishi kerak. Moliyaviy hisobotlar yiliga bir marta e'lon qilinadi. Moliyaviy menejmentda ishlatiladigan katta hajmdagi ma'lumotni boshqaruv hisobidan olish mumkin. **Boshqaruv hisobi** - bu sport tashkilotlarida alohida mahsulot turlari va xizmatlari bo'yicha xarajatlar va foydalarni hisobga olish, tahlil qilish va baholash tizimidir. Uning asosiy vazifasi xarajatlarni samarali boshqarish bilan ta'minlashdir. **Moliyaviy boshqaruv vazifalari** moliyaviy strategik maqsadlar yolida kompaniyaning foydasini maksimallashtirishni, investitsion jozibadorligini ya'ni uzoq muddatda moliyaviy barqarorlikni ta'minlash iboratdir. Hozirgi vaqtda moliyaviy menejmentda kompaniyaning narxini (korxonaning bozor qiymati) maksimal darajaga ko'tarish muhim vazifalardan biri bo'lib, u hech qachon ushbu korxona mulki qiymatiga teng bo'lmaydi. Joriy maqsadlar (vazifalar)- pul oqimlari balansini ta'minlash (korxonaning to'lov qobiliyati va likvidligi), moslashuvchan narx siyosati va xarajatlarni pasaytirish orqali rentabellik va sotishning yetarli darajasini ta'minlashdan iborat. Daromadlilik - bu qisqa vaqt ichida korxonaning raqobatbardoshligining ko'rsatkichidir. Kapitalning rentabelligi strategik ko'rsatkichdir. Bankrotlik va katta moliyaviy tanazzuldan saqlanish ham doimiy muammo hisoblanadi. Barcha vazifalar bir-biri bilan chambarchas bog'liq va korxonaning moliyaviy siyosati doirasida hal etiladi. Moliyaviy siyosat quyidagi elementlardan (qismlardan) iborat:

1. hisob siyosati;
2. kredit siyosati - banklar bilan munosabatlarda yoki umuman kreditlarga nisbatan siyosat;
3. xarajatlarni boshqarish bilan bog'liq siyosat (xarajatlarni tartibga solish usuli, xarajatlarni tasniflash, doimiy narxlarning tannarx narxidagi ulushi);
4. soliq siyosati va soliqni rejalashtirish (soliq to'lovlarini minimallashtirish kerak, lekin boshqa sohalarga, tarmoqlarga zarar etkazmaslik kerak);
5. dividend siyosati;
6. naqd pulni boshqarish siyosati (shu jumladan, joriy aktivlar);

7. investitsiya siyosati (moliyaviy nuqtai nazardan eng samarali).

Moliyaviy siyosatni ishlab chiqishda korxonaning boshqa xizmatlari va bo'limlari bilan muvofiqlashtirish zarur. Moliyaviy menejment asoslarida tashkilot moliyasi - bu uning pul resurslarini shakllantirish va undan foydalanish jarayonida vujudga keladigan ichki va tashqi iqtisodiy munosabatlar tizimidir. Korxonaning moliya tizimining o'ziga xos xususiyati kapital hajmi va tuzilishi, asosiy faoliyat texnologiyasi, ishlab chiqarish siklining davomiyligi va uning doirasida xarajatlarning o'sish xususiyati, tabiiy va iqlim omillari va iqtisodiy sharoitlar bilan belgilanadi. Bu holatlarning barchasi mablag'lar hajmiga, manbalariga, tuzilishiga, xususiyatlariga, masalan, ularning aylanish tezligiga, daromad olish imkoniyatlariga ta'sir qiladi. Moliya boshlang'ich shakllanishi tashkilotni ta'sischilarning hissalarini hisobiga tashkil topgan paytga to'g'ri keladi. Faoliyat yuritayotgan korxonalarda moliyaviy manbalarning asosiy manbai quyidagilardir:

asosiy faoliyatdan olingan foyda, amortizatsiya ajratmalari, hisoblangan, ammo to'lanmagan ish haqi, qimmatli qog'ozlarni sotishdan tushumlar, bank kreditlari, sug'urta to'lovlari, budget subsidiyalari, dividendlar, moliyaviy operatsiyalardan olingan foyda va boshqalar. Korxonalarning moliyaviy resurslari sxemasi quyidagi shaklda taqdim etilishi mumkin:

1. O'z mablag'lari va unga tenglashtirilgan mablag'lar hisobidan hosil bo'lgan resurslar:

daromad (asosiy faoliyatdan olinadigan foyda);

tushumlar (amortizatsiya, ajratilgan badallar, barqaror majburiyatlar, nafaqaga chiqqan mol-mulkni tasarruf etish);

2. Qimmatli qog'ozlarni chiqarish va kredit olish yo'li bilan jalb qilingan resurslar. 3. Tarqatish tartibida olingan resurslar (sug'urta organlaridan, yuqori tuzilmalardan, foizlar, dividendlar). Korxonalarda ushbu resurslar takror ishlab chiqarish jarayonini moliyaviy qo'llab-quvvatlashga, ya'ni joriy xarajatlarni qoplashga va investitsiyalar kiritishga mo'ljallangan. Kundalik faoliyatning bir qismi sifatida moliyaviy munosabatlar ta'minotni to'lash, bank va tijorat kreditlarini olish, sug'urta qilish, foydani taqsimlash, dividendlar, ish haqini to'lash, qarzlarni to'lash,

foizlarni to'lash, soliqlarni to'lash, qisqa muddatli moliyalashtirish va hokazo. Istiqbolli moliyaviy faoliyat real obyektlarga, qimmatli qog'ozlarga, bank sektoriga sarmoyalar bilan, shuningdek qimmatli qog'ozlarni chiqarish va uzoq muddatli kreditlar olish orqali uzoq vaqt davomida resurslarni jalb qilish bilan bog'liq. Notijorat tashkilotlarning moliyaviy resurslari ular tomonidan xizmatlarining turi va xususiyatiga qarab turli xil manbalardan - pullik yoki bepul ravishda jalb qilinadi. Ushbu manbalar turli darajadagi budget mablag'lari, bajarilgan ishlar va xizmatlar uchun to'lov, mol-mulkni ijaraga berishdan tushgan mablag'lar, qo'shimcha badallar va boshqa tushumlar bo'lishi mumkin. Umuman olganda, ular muassasaning moliyaviy resurslari fondini tashkil qiladi va ish haqi, moddiy va unga tenglashtirilgan xarajatlarni qoplash uchun ishlatiladi. Jamoat birlashmalari uchun mablag'larning asosiy manbai a'zolik badali hisoblanadi. Ular tomonidan moliyaviy resurslardan foydalanish quyidagi asosiy yo'nalishlarda sodir bo'ladi:

- 1) moliya-bank sektori organlariga to'lovlar;
- 2) real obyektlarga sarmoya kiritish;
- 3) qimmatli qog'ozlar va bank depozitlariga sarmoya kiritish;
- 4) rag'batlantiruvchi va ijtimoiy fondlarni shakllantirish;
- 5) xayriya badallari. Zamonaviy tadbirkorlik subyektlarining aksariyati huquqiy jihatdan moliyaviy jihatdan mustaqil bo'lib, bu ularning moliyaviy munosabatlarini (pul aylanmasi) samarali boshqarish uchun mustahkam zamin yaratmoqda, moliyaviy boshqarish usullaridan foydalangan holda mablag'lar, moliyaviy natijalar, investitsiyalar va boshqalarni shakllantirish va ulardan foydalanish. Moliyaviy boshqaruv tizimi Boshqarish tizimi bu oldindan belgilangan maqsadlarga erishish uchun resurslarni boshqarish (inson, moliyaviy, texnik va boshqalar) tizimidir. Tashkilotlardagi zamonaviy boshqaruv tizimlari ma'lum bir xususiyatga asoslangan boshqaruv tizimlari to'plamlaridan iborat, masalan, boshqariladigan tizim turi bo'yicha. Tashkilotni boshqarish tizimini bir nechta kompozitsion boshqaruv tizimlariga bo'lish umumiy boshqaruvning murakkabligini kamaytirish va hosil bo'lgan quyi tizimlarning boshqaruvchanligini oshirish maqsadida amalga oshiriladi. Butun tashkilotni boshqarish sifati ko'pincha ushbu (alohida) boshqaruv

tizimlarining umumiy maqsadlarga erishishda o'zaro ta'sir darajasiga bog'liq. Butun tashkilotning boshqaruv tizimi (boshqaruv tizimi) tashkilotning o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olgan holda ishlab chiqilgan. Boshqarish tizimlarini rivojlantirishning asosiy jihatlari quyidagilardan iborat:

1. Tashkilotning vazifasi va qarashlari 2. Tashkilotning operatsion, taktik va strategik maqsadlari (vazifalari)(boshqaruv tizimi)3. Belgilangan strategik maqsadlarga erishish jarayonini kuzatish va tahlil qilish uchun asosiy samaradorlik ko'rsatkichlarini (KPI) to'g'ri tanlash 4. Mahsulotlar yoki xizmatlarni ishlab chiqarish jarayonlarining tuzilishi (shuningdek, ishlab chiqarish toifalari, ishlab chiqarish turlari va ishlab chiqarish turlari)5. Xodimlar va bo'limlarning tashkiliy tuzilmasi (bo'limlari ...)6. Axborotni qo'llab-quvvatlash tizimlarining mavjudligi va sifati (shuningdek, buxgalteriya hisobi, boshqaruv hisobi, nazorat).7. Tegishli usullarni bilish qarorlar nazariyasi va operatsiyalarni tadqiq qilish 8. Xodimlarni boshqarish xususiyatlarini hisobga olish 9. Tashkilotning moliyaviy balansiga rioya qilish Zamonaviy boshqaruv tizimlari kompyuter arxitekturasini va zarur dasturiy ta'minot bilan birga tasavvur qilinmaydi. Ko'pincha zamonaviy dasturiy ta'minot bir nechta boshqaruv tizimlariga ixtisoslashgan. Va ishlab chiqaruvchilar doimo mavjud bo'lgan barcha boshqaruv tizimlari uchun universal dasturiy ta'minot yaratishga harakat qilmoqdalar, ammo bu mavjud emas. Shu bilan birga, qimmatroq dasturiy mahsulotlar arzonroqlarga qaraganda ko'proq funktsionallikka ega, ammo, shu bilan birga, muayyan boshqaruv ehtiyojlari uchun sozlash qiyinroq. Arzonroq dasturiy ta'minot ma'lum boshqaruv ehtiyojlari uchun osongina moslashtiriladi, lekin ko'pincha korxonalar amalda yangi dasturiy mahsulotni ishlab chiqarishni moliyalashtirishlari kerak. Boshqaruv tizimlarining ayrim jihatlari qo'llab-quvvatlaydigan dasturiy ta'minot orasida • ERP - korporativ resurslarni rejalashtirish tizimi • EAM - korporativ aktivlarni boshqarish tizimlari • MES - operatsion (do'kon) ishlab chiqarish / ta'mirlashni boshqarish tizimlari • WMS - omborlarni boshqarish tizimlari • CRM - mijozlar bilan munosabatlarni boshqarish tizimlari • SCM - ta'minot zanjirlarini boshqarish tizimlari • CMMS - texnik xizmat ko'rsatishni boshqarish tizimlari kompyuterlashtirilgan Boshqaruv

tizimlari menejerlar tomonidan qaror qabul qilishda yordam berishi mumkin va "qaror qabul qiluvchi" bo'lishi mumkin va shu bilan standartlashtirilgan holda menejerlarning xatti-harakatlari "ko'rsatma" bo'lishi mumkin. Ikkinchisi katta hajmdagi ma'lumotni qayta ishlashda yoki murakkab muammolarni yechishda boshqaruv xatolarini kamaytirish maqsadida amalga oshiriladi, ammo bu dasturda "iqtisodiy optimallashtirish" uchun tegishli yuqori sifatli algoritmlar belgilab qo'yilgan bo'lsa, bu mumkin. Agar bunday algoritmlar mavjud bo'lmasa, unda ushbu dastur tegishli faoliyat sohasidagi boshqaruv hisobi uchun xizmat qiladi. Shuni ham ta'kidlash kerakki, sifat menejmenti tizimlari o'zlarining "iqtisodiy algoritmlari" uchun yetarlicha ilmiy asosga ega, shu bilan birga matematik, statistika va psixologiya, shuningdek, informatika, ekonometriya, operatsiyalarni o'rganish, o'yinlar nazariyasi va qabul qilish kabi ko'proq fundamental fanlarga tayanadi. yechimlar va boshqa fundamental ilmiy nazariyalar va fanlar. Ilmiy asoslangan va amalda sinovdan o'tgan tashkilotlarda menejment tizimlarini joriy qilishda asosiy vazifa ularning asosiy kuchliligini yo'qotmaslikdir. Shuningdek, boshqaruv tizimlari tashkilotlarning jamiyatdagi yuridik shaxs sifatida faoliyatining deyarli barcha sohalarini tartibga soluvchi qonunchilik bazasini e'tiborsiz qoldirishga haqli emas. Tashkilotlarni boshqarish uchun umumiy tizimlarga quyidagilar kiradi:

• Marketing • Sifat menejmenti tizimi • Loyiha menejmenti • Nazorat qilish Yuqorida aytib o'tilgan o'rnatilgan boshqaruv tizimlaridan tashqari yana bir qancha ixtisoslashgan boshqaruv tizimlari mavjud. Bularga moliyaviy menejment, inson resurslari, risklarni boshqarish, dizaynni boshqarish va hokazo kiradi. Korxonada moliyaviy menejment Moliyaviy menejment - yakka tartibdagi xo'jalik yurituvchi subyekt darajasida kapitalni boshqarish. "Moliyaviy menejment" atamasi inglizchadan tarjimada moliyaviy menejment yoki moliyaviy menejment degan ma'noni anglatadi. Chet el adabiyotida ushbu tushuncha, qoida tariqasida, moliyani davlat tomonidan tartibga solishdan farqli o'laroq, kompaniyalar va firmalar faoliyatini nazarda tutadi, ammo ko'plab moliyaviy boshqaruv vositalari universal xarakterga ega va davlat darajasida moliyaviy menejmentda qo'llaniladi. So'nggi yillarda moliyaviy menejment banklarda, sug'urta

tashkilotlarida, pensiya jamg'armalarida, moliyaviy va investitsiya kompaniyalarida va hokazolarda faol rivojlanib bormoqda. Moliyaviy menejment pul oqimlarini boshqarish deb ta'riflanishi mumkin. Kelajakda foyda olish va joriy to'lov qobiliyatini ta'minlash maqsadida. Moliyaviy menejment korxona aktivlari va passivlari tarkibidagi o'zgarishlarga qarab moliyaviy hisobotlarni tahlil qilish va daromadlarni prognoz qilish asosida aniq moliyaviy strategiya va taktikani ishlab chiqishni o'z ichiga oladi. Moliyaviy menejer investitsion qarorlarni qabul qiladi (aktivlar tarkibidagi o'zgarishlar) va ularni moliyalashtirish manbalarini tanlaydi (majburiyatlar tarkibidagi o'zgarishlar). Menejment korxona boshqaruv tizimi sifatida ishlab chiqarishni boshqarish, marketing va moliyaviy boshqaruvni o'z ichiga oladi. Ushbu yo'nalishlar bir-biri bilan chambarchas bog'liq va umumiy maqsadga bo'ysundirilgan. Bozorga e'tiborni qaratgan holda menejer mustaqil ravishda qarorlar qabul qilishi kerak. Biroq, bu barcha holatlarda to'g'ri emas. Iqtisodiy mustaqillik ma'lum chegaralarga ega va boshqaruv imkoniyatlari iqtisodiy subyektning tashkiliy-huquqiy shakli bilan belgilanadi. Boshqaruv yechimlari moliya sohasida, agar u iqtisodiy jihatdan mustaqil bo'lsa, ya'ni ma'lum bir tashkilot darajasida menejment tomonidan qabul qilinishi mumkin. Mulk huquqiga asoslangan (xo'jalik sherikliklari va kompaniyalar). Xuddi shu narsa, ba'zi cheklovlar bilan, xo'jalik yuritish huquqiga asoslangan davlat va shahar korxonalari tegishli. Tezkor boshqaruv asosida ishlaydigan federal davlat korxonalari davlat tomonidan mulk egasi sifatida boshqariladi va shunga muvofiq moliyaviy qarorlarni qabul qilish ushbu korxonani boshqarish vakolatiga ega bo'lgan organ vakolatiga kiradi. Shunday qilib, davlat korxonasi tomonidan olingan daromadlarni taqsimlash tartibi davlat tomonidan belgilanadi. Tijorat tashkilotlarida moliya sohasida qarorlarni qabul qilish menejment vakolatiga kiradi, ammo boshqaruv qarorlarini analitik qo'llab-quvvatlash, korxonani moliyaviy qo'llab-quvvatlash masalalarini ishlab chiqish va boshqa ko'p narsalar faoliyati yuqori menejment faoliyati bilan bog'liq bo'lgan moliyaviy menejer rahbarligida amalga oshiriladi. Zamonaviy sharoitda moliyaviy boshqaruv apparati umumiy korxona boshqaruv apparatining eng muhim qismiga aylanib bormoqda. Moliyaviy

menejerning vazifalari va malakalari. Moliyaviy menejer faoliyati sohasiga keng doiradagi masalalar kiradi:

aylanma mablag'larni boshqarish, uning maqbul qiymati va tuzilishini aniqlash, debitorlik holatini tahlil qilish;

kapital qo'yilmalar samaradorligini va ularni amalga oshirishda qabul qilinadigan tavakkalchilikni baholash;

mumkin bo'lgan mablag' manbalarini va ularning tuzilishini o'rganish;

vaqtincha mavjud mablag'larni boshqarish, moliyaviy rejalashtirish;

iqtisodiy va moliyaviy faoliyatni tahlil qilish va moliyaviy nazorat . Moliyaviy menejer tashqi tomondan belgilanadigan holatlarda (soliqlar, kreditlar bo'yicha foizlar, valyuta qonunchiligi, moliya va valyuta bozorlarining holati va boshqalar) va mamlakatdagi amaldagi qonunchilikda belgilanadigan imkoniyatlardan kelib chiqadigan ishlarda ishlaydi. Moliyaviy menejment menejerning nafaqat yuqori malakasini, balki bozor iqtisodiyoti asoslarini tushunishni, moliya va kredit sohasidagi kasbiy ma'lumotni, buxgalteriya hisobotini bilishni talab qiladi ., soliq qonunchiligi, bank va fond birjasi faoliyatining o'ziga xos xususiyatlari, korxonaning moliyaviy hisobotlarini tahlil qilish qobiliyati, shuningdek, tegishli fikrlash va sezgi. Odatda moliyaviy menejer korxona egasi emas, balki shartnoma bo'yicha xodim hisoblanadi. Ammo u korxona faoliyati natijalariga qiziqadi, chunki bunga va uning malakasiga qarab u nafaqat ish haqi, balki foydaning foizini ham oladi. Masalan, Qo'shma Shtatlarda top-menejerlar ular ishlayotgan kompaniyalar ulushiga egalik qilishadi. Moliyaviy menejmentning barcha jihatlari, ish vazifalarining o'ziga xosligi va ko'lami bir kishi tomonidan qoplanishi mumkin emas. Hozirgi vaqtda moliyaviy menejment ko'plab sohalarda rivojlanmoqda. Ushbu sohada tor mutaxassislar paydo bo'ldi - sug'urta, qimmatli qog'ozlar bilan operatsiyalar, auditorlik tekshiruvi, veksellarning muomalasi, investitsiya loyihalarini baholash, bankrotlikni boshqarish, soliqlarni optimallashtirish, ko'chmas mulkni baholash va boshqalar, ular muayyan ishlarni bajarish uchun shartnoma asosida jalb qilinishi mumkin. Ko'pgina banklar va auditorlik firmalari moliyaviy boshqaruv bo'yicha konsalting xizmatlarini ham ko'rsatadilar. Shu bilan birga, har qanday tijorat tashkilotining bosh

buxgalteri, tashkiliy-huquqiy shaklidan qat'i nazar, yuqori malakaga, moliyaviy menejment asoslarini yaxshi bilishi kerak. Buxgalteriya hisobi ma'lumotlari ichki moliyaviy boshqaruv vositasi bo'lib xizmat qiladigan boshqaruv va moliyaviy tahlil uchun axborot bazasidir. Zamonaviy sharoitda korxonaning moliyaviy holati to'g'risidagi ma'lumot sifatiga yuqori talablar qo'yilmoqda, buxgalteriya (moliyaviy) hisobotlarning tashqi foydalanuvchilar doirasi kengaytirildi. Bularga, masalan, amaldagi va potensial kreditorlar, aksiyadorlar, investorlar, sheriklar, biznes matbuot va axborot biznesi vakillari kiradi. Ikkinchisi eng yirik va barqaror kompaniyalarning reytinglarini tuzadi va e'lon qiladi, Moliyaviy menejment sohasidagi aniq vazifalar ro'yxati korxonaning naqd pul aylanmasi hajmi, moliyaviy resurslarga bo'lgan ehtiyoj va ishlab chiqarish faoliyatining o'ziga xos xususiyatlari bilan belgilanadi. Ushbu vazifalarni belgilash va ularni hal qilish usullari uchun korxona iqtisodiy bo'linmalari xodimlarining lavozim vazifalarini belgilash, buxgalteriya hisobini boshqaruv va moliyaviy bo'linmalarga ajratish uchun muhim ahamiyatga ega. Moliyaviy xizmatning tuzilishi va vazifalari. G'arb mamlakatlarida kompaniyalar va korporatsiyalarni moliyaviy boshqarish allaqachon barqaror shakllarga ega bo'lgan. Ixtisoslashgan va o'quv adabiyotlarida moliyaviy menejment odatda ochiq aksiyadorlik jamiyati (OAJ) misolida ko'rib chiqiladi, chunki aynan ushbu turdagi korxonalar moliya bozorida kapitalni jalb qilish uchun barcha imkoniyatlarga ega va moliyaviy munosabatlarning eng murakkab tuzilishi bilan tavsiflanadi. Masalan, Qo'shma Shtatlarda moliyaviy boshqaruv sohasidagi funksiyalar bo'linishi ikki yo'nalishda sodir bo'ladi. G'aznachilik menejerlari funksiyasi va boshqaruv darajasi bilan farq qiladi. Bosh moliyaviy menejer (yirik korporatsiyada vitse-prezident, nisbatan kichikroq kompaniyada moliya direktori) ikkita funksional menejerga - nazoratchi va xazinachiga hisobot beradi. Nazoratchining funksiyalari bosh buxgalterning funksiyalariga yaqin va asosan buxgalteriya ma'lumotlari bilan ishlash va AJ faoliyatini iqtisodiy tahlil qilishdan iborat. Nazoratchining vazifalariga Fanlar akademiyasining ishlab chiqarish va moliyaviy hisobini tashkil etish, hisobot berish, xo'jaliklararo faoliyatini rejalashtirish va nazorat qilish, AJ moliyaviy holatini baholash uchun foydalanish / foydalanish uchun kompaniya faoliyati to'g'risidagi ichki

ma'lumotlarni qayta ishlash, xarajatlar smetasini tuzish, ish haqi va soliqlarni hisoblash kiradi. Moliyaviy boshqaruv funksiyalari Moliyaviy menejment funksiyalari boshqaruv tizimi tuzilishining shakllanishini belgilaydi. Moliyaviy boshqaruv funksiyalarining ikkita asosiy turi mavjud.

1. Boshqarish obyektining funksiyalari - pul muomalasini tashkil etish, moliyaviy aktivlarni va investitsiya vositalarini (qiymatlarini) etkazib berish, asosiy va aylanma mablag'larni etkazib berish (ya'ni uskunalar, xom ashyo, moddiy- texnik ta'minot), moliyaviy ishlarni tashkil etish va hokazo.

2. Menejment subyekting funksiyalari - iqtisodiy jarayonda va moliyaviy ishda odamlarning munosabatiga ta'sir yo'nalishini ifodalovchi umumiy faoliyat turi. Ushbu funksiyalar, ya'ni boshqaruv faoliyatining o'ziga xos turi doimiy ravishda ma'lumotlarni to'plash, tizimlashtirish, uzatish, saqlash, qaror ishlab chiqish va qabul qilish, uni jamoaga aylantirishdan iborat. Bundan tashqari, quyidagi funksiyalar ajralib turadi.

1. Rejalashtirish juda zarur. Axir buyruq berish uchun vazifa, harakat dasturini tuzish kerak, buning uchun moliyaviy chora-tadbirlar, daromad olish, moliyaviy resurslardan samarali foydalanish bo'yicha rejalar tuziladi. Boshqarish funksiyasi - moliyaviy rejalashtirish - rejalashtirilgan maqsadlarni ishlab chiqish uchun ham, ularni amalga oshirish bo'yicha ham barcha faoliyat turlarini qamrab oladi.

2. Moliyaviy menejmentda bashorat qilish (yunon tilidan. Prognoz - bashorat qilish)- umuman obyekt va uning turli qismlarining moliyaviy ahvolining uzoq muddatli o'zgarishini rivojlantirish. Bashorat qilish, rejalashtirishdan farqli o'laroq, ishlab chiqilgan prognozlarni amalda bevosita amalga oshirish vazifasini qo'ymaydi. Ushbu proyeksiyalari tegishli o'zgarishlarning kutilishini anglatadi.

3. Tashkilotning moliyaviy menejmentdagi funksiyasi ba'zi bir qoidalar va protseduralar asosida moliyaviy dasturni birgalikda amalga oshiradigan odamlarni birlashtirishga to'g'ri keladi. Ikkinchisiga boshqaruv organlarini yaratish, boshqaruv apparati tuzilmasini qurish, boshqaruv bo'linmalari o'rtasidagi munosabatlarni o'rnatish, me'yorlar, standartlar, usullarni ishlab chiqish va boshqalar kiradi.

4. Moliyaviy menejmentda regulyatsiya (lot. Regulate - ma'lum bir tartibga, qoidaga bo'ysunish)- boshqaruv parametrlariga ta'sir, bu orqali

belgilangan parametrlardan chetga chiqish holatida moliya tizimining barqarorlik holatiga erishiladi.

5. Moliya menejmentidagi muvofiqlashtirish (lot. Co - birgalikda, ordinatio - tartibda tartibga solish)- boshqaruv tizimining barcha bo'g'inlari, boshqaruv apparati va mutaxassislari ishlarining izchilligi. Muvofiqlashtirish boshqaruv obyekti, boshqaruv subyekti, boshqaruv apparati va alohida xodim o'rtasidagi munosabatlarning birligini ta'minlaydi.

6. Moliyaviy menejmentni rag'batlantirish moliyaviy xizmat xodimlarini o'z ishlarining natijalari bilan qiziqishini rag'batlantirishda ifodalanadi. Rag'batlantirish orqali moddiy va ma'naviy qadriyatlarining taqsimlanishi sarf qilingan mehnat miqdori va sifatiga qarab nazorat qilinadi.

7. Moliyaviy menejmentdagi nazorat moliyaviy ishlarning tashkil etilishi, moliyaviy rejalarning bajarilishi va boshqalarni tekshirishga qisqartiriladi. Nazorat orqali mablag'larning ishlatilishi va obyektning moliyaviy holati to'g'risida ma'lumotlar to'planadi, qo'shimcha zaxira va imkoniyatlar aniqlanadi, moliyaviy dasturlarga, moliyaviy tashkilotga o'zgartirishlar kiritiladi boshqaruv. Moliyaviy boshqaruv usullari Moliyaviy boshqaruv usullari xilma-xil. Ulardan asosiylari:

prognozlash, rejalashtirish, soliqqa tortish, sug'urta, o'zini o'zi moliyalashtirish, kreditlash, hisob-kitob tizimi, moliyaviy yordam tizimi, moliyaviy sanksiyalar tizimi, amortizatsiya tizimi, rag'batlantirish tizimi, narx belgilash prinsiplari, ishonch operatsiyalari, garov operatsiyalari, transfer operatsiyalari, faktoring, ijara, lizing. Yuqoridagi usullarning ajralmas elementi moliyaviy boshqaruvning maxsus uslublari:

kreditlar, qarzlar, foiz stavkalari, dividendlar, valyuta kurslari kotirovkalari, aktsiz solig'i, diskont va hokazo. Moliya menejmenti tizimining axborot ta'minotining asosi moliyaviy xarakterdagi har qanday ma'lumotdir:

buxgalteriya hisoboti, moliya organlarining xabarlari, bank tizimi muassasalari ma'lumotlari, tovar, fond va valyuta birjalari ma'lumotlari, boshqa ma'lumotlar. Moliyaviy menejment tizimining texnik ta'minoti uning mustaqil va juda muhim elementidir. Qog'ozsiz texnologiyalarga

asoslangan ko'plab zamonaviy tizimlar (banklararo hisob-kitoblar, o'zaro hisob-kitoblar, kredit kartalar yordamida hisob-kitoblar va boshqalar) kompyuter tarmoqlari, shaxsiy kompyuterlar va funksional dasturiy ta'minot paketlarisiz imkonsizdir. Har qanday moliyaviy boshqaruv tizimining faoliyati amaldagi qonunchilik va me'yoriy-huquqiy baza doirasida amalga oshiriladi. Bunga qonunlar, Prezident farmonlari, hukumat qarorlari, vazirliklar va idoralarning buyruqlari va buyruqlari, litsenziyalar, ustav hujjatlari, normalar, ko'rsatmalar, ko'rsatmalar va boshqalar kiradi. Davlatning xo'jalik yurituvchi subyektlar va uy xo'jaliklari bilan moliyaviy munosabatlar sohasidagi munosabatlari birinchi navbatda soliq tizimi orqali amalga oshiriladi, kredit munosabatlarini tartibga solish, moliya bozorini tartibga solish, davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash tizimi, pensiya ta'minoti tizimi, mehnatga yaroqli aholi daromadlarini tartibga solish mexanizmi va boshqalar. bu munosabatlar vositachilik qiladi (bilvosita). Moliyani davlat tomonidan tartibga solishning bilvosita usullari quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- Iqtisodiyotda raqobat muhitini shakllantirish va qo'llab-quvvatlash va bozor monopoliyasini cheklash;
- tabiiy monopolistlar narxlarini davlat tomonidan tartibga solish;
- bozor subyektlari o'rtasidagi shartnomaviy munosabatlarni himoya qilish, moliya sohasida hisob-kitob va to'lov munosabatlarining barqaror ishlashini ta'minlash;
- samarali bojxona siyosatini olib borish;
- sug'urta biznesini rivojlantirishga va xatarlarni sug'urtalashga ko'maklashish;
- kapital bozorining rivojlanishiga ko'maklashish . Moliyani tartibga solishning bilvosita usullari bilan bir qatorda davlat xo'jalik yurituvchi subyektlarning moliyaviy faoliyatiga quyidagi usullar va to'g'ridan-to'g'ri ma'muriy ta'sirni ishlatadi:
- tadbirkorlik faoliyati, ayrim tovarlarni ishlab chiqarishga kvotalar belgilash, cheklangan tovar va xizmatlar narxleri chegaralarini belgilash;
- tovar va xizmatlarning ayrim turlarini ishlab chiqarish va sotish uchun moliyaviy subsidiyalar va subsidiyalar;
- ayrim turdagi tovarlarga davlat monopoliyasi va aktsiz solig'i;

- birinchi navbatda aholining kam ta'minlangan qatlamlariga nisbatan ijtimoiy kafolatlar va moliyaviy himoya choralari;

- aniq soliq to'lovchilar uchun soliqlar va budjetga va budjetdan tashqari jamg'armalarga turli xil to'lovlar bo'yicha imtiyozlarni belgilash;

- moliyaviy intizomni buzganlarga nisbatan moliyaviy sanksiyalarni qo'llash. To'g'ridan-to'g'ri davlat moliyaviy boshqaruvi faqat davlat moliyasiga nisbatan amalga oshiriladi. Barcha iqtisodiy rivojlangan mamlakatlarda bo'lgani kabi Rossiyada ham davlat moliyasini boshqarish yuqori qonunchilik organlari orqali moliyaviy qonunchilik bilan tartibga solinadi. Moliyaviy boshqaruvning maqsadlari Moliyaviy menejment - bu korxonaning moliyaviy resurslarini shakllantirish, taqsimlash va ulardan foydalanish va uning mablag'lari aylanishini tashkil qilish bilan bog'liq bo'lgan boshqaruv qarorlarini ishlab chiqish va amalga oshirishning prinsiplari va usullari tizimi. Moliyaviy menejmentning asosiy maqsadi korxona egalari (aksiyadorlar, aksiyadorlar) joriy va kelgusi davrda farovonligini maksimal darajaga ko'tarishdir. Ushbu maqsad korxonaning bozor qiymatini maksimal darajada oshirishni ta'minlashda aniq ifodani topadi, bu uning egalarining yakuniy moliyaviy manfaatlarini amalga oshirishdir. Asosiy maqsadni amalga oshirish jarayonida moliyaviy menejment asosiy vazifalarni hal qilishga qaratilgan:

1. Kelajakda korxonani rivojlantirish maqsadlariga muvofiq zarur miqdordagi moliyaviy resurslarning shakllanishini ta'minlash. Shu bilan birga, yetarli miqdordagi o'z moliyaviy resurslarini jalb qilish kerak (aylanmada 50% dan 50% gacha), bu, avvalambor, ulardan foydalanish samaradorligini oshirish orqali amalga oshiriladi. Qarz manbalarini jalb qilish ularni qaytarish sharti bilan maqsadga muvofiqdir, chunki ulardan foydalanish o'z mablag'lari rentabelligini oshiradi.

2. Tashkilot faoliyatining asosiy yo'nalishlari bo'yicha shakllangan moliyaviy resurslardan eng samarali foydalanishni ta'minlash. Avvalo, tashkilotning ishlab chiqarish, iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanishi maqsadlarida, kerakli daromad darajasini to'lashda, tashkilot egalariga kiritilgan kapital uchun moliyaviy resurslardan foydalanishda zarur mutanosiblikni belgilash talab etiladi.

3. Pul oqimini optimallashtirish. Ushbu muammo bo'sh pul mablag'larining o'rtacha qoldig'ini minimallashtirish maqsadida naqd pul muomalasi jarayonida tashkilotning pul oqimlarini samarali boshqarish orqali hal etiladi.

4. Moliyaviy tavakkalchilik darajasida foydaning maksimal darajaga ko'tarilishini ta'minlash. Bunga birinchi navbatda aktivlarni samarali boshqarish orqali erishiladi, qarz mablag'larini iqtisodiy aylanishga jalb qilish, samarali soliq, amortizatsiya, dividend siyosatini amalga oshirishda operatsion va moliyaviy faoliyatning eng samarali yo'nalishlarini tanlash.

5. Operatsion va moliyaviy faoliyat turlarini, shuningdek moliyaviy investitsiyalar portfelini diversifikatsiya qilish yo'li bilan moliyaviy tavakkalchilik darajasini talab qilinadigan foyda darajasida minimallashtirishni ta'minlash;

ularning ichki va tashqi sug'urtasining samarali shakllari yordamida ayrim moliyaviy xatarlarning oldini olish va oldini olish.

6. Tashkilotning rivojlanishi jarayonida moliyaviy barqarorlik va to'lov qobiliyatini yuqori darajada ushlab turish, kapital va aktivlarning maqbul tuzilishini shakllantirish, investitsiya ehtiyojlarini yetarli darajada o'zini o'zi moliyalashtirish orqali doimiy moliyaviy muvozanatni ta'minlash. Ushbu vazifalarning barchasi bir-biri bilan chambarchas bog'liq, garchi ba'zi hollarda ular ko'p yo'nalishli. Moliyaviy menejmentning mohiyati Moliyaviy menejmentning mazmuni bu moliyaviy resurslar harakati va moliyaviy resurslarning harakati jarayonida xo'jalik yurituvchi subyektlar o'rtasida paydo bo'ladigan moliyaviy munosabatlarni boshqarish san'atidir. Moliyaviy menejment - bu maqsadga erishish uchun moliyaviy mexanizmning usullari va qo'llari yordamida moliyaviy boshqaruv maqsadini ishlab chiqish va moliyaga ta'sir o'tkazish jarayoni. U strategiya va boshqaruv taktikasini o'z ichiga oladi. Strategiya maqsadga erishish uchun mablag'lardan foydalanishning umumiy yo'nalishi va usulini anglatadi. Ushbu usul qaror qabul qilish uchun ma'lum qoidalar va cheklavlarga mos keladi. Strategiya, barcha boshqa variantlarni bekor qilib, qabul qilingan strategiyaga zid bo'lmagan qarorlar variantlari bo'yicha harakatlarni jamlashga imkon beradi. Maqsadga erishgandan so'ng, unga erishish yo'nalishi va vositasi sifatida strategiya mavjud bo'lmaydi. Yangi

maqsadlar yangi strategiyani ishlab chiqishda qiyinchilik tug'diradi. Taktikalar - muayyan sharoitlarda belgilangan maqsadga erishish uchun o'ziga xos usul va usullar. Boshqarish taktikasining vazifasi - bu eng maqbul yechimni va muayyan iqtisodiy vaziyatda eng maqbul boshqaruv usullari va usullarini tanlashdir. Moliyaviy menejment boshqaruv tizimi sifatida ikkita kichik tizimdan iborat:

boshqaruv obyekti va boshqaruv subyekti. Moliyaviy menejmentda menejment obyekti bu pul muomalasi, qiymat aylanishi, moliyaviy resurslarning harakati va xo'jalik yurituvchi subyektlar va ularning bo'linmalari o'rtasidagi moliyaviy aloqalarni amalga oshirishning yig'indisidir. Boshqarish subyekti - bu boshqaruv ta'sirining turli shakllari orqali obyektning maqsadga muvofiq ishlashini amalga oshiradigan boshqaruv apparati. Boshqaruvning har qanday obyekti bu ajralmas ta'limni tashkil etuvchi o'zaro ta'sir etuvchi elementlar to'plami sifatida tushuniladigan tizimdir. Har bir element turli xil xususiyatlarga ega. Element faqat o'ziga xos funksiyani bajaradi. Moliya tizimi elementlarining xususiyatlari moliyaviy boshqaruvning umumiy qoidasini chiqarishga imkon beradi:

har doim ham uning alohida elementlari va quyi tizimlarini emas, balki butun tizimning moliyaviy barqarorligi uchun harakat qilish kerak. Subyektning boshqaruv obyektiga ta'siri, ya'ni. boshqarish jarayonining o'zi faqat boshqariladigan va boshqariladigan quyi tizimlar o'rtasida ma'lum ma'lumotlarning aylanishi sharti bilan amalga oshirilishi mumkin. Moliya tizimi murakkab, dinamik va ochiq tizimdir. Moliya tizimining murakkabligi tarkibiy elementlarning geterogenligi, ular o'rtasidagi aloqalarning xilma-xilligi, elementlarning tarkibiy xilma-xilligi bilan belgilanadi. Bu tizim elementlarining xilma-xilligi va farqini, ularning o'zaro aloqalarini, tendensiyalarini, tizim tarkibi va holatining o'zgarishini, ularning faoliyati mezonlarining ko'pligini keltirib chiqaradi. Moliya tizimining dinamikligi uning doimiy ravishda rivojlanib borishi, moliyaviy resurslar miqdori, xarajatlar, daromadlarning o'zgarishi, kapitalga talab va taklifning o'zgarishi bilan bog'liq. Bu moliya tizimining tashqi muhit bilan aloqalarining ko'payishi va chuqurlashishini nazarda tutadi va uni boshqarish jarayonini murakkablashtiradi. Moliya tizimi ochiq tizimdir,

chunki u tashqi muhit bilan ma'lumot almashadi. Moliyaviy menejmentning roli iqtisodiyotni rivojlanishining hozirgi bosqichida menejment bu boshqaruvning ichki va tashqi muhitidagi tez o'zgarishlarga, korxonalar (korporatsiyalar) egalari va xodimlarining manfaatlarini maksimal darajada qondirishga yo'naltirilgan moslashuvchan boshqaruv mexanizmi. Menejment yangi axborot texnologiyalaridan, korxona rahbarlari va xodimlarining tashabbuskorligi va ko'nikmalaridan foydalanib, dinamik bozor sharoitida ishlashni o'z ichiga oladi. An'anaga ko'ra ishlab chiqarish, marketing va moliya boshqaruvning asosiy bo'g'inlari hisoblanadi. Moliyaviy menejment xo'jalik yurituvchi subyekt funksiyalarini bajarish uchun tavakkalchilik sharoitida tadbirkorlik faoliyatini amalga oshirish uchun zarur bo'lgan moliyaviy resurslarni, kapital va pul oqimlarini shakllantirish va ulardan foydalanish orqali butun takror ishlab chiqarishni boshqarish jarayonini ifodalaydi. Amaliy nuqtai nazardan, moliyaviy menejment - bu korxona mablag'larini tashqi va ichki muhit sharoitida boshqarish san'ati, ya'ni qabul qilingan strategiya va taktika doirasida daromad (daromad), foyda, kapital va mablag'larni shakllantirish va sarflash bilan bog'liq bo'lgan pul munosabatlari. Rossiyada moliyaviy menejmentni rivojlantirish uchun zarur shartlar quyidagilardan iborat:

- mulk shakllarining xilma-xilligi;
- tadbirkorlik faoliyatini o'zini o'zi moliyalashtirish;
- bozor narxlari;
- tovarlar, ishchi kuchi va kapital bozorlarining mavjudligi;
- bozor qonunchiligi tizimi tomonidan belgilanadigan ("Aksiyadorlik jamiyatlari to'g'risida", "Qimmatli qog'ozlar bozori to'g'risida", "Banklar va bank faoliyati to'g'risida" va boshqalar) tadbirkorlik subyektlari faoliyatiga davlat aralashuvini aniq tartibga solish. Bozor iqtisodiyoti sharoitida moliyaviy boshqaruvning xususiyatlari quyidagicha shakllantirilishi mumkin:

- uning moslashuvchanligi, ya'ni bozor sharoitlarini hisobga olgan holda;
- moliyaviy boshqaruvni bozorga yo'naltirish;
- moliyaviy va investitsiya qarorlarini qabul qilishda xavf omilini hisobga olish;

- foydalanish budjet mablag'lari operativ moliyaviy boshqaruvning asosi sifatida. Moliyaviy menejmentning roli shundaki, u korxona (ko'plab aksiyadorlari bo'lgan korporatsiya-kompaniya) rahbariyatiga quyidagi amaliy savollarga javob berishda yordam beradi:

- iqtisodiy subyektning raqobat sharoitida muvaffaqiyatli ishlashi uchun qancha moliyaviy resurslar zarur;

- ushbu moliyaviy resurslarni qaysi manbalardan olish mumkin va ularning oqilona tuzilishi qanday (o'z, qarz va qarz mablag'lari o'rtasidagi nisbat);

- qisqa va uzoq muddatli istiqbolda korxonaning moliyaviy barqarorligi, rentabelligi va to'lov qobiliyatini ta'minlash uchun moliyaviy resurslar va kapitalni operativ boshqarishni qanday amalga oshirish kerak;

- joriy (operatsion), investitsiya va moliyaviy faoliyatda yuzaga keladigan tijorat xatarlarini kamaytirish uchun qanday usullardan foydalanish mumkinligi. Moliyaviy menejment aksariyat aksiyadorlik jamiyatlari (korporatsiyalar) moliya bilan, ya'ni tadbirkorlik faoliyatiga jalb qilingan daromadlar, mablag'lar va kapitalni shakllantirish va ulardan foydalanish bilan bog'liq bo'lgan pul munosabatlari bilan chambarchas bog'liqdir. Bunday kapitalga, masalan:

- taqsimlanmagan foyda;

- amortizatsiya ajratmalari;

- missiyaviy qimmatli qog'ozlar (aksiyalar va korporativ obligatsiyalar) chiqarilishidan olingan daromadlar;

- tijorat banklaridan olingan kreditlar;

- boshqa pul resurslari (tijorat banklari bundan mustasno, yuridik shaxslarning kreditlari va qarzlari, budjet kreditlari, xorijiy investorlarning mablag'lari va boshqalar). Moliyaviy menejment korxona mikroiqtisodiyoti sohasida pul munosabatlarining o'ziga xos yo'nalishini ifodalaydi. Bu ularning tavakkalchilik sharoitida kapitalning maqbul tuzilishini shakllantirish va saqlash bilan bog'liq holda ularni boshqarish tomonidan qabul qilingan qarorlar yig'indisi bilan chambarchas bog'liqdir. Bunday qarorlar aksiyadorlarning (aksiyadorlik jamiyatining mol-mulk egalari) daromadlarini maksimal darajada oshirish maqsadida qabul qilinadi. Moliyaviy menejment korxonaning maqsadlari va rivojlanishning turli

bosqichlarida ularga erishishning moliyaviy imkoniyatlari o'rtasida yuzaga keladigan qarama-qarshilikni bartaraf etishga mo'ljallangan. Moliyaviy boshqaruv tushunchalari Moliyaviy menejment moliya nazariyasi doirasida ishlab chiqilgan bir-biriga bog'liq bo'lgan bir qator fundamental tushunchalarga asoslanadi. Konsepsiya (lot. Conceptio - tushunish, tizim)- bu hodisani anglash va talqin qilishning ma'lum bir usuli. Quyidagi tushunchalar moliyaviy boshqarish asosiy bor:

- pul oqimi
- pul resurslarining vaqt qiymati
- xavf va rentabellik o'rtasida murosaga
- kapitali qiymati kapital bozori samaradorligini
- axborot nomutanosibligi, agentligi munosabatlarni
- muqobil xarajatlar
- iqtisodiy shaxsning vaqtinchalik cheklanmagan faoliyat pul oqimi

tushunchasi nazarda tutadi:

- a) pul oqimi, uning davomiyligi va turini aniqlash;
 - b) uning elementlari qiymatini belgilovchi omillarni baholash;
 - c) vaqtning turli nuqtalarida hosil bo'lgan oqim elementlarini taqqoslashga imkon beradigan diskontlash omilini tanlash;
 - d) ushbu oqim va usul bilan bog'liq tavakkalchilikni baholash uni hisobga olish vaqt qiymati tushunchasi bugungi kunda mavjud bo'lgan pul birligi va vaqt o'tishi bilan olinishi kutilayotgan pul birligi teng emasligiga asoslanadi. Ushbu nomutanosiblik uchta asosiy sabablarga ko'ra aniqlanadi:
- inflyatsiya
 - kutilgan miqdorni olmaslik xavfi
 - tovar aylanmasi Inflyatsiya deyarli barcha iqtisodiyotlarga xosdir.

Bir tomondan, inflyatsiya sharoitida yuzaga keladigan pulning doimiy ravishda pasayishi, uni biron bir joyga sarmoya kiritishga bo'lgan tabiiy istakni keltirib chiqaradi, ya'ni. investitsiya jarayonini ma'lum darajada rag'batlantiradi va boshqa tomondan, mavjud va olinishi kutilayotgan pullarning nima uchun farq qilishini qisman tushuntiradi. Farqning ikkinchi sababi - kutilgan miqdorni olmaslik xavfi ham aniq. Kelajakda pul oqimi kutilayotgan har qanday shartnoma bajarilmaslik yoki qisman bajarilish ehtimoli nolga teng. O'zingizning mahsulotingizning ikkita potensial

xaridorlari o'rtasida tanlov qilishingiz kerak bo'lgan vaziyatni tasavvur qiling:

birinchisi kafolatlangan 100 mln so'm miqdorini taklif qiladi. Avans to'lovi shaklida, ikkinchisi 150 mln so'm to'lashni va'da qilmoqda, ammo bir oy ichida. Norasmiy manbalardan olingan ma'lumotlarga ko'ra, ikkinchi xaridor sud jarayonlarida ishtirok etishi va noxush natija yuzaga kelgan taqdirda ulkan yo'qotishlarga olib kelishi mumkin, bu esa uning bankrotligiga olib kelishi mumkin. Sizning moliyaviy maslahatchingizning so'zlariga ko'ra, ushbu natijaning ehtimoli 0,3 ga teng. Shunday qilib, agar biz to'lovni qabul qilmaslik xavfini hisobga olmasdan variantlarni taqqoslasak, unda ikkinchi xaridor aniqroq afzalroq. Agar xavf hisobga olinadigan bo'lsa, unda tanlov unchalik aniq bo'lmaydi, chunki kutilgan daromad taxminan bir xil bo'lsa ham (105 mln so'm), Uchinchi sabab - tovar aylanmasi - bu naqd pul, har qanday aktiv singari, vaqt o'tishi bilan ushbu mablag'lar egasi uchun maqbul ko'rinadigan darajada daromad keltirishi kerak. Shu ma'noda, bir muncha vaqt o'tgach olinishi kutilayotgan mablag' qabul qilingan daromad miqdori bo'yicha investor qaror qabul qilgan paytdagi miqdordan oshib ketishi kerak. Moliyaviy xarakterdagi qarorlar turli vaqtlarda hosil bo'lgan pul oqimlarini taqqoslash, hisobga olish va tahlil qilishni o'z ichiga olganligi sababli, moliyaviy menejer uchun pulning vaqt qiymati tushunchasi alohida ahamiyatga ega. Xavf va rentabellik o'rtasidagi o'zaro kelishuv tushunchasi shundan iboratki, biznesdagi har qanday daromadni olish ko'pincha tavakkalchilik bilan bog'liq bo'lib, bu ikki o'zaro bog'liq xususiyatlar o'rtasidagi bog'liqlik to'g'ridan-to'g'ri mutanosibdir:

talab qilingan yoki kutilgan daromad qanchalik yuqori bo'lsa, ya'ni. investitsiya qilingan kapitalning rentabelligi, ushbu daromadni olinmasligi mumkin bo'lgan xavf darajasi qanchalik yuqori bo'lsa;

aksincha, bu ham to'g'ri. Moliyaviy menejmentda tavakkalchilik toifasi turli jihatlarda hisobga olinadi:

investitsiya loyihalarini baholashda, investitsiya portfelini shakllantirishda, ba'zi moliyaviy vositalarni tanlashda, kapital tarkibi to'g'risida qaror qabul qilishda, dividend siyosatini asoslashda, xarajatlar tarkibini baholashda va boshqalar. Kapital tannarxi tushunchasi shundan

iboratki, u kompaniyaga u yoki bu manbaga xizmat ko'rsatish uchun har xil turadi. Har bir moliyalashtirish manbai o'z narxiga ega, masalan, bank krediti uchun foizlarni to'lashingiz kerak, va tegishli xarajatlar ham stoxastik xarakterga ega bo'lishi mumkin (masalan, o'zgaruvchan kupon stavkasi bilan "obligatsiya krediti" manbasi qiymati). Kapital qiymati ma'lum bir manbani saqlab qolish va zarar ko'rmaslik uchun xarajatlarni qoplash uchun zarur bo'lgan minimal daromad darajasini ko'rsatadi. Bozor samaradorligi konsepsiyasi shundan iboratki, samarali bozorda har qanday yangi ma'lumotlar mavjud bo'lganda darhol zaxiralar va boshqa qimmatli qog'ozlar narxlarida aks etadi. Uning qachon kirishi va qay darajada foydali bo'lishini oldindan taxmin qilib bo'lmaydi. Bozorning axborot samaradorligiga erishish bir qator shartlarning bajarilishiga asoslanadi.

1. Bozor xaridorlar va sotuvchilarning ko'pligi bilan tavsiflanadi.

2. Axborot kapital bozorining barcha subyektlari uchun bir vaqtning o'zida mavjud bo'lib, uni olish har qanday xarajatlar bilan bog'liq emas.

3. Bitimlar uchun xarajatlar, soliqlar va boshqa operatsiyalarga xalaqit beradigan omillar mavjud emas. 4. Jismoniy yoki yuridik shaxs tomonidan amalga oshiriladigan bitimlar bozordagi narxlarning umumiy darajasiga ta'sir ko'rsatishi mumkin emas. 5. Bozorning barcha ishtirokchilari kutilgan foydalarni maksimal darajada oshirishga intilib, oqilona harakat qilishadi.

6. Qimmatli qog'ozlar bilan operatsiyadan ortiqcha foyda, bozorning barcha ishtirokchilari uchun bir xil darajada taxmin qilinadigan hodisa sifatida mumkin emas. Samarali bozorning ikkita asosiy xususiyati mavjud:

- investorning ma'lum bir tavakkal darajasi uchun investitsiya qilingan kapitalning o'rtacha rentabelligini kutish uchun mantiqiy dalillari yo'q. Bu umuman investor ko'proq daromad ololmaydi yoki olmaydi degani emas, asosiysi boshqacha - bunday natijani kutish mumkin emas;

- investitsiya qilingan kapitalning rentabellik darajasi - bu tavakkal darajasining funksiyasi (eng yaxshi misol - qisqa muddatli qimmatli qog'ozlar uchun foiz stavkalari). Aniq munosabatlar, albatta, ma'lum emas, faqat munosabatlarning tabiati aniq:

xavf qancha yuqori bo'lsa, hosil shuncha ko'p bo'lishi kerak. Yuqori daromad olish talabi, albatta, aksiyalarning bozor narxida aks etadi. Effektivlikning zaif shakli sharoitida aksiyalarning amaldagi narxлари

oldingi davrlarning narx dinamikasini to'liq aks ettiradi, ya'ni. potensial investor tendensiyalarni tahlil qilish orqali o'zi uchun qo'shimcha foyda keltira olmaydi;

boshqacha qilib aytganda, narxlar dinamikasini tahlil qilish, qanchalik puxta va batafsil bo'lishidan qat'iy nazar, sizga "bozorni mag'lub etish" ga imkon bermaydi, ya'ni. super foyda olish. Bozor samaradorligining zaif shakli sharoitida narxlar dinamikasi to'g'risidagi statistik ma'lumotlarga asoslanib, stavkalarining o'sishi yoki pasayishi to'g'risida ozmi-ko'pmi oqilona bashorat qilish mumkin emas. Samaradorlikning mo'tadil shakli sharoitida joriy narxlar nafaqat o'tgan narx o'zgarishini, balki ishtirokchilar uchun bir xil darajada mavjud bo'lgan barcha ma'lumotlarni aks ettiradi. Tahlilchilar narxlar statistikasini, emitentlarning hisobotlarini o'rganishga hojat yo'q, ixtisoslashtirilgan axborot-tahlil agentliklari, shu jumladan prognoz xarakteridagi hisobotlar, chunki barcha ochiq bo'lgan barcha ma'lumotlar darhol narxlarda aks etadi. Samaradorlikning kuchli shakli joriy narxlar nafaqat jamoatchilikka ma'lum bo'lgan ma'lumotlarni, balki cheklangan ma'lumotlarni ham aks ettirishini anglatadi. Qimmatli qog'ozlarda o'ynashdan hech kim, hatto "insayderlar" deb nomlangan super daromad ham ololmaydi, ya'ni. kompaniyada ishlaydigan va / yoki o'z lavozimiga binoan maxfiy va ularga foyda keltiradigan ma'lumotlarga ega bo'lgan shaxslar. Kuchli samaradorlikning mavjudligini faqat nazariy jihatdan qabul qilish mumkinligi aniq. Asimmetrik axborot tushunchasi kapital bozori samaradorligi tushunchasi bilan chambarchas bog'liqdir. Uning ma'nosi shundaki, ayrim toifadagi shaxslar barcha bozor ishtirokchilari uchun mavjud bo'lmagan ma'lumotlarga teng ravishda egalik qilishlari mumkin. Agar shunday bo'lsa, kimdir asimmetrik ma'lumot mavjudligi haqida gapiradi. Maxfiy ma'lumotlarning tashuvchilari ko'pincha menejerlar va kompaniyalarning individual egalari. Ushbu ma'lumot ular tomonidan turli xil usullarda ishlatilishi mumkin, ijobiy yoki salbiy ta'sirga qarab, uning chiqarilishi. Ma'lum darajada ma'lumotlarning asimmetriyasi kapital bozorining o'zi mavjud bo'lishiga yordam beradi. Har bir potensial investor qimmatli qog'ozlarning narxi va ichki qiymati o'rtasidagi moslik to'g'risida o'z fikrini bildiradi, bu ko'pincha ba'zi bir ma'lumotlarga egalik qiladi, degan ishonchga asoslanadi, ehtimol

bozorning boshqa ishtirokchilari uchun kirish mumkin emas. Ishtirokchilar ushbu fikrni qanchalik ko'p qabul qilsalar, sotib olish / sotish operatsiyalari shunchalik faol amalga oshiriladi. Agentlik munosabatlari konsepsiyasi biznesni tashkil etish shakllari murakkablashib borishi bilan bozor munosabatlari sharoitida dolzarb bo'lib qoladi. Aksariyat firmalar, hech bo'lmaganda mamlakat iqtisodiyotini belgilaydigan korxonalarda mulkchilik funksiyasi bilan boshqarish va nazorat qilish funksiyalari o'rtasida ma'lum darajada farq mavjud bo'lib, uning ma'nosi shundan iboratki, kompaniya egalari uning amaldagi boshqaruvidagi murakkabliklarga chuqur kirib borishga umuman majbur emaslar. Kompaniya egalari va uning boshqaruv xodimlarining manfaatlari har doim ham mos kelmasligi mumkin;

bu, ayniqsa, muqobil yechimlarni tahlil qilish bilan bog'liq bo'lib, ulardan biri darhol foyda keltiradi, ikkinchisi esa kelajak uchun mo'ljallangan. Shuningdek, menejment ishchilarining ziddiyatli kichik guruhlar haqida batafsilroq tasniflar mavjud, ularning har biri o'zlarining guruh manfaatlariga ustunlik beradi. Qarama-qarshi guruhlarining maqsadli sozlamalari o'rtasida yuzaga kelishi mumkin bo'lgan ziddiyatlarni ma'lum darajada neytrallashtirish va xususan, menejerlarning o'z manfaatlaridan kelib chiqib, nomaqbul harakatlarini amalga oshirish imkoniyatlarini cheklash uchun kompaniya egalari agentlik xarajatlari deb atalgan majburiyatlarni o'z zimmlariga olishga majbur bo'lmoqdalar. Bunday xarajatlarning mavjudligi obyektiv omil bo'lib, moliyaviy qarorlarni qabul qilishda ularning qiymati hisobga olinishi kerak. Moliyaviy menejmentning asosiy tushunchalaridan biri bu imkoniyatlar tushunchasi yoki yo'qolgan imkoniyatlar tushunchasi. Moliyaviy xarakterdagi har qanday qaror, aksariyat hollarda, ba'zi muqobil variantlarni rad etish bilan bog'liq. Masalan, siz ishlab chiqarilgan mahsulotlarni o'z transportingiz orqali tashishni amalga oshirishingiz yoki ixtisoslashgan tashkilotlar xizmatiga murojaat qilishingiz mumkin. Bunday holda, qaror ko'pincha nisbiy ko'rsatkichlar ko'rinishida ifodalangan muqobil xarajatlarni taqqoslash natijasida qabul qilinadi. Imkoniyat narxi, shuningdek, imkoniyat yoki yo'qolgan imkoniyatning qiymati deb ham ataladi, agar kompaniya o'z ixtiyoridagi resurslardan boshqacha foydalanishni tanlasa, olishi mumkin

bo'lgan daromad. Mana ba'zi misollar. Kompaniya ortiqcha ishlab chiqarish quvvatiga ega:

a) ishlab chiqarishni 10 ming donaga ko'paytirish uchun foydalaniladi. yilda;

b) 200 mln so'mga ijaraga berish. yilda. Agar birinchi variant tanlansa, uning muqobil xarajatlari atigi 200 mln so'mni tashkil qiladi. Ushbu xarajatlar mutlaq va nisbiy ko'rinishda ifodalanishi aniq. Ushbu misoldan ko'rinib turibdiki, "imkoniyat xarajatlari" atamasi shartli va talqinda u hech qanday tarzda haqiqiy xarajatlarga kamaytirilmaydi. Masalan, ikkita muqobil investitsiya variantlari ko'rib chiqilmoqda. Agar A varianti qabul qilinsa, muqobil xarajatlar B variantida olinishi mumkin bo'lgan daromad bo'ladi. Imkoniyat xarajatlari konsepsiyasi, shuningdek, hozirgi xarakterdagi qarorlarni qabul qilishda muhim rol o'ynaydi, masalan, debitorlik qarzlarni boshqarish bilan bog'liq. Deylik, kompaniya 100 mln so'm miqdorida debitorlik qarzlarning o'rtacha yillik darajasini saqlab turishga majbur, bu o'z aylanma mablag'lari o'limiga tengdir. Bunga alternativa, masalan, tijorat bankiga yillik 12% miqdorida depozit qo'yish bo'lishi mumkin. Ushbu 12% o'z aylanma mablag'laridan foydalanish uchun tanlangan variantning muqobil xarajatlari hisoblanadi. Imkoniyatli xarajatlar mantig'i, xususan, kreditga sotilgan tovarlar uchun to'lovni tezlashtirish uchun xaridorlarga beriladigan chegirmalarni asoslash metodologiyasiga kiritilganligini unutmang. Tahlillar shuni ko'rsatdiki, qarzдорlar bilan sifatli ish olib bormaslik sababli IV chorakda debitorlik qarzlari o'lik bo'lgan mablag'larning o'rtacha yillik qiymati 50 million rublni tashkil etdi. Agar kompaniyada o'z mablag'lari manbalari bilan bog'liq muammolar bo'lmasa, debitorlik qarzlariidagi mablag'larni immobilizatsiya qilish, bunday "investitsiyalar" ga alternativa bo'lishi mumkin, masalan, qisqa muddatli moliyaviy aktivlarni sotib olish, rentabelligi o'rtacha 18% ni tashkil etadi. Bunday holda, debitorlik qarzдорligini vaqtincha oshirishning muqobil xarajatlari 2,25 mln so'mga teng bo'ladi. $(50 * 18\% * 3/12)$. Yana bir holat ham bo'lishi mumkin:

kompaniyada bo'sh naqd pul yo'q edi, shuning uchun oshirilgan debitorlik qarzlarni ushlab turish uchun yiliga 12% stavka bo'yicha bank kreditiga murojaat qilish kerak edi. Muqobil xarajatlar allaqachon 1,5

million rublni tashkil qiladi. Iqtisodiy subyektning vaqtincha cheksiz ishlashi konsepsiyasi nafaqat moliyaviy menejment uchun, balki buxgalteriya hisobi uchun ham katta ahamiyatga ega. Uning ma'nosi shundan iboratki, bir marta tashkil topgan kompaniya abadiy mavjud bo'ladi. Kompaniyaning tashkil etishda uning egalari odatda bir lahzali mulohazalardan emas, balki strategik, uzoq muddatli ko'rsatmalarga asoslanib harakat qilishadi (albatta, ma'lum bir kompaniyaning yaratish uchun turli sabablar, shu jumladan, qisqa muddatli xarakterdagi to'liq yuridik operatsiyalarni amalga oshirish mumkin emas, ammo bu holda biz gaplashamiz bu haqida emas). Ham buxgalter, ham moliyaviy menejer uchun ushbu konsepsiya juda muhimdir, chunki bu taxminiy va tahliliy ishlarda buxgalteriya hisob-kitoblaridan foydalanishni keltirib chiqaradi. Qimmatli qog'ozlar bozorida barqarorlik va narxlar dinamikasining ma'lum bashorat qilinishi uchun asos bo'lib xizmat qiladi, Moliyaviy boshqaruv ko'rsatkichlari Moliyaviy menejmentning quyidagi asosiy ko'rsatkichlari mavjud:

qo'shilgan qiymat (VA) yoki qayta ishlash orqali qo'shilgan qiymat; investitsiyalarni ekspluatatsiya qilishning yalpi natijasi (BREI); investitsiyalarni ekspluatatsiya qilishning aniq natijalari (NREI); aktivlarning iqtisodiy rentabelligi (ER). Ular G'arb firmalarining amaliyotidan olingan, ammo ular o'zgaruvchan Rossiya iqtisodiyotining zamonaviy hayotiga korxona (firma) darajasida mos kelishi va mos kelishi mumkin. Qo'shilgan qiymat. Iqtisodiy nuqtai nazardan, bu korxonada ma'lum vaqt davomida yaratilgan qiymat, bu har bir iqtisodiy subyektning ma'lum vaqt davomida ijtimoiy ishlab chiqarish natijasida yalpi ichki mahsulotga qo'shgan hisssasi. Buxgalteriya nuqtai nazaridan qo'shimcha qiymat - bu ishlab chiqarilgan (sotilgan) mahsulotlar va firma tomonidan qilingan xarajatlar (tashqi xarajatlar) o'rtasidagi farq. Investitsiyalar ekspluatatsiyasining yalpi natijasi. Iqtisodiy nuqtai nazardan, bu korxona tomonidan yaratilgan qiymatning bir qismi, uni marksistik talqin bilan taqqoslaganda ortiqcha mahsulot (korxona) deb atash mumkin, shu bilan birga iste'mol qilingan mehnat vositalarining qiymatini o'z ichiga oladi. Buxgalteriya nuqtai nazaridan, bu barcha mehnat xarajatlari (xarajatlarni) olib tashlagan qo'shimcha qiymatdir. Investitsiyalarni ekspluatatsiya

qilishning sof natijasi. Iqtisodiy nuqtai nazardan, bu korxonaning ortiqcha mahsulotiga eng yaqin ko'rsatkichdir. Ba'zida ular investitsiyalarni ekspluatatsiya qilishning sof natijalari haqida kreditlar va daromad solig'i bo'yicha foizlar to'lashdan oldin foyda sifatida gapirishadi. Buxgalteriya nuqtai nazaridan, bu investitsiyalar operatsiyasining yalpi natijasi bo'lib, korxonaning asosiy vositalarini (mehnat vositalarini) tiklash xarajatlari chiqarib tashlanadi. Investitsiyalarni ekspluatatsiya qilishning sof natijasi ssudalarning tannarxiga bog'liq foizlarni qo'shish orqali investitsiyalarni ekspluatatsiya qilishning sof natijalariga qaytarilgan balans foydasi deb qaralishi mumkin. Aktivlarning iqtisodiy rentabelligi. Iqtisodiy nuqtai nazardan, bu korxona samaradorligi ko'rsatkichi bo'lib, natijani (samarani) xarajatlar bilan taqqoslashga imkon beradi. Ma'lumki, aktivlarning iqtisodiy rentabelligini ishlab chiqarish rentabelligi va mahsulot rentabelligi bilan aralashtirib yubormaslik kerak. Buxgalteriya nuqtai nazaridan bu investitsiyalarni ekspluatatsiya qilishning sof natijasi va balans aktiviga nisbati korxona balans yoki korxona balansining aktiviga tegishli bo'lgan balans foydasi va kredit bo'yicha foizlar nisbati. Bu erda bitta muhim eslatma berilishi kerak. Bu kompaniyaning moliyaviy mexanizmi faoliyatining o'ziga xos xususiyatlari bilan bog'liq. Eslatib o'tamiz, ushbu masala shundan iboratki, firma egalik qilmaydigan narsadan foydalanishi mumkin va u egalik qiladigan narsalardan foydalana olmaydi (korxona kreditorlik va debitorlik qarzlari). Shuning uchun aktivlarning iqtisodiy rentabelligi haqida gap ketganda, biz kreditorlik qarzlari miqdorini aktiv qiymatidan chiqarib tashlashimiz kerak. Ushbu qoida qisqa muddat davomida moliyaviy boshqaruvning deyarli barcha toifalariga taalluqlidir, chunki kreditorlik qarzlari juda qisqa muddatdan tashqariga chiqmaydi.

15.2. Nodavlat xalqaro sport tashkilotlarining boshqaruv faoliyatini muvofiqlashtirish mexanizmi va uni shakllanishi

2007–2013-yillarga mo'ljallangan, uzluksiz ta'lim Dasturiga (EASEA/07/09) muvofiq, ta'lim sohasida va kadrlar tayyorlash bo'yicha Yevropa miqyosida hamkorlikni qo'llab-quvvatlash uchun "Yevropada sportga oid ta'lim – uzluksiz ta'limning transmilliy strategiyasi" loyihasi (CEE–TLLS, 1.3.2010–28.2.2011) taklif qilingan. Bu loyiha 9 ta davlatda

(Daniya, Finlyandiya, Germaniya, Vengriya, Irlandiya, Italiya, Portugaliya, Shvetsiya, Angliya) sport trenerlarini tayyorlashda uzluksiz ta'limni rivojlantirish strategiyasini amalga oshirishni nazarda tutgan.

Yevropa doirasida faoliyat olib boruvchi komissiya tomonidan turli xil trenerlar ta'lim tizimining ma'lumotnoma tavsifidagi hujjati sifatida butun Yevropa Ittifoqi hududida trenerlarning kasbiy mahorati va bilim darajasini (EFRCCQ) tan olish bo'yicha, Yevropa doirasida kvalifikatsiya tizimiga (EQF) moslikni tekshirish ishlari amalga oshirilishi ko'zda tutilgan.

Jumladan, ushbu loyihaning ro'yobga oshirilishdan ko'zlangan asosiy natijalar quyidagilardan tashkil topadi:

- Sport trenerlarini tayyorlashda butun hayot davomida haqqoniy va samarali ta'lim strategiyasi modeli;

- Keltirilgan 9 ta davlatda taraqqiyot strategiyasiga mos ravishda, sport trenerlarini tayyorlashda butun hayot davomida ta'lim sohasida milliy strategiya;

- Rasmiy va norasmiy ta'lim nuqtai nazaridan, ilg'or amaliyot modellari;

- Butun hayot davomida ta'lim olishning moslashuvchan imkoniyatlariga oydinlik kiritish yo'llari;

- Rasmiy va norasmiy ta'limning o'zaro munosabatlari manfaatlarida maqsadga yo'naltirilgan asosda foydalanish uchun qurol sifatida, tajriba ijtimoiy tarmoqlar tashkilotlarini tuzib chiqish;

- Butun hayot davomida ta'lim olish uchun Internet-tizimi foydalanuvchilari yo'riqnomasi.

Amalga oshirilgan ishlar quyidagi holatlarni belgilab beradi:

- Milliy va mintaqaviy darajada ro'yobga oshirilishi mumkin bo'lgan, butun hayot davomida uzluksiz ta'lim olish strategiyasini shakllan-tirish siyosati (davlat miqyosida sport va ta'lim organlari, ijtimoiy hamkorlar);

- O'z tashkilotlari xodimlari uchun uzluksiz ta'lim strategiyasini ishlab chiqish va amalga oshirishda provayder ta'lim (sport federatsiyalari va ular bilan bog'liq, trenerlarning ta'lim olishi uchun ma'sul bo'lgan tashkilotlar);

- Murabbiylar, murabbiy-o'qituvchilar va boshqalar uchun butun hayot davomida ta'lim olishning moslashuvchan imkoniyatlarini yaratish.

Sport sohasida Yevropa miqyosida oliy ta'lim strukturasi muvofiqlashtirish loyihasi – AEHESIS (*Aligning a European Higher Education Structure in Sport Science*) murabbiylarning kasbiy mahoratini tan olish uchun ishlab chiqilgan. Bu loyiha oliy ta'lim tizimida trenerlarni tayyorlash o'quv dasturlarini ishlab chiqish va ularning kasbiy faoliyati o'rtasidagi bog'liqliklarni maksimal darajada aniqlab beradi. AEHESIS loyihasining ro'yobga oshirilishining boshlang'ich bosqichida trenerlarga ta'lim berish dasturi bo'yicha taqdim etiluvchi modelni ishlab chiqish, Yevropa miqyosida trenerlarning kvalifikatsiya darajasini tan olish uchun nisbatan keng strukturani qaror toptirish imkonini beradi.

AEHESIS loyihasini ro'yobga oshirish davomida, sportga oid ta'limning Yevropa miqyosidagi axborot dasturi tuzib chiqilgan bo'lib, bu dastur ENSSEE topshirig'iga binoan, Germaniyada joylashgan Kelne sport universitetida Yevropada sportning taraqqiyoti va dam olish instituti tomonidan boshqariladi. 2003–2007-yillar davomida dasturining moliyalashtirilishi SOKRATES Yevropa komissiyasi tomonidan amalga oshirilgan.

Yevropa miqyosida sport fani sohasida ta'lim va bandlik tarmog'i (ENSSEE)– xalqaro notijorat assotsiatsiya bo'lib, 1989–yilda Lyuksenburg shahrida tasdiqlangan va Oliy ta'limda sport fanlari Yevropa tarmog'i (ENSSEE) deb nomlangan. Bu assotsiatsiya Yevropa ittifoqi miqyosida sport sohasida kvalifikatsiya va bandlik, kadrlar tayyorlanishi masalalarini o'rganish, ilmiy tadqiqot qilish maqsadida tashkil qilingan.

1990–yillarda Sport fanlarida Yevropa miqyosida ta'lim tizimi va bandlik loyihasi (ENSSEE) doirasida murabbiylarni tayyorlash va ularning kvalifikatsiya darajasini tan olishga oid 5 ta bosqichli struktura ishlab chiqilgan. Murabbiylarning kasbiy ta'limi bo'yicha Xalqaro kengashning kenja qo'mitasi va shuningdek, ENSSEE ning tarkibiy qismi hisoblangan, Yevropa murabbiylar kengashi (ESS) doirasida murabbiylarni tayyorlash va ularning kasbiy mahorat darajasini tan olishning strukturasi tushuntirib beruvchi konsensus qabul qilingan.

Germaniyada ilmiy-tadqiqotlar universitetlar va ilmiy tashkilotlar hamda korporativ tadqiqot markazlarida olib boriladi. Universitetlardagi ilmiy tadqiqotlar federal budjet, FE budjeti tomonidan va tashkilotlar

ajratgan mablag'lar hisobidan moliyalashtiriladi. Germaniyada ilmiy-tadqiqotlar shuningdek, 4ta yirik ilmiy tashkilotlarda olib boriladi. Bular Maks Plank jamiyati, Gelmgols jamiyati, Fraungofer jamiyati va Leybnits jamiyatlaridir.

Maks Planka jamiyatida 13000 xodim ishlaydi, undan 5000 tasi olimlar bo'lib, jamiyatning yillik budjeti 1,4 mlrd. ni tashkil etadi.

Gelmgols jamiyatida 26,5 ming xodim ishlaydi, undan 8000 tasi olimlar bo'lib, jamiyatning yillik budjeti 2,35 mlrd. ni tashkil etadi.

Fraungofer jamiyatida 26,5 ming xodim ishlaydi, jamiyatning yillik budjeti 1,2 mlrd. ni tashkil etadi. **Leybnits jamiyatida** 13,7 ming xodim ishlaydi, jamiyatning yillik budjeti 1,1 mlrd. ni tashkil etadi.

Universitetlar bir yilda ilmiy tadqiqotlarga 9,2 mlrd yevro sarflaydi. Yirik nemis va chet el kompaniyalari Germaniya hududidagi tadqiqot markazlarini moliyaviy qo'llab-quvvatlaydi.

Bugungi kunda iqtisodiy jihatdan rivojlangan mamlakatlarda jismoniy tarbiya va sport nafaqat millat salomatligini mustahkamlash hamda mamlakatni butun dunyoga tanitish vositasi bo'libgina qolmay, balki iqtisodiyotning salmoqli foyda keltiruvchi tarmog'iga va shu bilan bir qatorda sport industriyasiga aylangan.

Masalan, rivojlangan mamlakatlarda professional sport moliyasini, ya'ni radioeshittirishlardan keladigan daromad, xususan reklama va televideniye o'zgartirib yubordi. Hozirda 4 ta asosiy sport turlari (NLB(beysbol), NBA (basketbol), NFL (Amerika futboli), NHL(hokkey)) mahalliy va milliy radioeshittirish huquqlari orqali kelayotgan daromad oqimi evaziga o'z faoliyatini amalga oshirmoqdalar. Bu quyidagi 1-jadvalda aks ettirilgan.(1)

2017-yil 13-sentabrdagi **Sport (/News/Catégorie/Sport)** saytlarida yozgi transferlar vaqtida milliy chempionatlar sarflagan pullar miqdori ma'lum bo'lganligi e'lon qilindi. Bu haqda FIFAning rasmiy hisobotida ma'lumot berilgan. Bunda Transfer Matching System (TMS) ma'lumotlariga ko'ra, birinchi o'rinni Angliya premer-ligasi jamoalari egallashgan.

Rivojlangan mamlakatlarda professional sportga radioeshittirish huquqi kelishuvidan keladigan daromad 13-jadvalda aks ettirilgan.

13-jadval

Sport turlari	Yillar	Televideniye nomi	Summa miqdori (mlrd \$)	Har bir jamoaga yillik o'rtacha summa miqdor ulushi (mln \$)
NLB (Beysbol)	2006-2013	ESPN; Fox; TBS	4.87	23.8
NBA (Basketbol)	2009-2016	ABC/ESPN; TNT	7.44	31.0
NFL (Amerika futboli)	2006-2013	ESPN; CBS; Fox; NBC; DirecTV	46.2	184.4
NHL (hokkey)	2011-2021	NBC; Comcast; VERSUS; CBC	2.2	7.8

Manba: Michael A. Leeds, Peter von Allmen "The Economics of Sports" - 73 bet

Tumanli Albion vakillari yozgi transferlar vaqtida jami 1.4 mlrd dollar (1.1 mlrd yevro) sarf qilingan. Shu bilan birga 17 klub 20 mln dollardan ko'proq mablag' ishlatdi. Yozgi transferlar vaqtida milliy chempionatlar sarflagan pullar miqdori bo'yicha Angliyadan keyingi 2-o'rinda Ispaniya chempionati, 3-o'rinda Fransiya, 4-5 o'rinda Germaniya va Italiya, 6-o'rinda Rossiya va 7-o'rinda Turkiya chempionatlari egallagan. Umuman olganda 2017-yilning 1-iyundan 1-sentabrga qadar bo'lgan muddatda butun jahon bo'yicha 7590 xalqaro transfer savdolari kuzatilgan. Sarflangan pullar jami bo'lib 4.71 mlrd dollarga (3.9 mlrd yevro) etgan.

Yuqoridagi ma'lumotlar shuni ko'rsatadiki, mamlakatimizda ham sportning industriya darajasiga etishishi uchun nodavlat va notijorat tashkilot hisoblangan sport federatsiyalari va assotsiatsiyalari faoliyatini takomillashtirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Mamlakatimizda amalga oshirilayotgan keng ko'lamli ijtimoiy-iqtisodiy islohotlar jismoniy tarbiya va sport sohasining rivojlanishi uchun imkoniyatlar yaratmoqda. Lekin jismoniy tarbiya va sport sohasidagi tizimli muammolarni ya'ni mamlakatimizda sport sohasining rivojlanishida

muxlislar muayyan qiziqishining pastligi, milliy jamoalari uchun yuqori darajadagi o'yinchilarning etishmasligi, professional sportning rivojlanishida iqtisodiy model va tushunchaning yo'qligi, musobaqalarning efirdagi teleko'rsatuvlari (TV) huquqi kelishuvidan keladigan daromadlarni mavjud emasligi o'z navbatida jismoniy-tarbiya va sport sohasining turli yo'nalishlarida sport federatsiyalari va assotsiatsiyalari boshqaruv faoliyatini rivojlantirishni taqozo etadi.

Yuqoridagi fikr va mulohazalardan kelib chiqqan holda, hozirgi paytda mamlakatimiz sport tashkilotlari o'z rivojlanishida quyidagi jiddiy muammolarga duch kelayotganligini ta'kidlash lozim:

- sport xizmatlari bozorida samarali raqobat muhitining shakllantirilmaganligi;
- muxlislar qiziqish darajasining pastligi, milliy terma jamoalar uchun yuqori darajadagi sportchilarning etishmasligi, professional sportni rivojlantirish hamda xalqaro bozorda uning raqobatbardoshligini oshirish bo'yicha iqtisodiy modellar va tushunchalarning yo'qligi;
- moliyaviy mablag'lar asosan professional sportda jamlanganligi;
- sport klublari va ligalarning mustaqil ravishda topadigan daromadlari umumiy olinadigan mablag'lar tarkibida juda kam ulushni tashkil etishi;
- aksariyat sport tashkilotlari o'z budjetini o'zlarining faoliyatlari hisobiga qoplash imkoniyatiga ega emasligi;
- davlat mablag'lari asosan musobaqalarni o'tkazish va sportchilarning ish haqiga sarflanishi;
- davlat va xususiy mulk ishtirokida sport menejmenti va marketingi strategiyasi uchun zarur bo'lgan asosning yaratilmaganligi;
- murabbiylar, o'yinchilar, arbitrlar va boshqa sport tashkilotlari subyektlari uyushmasini mavjud emasligi;
- professional sportning aksariyat turlarida hozirgi mavjud modeli sportchilar va murabbiylarning ishchi kuchi sifatida eksport qilish talablariga to'liq javob bermasligi va boshqalar.

Xususan, jiddiy yutuq va o'sishga intiladigan har bir sport federatsiyalari va assotsiatsiyalari o'zining shaxsiy saytiga ega bo'lishi lozim. Bu saytlar sport tashkilotining rivojlanish strategiya va rejalarini

ishlab chiqish hamda tashkilot va uning faoliyati to'g'risida tasavvurlarni shakllantirishga imkoniyat yaratadi.

Jismoniy tarbiya va sport inson faoliyatining xususiyatli sohasi va hikmatlar sohasidir. Ammo jismoniy tarbiya va sport sohasida murabbiy va sportchilarni tayyorlash darajasi, sportchining jismoniy ko'rsatkichlari, yirik musobaqalarda ularning qatnashish tajribasi va boshqalar asosiy rolni o'ynaydi.

Katta sportda xalqaro darajadagi sportchilarda har doim ham o'sish bo'lmaydi. Olimpiyada chempioni bo'la turib, u keyingi musobaqalarga, aytaylik jahon chempionatida sovrindorlar qatoridan o'rin egallamasligi mumkin. Vaholanki, xalqaro musobaqalarda kuchli raqobatchi sportchilar bilan musobaqalashadilar. G'arbda bu narsa boshqacha yo'lga qo'yilgan. Ular sovrinli o'rinlarga da'vogarlik qiladigan sportchining salohiyatini audio va video apparaturalaridan foydalangan holda o'rganiladi. Murabbiylarimiz ham aslida kelgusi musobaqalarda qo'llaniladigan taktikani ishlab chiqish uchun natijalarni tasvirga tushirish maqsadida o'z sportchilarini texnik jihatdan ta'minlashi kerak. Shu bilan bir qatorda murabbiy va sportchilarning ruhiy (psixologik) tayyorgarligi, sportda erishiladigan yutuqlarga ularning moyilligi, sportchilarning martaba (karyera) davrlari (sikllari), sportchi necha yil yuqori natija ko'rsata olishlarini o'rganish masalalariga marketingli baho berilishi zarur. Buning uchun zamonaviy tibbiy laboratoriyalar va zamonaviy tibbiy-texnik jizohlar bilan ishlashni biladigan mutaxassislar zarurdir. Zamonaviy sport butun bir industriya bo'lib, ilmiy asoslangan zamonaviy menejment va marketing strategiyasidan foydalangan holda uni kompleks o'rganishni talab etadi.

Shuning uchun mamlakatimiz sport federatsiyalari va assotsiatsiyalarining rivojlanishida mazkur muammolarni ijobiy hal qilish uchun quyidagilarni amalga oshirish rejalashtirilgan:

- jismoniy tarbiya va sport sohasi rivojlanishini baholash uslubi asosida uning muammolarini va kelajakdagi maqsadli strategiyalarini aniqlash;

- jismoniy tarbiya va sport sohasiga bo'lgan talabni aniqlash uslubi asosida ishlab chiqish va sportga bo'lgan talabni qondirishning iqtisodiy andozasini yaratish;

- jahon bozorida raqobatbardoshlikni ta'minlash uchun jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirish bo'yicha sport menejmenti va marketingining maqsadli strategik konsepsiyasini ishlab chiqish.

Xulosa qilib shuni ta'kidlash lozimki, mamlakatimiz sport federatsiyalari va assotsiatsiyalarining rivojlanishi bilan bog'liq bo'lgan ta'kidlangan muammolarni ijobiy hal qilish uchun mamlakatimizda professional sportning moliyaviy mustaqilligini ta'minlash va tegishli shart-sharoitlar yaratishga qaratilgan sport menejmenti va marketingining maqsadli strategik yangi modelini shakllantirish zarur.

15.3. Sport federatsiyalari va assotsiatsiyalarini samarali boshqarish tizimini rivojlantirish strategiyalari

O'zbekiston Respublikasi xalqaro nufuzli tashkilotlarga a'zo bo'lishi bilan birga davlat tashkilotlari bilan bir qatorda nodavlat tashkilotlar ham tashqi siyosat prinsiplariga asoslangan holda jismoniy tarbiya va sport sohasini rivojlantirish maqsadida bir qancha xalqaro tashkilotlar teng huquqli a'zosiga aylandi. Xalqaro sport va Olimpiya harakatining keng rivojlanishi, qit'alarda turli xil sport musobaqalari, qit'a o'yinlarining o'tkazilishi, jahon chempionatlari va Olimpiya o'yinlarining an'anaviy tashkil etilishi har bir mamlakatda sport turlarini rivojlantirishni globallashuv davrida davrning o'zi taqozo qilmoqda.

O'zbekiston mustaqil davlat sifatida Xalqaro sport hamjamiyatlariga a'zo bo'lib kirish maqsadida, eng avvalo, Milliy Olimpiya qo'mitasini tashkil etdi. Bu 1992-yil 21-yanvardagi birinchi ta'sis majlisida amalga oshirildi. XOK xartiyasi asosida va jahon sport harakatining ilg'or tajribalariga tayanilgan holda MOK nizomi (ustavi) ishlab chiqildi va qabul qilindi. Respublikaning Xalqaro sport tashkilotlari bilan olib borayotgan o'zaro munosabatlari va aloqalarida O'zbekiston Respublikasi birinchi Prezidentining hissasi g'oyat kattadir. 1996-yil 6-fevralda Xalqaro Olimpiya qo'mitasi tomonidan I.A.Karimovning Olimpiada oltin ordeni bilan mukofotlanishi, HOQ Prezidenti H.A.Samaranchning ikki marotaba yurtimizga tashrifi, (1994—1995), Arab mamlakatlari, Osiyo o'yinlari Kengashining Prezidenti va YUNESKO kabi Xalqaro nufuzdagi tashkilotlarning rahbarlari, mas'ul xodimlari O'zbekistonga kelishlari

muhim voqealar bo'ldi. Shular natijasida, 1996-yil avgustda Toshkentda "Olimpiya shon-shuhrat" muzeyi ochildi. Unda mamlakatimiz sport tarixi, olimpiya harakati, sportchilarning erishgan yutuqlari o'z ifodasini topdi.

Hozirgi paytda Olimpiya harakatining bayrog'i, emblemasi va shiori mavjud. 1993-yil Xalqaro Olimpiya Qo'mitasi tomonidan O'zbekiston Milliy Olimpiya qo'mitasining to'liq tan olinishi mamlakatimiz ma'naviy hayotida katta voqea bo'ldi. O'zbekiston Milliy Olimpiya qo'mitasi tarkibiga Olimpiya klublari, sport turlari bo'yicha respublika federatsiyalari, Olimpiya Akademiyalari va qator jamoat va nodavlat jismoniy tarbiya va sport sohasidagi tashkilotlari kiradi. Birinchi Prezidentimiz 1996-yil 1-sentabrda Olimpiya shon-shuhrati muzeyining ochilish marosimida so'zlagan nutqida "Nasib etsa, Olimpiya o'yinlari olovi albatta Toshkentda yoqiladi. O'zbekiston sportchilari hali ko'plab turnirlarda raqiblar-u tomoshabinlarni lol qoldirib, diyorimiz nomini shonu-shuhratga chulg'aydilar" deb ta'kidlagan edi.

Bizga tarixdan ma'lumki milliy sport tashkilotlari davlat ijtimoiy hayotining tarkibiy qismi sifatida undagi hukmron siyosiy va mafkuraviy qarashlarning ifodachisi sifatida namoyon bo'lishi obyektiv holdir. Shu ma'noda O'zbekistonning mustaqillik sharofati bilan sport sohasida ham xalqaro arenalarga chiqishi, sport bo'yicha olib borayotgan hamkorlik aloqalari shuni ko'rsatmoqdaki xalqaro sport harakatiga amal qilishi va rivojlanishi uchun hozirgi bosqichda umum qabul qilingan mavjud prinsiplarning zaruriy shartdir. Xalqaro huquq normalariga mos keluvchi Konstitutsiyamiz va asosda qabul qilinayotgan Qonunlar va Qarorlar asosini tashkil etuvchi xalqaro prinsiplarga to'la mos kelishini quyidagilarda ko'rish mumkin:

- sportning har tomonlama rivojlanishi;
- sportda siyosiy va irqiy kamsitishlarga qarshi kurash;
- milliy sport tashkilotlarining suvereniteti va teng huquqliligini tan olish;
- milliy sport tashkilotlarining faoliyatiga aralashmaslik;
- xalqaro sport tashkilotlarining tashkil etilishi va faoliyatining demokratik asosda ekanligi;

- dunyoda tinchlik va o'zaro tushunishga erishish uchun kurashda ishtirok etish va boshqalar.

Umuman olganda, O'zbekiston sportchilari jahon arenalariga chiqar ekan ularni shu darajada tarbiyalash uchun xalqaro sport tashkilotlari ham, milliy sport tashkilotlari ham xalqaro huquqning eng muhim institutlari faoliyatini o'rganib, o'z faoliyatini xalqaro huquqning umume'tirof etilgan normalariga asoslanib yuritadi hamda tinchlikni saqlash va xalqaro hamkorlikni rivojlantirish yo'lida xizmat qilishga tayyorlashdan iboratdir. O'zbekiston Respublikasi sport tashkilotlari deyarli barcha xalqaro sport tashkilotlari faoliyatida ishtirok etadilar. Mamlakatimizda ommalashmagan sport turlariga oid xalqaro sport tashkilotlari bundan mustasno. Xalqaro sport harakatida aniq maqsad va vazifalarni ifodalovchi, ish tajribasiga ega bo'lgan tashkiliy tuzilmalar paydo bo'lishi tabiiy holga aylandi. Bulardan asosiylari:

Xalqaro olimpiya harakati, Alohida sport turlari bo'yicha xalqaro sport harakatlari, Professional sport sohasidagi xalqaro sport harakatlari, Yoshlar va talabalarning xalqaro sport harakatlari, xalqaro universiadalar, Ommaviy va sog'lomlashtiruvchi jismoniy tarbiya va sport harakatlari bo'lib, ular tomonidan jismoniy tarbiya va sport sohasidagi xalqaro hamkorlik ta'minlanib kelmoqda.

Xalqaro sport harakatini amalga oshiruvchi xalqaro sport tashkilotlari musobaqalarni tashkil etish va o'tkazishda eng muhim o'rinni egallaydi. Xalqaro tashkilotlarning yig'indisi xalqaro sport munosabatlarning tashkiliy-huquqiy asosi bo'lib hisoblanadi desak, mubolag'a bo'lmadi. Xalqaro tashkilotlar eng avvalo faoliyat predmeti, ya'ni ma'lum bir tashkilotga tegishli xalqaro munosabatlarning aniq bir sohalar bo'yicha tasniflash mumkin. Xususan, xalqaro sport tashkilotlari ham boshqa xalqaro tashkilotlar kabi o'z faoliyat yo'nalishi predmeti, aniqrog'i xalqaro sport munosabatlari bilan farqlanadi. Xalqaro musobaqalarni tashkil etuvchi va o'tkazuvchi xalqaro sport tashkilotlari deb, ta'sis hujjatlariga asosan ma'lum bir funksional vazifalarga ega bo'lgan va xalqaro huquq subyekti sifatida e'tirof etiladigan hamda xalqaro tashkilot maqomiga ega xalqaro muassasalar tan olinadi. Turli xil xalqaro tashkilotlarning huquq subyektligi hajmi ham turlicha bo'lib, ularni ta'sis etgan subyektlarning

irodasini ifodalaydi. Ularning xarakteri a'zolik, maqom, vakolatlar masalalarini, davlatlar va boshqa xalqaro tashkilotlar bilan o'zaro munosabatlarini tartibga solishga oid tegishli ta'sis hujjatlarida belgilanadi. Jismoniy tarbiya va sport masalalari bilan shug'ullanuvchi umumiy kompetensiyali xalqaro tashkilotlar mavjud, bu tashkilotlar umumiy xalqaro huquq hamda xalqaro sport huquqiga tegishli sifatlarni o'zida uyg'unlashtiradi. **Ular sport faoliyati sohasida eng avvalo xalqaro hamkorlikning muvofiqlashtiruvchisi funksiyasini bajaradi.** Xalqaro sport hamkorligi sohasida eng muhim o'rinni Birlashgan millatlar tashkiloti va uning ixtisoslashtirilgan tashkilotlari egallaydi.

Hozirgi kunda BMT sport sohasidagi hamkorlikning ko'plab shakllari jamlangan markaz hisoblanadi. BMTning jismoniy tarbiya va sport faoliyatini rivojlantirishga ixtisoslashgan tarmoq tashkilotlari ham mavjud. Ulardan Birlashgan millatlar tashkilotining ta'lim, fan, va madaniyat masalalari bo'yicha tashkiloti hamda Butunjahon sog'liqni saqlash tashkilotlarini e'tirof etish mumkin. Maxsus kompetensiyali xalqaro tashkilotlar (yoki xalqaro sport tashkilotlari). Ravshanki, sport sohasida paydo bo'ladigan o'zaro munosabatlarni ta'minlash uchun birgina umumiy kompetensiyali xalqaro tashkilotlarning o'z yetarli emas. Bu maqsadga butun faoliyati bevosita sport sohasiga yo'naltirilgan ixtisoslashtirilgan xalqaro sport tashkilotlari ham xizmat qiladi. Xalqaro sport tashkilotlari bu, jismoniy madaniyat, jismoniy tarbiya va sport bo'yicha butunjahon va mintaqaviy nodavlat xalqaro tashkilotlaridir.

Xalqaro nodavlat tashkilotlari turli davlatlarning milliy jamoat tashkilotlari, ittifoqlar, guruhlar hamda alohida shaxslarning birlashmalari bo'lib, inson faoliyatining siyosiy iqtisodiy, madaniy, ilmiy-texnikaviy va boshqa sohalarda xalqaro hamkorlikka ko'maklashishni ko'zlovchi tashkilotlar sifatida tan olinadi. Bunday tashkilotlar hukumatlararo kelishuv asosida tuzilmaydi va tijorat foydasini olishni ko'zlamaydi.

Xalqaro sport tashkilotlarining a'zolari milliy, ba'zi hollarda esa xalqaro sport tashkilotlari, shuningdek, jismoniy madaniyat, jismoniy tarbiya va sport sohasidagi faoliyatga aloqadorligi bo'lgan alohida muassasa va shaxslar bo'lishi mumkin. Xalqaro sport harakati ko'p sonli xalqaro sport

tashkilotlari tomonidan tashkil etiladi va faoliyati amalga oshiriladi. Bunday tashkilotlarni quyidagi asosiy guruhlariga ajratish mumkin:

1. Umumiy xarakterdagi xalqaro sport tashkilotlari.
2. Alohida sport turlari bo'yicha xalqaro sport tashkilotlari.
3. Mashg'ulot va faoliyat sohalari bo'yicha xalqaro sport tashkilotlari.
4. Ma'lum bir taalluqlilik bo'yicha xalqaro sport tashkilotlari.

Umumiy xarakterdagi xalqaro sport tashkilotlari jismoniy tarbiya va sportning ma'lum bir sohasi bilan chegaralanmaydi. Bunday tashkilotlar qatoriga, Xalqaro olimpiya qo'mitasi, Sport ilm-fani, jismoniy tarbiya va sport bo'yicha xalqaro kengash, Milliy Olimpiya qo'mitalarining Bosh assotsiatsiyasi, Xalqaro sport federatsiyalarining Bosh assotsiatsiyasi, Xalqaro jismoniy tarbiya federatsiyasi, Xalqaro Olimpiya akademiyasi kabilarni kiritish mumkin.

Zamonaviy xalqaro sport tizimining o'zagini Xalqaro Olimpiya qo'mitasi tashkil etib, unga olimpiya harakatining 23-iyun 1894 yilda Parijda I – Olimpiya Kongressida Perde Kuberten tashabbusi bilan asos solingan. Yuridik nuqtai nazardan Xalqaro Olimpiya qo'mitasi Shvetsariya federal kengashi tomonidan tan olingan yuridik shaxs maqomidagi assotsiatsiya shaklida tuzilgan, daromad olishni ko'zlamaydigan xalqaro nodavlat tashkilotidir. Shvetsariya fuqarolik kodeksining 60-moddasiga ko'ra Xalqaro Olimpiya qo'mitasi Shvetsariya xususiy huquqi assotsiatsiyasi sifatida ta'sis etilgan. Xalqaro Olimpiya xartiyasiga ko'ra Xalqaro Olimpiya qo'mitasining asosiy vazifasi olimpiya harakatiga rahbarlikni amalga oshirishdir. Xartiyada belgilanishicha Xalqaro Olimpiya qo'mitasi Olimpiya harakatining oliy hokimiyati bo'lgani holda, sportni insoniyatga xizmat qildirish maqsadida sport turlari hamda sport musobaqalarini o'tkazish ishlarini, sport sohasidagi jamoat birlashmalari va vakolatli davlat organlari bilan o'zaro hamkorligini muvofiqlashtiradi va rivojlantirishni rag'batlantiradi, Olimpiya o'yinlarini doimiy o'tkazilishini ta'minlaydi, dopingni qo'llashga qarshi kurashga rahbarlik qiladi, hammaning sport bilan shug'ullanish huquqini ta'minlashga xizmat qiladi, halqlar o'rtasidagi do'stlikni mustahkamlaydi va shu kabi boshqa vazifalarni amalga oshiradi.

Olimpiya xartiyasi qoidalari asosida qabul qilingan Xalqaro Olimpiya qo'mitasining qarorlari yakuniy qarorlar hisoblanadi. Ularning qo'llanilishi

bo'yicha yuzaga keluvchi barcha nizoli masalalar faqat Xalqaro Olimpiya qo'mitasi Ijroqo'mi va ba'zi hollarda Xalqaro sport hakamlilik sudi (TAS) tomonidan hal qilinishi mumkin.

Sport ilm-fani, jismoniy tarbiya va sport bo'yicha xalqaro Kengash (ICSSPE) 1958-yilda Parijda tashkil etilgan. Sport ilm-fani, jismoniy tarbiya va sportga oid bilimlarni rivojlantirish va tarqatish hamda ularni amaliy qo'llanilishi masalalari bilan shug'ullanuvchi eng obro'li tashkilotlardan biri. Kengash o'zining maqsadlari sifatida quyidagilarni belgilaydi:

Sport ilm-fani, jismoniy tarbiya va sport sohasidagi xalqaro davlat va nodavlat tashkilotlari, shuningdek, milliy tashkilotlar faoliyatini muvofiqlashtirish;

Dunyoda jismoniy tarbiya va sportning ilmiy-uslubiy asoslarini rivojlantirish.

Hozirgi kunda ICSSPening xalqaro va milliy sport tashkilotlari, ilmiy hamda ta'lim muassasalari, shuningdek, alohida arboblar nomidan vakillik qiluvchi 60 mamlakatdan 200 dan ortiq a'zosi mavjud. ICSSPE Xalqaro Olimpiya Qo'mitasi, YUNESKO va Xalqaro sog'liqni saqlash tashkiloti bilan hamkorlik qiladi. Ushbu tashkilot faoliyat shakllarining asosiysi bu, jismoniy tarbiya va sport sohasidagi nazariy tadqiqotlarni yanada faollashtirish hamda rivojlantirishga ko'maklashish, targ'ib qilishdir.

Milliy Olimpiya qo'mitalari Bosh Assotsiatsiyasi (MOQBA) 1968-yilda Meksikada tashkil etilgan bo'lib, Qarorgohi Rim shahrida joylashgan. Bosh Assotsiatsiya 200 dan ortiq Milliy Olimpiya qo'mitalarini o'zida birlashtirgan. MOQBA yig'ilishlari ikki yilda bir marta o'tkaziladi. Rasmiy tillari – Ingliz, Ispan, Rus va Fransuz tillaridir. Tashkilotning maqsadi Olimpiya harakatini yanada rivojlantirish, Xalqaro Olimpiya qo'mitasiga Olimpiya harakatini takomillashtirish bo'yicha takliflar kiritish, faoliyatning boshqa yo'nalishlarida Xalqaro Olimpiya qo'mitasi bilan yaqin hamkorlik qilishdan iborat. O'zbekistonning jahon maydonida rivojlangan davlatlar qatoridan har tomonlama munosib o'rin egallash uchun harakat qilinayotgan bir davrda, avvalo millat genafondi, mamlakat kelajagi bo'lgan yoshlarni sog'lomlashtirish masalasiga alohida e'tibor qaratilmoqda. O'zbekiston Xalqaro mamlakatlar teng huquqli subyekt sifatida har tomonlama hamkorlik qilar ekan, jismoniy tarbiya va sport sohasi ham bundan mustasno emas.

Atamalar lug'ati (glossariy)

Aksioner – aksionerlik jamiyatining aksiyalariga egalik qiluvchi jismoniy va yuridik shaxs. Aksionerlar turli shakllarda bo'lishi mumkin.

Aksiya – aksionerlik jamiyatining kapitaliga hissa qo'shganligi to'g'risida guvohlik beruvchi qimmatbaho qog'oz. Aksiya o'zining egasiga dividend shaklida foydani bir qismini olish (o'zlashtirish) huquqini beradi.

Amortizatsiya – kelgusida asosiy fondlarni to'liq qayta tiklash uchun pul mablag'larini jamg'arish va ularning qiymatini tiklash maqsadida ishlab chiqariladigan mahsulot yoki xizmatga asosiy ishlab chiqarish fondlarining qiymatini ularning eskirishiga qarab uzluksiz o'tkazish jarayoni. Ishlab chiqarish jarayoni va tashqi muhitning ta'siri natijasida asosiy fondlar asta sekinlik bilan eskiradi, ularning moddiy va ma'naviy eskirishi sodir bo'ladi. Bunda mehnat vositalarining qiymati uzluksiz qismlarga bo'linib, amortizatsiya hisoblash yo'li bilan normativ xizmat qilish muddati davomida tayyor mahsulotga o'tkaziladi.

Kapital - bu tashkilot egalari tomonidan taqdim etilgan va boshqa barcha moliyaviy majburiyatlar to'liq bajarilgandan keyin har qanday qoldiq daromadga huquq beradigan kapitaldir.

Operatsion pul oqimi - bu sport tashkilotining operatsion faoliyati bilan bog'liq daromadlar va xarajatlardir.

Moliyaviy menejment-bu bir tomondan aniq qonuniyatlar va ahamiyatga ega bo'lgan boshqariluvchi tizim, ikkinchi tomondan esa – korxona umumiy boshqaruv tizimining bir qismi bo'lgan boshqaruvchi tizimdir”

Moliyaviy menejment– bu sport subyektlarida moliyaviy resurslar va kapitalarni boshqarish hisoblanadi.

Moliyaviy menejer - bu moliyaviy siyosatni ishlab chiqish vazifalarini bajaradigan, shuningdek uni amalga oshiradigan va kompaniyaning barcha bo'linmalari tomonidan kiritilgan qoidalarining bajarilishini nazorat qiluvchi mutaxassis.

Sportda moliyaviy menejment – sport sohasidagi moliyaviy resurslar harakatining jarayoni bo'lib, xo'jalik subyektlari o'rtasidagi moliyaviy munosabatlarni va moliyaviy resurslarni boshqarishga yo'naltirilgan.

Sportda moliyaviy menejment-bu moliyaviy resurslar harakati va boshqarish mexanizmi, kapitaldan samarali va ratsional foydalanish tizimiga aytiladi.

Moliyaviy direksiya – markaziy moliyaviy boshqarish apparati xizmatidir.

Depozit summalar – budjet tashkilotining ixtiyoriga vaqtincha kelib tushgan va ma'lum sharoit vujudga kelishi munosabati bilan qaytarilishi yoki tayinlanishi bo'yicha hisobga o'tkazilishi lozim bo'lgan mablag'lardir.

Asosiy vositalar- nomoddiy aktivlar, asosiy vositalar, tugallanmagan kapital qo'yilmalar, uzoq muddatli moliyaviy qo'yilmalar, moddiy boyliklarga foydali qo'yilmalarni qamrab oladi.

Joriy aktivlar- ishlab chiqarish va aylanish jarayonlariga xizmat ko'rsatish uchun mo'ljallangan zaxiralarning qolgan qismi, tugallanmagan ishlab chiqarish xarajatlari, shuningdek tayyor mahsulotlar va tovarlar to'g'risidagi ma'lumotlarni o'z ichiga oladi.

Kapital va zaxiralar - o'z iqtisodiy mazmuni, shakllantirish va foydalanish tamoyillari bo'yicha har xil bo'lgan tashkilotning moliyaviy resurslari manbalarini o'z ichiga olgan o'z kapitalining tarkibi va tuzilishini aks ettiradi:

ustav kapitali, zaxira va qo'shimcha kapital, maxsus maqsadli jamg'armalar, hisobot yilining taqsimlanmagan foydasi (o'tgan yillar va hisobot yilining qoplanmagan zarari).

Asosiy fondlarning avanslashtirilgan qiymati – doimiy oborotda (aylanishda) bo'lgan korxonaning asosiy mablag'lari. Pul shaklida avanslashtirilgan qiymat o'zining harakati davomida amortizatsiyalashtirilgan (ajratmalari) shaklida (ko'rinishida) mahsulot sotilgandan so'ng qism-qism bo'lib korxona ixtiyoriga qaytadi.

Asosiy fondlarning realizatsiya qilishdan olingan foyda – hukumat tomonidan belgilangan tartibda hisoblangan, inflyatsiya indeksiga oshirilgan (ko'paytirilgan) asosiy fondlarning sotish bahosi va ularning dastlabki yoki qoldiq qiymati o'rtasidagi farq.

Buxgalteriya balansi- bu hisobot davridagi tashkilotning moliyaviy holati to'g'risidagi eng muhim ma'lumot manbaidir.

Balans qiymati – buxgalteriya balansida asosiy fondlar va aylanma mablag'larning pulda ifodalangan bahosi.

Balans foyda – mahsulot tannarxiga kiritiladigan barcha chiqimlar hamda majburiy to'lovlar chegirilgandan so'ngi korxona yalpi daromadining qismi. Balans foyda soliqqa tortilgunga qadar bo'lgan yalpi foydadir.

Bozor - 1) talab va taklif uchrashadigan joy, bu erda ishlab chiqarilgan mahsulotning jamoatchilik sezayotgan ehtiyojga mos kelish darajasi aniqlanadi, mazkur tovarning boshqa raqobatchi tovarlar bilan Raqobatbardoshligi taqqoslanadi;

- 2) tovar, xizmat va boshqa mulk turlari bilan almashish sohasi;
- 3) iste'molchilar guruhi;
- 4) mazkur tovarning barcha xaridorlari;
- 5) tashkillashtirilgan savdo joyi;
- 6) tovar va xizmatlarni olish manbai;
- 7) qandaydir mahsulot yoki xizmatlarning virtual yoki tabiiy aks ettirilgan mavjud yoki potensial xaridorlari va sotuvchilarining majmui;
- 8) birja.

Bozor segmenti - taklif etilayotgan bitta mahsulotning turi va marketing kompleksiga bir xilda munosabatda bo'luvchi iste'molchilar guruhining majmui.

Bozorni segmentlash - bozorning har biri uchun alohida tovarlar yoki marketing kompleksi talab qilinishi mumkin bo'lgan xaridorlarning aniq guruhlariga bo'lish, taqsimlash.

Bozorni tadqiq etish - 1) muntazam ravishda ishlab chiqarish bozorlarini (ishlab chiqarishni takomillashtirish uchun), ularning mavjud va potensial iste'molchilar ehtiyojini qondirish uchun tovar va xizmatlar ishlab chiqarishni ta'minlash qobiliyatini tadqiq etish. Tadqiqotlar sotuv bozori, ishchi kuchi bozori, kapital bozori, hamda xom-ashyo va materiallar bozorini qamrab oladi;

2) bozori sig'imi, salohiyati, raqobatchilik muhiti va narx tavsifnomalari to'g'risidagi ma'lumotlarni olish uchun bitta yoki bir nechta bozorlarning sifat va miqdoriy tahlili.

Bozorning raqobatchilik xaritasi - 1) raqobatchilarini bozorda egallab turgan o'rniga ko'ra tasniflash;

2) bozorda raqobatchining o'rnini nazorat qilish imkonini beruvchi raqobatchilar ulushini taqsimlash. Aniq tovar bozorlarida raqobatchilarning o'rnini tahlil qilish natijasida aniqlanadi.

Brending - marketing kommunikatsiyalari tizimining firma stili va uning elementlarini ishlab chiqish, firmani raqobatchilardan ajratib turuvchi o'ziga xos imijini yaratish sohasi

Gorizontall diversifikatsiya - firma assortimentini ayni paytda ishlab chiqarilayotgan mahsulotlar bilan bog'liq bo'lmagan, biroq mijozlarning qiziqishini uyg'otishi mumkin bo'lgan mahsulotlar bilan to'ldirish.

Demping - tovarni o'rtacha bozor narxidan arzon, ba'zida hatto o'z tannarxidan arzon narxda sotish. Ko'pchilik g'arb mamlakatlarida milliy ishlab chiqaruvchilar foydasini himoya qiluvchi va aksari hollarda boshqa mamlakatlardan raqobatning kuchli emasligi sababli arzon narxda tovar olib kirishni taqiqlovchi antidemping qonunlar amal qiladi.

Diversifikatsiya - 1) tovar strategiyasining turi, unga asosan korxona ishlab chiqarilayotgan mahsulotlarning hajmini kengaytiradi;

2) yangi bozorlarni egallab olish va qo'shimcha foyda olish maqsadida ishlab chiqarishning bir-biri bilan bog'liq bo'lmagan ikki yoki undan ortiq turini bir vaqtning o'zida kengaytirish va rivojlantirish.

Imij - tovar obrazi, uning biron narsani eslatishi, o'xshashi va aks ettirishi, tovar bozori iqtisodiyotiga chambarchas bog'liq bo'lgan ijtimoiy-psixologik holat. Tovarning imiji tovarning reputatsiyasi, tovar markasi, tovar ishlab chiqarilgan korxona va mamlakat bilan assotsiatsiyalashadi.

Informatsiya (axborotlar, ma'lumotlar)- 1) ishlarning ahvoli haqida xabardor qilish;

2) tadbirkorlik, marketing va boshqa faoliyat turlari oldida turgan vazifalarni bajarishda yordam berishi mumkin bo'lgan turli xil bilim va ma'lumotlar;

3) marketing tizimi subyektlarning o'zaro munosabatlari jarayonidagi bevosita va teskari aloqalar natijalarining tavsifnomasi;

4) turli xil energiyalarning o'zaro aloqalari natijasi.

Iste'molchining mustaqilligi (suvereniteti)- iste'mol huquqining mustaqilligi, karam emasligi, huquqning mustaqil yo'nalishi bo'lib, tovar va xizmatlar bozorida iste'molchining manfaatlarini himoya qilishga qaratilgan qoida va yuriqnomalar majmuidan iborat.

Kommunikativ siyosat - 1) korxonaning istiqboldagi harakatlar kursi hamda talabni shakllantirish, iste'molchilar ehtiyojini qondirish va foyda olish maqsadida tovar va xizmatlarni bozorga olib kirish bo'yicha samarali va barqaror faoliyatni ta'minlovchi marketing tizimining barcha subyektlari bilan o'zaro harakatlarni tashkil etish va kommunikativ vositalar (kommunikativ miks) majmuasidan foydalanish strategiyasining mavjudligi. 2) rag'batlantirish majmuasini ishlab chiqish, ya'ni biznes - hamkorliklarning o'zaro aloqalari samarali bo'lishini ta'minlash bo'yicha, tadbirlar, reklamani tashkil etish, savdoni rag'batlantirish usullari, jamoatchilik bilan aloqa va shu kabilar.

Konglomerat diversifikatsiya - firma assortimentining firmada qo'llanayotgan texnologiyalarga, ishlab chiqarilayotgan mahsulotlarga, hozirgi bozorga hech qanday aloqasi bo'lmagan mahsulotlar bilan to'ldirish.

Konsentrik (markazlashtirilgan) diversifikatsiya - firma assortimentini mavjud tovarlarga texnik va marketing nuqtai nazaridan o'xshash bo'lmagan mahsulotlar bilan to'ldirish.

Korporativ reklama - aniq bir tovar markasiga emas, balki to'liq tovarlar assortimentiga ehtiyoj yaratuvchi reklama.

Marketing axborot tizimi (MAT)- 1) marketing tadbirlarini rejalashtirish, hayotga tatbiq etish va nazorat maqsadida aniq, dolzarb ma'lumotlarni o'z vaqtida to'plash, tasniflash, tahlil qilish, baholash va undan marketing sohasida foydalanish maqsadida tarqatish uchun mo'ljallangan metodik usullar, asbob-uskunalar va odamlarning muntazam faoliyat ko'rsatuvchi o'zaro aloqalar tizimi;

2) marketing sohasida qarorlarni ishlab chiqish va qabul qilish jarayonida foydalaniluvchi ma'lumotlarni to'plash, tahlil qilish va etkazish usullari, asbob-uskunalar va xodimlar majmui.

Marketing jarayoni - yangi ehtiyoj va g'oyalarni izlab topish, tanlash va ularni tovar yoki xizmatga aylantirish, bu tovarlarni izlab chiqish va

bozorlarda yoki savdo taqsimot tarmoqlariga sotish bilan bog'liq harakatlar va bosqichlarning tartibga solingan majmui.

Marketing kommunikatsiyalari tizimi - 1) marketing tizimining tashqi muhit bilan o'zaro aloqalari jarayonida subyektlar (jo'natuvchi va qabul qiluvchi), vositalar, kanallar, to'g'ri (xabar) va teskari (qabul qiluvchining tahriri) aloqalar majmui;

2) insonlar o'rtasidagi o'zaro aloqa shakl va vositalarining majmui.

Marketing konsepsiyasi - 1) bozor munosabati sharoitlarida faoliyat ko'rsatayotgan firma, tashkilot yoki shaxsning ish yuritish, tadbirkorlikni tashkil etish falsafasi;

2) korxonaning yakuniy maqsadi - daromad olish va iste'molchilar ehtiyojini qondirish uchun foydalaniluvchi marketing faoliyatining asosiy vositalari, qoida va g'oyalari tizimi. Atrofdagi aniq holatga, bozor munosabatlari rivojlanish darajasiga qarab an'anaviy, ishlab chiqarish, savdo. Tovar, ijtimoiy va servis konsepsiyalarini ajratib ko'rsatish mumkin.

Marketing qarori - 1) iste'molchilarning tovar va xizmatlarga talabini barqaror shakllantirish, rivojlantirish va qondirish uchun zarur bo'lgan marketing tadbiri yoki tadbirlari majmui variantlar ichidagi tanlash, javob;

2) firma, tovar va xizmatlarning raqobatchilik ustunligini saqlab qolish yoki yaxshilash uchun marketing tizimi subyekt va obyektlariga maqsadli yo'naltirilgan ta'sir ko'rsatish.

Marketing qarori qabul qilishning samaradorligi - 1) marketing vazifasini bajarishning ko'rib chiqilayotgan (kutilayotgan) ko'plab variantlari orasidan tanlab olishda iqtisodiy tavakkalchilik narxining natijasi, foydalilik ko'rsatkichi;

2) marketing vazifasini bajarishning tanlab olingan variantining iqtisodiy samara keltirish qobiliyati.

Marketing majmuasi (marketing - miks)- marketing retsepti, undan foydalanish korxonaga maqsadli bozorlar ehtiyojlarini qondirish va atrof-muhitdagi o'zgarishlarga moslashishda eng yaxshi ko'rsatkichlarga erishishga imkon beradi. Eng sodd marketing retsepti tovar, narx, savdo va kommunikatsiya siyosati sohasida (4R: Rroduct, Price, Plase, Promotion) muvofiqlashtirilgan chora-tadbirlar o'tkazishni talab qiladi.

Marketing o'zaro aloqalari- 1) xizmat ko'rsatish tadbirkorligining tovar hayotiylik davrining har bir bosqichida barcha bozor subyektlari bilan aloqalarni rejalashtirish, tashkil etish va boshqarish jarayonida barcha faoliyat turlari va resurslarni qamrab olishga yo'naltirilgan istiqbolli konsepsiyasi. Mijoz bilan uzoq muddatli o'zaro munosabatlarga va bitimda ishtirok etuvchi tomonlar maqsadlarini qondirishga yo'naltirilgan konsepsiya;

2) bajarish mas'uliyatini taqsimlash va kengaytirish tamoyillari bo'yicha marketingni tashkil etish usuli.

Marketing rejasi - belgilangan marketing maqsadlariga erishishda yordam berishi kutilayotgan chora-tadbirlarning ketma-ketlikda detalli ravishda ifodalanishi.

Marketing salohiyati (potensial)- 1) korxona salohiyatining ajralmas qismi;

2) tovar, narx kommunikatsiya va savdo siyosati, talabni o'rganish sohasida samarali marketing tadbirlarini rejalashtirish va o'tkazish hisobiga marketing tizimining korxonaning doimiy raqobatbardoshligi, tovar va xizmatlarning bozordagi iqtisodiy va ijtimoiy konyunkturasini ta'minlash qobiliyatlari majmui.

Marketing tadqiqoti dizayni - 1) marketing tadqiqoti jarayoni va modelini loyihalashtirish va tuzish;

tadqiqotni o'tkazish, marketing axborotlarini izlab topish uchun ratsional rejalarni ishlab chiqish. Kulda yoki axborot texnologiyalari yordamida amalga oshirilishi mumkin;

2) marketing tadqiqoti subyektlari xulq-atvorining o'zgarish holatlarini o'rganish va bashorat qilish bo'yicha ijodiy jarayon.

Marketing tizimi - bozor muhitining mustaqil, foyda olish maqsadida tovar va xizmatlarga talabni shakllantirish va rivojlantirish bo'yicha o'zaro uzluksiz aloqada bo'luvchi ijtimoiy-iqtisodiy elementlar majmui. Marketing tizimi o'z ichiga quyidagilarni kiritadi;

ishlab chiqaruvchi firma, ta'minotchi firma, raqobatchi firma vositachi firma, iste'molchi (bozor).

Marketing tizimini axborot bilan ta'minlash - 1) marketing hujjatlarini rasmiylashtirish usullari va vositalari majmuasi, marketing

tizimining holati va xulq-atvori to'g'risidagi ma'lumotlarni izlab topish, kodlashtirish va asrashni tashkil etish;

2) marketing tizimining normal faoliyat ko'rsatishini ta'minlovchi quyi tizimlardan biri (tashkiliy, huquqiy, iqtisodiy, texnik, dasturiy, matematik ta'minot va boshqalar);

3) marketing axborotlari manbai, uning asosida korxona menejmenti turli xil boshqaruv qarorlarini qabul qiladi;

4) ma'lumotlarni olish, ishlov berish, sistemalashtirish va ularni "iste'mol uchun tayyor" axborotga aylantirish.

Marketing faoliyati - 1) tadbirkorlik sohasida bajariladigan ishlar va vazifalar turi;

2) talabni shakllantirish va takror ishlab chiqarish, firmaning foyda olishini ta'minlash maqsadida amalga oshiriluvchi marketing funksiyalari (marketing tadqiqotlari, savdo, narxning hosil bo'lishi, tovarni etkazib berish, marketing razvedkasi, beng marketing va hokazo) bilan bog'liq faoliyat;

3) bozor iqtisodiyotida takror ishlab chiqarish zanjirining barcha bo'g'inlarida marketing vositalari va falsafasini qo'llash jarayonini qamrab oluvchi hamda tovar yoki xizmat talabni qondirish va foyda keltirish uchun nimani, qayerda, qancha va qanday qilib ishlab chiqarish lozim degan savollarga javob berishga imkon beruvchi har qanday faoliyat.

Marketing faoliyatining iqtisodiy samaradorligi - 1) marketing faoliyatining oraliq va yakuniy maqsadlarini amalga oshirishga javob beruvchi nisbatan ko'p turli (marketing jarayonining barcha bosqichlari bo'yicha) natija;

2) marketing faoliyatini amalga oshirish samarasining (natijasi) bu jarayonda sarflanuvchi barcha xarajatlarga nisbati;

3) marketing faoliyati bilan bog'liq xarajatlar qaytimi, natural yoki qiymat (narx) shaklida aks ettirilgan natija va samaraning marketing faoliyatini tashkil etish va amalga oshirish uchun zarur bo'lgan barcha (moddiy-texnik mehnat va hokazo) resurslarga nisbati yordamida baholanadi.

Marketing xarajatlari - tovar va xizmatlarni shakllantirish va takror ishlab chiqarish bo'yicha marketing chora-tadbirlari va marketing

faoliyatini amalga oshirish uchun zarur bo'lgan sarf va chiqimlar yig'indisi. Marketing xarajatlarining asosiy tarkibiy qismlari: boshqaruv xarajatlari, marketing bo'limi xodimlari maoshi, amortizatsion ajratmalar, marketing bo'limining normal faoliyat ko'rsatishi uchun zarur bo'lgan material va resurslar, tovar siyosati, narx siyosati, kommunikativ siyosat, savdo va distributiv siyosat uchun sarflanuvchi xarajatlar.

Marketingda tarmoq yondashuvi - marketing tizimi subyektlarining nafaqat ikkitomonlama (xaridor va sotuvchi) emas, balki ko'p tomonlama o'zaro aloqalari jarayonini aks ettirish konsepsiyasi. Tarmoq yondashuvi na sotuvchilar va na xaridorlar o'zlariga hamkorni tanlash va ularni almashtirishda erkin emas, chunki resurslar o'zgarganda ularning bir-biriga qaramligi yuzaga keladi, ya'ni aloqalar almashuvi buziladi degan fikrni olg'a suradi. Marketing tarmog'i a'zolari o'rtasida resurslar ayirboshlash "qaramlik" va "boqimlik" manbai hisoblanadi. Marketing tarmog'i uchta o'zaro bog'liq tarkibiy qismdan iborat:

ishtirokchilar (firmalar), resurslar va faoliyat turlari. Tarmoq yondashuvi resurslarning turli xilligi va ularni iyerarxik nazorat qilishni talab qiladi.

Marketingni rejalashtirish - marketing rejasini tuzish, tovarlarni sotish hajmining o'sishi va firma foydasini maksimallashtirishga qaratilgan marketing strategiyasi tanlash bilan bog'liq jarayon.

Marketingning tashkiliy tuzilmalari - menejmentning asosiy tamoyillari - markazlashtirish, detsentralizatsiya va moslashuvchanlikni modifikatsiya qilishga asoslangan marketing xizmati asosiy bo'linmalarining o'zaro harakatlari sxemasi turlari. Funktsional, mahsulot, bozor va matritsa strukturalari va ularning modifikatsiyalarini ajratib ko'rsatish mumkin.

Mikromuhit - firma marketing muhitining tarkibiy qismi, bevosita firmaning o'ziga va uning mijozlarga xizmat ko'rsatish imkoniyatlariga munosabatlariga taalluqli kuchlar, ya'ni ta'minotchilar, marketing vositachilari, mijozlar, raqobatchilar bilan ifodalanadi.

Motivatsiya - 1) ehtiyojlarni qondirish bo'yicha qaror qabul qilishda individuumlar harakatini faolashtirish maqsadida ularning motivlarini kuchaytirish jarayoni;

2) xaridorning xarid qilish qarorini qabul qilish jarayonida uning faolligiga ta'sir ko'rsatuvchi majburlovchi harakatlar.

Narx - 1) qiymatning pul ko'rinishida aks ettirilishi, iste'molchilar tovarga ega bo'lish uchun to'lashlari lozim bo'lgan pul miqdori. Firma belgilagan narx qabul qilinuvchi taklifning qiymatiga mos kelishi lozim;

2) marketing-majmuasi, marketing-miksning samarali vositasi.

Narxning hosil bo'lishi usullari - mahsulot va xizmatlar narxini shakllantirishda qo'llanuvchi usullar. Xarajatlarga asoslangan, xaridorlar liniyasiga asoslangan va raqobatchilar narxiga asoslangan turlari mavjud.

Narx siyosati - narxni va narx hosil bo'lishini boshqarish tadbir va strategiyalari, tovar yoki xizmatlarga ishlab chiqarish xarajatlari va bozor konyunkturasiga mos keluvchi, xaridorni qondiruvchi va rejalashtirilgan foydani keltiruvchi narx belgilash san'ati.

Prognozlash (bashorat qilish) usuli - o'rganilayotgan obyektning o'tmishdagi va hozirgi ma'lumotlarini tahlil qilishga asoslangan ilmiy asoslangan oldindan ko'ra bilish. Turli xil tarkibiy qismlarni prognozlashga asoslangan qisqa muddatli (1,5) yilgacha, o'rta muddatli (5 yil) va uzoq muddatli (10-15 yil) prognozlar mavjud. Taqdim etish shakliga ko'ra, miqdoriy va sifat prognozlariga, tadqiqot obyektlarini qamrab olish bo'yicha umumiy va qisman prognozlashlardan iborat.

Raqobat - 1) alohida shaxslar o'rtasida har biri o'zi uchun shaxsan erishini maqsad qilgan bitta yo'nalishdagi, xususan tadbirkorlar o'rtasida kattaroq foyda olish, savdo bozori, xomashyo manbalari uchun kurash;

2) moddiy va ma'naviy ne'matlar yaratish, sotish va iste'mol qilish jarayonida bozor tizimi subyektlarining kommunikatsiyasi, kurashi, o'zaro aloqalari iqtisodiy jarayoni;

3) bozor munosabatlarining tartibga soluvchisi, FTT va jamoatchilik ishlab chiqarishining samaradorligini kuchaytirish stimulyatori.

Raqobatchilik muhiti diagnostikasi - marketing tadqiqotining raqobatchilar xatti-harakatlarining ichki motivlari haqida to'liq va aniq tasavvurni shakllantirish uchun zarur bo'lgan o'ziga xos mustaqil bosqichi.

Regional marketing - 1) regionda marketing faoliyatini tashkil etish;

2) regionning mahalliy, milliy va xalqaro investorlarga ko'rsatiluvchi xizmat va tovarlar marketingi;

3) regionning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishni boshqarish tizimidagi marketing.

Reklama -1) g'oya, tovar va xizmatlarni ma'lum homiy nomidan taqdim etish va taklif qilishning shaxsiy bo'lmagan pulli shakli;

2) tovar va xizmatlar sifatini xaridorlarning talab va ehtiyojlari tiliga o'girishga intiluvchi kommunikatsiya shakli.

Reklama auditoriyasi - muayyan axborot manbalari orqali e'lon qilingan reklama xabarlarini eshitishi, ko'rishi va uqishi mumkin bo'lgan barcha shaxslar.

Reklamaning samaradorligi - reklama vositalarining ishlab chiqaruvchi yoki vositachilari manfaatlarini yo'lida iste'molchilarga ta'sir ko'rsatish darajasi. Reklama murojaatidan oldin va keyin aniqlanadi. Reklamaning savdo natijalariga ko'rsatuvchi ta'sirini aniqlash (iqtisodiy samaradorlik) reklama xarajatlarini avvalgi faoliyat natijalari bo'yicha tovarning sotish hajmiga nisbati yordamida aniqlanadi. Bu usulning aniqligi yuqori emas, chunki savdo natijalariga reklamadan tashqari boshqa ko'plab omillar ham ta'sir ko'rsatadi.

Servis (xizmat ko'rsatish)- korxona marketing faoliyatining mashinalar, asbob-uskunalar va transport vositalarini sotish va ekspluatatsiya qilishni ta'minlovchi bo'limi, kuyi tizimi.

Sifat - tovarning muayyan iste'molchilar ehtiyojini qondirish qobiliyatini belgilab beruvchi, qo'yilgan talablarga mos keluvchi xususiyatlari majmui. Oldi-sotdi shartnomalarida tomonlar sifat ko'rsatkichlari, uni tekshirish tartibi, tovar sifatining belgilangan talablarga mos kelishini tasdiqlovchi hujjatlarni taqdim etish tartibi kelishib olinadi, zarur hollarda tovarni sifati bo'yicha qabul qilish va topshirish shartlari, shuningdek tovar sifati yoki uni asrash muddati bo'yicha kafolatlar belgilab qo'yiladi.

Strategik marketing - 1) asosiy iste'molchilar guruhlarining talab va ehtiyojlarini muntazam, sistemali tahlil qilish, shuningdek, kompaniyaga xaridorlarning tanlab olingan guruhlariga raqobatchilarga karaganda yaxshiroq xizmat ko'rsatish va shu tariqa raqobatchilik ustunligiga ega bo'lish imkonini beruvchi tovar va xizmatlar konsepsiyasini ishlab chiqish;

2) yuridik va jismoniy shaxslarning ehtiyojlarini tahlil qilish;

3) firmaning maqsadlarini belgilab olish, rivojlanish strategiyasini ishlab chiqish va muvozanatlangan tovar portfeli tuzilmasini ta'minlash;

4) strategik majmua-miks hamda muntazam o'zgarib turuvchi marketing muhiti omillarini hisobga olgan holda firmaning tovar, narx, kommunikatsiya, taqsimlash va sotish sohasidagi strategik siyosatining asosiy yo'nalishlarini ishlab chiqish jarayoni.

Strategik rejalashtirish - firmaning maqsadlari, uning marketing sohasidagi potensial imkoniyatlari o'rtasidagi strategik muvozanatni yaratish va qo'llab-quvvatlashni boshqarish jarayoni. U firmaning aniq shakllantirilgan dasturi, qo'shimcha vazifa va maqsadlarni ifodalash, sog'lom xo'jalik portfeli va o'sish strategiyasiga asoslanadi.

Talab - tovar xo'jaligiga xos bo'lgan va savdo, ayirboshlash sohasida ko'zga tashlanuvchi toifa. Talab bozorda turli xil tovarlar yordamida aks ettirilgan, iste'molchilarning bir-biridan farq qiluvchi ko'p sonli ehtiyojlaridan tarkib topuvchi, doimiy ravishda o'zgarib turuvchi jamoatchilik ehtiyojlari majmuasini aks ettiradi.

Telemarketing - marketing turi bo'lib, uni amalga oshirish potensial iste'molchilarga tovar va xizmatlarni real va virtual bozorlardan izlash va xarid qilish imkonini beruvchi telekommunikatsiya vositalari va Internet tarmog'idan foydalaniladi.

Tijoratlashtirish (kommersializatsiya)- yangi mahsulotni ishlab chiqish bosqichi;

bozorga kirib borish vaqtini to'g'ri tanlash, turli bozorlarda faoliyat ko'rsatish hajmi va ketma-ketligi, mahsulotni operativ harakatlantirish va taqsimlash bo'yicha samarali usullar, shuningdek, marketing rejasini ishlab chiqish jarayoni.

Tovar - 1) eng umumiy ko'rinishda bozorda sotiluvchi mahsulot sifatida ifodalanishi mumkin bo'lgan iqtisodiy toifa, oldi-sotdi obyekti;

2) mahsulotning ma'lum bir xaridorlar ehtiyojini qondiruvchi asosiy iste'molchilik tavsifnomalari majmui;

3) iste'molchiga ko'rsatiladigan, mahsulotni to'ldiruvchi va uni sotishni yengillashtiruvchi xizmat va imtiyozlar;

4) mahsulotni o'rab turuvchi "muhit" (mahsulot dizayni, sifati, markasi, o'rovi).

Tovar variatsiyasi - ishlab chiqarilayotgan va bozorda mavjud bo'lgan tovarni uning ayrim xususiyatlari yoki ko'rsatkichlarini o'zgartirish yo'li bilan modifikatsiyalash. Tovarning tabiiy (materiali, sifati), estetik (dizayni, rangi, shakli), simvolik (tovar markasining nomi) xususiyatlari va firmaning bo'linmalari faoliyati bilan bog'liq bo'lgan xususiyatlari o'zgartirilishi mumkin. Tovar sifatini yaxshilash, uning foydaliligini oshirish, shakli va stilini yaxshilash strategiyasi tovar modifikatsiyasining muhim strategiyasi bo'lishi mumkin.

Tovar innovatsiyasi - 1) mahsulotni takomillashtirishning original, sifati yaxshilangan va modifikatsiyalangan mahsulot ishlab chiqarish bilan bog'liq bo'lgan uzluksiz jarayoni. Tovarning hayotiylik davri uzunligini va korxonaning rentabelligini ta'minlovchi chora-tadbirlar ichida alohida o'ringa ega. O'z ichiga mahsulotni differensiyalash va diversifikatsiyalashni kiritadi;

2) bozorga yangi mahsulotni yoki mahsulotlar guruhini olib kirish.

Tovar siyosati - tadbirkorlik maqsadlarini belgilash va ularga erishishga yo'naltirilgan tadbir va strategiyalar majmui, yangi tovar yoki tovarlar guruhini bozorga olib kirish (innovatsiya), bozorda mavjud bo'lgan tovarlarni zamonaviylashtirish (variatsiya) yoki ishlab chiqarish dasturidan tovar ishlab chiqarishni chiqarib tashlash (eliminatsiya), shuningdek, assortiment siyosatidan iborat.

Tovar strategiyalari - 1) tovar siyosatining korxonaga tovar hayotiylik davrining istalgan bosqichida foyda olish va savdo hajmining barqaror bo'lishini ta'minlashi mumkin bo'lgan asosiy prinsipial yo'nalishlari. Tovar strategiyasining asosiy turlari:

tovar yoki xizmatlar innovatsiyasi, variatsiyasi, eliminatsiyasi;

2) tovar nomenklaturasini optimallashtirish yo'nalishlarini ishlab chiqish hamda firmaning samarali faoliyat ko'rsatishi va raqobatbardoshligini ta'minlash uchun sharoitlar yaratuvchi tovarlar assortimentini aniqlash.

Tovarni bozorda joylashtirish - tovarlarning bozordagi raqobatbardoshligini ta'minlash va mos keluvchi marketing majmuasini ishlab chiqish uchun amalga oshiriluvchi harakatlar.

Tovarning hayotiylik davri - tovar rivojlanishining uni ishlab chiqishdan to bozorga olib kirishgacha bo'lgan asosiy bosqichlarini aks ettiruvchi ma'lum bir vaqt davri (sikli);

sotuvchining har bir bosqichda oluvchi foyda miqdori unga bog'liq bo'ladi. Tovarni sotish va foyda olish jarayonida besh bosqich ajratib ko'rsatiladi:

tovarni ishlab chiqish (bozorgacha) bosqichi, tovarni bozorga olib kirish (kiritish) bosqichi, tovarni sotish hajmining o'sish bosqichi, yetuklik (to'yinganlik) bosqichi, tovarning susayish bosqichi yoki tovar eliminatsiyasi.

Tovarning raqobatbardoshligi - 1) aniq ehtiyojni qondirishda bozordagi raqobatchilar tovarlari oldida ustunlikni ta'minlovchi tovarning sifat va narx tavsifnomalari majmui;

2) tovarning raqobatchi tovarlar bozorida birinchi bo'lib xarid qilish qobiliyati;

3) tovarni iste'mol qilish (foydalanish) samarasining uni sotib olish va ekspluatatsiya qilishga sarflanuvchi xarajatlarga (iste'mol narxi) nisbati;

4) korxonaning milliy va jahon tovar bozorlariga chiqishi maqsadga muvofiqligining muhim ko'rsatkichi.

Sport klublarining marketing muhiti - sport klublarida faoliyat ko'rsatuvchi hamda marketing xizmati rahbariyatining maqsadli mijozlar (hamkorlar) bilan muvaffaqiyatli hamkorlik munosabatlari o'rnatish imkoniyatlariga ta'sir ko'rsatish mumkin bo'lgan kuchlar va faol subyektlar majmui. Marketing tizimi makro va mikro muhitdan tarkib topadi.

Xizmat - 1) bozorga kirib keluvchi, narsa ko'rinishiga ega bo'lmaydigan iste'mol qiymatlari;

2) bir tomon ikkinchisiga ko'rsatishi mumkin bo'lgan faoliyat yoki ne'matlar turi.

Elektron tijorat - elektron aloqa vositalari yordamida tovar va xizmatlarni sotish, reklama va marketing tizimi.

Eliminatsiya - mavjud mahsulotlarni korxonaning ishlab chiqarish dasturidan chiqarib tashlash;

tovar ishlab chiqarishni to'xtatish;

tovarni bozordan raqobatbardoshligi va talabni yo'qotganligi sababli olib chiqish. Mahsulotni eliminatsiya qilish zarurligini tekshirish uchun savdo hajmi, bozordagi ulushi, hayotiylik davridagi o'rni, firmaning jami aylanmasidagi ulushi, rentabelligi, kapital aylanishi va boshqa ko'rsatkichlar qo'llanadi.

Yangi tovarni ishlab chiqish - korxonaning o'z kuchi bilan IITKI o'tkazish asosida original, sifati yaxshilangan va modifikatsiyalangan mahsulotlarni yaratish jarayoni. Bu jarayon odatda g'oyalarni ishlab chiqish, tanlash, yangi tovar konsepsiyasini ishlab chiqish va uni tekshirish, marketing strategiyasini ishlab chiqish, biznes tahlili, yangi mahsulotni ishlab chiqish, sinov marketingi va tijoratlashtirishdan iborat bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

I. Normativ-huquqiy hujjatlar

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. T.: 2018-yil.
2. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni (1997-yil, 29-avgust). Yangi tahrirdagi "Ta'lim to'g'risida"gi 2020-yil 23-sentabrda O'zbekiston Respublikasi Prezidenti SH. Mirziyoyev tomonidan imzolangan O'RK-637-sonli qonun.
3. O'zbekiston Respublikasining "Yoshlarga oid davlat siyosati to'g'risida"gi Qonuni. 2016-yil 14-sentabr.
4. O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksi. T.: 2014-yil.
5. O'zbekiston Respublikasi Budget kodeksi. O'RQ-360, 2013-yil, 26-dekabr.
6. O'zbekiston Respublikasining qonuni "Jismoniy tarbiya va sport to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi qonuniga o'zgartishlar va qo'shimchalar kiritish haqida (O'zbekiston Respublikasi Oliy majlisining axborotnomasi, 2000 y., 5-6-son, 147-modda;
O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2005 y., 37-38-son, 277-modda, 2015-yil 5-sentabr, 2017-yil 27-may, 4-modda, 8 modda).
7. O'zbekiston Respublikasining "Xususiy korxonalar to'g'risida"gi Qonuni. Qonun va qarorlar.-T.: O'zbekiston, 2011.
8. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 3-noyabrdagi PQ-414 sonli "Jismoniy tarbiya va sport sohasida kadrlarni tayyorlash hamda ilmiy tadqiqotlar tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Qarori
9. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 6-noyabrdagi "Ta'lim tarbiya tizimini yanada takomillashtirishga oid qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PQ- 4884-sonli Qarori.
10. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 29-oktabrdagi "Ilm-fanni 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PF-6097-sonli Farmoni.
11. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Respublika davlat boshqaruv organlari tizimini takomillashtirish to'g'risida"gi Farmoni (2003-yil, 9-dekabr, PF-3358-son).

12. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Oliy ta'lim muassasalarining rahbar va pedagog kadrlarini qayta tayyorlash va malakasini oshirish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Farmoni (2015-yil, 12-iyun, PF-4732-son).

13. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Oliy ta'lim tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori (2017-yil 20-aprel, PQ-2909-son).

14. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 7-fevraldagi PF-4947-sonli "2017-2021-yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasi" to'g'risidagi Farmoni.

15. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 20-apreldagi PQ 2909-sonli "Oliy ta'lim tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari" to'g'risidagi Qarori.

16. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 3-iyundagi PQ 3031-sonli "Jismoniy tarbiya va ommaviy sportni yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Qarori.

17. "Oliy ta'lim muassasalari moddiy-texnika bazasini mustahkamlash va yuqori malakali mutaxassislar tayyorlash sifatini tubdan yaxshilash choralari to'g'risida" 2011-yil 20-maydagi PQ-1533-sonli.

18. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Davlat xizmatlari ko'rsatish milliy tizimini jadal rivojlantirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida" PF-5930-son Farmoni. 2020-yil 31-yanvar.

19. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Oliy ta'lim muassasalarining rahbar va pedagog kadrlarini qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirishni tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Qarori (2015-yil, 20-avgust, 242-son).

20. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Oliy va o'rta maxsus kasb hunar ta'limi muassasalarining boshqaruv kadrlari zaxirasini maqsadli o'qitishni tashkil etish chora tadbirlari to'g'risida"gi qarori (2015-yil, 3-dekabr, 351 son).

21. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Nodavlat ta'lim tashkilotlari faoliyatini takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 1028-son qarori. 2019-yil 24-dekabr.

22. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2018-yil 27-martdagi 241-son qarori bilan tasdiqlangan "Nodavlat ta'lim xizmatlari ko'rsatish sohasidagi faoliyatni litsenziyalash tartibi to'g'risida"gi Nizom.

23. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi markaziy apparati tuzilmasiga qisman o'zgartirishlar kiritish to'g'risida"gi qarori (2016-yil, 23-sentabr, 323 –son).

24. O'zbekiston Respublikasi Moliya Vazirligi huzuridagi oliy ta'lim muassasalarining moddiy-texnika bazasini rivojlantirish jamg'armasini tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida. 2011-yil 13-iyun, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 172-son qarori.

25. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Budget tashkilotlarini mablag' bilan ta'minlash tartibini takomillashtirish to'g'risida"gi 1999-yil 3-sentabrdagi 414-sonli Qarori.

26. "Respublika oliy ta'lim muassasalarini moliyaviy jihatdan yanada mustahkamlash choralari to'g'risida"gi Qaror 2009-yil 20-avgustdagi 237-son.

27. "Respublikaning oliy ta'lim muassasalarini moliyalashtirish tartibini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida" 2010-yil 16-avgustdagi 178-sonli Qaror (bir talabani o'qit. moliya).

28. Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligining 2012-yil 28-dekabrdagi "O'zbekiston Respublikasi ta'lim muassasalarida o'qitishning to'lov-kontrakt shakli va tushgan mablag'larni taqsimlash tartibi to'g'risidagi nizomni tasdiqlash haqida"gi 508-son buyrug'i bilan tasdiqlangan.

29. "O'zbekiston respublikasi ta'lim muassasalarida o'qitishning to'lov-kontrakt shakli va tushgan mablag'larni taqsimlash tartibi to'g'risida" nizomi (O'zbekiston Respublikasi Adliya Vazirligida 2013-yil 26-fevralda ro'yxatdan o'tkazildi, ro'yxat raqami 2431) .

30. O'zbekiston Respublikasi Moliya Vazirining 2014-yil 14-noyabrdagi "Budget tashkilotlari va budget mablag'lari oluvchilarning xarajatlar smetasi va shtat jadvallarini tuzish, tasdiqlash va ro'yxatdan o'tkazish tartibi to'g'risidagi nizomni tasdiqlash haqida"gi 74-son buyrug'i (O'zbekiston Respublikasi Adliya Vazirligida 2014-yil 15-dekabrdagi ro'yxatdan o'tkazildi, ro'yxat raqami 2634) .

II. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti asarlari

31. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Mirziyoyev SH.M. Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. - Toshkent:

“O'zbekistan” NMIU, 2016.

32. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Mirziyoyev SH.M. Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik - har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak. Mamlakatimizni 2016-yilda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning asosiy yakunlari va 2017-yilga mo'ljallangan iqtisodiy dasturning eng muhim ustuvor yo'nalishlariga bag'ishlangan Vazirlar Mahkamasining kengaytirilgan majlisidagi ma'ruza, 2017-yil 14-yanvar. - Toshkent: “O'zbekiston”, 2017.

33. O'zbekiston Respublikasining saylangan Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi qabul qilinganining 24 yilligiga bag'ishlangan tantanali marosimdagi ma'ruzasi. “O'zbekiston ovozi” gazetasi 8-dekabr 2016-yil.

III. Maxsus adabiyotlar.

34. Ostonaqulov M. “Budjet hisobi” Darslik 314-340 betlar.

35. Alayba T.E., Zaborova e.N. Talabalar davlat va nodavlat universitetlarining qiyofasi haqida // 2004, No. S. 91–97.

36. Davlat va nodavlat universitetlari: ish beruvchilar fikri. Mustaqil reyting agentligi. 2006-yil 29-noyabr.

37. Gurov V. Nodavlat universitetlarida ta'lim sifati // Rossiyadagi oliy ta'lim, 2004-yil, 6-son, S. 148–154.

38. Djaparova R.N. Ta'lim xizmatlarining davlat va nodavlat marketing usullari // KRSU Axborotnomasi, 2002 y., 4-son.

39. Zaborova E.N. Raqobat afzalliklari: Davlat va nodavlat universitetlarining qiyosiy tahlili // Universitet menejmenti - Amaliyot va tahlil, 2002. №4.

40. Rastopshina I.A. XX asr oxiri - XXI asr boshlarida Rossiyada nodavlat oliy ta'limning rivojlanishi. Muallifning avtoreferati. Diss/ tarix. fanlar. - M.: 2006-yil.

41. Экономические и социальные аспекты развития спортивных услуг: Монография /Под.ред. Н.А. Восколович –М.: ТЕИС, 2012. - 144 с.
42. И.Б.Гурков Стратегический менеджмент организации. Учебное пособие. – М.: ТЕИС, 2009. -250 с.
43. Shomurodov H.S. O‘zbekistonda jismoniy tarbiya va sport faoliyatida tadbirkorlik. Monografiya.T.:”Tafakkur qanoti”, 2014.
44. Экономика физической культуры и спорта. Учебное пособие./Под ред. Кузина В.В. –М.: СпортАкадемПресс,2001
45. European Sport Management Quarterly. Vol.3.-n. 3-September 2003.
46. Статистический ежегодник. 2021. – Ташкент, 2021. – 400 с.
47. Мухина С.А., Соловьёва А.А. Современные инновационные технологии обучения.- М.:”ГЭОТАР-Медия”, 2008, 43 с.
48. Олешков М.Ю. Современные образовательные технологии: учебное пособие. – Нижний Тагил: НТГСПА, 2011. – 144 с.
49. Абдулкеримов И.З., Эсетова А.М. Особенности управления интеграционными процессами в системе высшего образования // Вестник Дагестанского государственного технического университета: Технические науки. - № 4 (19) . -2010. - С. 115-119.
50. И.Б.Гурков. Стратегический менеджмент организации. Учебное пособие. – М.: ТЕИС, 2009. -250 с.

Mundarija

Kirish	3
I BOB. SPORTDA MOLİYAVIY MENEJMENT FANINING IQTISODIY MOHIYATI, MAQSAD VA VAZIFALARI.....	28
1.1. Moliyaviy menejmentni tashkil etishning nazariy jihatlarini	28
1.2. Sportda moliyaviy menejmentning mohiyati, maqsadi va vazifalari	37
1.3. Sportda moliyaviy menejment mexanizmi va uning strategiyasi.....	55
1.4. Sport subyektlarining moliyaviy faoliyati tizimi va uni boshqarishning zarurligi	61
II BOB. SPORTDA MOLİYAVIY MENEJMENT FANINING NAZARIY, TASHKILIIY VA HUQUQIY ASOSLARI.....	68
2.1. Sport sohasida moliyaviy menejmentning tashkiliy va axborotlar ta'minot tizimi tuzilishi	68
2.2. Sport xizmatlari sohasida moliyaviy hisobotining asosiy shakllari	79
2.3. Jismoniy tarbiya va sport xizmatlarini moliyaviy optimallashtirishning huquqiy asoslari	88
2.4. Sport moliyaviy menejmentga tizimli yondashuv	94
III BOB. SPORT TASHKILOTLARINING YILLIK SPORT TADBIRLARI TAQVIM REJASINI TUZISH VA TASDIQLASH TARTIBI.....	108
3.1. Sport musobaqalarining tashkillashtirish va o'tkazish.....	108
3.2. Umumta'lim maktablarida sport musobaqalarini uyushtirish va o'tkazish tartiblari.....	111
3.3. Sport musobaqalarini rejalashtirish, sport musobaqalari va tadbirlarining kalendar rejasi	114
IV BOB. SPORT TADBIRLARINI TASHKIL ETISHDA MOLİYAVIY TA'MINOT SHAKLLARI	119
4.1. Sport muassasalari moliyaviy ta'minotni tashkil etishning konseptual asoslari	119
4.2. Oliy ta'lim muassasalarida moliyaviy ta'minotni mustahkamlashning asosiy yo'nalishlari va xorijiy tajribalar	126
4.3. Sport muassasalarida budjet va nobudjet xarajatlarni taqsimlash va uni boshqarish tizimi	133
V BOB. DAVLATGA QARASHLI SPORT TASHKILOTLARINING FAOLIYATINI REJALASHTIRISH VA SMETASINI TUZISH TARTIBI.....	144

5.1. Davlatga qarashli sport tashkilotlar moliyaviy ta'minotini mustahkamlashning moliyaviy manbalari va ulardan foydalanish samaradorligining amaldagi holati	144
5.2. Davlatga qarashli sport tashkilotlari moliyaviy ta'minotini mustahkamlashning istiqbolli strategik yo'llari.....	160
5.3. Sport muassasalarining faoliyatini samaradorligini baholashda kadrlarning roli.....	164
VI BOB. DAVLATGA QARASHLI SPORT TASHKILOTLARINING XARAJATLARINI TASDIQLANGAN SMETA ASOSIDA MOLIYALASHTIRISH TARTIBI	171
6.1. Davlat va nodavlat oliy ta'lim sport muassasalari xarajatlarining moliyaviy manbalari va ulardan foydalanish samaradorligining amaldagi holati	171
6.2. Sport sohasida nodavlat oliy ta'lim muassasalari faoliyatini tashkil etish va uning konseptual asoslari	190
6.3. Nodavlat ta'lim muassasalarida ta'limni modernizatsiya qilish jarayonida boshqaruvdagi innovatsiyalarning o'rni va ahamiyati	206
VII BOB. NODAVLAT SPORT TASHKILOTLARINING FAOLIYATINI REJALASHTIRISH VA BIZNES REJA TUZISH TARTIBI	214
7.1. O'zbekistonda nodavlat sport tashkilotlari faoliyatini rejalashtirishning huquqiy asoslari	214
7.2. Nodavlat sport tashkilotlarida moliyaviy rejalashtirish tushunchasi, tamoyillari va bosqichlari.....	220
VIII BOB. NODAVLAT SPORT TASHKILOTLARINING XARAJATLARINI TASDIQLANGAN SMETA ASOSIDA MOLIYALASHTIRISH TARTIBI	253
8.1. Nodavlat sport tashkilotlarining xarajatlarini hisoblash.....	253
8.2. Nodavlat sport tashkilotlarining tasdiqlangan smeta asosida moliyalashtirish tartibi.....	256
8.3. Nodavlat sport tashkilotlarida sport tadbirlarini tashkil etish va sarf-xarajatlar bilan bog'liq xarajatlarni rejalashtirish.....	262
IX BOB. NODAVLAT SPORT TASHKILOTLARIDA MAJBURIYATLAR HISOBINI YURITISH	267
9.1. Nodavlat sport tashkilotlari (NST) faoliyati (notijorat) doirasida maqsadli daromadlar (tushumlar) va maqsadli xarajatlarni hisobga olish tartibi	267

9.2. Nodavlat sport tashkilotlari operativ-moliyaviy reja smetasining tuzilishi.....	272
9.3. Nodavlat sport tashkilotlarida buxgalteriya hisobi	280
X BOB. JISMONIY TARBIYA VA SPORT TASHKILOTLARIDA SOLIQLAR TIZIMI.....	284
10.1. Jismoniy tarbiya va sport tashkilotlarida moliyaviy boshqaruv tizimi..	284
10.2. Jismoniy tarbiya va sport tashkilotlarida soliqlar tizimi	286
XI BOB. JISMONIY TARBIYA VA SPORT TASHKILOTLARIDA INVESTITSION FAOLIYAT	295
11.1. Investitsiyalar: ta'rifi, tasnifi, iqtisodiy mohiyati.....	295
11.2. Investitsion loyihalar samaradorligini baholash.....	302
XII BOB. DAVLATGA QARASHLI VA NODAVLAT JISMONIY TARBIYA VA SPORT TASHKILOTLARIDA MOLIYALASHTIRISHNING NAZORATI.....	312
12.1. Jismoniy tarbiya va sportni moliyalashtirishning umumiy tamoyillari.	312
12.2. Jismoniy tarbiya va sportni davlat tomonidan moliyalashtirish.....	314
XIII BOB. JISMONIY TARBIYA VA SPORT TASHKIOTLARI UCHUN MOLIYAVIY MENEJERLARNI TAYYORLASH	320
13.1. Moliyaviy menejer tushunchasi.	320
13.2. Sportda moliyaviy menejning funksional vazifalari	329
13.3. Sport subyektlarida tadbirkorlik va uning moliyaviy faoliyati tizimi ...	332
13.4. Sport subyektlarining moliyaviy faoliyatida menejning roli.....	343
XIV BOB. XORIJIY MAMLUKAT PROFESSIONAL SPORT KLUBLARIDA MOLIYAVIY MENEJMENT	349
14.1. Jismoniy tarbiya va sport faoliyati korxonalari tadbirkorligini rivojlantirishda xorijiy tajribaning ahamiyati	349
14.2. Sport biznesidagi tadbirkorlar birlashmalarining boshqaruv strategiyasini takomillashtirish.....	356
14.3. Sport inshootlarining ta'lim va tarbiyaviy salohiyatini hisoblash va ularning xizmatlariga narxlarini belgilash	363
XV BOB. O'ZBEKISTONDA MILLIY OLIMPIYA QO'MITASI, SPORT FEDERATSIYALARI VA ASSOTSIATSIYALARI BOSHQARUV FAOLIYATINI MUVOFIQLASHTIRISH MEKANIZMINI.....	373
15.1. O'zbekiston Milliy Olimpiya qo'mitasi, sport federatsiyalari va assotsiatsiyalari faoliyatining boshqarish tizimi	373

15.2. Nodavlat xalqaro sport tashkilotlarining boshqaruv faoliyatini muvoqlashtirish mexanizmi va uni shakllanishi	410
15.3. Sport federatsiyalari va assotsiatsiyalarini samarali boshqarish tizimini rivojlantirish strategiyalari	417
Atamalar lug'ati (glossariy).....	423
Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.....	438

ZIYADULLAYEV KOMIL SHAMSIYEVICH

SPORTDA MOLIYAVIY MENEJMENT

O'quv qo'llanma

Muharrir: S.Abdunabiyeva

Badiiy muharrir: K.Boyxo'jayev

Kompyuterda sahifalovchi: B.Muxtorov

Nashr. lits № 205405.

Bosishga ruxsat etildi 22.07.2024-yil.

Bichimi 60x84 $\frac{1}{16}$. Ofset qog'ozi. "Times New Roman"
garniturası. Hisob nashr tabog'i. 28.

Adadi 20 dona. Buyurtma № 83

"MAKON SAVDO PRINT" XK. nashriyotida tayyorlandi.

Toshkent shaxri, Shayxontohur tumani, Jangoh, 37-uy.

«DAVR MATBUOT SAVDO» bosmaxonasida chop etildi.

100198, Toshkent, Qoyliq 4 mavze

ISBN 978-9910-728-86-0

9 789910 728860